

Hier zijn lochtighe heuvelen, ende noch lochtigher berghen,
geen steyl opschietende rotsen, maer sachte glooyinghen,
die ghy met een beetje oeffening sonder vermoeyenisse bestijght.

Bij het opklimmen begroet u overal struyckgewas ende

de soet rieckende wijngaerd,

waer de blijde botten nog blijder trossen ende

den vreughdebrenghenden wijn beloven”¹.

1. Uit de toespraak van Maerten van Dorp ter gelegenheid van de opening van het academiejaar in 1513.

VOORWOORD

Door haar geografische situatie heeft Brabant zich doorheen de tijd altijd al kunnen profileren als tuinbouwregio bij uitstek. Met vallen en opstaan is de mens er steeds weer opzoek gegaan naar technieken en gewassen waarmee hij de lichte bodem en de zacht glooiende hellingen economisch ten nutte kon maken. En dit niet zonder resultaat. Is het niet zo dat de Belgische tafeldruif, de Belgische aardbei of het witloof, dat later heel de wereld veroveren zou, in deze streek aan hun succesvolle opgang begonnen? Hoe dan ook, de Brabantse tuinbouwspecialisatie is niet zomaar ineens ontstaan. Ze kan buigen op een rijke traditie waarvan de wortels teruggaan tot op een ver verleden, toen de blijde botten van de zoet riekende Leuvense wijngaarden nog vreugdebrennende wijn beloofden.

De middeleeuwse Brabantse wijnbouw is echter niet verdwenen zonder haar sporen na te laten. En dit niet alleen in het landschap. Ook de talrijke Brabantse familienamen, straatnamen, gebouwen en kunstwerken kunnen tot op vandaag getuigen van de omvang die deze teelt hier ooit heeft aangenomen. Toch is er nog meer. Wijnbouw leent zich immers, beter dan welk ander gewas ook, tot streekidentificatie. Bovendien identificeren de mensen zich ook met de wijn van hun streek. Is dat trouwens niet de reden waarom men een Fransman niet meer kan kwetsen dan wel door zich minachtend uit te laten over de kwaliteit van de Franse wijn? Er zijn zelfs sommige wijnkenners die beweren dat ze aan de hand van de wijn de aard inwoners van de streek kunnen kennen. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat de wijnbouw ook gebruikt werd voor propagandadoeleinden. Zo werd van de geliefde Keizer Karel bijvoorbeeld verteld dat hij de Hage-landse wijn overal op zijn tochten meenam. Hoe luid deze volksverhalen ook de ronde doen, de archiefstukken zwijgen er in alle talen over. Misschien des te meer een bewijs dat het woord "wijncultuur" in de twee betekenissen kan gebruikt worden. Welke andere teelt zal het haar nadoen?

Een werk over de Brabantse wijnbouw zal daarenboven niet enkel de dorst van historici lessen. Het betreft hier immers een veelzijdige thematiek, waarbij ook geologische, geografische en klimatologische aspecten aan bod komen. Toch is de interesse voor de Brabantse wijnbouw niet nieuw. Al in de vorige eeuw legden historici als Halkin of Serrure voor dit onderwerp heel wat aandacht voor de dag. Bovendien is er de laatste jaren vanuit heemkundige hoek interesse voor de vroegere wijnbouw. Toch beperkten al deze studies, op de werken van Prof. Dr. R. Van Uytven en T.J. Gerits na, zich meestal tot een opsomming van plaatsen waar er vroeger wijngaarden voorkwamen. Zo'n opsomming lijkt ons in het kader van een sociaal-economische studie niet alleen onverantwoord, het is zelfs onmogelijk om hierin volledig te zijn. Het is dan ook mijn stelligste overtuiging dat men zich beter zou toeleggen op de systematische ontsluiting van de archiefstukken, dan wel op het uitkammen van bronnen naar wijngaarden. Het is trouwens kenschetsend dat, alhoewel het onderwerp al meer dan honderdvijftig jaar bestudeerd werd, een diepgaand wetenschappelijk werk of een monografie over de geschiedenis van de Brabantse wijnbouw steeds is uitgebleven. Hiermee is natuurlijk niet gezegd dat deze leemte met dit werk eindelijk wordt opgevuld. Er zijn immers nog vele aspecten die dieper zouden kunnen worden uitgewerkt. Wel hoop ik met dit werk het hele debat over de Brabantse wijnbouw opnieuw richting te geven. Verder dient het ook gezegd te worden dat het niet gemakkelijk was om op twee jaar vertrouwd te geraken met zowel de organisatie van de archieven, de archiefstukken, de paleografie, het muntwezen en de metrologie, als de wijnbouw-literatuur, de Brabantse en de middeleeuwse sociaal-economische geschiedenis. Hoewel ik er mij van bewust ben dat de stellingen die in dit werk worden inge-nomen, nog enkele jaren de tijd nodig hebben om te rijpen, acht ik mijn opdracht als volbracht. Ik heb er immers twee jaar, met veel plezier, hard aan gewerkt.

Nu het werk bijna voltooid is hecht ik er aan alle mensen te danken die me hebben geholpen. In de eerste plaats Prof. Dr. E. Van Ermen, de promotor van deze thesis, die steeds openstond voor nieuwe ideeën en die mij vanuit zijn vertrouwdheid met de Brabantse geschiedenis steeds weer wist te motiveren om duistere, onbekende paden te betreden en zo mogelijk in kaart te brengen. Verder ook nog een woord van dank aan Prof. Dr. R. Van Uytven en Prof. Dr. L. Van Buyten voor hun interesse en hun kritische bemerkingen bij het tot standkomen van dit werk. Prof. Dr. R. Van Uytven ben ik nog in het bijzonder dank verschuldigd vanwege zijn werken over Leuven in het algemeen en over het verbruik van wijn in het bijzonder. Het is niet overdreven om te stellen dat deze thesis een bijna onmogelijke opdracht zou geweest zijn als ik niet bij tijd en stond had kunnen terugvallen op zijn onderzoek. De vele voetnoten die naar zijn publicaties verwijzen kunnen hiervan getuigen.

Ook wil ik hier enkele van mijn medestudenten bedanken waarmee ik talrijke dagen in stoffige archieven en bibliotheken (en op café) doorbracht : Cindy, Clara, Katrien, Liesbeth, Bart, Bart, Pieter, Ivo en Stef. In het bijzonder wil ik ook nog Koen Van den Bossche bedanken met wie ik in de vakantie twee volle maanden doorbracht in het rijksarchief van Brussel. Doordat zijn eindverhandeling over de Leuvense familie van Wilre qua bronnenmateriaal nauw aansluit bij mijn onderwerp, hebben we samen heel wat problemen kunnen oplossen.

In de laatste plaats, maar daarom zeker niet minder belangrijk, zou ik ook nog mijn ouders en mijn zussen Tine, Tessa en Leen oprecht willen bedanken voor de steun die zij mij gaven. Mijn huisgenoten kijken immers reeds geruime tijd hoopvol uit naar de voltooiing van dit werk en zijn reeds ijverig op zoek naar een oorspecialist om de wijnstokken uit hun oren te laten verwijderen. Zonder hen had ik dit werk nochtans nooit tot een goed einde gebracht. Verder ook nog dank aan Bert Coenen en aan de burens Grobben en Leeman.

Vlierbeek, 13 mei 1996

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD.....	ii
DEEL I. DE WIJNSTOK EN HAAR VERSPREIDING	11
Inleiding.....	11
<i>Hoofdstuk IDE WIJNTEELT TECHNISCH BEKEKEN</i>	<i>12</i>
Inleiding.....	12
Artikel 1De teelt van wijndruiven	12
A De wijnstok	12
B De teelt het jaar rond	13
1 Het aanplanten	14
2 Het najaar.....	14
3 Het voorjaar	15
4 De oogst.....	17
Artikel 2Het klimaat.....	20
A De wijnstok en het klimaat	20
B De studie van de evolutie van het klimaat	21
1 Methodes en algemene theorieën betreffende de evolutie van het klimaat.....	21
1.1 Klimaatfluctuaties op lange termijn.....	21
1.2 Klimaatfluctuaties op korte termijn.....	22
2 Het klimaat en de wijnteelt in onze streken.....	23
Artikel 3Het microklimaat	25
A Het Reliëf	25
B Landschapselementen	26
C De Grondsoort	27
Besluit.....	28
<i>Hoofdstuk IIDE VERSPREIDING VAN DE WIJNBOUW IN DE VROEGE MIDDELEEUWEN</i>	<i>29</i>
Inleiding.....	29
Artikel 1De verspreiding van de wijnbouw naar onze gewesten	29
A De verspreiding onder invloed van de kerkelijke macht. .	30
B De verspreiding onder invloed van de wereldlijke macht.	31
Artikel 2De verspreiding van de wijnbouw in onze gewesten.....	32
A De wijnbouw in het graafschap Vlaanderen.....	32
B De wijnbouw in het Maasbekken	33
Besluit.....	35
<i>Hoofdstuk IIIDe verspreiding van de wijnbouw in Oost-Brabant.....</i>	<i>37</i>
Inleiding.....	37
Artikel 1De algemene ontwikkeling van Oost-Brabant	37
A De bodem, het reliëf en de rivieren	37
B De economische ontwikkeling	39
Artikel 2De verspreiding van de wijnbouw naar Oost-Brabant.....	40
A Verspreiding onder invloed van de adel	40
B Verspreiding onder invloed van de kerk	42
1 De Luikse kapittels	42

1.1	Het Sint-Jan-Evangelistkapittel	42
1.2	Het Sint-Bartholomeuskapittel	43
2	De abdijen van buiten Oost-Brabant.....	44
2.1	De abdij van Tongerlo	44
2.2	De abdij van Grimbergen.....	45
2.3	De abdij van Villers	45
2.4	De abdij van Affligem	46
3	De Oost-Brabantse kerkelijke instellingen	46
3.1	De Cisterciënzerabdijen.....	46
a	De abdij van Vrouwenpark Wezemaal.....	47
b	De abdij van Maagdendaal Oplinter.....	49
c	De abdij Oriënten van Rummen.....	50
3.2	De priorij van Sint-Geertrui en de ontwikkeling van de wijnbouw in het Aarschotse.....	51
3.3	De Witherenabdijen	52
a	De abdij van 't Park	52
b	De abdij van Averbode.....	53
3.4	De kommanderij van de Duitse orde van Bekkevoort....	55
3.5	De abdij van Kortenberg.....	55
C	De kleine man	56
	Besluit.....	56
	BESLUIT BIJ DEEL I.....	57

DEEL II. DE WIJNBOUW ALS ONDERDEEL VAN DE ECONOMIE. 59

	Inleiding.....	59
	<i>Hoofdstuk IDE EVOLUTIE VAN DE BEVOLKING, DE LANDBOUW- PRODUKTIVITEIT EN DE PRIJZEN</i>	60
	Inleiding.....	60
	Artikel 1De bevolkingsevolutie	60
A	Tot aan het bevolkingsmaximum van rond 1355	60
B	De demografische crisis van 1355-1410 en het 15de eeuwse herstel	61
C	De demografische crisis van 1480-1500 en het herstel in de eerste helft van de 16de eeuw	62
	Artikel 2De landbouwproduktiviteit	63
A	De specifieke situatie in de 14de eeuw	63
B	De agrarische sector in moeilijkheden (1437-1495	64
C	De groei in de 16de eeuw	64
	Artikel 3De graanprijzen, wijnprijzen en lonen.....	65
A	De graanprijzen	65
B	De wijnprijzen.....	66
C	De lonen.....	67
	Besluit.....	68
	<i>Hoofdstuk IIOORLOGEN EN SOCIALE ONRUST</i>	69
	Inleiding.....	69
	Artikel 1Sociale onrusten in de periode 1355-1385	69
	Artikel 2De Brabantse oorlogen (1488-1489	70
	Artikel 3De godsdienstoorlogen	70
	Besluit.....	72
	<i>Hoofdstuk IIIDE ECONOMISCHE WEERSLAG OP DE WIJNBOUW</i> . . .	73
	Inleiding.....	73
	Artikel 1Artikel 1 : Een eerste hoogtepunt rond 1350.....	73

Artikel 2 Een tweede hoogtepunt rond 1425	74
Artikel 3 Verschillende ontwikkelingen vanaf 1490	76
Besluit	77
BESLUIT BIJ DEEL II	78

DEEL III. CASE-STUDY LEUVEN 79

Inleiding	79
<i>Hoofdstuk IDE WIJNBOUW EN DE HERTOOG</i>	<i>80</i>
Inleiding	80
Artikel 1 Het heerlijke wijnrecht	80
Artikel 2 De wijngaarden van de Hertog	81
A Wijngaarden in eigen beheer	81
1 Het beheer van de hertogelijke wijngaard	81
2 De verpachting van de hertogelijke wijngaard	83
3 De ziekenwijngaard	84
B Vercijnsde en verpachte wijngaarden	85
1 De oudste wijngaarden	85
2 De wijngaarden op de Roeselberg	86
3 Wijngaarden in cijns buiten Leuven	88
Artikel 3 Wijngaarden in leen	88
1 In het Leuvense	88
2 Buiten Leuven	90
Besluit	91
<i>Hoofdstuk IIDE KERK EN DE WIJNBOUW</i>	<i>93</i>
Inleiding	93
Artikel 1 Het Sint-Pieterskapittel van Leuven	93
Artikel 2 De priorij van Sint-Geertrui	95
Artikel 3 De Heilige Geest van Leuven	96
Artikel 4 De andere geestelijken met wijngaarden	97
Besluit	98
<i>Hoofdstuk IIIDE stad Leuven en de wijnbouw</i>	<i>99</i>
Inleiding	99
Artikel 1 De belasting op het verbruik van landwijn	99
A Het ontstaan van de wijnaccijnzen	99
B De accijnzen op landwijn : tarifiering en verpachting	99
C De vrijstelling en ontduiking van de landwijnaccijnzen	102
Artikel 2 De belasting op de produktie van Leuvense wijn	104
Artikel 3 De reglementering met betrekking tot de wijnbouw zelf	108
A De stadsreglementen voor 1477	108
B De opstand van 1477 en de vereniging in een ambacht	109
C De reglementering na 1477	110
Besluit	112
BESLUIT BIJ DEEL III	113

DEEL IV. DE LANDWIJN : HANDEL EN VERBRUIK 115

Inleiding	115
<i>Hoofdstuk IDE HANDEL IN LANDWIJN IN DE NEDERLANDEN</i>	<i>117</i>
Inleiding	117
Artikel 1 De handel in landwijn	117
Artikel 2 Toltarief en tolrekeningen	118
A De toltarieven	118
1 De tollen van de hertog van Brabant	118

2	De tol te Rupelmonde en in 't Wiel.....	118
3	Het toltarief van Iersekeroord.....	119
B	De tolrekeningen	120
1	De landwijn in de 14de en 15de eeuwse tolrekeningen	120
2	De 16de eeuwse tolrekeningen	121
	Besluit.....	121
	Hoofdstuk II <i>DE HANDEL IN LANDWIJN IN LEUVEN</i>	123
	Inleiding.....	123
	Artikel 1De ontwikkeling van de wijnhandel in Leuven.	123
A	De geografische ligging en de Leuvense wijnhandel. . .	123
B	De handel in landwijn in Leuven.	123
	Artikel 2De stadsreglementen en de landwijn	124
A	De handel in landwijn.	124
B	Het verbruik van landwijn in de tavernes	126
	Besluit.....	127
	Hoofdstuk III <i>VERBRUIK VAN LANDWIJN</i>	129
	Inleiding.....	129
	Artikel 1De soorten landwijn.	129
	Artikel 2De verbruikers	130
A	De 15de eeuw	130
B	De 16de eeuw	130
	Artikel 3Het verbruik van Leuvense wijn.	131
	Besluit.....	133
	BESLUIT BIJ DEEL IV	133
	ALGEMEEN BESLUIT	135

DEEL V.	ARCHIEFSTUKKEN BETREFFENDE DE WIJNBOUW IN OOST-BRABANT.	1
	Inleiding.....	1
	Hoofdstuk I <i>Wereldlijke Archiefstukken</i>	3
	RAB R 16	3
	RAB R 17	4
	RAB R 544 : Leenboek van de meierijen Leuven en Tienen.....	5
	RAB R 555 : Leenboek van de meierij Leuven.....	13
	RAB R 3803 : Hertogelijke rekeningen domein Leuven	17
	RAB R 3808 : Hertogelijke rekeningen domein Leuven	18
	RAB R 3814 : Hertogelijke rekeningen domein Leuven	21
	RAB R 44785 : Cijnsboek van Leuven, Herent en Lubbeek.....	24
	RAB R 44786 : Cijnsboek van Leuven	35
	RAB R 44787 : Cijnsboek van Leuven	59
	RAB R 44820 : Cijnsboek van Willebringen en Honsem.....	68
	RAB R 44820bis : Cijnsboek van Loonbeek.....	69
	RAB HL 0972 : Cijnsboek van Leefdaal.....	73
	RAB HL 1944 : Leenboek van Wilsele.....	73
	RAB HL 1945 : Leenboek van Wilsele.....	74
	RAB HL 1979 : Cijnsrol van Winksele.....	75
	RAB LHB 28 : Denombrementenregister van Leuven en Tienen.....	76
	RAB LHB 571 nr 110 : Denombrementen van het kwartier Leuven.....	83
	RAB LHB 571 nr 146 : Denombrementen van het kwartier Tienen.....	83
	RAB LHB 571 nr 388 : Denombrementen van het kwartier Leuven.....	83
	RAB LHB 571 nr 390 : Denombrementen van het kwartier Leuven.....	83
	Hoofdstuk II <i>Kerkelijke Archiefstukken</i>	84

RAB KA 1347 : Sint-Pieters wijntienden van Leuven	84
RAB KA 5197 : Cijnsboek Abdij Averbode : Testelt en Messelbroek...	102
RAB KA 8394 : Cijnsboek Abdij Heylisse	106
RAB KA 9549 : Cijnsboek Vrouwenpark	116
RAB KA 9542 : Cijnsboek Vrouwenpark	117
RAB KA 9545 : Cijnsboek Vrouwenpark	125
RAB KA 9832 : Cijnsboek Vrouwenpark	125
RAB KA 9877 : Cijnsboek Vrouwenpark	126
RAB KA 9872 : Cijnsboek Vrouwenpark	127
RAB KA 9878 : Cijnsboek Vrouwenpark	128
RAB KA 9879 : Cijnsboek Vrouwenpark	128
RAB KA 9897 : Cijnsboek Vrouwenpark	129
RAB KA 9900 : Cijnsboek Vrouwenpark	131
RAB KA 9902 : Cijnsboek Vrouwenpark	133
RAB KA 10365 : Cijnsboek Sint-Geertrui	134
RAB KA 10366 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Leuven	135
RAB KA 10530 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Aarschot	138
RAB KA 10534 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Leuven	138
RAB KA 10535 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Leuven	139
RAB KA 10537 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Leuven	140
RAB SAL 4240 : Cijnsboek van de Luikse Prinsbisschop : Hoegaarden	141
AAP, R VIII 27, II : Abdij van 't Park : Pachtcontract	159

DEEL VI. INDEX VAN DE ARCHIEFSTUKKEN. 161

DEEL VII. HEURISTIEK 1

<i>Hoofdstuk IINSTRUMENTARIUM.</i>	3
Artikel 1Afkortingen	3
Artikel 2Lijst van Leuvense inhoudsmaten, lengtematen, oppervlakte maten, en munten	4
A Inhoudsmaten	4
B Lengtematen	4
C Oppervlaktematens	4
D Munteenheden	5
<i>Hoofdstuk IIBRONNEN.</i>	7
Inleiding	7
Artikel 1Inventarissen	7
Artikel 2Onuitgegeven bronnen	8
A Archief van de abdij van Averbode, Testelt (AAA)	8
B Archief van de abdij van 't Park (AAP)	8
C Algemeen rijksarchief Brussel (RAB)	8
1 Rekenkamer (R)	8
2 Leenhof van Brabant (LHB)	10
3 Heerlijkheden, dorpen en schepenbanken van de kantons Leuven	10
4 Kerkelijk archief (KA)	10
4.1 Collegiale kerk van Sint-Pieter, Leuven	10
4.2 Abdij van Averbode, Testelt	11
4.3 Abdij van Kortenberg, Kortenberg	11
4.4 Abdij van Heylisse, Heylisse	11
4.5 Abdij van Orienten, Rummen	11
4.6 Abdij van 't Park, Heverlee	11

4.7	Abdij van Vrouwenpark, Wezemaal.....	12
4.8	Abdij van Sint-Geertrui, Leuven	12
4.9	Abdij van Hertogendaal, Hamme-Mille	13
5	Openbare onderstand Leuven	13
6	Familiearchief Crabeels	13
7	Schepengriffies Arrondissement Leuven (SL)	14
D	Stadsarchief Leuven (SAL)	14
	Artikel 3 Uitgegeven archivalische en literaire bronnen.	15
<i>Hoofdstuk III ALGEMENE WERKEN, MONOGRAFIEËN EN ARTIKELS.</i>		<i>21</i>

DEEL I. DE WIJNSTOK EN HAAR VERSPREIDING

Inleiding

Had Noach in zijn ark ook een wijnstok meegenomen ? Het wordt in de Bijbel niet uitdrukkelijk vermeld, maar het zou best kunnen. De wijnstok kwam oorspronkelijk immers enkel in het Nabije Oosten voor. Het is een gelukkig toeval dat we daar ook de wieg van de westerse beschaving dienen te situeren. De techniek van de wijnbouw is immers een vrij ingewikkeld proces, dat een zekere graad van algemene ontwikkeling vereist. Vanuit dat standpunt is wijnbouw niet zozeer een natuurelement, dan wel een cultuurprodukt.

Hoe verliep het proces van wijnstok tot wijntaverne nu en waar treffen we de wijnbouw doorheen de tijd aan ? In dit item zullen we op deze vragen een antwoord trachten te zoeken. Eerst bespreken we het productieproces van de wijn en de factoren die het beïnvloeden. In een tweede hoofdstuk gaan we na waar en vanaf wanneer de wijnbouw in het algemeen beoefend werd. Om af te sluiten concentreren we ons op het eigenlijke onderzoeksterrein, met name Oost-Brabant.

Hoofdstuk I DE WIJNTEELT TECHNISCH BEKEKEN

Inleiding

Wie de geschiedenis van de wijnbouw wil bestuderen, moet zich in eerste instantie toeleggen op het onderzoeksobject zelf. We beginnen dus bij de plant en vragen ons af welke eisen de wijnstok stelt aan zijn onmiddellijke omgeving. Vervolgens bestuderen we de techniek volgens dewelke de middeleeuwer de wijnstok ten nutte maakte. Tenslotte komt ook nog het klimatologische aspect aan bod. Voor dit klimatologisch onderzoek baseren we ons ook op eigen onderzoek, waardoor we een vrij uniek beeld krijgen op de evolutie van het klimaat in onze gewesten.

Artikel 1 De teelt van wijndruiven

A De wijnstok

De plantensoort *Vitis Vinifera* Linaeus, of gewoonweg wijnstok, wordt ingedeeld bij de wijnstokfamilie. Deze familie, ook wel de familie van de Vitaceae genoemd, bevat ongeveer 700 soorten, voornamelijk afkomstig uit tropische en subtropische gebieden¹. Met de soortbepaling "*Vitis Vinifera*" is de classificatie van ons onderzoeksobject nog niet volledig afgelopen. Binnen een soort kunnen immers nog verschillende variëteiten onderscheiden worden. Welke variëteiten er destijds geteeld werden valt evenwel moeilijk te achterhalen. Vermoedelijk ging het om de *Vitis Vinifera Silvestris*, een Europese wilde variëteit. Deze zou ontstaan zijn uit de *Vitis Vinifera Caucasia*, een variëteit afkomstig uit de Kaukasus². Volgens Willem Boonen, een 16de eeuwse Leuvense kroniekschrijver, zouden de planten ingevoerd zijn vanuit Bourgondië : "*Onse voerouders hielent in groote estime wijngaerden te planten, ende principaelijck die vuyt Bourgoindien gehaelt wordden*"³. Ook een rekening uit het jaar 1750, lang na de bloeiperiode van de Brabantse wijnbouw, wijst op een invoer vanuit Frankrijk : "*15 novembris : betaelt tot Ryselen door den heer provises voor 30 planten wijngaert uyt Vranckeryck*"⁴.

Hoewel de boeiperiode van de plant zich, op het noordelijk halfrond, in het algemeen in mei en juni situeert, zijn er, naargelang de variëteit, toch nog belangrijke verschillen waar te nemen. In het Hageland zullen vooral variëteiten met een vroege bloei goed gedijen omdat hun vruchten langer van de zon kunnen genieten⁵. De vruchten beginnen zich immers reeds te ontwikkelen in de bloeiperiode. In deze periode komen er aan de bloempluimen - ook wel bloemtrossen - kleine, geelachtig groene bloemetjes. Deze bloemen zijn meestal tweeslachtig : ze bevatten dus stuifmeeldraden en een stamper. De wijnstok kan zich echter ook ongeslachtelijk voortplanten. Een afgesneden twijgje dat men in de grond steekt zal zich dus opnieuw ontwikkelen tot een plant. Eind september, begin oktober zijn de vruchten van de plant volgroeid. Deze kunnen, al naargelang de variëteit, wit of rood gekleurd zijn. Hoewel er vroeger zowel witte als rode druiven werden geoogst, is het zo dat de witte variëteiten het in onze streken over het algemeen beter doen dan rode⁶.

1. VANHECKE, L., ea., Flora van België, het groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden. p 375-376

2. DECKERS, T., Fotosynthese... p 22, 24 en 27.

3. BOONEN, W., Geschiedenis van Leuven... p 202.

4. AAP, R XI, 399, f 32.

5. DECKERS, T., Fotosynthese... p 33.

6. DECKERS, T., Fotosynthese... p 62.

In mei verschijnen de eerste bladeren aan de plant. Deze bladeren komen verspreid voor op de stengel en ze vertonen een handvormige insnijding. Tegenover de bladstelen vinden we de hechtranken. De wijnstok is immers, net zoals de klimop, een klimplant. Nochtans is de stengel van de plant eerder houtachtig, al ziet hij er wel tamelijk hoekig uit. Dit komt omdat de stam zich elke lente steeds opnieuw ontwikkelt uit een knop. Om zich in de bodem staande te houden en om water en voedingsstoffen op te nemen, beschikt de wijnstok over twee soorten wortels : oppervlaktewortels en voetwortels. Zoals de naam al laat vermoeden, bevinden de oppervlaktewortels zich bovenaan de wortelstam. Ze boren zich horizontaal een weg doorheen de grond en dienen voornamelijk voor de opname van organische stoffen. De oppervlaktewortels kunnen wel gemakkelijk beschadigd worden bij het bewerken van de bodem. In tegenstelling tot de oppervlaktewortels zullen de voetwortels zich eerder verticaal ontwikkelen. In een goed verluchte, doorlaatbare bodem, kunnen deze, in hun zoektocht naar water, zeer diep in de grond doordringen⁷.

Oorspronkelijk groeide de wijnstok in de Kaukasus, een bergachtig gebied met een schrale bodem. We kunnen dus stellen dat de wijnteelt van nature uit geen vruchtbare grondsoort vereist⁸. Integendeel zelfs, is het niet zo dat de beste wijnsorten afkomstig zijn van wijngaarden gelegen op een arme bodem ? Men treft wijngaarden aan op leem, klei, mergel, zand en zelfs op grint (Bordeaux). Alleen een permanente watertafel op geringe diepte is erg ongunstig voor de druiventeelt omdat de wijnstokken dan onvoldoende kunnen ademen en wegroten⁹. Stelt de wijnstok van nature niet veel eisen aan de grondsoort, ze vereist wel de aanwezigheid van koolstof in de bodem. Dit koolstofgehalte wordt bepaald door het humusgehalte, dat wordt bevorderd door de afbraak en de vermolming van planten en andere organische stoffen. Daar het humusgehalte van de Hagelandse bodem meestal te laag is, en dit zowel in de bovengrond als in de ondergrond, is bemesting noodzakelijk¹⁰. Toch kan men stellen dat de bodems van het Hageland, mits een goede minerale en organische bemesting voldoen aan de specifieke eisen die de wijnbouw stelt¹¹.

Of de toenmalige variëteiten meer weerstand zouden gehad hebben tegen planteziektes valt te betwijfelen. Waarschijnlijk waren de aandoeningen waardoor de wijnstok kon getroffen worden gewoon minder talrijk aanwezig. Hedendaagse ziektes zoals oïdium, meeldauw en blackrot, allen van uitheemse herkomst, waren toen immers nog onbekend¹². Het voorbeeld bij uitstek is wellicht het relaas over de druifluis. Deze druifluis, een schadelijk insect afkomstig uit Amerika, zou de wijnbouw vanaf het midden van de 19de eeuw in Europa zelfs onmogelijk gemaakt hebben indien men niet had ontdekt dat verschillende, op Amerikaans plantemateriaal geënte wijnsorten, weerstand boden aan het insect.

BDe teelt het jaar rond

In de nieuwe tijd reeds waren de Nederlanden leidinggevend inzake de land- en tuinbouwontwikkeling. Nergens anders waren er zoveel wetenschappers die zich bezig hielden met het opsporen, het classificeren en het bestuderen van planten. De bekendste onder hen is waarschijnlijk wel Rembert Dodoens met zijn "*Cruydt-boeck*"¹³. Hij was nochtans niet de eerste. In 1483 reeds, drukte Jan Veldener in

7. DECKERS, T., *Fotosynthese...* p 18.

8. DECKERS, T., *Fotosynthese...* p 22, 24 en 27.

9. DECKERS, T., *Fotosynthese...* p 12.

10. DECKERS, T., *Fotosynthese...* p 16.

11. DECKERS, T., *Fotosynthese...* p 62.

12. LINDEMANS, P., *Geschiedenis van de landbouw in België*, dl II. p 127.

Gelderland zijn "*Herbarius in latino*", het allereerste boek met afbeeldingen van planten. Een jaar later gaf dezelfde drukker, nu werkzaam in Leuven, een Nederlandse vertaling uit, onder de titel "*Den herbarius in dietsche*"¹⁴. Twee eeuwen later stonden de Nederlanden nog steeds aan de top van het landbouwonderzoek. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat Engelse agronomen hier in de 17de eeuw de produktiemethoden kwamen bestuderen om ze daarna in eigen land toe te passen. Ook eigen onderzoekers zoals J. Van der Groen en P. Nijland bestudeerden de tuinbouwtechnieken om ze verder te verspreiden. Met hun werk, "*Vermakelijck Landt-Leven*", beschikken we over een van de beste bronnen om de toenmalige wijnbouwmethodes hier te lande van naderbij te bekijken.

1 Het aanplanten

"Men plant den wijngaert in het wassen van de maen / in warme landen / ontrent kers-tijdt / en in koude landen in Lenten oft in den voor-tijdt". Als de plant een jaer ghestaen heeft salmen die wieden en snuyveren om den wortel de dorre looten besnoeyen / en spruyten¹⁵ leyden en op-binden. De eerste bloeysels sal men hem benemen / want hij sal daer na dies te beter tier hebben¹⁶. De wijngaarden werden bij ons dus in de lente aangeplant. Daar de wijnstok zich ook ongeslachtelijk voortplant, volstond het om nog levende wijngaardtwijgjes in de grond te steken. Deze twijgjes hadden dan een jaar nodig om wortel te schieten.

Eenmaal volgroeid, kon de wijnstok worden opgebonden tegen een "wijngaardstaak", die meestal van wilgehout gemaakt was. Alhoewel "*goede willigen wijngaertstacen*"¹⁷ in de droge grond van de Hagelandse heuvels waarschijnlijk meer weerstand boden tegen het rotten, dienden ze toch regelmatig te worden vervangen. Hieromtrent treffen we in een pachtcontract van 1547, dat betrekking heeft op de heerlijke wijngaard van Opvelp, onder meer het volgende aan: "*Item soe wie den wijngaert blijft, sal moeten laten te zijnen afscheyd den wijngaert wel ende hofelijck, rontomme vermaeckt ende te Bamisse¹⁸ al gestockt...*". De pachter moest "*alle jaeren staeken V duysent staecken ende prussen (?) oft suecken alsoe veel stocken alst dat behoert¹⁹.* Om een wijngaard te onderhouden had men dus nood aan heel wat hout. De ziekenwijngaard, die deel uitmaakte van de hertogelijke wijngaard in Leuven, gebruikte zo'n 3000 wijngaardstaken per jaar voor een oppervlakte van 5 vierendeel (± 40 are of ongeveer een half voetbalveld).

2 Het najaar

In het najaar dienden de wijngaarden gesnoeid te worden. Over de wijze waarop men snoeide weten we eigenlijk maar weinig. Volgens Lindemans zou het snoeien geschieden zoals het in het begin van deze eeuw in de streek van Hoei werd gedaan. Bij deze werkwijze, die men ook in de Champagneregio toepaste, laat men de wijnstok niet uitgroeien tot een struik. In het najaar worden alle ranken weggesnoeid, behalve één, namelijk de hoogste. Deze rank kon dan gezonken of ingelegd worden²⁰. Over dit inleggen lezen we bij Van der Groen het volgende: "*Wijngaerden worden door inlegginge in februario voort-geteelt / en worden haere een-jarige rancken oft looten die bij de aerde staen in de aerde in geleyt gelijk als op de plaet*

13. VANDEWIELE, L.J., De botanica in de Zuidelijke Nederlanden (einde 15de eeuw-ca 1650), p 19-21.

14. DE HERDT, R., Gentse Floraliën, sierteelt in Vlaanderen, p 9-10.

15. Sprute, spruyte : jong lot van een plant; VERDAM, J., Middelnederlandsch..., p 669.

16. F.V.S., Den verstandighen hovenier, over de twaelf maenden van 't Jaer, p 82-83.

17. RAB KA 9550, f 18r.

18. 1 oktober.

19. RAB Familiearchief Crabeels, 4.

20. LINDEMANS, P., Geschiedenis van de landbouw in België, dl II, p 129.

*figure 3. vertoont wordt / men set oock wel een mantje met aerde / ende leyt de ranck daer door / om als hij daer in gewortelt is / met het mantje met de aerde te verplanten / om alsoo den wijngaert te verplanten / met de minste hindernis*²¹. Met het zinken of het inleggen van de wijngaarden bedoelt men het horizontaal ingraven van de onderste ranken. Dit gebeurde als volgt : eerst groef de wijngaardier naast de wijnstokken een greppel, waarin de ranken met houten haken bevestigd werden. Vervolgens werd de greppel terug gevuld met vette aarde en stalmest, zodat de ingegraven ranken alleen nog maar met hun kopjes boven de grond uitstaken. Als deze ranken dan na enige tijd wortel schoten, werden zij van de moederplant gescheiden. Elk jaar werd een bepaald deel van de wijngaard gezonken zodat deze systematisch verjongd werd. De wijndruiven waren dus afkomstig van jonge, volwassen en oude stokken, wat naar het schijnt de beste wijn gaf²². Het zinken gebeurde in de herfst, na de oogst : *"Den wingerde voirs soe heeft die voirs rentmeester betaelt van dat sy gesoncken hebben in mijne voirs heren wingert te Loeven ... in dander, inde derde ende inde vierde weke vande maent van novembre XIII XII ende in dierste, in dandere ende inde derde weke vanden maent van december derna volgende int selve jaere"*²³.

Door deze bewerking kon men ook de rampspoedige gevolgen van een strenge winter voorkomen. Want, indien het bovengrondse uiteinde van de rank bevroren was, kon men op het ingegraven deel nog altijd wel een oog vinden, zodat de wijnoogst niet geheel verloren was.

3Het voorjaar

Eenmaal maart, werd het bovengrondse gedeelte van de rank gesnoeid. Dit snoeien werd gedaan op twee, soms op drie ogen. De scheuten aan de wijngaardstok werden dus ingekort zodat er nog maar 2 of 3 knopen aan te vinden waren²⁴.

In de lente dienden de wijngaardstokken ook opgebonden te worden aan de wijngaardstaken. In de abdij van Kortenberg gebeurde dit met twijgjes en "wijngaardband" : *"Machielen den mandemaker van Loven betaelt van Xen daghe de wijen te snijden VI d g. Den selve betaelt van XXX busselen wijngert bants... valent V s g"*²⁵. Er kon hiervoor natuurlijk ook gewoon stro gebruikt worden : *"van LXV mandelen walmere"*²⁶ *die de rentmeester voirs cochte ieghen enen man te Linden bi Loeven die gheorbert syn mi vrouwen wyngaert voirs den voirs wyngaert met te bindene inden mey*²⁷.

In het voorjaar werd ook de grond van de wijngaard bewerkt. Dit gebeurde waarschijnlijk niet met een ploeg, maar met een haak. Met een haak verkruijmt men immers gemakkelijker een hellende bodem en kwetst men de wortels minder. Het was overigens niet de bedoeling om de aarde diep om te woelen, maar om de opperlaag te verluchten om het uitdrogen te voorkomen²⁸. Een oppervlakkige bewerking zorgt trouwens ook voor een snellere ontbinding van de organische stof in de bodem²⁹.

21. VAN DER GROEN, J., Den verstandighen Hovenier, over de twaelf Maenden van 't Jaer zijnde het II. Deel van het vermakelijck landt-leven. p 70.

22. LINDEMANS, P., Geschiedenis van de Landbouw in België, dl II. p 128.

23. RAB R 3789, 1412, f 30r.

24. LINDEMANS, P., Geschiedenis van de landbouw in België, dl II. p 129.

25. RAB KA 5942.

26. Walmere : bos stro; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl IX. p 1634.

27. RAB R 3787, 1403, f 28v.

28. LINDEMANS, P., Geschiedenis van de landbouw in België, dl II. p 130.

29. DECKERS, T., Fotosynthese... p 16.

Indien de wijngaard op humusarme heuvel was aangelegd, moest hij goed gemest worden. Dat dit geen onbelangrijk gegeven was, getuigen de pachtcontracten uit die tijd, waarin meestal bepaald werd hoe de wijngaard moest gemest worden. In het pachtcontract van Opvelp van 1547 lezen we hieromtrent : *"Item noch moet de win alle jaeren leeveren XX kerren (voeder)mest op den wijngaert..."*³⁰. Als meststof kon zowat al het afval in aanmerking komen. Zo bijvoorbeeld rivierslib : *"Jordien van Lieshout van dat hi den vaerwech gemaect ende genedert heeft ende die erde inder wijngert geworpen"*³¹. In 1567 wordt de wijngaard dan weer bemest met oude leem : *"achtentwintich carren ouden leem opten voers wijngaert gevuert daermede hij gemest es geweest tot III s die carre metter vracht valent III rinsg III s ... Item om den selven ouden leem opden voers wijngaert te doen draeghen met hopen VI s"*³². Overbemesting van de wijngaard kon de smaak van de wijn echter wel in die mate bederven, dat Willem Boonen³³ de overbemesting zelfs aanduidt als een van de oorzaken van de ondergang van de Brabantse wijnbouw : *"Somnighen willen den wijngert het proeffijt vuyt perssen doer continuelijck mesten, dwelck te vele gedaen, hem heel contrarie es; soo dat hij daerdoere dickwijlen zijnen natuerlijcken smaeck verliest"*³⁴. Het bemesten van een wijngaard werd dan ook streng gereguleerd. In het pachtcontract van 1513 van de hertogelijke wijngaard lezen we dan ook : *"Item en sullen die pachteneren die jaerschaeren vander voirs pachtungen lanck ... den voirs wijngaert in egeender manieren mogen mesten mit egeender hande meste straet more oft anders, behalven dierste oft tweeste jaer onder meer der voirs pachtungen sullen die voirs pachteneren den selven wijngaert mogen mesten te weten te platten lande boven de bergen ende niet in die bergen ende dan niet meer ende den selven alle jaeren eerden te wetene opt vierendeel L botten"*³⁵. Uit dit fragment leren we ook dat de pachter de wijngaard moest "erden" : dit wil zeggen dat de grond, die door erosie van de wijngaardhelling was afgespoeld, terug moest worden aangevoerd. Zeker bij hevige regenval kon deze erosie een grote omvang aannemen. In 1432 had de omheining van de hertogelijke wijngaard in Leuven het door wateroverlast begeven, zodat deze moest hersteld worden : *"uutgheven aen enen nuwen muren ende poerte die gemaect es beneden aen den steenwech aen den voirs wijngaert inden jaeren voirdeden welken muren op die zyde te voren wert daer neder gevallen was overmits grote overtollige laste van water dat van boven uten wijngert quam van grote storten van regene"*³⁶. In 1486 spoelde de hele wijngaard zelfs weg zodat deze die *"wyle van Janne gehouden heeft in pechtungen welcke pecertingt gheexpireert es int jaer van LXXXVI ende ins den grooten reghen die geweest hadt op tselvejaer alsoe dat die eerde vanden selven wijngarde zeer afgevloten was alsoe dat de selve albloot was ende de stocken vande wijngardeutgevloten waeren"*³⁷.

De mest en de grond werden met behulp van een "hot" naar de wijngaard gedragen : *"Coppen vanden Meersberge, Henric van Rylaere, Merten Zomers ende Willem Zomers van erden te dragen met haeren botteinde vors wingert in deerste, in dander inde derde ende inde vierde weke van november XIII c ende XVI"*³⁸. Een "hot" of "bot" is een draagkorf, die ook bij de wijnoogst gebruikt werd. Het woord "hot" komen we vandaag nog tegen in de streek rond Aarschot, waar men wel eens heeft over *"iets op zijn hot dragen"*, wanneer men bedoelt dat men iets op zijn rug draagt³⁹. In het Leuvense sprak men meestal over een "bot".

30. RAB Familiearchief Crabeels, 4.

31. RAB R 3789, 1413, f 44r.

32. RAB R 3828, 1567, f 130.

33. Leuvense kroniekschrijver uit de 16de eeuw.

34. BOONEN, W., *Geschiedenis van Leuven...* p 202.

35. RAB R 3814, 1513, f 13r.

36. RAB R 3795, 1439.

37. RAB R 3806, 1488, f 14v.

38. RAB R 3790, 1416.

Het werktuig zelf werd door een mandemaker of door een gareelmaker gemaakt, maar is zeker geen synoniem met mand of korf⁴⁰. Wanneer een bot gebroken was, moest hij gelijmd worden. Dit gebeurde met een speciale plant die men in stukjes sneed : *"Item aen Mathijs Kerreman greelmaker om twee gebrocen botten te maecten ende lappen om den wijn mede inde persche te draghen gesneden synile⁴¹, de somme van XXII s⁴².*

In lente werd ook de haag rondom de wijngaard hersteld, zodat de vruchten van de wijnstok beschermt werden tegen de wind. Zo had de rentmeester van Leuven *"Ghecocht op de maerct te Loeven III busselen levender hagen die gheset ende gheplant es omme mi vrouwen wijngaert te Loeven, bevreden aende Santpoort⁴³, in dierste weke van meerte XIII c III, die coste te gadere VII lib III s"*. Hij betaalde aan *"Willem den Leuwe ende Willem den Raymaker vander voirs hagen te plantene ocht te settene omme den wyngaert voirs inde voirs weke, elken I dach III lib XII s ... valent VII lib III s"*. Even verder lezen we : *"Willem ende Willem voirs vanden thunnen te makene ende terichtene aen mi vrouwen wyngaert beneden ieghen die strate die ghevallen was vanden winde in dander weke vanden aprilie XIII c III elken Z dach valent te gadere III lib XII s⁴⁴.*

4De oogst

Tegen half september begonnen de druiven te rijpen. De wijngaarden moesten dan dag en nacht bewaakt worden, zowel tegen de vogels als tegen de dorpelingen. Zo betaalde de rentmeester van Leuven *"Henric Vranx ende Willem den Leuwe van mi vrouwen van Brabant wyngaerden binnen Loven te hoedene dach ende nacht voir voghele ende lieden uten voirs wygaerde van opten XV te dach van septembre tot opten iersten dach van octobre XIII c III ende dien yersten dach van octobre niet mee gerekent ende daer tusschen soe syn XV dage XLVIII s sdaegs⁴⁵.*

Met het "snijden van de wijn" werd meestal begonnen in de maand oktober, die om die reden ook wel de wijnmaand genoemd werd. Hoewel de pluk, in goede jaren, heel wat volk op de been kon brengen, werden de arbeidskrachten die hiervoor nodig waren, maar gedurende korte tijd in dienst genomen. Bovendien kon men met het plukken van wijn zeker niet rijk worden. Zo verdienen de 18 pluksters in 1509 samen nog niet het dubbel van 3 botdragers : *"Item voer tsnyden vanden selven wijne bij XVIII arme vrouwen elcken een blanck maken XIIIZ stuuvers voer drie botdragers elcken IIZ stuuvers maeken VIIZ stuuvers⁴⁶.* Een honderdtal jaar vroeger, "inden herfst XIII c ende twelve" toen men begon "te lesene den XXVIII dach vander maent van september int jaer voirs" zag het arbeidersbestand van dezelfde wijngaard er heel anders uit. In dat jaar waren er immers 96 plukkers en pluksters en 22 botdragers actief : *"Opten voirs dach aen XCVI onder lesers ende lesers die den voirs win laesen ende sneden elken II yngh valent V s III d. Opten voirs dach aen XVII gesellen die den win als hi gesneden was met botten droegen inde perse, die den selven win terden ende die achter die ghene ghingen die den win sneden om dat si teerstelik werken souden elken II d II yngh valent III s IX d I yngh*

39. PEETERS, L., Van Nuenrode tot Nieuwrode... p 80.

40. DE MAN, L., ESB, XXXVII. p 33.

41. Sinickele, senicle, senickele : naam van een geneeskrachtige plant, de *Sanicula Europaeae* ook wel heilkruid of breukkruid; VAN DER VOORT VAN DER KLEIJ, J.J., Verdam Middelnederlansch handwoordenboek supplement. p 283 en VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlansch..., dl VII. p 974.

42. RAB R 3833, 1585, f 86r.

43. Vermoedelijk de oude Mechelse poort.

44. RAB R 3787, 1404, f 32.

45. RAB R 3787, 1403, f 30v.

46. RAB R 3812, 1509, f 53r.

*g. Opten selven dach aen VI gesellen die snachs ende sdaechs inde perse waeren ende perste elken IIII d valent II s*⁴⁷ Als men deze lonen wil vergelijken met andere lonen, dient men zich er wel rekenschap van te geven dat de arbeiders ook te eten kregen. Zo schafte de pot op 1 oktober 1403 rapen, met smout klaargemaakt, haring, boxharing⁴⁸ en brood. Dit alles werd op smaak gebracht met zout en mosterd. Er werd natuurlijk ook gedronken, namelijk 1 ton bier, 6 potten hoppen en 1 gelte Leuvense wijn. Al het lekkers werd klaargemaakt door Liesbet vanden Velde : *"Lysbetten vanden Velde vander spisen te gereydene georbert was inden voirs leesty ende perstyt XLII d"*. Het eten werd klaargemaakt op een hout : *"Den rentmeester van Loeven van X wissen houts die inden voirs perse gebert waren die spise mette gereydene inden voirs leesty elc wisse metter vracht IX d valent VII s VI d"*⁴⁹.

De vinificatie van witte wijn moest onmiddellijk na het plukken gebeuren, omdat de most - de zachte nog niet gefermenteerde wijn - en de kleurende elementen in de schil en de trosstengel anders niet meer van elkaar te scheiden waren. voor witte wijn kwamen zowel rode als witte druiven in aanmerking. Het vinificatieproces geschiedde in een speciaal huis, dat wijnpers of pers genoemd werd. Het was ten strengste verboden om ergens anders de wijndruiven te persen omdat het anders gemakkelijker was om zowel de stedelijke accijnzen als de kerkelijke tienden te ontduiken. Nochtans was er voor het *"terden"*, het met de voeten plattrappen van de druiven, eigenlijk niet veel materiaal nodig. Bij deze bewerking werden de druiven immers enkel maar tot moes gestampt in een *"terdcuyp"*. Het aantal terdkuipen dat hiervoor nodig was, hing, net zoals het nodige aantal plukkers, af van de opbrengst. In 1553 moest, ten gevolge van een rijke oogst, het volgende worden aangekocht : *"Voer acht groote vaten houdende het stuck omtrint negen amen, die de voirs Henric gecochte heeft tot terdcuypen mits die pachters nyet toe en quamen metten terdcuypen die opten persse aldair in provisie waeren, miets die vrachtbairheyt vandenselven wijngaerden het stuck voir XLV s"*⁵⁰. Het terden zelf gebeurde met de blote voeten omdat deze de pitten en de nog niet rijpe druiven niet plattrapten. Alzo kwam het sap uit de druiven, terwijl de druiventrossen en de schillen naar de bodem zonken. Het leeuwedeel van de wijn werd allicht op deze wijze verkregen. Toch kon deze wijn zonder toevoeging van perswijn niet zo goed bewaren⁵¹.

Na het terden werd het bezinksel - ook wel wijndroessem of druivenmoer genoemd en bestaande uit pitten, trossen en druiveschillen - geperst. Er diende heel wat kracht uitgeoefend te worden om uit deze vastere substantie nog sap te persen. Dit persen kon in principe op verschillende manieren gebeuren, zij het niet altijd met hetzelfde resultaat. Een eerste methode was de lakenpers. Van het lakenpersen hebben we enkel sporen aangetroffen in de rekeningen van de abdij van Kortenberg. In 1499 en 1500 vergoedt deze abdij Gosen Warijn, de wijngaardier van de abdij, voor zijn geleverde arbeid en voor de aankoop van *"V ellen Leuvenslakens te II delle val X s g"*⁵². Het laken was waarschijnlijk maar een onderdeel van een instrument. In 1420 had menig Leuvenaer nog zo'n pers in huis : *"Item dat nyemant binnen Loven geseten ghenen wijn oft verguys"*⁵³ *perssen en sal in sijne lakenperssen*

47. RAB R 3787, 1403, f 29r.

48. Bocshoren, buxhoren, buckinc : gerookte haring; VERDAM, J., Middelnederlandsch... p 108 en p 121.

49. RAB R 3789, f 31r-v.

50. RAB R 3824, 1553, f 72v.

51. LEGROS, E., La Viticulture Hutoise. p 38-42.

52. RAB KA 5942, IV, f 3r en 5943, f 54r.

53. Verjuus, verjuys, verguys : sap van onrijpe druiven als saus gebruikt; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch... dl VIII. p 1880.

*thuys of elders, ende soe wie dat dade hi soude verloren I core van I gulden Hollants, terde der here, terde der stat ende terde diet voirtbracht, ... dat sij haren wijn oft verguys openbaer brengen in de grote perssen daermen dagelex wijn ende verguys pleecht mee te perssen*⁵⁴. Het zou wel kunnen dat een lakenpers een dagdagelijks huishoudtoestel was waar bijvoorbeeld ook bessen en fruit mee geperst werden. Hoe de werking precies in elkaar zat hebben we echter niet kunnen achterhalen. Om de mechaniek van de houten draaischroefwijnpersen te bestuderen kunnen we ons baseren op de domeinrekeningen. In 1417 besloot de rentmeester van de hertog immers om de oude wijnpersen te vervangen. Zodoende werd in de zomer van 1417 onder leiding van meester Jan van Optielt en meester Jan Balloy begonnen met de werken. Vooreerst werd er met de wagen een nieuwe "*Persboom*"⁵⁵ gehaald in Gempe. Vervolgens bestelde de rentmeester een spil en een schroef, beiden uit eikehout, "*te Nuwen oede*" (Nieuwrode). Eenmaal alles ter plaatse konden de verschillende onderdelen met behulp van een "*wijndaese*"⁵⁶ in elkaar gezet worden. Hierna werd er nog een "*yseren drevele*"⁵⁷ georbert aende egger⁵⁸ der men die scroeve⁵⁹ vander spillen⁶⁰ mede voet". Om de persboom te beschermen tegen vocht werd deze door Gelden den Scepmaker met "*peke*"⁶¹ ingewreven. De spil werd bestreken met "*ruete*"⁶² ende lijnsaet⁶³ smout⁶⁴ om de schroef er gemakkelijker te laten ronddraaien. Dit gebeurde ook tijdens de wijnoogst. Zo kocht de rentmeester in 1412 "*Il pont kersen*"⁶⁵ ende "*Il pont smeers om die spille mette smeren*"⁶⁶. De deur van de pers werd tenslotte nog voorzien van een nieuw "*maelsloete*"⁶⁷. De oudste middeleeuwse voorstellingen van een wijnpers bevatten een religieuze symboliek. Ofschoon we voor de diepere betekenis van deze "*mystieke wijnpersen*" graag verwijzen naar de studie van J.F. Gessler, geven deze afbeeldingen ook wel een idee over de technische werking van de wijnpers. De hier weergegeven voorstellingen zijn afkomstig uit het "*Germanisches Museum*" te Neurenberg (ca 1420) en uit Karlsruhe. Vermoedelijk in de 16de eeuw, verschijnen er ook persen met 2 spillen. Door de verdubbeling van de aandrijving kon er ook twee maal zoveel kracht gezet worden op de persboom. Een schilderij in de O.L.V.-kerk van Aarschot en een steengravure op de buitenmuur van de Sint-Germanuskerk van Tienen beelden zo'n pers uit. De Aarschotse "*mystieke wijnpers*" toont daarenboven ook nog de verschillende bewerkingen. Links bovenaan kan men de wijngaarden bespeuren, terwijl men in de wijngaardeniers de twaalf apostelen kan herkennen die ijverig in de weer zijn met het spitten en het hakken van de grond en het snoeien van de ranken. De geplukte trossen

54. SAL 2710, f 4v.

55. Persboom : pers, boom heeft hier de betekenis van balk; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl VI. p 284.

56. Windaes, windas : lier; VERDAM, J., Middelnederlandsch..., p 801.

57. Drevel : metalen pin; VERDAM, J., Middelnederlandsch..., p 151.

58. Egger : boor; VERDAM, J., Middelnederlandsch..., p 161.

59. Schruve, schruyve, schruve : schroef; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl VII. p 790.

60. Spille : spil waarom iets draait of waaromheen zich iets beweegt; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl VII. p 1734-1736.

61. Pec : pek; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl VI. p 217.

62. Ruete, ruet, roet : vet, smeer; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl VI. p 1556.

63. Lijnsaet : lijnzaad, vlaszaad; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl IV p 636.

64. Smout : een afleiding van smelten, in de betekenis van week maken; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl VIII. p 1380.

65. Kerse : kaars; VERWIJS, E., en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl III. p 1376.

66. RAB R 3789, f 31r.

67. Maelslot : hangslot; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl III. p 982-983.

worden naar de kuip gebracht, waar Petrus ze in hoogsteigen persoon, blootsvoets tot moes trapt⁶⁸.

In de 18de eeuw ondergaat de perstechniek weer een aantal wijzigingen. Zo hebben de persen terug één enkele spil, maar onderaan verschijnt er een soort kuip met gaatjes in de wanden. Door een soort schroef wordt de te persen substantie tegen deze wanden gedrukt. Van deze persen zijn er nog enkele exemplaren bewaard zoals o.a. de wijnpers van 1719 uit Hoei en deze van Petit-Bourgogne⁶⁹ uit 1835.

Tenslotte moeten we in verband met het persen nog melding maken van zogenaamde "speenmanden". Hoewel we deze in de hertogelijke rekeningen maar één keer hebben aangetroffen, kunnen we vermoeden dat deze bij het persen gebruikt werden: "*Janne den Mandemaker van II witten speenmanden gheorbert in mi vrouwen perse voirs haeren wyn di haren aldaer ghewassen was met te spenene*"⁷⁰ *inden voirsijde leestijt*"⁷¹. Vermoedelijk goot men de wijn in de gevlochten mand, zodat de wijn erdoor sijpelde en de vaste bestanddeeltjes op het vlechtwerk achterbleven. De wijn werd zo dus eigenlijk gefilterd.

Eens de oogst binnen en de wijn gevat, konden de oude wijnstokken worden opgebrand. In de 19de eeuw nog werden deze vuren aangestoken in Wezemaal, ter gelegenheid van Sint-Maarten, de patroonheilige aldaar⁷². Of men, in navolging van Gens⁷³ in dit verband ook van wijnfeesten kan gewagen lijkt ons echter te betwijfelen. Hoe het ook zij, na de recente rehabilitatie van de Wezemaalse wijnbouw, bestaan er ook plannen om deze "*Sint-Maartensvuren*" terug ingang te doen vinden.

Artikel 2 Het klimaat

A De wijnstok en het klimaat

Om zijn vruchten tot rijping te laten komen, stelt de wijnstok bepaalde klimatologische eisen, zowel inzake temperatuur als inzake neerslag. De temperatuurgrens voor de druiventeelt in openlucht schommelt rond een gemiddelde jaartemperatuur van 9° Celsius. Niet enkel de breedte en de maritieme ligging, ook het reliëf en de vegetatie - kortweg het microklimaat - zijn hiervoor bepalend. Op korte termijn kunnen extreem lage temperaturen een rol spelen. Daalt de temperatuur in de winter beneden -20° Celsius, dan treedt er onvermijdelijk vorstschade op. Vooral de uiteinden van het eenjarig hout zijn hier gevoelig voor. In het voorjaar, nadat de botten zijn ontsprongen, kan een late vorst fataal zijn. Tijdens de bloei, in de maanden mei en juni - zou de gemiddelde temperatuur minstens 15° Celsius moeten bedragen. Inzake neerslag stelt de druiventeelt geen hoge eisen. Bij een regelmatige neerslagverdeling is een jaarlijks gemiddelde van 450 mm voldoende. Bij te hoge neerslag (+ 800 mm) in de zomer is er een verhoogd gevaar voor ziektes. De periodes waarin droog en warm weer voorkomen zijn, in het bijzonder tijdens de bloei en in de laatste maand voor de oogst, van kapitaal belang⁷⁴. Algemeen

68. GESSLER, J.F., *ESB*, XIV. p 230.

69. In Sclessin, nabij Luik gelegen.

70. Spenen, spanen : kort houden, iemand van het smaken van genoegens afhouden. We zouden het in deze context dus kunnen begrijpen als de wijn ontdoen van de vaste bestanddelen; VERWIJS, E. en VERDAM, J., *Middelnederlansch...*, dl VII. p 1635.

71. RAB R 3787, 1403, f 28r.

72. LINDEMANS, P., *Geschiedenis van de landbouw in België*, dl II. p 131.

73. GENS, E., *Ruines et paysages en Belgique*. p 64-70.

74. DECKERS, T., *Fotosynthese...*. p 6-8.

kunnen we stellen dat vooral te late of te vroege vorst of hagel of te natte zomers rampzalig zijn⁷⁵.

BDe studie van de evolutie van het klimaat

Bij de studie van de klimaatsevolutie is het in de eerste plaats belangrijk dat men zich ervan vergewist of de feiten waarop men zich baseert wel veroorzaakt zijn door klimatologische factoren. Het verdwijnen van wijngaarden in meer noordelijk gelegen gebieden is bijvoorbeeld niet noodzakelijk een gevolg van een klimaatsverkilling, omdat het ook het resultaat kan zijn van economische of militaire gebeurtenissen. Verder is het belangrijk dat men over voldoende gegevens beschikt. Het gaat bijvoorbeeld niet op om op basis van enkele koude winters te besluiten dat men te maken heeft met een verkilling van het klimaat.

1Methodes en algemene theorieën betreffende de evolutie van het klimaat

1.1Klimaatfluctuaties op lange termijn

Een eerste methode voor de klimaatstudie is de zogenaamde "*dendroclimatologie*". Men baseert zich hierbij op de dikte en de afstand tussen de jaarringen van bomen. De dendroclimatologie wordt vooral toegepast voor polaire en semi-aride gebieden, maar is niet zo bruikbaar voor meer gematigde klimaatzones, omdat de groei van de bomen er afhankelijk is van en de temperatuur en de neerslag⁷⁶. Vooral in Noord-Amerika is de methode toegepast geworden. Tussen 1450 en 1850 treft men daar echter geen of geen betekenisvolle verschillen tussen de jaarringen. Het is natuurlijk niet zonder risico's om deze onderzoeksresultaten te extrapoleren naar Europa. Toch zou het Amerikaanse onderzoek erop kunnen wijzen dat men de klimaatfluctuaties in Europa in diezelfde periode niet mag overdrijven. Europa heeft tijdens de zogenaamde "kleine ijstijd" dus geen klimaatsverandering doorgemaakt die van vitaal belang was⁷⁷. Toch zijn er, met behulp van de "*Glaciologie*" of de "*Gletscherkunde*", ook klimaatfluctuaties op lange termijn te ontdekken. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat deze verschillen door de eeuwen heen niet groter of ongeveer gelijk zijn aan 1° Celsius⁷⁸.

De gletscherstudie nu : en dit zowel op basis van archeologisch onderzoek als op basis van bronnen. Zo heeft de C-14 dateringsmethode uitgewezen dat het woud van Aletsch⁷⁹ rond 1230 bedolven werd onder de gelijknamige gletscher. Het woud zou ten minste een tweehonderd jaar oud geweest zijn. Men zou dus kunnen besluiten dat zich in de 11de eeuw ook een terugtrekking moet plaatsgevonden hebben⁸⁰. Voor latere periodes zijn er ook narratieve bronnen die ons inlichtingen verschaffen over de evolutie van verschillende gletschers in de Alpen. Drygalski en Machatschek stellen dat deze van 1590 tot 1850 een grote omvang bereikten met een maximale grootte in 1600, 1643-44, 1820 en 1850. Vooral in de 17de eeuw groeien de gletschers aan. Daartegenover staat een langzame afname of stagnatie vanaf 1860⁸¹. Ook Mathes onderkent, op basis van de studie van gletschers in de Alpen, Scandinavië en op IJsland, vanaf ongeveer 1600 tot 1850 een fase van een bescheiden maar blijvende expansie van de gletschers. Deze fase zou voorafgegaan zijn door een fase van mindere groei in de middeleeuwen⁸².

75. LINDEMANS, P., *Geschiedenis van de landbouw in België*, dl II. p 127.

76. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...* p 28-29.

77. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...* p 34.

78. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...* p 101-102.

79. Nabij Aletschhorn, in de Berner Alpen, in Zwitserland.

80. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...* p 264-265.

81. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...* p 208.

82. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...* p 209-211.

De theorie van een "*kleine ijstijd*", voorafgegaan en gevolgd door warmere periodes, wordt ook bevestigd door meteorologische gegevens uit allerhande narratieve bronnen. Voor de middeleeuwen echter zijn deze bronnen eerder schaars. Vooral abnormale weersomstandigheden - zoals uitzonderlijk strenge winters - worden vermeld. Op basis van zijn onderzoek naar het klimaat tijdens de middeleeuwen in onze streken stelt Alexandre dat de meeste winters vanaf het midden van de 12de eeuw tot 1400 eerder zacht of gematigd zijn⁸³. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat een strenge winter niet noodzakelijk samengaat met een koude zomer. Er is dus wel enige behoedzaamheid geboden, indien men wil spreken over klimaatfluctuaties. Daarenboven dient men ook nog rekening te houden met lokale verschillen⁸⁴.

Algemeen stellen de verschillende wetenschappers dat de winters, na een onderbreking van het midden van de 12de eeuw tot het einde van 16de eeuw, terug strenger worden. Ondanks het feit dat de tijdgenoten deze langzame verkillung van het klimaat niet rechtstreeks zullen hebben aangevoeld, zou het wel een zekere invloed gehad kunnen hebben op het verdwijnen van de Brabantse wijnteelt. Daarom zullen we in de volgende paragraaf de klimaatsfluctuaties op korte termijn van naderbij bekijken.

1.2 Klimaatfluctuaties op korte termijn

Een andere, meer eenvoudige methode voor de klimaatstudie is de "*Phénologie*". In tegenstelling tot de dendroclimatologie en de gletscherstudie, kunnen met behulp van deze methode ook klimaatverschillen op korte termijn worden vastgesteld. Het basisprincipe van deze methode stelt dat de datum waarop de vruchten rijp zijn, bepaald werd door de temperaturen die de plant ontving vanaf de vorming van de knoppen. Hoe zonniger en warmer deze periode, hoe vroeger de vruchten rijp zijn. Vooral de datum, vanaf wanneer de wijnoogst kon gestart worden, is een belangrijke bron, omdat deze wettelijk werd vastgelegd. Toch moet men er zich van gewis zijn dat er bij het wettelijk vastleggen van deze datum niet enkel klimatologische, maar vaak ook economische en sociale factoren meespeelden. Verder verschillen de rijpingsdata ook wel van wijngaard tot wijngaard. Toch heeft men voor wat betreft de 19de eeuw kunnen aantonen dat er een sterke, zometer perfecte, correlatie bestaat tussen enerzijds het begin van de wijnoogst en anderzijds de gemiddelde temperatuur van april tot september⁸⁵.

Als men nu de 18de eeuwse graanprijzen bestudeert, kan men ook daaruit klimatologische gegevens afleiden. Een koude, natte zomer is immers eerder nefast voor het rijpen van de granen, hetgeen aanleiding kan geven tot hoge prijzen, en vice versa. Wel is er bij de wijnbouw een grotere correlatie vast te stellen tussen enerzijds een zachte lente en een warme zomer en anderzijds overproductie met als gevolg lage wijnprijzen⁸⁶.

In de 17de eeuw kan men in sommige wijngaarden een verlating van de begindatum van de wijnoogst bemerken. Men zou hieruit kunnen afleiden dat het klimaat afkoelde. De verlating van de wijnoogst had echter niets te maken met een klimaatsverandering, dan wel met een verandering in de wijnbouw. Door de druiven later te oogsten bevatten deze namelijk meer suiker. In sommige streken wordt daarentegen een vervroeging van de wijnoogst vastgesteld, die gepaard gaat met een dal-

83. ALEXANDRE, P., *Le climat au Moyen Age en Belgique et dans les régions voisine*. p 123.

84. ALEXANDRE, P., *Le climat au Moyen Age en Belgique et dans les régions voisine*. p 125-126.

85. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...* p 44-47.

86. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...* p 55.

ing van de kwaliteit en een grotere verspreiding onder brede lagen van de bevolking van de wijn⁸⁷. Ook in het Leuvense doet zich in het midden van de 16de eeuw een vervroeging van de pluk voor, in die mate zelfs dat de stad zich genoodzaakt voelt ordonnanties uit te vaardigen om alzo de wijnkwaliteit te beschermen⁸⁸.

2 Het klimaat en de wijnteelt in onze streken

Op basis van de opbrengst van de hertogelijke wijngaard in Leuven kunnen we het effect van klimaatsfluctuaties op de wijnbouw nagaan. Vooreerst beschikken we over een reeks plukdata van de hertogelijke wijngaard, waaruit het begin en het einde van de wijnoogst af te leiden valt. Deze gegevens zijn maar beschikbaar van 1403 tot het midden van de 15de eeuw, wanneer de hertog zijn wijngaard verpacht. Toch mochten ook de pachters de wijn niet *"snyden dan by wete ende consente vanden rentmeester van Loeven ende nyet eer opte pene van eenen royale half tot mijns genedige heren behoef ende half den voertbringer"*⁸⁹.

In de hertogelijke rekeningen vonden we naast de data van de druivenpluk op de hertogelijke wijngaard drie soorten wijninkomsten. Een eerste soort wijninkomst betrof wijn die de pachters van de hertogelijke wijngaarden op de Oude en de Nieuwe Roeselberg dienden te leveren. De te leveren hoeveelheid wijn werd echter op voorhand vastgelegd en stond los van de effectief geoogste wijn. Verder ontving de hertog ook nog wijn van de hertogelijke wijngaard binnen Leuven, die zo'n 53 vierendeel (\pm 4 ha, 24 are) groot was. Zoals reeds gezegd werd deze vanaf het midden van de 15de eeuw verpacht. Een derde soort wijninkomst betrof de wijn gewonnen op de ziekenwijngaard. Deze wijngaard, 5 vierendeel en 3 roeden (\pm 40 are, 96 m²) groot, werd pas op het einde van de 16de eeuw verpacht, en waarschijnlijk kort daarna vervangen door kriekebomen. Van 1467 tot 1485 is het deel van de wijnopbrengst van deze wijngaard voor de hertog wel beperkt tot maximaal 2 amen. Voor deze periode is het dus onmogelijk om de totale opbrengst van de ziekenwijngaard te kennen indien deze meer dan 2 amen bedroeg. Voor de jaren waarin de ziekenwijngaard minder dan 2 amen opbracht zijn de gegevens wel nog bruikbaar: *"so is die wijne van miraculen te leveren boiven sijnen pachte in gelde twee amen wijns van miraculen so were der dese jairlics also vele gewassen sal wesen so sy dat blijcken datter inder tyt van dese rekening nyet meer wijns van miraculen dan hier in ontvangt wort gerekent"*⁹⁰. De opbrengstgegevens van de ziekenwijngaard overspannen een periode van bijna 200 jaar.

Vooreerst de plukdata. Waar E. Le Roy Ladurie in Frankrijk een bijna perfecte correlatie kan vaststellen tussen de begindatum van de wijnoogst en de gemiddelde temperatuur tussen april en september, is het verband tussen de plukdata en de opbrengsten van de hertogelijke wijngaard niet meteen duidelijk.⁹¹ In 1451 bijvoorbeeld, begint de wijnoogst pas op 21 oktober. Hij duurt echter wel 13 dagen, tot 3 november. De opbrengst, zo'n 36 amen, is wel eerder laag, maar toch niet in verhouding tot de late pluk. Een beter voorbeeld is wellicht het jaar 1419, wanneer men vanaf 11 oktober nog de rekordopbrengst van 232 amen wijn binnenhaalt. Sommige jaren duiden dan weer wel op een verband tussen oogstdatum en opbrengst. De oogst van 1418, begonnen op 1 september, leverde bijvoorbeeld 191 amen op. Toch is het mogelijk om op basis van de plukdata en de opbrengst besluiten te trekken in verband met het klimaat. 1435 staat bijvoorbeeld algemeen bekend als een zeer koude winter, met vorst tot 17 april. Kan de magere opbrengst

87. LE ROY LADURIE, E., *Histoire du climat...*, p 56 en p 232.

88. In Leuven in 1583; Zie infra, p 177.

89. RAB R, 3814, 1513, f14r.

90. RAB R 3801, 1471, f 82v.

91. Zie Werkdocumenten, p IX.

van 14 amen zeker wel in verband gebracht worden met het klimaat, de beginplukdatum 27 september, laat niets vermoeden. Toch lijkt dit laatste voorbeeld vrij logisch. Een zeer koude winter heeft immers geen invloed op de datum waarop de druiven rijp zijn, maar wel op de hoeveelheid geoogste wijn. Een magere oogst tijdens een vroege pluk wijst dus op vorstschade. Een late pluk en een rijke oogst zouden dan weer kunnen wijzen op een zachte winter, een zomer met weinig zon en een september met veel zon.

Vooraleer de samenhang tussen klimaat en wijnopbrengst besproken wordt, lijkt ons een kritische bestudering van de gegevens noodzakelijk. Zoals reeds gezegd, bestaan deze gegevens uit de opbrengsten van zowel hertogen- als ziekenwijngaard. Beide gegevens bevestigen elkaar, hoewel de verschillen tussen de opbrengsten van de ziekenwijngaard niet zo duidelijk zijn, gezien de wijngaard veel kleiner is. Daarenboven kan ook de verschillende ligging een rol gespeeld hebben. Toch kunnen we op basis van de correlatie tussen de opbrengsten van beide wijngaarden stellen dat ook de gegevens van de ziekenwijngaard voldoende representatief zijn⁹². Het is dus relevant om, ook na 1466, wanneer we enkel maar over de ziekenwijngaard oogst beschikken, de wijnopbrengstgegevens te bestuderen. Een volgende vraag is wel of men op basis van deze gegevens ook besluiten kan trekken in verband met het klimaat. De wijnoogst kan immers ook beïnvloed zijn door militaire activiteiten. De eerder lage wijnoogsten van de jaren 1488-1489 kunnen bijvoorbeeld verklaard worden door de Brabantse oorlogen. Toch wijzen de klimatologische gegevens uit de narratieve bronnen op koude winterjaren in die periode, gepaard gaande met lentevorst. De magere oogst van een halve ame in het jaar 1542, lijkt dan weer wel veroorzaakt te zijn door militaire activiteiten. Niet de erg droge zomer en de zachte herfst kunnen als oorzaak worden aangenomen, wel de stroomtocht van de wrede maarschalk van Gelre, Maarten van Rossum. De nul-oogst van 1572 is dan weer een twijfelgeval. Hoewel Willem van Oranje in dat jaar met zijn legers door Brabant trok vermelden de rekeningen van dat jaar dat *"daeraff binnen den saisoen van des rekeningen egheenen wijn ghecommen en is noch egheene gewasschen doir den grooten couwe hagel ende snyeuvs tvoirs jair geweest tot Loeven"*⁹³. De militaire activiteiten van de daarna volgende jaren laten echter wel hun sporen na. In 1577 doet de pachter van de hertogelijke wijngaard immers zijn beklag omdat: *"Godt hem hadde redelycke wijn verleent dermede hij hoevele sijn voerleden schaden ende quaede wasschen eenichsints te vervalen mer midts dat de soldaden van sijne maj tot Loeven in garnisoen liggende den voers wijngaert seer hadde bedorven"*⁹⁴. In 1579 doet de pachter zelfs beroep op soldaten om de wijngaard te beschermen tegen de Spanjaarden. Deze huurlingen moeten hun opdracht goed volbracht hebben daar we in 1579 geen abnormaal lage opbrengst aantreffen. Ook de belegering van 1582 heeft geen invloed op de wijnoogst, integendeel zelfs, er worden dat jaar maar liefst 10 amen wijn geperst. Algemeen kunnen we dus aannemen dat de militaire activiteiten, met uitzondering van 1542, weinig invloed gehad hebben op onze gegevens.

Nu kunnen we de opbrengsten gaan vergelijken met de klimatologische gegevens uit diverse bronnen⁹⁵. Zo kunnen we nagaan of, en in welke mate, klimaatschommelingen van invloed geweest zijn op de Brabantse wijnbouw. Een eerste vaststelling is wel dat er meer klimatologische gegevens voorhanden zijn om de slechte jaren te verklaren dan om de goede jaren aan te tonen. Slechte jaren sprongen blijkbaar meer in het oog dan goede. Anderzijds kunnen herhaalde misoogsten, te wijten aan klimatologische omstandigheden, van invloed geweest zijn op het verdwijnen van de wijnteelt hier te lande. Deze nuljaren of jaren van minder dan 1 aam treffen we aan in 1472, 1481, 1485, 1486, 1491, 1501, 1508, 1511, 1512,

92. Zie Werkdocumenten, p XVIII.

93. RAB R 3830, 1572, f23v.

94. RAB R 3832, 1577, f 150.

95. Zie Werkdocumenten p X-XIX.

1517, 1522, 1523, 1532, 1538, 1542, 1544, 1572, 1589 en 1590. Al deze slechte wijnjaren, op 1542 en 1586 na, kunnen vanuit klimatologisch opzicht verklaard worden. Toch dient de nodige voorzichtigheid aan de dag gelegd te worden als men de wijnopbrengsten nu ook wil gebruiken voor klimatologisch onderzoek. Sommige winters hebben immers geen effect gehad op de wijnopbrengst. Strengere winters van korte duur, waarbij de temperatuur boven de -20° blijft zijn er minder gemakkelijk uit te halen, terwijl relatief zachte winters, met een late vorst fataal kunnen zijn. Een goed voorbeeld hiervan is de winter van 1514, die van november tot januari zeer koud was, en toch een tamelijk hoog rendement haalt. Een late koude periode met veel neerslag, heeft dan weer minder effect op de wijnoogst. Sneeuw en regen beschermen de bloesems immers tegen de koude temperaturen. Natte en koude zomers hebben dan weer een nefaste invloed op de opbrengst. In 1486 is hevige regenval dan weer verantwoordelijk voor de misoogst. We moeten ons er verder ook rekenschap van geven dat de gegevens tussen 1467-1485 ons vanwege de vastgestelde pachtwijn ontbreken. De tolrekeningen kunnen ons hier echter wel te hulp kunnen komen. In goede wijnjaren voerde men immers meer wijn uit. Vooral veraf gelegen tolplaatsen, zoals de tol van Iersekeroord, vormen een goede referentie. Deze tolrekeningen (1418 en 1470-1799) maken enkel in 1418, 1472 en 1473 melding van landwijn of Hoegaardse wijn. Het verband is duidelijk aanwezig : 1418 kan immers nog door de opbrengsten bevestigd worden als een zeer goed jaar. Terwijl 1471 en 1473 in de verhalende bronnen bevestigd worden als jaren waarin al de vruchten een maand rijper waren dan gewoonlijk.

Als we nu op basis van ons eigen onderzoek besluiten trekken in verband met klimaat dan moeten we in de eerste plaats toch vaststellen dat de gemiddelde opbrengst van de bestudeerde wijngaard ligt in de 16de eeuw niet lager ligt dan in de 15de eeuw⁹⁶. Anderzijds kunnen we wel stellen dat er in de 16de eeuw 14 quasi nulopbrengsten zijn die samenvallen met strenge winters. In de 15de eeuw komen hiervoor maar een drietal winters in aanmerking. Zoals boven gesteld zijn deze nuljaren niet altijd de weerspiegeling van een koud jaar. Meestal zijn ze het gevolg van een te late vorst of een te natte zomer of soms zelfs een enkele onweersbui. Het lijkt mij dan ook beter om te stellen dat de wijnbouw in de loop van de 16de eeuw een tiental keer geconfronteerd werd met enkele nefaste klimatologische omstandigheden, dan om te stellen dat de wijnbouw in de 16de eeuw al ten onder gegaan is aan klimaatsveranderingen.

Artikel 3 Het microklimaat

A Het Reliëf

Als men een vluchtige blik werpt op de reliëfkaart van Oost-Brabant, dan valt meteen op dat de heuvelruggen zich loodrecht hebben georiënteerd op het riviersysteem. De meeste van deze zw-no gerichte heuvels zijn opgebouwd uit ijzerzandsteen⁹⁷. Om een verklaring te vinden voor dit reliëfpatroon moeten we zo'n zes miljoen jaar teruggaan in de tijd, toen deze heuvels als zandbanken werden afgezet voor de kustlijn. Later werd het land echter opgeheven, waardoor de zee zich in westelijke richting moest terugtrekken. Hierdoor kwamen de zandbanken droog te liggen, zodat de sterk ijzerhoudende zand oxydeerde tot erosiebestendige zandsteen. Door erosie kwamen de heuvels steeds hoger op in het landschap te liggen. Recenter werd dan, vanuit het noord-westen, zand en leem afgezet door de wind. Zo komt het dat de noorderhellingen van deze heuvels meer uit zandleemgrond bestaan dan de zuiderhellingen, waar de ijzerzandsteen meer aan de oppervlakte komt⁹⁸.

96. Zie Werkdocumenten, p XIX.

97. Zie Werkdocumenten, p IV.

98. DEPUYDT, F., ea., *Fascinerende landschappen van Vlaanderen en Wallonië*. p 105-106.

De Brabantse heuvels, vooral diegene waarvan de flanken naar het zuiden afhellen, lenen zich dus uitstekend tot het verbouwen van wijndruiven, omdat zij de teelt beschermen tegen de gure noorderwind en de hele dag door door de zon kunnen worden beschenen. Lager gelegen percelen zijn wel minder geschikt omdat het op die plaatsen harder kan vriezen⁹⁹.

Het is een grote misvatting dat het reliëf bestand zou zijn tegen de tand des tijds. Als we ons aan de hand van het huidige reliëf een beeld willen vormen van het reliëf in het verleden, dienen we ons rekenschap te geven van een aantal wijzigingen die zich doorheen de tijd hebben voorgedaan. Hebben de laat middeleeuwse steenontginningen misschien al hun sporen nagelaten, de recente afgravingen van bijvoorbeeld de Kesselberg of de heuvels rond Gasthuisberg hebben ware littekens achtergelaten. Bovendien werkt de ontginning op lange termijn erosie in de hand. Een nog grotere hinderpaal tot inleving in het middeleeuwse reliëf vormt wellicht wel de ongebreidelde bouwexpansie. Op zuiderhellingen is het nu eenmaal aangenaam wonen. Een huis komt echter nooit alleen. De moderne mens wil met zijn auto immers tot vlak bij zijn huis kunnen en er komt een oprit, waardoor de helling nog verder wordt afgegraven. Een zuiderhelling mag dan al meer beschenen worden, zolang er bomen in de tuin staan, kan men nog niet zonnen. Gevolg : ook de bomen rond het huis worden gerooid met nog meer erosie als resultaat. Op lange termijn wordt het reliëf dus meer en meer afgevlakt. Bij de historische interpretatie van het hedendaagse reliëf dient men zich er dus van te vergewissen dat de vele "berg"-toponiemen in het verleden niet zonder betekenis waren. Bovendien waren deze bergen niet enkel bepalend voor het landschap, maar ook voor bijvoorbeeld het transport.

BLandschapselementen

Niet enkel de hellingen zijn bepalend voor het microklimaat. Ook de vegetatie heeft haar invloed op de temperatuur. In de eerste plaats denken we hier natuurlijk aan de bossen. Aan bossen had men hier in vroegere tijden overigens geen gebrek. In de nieuwe tijd nog, nam de houtexport immers een belangrijke plaats in in de Hagelandse uitvoer. De invloed van bossen op het microklimaat is tweeledig : enerzijds houden ze 's nachts de warmte langer vast. Anderzijds kunnen ze de wijngaarden afschermen van de koude noordenwind. Bovendien kon de wijnbouwer uit deze bossen ook de stokken halen, om de druivelaar aan op te binden.

Men kon de wijngaarden ook omringen door hagen of door muren. Deze beschuttingsen waren erg belangrijk, en moesten goed onderhouden worden. In een pachtcontract van de hertogelijke wijngaard lezen we hierover : "*Sullen die pacheneren sculdich zijn den bijvanck vanden voirs wijngaerde tonderhoudene op hueren cost elck aen tzijne beneden ende boven soe verre sijn deel gedragen sal van hagen grechten heymself ende anders ende oft gebuerde dat bij gebreken van heymen enige schade gebuerde te gevallen die selve schade soude die gene moeten oprechten ende beteren by wyens faulte dat gebuert soude zijn*"¹⁰⁰. Bij de aanleg van een wijngaard werd het perceel vaak omringd door hagen. In 1398 bijvoorbeeld, belooft Jan Maese, priester, aan Ermegart Bruys, abdis van Rotem, om zijn land in Kumtich met hagen te omringen en er 40 roeden wijngaard op aan te planten¹⁰¹.

Er kon aan de noordzijde van de wijngaard natuurlijk ook een muur gebouwd worden. De meest bekende wijngaardmuur is wellicht de nog bestaande muur van opgestapelde natuursteen in Wezemaal. Deze muur zou aanvankelijk ongeveer 3 km lang, 2 meter breed en twee meter hoog geweest zijn¹⁰². Toch moet men zich

99. DECKERS, T., *Fotosynthese...*, p 7.

100. RAB R 3814, 1513, f 13r.

101. GRAUWELS, J., *Inventaris van het archief van de abdij van Rotem*, p 51.

102. BOLLENS, W., *Oost-Brabant*, XXX, 3., p 127-129.

bij het aanschouwen van deze "wijngaardmuur" wel enige kritische vragen stellen. Vooreerst is het zo dat de muur niet op de top is aangelegd en dat men ten noorden van de muur vandaag de dag nog perzikplantages aantreft. Dit gegeven zou de functie van de muur als bescherming tegen de noorderwind in twijfel kunnen trekken. Het zou dus evengoed kunnen dat de muur werd opgetrokken om de wijngaard tegen de dorpingen te beschermen. Ook over het ontstaan van de muur is het voorlopig nog in het duister tasten. Hoewel sommigen beweren dat de muur nog uit de middeleeuwen stamt, is het vrij waarschijnlijk dat de muur pas in de 19de eeuw werd aangelegd. Het zou trouwens ook nog kunnen dat de muur gewoon ontstaan als een opeenhoping van de stenen die de boeren in hun veld bovenploegden. Dit alles neemt niet weg dat de muur echt wel een uniek bouwwerk is dat dringend op de lijst van beschermde monumenten zou moeten geplaatst worden.

In het landschap kan men op sommige plaatsen ook nog sporen van terrasbouw terugvinden. Sommige akten spreken in dit verband ook wel van "*lagen*" wijngaard. In een 16de eeuwse cijnsboek van de abdij van Wezemaal wordt de oppervlakte van de wijngaard zelfs in lagen aangeduid: "*Frans vanden Staeye te voren Mijchiel den Snyder met Peter Martens van twee laghen wijgarts regenot Peter Delijs op deyde sijden die straet ter andere twe sijden jaerlicx IX s payments*"¹⁰³.

CDe Grondsoort

Voor de creatie van een gunstig microklimaat moet de bodem gemakkelijk kunnen opwarmen. De lichte Hagelandse bodems, gaande van humeuze zandleem tot lichte zandleem, komen hiervoor in aanmerking. Bovendien zit er nagenoeg overal ijzer in de grond, wat maakt dat de zonnewarmte kan worden teruggekaatst op de druiventrossen. Doordat leem en zand vanuit noordelijke richting door de wind werden afgezet, zit dit ijzer vooral op de warmere zuidelijke flanken bovenaan in de bodem, die zo al het meest geschikt waren om aan wijnbouw te doen.

De bodemsamenstelling valt overigens ook af te leiden uit de Oost-Brabantse toponymie. Het meest uitgesproken toponiem dat wijst op de ijzerhoudende grond is wellicht de "*Ijzerenberg*" in Winksele. In Herent is er het toponiem "*Roeselberg*". Dezelfde naam treffen we ook aan in Houwaart. Ook de Everbergse "*Rosberg*" wijst op de aanwezigheid van roodachtige ijzerhoudende grond. Zoals reeds gezegd was de ijzerhoudende grond ook verantwoordelijk voor de vorming van de limoniet-zandsteen. De hardheid van dit gesteente maakte het tot een gegeerd bouw materiaal. Vandaar dat er op de zuidelijke hellingen ook toponiemen voorkomen die verwijzen naar deze ontginning. In Leuven treffen we deze toponiemen aan in het zuid-westen van de stad: "*Groeve*" (1278) "*Korte Groeve*" (1320) en "*Groefstraat*" (1433). De huidige Tervuursepoort werd dan ook Groefpoort (1350) genoemd¹⁰⁴.

103. RAB KA 9900.

104. DE MAN, L., EGB, XXXVII. p 19.

Besluit

De wijnbouw is een gespecialiseerde vorm van landbouw, waar heel wat bij komt kijken. Niet enkel het aanplanten, maar ook het onderhoud van de wijngaard en vooral het vinificatieproces zelf, vereisen hoge investeringen in arbeid en materiaal.

Hoewel er in de 16de eeuw meer strenge winters waren dan in de 15de eeuw, is het fout om te stellen dat de Brabantse wijnbouw in de 16de eeuw reeds is ten onder gegaan aan klimaatsveranderingen. De gemiddelde oogst blijft in beide eeuwen immers gelijk. Toch dienen we op te merken dat er in de 16de eeuw meer misoogsten voorkwamen. Vanaf 1600 is er bovendien een aangroei van de gletschers vast te stellen, hetgeen zou kunnen wijzen op stengere winters.

Verder leende de fysische gesteldheid van Oost-Brabant zich uitstekend tot het verbouwen van wijndruiven. Zowel de lichte, ijzerhoudende grond als de zuidelijke oriëntatie van de talrijke heuvels hebben de ontwikkeling van de wijnbouw op grote schaal mogelijk gemaakt.

Hoofdstuk II DE VERSPREIDING VAN DE WIJNBOUW IN DE VROEGE MIDDELEEUWEN

Inleiding

In dit onderdeel wordt de ontwikkeling van de Brabantse wijnbouw gesitueerd in een ruimer kader. In zekere zin is het een beetje een aanloop op het volgende hoofdstuk, waarin de concrete verspreiding van de wijnteelt in Oost-Brabant wordt besproken. In een eerste artikel komt de periode voor het jaar 1000 aan bod. Gezien het schaarse bronnenmateriaal moest het onderzoeksterrein hier wel iets ruimer worden opgevat. Toch staat de vraag naar het tijdstip waarop we de wijnbouw in Brabant voor het eerst kunnen verwachten centraal. Bij wijze van controle wordt in een tweede deeltje de ontwikkeling van de wijnbouw in de buurgewesten behandeld. Ook hier weer is het de bedoeling om de ontwikkeling van de Brabantse wijnbouw in een ruimer kader te situeren.

Artikel 1 De verspreiding van de wijnbouw naar onze gewesten

Zoals reeds gezegd, stond de wieg van de wijnstok in het Kaukasische gebergte. Toch begon de plant reeds vrij vroeg aan een ware triomftocht langs de kusten van de Middellandse Zee. Afgaande op fossiele afdrukken, stellen wetenschappers dat de teelt reeds op het einde van het tertiair het zuiden van Frankrijk bereikt had¹⁰⁵. Ook elders wijzen archeologische vondsten op een vrij vroege aanwezigheid van de teelt. Zo zou de wijnbouw in 500 v.Chr. reeds beoefend zijn geworden in de streek rond Koblenz. Ook dichterbij huis, aan de oevers van de Maas, zouden vondsten kunnen wijzen op het bestaan van een Keltische wijnbouw¹⁰⁶. Toch mogen hier geen overhaaste conclusies worden getrokken. Zo maakt Caesar, die toch een aandachtig observator was, nergens in zijn "*De bello Gallico*" melding van wijngaarden. Sterker nog, over de Nerviërs, die grote delen van het huidige Brabant en Henegouwen bewoonden, zegt hij zelfs dat zij de wijn verafschuwden: "... *nullum aditum esse ad eos mercatoribus : nihil pati vini reliquarumque rerum inferri...*"¹⁰⁷. De wijn was dus wel al bekend, maar nog onbemind, omdat de drank het moreel van de krijgers zou ondermijnen. Toch zou West-Europa rond het begin van onze jaartelling meer en meer in contact komen met de wijnbouw. Caesar was immers niet alleen gekomen. Hij had ook garnizoenen meegebracht, waardoor de wijnbouw, als onderdeel van de Romeinse cultuur, in onze gewesten verspreid werd. In de Romeinse tijd kende vooral de wijnbouw langs de oevers van de Moezel, die vlakbij de Romeinse verdedigingslijnes lag, een grote bloei. Toch werd het succes spoedig een halt toe geroepen door een ordonnantie van keizer Domitianus (68-79). Het werd verboden om nog langer wijngaarden aan te planten in Italië. Tevens moesten de helft van alle wijngaarden in de provincies vernietigd worden. In tegenstelling tot wat sommige auteurs beweren, was deze maatregel niet ingegeven vanuit protectionistische overwegingen. Wel wou de keizer de graanbevoorrading verzekeren. Het valt trouwens te betwijfelen of deze maatregel ook effectief is uitgevoerd. Hoe dan ook, het verbod werd in 282 terug ingetrokken door keizer Probus, zodat de wijnbouw zich weer ongebreideld kon verspreiden¹⁰⁸. En dit niet zonder gevolg. Zo zou de Parijse wijngaard in de 4de eeuw al enige faam verworven hebben¹⁰⁹. Toch moet men zich ook hier wachten voor overdrijvingen. Immers, was er in de Romeinse tijd in onze streken in de meest geromaniseerde gebieden reeds enige wijnteelt, het moet haar slechts een kort leven beschoren zijn. De invallen van de Germaanse

105. MEILLER, D. en VANNIER, P., *Le grand livre des fruits et légumes*. p 263-265.

106. VAN TERM, J.M.J., *Zuid-Limburg...* p 132-134.

107. HALKIN, J., *Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, IX. p 71.

108. HALKIN, J., *Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, IX. p 73.

109. CHAINEUX, M.C., *Culture de la vigne et commerce du vin...* p 19-20.

stammen in de 5de eeuw en de ontwrichting van het economisch systeem zal de wijnbouw immers niet onaangetast gelaten hebben.

A De verspreiding onder invloed van de kerkelijke macht

Vanaf het einde van de zevende eeuw werden onze gewesten gekerstend. De kerstening heeft zeker een belangrijke bijdrage geleverd tot de verspreiding van de wijnbouw. In de christelijke liturgie neemt de wijn immers een centrale plaats in. In dit verband dienen we erop te wijzen dat in de late middeleeuwen niet enkel het brood, maar ook de wijn genuttigd werd door de gelovigen. In ruil hiervoor diende men weliswaar een bijdrage te betalen¹¹⁰.

Natuurlijk zijn onze gewesten niet in één dag gekerstend. En zeker het gebied tussen Dijle, Demer en Gete zal nog enige tijd van het Heilige woord verstoken blijven. In vergelijking met de omliggende gebieden ontbrak het Brabant, op Nijvel na, trouwens nog lange tijd aan abdijen. In de achtste eeuw waren er in onze gewesten een 15-tal abdijen : 2 te Gent en telkens één te Torhout, "Quortolodora", Ronse, St-Truiden, Munsterbilzen, Aldeneik, Rutten, Lobbes, Nijvel, Andage, Bergen, Zinnik en Andenne¹¹¹. Is het nu gerechtvaardigd om aan te nemen dat de wijnbouw in onze gewesten verspreid werd onder impuls van deze abdijen ? Waarschijnlijk wel, zij het pas vanaf de 12de eeuw. Voordien won de clerus haar wijn immers op buitenlandse wijngaarden. Zo bezaten onze abdijen heel wat wijngaarden in de streek van Soissons en Laon en langs de oevers van Rijn en Moezel.

Hoewel dit ook voor de talrijke abdijen in het graafschap Vlaanderen, het graafschap Namen en het prinsbisdom Luik kan worden aangetoond, zullen we ons hier beperken tot de abdijen van het hertogdom Brabant en het graafschap Loon. Eerst de Brabantse. De St-Geertrui abdij van Nijvel, reeds gesticht in de zevende eeuw, krijgt van Karel de Kale (838-877) de villa Sprendlingen nabij Worms, Bröl aan de Rijn, Besny nabij Laon en Berzy nabij Soissons. Allemaal bezittingen langsheen de Rijn en langsheen de Aisne. Rond die periode moet ook de abdij van Gemblours via haar stichter buitenlandse bezittingen gekregen hebben. In 946 bevestigt Otto I immers de gift gedaan door Gisla, grootmoeder van de stichter Wichpert, van wijngaarden in villa Molivort (niet geïdentificeerd) en de villa de Berga (Berg aan de Moezel). Rond 987 krijgt de abdij van bisschop Notker ook wijngaarden in eigen land, in Namen : "*Notkerus episcopus gratum habens tam obedienter suae voluntati favere fratrum ... in villa Namuco aliquantulum vineae, cum terra ad culturam vineae pertinente*"¹¹². Ook de Cisterciënzerabdij van Villers bezat op het einde van de 12de eeuw wijngaarden aan de oevers van de Moesel en de Rijn, maar daar komen we later nog wel op terug¹¹³. De Maastrichtse abdij van Sint-Servaas had eveneens bezittingen langsheen de bovengenoemde rivieren. Zo bezat deze abdij in de 11de eeuw het volgende : "*Quod ibi confluat idem fluvius, scilicet Mosella et Renum. Habet hinc noc longius idem venerabilis Servatius quasdam possessiones vinearum, agrorum et familiarum. Post obitum vero Ottonis imperatoris, filii illius Ottonis qui in Calabria pugnavit cum Grecis, regnum vestrum nimis confusum est et conturbatum*"¹¹⁴. Het klooster van Aldeneik had in 929 wijngaarden in Waldorf aan de Rijn, nabij Bonn. Verder was ook de abdij van Sint-Truiden in het begin van de tiende eeuw, door bemiddeling van de bisschop van Metz, in het bezit gekomen van wijngaarden aan de Moezel. In de loop van de 10de en de 11de eeuw weet zij haar wijngaardbezit aldaar nog uit te breiden. In 1257 is de abdij ook in het

110. DE BUCK, R., *Van wijn in Gent tot Gent in wording*, p 26.

111. VERBESSELT, J., *Het parochiewezen in Brabant...*, dl I, p 61.

112. GESTA ABBATUM GEMBLACENSIIUM AUCTORE SIGEBERTO, *MGH. SS.*, VIII, p 534.

113. VAN WERVEKE, H., *RBPH*, II, p 648-649.

114. KOEPKE, R., *MGH. SS.*, XII, p 103.

bezit van wijngaarden in de nabijheid van Keulen. Een tiental jaren later echter, in 1265, verkoopt de abt, Willem van Rijckel, de Duitse bezittingen aan de abdij van Himmesrode. Zijn argumenten voor deze verkoop luiden als volgt : "*cum curtes... minus fructuose minus utiles nobis essent propter locorum distantiam et viarum discrimina, necnon et propter graves injurias que per quorundam violentiam in predictis bonis et curtibus nobis multociens sunt illate*"¹¹⁵. Vanaf de negende eeuw tot op het einde van de elfde eeuw worden de abdijen dus begiftigd met wijngaarden. In eerste instantie gebeurden deze schenkingen meestal door de koning of de keizer. Dit is logisch, daar onze abdijen geen prestige hadden in de buitenlandse wijnbouwgebieden. Later zien we dat de abdijen ook via hun stichters of via abten, die uit een wijnstreek afkomstig waren, in het bezit komen van wijngaarden¹¹⁶.

Wat nu wel opvalt is het tijdstip waarop de abdijen in bezit komen van wijngaarden. Hoewel veel abdijen reeds in de achtste eeuw of vroeger gesticht zijn, komen deze pas in de negende, meestal in de tiende eeuw, in het bezit van wijngaarden langsheen het bekken van de Rijn en de Seine. Had dit te maken met het feit dat de wijn na het uiteenvallen van het Karolingische rijk duurder werd ten gevolge van tolheffingen en handelsmoeilijkheden ? Of hadden de abdijen vanaf de negende eeuw gewoon meer wijn nodig dan tot dan toe het geval was ? Hoe dan ook, het is duidelijk dat de kerkelijke instellingen in de vroege middeleeuwen aangewezen zijn op buitenlandse wijngaarden. Daar ze deze meestal van koningen en keizers gekregen hadden, lijkt het ons interessant om ook de verspreiding van de wijnbouw onder invloed van de wereldlijke macht eens van naderbij te bekijken.

BDe verspreiding onder invloed van de wereldlijke macht

De wereldlijke macht wordt in onze gewesten in de 9de eeuw vertegenwoordigd door de Karolingers. Om het rijk efficiënt te besturen hadden deze het opgedeeld in graafschappen of gouwen, met aan het hoofd een graaf. Deze laatste stond ondermeer in voor de uitvoering van de capitularia, die opgemaakt werden door de vorst. Vooral ten tijde van Karel de Grote ontstond er een ware vloed van capitularia. Een van deze uitvoeringsbesluiten, het "*capitulare de villis*", van iets na 800, handelt ook over de wijnbouw. Het achtste artikel van deze verordening is er zelfs helemaal aan gewijd : het stelt dat diegene die de koninklijke domeinen bestuurden, zorg moeten dragen voor de wijngaarden. Zo waren ze verplicht om de wijngaarden ten gepaste tijde te laten bewerken. Ook moest de wijn in goede vaten gedaan worden zodat hij niet zou bederven. Indien de ministeriales de wijn ergens moesten kopen, moesten ze er op letten dat de wijn naar het domein kon worden vervoerd. Er wordt uitdrukkelijk op gewezen dat de wijn, afkomstig van de koninklijke wijngaarden, bestemd was voor eigen gebruik. Eveneens als de in wijn geleverde inkomsten van de domeinen moest de zelf gewonnen wijn worden opgeslagen in de koninklijke kelders. In artikel 48 worden nog enkele bepalingen opgesomd die betrekking hebben op het persen van de wijn. Zo moesten de beheerders van de koninklijke domeinen persen bouwen die voldoende uitgerust waren. Bovendien moesten de wijndruiven op een propere en fatsoenlijke wijze geperst worden¹¹⁷. Dit reglement is natuurlijk maar een normatieve bron. Het licht ons niet in over de eigenlijke verspreiding van de wijnbouw. Wel merken we dat Karel de Grote voor de wijnbouw een uitzonderlijke belangstelling aan de dag legde. Deze interesse is niet geheel onverklaarbaar. Wijn was immers gekend als de Romeinse drank bij uitstek. Via de wijnbouw accentueerde de vorst dus ook zijn politieke ambities als erfgenaam van het Westromeinse rijk. Dit politiek streven uitte zich trouwens niet enkel in de belangstelling voor de wijnteelt, maar ook in de belangstelling voor de Romeinse literatuur, in het overnemen van de Romeinse chronologie en in de architectuur,

115. PIOT, C., *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Trond*, dl I. p 313.

116. VAN WERVEKE, H., *RBPH*, II. p 649-650.

117. BORETIUS, A., *Capitularia Regum Francorum*, I. p 83 en 89.

waarvoor Karel de Grote zelfs zuilen en standbeelden van Rome naar Aken liet overkomen. Bovendien was Karel de Grote bij de uitvaardiging van het capitulaire de villis nog maar net door de paus tot Keizer gekroond.

Kunnen we op basis van dit document nu stellen dat we de wijnbouw vanaf dan overal aantreffen? Neen, zeker niet. Wel zien we dat de wijnbouw in de negende eeuw vooral op initiatief van de wereldlijke macht beoefend werd. Zoals we gezien hebben in de voorgaande paragraaf, zijn het trouwens de koningen en de keizers die de abdijen voorzien van wijngaarden. Ook in onze gewesten was de wereldlijke macht haar kerkelijke evenknie voor. Zo was de oudste bekende wijngaard, hoewel vlakbij de Gentse St-Pietersabdij gelegen, vermoedelijk eigendom van de graaf van Vlaanderen. Toch blijven de wijngaarden in onze streken een eerder zeldzaam gegeven. Ook de verdeling van het Karolingische rijk in 843 zou hiervan getuigen. Zo zou men ervoor gezorgd hebben dat de drie gebroeders over wijnstreken konden beschikken. In de *"Reginonis Chronicon"* wordt het gebied van Lodewijk de Duitser immers als volgt omschreven: *"Ludowico vero orientalia, scilicet omnis Germania usque Rheni fluentia et nonnullae civitates cum adiacentibus pagis trans Rhenum propter vini copiam"*¹¹⁸. G.L. Ganshof mag dan al stellen dat de geografische omstandigheden bij de verdeling van het Karolingische rijk in 843 pas in tweede instantie een rol gespeeld hebben¹¹⁹, de bronnen laten er in het geval Mainz, Spiers en Worms weinig twijfel over bestaan. De toewijzingsgrond op zich zou niet alleen kunnen wijzen op het belang dat men aan de wijnbouw hechtte, maar ook op de nog geringe verspreiding van de wijnbouw in het algemeen. De ruimste interpretatie van dit gegeven leidt immers tot de vaststelling dat de wijnteelt ten westen van de Rijn en ten noorden van de Moezel nog niet bedreven werd.

Artikel 2 De verspreiding van de wijnbouw in onze gewesten

A De wijnbouw in het graafschap Vlaanderen

De oudste bekende wijngaard in onze gewesten wordt door Einhart in 815 nabij de St-Pietersabdij in Gent gesitueerd: *"Concedimus etiam vobis partem vinee sub ipso monasterio constitute sicut modo determinata est ut a vobis excolatur et fructus ipsius partis ad usus vestros recipiatur; necnon et in silva que vocatur Scheldeholt portionem forestis nostre quam vobis dare jussimus in qua saginari possunt porci tempore glandis plus minus numero quinquaginta"*¹²⁰. Opmerkelijk hier is dat deze wijngaard waarschijnlijk geen eigendom is van de abdij maar van de graaf. In 939 wordt er op dezelfde plaats immers nogmaals melding gemaakt van een wijngaard. Ditmaal schenkt Arnulf de Oude een pas aangeplante wijngaard, bij de Gentse St-Pietersabdij gelegen, aan de abdij¹²¹. Indien het in dit geval over identiek dezelfde plaats gaat, is hiermee ook aangetoond dat de wijnteelt in de vroege middeleeuwen nog niet continu aanwezig was. Zeker is dat de vroegmiddeleeuwse inlandse wijnbouw de eigen behoefte niet kon dekken. Zo had Boudewijn IV in de 9de eeuw wijngaarden in Vitry (Vitry-le-François op de Marne?)¹²². En ook de bovengenoemde St-Pietersabdij had in de 10de eeuw nog wijngaarden in de streek van Parijs¹²³. Deze abdij was trouwens niet de enige. Immers, net zoals de Brabantse, Luikse, Loonse en Naamse hadden ook talrijke Vlaamse abdijen buitenlandse wijngaarden. En dit zowel aan de Rijn en de Moezel als in de omgeving van Soissons, in de Vermandois of later nog rond St-Quentin¹²⁴. Dat de Vlaamse abdij-

118. KURZE, F., *Regionis abbatas Prumiensis chronicon...* p 75.

119. GANSHOF, F.L., *Deutsches Archiv für Erforschung*, XII. p 316.

120. FAYEN, A., *Liber traditionum sancti petri blandiniensis*. p 14-15.

121. SCHAYES, A.G.B., *MSAB*, I. p 287.

122. VAN WERWEKE, H., *RBPH*, XII. p 1099.

123. VAN WERWEKE, H., *RBPH*, II. p 645.

124. VAN WERWEKE, H., *RBPH*, II. p 644-648.

ijen, in tegenstelling tot de andere, meer wijngaarden hadden aan de Noordfranse rivieren, is begrijpelijk, daar het graafschap Vlaanderen in de middeleeuwen in Frankrijk gelegen was. Bovendien lag het Franse wijngebied veel dichters dan dat van de Rijn of de Moezel.

Eenmaal in de 12de eeuw begint de wijnbouw zich in Vlaanderen zelf, vooral in de grote steden, op grote schaal te ontwikkelen. Zo wordt Gent in de 12de eeuw door een Arabier reeds omschreven als zijnde omringd door wijngaarden, boomgaarden en rijke akkers¹²⁵. Nochtans zijn de geografische omstandigheden er voor de wijnbouw, in vergelijking met Brabant of Luik, minder goed. Wel lag Vlaanderen, inzake economische ontwikkeling, in de 12de eeuw ver voor op de andere gewesten. Bovendien had de vruchtbare grond ervoor gezorgd dat er zich een verdere landbouwspecialisatie kon voltrekken. Ook waren de Vlaamse steden in de late middeleeuwen uitgegroeid tot de dichtstbevolkte boven de Alpen, hetgeen dan weer de vraag naar gespecialiseerde produkten in de hand werkte.

De Vlaamse koopkracht moet ook de wijnhandel gestimuleerd hebben. Het is trouwens niet onwaarschijnlijk dat de Vlaamse handelaars reeds vroeg hun lakens aan de Rijn ruilden voor tonnen wijn. Ook de aanwezigheid van een heerlijk wijnrecht in Vlaanderen zou kunnen wijzen op een zekere traditie inzake wijnhandel¹²⁶. Tegen het einde van de 12de eeuw begon de wijnhandel pas echt te floreren. Zo kregen de abdijen in de 12de eeuw, maar vooral in het begin van de 13de eeuw, al privileges van de graaf, zodat ze onder andere in Rupelmonde minder tol moesten betalen op de wijn die ze in Keulen gingen halen. Later, in de loop van de 13de eeuw, nam ook de handel in Franse wijnen een hoge vlucht¹²⁷.

Toch kunnen we niet stellen dat de plaatselijke wijnbouw in het graafschap Vlaanderen aan de toenemende handel in vreemde wijnen ten onderging. Integendeel, er zijn vermoedens dat de Vlaamse wijnbouw in sommige steden pas op het einde van de 14de eeuw algemeen werd. Zo werd in Doornik bijvoorbeeld betreffende de wijntienden pas in 1386 een akkoord gesloten tussen de stadsmagistraat en het kapittel aldaar. Evenals in Brabant zijn er ook in Doornik in de 16de eeuw nog altijd wijngaarden¹²⁸. In 1452 waren er zelfs nog 3 wijnpersen in Gent: *"Item verclaren de vooghdn dat zij verstaen hebben dat de weezen ende huerlieder zustere wat rechts hebben in drie perssteene daer men druven mede pleecht te persene, den eenen wezende up Sente Veerelden plaetse ende de II up den Doernaert"*¹²⁹. Toch kon de Vlaamse wijnbouw niet tippen aan de faam en de omvang van de Brabantse. Bovendien was ook het aandeel van de Vlaamse wijnbouw in de totale economie veel kleiner dan in Brabant.

BDe wijnbouw in het Maasbekken

Net zoals de Vlaamse en de Brabantse abdijen bezaten ook de Luikse abdijen wijngaarden in het buitenland. We beginnen met de abdij van Waulsort, niet ver van Dinant gelegen. Deze abdij heeft in 1070 een wijngaard nabij Metz. De abdij van Lobbes, aan de Samber gelegen, had vooral wijngaarden in het graafschap Vermandois en in de omgeving van Beauvais, Reims en Laon. Zij bezat ook wijngaarden in de Thiérache. Ook de Luikse Kerk bezat in de vroege middeleeuwen wijngaarden in verafgelegen gebieden. Zo gaf Karel de Grote het domein van Maidières (bij Pont-à-Mousson) met de wijngaarden aan ofwel het Luikse St-Pieterskapittel ofwel de abdij van St-Truiden. Ook de Luikse bisschop begiftigde de talrijke

125. DE BUCK, R., *Van wijn in Gent tot Gent in wording*, p 14.

126. Zie infra, p 128-129.

127. VAN WERVEKE, H., *RBPH*, II, p 658.

128. SCHAYES, A.G.B., *MSAB*, II, p 390-391.

129. VANDER HAEGEN, V., *MSA*, I, 1886, p 136.

Luikse kapittels met buitenlandse wijngaarden. Zo kreeg het kapittel van St-Pieter rond 922 de bisschoppelijke bezittingen in Norroy-le-Veneur, nabij Pont-à-Mousson, aan de Moezel¹³⁰. In de loop van de 13de eeuw worden de buitenlandse wijngaarden van de hand gedaan. Zo ruilt het Luikse St-Pieterskapittel in 1230 Norroy-le-Veneur tegen bezittingen van de abdij van Saint-Virton in Verdun. In 1227 wisselt de Luikse bisschop zijn Moezelwijngaarden tegen de stad St-Truiden, die aan de bisschop van Metz behoorde¹³¹.

Voor de verkoop van deze verafgelegen wijngaarden kunnen een tweetal verklaringen gevonden worden. Ten eerste kan men stellen dat de wijnhandel in de 12de eeuw pas goed op gang komt. Zo wordt in 1198 in Luik voor het eerst wijn gemeld uit La Rochelle¹³². De buitenlandse vreemde wijnen worden dus uitgevoerd naar onze contreien. Een andere verklaring voor de verkoop van de buitenlandse wijngaarden kan gezocht worden in de ontwikkeling van de eigen wijnbouw. Dit laatste wekt natuurlijk onze interesse. Wij hebben ons hierbij vooral geconcentreerd op één stad, met name Luik. Gezien de gunstige ligging en de vroegere ontwikkeling, is de Luikse wijnbouw de Brabantse immers voorafgegaan.

Rond 830 wordt er voor het eerst melding gemaakt van een wijngaard in het Luikse. In dat jaar bevestigt de bisschop van Luik dat de abdij van St-Hubert in het bezit is van wijngaarden : "*vineas tres in castro Hoiï (Hoei) mansionem unam apud Leodium a nobis constructam, necnon et vineam unam cum manso ad se pertinenti in territorio Leodiensi nuncupato Vingitis, cum omnibus appenditiis suis*"¹³³.

Op de volgende wijngaard is het wachten tot in de 11de eeuw, wanneer de kerkelijke instellingen zich in het Luikse verder ontwikkelen. Zo plant de nog jonge abdij van St-Laurentius in 1036 wijngaarden aan : "...*dominus abbas Stephanus, vir scientia clarus, sed conversatione clario, ... vineas plantavit, ...*"¹³⁴. In 1078 komt het Hendrik van Verdun ter ore dat het de collegiale kerk van St-Bartholomeus aan wijn ontbrak. Om het tekort te verhelpen en omdat hij er toch te veel had, schenkt Hendrik de voornoemde kerk de tienden van de wijngaarden die naast de Luikse citadel lagen : "*cum vero ecclesiam illam solam vino carere intellexissem, et ego plurimum abundarem, obtento consensu clericorum et laicorum, dedi decimas vinearum a via que ascendit a sanctam Walburgem usque prope Hoyolum, quas ego ... collegi et circa Rodulfi fossam quam etiam tradidi ecclesie ut in ea fierent vinee. Quedam cortilia monti contigua, ablatis oleribus, feci vineis conseri et fratribus decimas dari...*"¹³⁵. Ook het kapittel van St-Jan bezat in Luik een wijngaard met een pers en een huis, die "*Magna Vinea*" werd genoemd. In 1186 kreeg een zekere Boudewijn de wijngaard in bruikleen als hij er een nieuwe pers bouwde. In 1225 krijgt Boudewijn van Saint-Georges de toestemming om "staken en droogovens" ("*wendas et stupas*") op te richten op zijn wijngaard. In 1236 treffen we dezelfde Boudewijn nogmaals aan wanneer hij al zijn bezittingen overmaakt aan de abdij van Val-Benoît op voorwaarde dat deze abdij een halve aam wijn aan het kapittel van St-Jan zou geven¹³⁶. In dezelfde periode breidde vermoedelijk ook de abdij van St-Hubert haar Luikse wijngaard uit. In 1203 ontzegde de Luikse bisschop Hugues de Pierrepont iedereen immers het recht om tienden te heffen op de wijngaarden die St-Hubert zou planten of verwerven¹³⁷. Tegelijkertijd zien we dat de Luikse

130. BORMANS, S. en SCHOOLMEESTERS, E., Cartulaire de l'église Saint-Lambert, dl I. p 9.

131. VAN WERVEKE, H., RBPH, II. p 649.

132. VAN WERVEKE, H., RBPH, II. p 659.

133. BETHMANN, L.C. en WATTENBACH, W., MGH, SS, VIII. p 570-571.

134. WATTENBACH, W., MGH, SS, VIII. p 275.

135. HALKIN, J., Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège, IX. p 92.

136. CHAINEUX, M.C., Culture de la vigne et commerce du vin... p 28.

137. HALKIN, J., Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège, IX. p 75-76.

kerkelijke instellingen hun buitenlandse wijngaarden verkopen. In respectievelijk 1227, 1230 en 1235, doen de Luikse bisschop, het Luikse Sint-Pieters kapittel en dat van St-Lambert hun buitenlandse wijngaarden immers van de hand¹³⁸. Al bij al kunnen we dus stellen dat de wijnbouw in Luik pas in het begin van de 13de eeuw enig belang krijgt. Wat is nu de omvang van de Luikse wijngaard in deze periode? Een document omtrent de wijntienden geeft ons misschien enig idee van de grootte ervan in het begin van de 14de eeuw. Op 29 juli 1310 staat Arnold van Blankenheim, de provoost van Luik, alle tienderechten, zijnde gemiddeld 10 amen wijn, af aan het Bartholomeuskapittel op de wijngaarden "*extra muros Leodiensis sive civitatis versus sanctum Bartholomeum in loco dicto Esuignis*"¹³⁹. Indien deze 10 amen wijntienden ook werkelijk een tiende zijn van de opbrengst, zou de belaste Luikse wijngaard dus 100 amen voortbrengen per jaar. Aan de hand van de gemiddelde opbrengst van de Leuvense hertogelijke wijngaard zou men de oppervlakte van de Luikse wijngaard kunnen schatten op zo'n 8 ha. Indien de wijntienden echter een twintigste bedroegen, zou de wijngaard natuurlijk 16 ha groot geweest zijn. In de loop van de 13de eeuw kent de Luikse wijnbouw een toenevend succes. Op het einde van de 13de eeuw zijn het immers niet alleen de kerkelijke instellingen die wijngaarden bezitten. Ook patriciërs, oude ministeriales van de bisschop, grondbezitters en een klasse van rijke handelaars, laten zich in toenemende mate met de teelt in¹⁴⁰.

Vanuit Luik heeft de wijnbouw zich ook verder stroomopwaarts de Maas verspreid. Naar Maastricht bijvoorbeeld. Tegen het einde van de 14de eeuw was de wijnbouw er zo toegenomen dat de magistraat van deze stad op 7 februari 1384 het, omwille van de wijnaccijnzen, verbood om nog wijn te gaan halen uit het naburige St-Pieter, waar vele Maastrichtenaren een wijngaard hadden. Later werd er blijkbaar wel een oplossing gevonden en mocht de wijn, die geperst was uit de druiven die gekweekt waren in de "*bannen myllen*", wel accijnsvrij verkocht worden¹⁴¹.

Besluit

De invloed van de Karolingers op de verspreiding van de wijnbouw in het algemeen was van kapitaal belang. De Frankische vorsten beoefende niet alleen de wijnbouw, maar ze schonken ook wijngaarden aan de abdijen. In de loop van de 9de en de 10de eeuw verwerven bijna alle abdijen uit onze gewesten wijngaarden langsheen de Moezel, de Rijn en de Noordfranse rivieren.

Vermoedelijk ligt de Gentse wijnbouw in de 12de eeuw net iets voor op de Luikse. De Doornikse en de Maastrichtse wijnbouw worden daarentegen pas op in de loop van de 14de eeuw belangrijk.

Na deze korte voorgeschiedenis moge het wel duidelijk weze dat de aanwezigheid van wijnbouw in de Middeleeuwen in onze gewesten niet zo evident was. Het gaat hier immers om een erg gespecialiseerde landbouwactiviteit. Met recht en rede zouden we dus kunnen stellen dat onder invloed van de Karolingische renaissance niet zozeer de wijnstok verspreid werd, maar wel de kunst om wilde druiven te kweken, en voor alles, om uit deze druiven ook nog wijn te maken.

138. CHAINEUX, M.C., *Culture de la vigne et commerce du vin...* p 22-23.

139. PAQUAY, J., *Analecta ecclesiastica Leodiensia*, I. p 144.

140. CHAINEUX, M.C., *Culture de la vigne et commerce du vin...* p 48.

141. VAN TERM, J.M.J., *Zuid-Limburg...* p 138.

Hoofdstuk III De verspreiding van de wijnbouw in Oost-Brabant

Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we de verspreiding van de wijnbouw in Oost-Brabant van naderbij bekijken. Het is de bedoeling om te achterhalen waar en wanneer we de wijnbouw het vroegst zullen aantreffen. Toch dienen we eerst enige aandacht te besteden aan de geografie van het bestudeerde gebied. Factoren als bodemvruchtbaarheid, reliëf en rivierennet hebben immers hun invloed gehad op de aanwezigheid van de wijnbouw. In een tweede artikel zullen we dan meer concreet proberen na te gaan wie zich in de 12de en de 13de eeuw met de druiventeelt inliet. Waar mogelijk zal het voorkomen van de wijnbouw niet alleen beschreven worden, we zullen het ook trachten te verklaren. Dat is immers het ultieme opzet van elke wetenschap.

Artikel 1 De algemene ontwikkeling van Oost-Brabant

A De bodem, het reliëf en de rivieren

De bodemsoort is niet alleen belangrijk voor de teelt van de wijnstok zelf, ze bepaalde vroeger ook in belangrijke mate de economische draagkracht van een gebied. Het zal in eerste instantie dan ook van de bodem afhangen welke economische activiteiten wanneer en waar konden plaatsvinden. Oost-Brabant heeft echter wel een erg heterogene ondergrond. We treffen er zowel zand- als leembodems aan. Het leek ons dan ook interessant om de verschillende bodems te lokaliseren. Hoewel de grens tussen de verschillende bodemgroepen altijd wel ergens arbitrair is en zeker niet samenvalt met de gemeentegrenzen, vonden we het didactisch wel verantwoord om de gemeentes, op basis van de aanwezige bodem, in vijf groepen op te delen¹⁴². Een eerste groep zijn de zandbodemgemeentes. We treffen ze aan in het noorden : in Haacht, Keerbergen, Tremelo, Werchter en Baal. Hier treffen we de minst vruchtbare grond. In een tweede groep, eveneens noordelijk gelegen, vinden we de gemeentes met een licht-lemige zand- tot licht-zandige leembodem terug. Het zijn Begijnendijk, Betekom, Rotselaar, Wezemaal, Gelrode, Nieuwrode, Aarschot, Langdorp, Rillaar, Houwaart, OLV-Tielt, Testelt, Messelbroek, Zichem, Molenstede, Kaggevinne, Molenstede, Diest, Schaffen en Deurne. De grond is er iets vruchtbaarder. Een derde groep bevat de gemeentes met leem- en ijzerhoudend zand in de bodem. We treffen ze aan in het centrum van het Hageland en in het zuid-westen, in Ottenburg, St-Agatha-Rode, Huldenberg, Loonbeek, Neerijse, Duisburg, Tervuren, Vossem, Leefdaal, Bertem, Leuven, Wilsela, Kessel-Lo, Korbeek-Lo, Linden, Pellenberg, Lubbeek, Holsbeek, Kortrijk-Dutsel, Sint-Pieters-Rode, St-Joris-Winge, Meensel-Kiezegem en Molenbeek-Wersbeek. Deze grond is bijzonder goed geschikt voor tuinbouw : hij is nog licht, maar heeft toch al een goede vruchtbaarheid. De zandige leembodem van groep vier is dan weer zwaarder. We treffen de bodem in het noord-westen en ten zuiden van de gemeentes uit groep drie. Hever, Boortmeerbeek, Wespelaar, Tildonk, Herent, Winksele, Veltem-Beisem, Erps-Kwerps, Kortenbergh, Meerbeek, Everberg, Heverlee, Korbeek-Dijle, Oud-Heverlee, St-Joris Weert, Vaalbeek, Blanden, Haasrode, Lovenjoel, Verrijck, Butsel, Roosbeek, Kerkom, Binkom, Attenrode, Glabbeek, Vissenaken, Bunsbeek, Kapellen, Zuurbemde, Waanrode, Kersbeek-Miskom, Hoeleden, St-Margriete-Houtem, Kortenaken, Neerlinter, Oplinter, Wommersom, Melkwezer, Budingen, Helen, Zoutleeuw, Geetbets, Grazen en Rummen behoren tot deze groep. De meest vruchtbare bodem is echter wel de leembodem. We treffen hem aan in het zuid-oosten van Oost-Brabant in Bierbeek, Opvelp, Neervelp, Willebringen, Meldert, Kumtich, Oorbeek, Hoegaarden, Tienen, Bost, Outgaarden, Hakendover, Goetsenhoven, Ezemaal, Eliksem, Overhespen, Neerhespen,

142. Zie Werkdocumenten, p V.

Wange, Laar, Orsmaal, Dormaal, Halle, Booienhoven, Neerlanden, Rumsdorp, Attenhoven, Landen, Overwinden, Neerwinden, Walsbets, Waasmont, Walshoutem en Wezeren¹⁴³.

De aanwezige bodem, en vooral de vruchtbaarheid ervan, heeft veel meer gevolgen dan men op het eerste zicht zou denken. Zo zal de bodem bepalend zijn voor de oppervlakte van een gemeente. De gemeentes met een zand- tot zandleemgrond zijn veel groter dan deze met een leemgrond. Logisch : een zandgrond vereist immers zware bemesting om de vruchtbaarheid op peil te houden. Dit bemesten gebeurde met plaggen die werden aangerijkt met dierlijke mest. In gemeentes met een zandbodem moest de heideoppervlakte 8 tot 14 keer groter zijn dan deze van de akkergronden. Leemstreekdorpen daarentegen hadden, gezien de vruchtbaarheid van de grond, geen nood aan heide. De dorpen liggen er dan ook veel korter bij elkaar. Toch mag men zich niet verkijken op de gemeenteoppervlakte. Deze zegt immers niet altijd alles. Zo lijkt Hoegaarden als leemstreekdorp misschien aan de grote kant, het bestaat wel uit een zevental kleinere gehuchten. Er kunnen natuurlijk ook andere factoren meespelen. In vergelijking tot hun grondsoort hebben Bierbeek, Heverlee en Tervuren bijvoorbeeld wel een grote oppervlakte. De aanwezigheid van het Mollendaalbos, het Meerdaalbos, het Heverleebos en het Kapucijnenbos kan deze grotere oppervlakte echter wel verklaren.

De bodemvruchtbaarheid heeft ook zijn invloed gehad op de algemene ontwikkeling van een gebied. Zo zien we dat de Oost-Brabantse leemstreekgemeentes, afgaande op de overblijfselen van villa's, meestal een rijk Romeins en Frankisch verleden hebben. Hoegaarden bijvoorbeeld, zou in de Frankische periode waarschijnlijk het bestuurlijk centrum van het graafschap Brunengeruz of Brunerode geweest zijn¹⁴⁴. Door de goede landbouwgrond konden zich later in hetzelfde gebied zelfs nog twee goede steden ontwikkelen : namelijk Tienen en Zoutleeuw.

Verder dient ook het belang van de verkeersligging in het algemeen, en van het rivierenet in het bijzonder, in acht genomen te worden¹⁴⁵. Een goede verkeersligging kan er immers voor zorgen dat de natuurlijke beperkingen van een bepaald gebied overschreden worden. De ontwikkeling van de wijnbouw in de streek langsheen de Demer tussen Aarschot en Diest is hier een goede illustratie van. Hoewel de minder vruchtbare bodem daar normaal gezien geen specialisatie zou toelaten treffen we er in de 14de eeuw reeds een bloeiende wijnteelt aan. Door de gunstige ligging aan de Demer kon het graan immers gemakkelijk worden aangevoerd, waardoor de wijnteelt zich kon ontwikkelen. Het is trouwens opvallend dat alle Oost-Brabantse wijnstroken, ongeacht de plaatselijke bodemvruchtbaarheid, nabij een belangrijke rivier lagen. Het schoolvoorbeeld is hier wel de streek aan de bovenloop van de Gete. De leemstreekdorpen aldaar gelegen zullen zich op het einde van de 14de eeuw immers ontpoppen tot wijnexportregio. Dit is het geval voor Hoegaarden, Goetsenhoven, Neerheylissem en Opheylissem die via de Gete naar het noorden en via de weg naar Leuven hun wijn konden uitvoeren. In gebieden die verder van een waterweg lagen heeft de wijnbouw zich dan weer minder of bijna niet ontwikkeld. Zo bijvoorbeeld in de omgeving van Landen of Bierbeek. Het treffendste voorbeeld in dit opzicht is misschien wel de streek van Pellenberg, Lubbeek en Binkom. In deze dorpen, vooral in Pellenberg dan, was het reliëf bijzonder gunstig voor terrasbouw. Toch merken we dat de wijnbouw er slechts in beperkte mate aanwezig is. Niet zozeer het reliëf, dan wel het rivierenet lijkt dus belangrijk voor de aanwezigheid van een wijnbouweconomie. Dit fenomeen treffen we overigens niet enkel in ons land aan. Ook in Frankrijk ontwikkelde de wijngebieden zich in eerste instantie enkel rond een rivier¹⁴⁶. Toch mag het belang van de bodem

143. SCHEYS, G., Bijdrage tot de kennis van de Hagelandse bodem. p 168-175.

144. BUVE, C., BGB, V., p 100-120.

145. Zie Werkdocumenten, p IV.

146. DUBY, G., L'economie rural... p 237-238.

niet te vlug over het hoofd gezien worden. Zo zal de wijnbouw in een gebied met een lagere vruchtbaarheid veel kwetsbaarder zijn voor bijvoorbeeld oorlogen, daar het voor zijn graanbevoorrading afhankelijk is van de handel. Misschien is ook dit een verklaring waarom de Aarschotse wijngaard zo erg getroffen werd door de Brabantse oorlogen.

B De economische ontwikkeling

Zoals gezegd is de wijnbouw een gespecialiseerde teelt, die heel wat investeringen vraagt. Bovendien is het eindprodukt, de wijn, een luxe-produkt en is er dus ook nood aan een dichtbijgelegen koopkrachtig afzetgebied. Verder vereist de techniek van de wijnbouw ook een zekere vaardigheid. In het algemeen kunnen we dus stellen dat de wijnbouw een zekere economische ontwikkeling vergt van zijn omgeving. De ontwikkelingsgraad van een gebied valt natuurlijk moeilijk te bestuderen. Het leek ons relevant om dit te onderzoeken aan de hand van de ontwikkeling van de kerkelijke instellingen¹⁴⁷.

Ook hier weer valt op dat de leemdorpen Hoegaarden en Meldert in vergelijking met de rest van Oost-Brabant voorop lopen. Toch ontbreekt het het gebied blijkbaar aan levenskracht, daar Hoegaarden in de middeleeuwen niet uitgroeit tot een volwaardige stad en daar de Benediktijnenabdij van Meldert in de loop van de 9de eeuw terug verdwijnt. Leuven eist met de stichting van de abdijen van Vlierbeek en 't Park echter snel haar plaats op in het kerkelijke landschap. Toch dienen we in de 12de eeuw ook nog de stichtingen van de abdijen van Averbode en Opheylissem in acht te nemen. In de eerste helft van de 13de eeuw worden de eerste Cisterciënzerabdijen in Oost-Brabant gesticht in Oplinter, Wezemaal, Diest en Rummen. Vooral Diest kan zich in de 13de eeuw op kerkelijk vlak meer profileren. In de loop van de 13de eeuw ontstaan er ook in Tienen, Zoutleeuw en Aarschot meer kerkelijke instellingen. Als we nu gaan kijken naar het aantal en de verscheidenheid van de kerkelijke instellingen per stad, dan valt vooral het grote belang van Leuven op. Op enige afstand volgen dan Diest, Tienen, Zoutleeuw en Aarschot. De kerkelijke ontwikkeling van een bepaald gebied mag echter niet zomaar gelijkgesteld worden met de algemeen economische ontwikkeling. Zo lijkt zeker niet juist om te stellen dat Aarschot zich op economisch gebied minder had ontwikkeld dan bijvoorbeeld Tienen en Zoutleeuw. Wel was het Aarschotse in de loop van de 13de eeuw op kerkelijk gebied meer afhankelijk geworden van Leuven. En dit had zeker niet altijd negatieve gevolgen voor de Aarschotse economie. Zo heeft de Leuvense St-Geertrui priorij vermoedelijk een belangrijke rol gespeeld bij de verspreiding van de wijnbouw naar het Aarschotse.

Evenals met de ontwikkeling van de wijnbouw valt ook hier weer het belang van het rivierennet op. Leuven, Aarschot, Diest, Tienen en Zoutleeuw liggen immers allemaal aan een waterweg. Het is opvallend dat we de wijngelieden enkel aantreffen in de nabijheid van deze steden. Zo produceerden Leuven, Aarschot en Diest hun wijn in de onmiddellijke nabijheid, terwijl Zoutleeuw en Tienen aangewezen waren op het vlakbij gelegen Hoegaarden. In de tussenliggende gebieden treffen we veel minder wijnbouw aan.

Samenvattend zouden we dus kunnen stellen dat het profiel van een wijnbouwregio er als volgt uitziet : het gebied moet zich, door middel van eigen productie of door de aanwezigheid van een waterweg, voldoende kunnen voorzien van graan en er moet een afzetmarkt aanwezig zijn. Vanuit deze invalshoek kunnen we het belang van Leuven als wijnproduktiecentrum verklaren. Leuven ligt immers vlakbij de leemstreek, om zich van graan te voorzien. Tegelijk vormt de stad een voldoende grote afzetmarkt voor de wijn. Hierdoor was Leuven, in tegenstelling tot Aarschot, dat zijn graan moest invoeren, en Hoegaarden, dat de wijn moest kunnen uitvoeren, economisch gezien tamelijk onafhankelijk.

147. Zie Werkdocumenten, p VI-VIII.

Artikel 2 De verspreiding van de wijnbouw naar Oost-Brabant

A Verspreiding onder invloed van de adel

De allereerste vermelding van wijnteelt in Oost-Brabant betreft een wijngaard van de Hertog. In het document geeft hertog Godfried met de baard een stuk bos nabij Pellenberg gelegen aan het Leuvense hospitaal, in ruil voor grond naast de wijngaard in Leuven. Op deze grond wilde de hertog nog meer wijnstokken aanplanten: "*Partem autem silve que est iuxta Pellenberge dedit dominus Godefridus dux in commutatione pro terre que adiacet vinee in Lovannio in qua iussit fieri vineam*"¹⁴⁸. Waar H. Van der Linden dit document reeds dateerde als zijnde ouder dan 1139, stelt O. Vereecke dat de notitie van kort na 1112 dagtekend en zeker voor 1121 bestond¹⁴⁹. Waarom wou de hertog nu een wijngaard aanplanten naast zijn burcht? Hoewel het door een gebrek aan bronnen onmogelijk is om deze vraag met enige zekerheid te beantwoorden, is het niet oninteressant om hier even dieper op in te gaan. Zoals eerder gezien was de wijnbouw sinds Karel de Grote een symbool geworden voor het gezag¹⁵⁰. Nu was Godfried in 1106 door de keizer tot hertog van Neder-Lotharingen aangesteld. Het zou dus best kunnen dat de kersverse hertog, als meer directe vertegenwoordiger van de keizer zijn gezag kracht wou bijzetten door de aanplanting van zijn eigen wijngaard. Door de titel van hertog kwam de graaf van Leuven trouwens ook in het bezit van o.a. Aken, de vroegere hoofdstad van het Karolingische rijk, waar Karel de Grote ooit zijn wijngaard had. Net als Karel de Grote wilde de hertog vermoedelijk ook een wijngaard aanplanten nabij zijn verblijfplaats. Ook later nog, in de 14de eeuw, wanneer Leuven geruild wordt voor Brussel, zien we dat ook daar, in Sint-Joost-ten-Node, een wijngaard wordt aangelegd.

De these dat de ministeriales in de streek rond Leuven naar het voorbeeld van de hertog ook wijngaarden aanlegden, wordt meestal gebaseerd op het 13de eeuwse wijngaardbezit van de heren van Wezemaal en Rotselaar. Toch lijkt het vrij waarschijnlijk dat deze laatsten de, in hun heerlijkheid gelegen wijngaarden niet via de hertog, maar wel via het Luikse Bartholomeuskapittel gekregen hadden. Dit wil echter niet zeggen dat de Brabantse adel, en dan in het bijzonder de van Wezemaals, nog niet eerder in contact gekomen waren met de wijnbouw. Zo schonk Arnold I van Wezemaal samen met zijn vrouw Clementia in 1208 aan de abdij van Villers 12 bunder land met de tiende en hun allodium te Mont-Saint-Pont¹⁵¹. Niets bijzonders aan de hand, ware het niet dat deze 12 bunder dienden om de abdij van brood en miswijn te voorzien: "*Inde est quod XII bonarie terre cum decima nobis in elemosinam contulerunt, in perpetuam procuracionem panis et vini, de quibus in mensa Domini sollempnis memoria dominice passionis in missarum sollempnijs apud nos perpetuo celebretur*"¹⁵². Het zou dus best kunnen dat deze gronden ook al met wijnstokken beplant waren. Het is wel jammer dat we niet weten hoe deze gronden in het bezit gekomen zijn van de van Wezemaals, toch lijkt usurpatie niet uitgesloten. Een gelijkaardige situatie zal zich later immers ook voordoen met de abdij van Vrouwenpark¹⁵³. Toch geven de adellijke heren niet enkel geüsurpeerde wijngaarden aan kerkelijke instellingen. In het necrologium van de abdij van Averbode treffen we de volgende schenking aan: "*pridie Nonas Aprilis: A. Walteri ab. h.e., qui specificavit eccl. de Venlo et decimam vini de Testelt, cum torculari ibidem conventui nostro ad pitanciam. (+ 1270)*"¹⁵⁴. De abt op dat ogenblik was ene Walter

148. VAN DER LINDEN, H., *Mélanges G. Kurth*, I. p 117-118.

149. VEREECKE, O., *Het gasthuis van Leuven...* p 2a en 27.

150. Zie supra, p 66-67.

151. Gehucht van Eigenbrakel in Waals-Brabant.

152. VAN ERMEN, E., *De landelijke bezittingen van de heren van Wezemaal in de Middeleeuwen*, dl I. p 61 en 152.

153. Zie infra, p 82.

van Wezemaal¹⁵⁵. Een andere belangrijke adellijke familie uit de streek was de familie van Diest. Ook deze hebben hun invloed gehad op de verspreiding van de wijnteelt. Zo was Arnold IV van Diest in 1233 waarschijnlijk de enige met een wijngaard in Diest¹⁵⁶. Naar het einde van de 13de eeuw gaan er door schenking of door verpachting wel meer en meer wijngaarden over in kerkelijke handen. Zo bezat de Duitse orde in Bekkevoort in 1275 een wijngaard en een huis te Testelt, afhankelijk van het cijnshof van de heer van Kersbeek¹⁵⁷. In dit huis was vermoedelijk een wijnpers aanwezig. Diezelfde familie vinden we nogmaals terug, wanneer Willem van Kersbeek in 1333 aan de abdij van Tongerlo een wijngaard schenkt¹⁵⁸.

Kunnen we op basis van het wijnpersbezit van adellijke families nu stellen dat de gewone man in de 13de eeuw geen wijngaarden bezat? Neen, zeker niet. Zo schenkt Johannes Piscator, inwoner van Testelt, in 1259 reeds een cijn van een aam wijn aan de abdij Averbode¹⁵⁹. Indien we echter wijnperseren tegenkomen zijn deze allen, zonder uitzondering, in handen van, of geschonken door adellijke families. Naast de bovengenoemde wijnpers, die in 1270 aan Averbode werd geschonken en deze van Kersbeek is er ook nog de Wijnpers van Aarschot, die door de familie Hauweel van Stade aan de priorij van St-Geertrui werd geschonken. Vanuit dat oogpunt is de invloed van de adel op de verspreiding van de wijnbouw dus van kapitaal belang geweest. Immers, zonder de financiële investeringen van de adel geen wijnpers en dus ook geen wijnbouw.

154. SLECHTEN, G., Necrologium Monasterii S. Mariae Sanctique Joannis Baptistae in Averbode Ordinis Praemonstratensis. p 119.

155. Het is een vrij moeilijke opdracht om de afkomst van deze abt te bewijzen. E. Van Ermen vermeldt ene Walter van Wezemaal als rector van de kerk van Oplinter in 1254; VAN ERMEN, E., De landelijke bezittingen van de heren van Wezemaal in de Middeleeuwen, dl I. p 19. Uit een akte van de Averbodense abdij van rond 1260 vernemen we echter dat de voornoemde abt de broer was van Gozewijn, de proost van de Sinte-Geertrui priorij in Leuven. Deze broers geven samen met instemming van nog een andere broeder, Jan en van hun zuster Bertha, begijn te Aarschot, aan de abt en het konvent van Averbode alwat zij bezaten aan akkers en weiland te Stade. Op basis van deze schenking zouden we Walter van Wezemaal dus kunnen beschouwen als verwant aan de adellijke familie van Stade. Zijn broer Gozewijn zou immers een van Stade zijn. Over de afkomst van deze Gozewijn bestaat er echter evenmin zekerheid. We vinden tussen de van Stades trouwens geen stamboom terug met de voornoemde gebroeders en hun zuster; D'ARSHOT DE SCHOONHOVEN, J., Histoire d'une famille : Les d'Arschot de Schoonhoven. p 104 en LIEKENS, L., Geschiedenis van het oude Graafschap van de Stad en de Parochie den Lande en Hertogdomme van Aarschot. dl I, p 365. De zoektocht naar zijn zus bleef, op de naam Bertha na, eveneens zonder resultaat; Het begijnhof van Aarschot. p 183-184. Ook al kunnen we de adellijke afkomst van Walter van Wezemaal niet met behulp van de genealogie aantonen, we zijn er vrij zeker van. Uit het necrologium van de Averbodense abdij weten we immers dat de voornoemde Walter, naast de wijntienden en de wijnpers van Testelt ook nog de kerk van Venlo aan de abdij schenkt : BLOMME, L. De norbertijner Abdij van Averbode. p 46-47. Bovendien was Walter abt van Averbode, een functie die in die tijd meer waarschijnlijk was voor iemand met blauw bloed in de aderen.

156. Zie infra p 83.

157. RAH Bke, nr 1162; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland. p 62.

158. AAT, charter 524/a; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland. p 60.

159. AAA, I, charter 200; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland. p 89.

B Verspreiding onder invloed van de kerk

1 De Luikse kapittels

Het grootste deel van Oost-Brabant was op kerkelijk gebied onderhorig aan de Luikse prins-bisschop. Daarenboven waren veel Oostbrabantse parochies afhankelijk van een of ander Luiks kapittel. Dit moet zeker wel zijn invloed gehad hebben op de ontwikkeling van de streek in het algemeen, en misschien ook op de wijnbouw. Zo lijkt het niet onwaarschijnlijk dat de wijnbouw zich vanuit Luik naar Oost-Brabant verspreid zou hebben. Luik lag immers dicht bij de wijngelieden rond de Moezel en de Rijn. Hiermee is nog niet gezegd dat het Luikse steeds een wijnregio was. Hoewel er in de 9de eeuw wel al sporadisch wijngaarden worden gemeld, voorzien de Luikse kerkelijke instellingen zich in de 10de eeuw van wijngaarden in de Rijn- en Moezelstreek. Het zal nog tot het begin van de 13de eeuw duren voor ze deze verkopen¹⁶⁰. Toch hadden kapittels als het St-Bartholomeuskapittel, in het begin van de 13de eeuw vermoedelijk al wijngaarden in Oost-Brabant. Gezien de slechte transportmogelijkheden in die periode lijkt het uitgesloten dat de opbrengst van deze wijngaarden diende om naar Luik gezonden te worden. Veeleer zal de gewonnen wijn voor de plaatselijke kerkdiensten gediend hebben. Indien de kapittels de grote tienden in handen hadden is er meer zekerheid over de bestemming. In het bisdom Luik stond de heffer van de grote tienden meestal in voor het onderhoud van het kerkschip en de kerktoren, de grote klok of "tiendeklok", en een raam in het koor. Verder moest hij voor de benodigdheden voor de eredienst en het altaar zorgen, dus ook voor de wijn. Als de pastoor een derde van de tiende en de kleine tiende had moest hij het koor zelf onderhouden¹⁶¹. Wijnbouw en parochiezorg gingen dus blijkbaar hand in hand.

In de loop van de 11de eeuw werden vele parochies door de plaatselijke heren geheel of gedeeltelijk geïsurpeerd. Zeker de parochies die afhingen van het verafgelegen Luik zullen hiervoor kwetsbaar zijn geweest. De parochie, eventueel met wijngaard, viel dus in handen van lokale heersers. Tekenend voor de band tussen wijnbouw en parochiezorg is wel dat wanneer de parochies in de 13de eeuw onder druk van Rome terug in kerkelijke handen vallen, dit opvallend vaak gepaard gaat met de schenking van een wijngaard door de heer aan de abdij die de parochiezorg in handen neemt.

1.1 Het Sint-Jan-Evangelistkapittel

De traditionele wijnbouwliteratuur duidt dit kapittel aan als bezitter van een 12de eeuwse wijngaard in Nieuwrode. Men baseert zich hiervoor op de bulle waarin paus Eugenius III in 1147 de goederen van de kerk van Sint-Jan-Evangelist opsomt. Hieronder ook wijngaarden in "Nowitrot" gelegen¹⁶². Het is echter de vraag of hier wel Nieuwrode bedoeld wordt. Er zijn trouwens geen andere aanwijsbare banden tussen het voornoemde kapittel en Nieuwrode. Waar kunnen de wijngaarden dan wel worden gesitueerd? Waarschijnlijk in het aan de Moezel gelegen Norroy-le-Veneur. In dit wijndorp hadden de Luikse kerkelijke instellingen in de 10de eeuw immers al bezittingen. Zo schonk de Luikse bisschop Richarius in de 10de eeuw de volgende goederen aan de Luikse St-Pieterskerk: "*Patriumonium suum (Richarius) in parocia Metensi, scilicet allodium de Nauroit cum suis pertinentiis, decimis, vineis, censu, hominibus, villam de Wavres cum tota parochia eius eidem (Monasterio Sancti Petri in Leodio) contulit*"¹⁶³. Waarschijnlijk dus geen wijngaarden in Nieuwrode in 1147. In Vissenaken zou het kapittel wijngaarden kunnen bezeten hebben. In 1217 verkocht het Luikse kapittel immers twee derden van de

160. Zie supra, p 69-71.

161. MINNEN, B., Een landelijke parochie in de middeleeuwen..., p 75.

162. LAHAYE, L., Chartes de la collegiale ..., I, p 11.

163. HELLER, I, MGH, SS. XXV, p 130.

grote en de kleine tienden van Vissenaken-St-Maarten aan de abdij van Tongerlo voor 70 schellingen per jaar en een stuk wijn voor het verhef bij de aankomst van een nieuwe prelaat¹⁶⁴. Ook hier dus geen absolute zekerheid.

Toch treffen we in latere tijden wel Brabantse wijngaarden aan in de handen van het kapittel. Zo blijkt uit een cijnsregister van 1528 dat de Luikse kapittelheren van St-Jan-Evangelist heel wat wijngaarden bezaten in Houwaart¹⁶⁵. Scheys stelt dat het kapittel in 1147 reeds bezittingen zou gehad hebben in Houwaart, dat toen Holdrut geheten werd¹⁶⁶. Toch dienen we op te merken we in deze akte geen wijngaarden aantreffen¹⁶⁷.

1.2 Het Sint-Bartholomeuskapittel

Het St-Bartholomeuskapittel werd in het begin van de 11de eeuw gesticht. Algauw werd het door de Luikse bisschoppen begiftigd met allerlei goederen en rechten uit het bisdom. Zo kreeg de Bartholomeuskerk van bisschop Wolbodon (1018-1021) de tienden van Meldert. In 1236 was het Luikse kapittel ook in het bezit van het patronaatsrecht van het laatstgenoemde dorp¹⁶⁸. In 1044 schonk bisschop Wazo (1042-1048) enkele goederen die hij of zijn voorgangers verworven hadden aan de nog jonge Bartholomeuskerk van Luik. In deze schenking bevonden zich o.a. goederen gelegen in Rotselaar, Wezemaal, Geetbets en Dormaal¹⁶⁹. Waarschijnlijk wilde de bisschop de parochiezorg in deze parochies verbeteren door ze toe te vertrouwen aan een kapittel. De Luikse bisschop is immers een van de voortrekkers geweest van de kerkhervorming die later zou uitmonden in de investituurstrijd¹⁷⁰. Langzaamaan komen de kerkelijke instellingen ook in Brabant tot ontwikkeling, zodat het Bartholomeuskapittel in de loop van de 13de eeuw al heel wat rechten en bezittingen kon afstaan aan de plaatselijke kerk. Zo stond het kapittel voor 1203 een deel van de tienden en de voorrechten "*in parochio nostro Hevrele vocatum*" af aan de priorij van Terbank¹⁷¹.

Het is moeilijk om te achterhalen in welke van deze parochies het kapittel nu ook voor de miswijn moest zorgen. Wel zeker is dat het Bartholomeuskapittel in Rotselaar een wijngaard had op de Rodenberg. Dit kunnen we opmaken uit een akte van het jaar 1266, waarin eerwaarde Hendrik van Ganspoel een wijngaard op de Rodenberg aan de abdij van Wezemaal schonk. Tot dan toe hield de schenker de wijngaard in cijns van de heer van Rotselaar. Oorspronkelijk moest de cijns echter betaald worden aan de Sint-Bartholomeuskerk. Op een of andere manier hadden de heren van Rotselaar dus voor 1266 rechten verworven die verbonden waren aan het Rotselaarse domein van de Luikse collegiale¹⁷². Dat het juist de pastoor was die de wijngaard in cijns hield, en dat deze de wijngaard juist aan de abdij van Vrouwenpark schonk, lijkt geen toeval. De Wezemaalse abdij had in 1261 van Arnold V van Rotselaar immers de grote tienden gekregen. Derhalve moest ze dus ook instaan voor de benodigdheden voor de kerkdienst. Ook B. Minnen schuift deze hypothese naar voor wanneer hij zich afvraagt of de Rodenberg in de 12de eeuw door de Luikse geestelijkheid als wijngaard zou zijn aangelegd. Hij wijst daarboven ook nog op de relatief lage cijns van 1 denier, waarmee de door Hendrik van Ganspoel geschonken wijngaard belast was. Zo rust er op de halve bunder

164. VAN DE WIEL, C., Vissenaken's ongekende verleden. p 55.

165. RAB Schepengriffies Leuven 6478; SCHEYS, F., Oost-Brabant, XII, 2. p 44-50.

166. SCHEYS, F., Oost-Brabant, XII, 2. p 44.

167. LAHAYE, L., Chartes de la collegiale ..., I. p 11.

168. PAQUAY, J., Analecta ecclesiastica Leodiensia, I. p 110.

169. MINNEN, B., Een landelijke parochie in de middeleeuwen..., p 47.

170. VERHELST, D., Kerkelijke instellingen. p 115.

171. PAQUAY, J., Analecta ecclesiastica Leodiensia, I. p 98.

172. MINNEN, B., Een landelijke parochie in de middeleeuwen..., p 53.

(65 are) wijngaard die Lutgard van Merbeke in 1266 aan de abdij van Wezemaal schonk een heerlijke cijns van 12 Leuvense denieren. De oppervlakte van de door Hendrik van Ganspoel geschonken wijngaard is wel niet bekend, maar, moest de grootte in verhouding zijn tot de cijns die ervoor betaald werd dan zou hij maar 16,66 roeden (5,4 are) groot zijn geweest. Dit lijkt onwaarschijnlijk, daar de wijngaarden pas in de loop van de 15de eeuw kleiner worden. Aannemelijker lijkt de hogere ouderdom van Hendriks wijngaard. De reële waarde van de cijns van 1 denier zal in 1266 sterk verminderd zijn. De heerlijke cijns van 12 denieren zal dan pas later ingesteld zijn¹⁷³. Dit wil natuurlijk nog niet zeggen dat de wijngaard van Lutgard ook jonger is. Hij is alleen later in cijns gegeven.

Ook in Wezemaal waren de plaatselijke heren er in geslaagd om een deel van het patronaatsrecht te usurperen. In 1232 werd de toestand rechtgezet doordat Arnold II van Wezemaal "zijn" kerk met alle toebehoren aan de abdij van Averbode schonk. In de schenking was het patronaatsrecht en de ziekenzorg begrepen. De heer werd hierin al gauw gevolgd door het Sint-Bartholomeuskapittel, dat vier jaar later, in 1236 ook haar deel van het patronaatsrecht afstond aan de abdij van Averbode¹⁷⁴.

2De abdijen van buiten Oost-Braban

2.1De abdij van Tongerlo

Zoals reeds gezegd kwamen de geïsurpeerde rechten en goederen in de loop van de 13de eeuw terug in kerkelijke handen. Zo ook in Diest, waar Arnold IV van Diest, samen met zijn moeder Aleydis de oude, de novaaltiede onder het vrijgoed Diest in 1233 aan de abdij van Tongerlo schenkt. In ruil moesten de geestelijken wel zorgen voor de bediening van de kapel in de burcht. Misschien is het wel hiervoor dat de abdij ook mag beschikken over de "*decimam de vinea nostra, et decimam quandam quam capellandus de castro habere consueverat*"¹⁷⁵. Dat deze tienden apart vermeld worden en enkel gelden voor de heerlijke wijngaard kan er op wijzen dat de wijnteelt in Diest enkel nog maar door de heer beoefend werd. Het is trouwens opvallend dat er in het chartarium van de Tongerlose abdij geen aktes voorkomen die melding maken van schenkingen van wijngaarden aan de abdij. In de 14de eeuw komt zij wel in het bezit van wijngaarden. Zo schenkt Willem van Kersbeek haar op 2 november 1333 een wijngaard en een bos, in Testelt gelegen¹⁷⁶. Waarschijnlijk ging het om een van de wijngaarden die de abdij in 1385 in cijns hield van de abdij van Averbode¹⁷⁷. In het begin van de 15de eeuw wordt het Testeltse wijngaardareaal van de abdij systematisch uitgebreid. Zo kochten de witheren in 1407 een wijngaard "*opten Berg*", in 1408 een wijngaard "*in die Hant*" en in 1415 "*neven sherenstrate*"¹⁷⁸. De abdij was bovendien in het bezit van heel wat wijncijnsen te Testelt zodat ze er spoedig ook een eigen wijnpers op nahoudt. In 1480 valt haar ook nog een schenking te beurt van Johanna van Schoonhoven, waardoor de abdij in het bezit komt van een wijngaard op de Dorenberg in Aarschot¹⁷⁹. In het begin van de 16de eeuw, wanneer de wijnbouw langs de Demer over haar hoogtepunt heen is, wil de abdij van haar wijngaarden af. In 1533 verkoopt ze vijftig roeden wijngaard in Testelt en vier jaar later, in 1537, deed zij haar wijnpersgebouw aldaar afbreken¹⁸⁰.

173. MINNEN, B., De Brabantse folklore, nr 186. p 104-105.

174. VAN ERMEN, E., De landelijke bezittingen van de heren van Wezemaal in de Middeleeuwen..., dl I. p 67-69 en p 152-153.

175. ERENS, A. en KOYEN, M.H., De oorkonden der abdij van Tongerlo, dl 1. p 157-158.

176. AAT, charter 524/a; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland. p 60.

177. RAB KA 5197.

178. AAT, charter 1163, 1193 en 1316; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland. p 60.

179. VAN SPILBEECK, W., Necrologium... p 19.

180. AAT, charters 2965-2966 en A VI 23, fol 97; GERITS, T.J., p 64.

2.2 De abdij van Grimbergen

In het midden van de dertiende eeuw, in 1251, verwierf de abdij van Grimbergen wijngaarden te Leuven. Via een schenking van Willem van Leuven, priester, zoon van Radulfus, kwam de abdij in het bezit van twee wijngaarden, waarvan een bij de Biest, op de Kalkhoven gelegen was. Verder bevatte de schenking ook nog een huis, een stede en twee boomgaarden. Blijkens een cijnsboek is de abdij in 1453 nog altijd in het bezit van vijf vierendeel wijngaard, gelegen op de Kalkhoven. Bovendien moet de abt van Villers een cijns betalen *"op de perse van Vileer die steet over Nuewbrugge ende opden huuse die dair toehoeren... IIII s II den lov"*¹⁸¹. In de schenking van 1251 was er helemaal nog geen sprake van een pers en een huis, maar wel van een huis en een stede. Vermoedelijk zal de stede dus pas na 1251 omgebouwd worden tot pers.

2.3 De abdij van Villers

Net zoals de meeste andere abdijen in de 12de eeuw, bezat ook deze van Villers wijngaarden bij de Moezel en de Rijn. Zo lezen we in de Kroniek van de abdij: *"Et multa gratia, quam apud nobiles habuit, vinee circa Renum et Mosellam nobis gratis sunt tradite..."*¹⁸². Dezelfde bron meldt ons dat de abdij deze bezittingen in 1315 verkocht. *"...supra Renum 17 (sic) carate vini ... deleberandi singulis annis in domo nostra in Colonia. Sid hiis omnibus venditis, empte sunt vinee nostre in Lovanio, de quibus debebat domus duas geltas vini omni die distribuendas, unam pro monachis infirmis, aliam pro conversis infirmatibus"*¹⁸³. Deze herwaardering van de Leuvense wijngaard houdt dus duidelijk verband met de verkoop van Rijnse wijngaarden. De abdij deed immers al langer in Leuven aan wijnbouw. Zo was ze in 1250 door Hendrik III reeds bevestigd in het bezit van een wijngaard¹⁸⁴. Dat deze wijngaard, op de wijngaard van de hertog na, één van de oudste Leuvense wijngaarden is die we hebben aangetroffen, en dat deze in handen is van Cisterciënzers, is geen toeval. Maar daar komen we later nog wel op terug¹⁸⁵. De abdij was dus reeds voor 1315 in het bezit van wijngaarden. In een akte uit het chartarium van het Leuvense Sint-Pieterskapittel van 1309 lezen we immers: *"prout apud Stupers inter vineas monasterii Vylariensis..."*¹⁸⁶.

Zoals reeds gemeld was de abdij van Villers in 1543 voor de pers op de Nieuwe Brug cijnsplichtig aan de abdij van Grimbergen. Vanaf wanneer had zij dit goed nu in leen? Allezins pas na 1251, en zeker voor 1306, wanneer hertog Jan I, het bezit van de niet-Leuvense geestelijken in Leuven aan banden legt. Voor de abdij van Villers wordt evenwel een uitzondering gemaakt daar zij haar huis en haar wijnpers bij de nieuwe brug mag behouden. Ook andere geestelijken die in Leuven wijnpersen bezaten voor de uitvaardiging van de ordonnantie mochten die houden: *"...ende waer men vonde dat sy, of iemant van horethalven, meer erfs buten horen bivanghe, daer sy nu wonen binnen der vriheit van Lovene, of meer woninghen dan ene hielden of houdende waren, des sy hem niet gheuet en hadden binnen jaers ende binnen daeghs, alse vorseet es, behoudenden dien van Vileer horen huse bi der nuwer brugghen, ende hoere persen mettien dat daer toebehoert, ende anderen gheesteleken lieden horen persen, die sy hier vormaels houdende waren..."*¹⁸⁷. Het is niet geweten welke niet-Leuvense geestelijken ook nog persen hadden in Leu-

181. DELESTRE, D.J., *Feestbundel van de Weyer*, dl I. p 57-58.

182. MONUMENTA HISTORIAE VILLARIENSIS, *MGH. SS*, XXV. p 197.

183. MONUMENTA HISTORIAE VILLARIENSIS, *MGH. SS*, XXV. p 213.

184. DE MOREAU, E., *L'abbaye de Villers*. p 213.

185. Zie infra, p 86-91.

186. RAB KA 1264, nr 171.

187. MOLANUS, J., *Historia Lovaniensium libri XIV*, II. p 1226.

ven. Misschien is deze formule er gewoon aan toegevoegd omwille van de abdij van Grimbergen, die de voornoemde pers aan de abdij van Villers in pacht had gegeven. Buiten de voornoemde pers zijn er ons trouwens geen andere personen van niet-Leuvense geestelijken bekend.

2.4 De abdij van Affligem

Eenmaal de wijnbouw bekend, geraakte ook de abdij van Affligem, een van de grootste Brabantse abdijen, in het bezit van wijngaarden. Op 1 mei 1306 geeft de abdij, bij monde van Willem van Eleghem, meester van Coudeke, "*de Mosberch*" voor 100 jaar en 1 dag in pacht aan Jan Snoek van Leefdaal. De pachter krijgt de grond "*alse verre alse de heide gheleghen es, gheheilleke den Mosberg, uutghenomen twinnende lant, dies heeft Jan Snoec niet*". Er staan klaarblijkelijk nog geen wijngaardplanten op want de pachter moet op de verpachte grond binnen de 6 jaar een half bunder wijngaard aanplanten en een huis van 10 libras bouwen. De pacht prijs werd vastgelegd op twee amen wijn per jaar. Als de oogst mislukte moesten de 2 amen wijn gekocht worden op de "*Calenberg*" te Leuven. Indien de betaling echter uitbleef, mocht de abdij het goed in beslag nemen¹⁸⁸.

Ook in de 15de eeuw kocht de abdij landwijn aan, die ze naar Affligem liet overbrengen. De tolrekeningen van Dendermonde van maart 1433 melden ons het volgende: "*De Jehan Coppens aiant chargie en sa neef pour labbé de Haffelghem qui riens ne doit si quil dist L vasseaulx de vin du pays pource riens receu que le royer thol IX d*"¹⁸⁹. Hierbij dient wel gezegd dat het niet zeker is of hier met landwijn wel Brabantse landwijn aangeduid wordt.

3 De Oost-Brabantse kerkelijke instellingen

3.1 De Cisterciënzerabdijen

De eerste Oostbrabantse abdijen, waarvan we zeker kunnen zeggen dat ze wijngaarden bezaten, behoren allen tot de orde van Cîteaux. De eerste Cisterciënzerstichtingen in onze streken waren deze van Orval (1132), Ter Duinen (1139) en Villers (1146). Meer talrijk dan de mannenabdijen die in de daaropvolgende jaren werden ingeplant, waren de stichtingen van de vrouwelijke tak van Cîteaux. Tussen 1182 (Herkenrode) en 1247, wanneer de stichtingen bruusk ophielden, werden niet minder dan 49 Cisterciënzerinnenabdijen in onze gewesten gegrond. Het leeuwedeel van de stichtingen lag in Brabant (11), op de voet gevolgd door het oosten van Vlaanderen (9) en het Naamse (8)¹⁹⁰.

Om nu de invloed van deze orde op de verspreiding van de wijnteelt aan te tonen, zullen we moeten teruggaan naar de context waarin de religieuze beweging haar ontstaan vond. In de 11de eeuw begon er een reactie op gang te komen tegen de verderfelijke wereldse invloeden in kerkelijke aangelegenheden. De eerste Cisterciënzermonniken wilden dan ook het contact met de buitenwereld tot een minimum beperken. Iedere abdij moest een onafhankelijke economische eenheid zijn, die haar leden zelfstandig kon onderhouden, zonder gedwongen te zijn inkomsten uit kerken of altaren, begrafenisgelden, verpachtingen, tienden of produkten van anderen arbeid te innen. De gemeenschap moest zich dus zoveel mogelijk zelf onderhouden, ook inzake wijn. Iedere Cisterciënzerabdij die in een klimatologisch gunstige streek lag, plantte dan ook een wijngaard aan en onderhield hem met de grootste zorg. Spoedig oversteeg de wijnopbrengst de behoefte van de abdijen. In

188. COPPENS, C., *Cartularium Affligemense (1254-1309)*. p 200-201.

189. RAB R 22805, f 9v.

190. REPRIELS, P., *De Cisterciënzerinnenabdij Maagdendaal te Oplinter...* p 42.

het begin vaardigden de kapittels dan ook strenge voorschriften uit met betrekking tot het verhandelen van wijn. In de 13de eeuw raakte deze restricties echter in verval, zodat de abdijen ware wijncentra werden. Door studie en ervaring hadden de monniken het wijnproductieproces immers aardig onder de knie gekregen. In de veertiende eeuw leverde de moederabdij Cîteaux zelfs aan het pauselijke hof van Avignon regelmatig wijn¹⁹¹. De wijn lokte echter ook ongewenste gasten. Omdat prins en edelen uit hoofde van hun patronaatsrecht en beschermheerschap zich toegang tot de abdijen en de grangieën van Cîteaux verschaffen en er koren, wijn en andere benodigdheden aansloegen, verleende paus Innocentius in 1244 al het voorrecht om deze vorderingen te negeren¹⁹².

Terug naar de eigen streek nu, waar de Cisterciënzerabdijen in de 13de eeuw als paddestoelen uit de grond schoten. Wie was nu de drijfveer achter de sterke uitbreiding van de orde in Oost-Brabant? De Cisterciënzers al niet. Zij begonnen immers nooit een nieuwe stichting, tenzij na verzoek daartoe en het aanbod van een geschikt terrein¹⁹³. Verder is het de vraag hoe deze abdijen aan wijngaarden geraakten. Om dit te achterhalen zullen we elke abdij afzonderlijk behandelen.

a De abdij van Vrouwenpark Wezemaal

Deze abdij ontstond kort voor 1215, op initiatief van Arnold III van Rotselaar (1183-1217). Hoewel zij in het uiterste zuidoosten van het Rotselaarse leen gelegen was, behoorde de abdij strikt genomen tot de parochie Wezemaal¹⁹⁴. Op 10 oktober 1217 wordt de pas gestichte abdij door paus Honorius III bevestigd in haar bezittingen in Rotselaar en Kuntich en in een deel van de tienden die ze had in Meerbeek, Erps, Korbeek-Lo, Tildonk en Hakendover. Op 20 september 1234 vermeldt paus Gregorius IX de abdij als bezitter van de tienden van Zittert. Zeven jaar later, op 29 januari 1241 wordt ze door dezelfde paus bevestigd in het bezit van een deel van de tienden van Wommersom, Waanrode en Hakendover. Tot hier toe is er nergens sprake van wijngaarden of wijntienden¹⁹⁵. Voor zover de bronnen ons melden, komt de abdij pas in 1254 voor het eerst in aanraking met inlandse wijn. In dat jaar schenkt Arnold II, heer van Wezemaal, aan Vrouwenpark een aam wijn van zijn wijngaard om aldus dagelijks de mis te kunnen vieren: "*pro celebrando divino sacrificio missarum quae fiunt per singulos dies, idcirco cenobio amam unam vini de vinea nostra juxta Wesemala annuatim in elemosinam perpetuam contulimus*"¹⁹⁶. Dat de abdij van haar begunstiger pas 40 jaar na haar stichting miswijn krijgt is wel eigenaardig. Misschien hangt dit samen met transportmoeilijkheden op de weg Keulen-Leuven. In 1258 vermeldt paus Alexander IV de volgende abdijbezittingen in Wezemaal en Rotselaar: "*Terras, prata redditus et nemora in territoriis villarum que Wesemale et Rotselaer, vulgariter nominantur, cum terris, pratis, vineis, ...*"¹⁹⁷. Deze pauselijke bezitsbevestiging kan kloppen met de werkelijke toestand, daar Arnold V van Rotselaar de abdij in 1254 een pas aangeplante wijngaard had geschonken: "*...dimidium bonuarium terre, paulo plus vel minus, jacentis prope montem qui vulgo dicitur Roidebergh, nuper cum vinea plantate, monasterio...*"¹⁹⁸. In 1266 komt de abdij ook nog in het bezit van de reeds vermelde heerlijke wijngaarden die door Hendrik van Gansenpule en Lutgard van Meerbeek in cijns gehouden werden. Ook deze wijngaarden lagen op de Roden-

191. LEKAI, L.J., *De orde van Cîteaux...* 368 en 333-334.

192. REPRIELS, P., *De Cisterciënserinnenabdij van Maagdendaal te Oplinter...* p 18*.

193. LEKAI, L.J., *De orde van Cîteaux...* 335.

194. MINNEN, B., *Een landelijke parochie in de middeleeuwen...* p 56.

195. PASQUAY, *Documents...* p 34, 38 en 39.

196. HALKIN, J., *Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, IX. p 105.

197. PASQUAY, J., *Documents...* p 45-46.

198. RAB KA 9497, f 20v-21r eb f 78v-79r; MINNEN, B., *De Brabantse Folklore*, nr 186. p 102.

berg. In alle hierna volgende bezitsbevestigingen treffen we wijngaarden aan. Zowel deze van paus Clemens IV van 1266, als deze van paus Martinus IV van 1281 en 1283 maken melding van "vineas"¹⁹⁹. Uit de pauselijke documenten is wel niet altijd af te leiden of de Wezemaalse Cisterciënzerabdij ook wijngaarden buiten Rotselaar en Wezemaal had. Een grote vlucht heeft het wijngaardbezit alleszins niet genomen. Voor 1335 zou de abdij praktisch geen wijngaarden hebben gehad²⁰⁰. In de loop van de 14de eeuw heeft de abdij haar wijngaarden langzaam uitgebreid : zo kreeg de abdij in 1347 een vierendeel wijngaard op Stupers, in Leuven, en in 1350 zeven roeden op de Rodeberg in Rotselaar. Verder verwerft ze op 3 oktober 1362 een wijngaard in Langdorp en op 4 augustus 1407 nog een op de papenakker in Aarschot²⁰¹.

Voor de bewerking van de wijngaarden deed de abdij beroep op een wijngaardier. Zo lezen we in de rekeningen van 1518-1519 onder de rubriek "*Ander vuytgheven aen onser gehuerde hantwerckers*" hetvolgende : "*Item Aert standaert onsen wijgaerder heeft verdinck jaerlicx te werckene VI Z vierendel wijgaerts elc virendel om XXXIII s*"²⁰². Sommige wijngaarden gaf de abdij dan weer volledig in pacht. Zo verpacht broeder Vranke in 1346 een dagmaal wijngaard in naam van zuster Elizabeth Cox aan Art van Bollekem van Outgaarden tegen een jaarlijkse rente van 2 mudde en 3 molenvat tarwe²⁰³. Dat de cijns nog in graan, en niet in wijn betaald wordt, zou erop kunnen wijzen dat het stuk grond nog niet lang in wijngaard omgezet is.

Een ander bewijs dat de wijnteelt in de 14de eeuw, in 1396 of 1397²⁰⁴, nog in haar kinderschoenen stond halen we uit de reeds vermelde tienden van Zittert. Op het einde van de 14de eeuw moest Vrouwenpark de tienden delen met de abdij van Tongerlo en de abdij van La Ramée : "*het derdendeel vande grooten thienden van Sittart alwaer de prelaet van Tongerlo ende dabbisse van Rameyen dander II deelen aff hebben*"²⁰⁵. Bepaalde velden waarop vroeger koren gewonnen was, waren nu echter beplant met wijnstokken. De drie tiendeheffers, die vroeger recht hadden op de korentienden, hadden nu dus recht op de wijntienden. Dit wordt door de Zitterse pastoor betwist, en het komt tot een rechtszaak. De officiaal van Luik stelt de pastoor echter in het ongelijk²⁰⁶. Het samengaan van tienden en miswijn wordt trouwens ook in Zittert weer bevestigd. Daar moet de pachter van de tienden in 1483 ook instaan voor de wijn en andere benodigdheden : "*Anno XIII c ende LXXXIII opden derden dach van meye heeft mij vrouwe van Vrouweperke Jan Puttaers te pachte gegeven alsulcken thienden als godshuys geldende heeft te Sitter ... ende den wijn vrouwen alle jare leveren sijnen termijn durende III amen wijns teweten II ame wijts wijns ende II amen rots wijns alsulken als Jan vors ontfan sal vanden vors thienden. Item noch sal jan gehouwen sijn sijnen termijn dorende ende leveren allen den wijn die wy behoven sal inden kersken van Sijtter ende den clepel riemen ende zeel vanden clocken conder affslach vanden vors pachten noch es vorwerden ende conditie oft den vors Jan in de vors thienden erge scade gesciede van hagel oft tempeste dar af sal my vrouwen den selve Jan rastor doen...*"²⁰⁷.

199. PAQUAY, J., *Analecta ecclesiastica Leodiensia*, V. p 51.

200. VAN DER HOOF, S., *L'abbaye de Parc les Dames depuis...*; VOET L., *De abdij vrouwenpark (1334-1415)*. p 148.

201. RAB KA 9488, nr 24 en nr 40, KA 9489, 10/3/1362 en KA 9491, 4/8/1407 ; VOET, L., *De abdij Vrouwenpark 1334-1415*. p 85, 87, 89 en 99.

202. RAB KA 9940, f 31r.

203. RAB KA 9488, nr 19; VOET, L., *De abdij Vrouwenpark 1334-1415*. p 148.

204. De 19de eeuwse inventaris van het Archief van Averbode wijst 1380 aan als begindatum van dit proces.

205. RAB KA 9546.

206. RAB KA 10099 en 10100; VOET, L., *De abdij Vrouwenpark 1334-1415*. p 158.

207. RAB KA 9551, f 23v.

In 1413 heeft de abdij ook in Wommersom wijngaarden. Zoals boven gemeld bezat de abdij in dit dorp eveneens de tienden, waardoor zij bijgevolg ook moest instaan voor de benodigdheden voor de eucharistievieringen²⁰⁸.

Een apart geval vormt het bestaan van een wijnkelder in de abdij van Wezemaal. Hoewel we niet zeker zijn van de precieze taken van deze instelling, moest zij waarschijnlijk instaan voor de aankoop van wijn. Hiervoor beschikte zij over gronden en wijngaarden, die meestal verpacht werden. Een document van het laatste decennia van de 15de eeuw meldt ons hetvolgende : "*Inden ierste inde prochie van Lancdorp heeft den wijnkelder een volle leen dwelc te leene gehouden es vanden heer van Steene daer vele leen mannen onder sin*". Verder worden nog heel wat cijnsen op gronden, weiden en wijngaarden vermeld²⁰⁹.

b De abdij van Maagdendaal Oplinter

De abdij van Maagdendaal van Oplinter is de eerste Oostbrabantse abdij waarvan we zeker zijn dat ze in het bezit was van wijngaarden. Op 27 maart 1219 stelde paus Honorius III de abdij vrij van de tienden voor de visvijvers, moestuinen en akkers die ze zelf bebouwden. Geen wijngaarden dus. In een pauselijke akte van 10 oktober 1231, afkomstig van paus Gregorius IX, worden er wel vermeld : "*Grangiam de Mere (Oplinter) cum silva pratis et omnibus redditibus bladi et capponum et omnibus alliis pertinentiis suis decimam de Felpe (Opvelp) et de Mencovel (Mercifle) cum pertinentiis suis, silvam de Holede (Hoeleden) et terram de Gendringen (Jandrain) cum pratis, vineis, terris, nemoribus...*"²¹⁰. In Jandrain, een Waals-brabants dorpje, bezit de abdij dus gronden met weiden, wijngaarden en akkers. Het is niet met zekerheid te zeggen van wie de abdij deze bezittingen gekregen had. Buiten de vermelding in de pauselijke bulle bezitten we immers over geen enkel gegeven over de goederen te Jandrain. Toch zijn er enkele aanwijzingen te vinden om dit vraagstuk op te lossen. Enkele tientallen jaren na de stichting merken we immers dat de abdij al haar Waalsbrabantse bezittingen verkoopt aan de abdij van Florival, haar "vaderabdij". Bij de stichting had Florival immers de kosten van de bouw van het kloosterbouw van Maagdendaal op zich genomen. Het zou dus kunnen dat Florival aan de jonge abdij dus ook een van haar wijngaarden in bruikleen gegeven had, die, net zoals alle andere Waals-Brabantse bezittingen, na enige jaren teruggegeven moesten worden²¹¹. Tegen deze stelling kunnen we echter inbrengen dat Florival geen bezittingen had in Jandrain. Zo wel de Cisterciënzerabdij van Villers. In de kroniek van deze abdij lezen we immers dat de abdij in 1330 haar goederen aldaar gelegen verkocht : "*de vino quod minus comparabatur bibebat, assidentibus de meliori bibentibus. ... Cum autem pro usuris solvendis vindidisset hereditarie ... bona nostra de landri* (Jandrain ?)"²¹². Mogelijk was deze wijngaard in het begin van de 13de eeuw aan de abdij van Maagdendaal in bruikleen gegeven, om de jonge abdij zo de tijd te geven om haar eigen wijngaard aan te planten. Het was zeker geen sinecure om hiervoor een goede plaats te vinden, te meer daar wijngaarden, gezien hun hoge investeringskosten, in die tijd heel wat waarde hadden. Zo ruilde de abdij in 1279 met Gozewyn een perceel weide tegen een stuk akkerland te Zoutleeuw indien deze laatste op de weide geen huis zou bouwen, geen wijngaard zou aanleggen en er geen bomen op zou planter²¹³. Een wijngaard werd in die tijd dus nog gelijkgesteld met de waarde van een huis of een bos. Men kon de wijngaard dus maar best binnen de muren van een stad aanleggen.

208. RAB KA 9927; VOET, L., De abdij Vrouwenpark 1334-1415. p 188.

209. RAB KA 9544, f 42v.

210. PAQUAY, J., Analecta ecclesiastica Leodiensia, V. p 79-80.

211. REPRIELS, P., De Cisterciënserabdij Maagdendaal te Oplinter... p 53, 106 en 108.

212. MONUMENTA HISTORIAE VILLARIENSIS, MGH. SS, XXV. p 215.

213. RAB KA 10924 nr 64, 1297, 16 maart; DELVAUX, H., Inventaris van het archief der abdij Maagdendaal te Oplinter. p 124.

En zo geschiedde binnen de muren van Diest : in een akte van 21 oktober 1290 uit het chartarium van Tongerlo lezen we het volgende : "..., *sitam retro vetus castrum prope vineam claustrum de Lynthere,...*"²¹⁴. Het was misschien wel de meest veilige optie, maar, gezien de afstand tot de abdij, zeker niet de meest praktische. In 1314 heeft de abdij de wijngaard al van de hand gedaan : "*Dat leecht acher doudborgh, benevens tcloesters wijgard van Lynthere was*"²¹⁵. Vanaf dan heeft de abdij vermoedelijk wijngaarden aangeplant in haar onmiddellijke omgeving. Zo heeft ze in 1537 een wijngaard aan de weg Tienen-Oplinter, op het grondgebied van Sint-Margriete-Houtem²¹⁶. Toch zijn er nog argumenten om aan te nemen dat de wijnbouw zich in het begin van de 14de eeuw in de streek rond Tienen nog niet algemeen was. Zo bezat de Tiense kerk van O.L.V.-ten-Poel nog in 1334 een wijngaard in het Testeltse : "... *in perochia de Testelt ... inter vineam beate Marie de Poel in Thenis ex una parte et vineam domini Lamberti de Testelt presbiter*"²¹⁷.

c De abdij Oriënten van Rummen

Hoewel nog in Oost-Brabant gelegen, doch vroeger tot het land van Loon behorend, was deze Cisterciënzerabdij eerder op het land van Loon gericht. Ze was rond 1234 gesticht door de graaf van Loon, Arnold VII. In de stichtingsakte treffen we geen wijngaarden aan. Ook de schenkingen afkomstig van de graaf en zijn leenmannen Liebert, en later Godfried, treffen we geen wijngaarden aan²¹⁸. Toch vermeldt paus Gregorius IX, in een akte van 1238 waarin hij het huis en de bezittingen van het klooster onder zijn bescherming neemt, wijngaarden : "..., *possessiones in terras quas habetis in Roma, Grasen, Stocken et Kanderen, cum pratis et vineis terris, nemoribus, usuagiis, pascuus in bosco vel plano, in aquis et molendinis, in vijs et semitis et omnibus alijs libertatibus*"²¹⁹. De abdij had dus wel degelijk wijngaarden. Hoe had ze deze verworven ? Een akte van paus Innocentius IV van 1244 werpt enig licht op de zaak. Hierin wordt de abdij bevestigd in haar goederen en rechten : "*Grangiam de Scakenbruk (Schakkenbroek) cum omnibus pertinentiis suis, in Bonam (Boyenhoven ?), in Ste Trudone, in Betlica (?), Horla (Olre ?) de Debembeca (Diepenbeek) in Husel (Hoeselt ?), in Linna Musana (Linne ?²²⁰), in Repna (Repen ?), in Bersa (Bets ?), in Fluverdingen (?) et in Borlo (Borgloon ?) terras decimas de Oteren (Oeteren ?) quas bone memorie episcopus Leodiensis monasterio vestro pro libertate donavit cum pratis, vineis, nemoribus, usuagiis et pasquis, in bosco et plano, in aquis molendinis in vijs et semitis et omnibus alijs libertatibus et immunitatibus suis*"²²¹. In 1262 vermeldt een cijnsboek van de abdij ook nog een wijngaard langs de weg van Gingelom naar Wezeren : "...*virgatas q. iacent terro vineam ante viam q. ducit versus Weseren*"²²². Hoewel het niet zeker is of deze wijngaard ook effectief eigendom was van de abdij, kunnen we het wel vermoeden. In de 13de eeuw werd de wijnbouw in de leemstreek immers nog uitsluitend door de kerk en de adel bedreven.

214. ERENS, A. en KOYEN, M.A., *De oorkonden der abdij van Tongerlo*, dl I. p 350-351.

215. ERENS, A. en KOYEN, M.A., *De oorkonden der abdij van Tongerlo*, dl II. p 267-268.

216. DELVAUX, H., *Inventaris van het archief der abdij Maagdendaal te Oplinter*. p 323.

217. AAA, I REG 5 A 1 IV, f 6v.

218. N.N., *Notice historique sur la commune de Rummen...* p 275-279 en p 302-303.

219. N.N., *Notice historique sur la commune de Rummen...* p 237-238.

220. Ten zuidoosten van Roermond (NL).

221. PAQUAY, J., *Analecta ecclesiastica leodiensia*, V. p 63.

222. RAB KA 9336, f 5v.

3.2 De priorij van Sint-Geertrui en de ontwikkeling van de wijnbouw in het Aarschotse

Hoewel we de relatie tussen deze abdij en de Leuvense wijnbouw in deel IV bespreken, was deze abdij ook belangrijk voor de verspreiding van de wijnteelt naar de rest van Oost-Brabant. Vooreerst had de abdij veel invloed in enkele Demerparochies. De proosdij verkreeg rond 1260 immers het patronaat over de kerk van Weerde en de kapel van Langdorp²²³. Deze schenking kan met betrekking tot de wijnbouw een belangrijk gegeven zijn, daar de wijnteelt in deze parochies later een belangrijke rol zal spelen. Een deel van het patronaatsrecht van Weerde en Langdorp was in handen van Arnold van Stade²²⁴. Deze familie komen we nogmaals tegen in 1286, wanneer Walter Hauweel van Stade een wijnpers schenkt aan St-Geertrui. Bovendien is Goswijn van Stade op dat ogenblik prior²²⁵. Toch waren Weerde en Langdorp niet de eerste parochies van wie de zielezorg aan Sint-Geertrui werd toevertrouwd. Van haar stichter, Hendrik I, had ze in 1208 de St-Niklaaskerk van Ottenburg²²⁶, in 1210 de OLV-kerk van Aarschot, met de kapel van Rillaar,²²⁷ en in 1217 de kerk van OLV-Tielt gekregen. Later verwierf zo ook nog de parochies van Neerlanden en Opdormaal (1221) en Betekom (1243)²²⁸. Al deze parochies hebben minstens een ding gemeen : namelijk dat zij op het ogenblik dat zij werden overgedragen aan de proosdij, ingeschakeld waren in een domaniaal systeem. Het is dan ook hoogst waarschijnlijk dat de meeste kerken in oorsprong eigenkerken waren van domeinheren. Dit gold niet voor de kerken van OLV-Tielt en Aarschot, die sinds een bepaald moment aan het jus patronatus van de heer waren onderworpen. De overdracht van de voorgenoemde parochies van de wereldlijke naar de kerkelijke macht is in de 13de eeuw geen geïsoleerd geval, denken we maar aan Rotselaar of Wezemaal²²⁹. Hoewel de precieze motieven van de schenkers moeilijk te achterhalen zijn, kunnen de schenkingen wel gezien worden als een zij het dan wel laat uitvloeisel van de Gregoriaanse hervorming, die zich tot doel had gesteld om de lekenmacht in de kerk terug te dringen. De parochiezorg zal er in de desbetreffende parochies alleszins op vooruit gegaan zijn. Dit zal bovendien ook zijn repercussies gehad hebben op de sociaal-economische ontwikkeling van de parochies en op de ontwikkeling van de wijnteelt.

De allereerste akte van Sint-Geertrui die ons in contact brengt met de wijnbouw dagtekend van 26 maart 1286. In deze akte schenkt "*Walter dictus Hauwel de Stadis*" met instemming van zijn vrouw Sibilie een stuk woeste grond bij de tuin van de kinderen van Quaetham. Dit stuk woeste grond maakte deel uit van het "*domistadium*" maar was door Godfried van Brabant vercijnsd voor een denier per jaar. Er waren echter wel voorwaarden verbonden aan de schenking. Zo moest de priorij - later zou ze zich tot abdij opwerken - er binnen het jaar een degelijke en toereikende wijnpers ("*torcular laudabele et sufficient*") op bouwen. Zolang Walter of zijn vrouw nog zouden leven, zouden zij nog aanspraak maken op de helft van de wijnpers. In ruil voor een mis zou de priorij na hun dood volledig in het bezit gesteld worden van de wijnpers²³⁰. Hoe moeten we deze akte nu interpreteren ? Voor eerst, waar ligt Quaetham ? Volgens Liekens zou dit toponiem te situeren zijn in de buurt van Aarschot, aan de Schaluir²³¹. Dit zou best kunnen, daar Godfried van

223. SMEYERS, M., *De stichting en de vroege geschiedenis...* p 140-141.

224. SMEYERS, M., *De stichting en de vroege geschiedenis...* p 259.

225. Zie supra p 78-79.

226. SMEYERS, M., *De stichting en de vroege geschiedenis...* p 198-199.

227. SMEYERS, M., *De stichting en de vroege geschiedenis...* p 205-106.

228. SMEYERS, M., *De stichting en de vroege geschiedenis...* p 232 en 250.

229. SMEYERS, M., *De stichting en de vroege geschiedenis...* p 268 en 286.

230. RAB KA 10259, nr 146.

231. LIEKENS, L., *Geschiedenis van het oude Graafschap van de Stad en de Parochie den Lande en Hertogdomme van Aarschot*, dl 1. p 390.

Brabant, die het stuk grond in cijns had gegeven, op dat ogenblik hertog van Aarschot was. Eens de pers gebouwd, kon de wijnbouw in Aarschot een aanvang nemen. Toch dateren de eerste twee wijngaardschenkingen die we in het cartularium aantreffen pas van in het begin van de 14de eeuw. Beide wijngaarden zijn gesitueerd in het Aarschotse. Zo schenkt Phillipus Lombardus in 1317 aan St-Geertrui een half dagmaal wijngaard op de Nieuwe Kouterberg in Aarschot²³². In 1323 kreeg de abdij van niemand minder dan "*Karoli quondam de Arschoth militis dictum de Rivieren*" een cijns op een wijngaard "*in parochia de Arschoth*"²³³. Deze laatste schenking zou evenwel verband kunnen houden met de overdracht van de parochies van Betekom, Langdorp en Weerde. Deze waren eerst immers in handen van de afstammelingen van de laatste graaf van Aarschot. Voor Betekom in het bijzonder was dit trouwens ene Karel van Aarschot²³⁴. In Weerde treffen we onder de bezitters van het patronaatsrecht nog een lid van de familie van Rivieren : namelijk Renier Cluet van Rivieren²³⁵. Blijft nog de vraag waarom deze wijngaarden pas in het begin van de 14de eeuw werden overgedragen. Het zou natuurlijk kunnen dat men in het Aarschotse in de 13de eeuw nog niet vertrouwd was met de wijnteelt. De 13de eeuwse bronnen maken in het Aarschotse immers nergens melding van wijngaarden. Blijkbaar is hier pas verandering in gekomen met de bouw van de pers in 1286.

3.3De Witherenabdijen

aDe abdij van 't Park

Deze abdij komt vermoedelijk pas in de tweede helft van de 13de eeuw in aanraking met de wijnbouw. Zo meldt het oudste rekenregister van de abdij dat er in 1294 zo'n 20 amen wijn geoogst werden : "*Item expendit cellarius XX amas vini quas habuimus eo anno in vinea nostra*". In 1296 wordt er maar liefst 30 amen wijn binnengehaald : "*Habuimus hoc anno XXX amas vini de vinea nostra*"²³⁶. Op basis van het kaartenboek van deze abdij weten we dat deze wijngaard lag tussen de huidige Broekstraat, de Geldenaakse baan en de G. Gezellelaan. Het is waarschijnlijk dezelfde wijngaard die in 1493 aangeduid werd als de "*magna vinea*" onder Vinkenbos. Op dat ogenblik was de wijngaard zo'n 16 vierendelen groot en hij werd vercijnsd²³⁷. In het begin van de 16de eeuw neemt de oppervlakte van deze wijngaard nog toe tot 19,5 vierendeel in 1507 en 22 vierendelen in 1517²³⁸.

In navolging van T.J. Gerits zullen we nu trachten om, op basis van de kaarten van de abdij, een beknopt overzicht te geven van al de andere Leuvense wijngaarden van de abdij. Vooreerst had de abdij nog een wijngaard in de lochting of de moeshof, binnen de muren van de abdij²³⁹. Deze wijngaard was in 1507 5 vierendelen groot. Hij werd echter uitgebreid want tien jaar later had hij een oppervlakte van 8 vierendelen en 8 roeden. De abdij bezat ook nog een wijngaard bij de Verloren Kost, een stuk land genoemd naar een toren tussen de Wijngaardpoort (nu Brusselse poort) en de Borchpoort (nu Mechelse poort)²⁴⁰. Deze wijngaard had in 1507 een oppervlakte van 10 vierendeel. In de omgeving van de Borchpoort had de abdij in 1448 ook nog twee wijngaarden van respectievelijk 1 en

232. RAB KA 10261, nr 240.

233. RAB KA 10261, nr 262.

234. SMEYERS, M., *De stichting en de vroege geschiedenis...* p 250.

235. SMEYERS, M., *De stichting en de vroege geschiedenis...* p 259-260.

236. AAP R VII 20; RAYMAEKERS, F.J., *Geschiedkundige navorschingen over de aloude abdij van 't Park*, p 42.

237. AAP TB, nr 2.

238. AAP R X, 269 en R XI 22; GERITS, T.J., *Wijnkultuur in het Hageland*. p 60.

239. AAP TB, nr 1, R X 269.

240. AAP TB, nr 212 en R VII 38, f 178; GERITS, T.J., *Wijnkultuur in het Hageland*. p 60.

2 vierendeel aangekocht²⁴¹. De Parkabdij bezat ook een wijngaard van drie vierendeel aan de andere kant van Leuven, op de Galgenberg in Korbeek-Lo²⁴². Verder had de abdij ook nog een wijngaard op de Zwaluwenberg, bij het pachthof ter Munckt onder Egenhoven. Deze wijngaard werd vermoedelijk pas in het begin van de 15de eeuw aangelegd. In een document van 1441 lezen we immers het volgende : *"Item de novis vineis sit. de Zwaluwenberch"*²⁴³. Volgens Gerits werd deze wijngaard aangelegd in 1427 en had hij een oppervlakte van 7 vierendeel²⁴⁴.

De laat 13de eeuwse cijnsboeken van de Parkabdij geven ons ook een idee van de verspreiding van de wijnbouw in die periode. Vooral in de cijnsen die betrekking hebben op Leuven vinden we belangrijke families, zoals de families van Calsteren, Appelman, van Kortbeke en van Raetshoven met een wijngaard. Buiten Leuven treffen we in 1293 enkel in de parochie St-Pieters-Rode een wijngaard aan²⁴⁵. Later, in 1444, had de abdij ook wijntienden van Kortrijk (Kortrijk-Dutssel) in handen. De abdij bezat er trouwens zelf ook wijngaarden : *"Item Arnold de Sweisvelt viticole de vineis nostris apud Cortryke"*²⁴⁶. Dat de abdij ook instond voor de zielezorg van deze parochie is weer eens een argument voor de samenhang tussen de wijnbouw en de parochiezorg.

bDe abdij van Averbode

De abdij van Averbode werd in 1134/1135 gesticht op initiatief van Arnold II, graaf van Loon. In Oost-Brabant stond de abdij in voor de parochies van Testelt (1147), Messelbroek (1166), Wezemaal (1232), Rummen (1244) en Rotselaar (1280). De abdij heeft zeker een actieve rol gespeeld heeft in de verspreiding van de wijnbouw in de vallei van de Demer.

In de tweede helft van de 13de eeuw krijgt deze abdij een reeks wijncijnsen en later ook wijngaarden in het nabijgelegen Testelt. Zo schonk Johannes Piscator, inwoner van Testelt een jaarlijkse cijns van een aam wijn²⁴⁷. Via haar abt, Walter van Wezemaal, komt de abdij in 1270 ook nog in het bezit van de wijntienden en de wijnpers van de voornoemde parochie²⁴⁸. In 1293 krijgt de abdij er nog een wijngaard van Godfried van Michelbeke (Messelbroek ?)²⁴⁹. In de 13de eeuw blijft het wijngaardbezit echter beperkt. Met het aanbreken van de 14de eeuw komt hierin langzaam verandering. Door enkele grote schenkingen kan de abdij haar wijngaarden uitbreiden. Zo schonk ene *"Walterus dictus Stabelle laicus Leodiensis diocesis"* in 1312 maar liefst 7 wijngaarden, in Testelt gelegen, aan de abdij²⁵⁰. Ook de oorsprong van deze wijngaarden verwijst dus weer naar de Luikse Kerk.

Pas op het einde van de 14de eeuw, in 1382, verwerft de abdij haar eigen persgebouw. In dat jaar schenkt Peter van Hoyberghe haar immers *"vinea sua cum torculari"*²⁵¹. In het laatste derde van deze eeuw werd de wijnbouw dus belangrijker.

241. AAP TB, nr 212, percelen 4 en 5; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland, p 60.

242. AAP TB, nr 2 en R VIII 55, f 233-234v; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland, p 60.

243. AAP R VIII, 12, f 27v.

244. AAP TB nr 11 en R IX 22 f 324 en 327; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland, p 60.

245. AAP R VII, 7 f 2v, 13v, 14r, 26r en 49r.

246. AAP R VIII, 12, f 32r en f 37r.

247. AAA, I, charter 200; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland, p 89. Het is vermoedelijk ook deze wijngaard die Joigneau vermeldt als zijnde geschonken in het jaar 1258; JOIGNEAU, J., Culture de la Vigne et fabrication des vins en Belgique, p 16.

248. Zie supra, p 78-79.

249. WILLEMS, A., Uit de geschiedenis van Testelt, p 35.

250. AAA, I, REG 5 A 1 IV, f 4v. Dit is eveneens de bron waar Joigneaux zich, zonder bronvermelding, op baseert : JOIGNEAUX, J., Sur la culture de la vigne et fabrication des vins en Belgique, p 16.

Dit kunnen we ook afleiden uit de geschriften van Arnold van Tuldela die van 1368 tot 1394 het roer van de abdij in handen had. Om er zeker van te zijn dat de abdij ook door zijn opvolgers goed bestuurd zou worden schreef de bovengenoemde abt een hele reeks raadgevingen. In deze geschriften komen ook de wijngaarden aan bod. Zo moesten zijn opvolgers ervoor zorgen dat de wijngaard ten gepaste tijden goed bewerkt werd en de werklieden moesten goed betaald worden, zodat ze zich niet te laat naar hun werk zouden begeven. Wanneer de druiven rijp waren moesten ze goed bewaakt worden tegen dieven, dieren en vogels. Bovendien moest de wijngaard verstrekt worden met een gracht en een afscheiding zodat er geen varkens of andere dieren konden binnendringen. De opbrengst van de wijngaard was bestemd voor de abdij en moest 80 amen bedragen. Indien de oogst niet gelukt was moesten deze worden aangekocht: *"Item provisionem de vino faciat, quo nullo modo carere potest. Primo vineam suam bene, temporibus aptis, coli faciat et bene firmari et operarios vinee de quindena in quindenam persolvat, ne tardos ad operandum se reddant. Et dum uve inceperint maturescere, bene custodiri faciat, ne per fures, animalia et aves annullentur. Eciam bene fossatam, sepitam et per dumos munitam semper eam retineat, ne porci et alia animalia intrent, per que totaliter deberet destrui. Postquam vero collecte fuerint uve, sciat se indigere LXXX amis: et si tantam quantitatem de sua vinea non habuerit sibi acquirat, et provisionem tempore vindemie de LXXX amis faciat, ne postmodum cum maioribus custibus emere oporteat et debiliora prius pro hospitibus exponi faciat, et meliora ad usus camere sue et magnatum retineri faciat"*²⁵².

Een belangrijke bron voor de bestudering van de relatie van Averbode tot de 14de eeuwse wijnteelt is het cijnsboek van Testelt en Messelbroek van de abdij van het jaar 1385²⁵³. Hieruit blijkt dat de abdij, die toch maar pas op het einde van de 13de eeuw in het bezit gekomen was van wijngaarden, er in 1385 al heel wat in haar bezit had. Bovendien treffen we onder de pachters zeker niet de minsten aan. Zo dienden de kerk van Zichem, de abdij van Tongerlo, de kapelannen van Waanrode en de heer van Bekkevoort aan de abdij allen een cijns te betalen voor hun wijngaard. Ook de Aarschotse adellijke familie de Rivieren is vertegenwoordigd. Hoe kunnen we nu verklaren dat de abdij haar wijnareaal in de 14de eeuw in die mate kon uitbreiden? Waarschijnlijk had de kerkelijke instelling zich in de tweede helft van de 14de eeuw toegelegd op de techniek van de wijnbouw en het aanleggen van wijngaarden. Dat we onder de pachters ook adellijke heren en kerkelijke instellingen aantreffen, wijst erop dat de abdij wist waar Abraham de mosterd haalde.

Hoe groot was nu de Averbodense wijngaard? Luidens een opmeting van 21 december 1501 hadden de aanplantingen in de onmiddellijke omgeving van de abdij een oppervlakte van 1132 roeden (36224 m² of 3 ha 36 are en 24 m²)²⁵⁴. Daarenboven had de abdij ook nog een wijngaard bij het refugiehuis te Tienen, zodat ze zich ook in slechte tijden van wijn kon voorzien²⁵⁵. Toch had de abdij nog niet genoeg aan haar eigen wijngaarden, gezien ze geregeld landwijnen aankocht in Hoegaarden, Langdorp en Testelt²⁵⁶. In het begin van de 16de eeuw gaat de wijnbouw in Testelt er echter op achteruit. In 1528 liet de abdij al een wijngaard rooien²⁵⁷. Een twintigtal jaren later, in 1549, ging het wijnpersgebouw voor de hamer²⁵⁸.

251. AAA, I, charter 1016. GERITS, T.J., *Wijnkultuur in het Hageland*. p 90.

252. AAA, I, reg 2, f C-F; LEFEVRE, P., *Analecta Praemonstratensia*, XXXI. p 309.

253. RAB KA 5197.

254. AAA, I, reg 219, f 56bis; GERITS, T.J., *Wijnkultuur in het Hageland*. p 64.

255. AAA, I, reg 149, f 45; GERITS, T.J., *Wijnkultuur in het Hageland*. p 59.

256. AAA, I, reg 33, 34, 45, enz... ; GERITS, T.J., *Wijnkultuur in het Hageland*. p 60.

257. AAA, I, reg 14, f 15r; GERITS T.J., *Wijnkultuur in het Hageland*. p 64.

258. AAA, I, reg 730, f 2r-3r; GERITS, T.J., *Wijnkultuur in het Hageland*. p 64.

3.4 De kommanderij van de Duitse orde van Bekkevoort

Een eerste spoor van wijnbeoefening van deze instelling treffen we aan in 1275, wanneer Hendrik Troostens van Testelt een huis met een wijngaard aan de Bekkevoortse commanderie huurt. Deze goederen vielen onder het cijnshof van de heer van Kersbeek²⁵⁹. In 1300 blijkt het huis een pershuis, een "*domo torculari*" te zijn²⁶⁰. De pers wordt nog vermeldt in 1363 als : "*apud Testelt inter pressorium de Beckenvort ex una parte et bona Gertrudis dicti vanden Rode ex altera parte*"²⁶¹. De wijngaard en de pers waren in 1527 nog steeds in het bezit van de Duitse orde²⁶². Een jaar eerder vinden we ze ook nog terug in de haardtelling van 1526²⁶³. Waarschijnlijk werd deze, in Testelt gelegen pers, net zoals de persen van Averbode en Tongerlo, in het begin van de 16de eeuw afgebroken.

3.5 De abdij van Kortenberg

De abdij van Kortenberg was een belangrijke Brabantse abdij. Toch vinden we in het chartarium van de abdij tot 1284 geen vermelding die op de aanwezigheid van wijnbouw zou kunnen wijzen. Ook in de akte waarbij de goederen van de abdij onder het beheer van de abdij van Affligem geplaatst worden, worden er geen wijngaarden vermeld²⁶⁴. Toch zal de abdij zich later wel inlaten met de wijnbouw. Zo verpacht de abdij van Kortenberg in 1437 in Everberg een wijngaard : "*Item op eenen wijngaert gheleghen aen deen side die goede Jans Spapen ende dander zide aent streetken daer men tot miin joncken Wouter vanden Mortmake bosch wert vaert VIII s ende dit ghelt Wouter Eelens*". Het is de enige wijngaard die we in 1437 tussen de "*goederen en de rinten van Cortenberghe*"²⁶⁵.

Uit de oudste bewaarde rekeningen van 1500 kunnen we opmaken dat de abdij ook zelf aan wijnbouw deed. Geen kleine wijngaard overigens, daar deze in 1500 maar liefst 48,5 en in 1501 44 amen wijn opbracht. De ligging is niet precies bekend, Vermoedelijk lagen ze op de "*wijngaardsberg*" bij de abdij. Toch was niet alles bestemd voor eigen gebruik : in 1500 waren er maar 24 amen, de helft van de totale opbrengst dus, bestemd voor eigen gebruik, de rest werd verkocht. De oogst overtrof het wijnverbruik immers daar de kloosterlingen in hetzelfde jaar van 1 oktober tot 12 april 1501 maar 10 amen landwijn dronken : "*De joff. hebben Sint Bamisse tot den XII dag van april gedronken X amen lantwijns*"²⁶⁶. Bovendien bezat de abdij moet in die periode ook nog de wijntienden van het nabijgelegen Erps²⁶⁷.

259. RAH Bke, 1162, charter 9; LIEKENS, L., De kommanderij van de Duitse ridderorde te Bekkevoort (1229-1566). p I.20.

260. RAH Bke 1162, charter 16; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland. p 62.

261. AAA, I, reg 5 A 1 IV, f 10v.

262. RAH Bke 1264; GERITS, T.J., Wijnkultuur in het Hageland. p 62.

263. CUVELIER, C., CRH in 4°, CXXXII. p 346.

264. RAVYTS, A., Diplomatische studie van het chartarium van de abdij van Kortenberg (1095-1284). dl 4 p 98.

265. RAB KA 5941, f 8v.

266. RAB KA 5942, f 29v.

267. RAB KA 5942, f 18r.

CDe kleine man

In de loop van de 13de eeuw verdwijnen hofstelsel en onvrijheid, terwijl karweien en andere herendiensten sterk aan belang inboetten. De voortaan vrije boeren kregen hun grond in volle eigendom, mits betaling van een erfcijs aan de heer. Ook de bossen en de gemene gronden werden vanaf de 1200 door de heren en later door de abdijen ingepalmd en geprivatiseerd. Spoedig werden ook deze gronden verpacht²⁶⁸. Het landbouwareaal breidde zich dus niet enkel uit, maar de beschikbare gronden werden ook intensiever bewerkt. Pachtters werkten immers voor eigen rekening, waardoor de economie ook meer dynamisme kreeg. Door verpachting kwam dus ook de gewone man in contact met de wijnbouw. Zo treffen we in de 13de eeuwse chartaria van Sint-Pieter, Ter Bank, de Heilige Geest, 't Park en Gempe een zestal wijngaardiers aan : Mattias (1251), Godescalcus (1268), Theodor, Lodewijk Wambuis, Abel (1296)²⁶⁹, Johannes van Keerbergen, Frank Joer-ram en Tibode (1301)²⁷⁰. Toch kunnen we stellen dat de rol van de kleine man, zowel in de produktie als in de consumptie van wijn, in deze eerste fase eigenlijk vrij klein was. Hierin zal wel verandering in komen op het einde van de 14de en in het begin van de 15de eeuw, wanneer de Brabantse wijnbouw haar hoogtepunt bereikt.

Besluit

Het is opvallend dat de wijnbouw zich enkel in de nabijheid van de steden of langs de oevers van de grote rivieren ten volle heeft kunnen ontwikkelen. Vanuit deze economisch-geografische gegevens is het meer dan waarschijnlijk dat dit het eerste in Leuven gebeurde. Nadien volgden achtereenvolgens Diest, Aarschot, Hoegaarden (samen met het Tiense) en Zoutleeuw. De plaatselijke bodemvruchtbaarheid is niet van doorslaggevend belang geweest voor de aanwezigheid van wijnbouw. Toch merken we dat de wijnbouw in de loop van de 16de eeuw het eerst verdwijnt in de gebieden met een lage bodemvruchtbaarheid.

In eerste instantie bezat vermoedelijk enkel de hertog wijngaarden. Deze moesten zijn prestige kracht bij zetten. Later werden er, onder invloed van de Luikse kerkelijke instellingen wijngaarden aangelegd om de aan hun onderhorige parochies van miswijn te voorzien. In de loop van de 13de eeuw nemen enkele plaatselijke heren meer en meer initiatief. Niet alleen gaan deze over tot de stichting van abdijen, ze gaan ook zelf wijnpersen bouwen, die dan meestal wel onmiddellijk weggeschonken worden aan kerkelijke instellingen. Vooral de Cisterciënzers hebben een belangrijke invloed uitgeoefend op de verspreiding van de wijnbouw in het bestudeerde gebied. Samengevat zou men kunnen stellen dat de wijnbouw in de 13de eeuw vooral omwille van de kerk en met de middelen van de adel verspreid werd. In het begin van de 14de eeuw gaan echter ook de abdijen van buiten Oost-Brabant wijngaarden verwerven in Oost-Brabant. Vanaf dan groeit de Brabantse wijnbouw langzaam naar haar hoogtepunt toe.

268. MINNEN, B., *De Brabantse folklore*, nr 186. p 94.

269. CUPPENS, J., *De Leuvense Schepenbrief...* p 85.

270. DE TROOSTEMBERGH, M., *Analectes de l'Ordre de Prémontré*, I. p 178.

BESLUIT BIJ DEEL I

In de traditionele wijnbouwliteratuur wordt het ontstaan van de inlandse wijnbouw meestal met veel omhaal ergens gesitueerd in de duistere middeleeuwen of soms zelfs in de Romeinse tijd. Hierbij verliest men echter de historische economische werkelijkheid uit het oog. De aanwezigheid van de wijnbouw is, als uiting van landbouwdiversificatie, immers afhankelijk van de algemene economische ontwikkeling van een gebied op een bepaald tijdstip. Vanuit die wetenschap hoeft het ons eigenlijk weinig te verwonderen dat mogelijke klimaatsverschuivingen waarschijnlijk maar van ondergeschikte betekenis geweest zijn.

Het is pas tijdens de economische heropleving onder de Karolingers, dat men de oudste sporen van inlandse wijnbouw aantreft in Gent, Hoei en Luik. Met de ineenstorting van het Karolingische economie, kwam er vermoedelijk ook een einde aan deze eerste wijnbouwexperimenten zodat de abdijen in de daarna volgende periode wijngaarden dienen aan te schaffen aan de oevers van de Rijn of de Moezel. In de 12de eeuw komt hierin verandering. In Vlaanderen, dat ook economisch vooruit liep op de andere gewesten, komt de wijnbouw het eerst tot ontwikkeling. Het werd hierin gevolgd door Luik. Toch merken we dat de abdijen hun buitenlandse wijngaarden pas op het einde van de 13de eeuw van de hand doen. Vanaf dan wordt de wijnbouw ook in Brabant algemeen.

Als we de toestand in Oost-Brabant van naderbij bekijken dan valt het op dat de aanwezigheid van een rivier, in tegenstelling tot de bodem en het reliëf, doorslaggevend was voor de aanwezigheid van de wijnbouw op grote schaal. Bovendien bevonden de wijngebieden zich allemaal in, of in de buurt van een stad. De wijnbouw had dus nood aan een afzetgebied. Al deze factoren in acht genomen, beschikte de Leuvense wijnbouw over de meeste troeven. De Leuvense wijngaard lag immers vlak bij een grote rivier en in de buurt van een vruchtbare omgeving en een afzetgebied.

Het is vrij opvallend dat de verspreiding van de wijnbouw, in verhouding tot het schaarse bronnenmateriaal, toch vrij goed te reconstrueren is. In de 12de eeuw was vooral de Luikse kerk van belang voor de verspreiding van de wijnbouw. Haar plaats wordt later echter ingenomen door plaatselijke heren, die de wijngaarden in de loop van de 13de eeuw, meestal samen met de parochie, aan jonge Brabantse kloosters en abdijen schenken. Vooral de band tussen de jonge Cisterciënzerabdijen en de wijnbouw valt opmerkelijk goed te achterhalen. Op het einde van de 13de eeuw komt de wijnbouw in Brabant kennelijk in een stroomversnelling terecht. Vanaf dan verwerven immers ook abdijen van buiten Oost-Brabant er wijngaarden.

DEEL II. DE WIJNBOUW ALS ONDERDEEL VAN DE ECONOMIE

Inleiding

Gezien de complexiteit van haar onderwerp, zou men sociaal-economische geschiedschrijving misschien nog het best kunnen vergelijken met de beschrijving van een spinneweb, waarbij de draden elk afzonderlijk moeten worden besproken, zonder evenwel het totale beeld uit het oog te verliezen. Omdat we in dit deel de evolutie van de wijnbouw willen bespreken, zullen we dus ook de algemene evoluties van de bevolking en van de landbouwproductiviteit moeten behandelen. Het spreekt vanzelf dat we voor deze ingewikkelde materies, voornamelijk te rade dienen te gaan bij historici die zich hierop hebben toegelegd. In een tweede hoofdstuk zullen we de invloed van de oorlogen en de sociale onrusten op de wijnbouw bespreken. Tenslotte wordt de evolutie van de wijnbouw geschetst. In dit laatste hoofdstuk proberen we de evoluties van op- en neergang van de wijnbouw te achterhalen.

Hoofdstuk I DE EVOLUTIE VAN DE BEVOLKING, DE LANDBOUWPRODUCTIVITEIT EN DE PRIJZEN

Inleiding

In dit deel wordt de impact van sociaal-economische aspecten op de evolutie van de wijnteelt van naderbij bekeken. De eerste twee artikels behandelen de evolutie van de bevolking en de evolutie van de landbouwproductiviteit. De studie van deze twee factoren kan verantwoord worden vanuit het vermoeden dat we de wijnbouw pas op grote schaal kunnen aantreffen wanneer de primaire behoeftes aan voedsel voldoende gedekt zijn. Ook de evoluties van de graanprijs, de wijnprijs en de lonen, die in een derde artikel besproken worden, zullen door de bevolkingsgroei en de landbouwproductiviteit beïnvloed worden.

Artikel 1 De bevolkingsevolutie

A Tot aan het bevolkingsmaximum van rond 1355

Het is onmogelijk om met enige zekerheid de demografische ontwikkeling in de middeleeuwen te bepalen. We kunnen enkel maar vermoeden dat de 12de eeuwse Brabantse abdijstichtingen waarschijnlijk wel hun weerslag zullen gehad hebben op de uitbreiding van het landbouwareaal, waardoor het bevolkingsaantal naar het midden van de 13de eeuw kon stijgen. De vele kloosterstichtingen in de eerste helft van de 13de eeuw zouden een gevoelige toename van de bevolking kunnen bevestigen¹. Voor Leuven kunnen we in dit verband opmerken dat de Sint-Pietersparochie in 1252 in 5 parochies gesplitst werd. Toch moet de bevolking in het begin van 13de eeuw die van een normaal hedendaags dorp niet hebben overtroffen. In dit verband kunnen we ook nog opmerken dat de betrokken partijen in de 13de eeuwse Leuvense aktes meestal enkel met de voor naam werden aangeduid².

In het begin 14de eeuw kon de landbouw de groeiende bevolking niet meer aan. De hongerejaren van 1316-1317 zijn in dat verband misschien een eerste teken aan de wand. Toch lijkt het vrij waarschijnlijk dat de bevolking de klap vrij snel te boven is gekomen. De toestand in Leuven kan dit illustreren. Daar zou de crisis van 1316-1317 één derde van de bevolking hebben weggemaaid. Desondanks laten de Leuvenaars Jan III in 1341 beloven dat de stad voortaan zijn toestemming niet meer moet vragen om versterkingen op te trekken. De bevolkingsdruk kon op dat ogenblik inderdaad zijn toegenomen ten gevolge van een mogelijke "babyboom" in de jaren '20. Toch is het nog wachten tot het jaar 1356 vooraleer de werken aan de tweede ringmuur een aanvang nemen. Afgaande op de grootte van dit bouwwerk kunnen we stellen dat de Leuvenaars in die periode nog geen merkelijke bevolkingsdaling gewaar werden. Het lijkt er dan ook op dat Leuven op dat moment het grootste aantal inwoners bereikte voor de 18de eeuw³.

1. Zie Werkdocumenten, p VI-VIII.

2. CUVELIER, J., *ARB CL Mémoires*, p 147-148; VAN UYTVEN, R., *SEL*, 44. p 471.

3. VAN UYTVEN, R., *SEL*, p 169 en 471-476.

BDe demografische crisis van 1355-1410 en het 15de eeuwse herstel

Vanaf het midden van de 14de eeuw is de bevolkingsgroei over haar hoogtepunt heen. De Brabantse succesieoorlog, die na de dood van Jan III (1355) uitbrak, kan in dit verband vermeld worden. Bovendien had Leuven in de periode 1360-1385 af te rekenen met een ware burgeroorlog, die zich niet beperkte tot de stad zelf. Tot overmaat van ramp werd de stad in 1367 ook geconfronteerd met de pest⁴. Hoewel het niet met zekerheid geweten is of het de eerste keer was, zal de ziekte bijzonder veel slachtoffers gemaakt hebben. Toch was de demografische recessie geen exclusieve Brabantse aangelegenheid. Ook in het graafschap Vlaanderen vermoeden de historici in deze periode een demografische crisis. Daar zou de recessie, die zich reeds had ingezet met de pestgolf van 1348-1352, pas na 30 jaar haar hoogtepunt bereiken ten tijde van de eerste opstand van Gent (1379-1385). In geen enkele andere periode zouden de kinderaantallen lager geweest zijn. Bovendien zou het herstel in de decennia na de oorlog erg moeizaam zijn verlopen. Na de genoemde opstand is de bevolkingsdaling of nog een tijd blijven voortduren of afgezwakt tot min of meer een bevolkingsstagnatie⁵.

Feit is dat pas vanaf 1400-1410 een wezenlijke, maar dan ook vrij belangrijke ommekeer in de evolutie plaatsgreep. In deze periode werd de vruchtbare periode binnen het huwelijk gevoelig uitgebreid, terwijl ook de huwelijksvruchtbaarheid zich herstelde. Een stijgende nataliteit was het gevolg. De mortaliteit ten gevolge van de crisis van 1437-39 heeft in onze gewesten niet de betekenis gehad die men er meestal aan toeschrijft. Waarschijnlijk heeft deze crisis, die voornamelijk het gevolg was van voedselschaarste, het proces waardoor het vruchtbaarheidscijfer achteruit ging, versneld of in gang gezet. Het psychologische effect lijkt evenwel belangrijker geweest te zijn dan het reël⁶. Vanaf het midden van de 15de eeuw sloeg de pest in Leuven weer ongenaakbaar toe. Zo zou de pestplaag van '58 er zelfs voor gezorgd hebben dat de faculteiten tijdelijk naar Dendermonde, Lier en Bertern verhuisden. Ook in 1467 en 1468 stak de ziekte weer de kop op, zodat we kunnen aannemen dat de bevolking in die periode even stagneerde. Nadien zou het Leuvense bevolkingsaantal nog tot 1480 ongestoord toenemen. Algemeen zou men kunnen stellen dat de Leuvense bevolking er in de 15de eeuw, zeker voor 1480, op vooruit ging⁷. Deze trend is ook merkbaar in de bevolkingsevolutie van het graafschap Vlaanderen, waar de absolute cijfers wijzen op een lichte bevolkingsgroei tussen 1458 en 1482⁸.

4. VAN UYTVEN, R., SEL. p 472.

5. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 155-157.

6. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 157-159.

7. VAN UYTVEN, R., SEL. p 474-475 en 487.

8. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 159.

CDe demografische crisis van 1480-1500 en het herstel in de eerste helft van de 16de eeuw

Ondanks het feit dat de totale bevolking nog tot 1480 toenam, tekende zich al veel vroeger een trend af van gezinsverkleining. In Vlaanderen zou de gezinsgrootte al vanaf de tweede Gentse opstand (1450) afgenomen zijn. Rond 1480, dus voor het uitbreken van de oorlog, was deze daling echter het scherpst. Daarna schommelden de kinderaantallen rond eenzelfde relatief laag niveau⁹. Ook in Leuven zijn er aanwijzingen dat de bevolking in het laatste decenia rake klappen krijgt. Niet enkel de Brabantse oorlogen, maar ook de heropflakking van de pest in 1494 en een dodelijke pokkenepidemie in 1496 zouden hiervoor kunnen verantwoordelijk gesteld worden¹⁰. In het begin van de 16de eeuw doet er zich echter terug een gedeeltelijk herstel voor. Het herstel verloopt veel sneller dan het herstel na de burgeroorlog van 1360-1385, waar we tot 1410 op demografisch vlak vermoedelijk amper van een herstel kunnen spreken. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de eerste demografische crisis gepaard ging met een hogere gemiddelde mortaliteit, waardoor de mogelijkheden van de bevolking om via het huwelijkspatroon de tendens om te keren beperkter waren¹¹.

Nadat het aantal kinderen per gezin in Vlaanderen tijdens de oorlog tegen Maximiliaan (1485-1492) een laagtepunt bereikt had, trad er een geleidelijk herstel op van de nataliteit. Een nieuw hoogtepunt werd bereikt in het vierde decennium van de 16de eeuw. Ook het aantal gehuwde kinderen verliep in stijgende lijn. De bevolking zou in deze periode naar een nieuw hoogtepunt stijgen. Toch waren de eerste tekenen van geremde dynamiek in de periode 1540-50 reeds aanwezig, al bleef de bevolking nog enkele decennia vertraagd verder groeien¹².

Voor de rest van de 16de eeuw is de bevolkingsevolutie echter negatief. Zo viel het aantal hardsteden in Leuven van 1526 tot na de hevige pestplaag van 1579 terug op de helft. Hoewel de ziekte zich ook reeds in 1532, 1544, 1545-1546, 1556-1557, 1568 en 1571 had gemanifesteerd, haalde ze pas zwaar uit van augustus 1578 tot mei 1579. De oorzaken hiervoor moeten niet ver gezocht worden : de besmetting zal in de godsdienstoorlogen immers een goede bondgenoot gehad hebben. Bovendien mag ook niet vergeten worden dat de koopkracht van de Leuvense bevolking vanaf 1562 gevoelig gedaald was. Hierdoor zal een groot gedeelte van de bevolking bloot gestaan hebben aan ondervoeding, met alle gevolgen vandien wanneer er zich een pestplaag voordeed¹³.

Met betrekking tot de bevolkingsevolutie op lange termijn mag worden aangenomen de bevolking in het graafschap Vlaanderen tussen het midden van de 14de eeuw en het einde van de 15de eeuw lager was, dan voor en na deze periode. Tussen 1350 en 1492 is enkel de fase 1410-1440 er een met een behoorlijke bevolkingsdynamiek. Tegenover de betrekkelijk geringe neergaande amplitude van de half-lange en lange termijnbewegingen staat wel het feit dat de demografische crisis in het graafschap Vlaanderen aanhield tot bijna het einde van de 15de eeuw¹⁴.

9. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 159-160.

10. VAN UYTVEN, R., SEL. p 476.

11. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 159-160.

12. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 161.

13. VAN UYTVEN, R., SEL. p 477 en 589.

14. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 229.

Het is natuurlijk niet zonder risico om de resultaten van het demografische onderzoek van Vlaanderen door te trekken naar Brabant. De demografische recessies van 1492 en van het einde van de 16de eeuw worden alleszins wel bevestigd door een daling van het aantal haardsteden. Het hoge aantal haardsteden van 1480, zou de Vlaamse trend tot gezinsverkleining kunnen bevestigen. De hogere bevolkingsaantallen in Vlaanderen in het midden van de 14de eeuw en na het dieptepunt van 1492, kunnen in Brabant, mede door een gebrek aan gegevens, echter niet bevestigd worden¹⁵.

Artikel 2 De landbouwproductiviteit

De ontwikkeling van de landproductiviteit in onze gewesten is, vanuit Europees perspectief, vrij uniek te noemen. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Frankrijk, waar de landbouwproductiviteit in het begin van de 14de eeuw fors daalde, werd deze in onze gewesten gehandhaafd gedurende de hele Europese depressie van de 14de en de 15de eeuw. Tijdens de 16de eeuw, was er een nieuwe trend van groei die de deze van 1300 overschreed.

A De specifieke situatie in de 14de eeuw

Tussen 1250 en 1350 kenden onze gewesten een gevoelige stijging van de landbouwproductiviteit. Deze stijging ging gepaard met een verdere opdeling van de landbouwgronden en een stijging van de bevolking. De jonge stedelijke industrie vormde bovendien een afzetmarkt voor allerlei meer gespecialiseerde landbouwprodukten. De invloed van de textielindustrie op deze landbouwspecialisatie kan moeilijk onderschat worden. Zo stond in Rotselaar op het einde van de 13de eeuw het vlas te rijpen op de boorden van de Winge¹⁶. In diezelfde periode werd er op deze rivier, ter hoogte van Gempe¹⁷, trouwens ook een watermolen gebouwd. Toch was niet enkel de industrie verantwoordelijk voor een toenemende vraag naar handelsgewassen. Doordat de koopkracht van menig stedeling was gestegen, kon deze, zeker in periodes van graanoverschot, ook eens iets anders op tafel zetten dan water, brood en rapen.

Vanaf 1315-1317 kwam Europa in een zware agrarische en demografische crisis terecht, waardoor ook de landbouwrenten en de landbouwproductiviteit daalden. Deze laatste twee fenomenen doen zich echter niet of bijna niet voor in onze contreien. Alhoewel de 14de eeuwse voedselschaarstes en pestgolven ook bij ons heel wat slachtoffers gemaakt hadden, zien we dat de Vlaamse landbouwproductiviteit op peil blijft. Ook in Brabant en Limburg was er, in tegenstelling tot de rest van Europa, gedurende de 14de eeuw een trend van algemene stabilisatie. Toch is het mogelijk dat de landbouwproductiviteit in Brabant in het midden van de 14de eeuw lichtjes achteruitgaat, om zich in de tweede helft van de 14de eeuw terug te herpakken¹⁸.

Het behoud van deze grote landproductiviteit in de lage landen in de 14de en het begin van de 15de eeuw, kan niet enkel op de rekening geschreven worden van agrarische factoren alleen. Zo zal ook de verstedelijking een cruciale rol gespeeld hebben. Deze structuur moedigde een verdere intensivering van de landbouw aan. De winsten uit de nijverheid konden via de vraag naar gespecialiseerde landbouwprodukten en hoge graanprijzen immers terug geïnvesteerd worden in de landbouw. Zo ontstond er dus een geldstroom van de stad naar het platteland. Zo lang de urbanisatie, die in Brabant, Holland, Zeeland, Limburg en Vlaanderen tot ten minste 1430 aanhield, verder duurde, kon deze geldtransfer van stad naar platteland in stand gehouden worden¹⁹.

15. Zie Werkdocumenten, p XX.

16. MINNEN, B., De Brabantse folklore, 186. p 95.

17. Gehucht van St-Joris-Winge.

18. VAN DER WEE, H., Productivity of Land and Agricultural innovation in the Low Countries (1250-1800). p 2-3.

19. VAN DER WEE, H., Productivity of Land and Agricultural innovation in the Low Countries (1250-1800). p 5.

BDe agrarische sector in moeilijkheden (1437-1495)

De goede, of minder slechte, ontwikkeling van de agrarische produktie in de Lage Landen na 1350 werd tot net na het eerste derde van de 15de eeuw gehandhaafd. Vanaf dan werd de achteruitgang van de traditionele textielindustrie ook merkbaar in de kleine steden in Vlaanderen en Brabant. De verminderde tewerkstelling in de stedelijke textielindustrie, werd niet onmiddellijk gecompenseerd door nieuwe, zodat er een immigratie van de stad naar het platteland op gang kwam. Dit werkte dan weer een verdere verdeling van de landbouwbedrijven op het platteland in de hand, waardoor het inkomen er daalde. De daling van de stedelijke bevolking en de toename van de graanhandel zorgde ervoor dat de graanprijzen in de Lage Landen evolueerden naar de Europese prijs, zodat de prijs ook hier daalde en de geldstroom naar het platteland verminderde. Toch hield de crisis niet aan. Immers, ondanks het feit dat de produktiecapaciteit in het laatste derde van de 15de eeuw daalde, was deze daling verre van catastrofaal. Er was geen sprake van permanente “Wüstungen”. Integendeel, de moeilijkheden werkten juist innovatie in de hand. Nieuwe technieken voor teeltwisseling werden ingevoerd, terwijl specialisatie belangrijker werd²⁰.

CDe groei in de 16de eeuw

Na de vrede van 1492-1493, stegen de rentwaardes op land zeer snel. Ook de yield ratio's in de regio van Brugge, Lier en Leuven wijzen op analoge stijgingen van de landproduktiviteit, waardoor ook de bevolking terug kon toenemen. Toch waren de gebieden die zich enkel op de graanproduktie toelieden erg kwetsbaar. Ze konden immers geen weestand bieden aan de schok van de massale graanimport. Deze invoer was veroorzaakt door de expansie van scheepvaart in Zeeland en Holland. Eerst werd Noordfrans en later Baltisch graan aangevoerd. Het effect werd dan ook eerst gevoeld in Holland. Deze structurele verandering kon echter niet worden opgevangen. Bovendien was er een daling van de textielindustrie. Vanuit dat oogpunt is het te begrijpen dat de brouwerijen zo'n expansie kregen in Leuven en Hoegaarden. In West-Brabant en Vlaanderen werd de hopteelt en de tuinbouw algemeen. Door deze verregaande specialisatie konden de landbouwbedrijven terug kleiner worden. Vanaf 1580, kennen de landbouwrentes en de pachtprizen weer een gevoelige stijging. Deze stijgingen werden echter veroorzaakt door oorlogen, zodat de graanprijsstijgingen niet vertaald werden in een verdere intensivering van de landbouw. Integendeel, de landbouwproduktiviteit daalde zelfs. Het gevolg laat zich raden : de tuinbouwgewassen verdwijnen weer van het toneel²¹.

20. VAN DER WEE, H., Productivity of Land and Agricultural innovation in the Low Countries (1250-1800). p 6-8.

21. VAN DER WEE, H., Productivity of Land and Agricultural innovation in the Low Countries (1250-1800). p 9-14.

Artikel 3 De graanprijzen, wijnprijzen en lonen.

A De graanprijzen

Indien men stelt dat de middeleeuwse landbouwer, onder invloed van lage graanprijzen, meer geneigd was om over te schakelen op wijnbouw, is het ook interessant om het verloop van de graanprijzen te bestuderen. Zo vertonen de Brugse haverprijzen tot omstreeks 1339 een licht dalende tendens. Vanaf 1340 begint de Brugse haverprijs echter aan een periode van hyperinflatie, die aanhoudt tot 1370. Zo worden de prijzen tussen 1330-1340 en 1360-1370 met gemiddeld meer dan drie en half vermenigvuldigd. Een inflatie die zijn gelijke pas zal weervinden in de 16de eeuw. Tot circa 1420 zullen de graanprijzen zich weer op een lager niveau situeren. Haver en tarwe blijven in Brugge nog iets langer (tot 1390) op een hoger niveau hangen, maar de roggeprijzen gaan al duidelijk dalen. Vanaf 1420 tot 1440, zal een nieuwe hausse van kortere duur de prijzen terug de hoogte injagen, waardoor het peil van de jaren 1370-90 terug gehaald wordt²².

Vanuit het oogpunt van de graanprijzen, zien we dat het prijspeil van 1420-1440 in de komende vijfentwintig jaar (tot ca 1465-1470) terug verloren gaat. Tijdens de regering van Karel de Stoute ontwikkelde zich een nieuwe inflatoire tendens die tot een hyperinflatie leidde vanaf de jaren tachtig. Na het einde van de oorlog tegen Maximiliaan daalde de graanprijs echter tot het laagste niveau van de 15de eeuw.

De eeuwwisseling zet echter de prijzenrevolutie van de 16de eeuw definitief in gang. Van 1501-1510 tot 1561 tot 1570 steeg het prijspeil te Gent van 100 tot meer dan 300 percent. Wel moeten we ons er hier evenwel rekenschap van geven dat deze graanprijzen eveneens onderhevig waren aan de algemene inflatie²³.

Deze prijsontwikkelingen worden ook bevestigd door de Leuvense graanprijzen. In het eerste decennia van de 15de eeuw zien we een duidelijke prijsdaling. Net zoals de Brugse graanprijzen, bevinden ook de Leuvense zich in de jaren '20 op een hoger peil, dat na 1440 terug verloren gaat. De hyperinflatie die zich tijdens de regering van Karel de Stoute laat gevoelen, is ook af te lezen in de Leuvense graanprijzen. In de jaren '90 bereikt de Leuvense roggeprijs dan weer ongekende diepten. Vanaf 1515 zet zich echter een niet te stuiten prijsstijging in gang²⁴. Deze stijgingen moeten echter wel gerelativeerd worden, daar ze worden uitgedrukt in zilver. Door invoer uit Duitsland en Amerika was de waarde van dit edelmetaal in de loop van de 16de eeuw immers fors gedaald²⁵. Toch kunnen de fabuleuze prijsstijgingen van na 1570 volledig op naam geschreven worden van de godsdienstoorlogen. De graanprijsstijgingen zullen trouwens nog enige tijd aanhouden. Zo lezen we in een document van het jaar 1586 : "*Wandt de dierte vande graene dagelijcx is vermeerderden nyettegenstaende de placcaten ons genadigen heren shertogen van Brabant ende andere publicatien te dien eynde gedaen*"²⁶.

22. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 245-248.

23. THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. Deel I. p 249.

24. Zie Werkdocumenten, p XXI.

25. VAN UYTVEN, R., SEL, p 512.

26. SAL 1531.

BDe wijnprijzen

De wijnprijs werd in Leuven bepaald door een stadsmagistraat, zonder tussenkomst van de pachters van de wijnaccijnzen of van de wijnhandelaars. Viermaal per jaar werden de prijzen op het register geschreven, hoewel de stad gelijk wanneer de wijnprijs kon wijzigen²⁷.

Het spreekt voor zich dat de landwijnen veel goedkoper was dan de vreemde wijnsoorten en dit niet alleen omwille van het kwaliteitsverschil, maar ook omwille van de lagere transportkosten voor de landwijn. Als we nu de prijs van de landwijn doorheen de tijd bestuderen, dan merken we dat die in het begin van de 14de eeuw erg laag was. Zo betaalden men in 1345 voor een gelte wijn 2,5 stuivers. In 1354 was de wijnprijs reeds verdubbeld tot 5 stuivers en in 1360 betaalden men al 10 stuivers voor een gelt²⁸. Vanwaar nu deze prijsstijging? De 16de eeuwse kroniekschrijver Willem Boonen wijst de bouw van de tweede ringmuur aan als oorzaak: "*Hier begint den landwijn op te slaen ende te verdienen dat doer dijen datter vele wijngaerden, anno 1356, int maecken vande buijten vesten waeren te niet gedaen*"²⁹. We mogen echter niet vergeten dat Boonen dit 200 jaar na de feiten schrijft. Waarschijnlijk steunde hij zich op de vele wijngaerden die voorkomen in een boek waarin alle onteigeningen werden opgetekend. Als we nu de oppervlakte van al deze wijngaerden optellen komen we aan 1714 roeden of 4 bunder 1 dagmaal en 14 roeden of omgezet naar het metriek stelsel ongeveer 56562 m² of nog 5 ha 65 are en 62 m²³⁰. Het is echter wel de vraag of de oorzaak van de prijsstijging dient gezocht te worden bij een inkrimping van de produktie. De prijsstijging heeft immers een bestendig karakter en kan dus moeilijk te wijten zijn aan een eenmalige verstoring van het aanbod. Toch lag de bouw van de tweede ringmuur waarschijnlijk wel aan de basis van de plotse wijnprijsstijgingen. Het bouwwerk had immers een grote financiële inspanning gevraagd, zodat er nieuwe inkomsten moesten worden gezocht. Toch werden de wijnaccijnzen op landwijn vermoedelijk pas ingesteld in de periode 1361-1366³¹. De prijsverdubbeling tussen 1351 en 1360 zou dus wel op de rekening geschreven kunnen worden van de onteigeningen.

De wijnprijs van Landwijn was sterk afhankelijk van de opbrengst, waardoor hij sterk kon verschillen van jaar tot jaar. Toch poogde de stad deze prijsverschillen te nivelleren door bijvoorbeeld de uitvoer van wijn te verbieden. Zo zien we dat de stad in de zomer van 1438 de export van landwijn uit de stad verbood: "*Item bi bevele der stad vanden gebode dat de stad van Lovenen hadde doen doen als dat niemant ghenen wijn uit Leuven vueren soude*" en "*om dat de stat sekere geboden hadden doen doen van Lovensche wijn niet uiter stat laten te vueren*"³². In september wordt er ook een bode naar Brussel gezonden om "*ordenantie te hebben datmen ghenen landwijn binnen Brabant gewassen uten lande niet vueren en soude*". Op 13 oktober van hetzelfde jaar zond de stad ook naar Zichem een bode om te bekomen "*dat men de wijn aldare gewassen buyten Brabant niet en soude laten vueren*"³³. Als we er de opbrengsten van de hertogelijke wijngaard bijhalen kunnen we de reactie van de stadsmagistraat best begrijpen. 1437 was met 36 amen immers een erg mager jaar en de oogst van 1438 beloofde al niet veel beter te zijn (22 amen). Ter vergelijking: in 1436 gaf dezelfde wijngaard maar liefst 141 amen wijn. In de winter van 1464, in juni 1465 en in 1471 had de stad eveneens maatregelen genomen om een goede toevoer van wijn te verzekeren³⁴. Ook in de jaren 1487-88 waren er problemen met de wijnbevoorrading. In die jaren kon de stad verschillende voerlui overhalen om hun lading in Leu-

27. SAL 4986, f 82v. TAVERNIERS, M., De wijneconomie te Leuven... p 48.

28. BOONEN, W., Geschiedenis van Leuven... p 202.

29. BOONEN, W., Geschiedenis van Leuven... p 202.

30. SAL 6276.

31. Zie infra, p 160-161.

32. SAL 5065, f 97 (juli 1438) en f 108: VAN UYTVEN, R., SEL. p 490.

33. SAL 5066, f 12v en f 13: VAN UYTVEN, R., SEL. p 490.

34. SAL 5091 f 36, 65 en 90 en SAL 5098, f 47 en 73; VAN UYTVEN, R., SEL. p 490.

ven te laten, omdat "her niet vele wijn en ware"³⁵. In sommige jaren werden er ook prijsedikten uitgevaardigd door de stad. Zo in 1411, 1421, 1444, 1560 en 1566³⁶. Al deze jaren worden trouwens ook door de opbrengstgegevens van de hertogelijke wijngaard bevestigd als zijnde jaren met een magere oogst.

CDe lonen

De gestegen loonkosten worden vaak als reden aangehaald om de achteruitgang van de inlandse wijnbouw te verklaren. Zo lezen we bij Willem Boonen (1593-1594) : "*nu es den prijs vande dachueren soo gehoocht datter vele wijngaerden daerdoere worden vuytgeworpen ende gedestruert, ende men den landtwijn zeer dier es vercoopende, te wetene den pot III, V ende oock VI stuijvers*"³⁷. Ook in 1563 wijst de Leuvense rentmeester reeds op het feit dat de wijngaarden veel schade ondervonden van de hoge loonkosten : "*sonderlinge den jegenwaardigen grooten dieren zijt ende groote costen van dachueren ende anderssints diemen moet doen int onderhouden vanden wijngaerden die soo groot sijn datter vele ende diversse wijngaerden omtrent der stadt van Loeven gelegen, particulieren personen toebehoorende uytgeroyt ende geworpen worden ende vele ledich blijffven liggen*"³⁸.

Als we nu de loonkosten uit de hertogelijke rekeningen van naderbij bekijken, merken we inderdaad een stijging van de loonkosten in de 15de eeuw. Wel merken we dat de nominale lonen³⁹ in de loop van de 16de eeuw eerder constant blijven⁴⁰. Sterker nog, de aanvoer van Duits en Spaans edelmetaal in de 16de eeuw, veroorzaakte een muntinflatie waardoor de reële lonen⁴¹ vanaf 1560 pijlsnel daalden.⁴² Hoe kunnen we dan de voorafgaande citaten interpreteren ? Vooreerst moeten we er ons rekenschap van geven dat de lonen van de wijngaardiers werkelijk wel tot de laagste van allemaal behoorden. Bovendien was het algemeen loonpeil in Oost-Brabant in de tweede helft van de 16de eeuw veel lager dan in bijvoorbeeld Antwerpen⁴³. Verder moeten we er ook rekening mee houden dat de graanprijs vanaf 1550 voortdurend stijgt⁴⁴. Omdat de lonen niet onmiddellijk meevolgden werd het leven dus duurder, ook voor de eigenaars van de wijngaarden. Het is waarschijnlijk daarom dat de rentmeester zich in 1562 reeds beklaagt over de stijgende loonkosten. We kunnen dus besluiten dat het niet zozeer de loonstijgingen, maar wel de graanprijsstijgingen waren die de wijnbouw de das hebben omgedaan. Pas op het einde van de 16de zien we dat de lonen sneller stijgen dan de graanprijzen. Vanuit dat standpunt is het dus te begrijpen dat Willem Boonen de loonkost als een mogelijke oorzaak ziet voor de verdwijning van de Leuvense wijnteelt. In de rest van Brabant was de wijnbouw echter reeds vroeger verdwenen, ten gevolge van de godsdienstoorlogen.

35. SAL 5106, f 129v; VAN UYTVEN, R., SEL, p 490.

36. SAL 1523, f 185v-186, SAL 1528, f 21, SAL 5073, f 12v, SAL 298, f 121v en SAL 299 f 197; VAN UYTVEN, R., SEL, p 490.

37. BOONEN, W., De geschiedenis van Leuven... p 202.

38. RAB R 116, p 41; VAN UYTVEN, R., De Brabantse folklore, 165. p 310.

39. De lonen in geld uitgedrukt.

40. Zie Werkdocumenten, p XXXII.

41. De koopkracht van het nominale loon.

42. Zie Werkdocumenten, p XXI.

43. VAN UYTVEN, R., BMGN, 87. p 73-74 en p 93

44. Zie Werkdocumenten, p XXI.

Besluit

De graanproduktiviteit is in verhouding tot de bevolking vooral op het einde van de 14de eeuw en op het einde van de 15de eeuw erg groot. De graanprijzen bereiken in deze periodes dan ook een dieptepunt, waardoor de teelt van nieuwe, meer rendabele gewassen gestimuleerd werd. De wijnbouw kon hiervoor in aanmerking komen, zeker in periodes van economische groei. De opbrengsten uit de wijnbouw waren, door het sterk klimaatgebonden karakter van de teelt, echter erg wisselend, hetgeen maakte dat de wijnbouw in periodes van economische onzekerheid niet meer aantrekkelijk was. De stijging van de graanprijs kan vermoedelijk, meer nog dan de loonkosten verantwoordelijk gesteld worden voor het verdwijnen van de wijnbouw. Enkel op het einde van de 16de eeuw zou een loonstijging ervoor kunnen gezorgd hebben dat de wijnbouw in de nog resterende wijngelieden verdween.

Hoofdstuk II OORLOGEN EN SOCIALE ONRUST

Inleiding

In dit hoofdstuk worden de oorlogen en de sociale onrusten besproken. Deze kunnen immers van grote invloed geweest zijn op de wijnbouw. We onderscheiden drie periodes van wapengekletter : een eerste periode van 1355-1385, een tweede van 1488-1489 en een derde langdurige periode vanaf 1566.

Artikel 1 Sociale onrusten in de periode 1355-1385

Zoals reeds vermeld brak in 1355, na de dood van Jan III, de Brabantse successieoorlog uit. Vermoedelijk was deze oorlog voor de stad een doorslaggevend argument om met de bouw van een tweede omwalling te beginnen. De bouw bracht echter heel wat schulden mee, zodat de stad zich genoodzaakt voelde om de bestaande accijnzen te verhogen en nieuwe accijnzen in te voeren. Dit alles bracht grote sociale onrust met zich mee, zodat er in de nacht van 20 op 21 juli 1360 onder leiding van Peter Coutereel een opstand uitbreekt. De patriciërs worden gevangen genomen en hun voorrechten verscheurd.⁴⁵ Aanvankelijk steunde hertog Wenceslas de machtswissel omdat hij hierin een middel zag om zijn macht te vergroten. In 1364 werd Coutereel echter verbannen zodat de Leuvense burgeroorlog verder ging. Van dan af organiseerde Coutereel ware strooptochten doorheen Brabant⁴⁶.

Dit moet zeker wel gevolgen gehad hebben voor de handel. In januari 1366 werd er te Nijvel immers een vergadering belegd tussen de hertogelijke raad en de raad van Henegouwen om maatregelen te treffen om de plundertochten van Coutereel tegen te gaan en het verkeer op de Brabantse wegen te beveiligen. Toch alle pogingen faalden en de kooplieden bleven aan alle gevaar blootgesteld. Overigens, niet alleen Coutereel, maar ook de steden waarbij Leuven in het krijt stond, vormden een ernstige bedreiging voor de Leuvense handelaars. Om zeker te zijn dat hun geld zou worden terugbetaald, arresteerden deze steden de Leuvense burgers en namen ze hun goederen in beslag. Vooral de wijnhandel moet hieronder geleden hebben⁴⁷. De stadsrekeningen van 1366 staan immers bol van uitgaven in de trant van : *"Item Jacob de Grutere te Tricht gesint XIII in januari aen den busscop ende aen sine raet om der wine wille die te kerke gerasteert waren VIIZ dach met perthuren VII mot. IIII lb IIII s"*⁴⁸ of *"Item Goes van Watermale te Hoy gesint om der wyn wille van onsen porteren die te Hoy gerasteert zijn XXVIII in februari"*⁴⁹. Ook de handel naar Holland moet in die jaren op een laag pitje gestaan hebben. In 1367 waren de onderhandelingen tussen Leuven en Albrecht van Holland immers afgesprongen, zodat de Leuvense kooplieden ook de Hollandse jaarmarkten omzeilden. In hetzelfde jaar gelukte het Albrecht van Holland echter om een aanzienlijk aantal Leuvense kooplieden op weg naar Duitse jaarmarkten te Gulik aan te houden⁵⁰. De handelsmoeilijkheden bleven aanslepen. Nog in 1372, wanneer Wenceslas wordt ontvangen op het stadhuis, doen de Leuvenaars hun beklag over het feit dat hun kooplieden in den vreemde werden aangehouden voor de persoonlijke schulden van den hertog en dat hun handel alzo achteruitging⁵¹. In de nacht van 22 op 23 juli 1378 breekt er terug een opstand uit. Geholpen door enkele patriciërs overrompelt een opstandige menigte ambachtsheren de magistratuur op het stadhuis⁵². Wanneer Wenceslas terugkeert, willen de nieuwe machthebbers hem gunstigstellen door opnieuw zijn raad en bijstand in te roepen bij de

45. VAN UYTVEN, R., SEL. p 19.

46. VAN UYTVEN, R., SEL. p 19-20.

47. ROOSEN, J., De sociale onlusten te Leuven... p 72-73.

48. SAL 4989, f 32v.

49. SAL 4989, f 36.

50. ROOSEN, J., De sociale onlusten te Leuven... p 71-75.

51. ROOSEN, J., De sociale onlusten te Leuven... p 90.

52. ROOSEN, J., De sociale onlusten te Leuven... p 104.

delging van de schulden. De nieuwe onderhandelingen tussen de hertog en de stad draaien echter op niets uit. De stad komt bovendien in slechte papieren door dat de uitgeweken patriciërs overal de Leuvense kooplui en reizigers belagen. Eind augustus komt het zelfs tot een belegering van de stad, waarna er eindelijk een vrede tot stand komt. Het duurt echter nog tot 1383 vooraleer de hertog de Leuvense ambachtslui en de patriciërs opnieuw kan verzoenen. In 1385 komt ook in Vlaanderen de rust terug, zodat de handel terug op gang kan komen. Vanaf nu zien we de Brabantse economie, en de Leuvense in het bijzonder terug opbloeien. Ook kon men eindelijk met de bouw starten van een nieuwe Sint-Pieterskerk, en enkele tientallen jaren later met de bouw van een prestigieus nieuw stadhuis.

Artikel 2 De Brabantse oorlogen (1488-1489)⁵³

Algemeen zou men kunnen stellen dat de Brabantse oorlogen de economische verschillen tussen Leuven en de rest van Oost-Brabant verder in de hand gewerkt hebben. Vooral de Demerstreek, en in het bijzonder de streek rond Werchter, heeft erg te lijden gehad onder de troepenverplaatsingen. Ook Rotselaar, Aarschot en Tienen vielen ten prooi aan belegeringen en plunderingen. Zo gingen in Rotselaar het kasteel en de kerk in de vlammen op. Wijngaarden en hooilanden werden vernield en akkers en graslanden bleven onbewerkt en verwilderden. Toch waren zowel Rotselaar als Aarschot belangrijke wijnbouwgebieden. Een getuigenis uit 1492, van vlak na de oorlog verhaalt nog dat "*...de voirseide twee Landen van Aerschot ende Rotzelaer...ter neringen ende welvaert gebrocht te wordden, die principael opt prouffijt vande wijngaerden ende vande bempden gefundeert sijn*"⁵⁴. Kort daarop teisterden zware overstromingen de streek, zodat rond 1492 de plattelands economie totaal ontredderd was⁵⁵. Hoegaarden, aan de bovenloop van de Gete gelegen, was naast Leuven, het enige wijngedebied dat van de oorlog gespaard bleef.

De Brabantse oorlogen hebben trouwens ook hun sporen nagelaten in de rekeningen van de Leuvense hertogelijke wijngaard. Hoewel het niet zo heel duidelijk is, lijkt het vrij waarschijnlijk dat in 1488 twee derde van de opbrengst aan de legerkapitein in beslag genomen werd: "*Van mine genedigen heren wyngairde, deraf comen is dit jair XXII amen ende dairaf inden conventien afgenomen waeren vanden capitainen die der lagen XV amen ende VII amen vercocht...*"⁵⁶.

Artikel 3 De godsdienstoorlogen

Evenals de Brabantse oorlogen zaaiden ook deze plunderingen en strooptochten dood en vernieling. Toch mogen we stellen dat deze oorlogen veel meer schade berokkenden. Het ging immers om een burgeroorlog. Bovendien waren de militaire middelen heel wat verbeterd en werden er door beide partijen op grote schaal buitenlandse huurlingen ingezet, die, indien ze niet genoeg betaald werden, gemakkelijk aan het muiten sloegen. Het Leuvense kwartier werd, ook na de herovering door Farnese, immers nog erg zwaar getroffen door de vijandelijkheden. Aarschot, Diest, Tienen, Zichem en Zoutleeuw werden zowel door protestanten als katholieken en zwaar geplunderd. In februari 1578 werd Zichem door de troepen van Farnese ingenomen, geplunderd en verwoest. Het hele garnizoen werd doodgeslagen. Aarschot wordt in 1578 ingenomen en verwoest door het leger van Rijmenam. In 1587 wordt de Demerstad tweemaal geplunderd. De burgemeester en verscheidene burgers worden vermoord. In Landen werden in 1568 al de paarden, koeien en schapen ontvoerd door de troepen van Willem van Oranje. Tien jaar later wordt het dorp verschikkelijk geplunderd door de benden van Don Juan, waarna Landen gedurende vier jaar verlaten bleef. In 1584 werd de stad voor een derde maal geplunderd door het garnizoen van Vilvoorde, en in 1591 een vierde maal door het regiment van kolonel Bentinck.

53. Voor meer informatie omtrent het verloop van deze oorlogen verwijs ik graag naar de nog te verschijnen eindverhandeling van Bart Willems.

54. AA, 46, f 1v; MINNEN, B., *De Brabantse folklore*, 186. p 88.

55. MINNEN, B., *De Brabantse folklore*, 186. p 97.

56. RAB R 3806, f 14v.

Tienen werd in 1578 en 1582 geplunderd. Ook het Leuvense ontsnapte niet aan de oorlog. Zo werd de abdij van Vlierbeek in 1572 volledig verwoest. Bij Willem Boonen vinden we, 20 jaar na de feiten, nog steeds vermeldingen als : *“Es alhier (Linden op de Pleen) te noteren dat, in dit gehucht, plach te staen een pachthoff, toebehoort gehadt hebbende Adriaen Loots, ..., daer toe dat behoorende omtrent acht boender lants, liggende noch ongelabeurt, zynde het pachthoff teenmael aff, ende hebben, in dit gehucht, voerde troublen, noch gestaen vijff oft zes huysen, die oyck al aff zyn ende geheel geruineert”*⁵⁷. Ook de personen bleven niet gespaard : *“Volght d'erve daer een persse plach op te staen (Kessel), al verlegen ende verlaeten... Volght noch een andere erve, daer oyck eene persse plach op te staen, ende nu al aff...”*⁵⁸.

Als men alleen al het leed van de stedelijke bevolking aanschouwt, kan men zich al voorstellen wat de plattelandsbevolking moet geleden hebben. De economische gevolgen moeten, zeker voor het platteland, rampzalig geweest zijn. Zo beklagden de inwoners van Werchter zich er in 1592 over dat er niet meer dan één schip om de veertien dagen voorbijkwam. Bovendien moet het platteland erg zijn getroffen door ontvolking. Zo was in Wezeemaal in 1597 nog meer dan 45 % van de volwassen bevolking niet in zijn haardsteden teruggekeerd⁵⁹. Als men de regelmaat van deze plunderingen in acht neemt, ligt de reden voor het verdwijnen van de wijnstok in het laatste kwart van de 16de eeuw voor de hand. Het duurde immers twee jaar voordat een vernielde wijngaard zich terug kon herstellen. Bovendien werden niet alleen de wijngaarden, maar ook de graanvelden door het oorlogsgeweld getroffen, hetgeen de graanprijzen dan weer spectaculair deed toenemen.

In tegenstelling tot de periode 1488-1489, heeft ook de hertogelijke wijngaard van deze oorlog wel degelijk schade ondervonden : *“Vranck Ronvoet pachter voergenoemt die bij sijn regte den heeren vander cameren vander reeckening sijnder voers majesteit tot naemdag verthoent ende tekenne hadde gegeven hoe dat voer tvoers jaer Godt hem hadde redelycke wijn verleent dermede hij ... sijn voerleden schaden ende quaede wasschen eenichsints te vervalen mer midts dat de soldaden van sijne majesteit, tot Loeven in garnisoen liggende, den voers wijngaert seer hadden bedorven ende druyven met menichte waeren affsnydende, nyettegenstaende de sauvegarde van wyld sijn altere hoogher memorien die hij tot sijnen coste hadde verworven ende doen hechten opde poerten ende dueren vande voers wijngaert sulcx dat voirden deordinarisse wachten hem was van noode geweest om den voers wijngaert nyet geheel verloren te laeten gaene te aenveerden zeeckere quantiteyt van soldaden die hij betaelt hadde voer tbewaeren vanden selven wijngaert”*⁶⁰. Hierbij moeten we dan nog rekening houden met het feit dat de hertogelijke wijngaard ommuurd was en dat de wijngaardstaken uitgetrokken en veilig opgeborgen konden worden. Voor de andere Leuvense wijngaarden was dit natuurlijk niet het geval. Zij vielen genadeloos ten prooi aan de plunderingen : *“... midts de furie vande soldaden die alomme de huysen tot Loeven ende andere plaetsen spolueerden soe van houdt als andersinds hem van noode es gheweest de staeken vande voers wijngaert te doen uyt treken ende doen stellen mette cuypers ... en totten voers wijngaert behoirende in goede ende zeeckere plaetsen soe die sijn ghedag geweest zoe opden borch ten huuse van desen rentmeester ... om bewaert te worden”*⁶¹. Ook in 1579 werden er soldaten ingezet om de wijngaard te beschermen: *“Desen rentmeeser die noch betaelt heeft die somme van XXXIX Lib XVIII s artois aen drye soldaten de twee Waelen van tvendelen vanden heere Baron de Lirques ende den derden eenen Duytsch van tvendelen vande cappitain Heldere tot Loeven in garnisoen tvoers jaer gelegen hebbende ende dat vrij dat zij soldaten met seekere saulvegarde des heeren van Licques commendeur van Louven bewaect hebben inder wijntijt van tvoers jaer XV LXXIX den voers sieken wijngaert ende den geheelen wijngaert van zijne majesteit ... ende dat elcken vanden voers*

57. BOONEN, W., *De geschiedenis van Leuven...* p 365.

58. BOONEN, W., *De geschiedenis van Leuven...* p 366.

59. COSEMANS, A., *BGB*, XXVII. p 285-351.

60. RAB R 3832, 1578, f 115r-v.

61. RAB R 3832, 1578, f 115v.

*soldaten tsdaghs zess st ende des nachts meten daeghe XII st welke bewaer-
nisse mits die oirloge ende troublen grootelijck es van noode geweest want anders
hadden alle die druyven vanden voers wijngaert van andere soldaten ende hunnen
adherenten al genomen geweest met oyck die staeken vande zelven wijngaert*⁶².

Besluit

De economische weerslag van de onrusten van de 1355-1385 en van 1488-1489 is duidelijk verschillend geweest van deze van na 1566. Terwijl we na de twee eerstgenoemde periodes van onrust, duidelijk een hernieuwde expansie kunnen vaststellen van zowel de bevolking als van de landbouwproductiviteit, kunnen we na de 16de eeuwse oorlog moeilijk van een heropleving spreken. De vernietigende kracht waarmee de godsdienstoorlog het economische leven trof, is hier waarschijnlijk een verklaring voor. Waar men nog zou kunnen stellen dat het plaatselijke economisch leven tijdens de twee voorgaande conflicten, door handelsbelemmeringen en door een vermindering van de bevolkingsdruk, meer ruimte kreeg, is dit zeker niet van toepassing op het 16de eeuwse conflict. Het verschil tussen beide conflicten is ook te merken aan de graanprijzen, die, tijdens de godsdienstoorlogen ver boven het gemiddelde lagen. In de jaren 1490 was er, afgaande op de lage prijs, daarentegen juist een graanoverschot, waardoor verdere intensivering van het economische leven mogelijk was.

62. RAB R 3832, 1579, f 98v.

Hoofdstuk III DE ECONOMISCHE WEERSLAG OP DE WIJNBOUW

Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we na hoe de wijnbouw eigenlijk geëvolueerd is. Deze evolutie was geen vloeiende lijn van op- en neergang. Integendeel, net zoals de andere economische activiteiten kende ook de wijnbouw duidelijk verschillende hoogte- en dieptepunten. Om deze evoluties te achterhalen en te verklaren hebben we hebben ons voornamelijk gebaseerd op de twee voorgaande hoofdstukken en op het eigen onderzoek. Het hoeft geen betoog dat een poging tot het schetsen van deze economische evolutie een hachelijke onderneming was, waarvan de resultaten zeker voor discussie vatbaar zijn. Toch vonden we, dat we ons hier, in het kader van ons eindwerk, moeilijk aan konden onttrekken.

Artikel 1 Artikel 1 : Een eerste hoogtepunt rond 1350

Zoals in het voorgaande deel reeds gesteld, was de wijnbouw in de 13de eeuw nog niet algemeen verspreid. Vanaf 1280 komt hierin duidelijk verandering. Zo wordt in Aarschot in 1286 vermoedelijk de eerste grote pers gebouwd en nemen de wijngaardschenkingen aan de kerk een schuchter begin. Rond de eeuwwisseling komt de Brabantse wijnbouw kennelijk in een stroomversnelling terecht. In het begin van de 14de eeuw verwerven immers ook verder afgelegen kerkelijke instellingen wijngaarden in het Leuvense⁶³. Zo verwerft het klooster van Mielen⁶⁴ in 1328 een rente van een aam wijn op de wijngaard van Johannes de Borne van Wilsle⁶⁵. In deze periode vinden we trouwens veel overeenkomsten of geschillen in verband met de tienden terug. Dat deze geschillen zich pas nu voordoen heeft waarschijnlijk alles te maken met het feit dat de wijnbouw in deze periode ook verspreid geraakt bij de tiendplichtigen. Het was immers niet helemaal duidelijk of er op de opbrengst van wijngaarden ook tienden dienden te worden betaald. De kerk, hierin gesteund door de adel, wil zich echter niet van een deel van haar inkomsten laten beroven. Zo verklaarde hertog Jan III op 23 juni 1342 dat er in Zoutleeuw ook tienden moeten worden betaald ook op de pas aangeplante wijngaarden : "*Vobis villico nostro, scabinis, juratis, totique consilio oppidi nostri Lewensis significamus, quod in nostra seu nostrorum presentia constituti venerabiles viri domini vice-Decanus et capitulum ecclesiae S. Dionysii Leodiensis nobis conquerendo monstraverunt, quod licet iidem in possessione fuerint a longis temporibus transactis percipiendi et levandi decimas de fructibus excrescentibus circa villam Lewensem et intra, et specialiter in locis ubi vineae nunc de novo plantatae sunt,...*"⁶⁶. Verder zijn er nog een aantal gebeurtenissen die er op wijzen dat de wijnbouw vanaf dan economisch rendabel werd. Zo verkocht Lodewijk Berthout in 1341 aan de inwoners van Keerbergen alle heide van de gemeente als ze de heuvels met wijngaarden zouden beplanten⁶⁷.

Zoals we in het voorgaande hoofdstuk hebben gezien, nam de landbouwproductiviteit rond het midden van de 14de eeuw iets af. Daar de bevolking echter nog toenam, zien we dat de graanprijs terug stijgt. Dit had tot gevolg dat de wijngaarden, vooral in de minder vruchtbare gemeentes, terug werden omgezet in landbouwgrond. De wijngaardtoponiemen die dicht bij het centrum van de dorpen of op goede akkergrond gelegen zijn, zijn de stille getuigen van deze evolutie. In 1355 lagen er in Rotselaar bijvoorbeeld graanakkers op de "*Wijngaard*", vlak ten noorden van het dorp, langs de Dijle. Ook later in de 15de en zelfs nog in de 16de eeuw treffen we wijngaardtoponiemen aan op vruchtbare akkers rondom het

63. Zie supra, p 83-85.

64. Bij Sint-Truiden.

65. Martens, J., en Zoete, A., Regestenlijst der oorkonden van de benediktinessenabdij... p 40.

66. St-Dionysiuskerk Luik, Liber cartarum, II, 225; BETS, P.V., Zout-leeuw, beschrijving, geschiedenis, instellingen, dl I. p 198.

67. JOIGNEAUX, P., Sur la culture de la vigne et fabrication des vins en Belgique, p 16.

dorp. Zo in 1430 : in totaal 1 dagmaal wijngaard gelegen op "*den Wingert*". Er lag zelfs een dagmaal akker, "*aen de wygart strate*", een plaats die later de hofakker zal genoemd worden⁶⁸. Vooral de wijngaarden in de onmiddellijke omgeving van de dorpskern worden dus terug akker. Rotselaar is trouwens geen alleenstaand geval. In 1495 treffen we in het centrum van Neerlinter - want naast de kerk gelegen - het volgende perceel aan : "*de hellicht van dertien sillen lants gheheten den wijngaert ghelijck dat gheleghen es tusschen de kerke ende thuys van linter*"⁶⁹. Met dit toponiem zitten we natuurlijk al op het einde van de 15de eeuw, zodat we er niet geheel zeker van zijn of het ook al in het midden van de 14de eeuw aanwezig was.

Artikel 2 Een tweede hoogtepunt rond 1425

Na het einde van de burgeroorlog in 1383 kon het economisch leven zich terug herpakken. De wijnteelt moet zich nu pas ten volle hebben kunnen ontwikkelen daar we vanaf 1386 regelmatig Hoegaardse en Aarschotse wijn terugvinden in de tolrekeningen van Dendermonde⁷⁰. Vermoedelijk bestaat er inzake wijnbouw toch nog een groot verschil tussen de meer stedelijke gebieden en het platteland. Dit kunnen we besluiten op basis van de grote enquête van 1389. In dit document worden alleen maar in Overijse en Leefdaal wijngaarden gemeld⁷¹. In IJse was er dan nog een conflict gerezen tussen Henric Meeus en Heinrec Reinson omdat de capaciteit van de pers er niet groot genoeg was om twee wijngaarden te persen : "*want de voirs Heinrec Reinson, die selve die perse hielt van Ijssche, seide dat hij's gene stade en hadde te persen, want hi moist Renier van den Dale, sinen oeme, persen ende bi desen bleef Jan Maes voirscr. belet ende sijne wijn versuert bi fauten Heinrex ende sinre persen, also dat mids desen Heinrec Meeus voirs desen wijn niet en woude*"⁷². Toch neemt de wijnteelt in deze periode ook op het platteland een hoge vlucht. Vooral de leemstreekdorpjes zoals Kumtich, Willebringen, Oorbeek, Hoegaarden en Outgaarden kennen tussen 1390 en 1400 een snelle uitbreiding van de wijnteelt. Deze evolutie wordt ook bevestigd door het geschil van rond 1397, in verband met de tienden van Zitter⁷³. Hoe de verspreiding van de wijnbouw naar het platteland juist verlopen is, blijft moeilijk te achterhalen. Toch zijn er vermoedens dat dit vooral gebeurde onder impuls van de stedelingen en grote kerkelijke instellingen. De voorname Leuvense familie Uten Lemingen vinden we in Hoksem in 1407 bijvoorbeeld terug als bezitter van wijngaarden : "*Item die selve Florijs (van Mensele) IX h cor. van II stucken lants deen ghelegen te Hoxheem bi her Jacobs wijgart Ut Liminghe ende dander stucke bi Goidvarts Melx lant*"⁷⁴. Het is het vrij waarschijnlijk dat deze nog niet zo lang geleden werd aangelegd. De stukken rondom de wijngaard worden immers nog bewerkt als akker. Van de wijngaarden die de Heilige Geest in 1410 in de leemstreek vercijsde zijn we zeker dat ze nog maar net waren aangelegd. Deze Leuvense instelling had in 1410 in Outgaarden en Bierbeek cijzen op : "*I boender lants ende VI roede gheleghen ten Breden Stene ende es nu co*"⁷⁵ *wigaert*"⁷⁶ en "*I boender lants beleghen ane die statshaghe biden wigarde van Latheme ende es nu com wigaert*"⁷⁷. Ook de cijnsboeken van de abdij van Wezemaal wijzen op een aanplantingsgolf in het begin van de 15de eeuw. Zo lezen we dat de abdij in Willebringen in 1407 hetvolgende vercijsst : "*van Z sillen lants ghelegen opden zavel daer nu wijgaert op steet*"⁷⁸. Een cijnsboek van

68. MINNEN, B., *De Brabantse folklore*, 186. p 100-101.

69. RAB LHB 585, nr 2261, f 1v.

70. Zie Werkdocumenten, p XXV.

71. BOLSEE, J., *CRH*, 39. p 29, 60-61 en 67-68.

72. BOLSEE, J., *CRH*, 39. p 67-68.

73. Zie supra, p 88-89.

74. RAB KA 9549, f 10r.

75. in de betekenis van : er is nu wijngaard op gekomen.

76. RAB OO 11, f 6r.

77. RAB OO 11, f 12r.

78. RAB KA 9549, f 2r-v.

1454 maakt dan weer melding van : "*enen stücke lants der sij wijngaert afgemact hebben*" en "*eerfpacht vanden lande nu wijgaert*"⁷⁹. Hier mogen we ons wel niet laten misleiden door de datum van het cijnsboek. Deze wijngaarden bestonden namelijk ook al in 1442⁸⁰. Een ander bewijs voor de recente aanleg van de wijngaarden is dat de cijnsen op deze wijngaarden allemaal, zonder uitzondering in graan moesten worden betaald. Ook in een cijnsboek van dezelfde abdij van het einde van de 15de eeuw treffen we onder de rubriek "*Extract vuyten ouder leenboek onder die erfpachten*" verschillende Willebringse wijngaarden aan waarvoor de pacht in koren moest betaald worden⁸¹. De wijngaarden werden in de leemstreek dus kennelijk in graan vercijnsd. Dit staat evenwel in tegenstelling met de wijngaarden uit het Aarschotse. Deze wijngaarden worden allen vercijnsd voor wijn. Ook zijn deze wijngaarden veel ouder dan deze uit de leemstreek, daar ze in de 14de eeuwse cijnsboeken reeds voorkomen⁸². Een bijzonder mooi voorbeeld van de aanleg van wijngaarden in de leemstreek op het einde van de 14de eeuw vinden we in het archief van de abdij van Rotem. Ermegart Bruys verklaart er dat de vorige abdis Elisabeth Willemaers in Kumtich aan Godefridus den Raet 65 roeden land in pacht gegeven heeft. Hiervan moet hij 25 roeden als wijngaard bewerken en met hagen omringen. Een contract uit hetzelfde jaar, tussen de abdij en Jan Maese, is ongeveer gelijkaardig. Het bepaalt dat Jan Maese in Kumtich een dagmaal land in erfpacht krijgt als het men hagen omringd wordt en als er 40 roeden als wijngaard worden bewerkt. Het is wel eigenaardig dat de pacht zelf in beide gevallen in graan, respectievelijk twee halster rogge en vier halster tarwe, moet betaald worden. Dit zou erop kunnen wijzen dat de abdij de grond niet liet bewerken als wijngaard omdat ze wijn nodig had. Wel was de wijngaard voor de abdij een garantie dat de pachter zijn erfpacht steeds zou kunnen betalen⁸³.

Vanaf 1410 neemt de bevolking echter terug gestadig toe, zodat de graanprijzen rond 1420-1440 terug een hoogtepunt kennen. Tot 1420 blijft de wijnbouw dus nog toenemen. Het succes van de wijnbouw kan echter niet blijven duren. In deze periode worden er door het Leuvense stadsbestuur reeds maatregelen genomen om paal en perk te stellen aan de aanplanting van wijngaarden. Zo mogen er geen wijngaarden meer bijgeplant worden⁸⁴. Dat het niet alleen bij woorden blijft, bewijst het feit dat Lodewijk Pynnock in 1428 zelfs een wijngaard, op de Roeselberg gelegen, liet afhouwer⁸⁵. Ook bepaalt de stad in 1420 dat op de opbrengst van de wijngaarden, de "geheele koop" accijns zal moeten betaald worden⁸⁶. Toch was de stijgende graanprijs in de periode 1420-1440 op lange termijn veel belangrijker dan de stadsregelementen. Door een hogere graanprijs werden de boeren immers terug aangespoord om hun wijngaarden in akkers om te zetten. Na 1440 zakten de graanprijzen echter terug, om in 1465-1470 terug te stijgen. Bovendien dalen de opbrengsten van de wijngaarden in deze periode, met als dieptepunt de misoogst van 1459. We zien dan ook dat verschillende grote kerkelijke instellingen de verliezen ten gevolge van een misoogst willen beperken door hun wijngaarden te verpachten. Zo verpacht de Heilige Geest van Leuven in 1459 al haar wijngaarden in en rondom het Leuvense⁸⁷. In dit jaar, wil ook de rekenkamer de hertogelijke wijngaard in pacht geven⁸⁸.

79. RAB KA 9542, f 56v.

80. RAB KA 9542, f 4v.

81. RAB KA 9832.

82. RAB KA 9872, f 43r-44r.

83. GRAUWELS, J., Inventaris van het archief van de abdij van Rotem. p 50-51.

84. Zie infra, p 172.

85. SAL 584, f 127r; Dit werd mij meegedeeld door Koen Van Den Bossche.

86. Zie infra, p 169.

87. RAB OO, 928.

88. Zie infra, p 134.

Artikel 3 Verschillende ontwikkelingen vanaf 1490

In het laatste decennium van de 15de eeuw kent de Leuvense wijnbouw terug een bloeiperiode. Het rechtstreeks uitvoerverbod van Rijnwijn dat rond 1490 door keizer Frederik uitgevaardigd werd naar aanleiding van de opstand van de Brabantse steden tegen zijn zoon Maximiliaan, kan in dit verband worden aangehaald⁸⁹. Toch zal de sterke bevolkingsdaling, die zich reeds voor de oorlog had ingezet, meer van invloed geweest zijn. Hierdoor daalden immers ook de graanprijzen tot het laagste niveau van de 15de eeuw, waardoor de boeren weer meer werden aangespoord tot de produktie van meer gespecialiseerde gewassen. Niet enkel de boeren overigens, maar ook de Leuvense Heilige Geesttafel begon in 1496 opnieuw met de actieve uitbating van enkele vervallen wijngaarden⁹⁰. In Leuven neemt de wijnbouw in het begin van de 16de eeuw trouwens terug toe. Dit vertaalt zich dan ook onmiddellijk in het terug invoeren van de wijngaardbeperking, die in de loop van de 15de eeuw terug was ingetrokken. In 1494, mogen geen akkerlanden en bossen meer omgezet worden in wijngaarden⁹¹. Toch kan de abdij van 't Park tussen 1507 en 1517 haar wijngaardareaal terug optrekken⁹². Ook het aantal persen steeg tussen 1410 en 1527 van 23 tot 37⁹³. In dit verband kunnen we ook nog de bouw van een pers in 1510 in Linden vermelden⁹⁴.

Het is vrij waarschijnlijk dat deze nieuwe herleving van de wijnbouw in het Leuvense ook verband houdt met de Brabantse oorlogen. Deze hadden immers lelijk huis gehouden in de Aarschotse wijngaard. Leuven was, dankzij haar militaire en politieke vermogens met veel minder kleerscheuren uit het oorlogsgeweld gekomen. Toch merken we dat de wijnbouw zich ook op het platteland herstelt. Zo maakt het hertogelijke leenboek van 1530 melding van *"een half buender lants dat nu wijngaert es"*⁹⁵ in Sint-Margriete-Houtem. In de Demerstreek krijgt de wijnbouw het op het eind van de jaren '20 steeds moeilijker. De oorzaak voor het snelle verval van deze wijngaard kan gezocht worden in de aanwezigheid bodem en de enkele strenge winters in het begin van de 16de eeuw. Omdat zandgrond niet zo goed isoleert, waren de wijnstokken, ook al waren ze gezonken, immers meer vatbaar voor vorstschade. Verder zullen de wijngaarden in de zandgrond, meer onder druk gekomen zijn van de stijgende graanprijzen. Toch mogen we de situatie van de Demerwijnbouw niet doortrekken naar de rest van Oost-Brabant. Het is immers opvallend dat de abdijen van Tongerlo in respectievelijk 1537 en 1549 genoodzaakt worden om hun persen in Testelt af te breken, terwijl Peter Was, de abt van de Leuvense St-Geertruijpriorij in 1551 juist investeert in de bouw van een nieuwe pers⁹⁶. Het enige plattelandsgebied, dat zich in de 16de eeuw nog met Leuven kon meten was Hoegaarden. Dit laatstgenoemde dorp had, als behorende tot het prinsbisdom Luik, immers geen rechtstreekse schade opgelopen van de opstand tegen de keizer. Bovendien zal de Hoegaardse wijngaard, in tegenstelling tot de Aarschotse, niet zo veel te lijden gehad hebben onder graanduurte, omdat de akkers er veel vruchtbaarder zijn. Toch moest het dorp herhaaldelijk op zijn rechten staan om zijn wijn te verdedigen tegenover al te ijverige Mechelse en Leuvense tolbeambten. Zo dienden de Hoegaardiërs in 1550, met succes overigens, bij de Raad van Brabant een klacht in tegen Paulus Hulsen, die te Leuven Hoegaardse wijn had aangeslagen. Een jaar later ageert Hoegaarden om dezelfde reden tegen een Mechelse tolbeambte. Om hun rechten beter te kunnen verdedigen verenigden de Hoegaardse wijnboeren en

89. VAN UYTVEN, R., SEL, p 518

90. VAN UYTVEN, R., SEL, p 304.

91. Zie infra, p 176.

92. Zie supra, p 94.

93. Zie infra, p 150-151 en p 170-171.

94. Zie infra, p 129.

95. RAB, LHB 28, 48r-49v.

96. Deze pers is nu een deel van de Provinciale Instituut voor Tuin- en Landbouw, op de hoek van de Wijnpersstraat.

brouwers zich in 1560 trouwens in "*der Guld vande Paenheeren ende Wijnsetters*"⁹⁷. Dat deze twee ambachten samen opkwamen voor hun rechten, hoeft weinig verbazing te wekken. De meeste brouwers hadden immers ook een wijngaard. Het is trouwens opvallend dat de twee grootste 16de eeuwse wijngebieden van het door ons bestudeerde gebied, zich in de loop van de 16de eeuw opwerken tot de grootste centra van biernijverheid. Naar het eind van de 16de eeuw toe, komen de wijngaarden echter meer en meer onder druk. Zo vinden we van alle Hoegaardse wijngaarden in het cijnsboek van de prinsbisschop van Luik van 1582⁹⁸, geen enkele meer terug in het cijnsboek van het begin van de 17de eeuw⁹⁹. Ook de Leuvense wijngaard zal het in de 17de eeuw, onder de toenemende druk van de stijgende lonen en onder invloed strenge winters¹⁰⁰, niet lang meer kunnen uithouden. Toch dienen we hier te vermelden dat er bij Willem Boonen nog heel wat wijngaarden terug te vinden zijn. De 17de eeuwse Leuvense stadsplannen en tekeningen kunnen hem daarin trouwens bevestigen.

Besluit

De opkomst en de neergang van wijnbouw was dus geen vloeiende beweging. De hoogtepunten van de Brabantse wijnbouw dienen gesitueerd te worden in het begin van de 14de eeuw, in het begin van de 15de eeuw en in het begin van de 16de eeuw. Er zijn binnen Oost-Brabant echter ook verschillen waar te nemen. Zo kent bereikt de Aarschotse wijngaard haar hoogtepunt in het midden van de 15de eeuw, terwijl de Leuvense wijngaard vermoedelijk pas in het begin van de 16de eeuw haar grootste omvang bereikt. Vooral een stijging van de graanprijs en langdurige oorlogsomstandigheden zijn nefast geweest voor de ontwikkeling van de wijnbouw. Pas naar het einde van de 16de eeuw toe, laten ook de loonstijgingen en een mogelijke verkillung van het klimaat zich gelden.

97. N.N. Geschiedenis van de Hoegaardse bier- en brouwersgilde.

98. RAB SL 4240.

99. RAB SL 4242.

100. De gletschers bereiken in 1600 een eerste hoogtepunt. Zie supra, p 51.

BESLUIT BIJ DEEL II

De wijnbouw is een vorm van landbouwspecialisatie die vanuit de algemene economische context moet worden bekeken. Zo is er een opmerkelijk verband tussen enerzijds het bevolkingsaantal en de graanprijzen en anderzijds de wijnbouw. Vooral na de demografische recessies van 1360-1380 en 1480-1490 neemt de wijnbouw een hoge vlucht. In deze periodes blijft de landbouwproductiviteit immers op peil, waardoor de graanprijs daalt. Deze fenomenen deden zich vooral voor na een periode van onrust of oorlog. Na deze periodes van crisis, kreeg de wijnbouw, door de handelsmoeilijkheden en door een vermindering van de bevolkingsdruk, immers meer ademruimte. Eenmaal de bevolkingsdruk echter te hoog werd, werden de wijngaarden terug vervangen door graangewassen.

De weerslag van de godsdienstoorlogen is echter fataal geweest voor de aanwezigheid van de wijnbouw. Waar we na de vorige periodes van onrust, duidelijk een hernieuwde expansie kunnen vaststellen van zowel de bevolking als van de landbouwproductiviteit, kunnen we na de 16de eeuwse oorlog moeilijk van een heropleving spreken. De vernietigende kracht waarmee de godsdienstoorlog het economische leven trof, is hier waarschijnlijk een verklaring voor. Bovendien doet er zich na deze periode geen daling voor van de graanprijs, integendeel. De oorlog heeft ook het verschil tussen stad en platteland vergroot. Zo merken we dat er na 1570 enkel nog in Leuven en in Hoegaarden intensief aan wijnbouw gedaan wordt. Toch zal ook de Leuvense wijnbouw onder invloed van stijgende loonkosten en strengere winters in het begin van de 17de eeuw verdwijnen.

DEEL III. CASE-STUDY LEUVEN

Inleiding

Al naargelang het onderzoeksterrein groter is, groeit vaak ook de verleiding om via veralgemening en vereenvoudiging te komen tot enkele theorieën, die algemeen geldend zouden moeten zijn. Toch dient men, zelfs binnen één regio, steeds rekening te houden met belangrijke verschillen. Bovendien mag ook het onderscheid tussen stad en platteland niet uit het oog verloren worden.

Het leek ons dan ook relevant om in het kader van ons onderzoek één wijngedebied van naderbij te bekijken. Dat onze keuze juist op Leuven viel is geen toeval. De Leuvense wijngaard was, van alle Brabantse wijngaarden, immers niet alleen de grootste, hij heeft ook het langst weerstand geboden tegen het verval. Bovendien beschikken we voor de bestudering van de Leuvense wijnbouw over een schat aan bronnenmateriaal. We bespreken achtereenvolgens de relatie tussen de hertog, de kerk en de stad en de wijnbouw.

Hoofdstuk I DE WIJNBOUW EN DE HERTOG

Inleiding

In dit hoofdstuk worden de banden tussen de hertog en de wijnbouw van naderbij bekeken. Vooreerst onderzoeken we de relatie tussen het heerlijke wijnrecht en de inlandse wijnbouw. In tweede instantie komen de wijngaarden van de hertog aan bod. Deze konden zelf uitgebaat, verpacht, vercijsd of in leen gegeven worden.

Artikel 1 Het heerlijke wijnrecht

Als wijn in verband gebracht wordt met heerlijke rechten, denkt men in eerste instantie natuurlijk aan het heerlijke wijnrecht. Dit wijnrecht hield meestal echter meer verband met de wijnhandel dan wel met de wijnbouw. Toch zijn er, al naargelang de regio, verschillende interpretaties mogelijk. In het graafschap Vlaanderen doet Boudewijn IX in maart 1202 afstand van dit recht. Voor elke stad wordt een aparte oorkonde opgesteld. Zo ziet de graaf af van het privilege om bij het binnenkomen van de stad Aire-sur-la-Lys de wijn slechts drie penningen per lotum¹ te betalen. Voortaan zal hij de wijn kopen volgens de normale, door de schepenen vastgestelde prijs. Voor de steden Brugge, Gent, Ieper, Kortrijk, Oudenaarde en Rijsel treffen we soortgelijke oorkonden aan². Het wijnrecht betrof hier dus niet zozeer een belasting, dan wel een recht. In Brabant, meer bepaald in Diest, worden we maar éénmaal geconfronteerd met een heerlijk wijnrecht op wijngaarden. Daar stond Thomas van Diest in 1402 zijn wijnrecht af aan de stad. Dit wijnrecht hield in dat elke bezitter van een wijngaard 6 groten per aam diende te betalen. Ook de wijnverkopers binnen en buiten de stad werden belast : ze dienden respectievelijk 12 en 16 groten te betalen per verkochte aam wijn³. In Leuven zijn we echter geen heerlijk wijnrecht op wijngaarden tegengekomen. Toch wekt dit, vanuit de wetenschap dat de wijngaarden in de 13de eeuw en in de eerste helft van de 14de eeuw voornamelijk in handen waren van de geestelijken en van de hertog en zijn leenmannen eigenlijk weinig verwondering. Wanneer de wijnbouw in de tweede helft van de 14de eeuw een grote uitbreiding neemt, worden de wijngaarden wel belast. Dit gebeurde dan wel, in tegenstelling tot Diest, op initiatief van de stad zelf⁴.

Een hertogelijke banpers, waar iedereen verplicht zijn wijn moest komen persen, is er in Leuven waarschijnlijk nooit geweest. Dit kunnen we afleiden uit een akte waarin hertog Filips de Goede in 1453 het cijnsrecht, het "*peerdegeltrecht*" en het "*vutseltolrecht*" aan de stad verkoopt. Bij deze verkoop stelt hij het vleeshuis, de lakenhal, de banmolens, de inkomsten van de graanmarkt, de vismarkt, het hout van Lo, zijn velden, zijn wijngaarden en zijn cijnsen en renten in Leuven als borg⁵. Geen banwijnpersers dus, in de periode waarin de wijnbouw haar hoogtepunt bereikte. Wel inde de hertog in het Leuvense een cijns op een drietal persen. Toch mogen we hieruit niet te snel besluiten dat de hertog geen helemaal rechten had op de Leuvense persen. Zo treffen we in het Leuvense cijnsboek van 1519 het volgende aan : "*Gielij's Crol overmits dat hij heeft mogen inneslaen een plecxken gelegen onder den Kesselberch inde prochie inde Lingde van LXVI voeten daer op dander zijde LVI voeten wesende in maniere van eender eegden(?) een verloeren plitse wesende eenen berch die straten te drie zijden regenuiten ende aldaer mogen opsetten een persse daer voere hij mijn genedige heere gelooft heeft altijd te Kersmesse te betalen drie oude groots ende heeft daer voere tot eenen onderpande gestelt tselve huys ende persse ende gelooft de*

1. Vloeistofmaat gelijk aan 2 liter.

2. PREVENIER, W., *KCG. Verzameling van de akten der Belgische vorsten*, dl II. p 423-424, 428-429, 431-432 en 448.

3. WILLEMS, A., *Meer Schoonheid*, zomer 1953, p 12.

4. Zie infra, p 167-169.

5. SAL 1368.

*selve persse altijt wel ende loffelijck tonderhouden alsoe dats genoeg zijde actum bij Adriane van Heylwiggen rentmeester van Loevene XV te decembris anno XV c ende thiene*⁶. Deze bepaling doet erg veel denken aan de belastingen die de hertog op de aanleg of de rechtekking van grachten hief. Vermoedelijk werden deze grachten rondom de wijngaarden aangelegd om het vee uit de wijngaard te houden. Zo belastte de hertog in 1450 de volgende twee grachten: "*Loedewijc die Rike IX d om dat hij sijn grecht van sinen wijngert geleghen op Roeselberch aen der Mechgelschen wech recht gemaect heeft met eender grecht omtrent III voet wijt ende omtrent IIZ roeden lanck gegeven X dage in julio XIII c XXXVIII*"⁷. Enkele folia verder luidt het: "*Die weduwe wilen her Loedewijcx Pijnnox ende Roelof inden Wildeman van eender grecht staende boven I dach wijngerts geleghen opten Galghberch bi de Loe tusschen den wijngert her Vrancx Storms wilen ende Goerts Kersmekers erfgenamen III d*"⁸. De precieze datering van de twee eerste handelingen laat inderdaad vermoeden dat het hier om een, op een bepaald ogenblik verworven recht gaat. Wel komen de inkomsten op deze grachten vanaf de eerste vermelding ook in latere cijnsboeken terug. Het betreft hier dus geen éénmalige belasting.

Artikel 2 De wijngaarden van de Hertog

A Wijngaarden in eigen beheer

1 Het beheer van de hertogelijke wijngaard

In de eerste rekeningen van het hertogelijk domein van Leuven kunnen we de wijngaarden terugvinden die de hertog op eigen kosten liet bewerken. Al in het begin van de 12de eeuw plantte de hertog wijngaarden aan⁹. Deze wijngaard was in 1403, tijdens de regering van Johanna van Brabant, 15 dagmalen (ongeveer 5 ha) groot: "*mi vrouwe wingaert die hout XV dachmaele beseet al met wingaerde ende elc dachmael dat hout III vierdele ende elc vierdeel dat hout XXV roeden, soe dats te gader es LX vierdele*"¹⁰. Toch zijn er vermoedens dat de wijngaard deze omvang in 1403 nog maar pas had bereikt. De rekening van dat jaar vermeldt immers de volgende uitgaven: "*Willem den Cupere van iiiii groten wyn vaten die de rentmeester van Loven ieghen cochte toter voirs wyn in te vaten dat daer niet vaten genoeg en waren inden voirs herfst XIII c III elc vat*" en nog "*Jacob inden Hasen van III groten Rinschen wynvaten die de rentmeester van Loven ieghen hem cochte toten vors wine die mi vrouwen gewassen was ende pachte wine voirs in te vatene omme dat men vate ghenoech en hadden inden herfst*"¹¹. Deze uitgaven wijzen natuurlijk nog niet noodzakelijk op een uitbreiding van de wijngaard. Oudere rekeningen zijn er echter niet bewaard, zodat we geen vergelijkingen kunnen maken. Toch zijn er nog andere uitgaven van datzelfde jaar die enig licht op de zaak werpen: "*Den wingaerders voirs soe heeft die rentmeester voirs betaelt van dat sy meer ghesonken ocht erde ghedragen hebben ochte oec van levenden hout te settene in mi vrouwen wingaert voirs*"¹². Ook werd een stuk wijngaard aan de Zandpoort omheind met hagen: "*Ghecocht op de maerct te Loeven III busselen levender hagen die gheset ende gheplant es omme mi vrouwen wijngaert te Loeven, bevreden aende Santporte*"¹³, in dierste weke van meerte XIII c III. Willem den Leuwe ende Willem den

6. RAB R 44786, f 199r.

7. RAB R 44785, f 53v.

8. RAB R 44785, f 55v.

9. Zie supra, p 77.

10. RAB R 3787, 1403, f 27r.

11. RAB R 3787, 1403, f 28v.

12. RAB R 3787, 1403, f 27v.

13. Hoewel A. Meulemans deze poort niet vermeldt, betreft het hier waarschijnlijk de Mechelse poort van de eerste omwalling. Deze poort lag immers vlakbij de "*zantputte op de Voer*", nabij de Fonteinstraat en de Donkerstraat; MEULEMANS, A., *Atlas van het oude Leuven*, p 8.

*Raymaker vander voirs hagen te plantene ocht te settene omme den wyngaert voirs inde voirs weke*¹⁴. De jonge aanplantingen moeten echter erg kwetsbaar geweest zijn voor de weersomstandigheden. In april 1404 had de wind lelijk huis gehouden zodat *"Willem ende Willem voirs vanden thunnen te makene ende te richtene aen mi vrouwen wyngaert beneden ieghen die strate die ghevalen was vanden winde in dander weke vanden aprille XIII c IIII"*¹⁵. Nergens anders in de rekeningen treffen we nog zulke uitgaven aan. Ook het aantal aangekochte wijngaardstaken lag dat seizoen merkkelijk hoger dan gewoonlijk. In januari 1403 kocht de rentmeester 59.000 wijngaardstaken. Twee jaar nadien worden er bijvoorbeeld maar 40.000 wijngaardstaken aangekocht en in 1414 slechts 24.000¹⁶. We moeten echter wel toegeven dat we geen sluitend bewijs kunnen voorleggen. De maximale uitbreiding van de wijngaard in het begin van de 15de eeuw blijft dus maar een vermoeden. Toch zou dit, gezien de stijgende rendabiliteit van de wijngaarden in die periode, niet zo uitzonderlijk zijn. In dezelfde periode vermeederen immers ook de kloosters en de abdijen hun wijngaarden. In 1417 wordt de wijngaard waarschijnlijk terug uitgebreid : *"Janne Parijs van Heyn Bake van I nuwen thuyn te maken achter den voirs wingert ende al omme te vermaken ende te stoppene inde derde ende vierde weke van aprille XIII ende seventhien"*¹⁷. Net zoals in 1403 stijgt ook nu het aantal aangekochte wijngaardstaken tot 59.000. Toeval of niet, in de zomer van 1417 werd ook de pers hernieuwd¹⁸.

De bronnen die we voor de studie van de hertogelijke wijngaard ter beschikking hebben, zijn erg belangrijk voor de studie van de wijnbouw in het algemeen en de oorzaken van het verval van de wijnbouw in onze streken in het bijzonder. Van 1403 tot 1588 beschikken we immers niet enkel over de opbrengst van de wijngaard maar ook over de loon- en onderhoudskosten. Toch is het moeilijk om voor de hertogelijke wijngaard vergelijkend onderzoek te verrichten naar de totale uitgaven en het beheer. Men zou er al een studie op zich aan kunnen wijden. Bovendien zijn bepaalde uitgaven, aan de pers bijvoorbeeld, opgenomen onder de rubriek *"tymmerwerce"*, terwijl deze in andere jaren dan weer terug te vinden zijn in de rubriek van de wijngaarduitgaven. Een economische rendabiliteitsberekening lijkt ons hier dus vrij moeilijk. Interne documenten van de rekenkamer raamden de totale kostprijs van al de wijngaarden, die van Leuven en die van St-Joost-ten-Node samen, in 1446 op 280 lib, en in 1459 op 240 lib. Hiervan ging het leeuwedeel naar arbeidskosten. Om een beetje een idee te geven van de verhoudingen, gaan we nu wat dieper in op de uitgaven van de hertogelijke wijngaard in het jaar 1403.

Elk jaar werd een wijngaardenier aangesteld om de wijngaard te beheren. Hendricke Vrancx, die in 1403 deze functie bekleedde, kreeg hiervoor 763 lib 4 s pay per jaar. Natuurlijk kon één wijngaardier het werk niet alleen aan, zeker niet als de wijngaard moest gezonken worden of als er aarde of mest moest worden aangevoerd. Dan kwamen *"Willem de Raymaeker, Willem de Leuwe, Janne de Greve, Hermanne vanden Rine ende haren anderen medegesellen wingaerders"* mee helpen. Deze extra arbeidskrachten kostten de rentmeester in het totaal 500 lib pay. De wijngaardstaken werden gehouden in het hertogelijk domein : *"Janne de Muldere, Willem Vogel, Henric Hubrechts ende Goirde van Honsberghe van loeke ende staeken te houwene opte Loebochs bij Loevene"*¹⁹. Tijdens de oogstperiode, die in 1403 6 dagen duurde, moest de rentmeester seizoenarbeiders in dienst nemen. Tijdens de eerste 2 dagen waren er een 90-tal plukkers in de wijngaard. Deze plukkers moesten gecontroleerd worden door gezellen die *"den wyn als hi afgesneden was met botten droeghen inde perse ende den voirs wijn terden ende achter de ghene ghinghen die den wyn sneden, omme dat sy te vorderleker"*

14. RAB R 3787, 1403, f 28r.

15. RAB R 3787, 1403, f 28r.

16. RAB R 3787, 1403, f 28v, 1405, f 32r en R 3789, 1414, f 33r.

17. RAB R 3790.

18. Zie supra 46-47.

19. RAB R 3787, 1404, f 32v.

*werken souden*²⁰. Elke dag werd er voor de arbeiders warm eten gemaakt. Alles samen, lonen en eten, betaalde de rentmeester in 1403 tijdens de oogst 1278 lib en 17 s pay. Eenmaal de oogst binnen, werd de wijn naar de burcht gebracht of naar het huis van de rentmeester, alwaar de hertogelijke "*bottelgier*" de wijn kwam ophalen om hem naar Brussel te brengen.

2De verpachting van de hertogelijke wijngaard

Voor de meeste historici die zich hebben ingelaten met de inlandse wijnbouw vormt de verpachting van de hertogelijke wijngaard het bewijs dat de plaatselijke wijnbouw al in de 15de eeuw aan het vervallen was²¹. Keerpunt zou het jaar 1451 zijn, wanneer de rekenkamer Filips de Goede voor het eerst adviseert om de hertogelijke wijngaard te verpachten, omdat "*les vins que monseigneur en prend luy coustent plus quilz ne vaillent. Et que l'en achetteroit a moindre pris vins de Beane ou du Rin*"²². Dit document moet evenwel in zijn context geplaatst worden. Hoewel dit document niet gedateerd is, is het zeker niet opgemaakt in 1451. Wèl behoort het document tot een bundel met als titel: "*...lettres patentes données le XVe jour de janvier l'an MCCCC cinquante* (1451 n.s.). In de marge zijn er soms data aangebracht, hoewel niet elke brief gedateerd is. Zo vinden we vlak voor het bewuste document de datum van 18 augustus 1446 terug. Vermoedelijk is de brief dus in dat jaar geschreven. Dat jaar waren alle wijngaarden bevroren. De magere oogst van 14 amen was vermoedelijk de directe aanleiding. De voorafgaande jaren was de oogst trouwens ook al tegengevallen: in 1444 bedroeg de totale oogst maar 41 amen en in 1445 maar 20. De hertog geeft echter geen gevolg aan het verzoek van de rekenkamer. Daar was overigens weinig reden toe want de oogst van 1448 en 1449, twee maal 110 amen, viel reuze mee. Na de vermoedelijke totale misoogst van 1457 en de 15,5 amen van 1458 reageerde de rekenkamer opnieuw. In 1459, en niet 1462²³, schreef de rekenkamer naar "*Monseigneur le duc*" dat "*les-dits vins qui sont adez en petite quantite, ne servent aucunement pour l'ostel de monseigneur et que par coustume il en donne la pluspart à ses gens et serviteurs qui le requierent, ainsi qu'il n'en prent rien ou bien peu de proffit*"²⁴. De hertog wordt nogmaals aangespoord om zijn wijngaard te verpachten, maar geeft hier andermaal geen gevolg aan. In 1464, 1465 en 1467 vindt de rentmeester het niet rendabel om de pluk te financieren. De rekeningen van deze jaren delen ons mee dat "*mijns voirs genedigen heren wijn dit jaer vercocht is geweest op de stocken*"²⁵. Na het aantreden van Karel de Stoute gaat men eindelijk over tot de verpachting van de wijngaard. Op 18 september schrijft de hertog dat het hof niet meer zo veel in Brabant verblijft en dat de uitgaven aan de wijngaarden van Leuven en St-Joosten-Node dus niet meer te rechtvaardigen zijn. Daarenboven moest de pacht in geld betaald worden, "*sans aucun vin en nature*". Voor de ziekenwijngaard werd evenwel een uitzondering gemaakt. De pachters moesten de hierop gewonnen wijn, de mirakelwijn, "*taillier, presser et de tout preparer et mettre en tonneaulx*". De onderhoudskosten van deze wijngaard werden door de rentmeester terugbetaald en indien er meer dan 2 amen wijn gewonnen werd, konden de pachters beschikken over deze meeropbrengst²⁶.

In september 1467 werd de wijngaard verpacht aan meester Janne van Beveringen voor "*eenen termijn van XII jaeren lanck duerende innegaende ende eynden selen te lichtmesse anno XIII c LXXIX elc jaers om XXXII Rijnsche gulden*"²⁷. In 1479 wordt de wijngaard

20. RAB R 3787, 1403, f 29r.

21. HALKIN, J., *Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, IX. p 108-109 en SCHAYES, A.G.B. *MSHB*, II. p 404-403.

22. RAB R 17, f 72r.

23. HALKIN, J., *Bulletin de la société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, IX. p 108-109.

24. RAB R 17, f 254.

25. RAB R 3800, 1465.

26. RAB R 16, f 21v.

waarschijnlijk terug voor een termijn van 12 jaar verpacht. De pacht wordt echter onderbroken omdat de wijngaard door een hevige regenval in 1486 helemaal naar beneden gespoeld was. Wanneer de rentmeester de wijngaard opnieuw wil verpachten zijn er natuurlijk geen kandidaten, zodat hij de wijngaard zelf moet onderhouden. Vanaf 1486 wordt de pachttermijn trouwens van 12 naar 9 jaar teruggebracht. Door deze vermindering van de pachttermijn werd immers ook het risico op een rampjaar verminderd. Een gelijkaardige evolutie zien we ook in de oppervlakte van de verpachte percelen. Zo wordt de hertogenwijngaard in 1494 nog verpacht aan 4 pachters : 10 vierendeel aan Claes de Becker, Henric Mijnen (Minnen?) en Claes de Colnere en 14 vierendeel aan Geert Leerberg. Maar in 1503 gaat het al om 13 pachters die elk maar om en bij 2 vierendeel wijngaard pachten. In 1574 wordt de pachttermijn nogmaals verkort tot 6 jaar : "*Van Vranck Ronvoet die welcke achtervolgende acte ende appointementen ... den hertogenwijngaert gelegen omtrint die borch aldaer, groot vierenveertich vierendeel ende vier roeden ende die eenen tijt ende termijn van sesse jaeren ingaende van september XV c LXXV op last dat hij jaerlycx alvoer te gewoenlijche ... CXII lib*"²⁸. Hier is wel maar één enkele pachter actief.

3De ziekenwijngaard

In de rekeningen vinden we onder de rubriek "*ontfaen in winen*", ook steeds een hoeveelheid mirakelwijn terug. Zo bijvoorbeeld in 1407 : "*I amen ende I tonne wijns van miraclen root de welke gewassen heeft om Gode alsoe gewoenlic is van ouden*"²⁹. Deze "*mirakelwijn*" of "*wijns roet van miracelen*" werd dus aan de zieken uitgedeeld. Misschien herinnert dit gebruik aan het feit dat de grond vroeger eigendom was van het hospitaal. In de 12de eeuw had de hertog immers grond geruild met deze instelling, om er wijngaard op te zetten³⁰. We kunnen de jaarlijkse schenkingen dan beschouwen als een soort erfdiensbaarheid. Dat een hospitaal juist wijn nodig had om zieken te genezen, hing samen met de toenmalige geneeskundige opvattingen. Evenals het bloed, had mirakelwijn een rode kleur. Dus moesten mensen met bloedarmoede of mensen die veel bloed verloren hadden, maar rode wijn drinken om terug beter te worden. De mirakelwijnschenkingen waren dus een middeleeuwse vorm van bloedinzameling. In de hertogelijke brief van 1467 staat het zo : "*...vins de miracle pour la pluspart envoyez à nostre court à Brucelles et le remanant demourer à Louvain pour estre distribué en aulmoisne à tous malades de flus de sang qui le requerront, ainsi quil est accoustumé danchienenneté*"³¹. In dit document stelt de hertog dat het merendeel van de mirakelwijn bestemd was voor het hof. Hoewel hij dit laat vermoeden was dit laatste was zeker niet van oudsher het geval. Pas in 1431, toen de hertogenwijngaard maar liefst 198,5 amen wijn gaf, lezen we dat "*vonden die gewassen was op mijns heren wyngaert VIIZ amen roets wijns van miraclen die den zieken om goede gegeven es geweest utgenomen IZ ame die dair af gethogen was ende te Bruessel uut gevoert*"³². In tegenstelling tot wat de ordonnantie van 1467 laat vermoeden, werd het merendeel van de wijn dus niet naar Brussel gevoerd, maar in Leuven uitgedeeld. In 1492 bijvoorbeeld lezen we dat "*aengaende den wijne van miraclen aldaer bynnen den tyde ende sassuyn van deser rekening gewassen siin een ame ende een tonneken die gedistribueert siin tewetene de ame tot des rentmeesters van Loevenen huys ende tonneken inde cameran vande rekening tot behoef vanden siecken minschen vande roden den welken men den selven om goedwille distribueert*"³³. In 1500 wordt er zelfs helemaal geen wijn naar Brussel gezonden : "*een halve wijns dewelke gedistribueert ende gelyt is geweest in des rentmeesters van Loevene huys om den*

27. RAB 3801, 1470, f 25v.

28. RAB R 3832, f 26v.

29. RAB R 3787, 1407.

30. Zie supra, p 77.

31. RAB R 16, f 21v-22r.

32. RAB R 3793, 1431.

33. RAB R 3808, 1493, f 73.

*armen ende den siecken luden vanden rood nader ouder constumen te desen male overmids de luttelhuyt landwijns was deen heelift nyet gesonden en is geweest inde voors cameren*³⁴. Toch werd er meestal wel mirakelwijn naar Brussel gebracht, hoewel de Leuvense landwijn in het midden van de 16de eeuw al niet meer door het personeel gedronken werd. De hertog gebruikte de wijn "...om den armen menschen daer mede te lavene zoe te Loeven als te Bruessel"³⁵.

In de rekeningen van 1613 lezen we voor het eerst dat de ziekenwijngaard met kriekebomen beplant is: "*Dezen ziecken wyngaert alias van miraeckelen placht tot laste van syne majesteit saligher memorien gevrocht te worden ende den wijn daeraff commende aen den aermen ende andere menschen van lichaeme gequelt synde gedistribueert te worden, maer nu meestedeel met crieckenboomen beplant wesende is*"³⁶. Alhoewel de wijngaard in de eerste helft van de 17de eeuw verdwijnt, bleef de naam "hertogenwijngaard" verder bestaan. In de 18de eeuw verviel de hertogenwijngaard volledig in woestenij. Zo lezen we in een rekest van huurlingen uit 1746 het volgende: "*bevonden dat de voorgenoemde s' Hertogenwijngaerden bestaende in acht en twintig parceelen gansch sijn ontbloedt ende geruineert en soo daeniglijck onder den voet getrapt dat de selven in geene drij jaeren en sullen connen gestelt worden in hunnen voorigen staet ende aert, door dien dat de selve landen door het camperen van de volkeren van oorloge van sijne alder Christelijcke Majesteit soo sijn verherdt dat men seer ghemakelijck het kanon daer over kan voeren waer door oock geene scheyvoeren meer te sien noch te vinden sijn... op welck landen ontellijcke putten worden bevonden ghemaect soo tot gerieff vande tenten daer op gestaen hebbende als tot het koken van hunne etwaeren...aldaer (geen) struyck nocte wortel meer te vinden en sijn*"³⁷.

BVercijnsde en verpachte wijngaarden

1De oudste wijngaarden

De oudste wijngaarden werden door de hertog in cijns gegeven. Een allereerste spoor vinden we in het hertogelijke cijnsboek van 1366. Veel wijngaarden treffen we er nochtans niet, hoewel de oppervlakte per wijngaard veel groter was dan in latere tijden het geval zou zijn. Als we ervan uitgaan dat een lage pacht getuigt van hoge ouderdom, dan springen vooral de volgende wijngaarden in het oog. Zo heeft Johannes van Herent een dagmaal wijngaard op de Kesselberg in cijns voor 1 d. Ook de wijngaard van een halve dagmaal wijngaard, van Radulphus van Redingen, wordt tegen 1 d vercijnsd. Verder heeft Nycholaus van Dormalen een wijngaard in cijns voor 1 d, "*retro castrum ducis*"³⁸. Vermoedelijk zijn dit dus de oudste wijngaarden. Opmerkelijk is wel dat deze drie genoemde wijngaarden op de Kesselberg en aan de hertogelijke wijngaard vroeger in pacht waren van de familie de Rode: zo was de wijngaard van Johannes van Herent vroeger van Symon van Rodeke, de wijngaard van Nycholaus van Dormalen was vroeger van Johannes van Rode en bij Radulphus van Redingen staat vermeld dat hij "*gener Bartholomei de Rode*"³⁹ is. De andere wijngaarden die in het cijnsboek voorkomen zijn een stuk duurder. Zo hebben Johannes Blanckart en Johannes Swartere hebben elk een dagmaal wijngaard in cijns voor 18 d. en 1,5 kapoenen op de Kalkhoven⁴⁰. In dezelfde buurt treffen we ook een wijngaard van Franco de Kersmakere en een wijngaard van Nycholaus van Dormalen voor 3 s en 4 kapoenen⁴¹. Gezien de hogere cijns lijkt het waarschijnlijk dat deze wijngaarden

34. RAB R 3810, 1501, f 74v.

35. RAB R 3823, 1549, f 20r.

36. RAB R 3847, 1613, f 43v.

37. RAB, Tonlieu de Louvain 44, f 121; DE MAN, L., *ESB*, XXXVII, p 22-23.

38. MARTENS, M., *Le censier ducal...*, p 34, 35 en 41.

39. MARTENS, M., *Le censier ducal...*, p 34, 35 en 41.

40. MARTENS, M., *Le censier ducal...*, p 20 en 25.

41. MARTENS, M., *Le censier ducal...*, p 23.

veel recenter zijn aangelegd. Met deze vijf wijngaarden zijn al de hertogelijke cijnswijngaarden van 1366 opgesomd.

2De wijngaarden op de Roeselberg

De pachtboeken van de 15de eeuw leveren nochtans heel wat meer wijngaarden op. De meeste hiervan waren gelegen op de Roeselberg. Wanneer deze wijngaarden juist tot stand gekomen zijn valt niet te bepalen. Vermoedelijk in de tweede helft van de 14de eeuw. We treffen ze voor het eerst aan in de domeinrekeningen van 1403 : "*Van den pachtwine in te halene II gesellen die den voirs pachtwyn inhaelden, die men mi vrouwen jaerghelics ende erfelycs schuldech es van den ouden enden nuwen Roeselberghe by Loven,...*"⁴². Dezelfde rekening meldt ons ook de totale hoeveelheid pachtwijn : "*Janne Lyevinghe ende sinen medeghesellen, van XLIIII amen III quaerts ende XVZ potte erfpacht wyns voirs te haelene inde persen buten ende binnen Loeven, ende ter goeder liede huys binnen Loeven, dien sculdech syn binnen Lovene ende te draghene in mi vrouwen van Brabant perse in haren wingaert te Loven in den herfst XIII c III voirs van dien men mi vrouwe schuldech was van Sinte Reymeysmesse XIII c III*"⁴³. Voor elk vierendeel wijngaard moest men een vierendeel van een aam wijn betalen. Daar de hoeveelheid van 43 amen en drie kwart pachtwijn in de loop van de 15de en de 16de eeuw niet verandert, kunnen we besluiten dat deze verpachte wijngaarden in 1403 reeds hun grootste omvang bereikten.

In 1450 waren de wijngaarden verdeeld in de Oude Roeselberg, de Blanckaert en de Nieuwe Roeselberg⁴⁴. In 1519 treffen we vier lagen aan : de Oude Roeselberg buiten Leuven, de tweede laag, de Biestlaag en de Blankaard.

De eerste laag wordt in het cijnsboek van 1519 omschreven als : "*Den Ouden Roesselberge buyten Loven ... opte zijde van Wilsele gaende soe ter Roesselberch capelle weert*"⁴⁵. Als we de oppervlakte van alle wijngaarden optellen komen we aan ongeveer 1860 roeden. Aan de tamelijk regelmatige oppervlakten zouden we kunnen afleiden dat deze wijngaard niet zo oud is. Ook de matige vertegenwoordiging van de oude Leuvense geslachten tussen de pachters en de aanwezigheid van nog jonge kloosters als het klooster van Bethlehem en het klooster van de Halfstraat kan hier op wijzen. Toch merken we op dat het cijnsboek van 1450 nog wel veel patricische families vermeldt als pachter op de Oude Roeselberg.

De Blankaardwijngaard was met een dagmaal eerder klein. In het cijnsboek van 1519 wordt de wijngaard gesitueerd als : "*den wingaert vanden Blanckaerde liggende inde tweede lage opte zijde te Wissel (Wilsele) weert boven der grooter eycken*"⁴⁶. Op de naam afgaand zou de wijngaard vroeger aan de Leuvense familie van de Blankaards hebben toebehoord.

Verder was er ook nog "*De Ilde lage beginnende dwelck die Ilste lage hiet opten oude chinsboeck beginnende op dander zijde vander strate zijden ten Roesselberge capellen weerts*"⁴⁷. Deze wijngaard, ook wel de Nieuwe Roeselberg genoemd, was 1062,5 roeden groot. Op de naam afgaand lijkt deze wijngaard de meest recente.

De vierde laag was de Biestlaag. In 1519 wordt deze omschreven als : "*Die Biestlage te weten den ouden Roesselberch beginnende van aen de Groenstrate tusschen beyde de bergen gaende soe aen de Wijngaertpoerte*"⁴⁸. In het cijnsboek van 1450 wordt er van

42. RAB R 3787, 1403, f 27v.

43. RAB R 3787, 1403, f 27v.

44. RAB R 44785, f 89r en f91r-v.

45. RAB R 44786, f 273r.

46. RAB R 44786, f 281r.

47. RAB R 44786, f 281v.

48. RAB R 44786, f 287r.

deze laag geen melding gemaakt. Toch vermoeden we dat dit de oudste wijngaarden zijn. Onder de pachters vinden we immers de Sint-Geertruijpriorij, met 10 vierendeel wijngaard en de familie de Colnere, met ongeveer 15 vierendeel wijngaard. Voorts zijn er heel wat onregelmatige percelen in terug te vinden. Bovendien is deze wijngaard met zijn 2115 roeden veruit de grootste van alle vier. Waarom werd deze Biestwijngaard in 1450 dan niet vermeld? Misschien hadden de invloedrijke pachters zich kunnen onttrekken. Het zou ook kunnen dat deze wijngaard nog in leen gegeven was. In 1358 immers lezen we dat de familie van Wilre het volgende in leen heeft: *"Item noch de warande in Roesselberch in Stuerpers in alle de wijngaerden in die gebuerscap dair omtrent gelegen om die Biest totter Banck toe ende vanden bosch van Dyependale tot Berkelaer ende van Berckelaer tot Winxele ende van Winxele tot Bornne ende in alle andere steden onser die voirs termpten te Loeven weert begrepen..."*⁴⁹.

Uit het wel en wee van de Roeselbergwijngaarden kunnen ook weer besluiten getrokken worden in verband met het verval van de wijnbouw in het algemeen. Toch moet hier ook weer worden opgelet voor veralgemening van de feiten. Ook in periodes waarin de wijnbouw nog maar pas haar hoogtepunt bereikt had kon de inning van de pachtwijn voor problemen zorgen, zeker als de oogst wat tegenzat. Dan moest de rentmeester een beroep doen op de meyer, om alsnog de verschuldigde wijn binnen te halen. Zo lezen we in 1412 in de rekeningen: *"Van laekene dat die voirs XLIII amen ende III quarte vanden pachtwin hiervorne inde ontfaenc gelaect hebben van dat die voirs rentmeester die metten meyeren ontfaen moet"*⁵⁰.

Om problemen met de inning van de wijn uit de weg te gaan, besloot men in het rampjaar 1457 om de pacht niet langer in natura, maar in geld te innen: *"Die voirs rintmeester dewelke uit bevele ende weten vande heren vander rekencameren te Bruessele heeft laten betalen den pachtwijn vanden jaeren ende saysiine M CCCC LVII jaer elc ame voir XL stuyvers daer af dat betaelt es XL Z ame"*⁵¹. Toch werd de wijn in 1458 terug in natura betaald, om daarna dan wel verkocht te worden: *"om dat tgewas soe luttel was van min genedigen heren pachtwijne II ende een halve ame wijns eer hij volhaven was ende eer den pachtwijn vercocht was welke pachtwijne laghen in die persse tot den XXsten daghe van januario int voirs jaar eer die selve pachtwine vercocht werden"*⁵². In 1476 wordt de pachtwijn verpacht voor 3 jaar voor een bedrag van 40 lib Vlaams. Het verpachten zelf gebeurde met opbieden. De pachter was vrijgesteld van *"alle ongelde oft oncoste ende assyzen die hem vanden voirs pachtwijne geeyscht soude moigen werden, het zy van thienden van tollen van vutvaren int grossen, vercopen van catchyde gelde, van peertgelde ende oic van allen anderen lasten dair af mijn genedigen here hem zoude moigen bevryen"*⁵³.

Vlak voor het uitbreken van de opstand tegen de Spaanse kroon worden de eerste tekenen van verval merkbaar in de rekeningen. Vanaf 1562 wordt de wijnpacht voor een periode van 15 jaar immers al voor de helft kwijtgescholden *"op conditie dat die voers pachters de selve wijngaerden die nu desolaet liggen, sullen opbringhen ende laboreren zoe dat behoirt, op pene van in gebrecht van dyen, dat die voers rentmeester voer het miswercken die gronden ende wijngaerden sal mogen diverceren ende vuyt daeghen"*⁵⁴. De dreigementen maken echter weinig indruk op de pachters, zodat de rentmeester zich in 1567 genoodzaakt voelt om drastische maatregelen te treffen: *"Den voerge-noemde rentmeester de welke overmidts faute van betaelinghe van diversche wijngaerden gelegen op den Roesselberch, voer onssen heeren des coninckx chynsen heeft moeten vuyt daeghen diversche vanden zelve wijngaerden"*⁵⁵. In

49. RAB R 555, f 1v.

50. RAB R 3788, 1412.

51. RAB R 3798, 1457.

52. RAB R 3798, 1458.

53. RAB R 3803, 1476, f 19r.

54. RAB R 3828, 1567, f 145v-146r.

1574 is de toestand nog verslechterd. De rekeningen melden ons : "...de wijngaerden velen costen tonderhouden te werken ende nochtans somtijden gheene wijn en es gewassen geweest, veele luyden possesseurs vanden wijngaerden hebben laeten liggene ende meer geschapen hadden geweest vogelweyen te blijven tot groot verlies ende achterdeel van mijn genadigen heer"⁵⁶. In 1577 werd de periode van kwijtschelding nogmaals verlengd voor 15 jaar, "vuyt redenen dat doorsaake tyde deser rekeninghe noch needer es geweest dan oik tevoeren daerop de zelve quyttscheldingen ende gratie es gefundeert geweest mits de troublen ende inlantsche oirlogen tzelvde jaer geweest waer doer de voergenoemde wijngaerden al zijn ledich ende desolaat gelegen ende soe van sijns der voers wijngaerden ende renten luttel oft nyet veele es"⁵⁷. De oorlogen hadden de situatie er dus niet beter op gemaakt, integendeel.

3Wijngaarden in cijns buiten Leuven

De hertogelijke cijnsboeken van de meierijen Leuven en Tienen geven ons een goed idee van de verspreiding van de andere hertogelijke wijngaarden die in cijns gehouden werden. Om de representativiteit van dit onderzoek te waarborgen hebben we een tiental cijnsboeken onderzocht. We kwamen tot de volgende resultaten : Het cijnsboek van de ondermeierij Herent van 1509 bevat maar één enkele wijngaard in Veltem⁵⁸. Nochtans vermeldt het cijnsboek van Herent in 1450 ook nog 3 wijngaarden in Herent gelegen⁵⁹. Ook in 1519 worden in Herent terug enkele wijngaarden gemeld⁶⁰. Het cijnsboek van Heverlee en Egenhoven van 1476 bevat maar twee wijngaarden⁶¹. De cijnsboeken van Leefdaal van 1464 vermelden dan weer geen wijngaarden⁶². In het cijnsboek van 1450 vinden we geen wijngaarden in Holsbeek, Pellenberg, Neerijse, Bertem, Bunsbeek en Wakkerzeel. Dit beeld wordt eveneens bevestigd door het cijnsboek van 1519⁶³. Ook het cijnsboek van Tienen en Hakendover van 1525 bevat geen wijngaarden⁶⁴. In het cijnsboek van de heerlijkheden Willebringen en Honsem van 1505 en dat van Loonbeek (eind 14de-15de eeuw) hebben we dan weer wel een aantal wijngaarden teruggevonden⁶⁵. Algemeen genomen kan men stellen dat de wijngaarden die de hertog in cijns gaf buiten Leuven in het niet vervallen in vergelijking met de oppervlakte van de Leuvense wijngaarden. Toch mogen we hieruit geen conclusies trekken voor de geografische spreiding van de wijnbouw in Oost-Brabant, daar de onderzochte cijnsboeken geen betrekking hadden op Aarschot, Diest en Hoegaarden. Bovendien was Leuven de bakermat van het Brabantse hertogdom.

Artikel 3Wijngaarden in leen

1In het Leuvense

Een eerste belangrijk hertogelijk leen bestond uit "*de warande in Roesselberch in Stuerpers in alle de wijngaerden in die gebuerscap dair omtrent gelegen om die Biest totter Banck toe ende vanden bosch van Dyependale tot Berkelaer ende van Berckelaer tot Winxele ende van Winxele tot Bornne ende in alle andere steden onser die voirs termpten te Loeven weert*

55. RAB R 3828, 1567, f 138v.

56. RAB R 3830, 1574, f 26r.

57. RAB R 3831, 1580, f 82v.

58. RAB R 44716, f 42r.

59. RAB R 44785, f 2v-3v.

60. RAB R 44786, f 6v-13v.

61. RAB R 44738, f 64r en 66r.

62. RAB R 44782 en R 44783.

63. RAB R 44786, f 6v-13v.

64. RAB R 44829.

65. RAB R 44820 en 44820bis.

*begrepende*⁶⁶ die in vanaf 1358 in leen gehouden werden door de familie van Wilre⁶⁷.

Verder had de hertog in de 14de eeuw ook nog een leen van een dagmaal en 40 r wijngaard en land, die volgens het Kasselboek (vanaf 1312) door Arnold van Dormaal in leen gehouden worden. Het Stootboek (omstreeks 1350) vermeldt zijn zoon, Arnold van Dormalen en het Spechtboek (begonnen in 1374) vermeldt Arnt van Dormalen⁶⁸.

Ook het leen van Boutsvoorde bevatte enige wijngaarden. In feite ging het hier om een hofstede van de burcht waar oorspronkelijk de jachthonden van de hertog verzorgd werden. De leenman was waarschijnlijk met die taak belast en behoorde dan uiteraard tot de familia ducis. De wijngaarden van dit leen zullen dus tot stand gekomen zijn onder invloed van de hertog. In het Kasselboek (vanaf 1312) wordt Willem van Boutsfoert vermeld als leenman van een woning met toebehoren, wijngaard en persen, 1 dagmaal land op het Langveld en een cijns met een jaarlijkse waarde van 80 lib goed geld. Toch zijn de wijngaarden vermoedelijk aangeplant door de van Boutsvoordes. Deze lieten zich immers al vrij vroeg in met de wijnteelt. Zo bezat Gertrude van Boutsvoord omstreeks 1300 een wijngaard op Stupers, vlakbij de wijngaard van haar broer Willem. Dezelfde wijngaard wordt vermoedelijk nog eens vermeld op 5 juli 1355 als eigendom van Rodolphe van Boutsvoord⁶⁹. In het Stootboek (omstreeks 1350) lezen we dat "*Willem van Boutsvoirt, Wouters zoen was*", op 10 augustus 1467, "*hout ene woninge mit hoeren toebehoirten, mit enen wijngaerde, ene perssen daer inne staende, een dachwant lants op dLangvelt ende chins daer toebehoirende ende dit mach jaerlix wert siin IIII XX lib goits gelt*"⁷⁰. Ook de achterlenen van Boutsvoort staan hierbij vermeld: Vranke de Witte 1/2 dagmaal wijngaard op de Stuperse, Jan van Neckerspoele 20 roeden wijngaard, Jan Lachman 20 roeden wijngaard, Jan van Hoesden 40 roeden wijngaard en Claes van Mulke, 25 r. wijngaard op de vesten, waarop een pers stond, en Jan van Vertrike en Vrancke de Witte een stuk wijngaard van 45 roeden met een pers op het uiteinde, gelegen voor het hof van Boutsfort en naast de wijnpers. In het Spechtboek (begonnen in 1374) worden vervolgens Jan van Yse, scholaster van Brussel, die het leen gekocht hand van Willem, vervolgens Gielis van Clievre int Etegat, bij kracht van schepenbrieven, vervolgens Salomon Boxhorens door koop van Gielis, vervolgens Jan vanden Wychuse en tenslotte Michiel Madee door koop, Daniel Madee na het overlijden van Michiel Madee in 1435 en Emont van Emichoven, meester van Chantraine (16/5/1435) vermeld als leenman⁷¹. Op basis van de achterlenen kunnen we dus opmaken dat aan het leen van Boutsvoort meer dan 2 dagmalen wijngaard verbonden waren. Op 19 december 1530 verklaart Jerosme de Hombeliers, ridder en algemene overste van de orde van Sint Jan van Jerusalem, meester van Chantrain, dat hij van de hertog van Brabant het hof van "Bochefort" en toebehoren in leen houdt. Het leen ligt dicht bij de rivier en onder de berg en bevat een keuken en tuin en een wijngaard en is ongeveer 1 bunder groot en wordt langs twee kanten begrensd door de straat en aan een andere kant door de rivier. Er zijn ook nog 6 achterleenmannen met een wijngaard. De oppervlaktes komen overeen met deze van de 15de eeuw⁷². Tot zover de lenen uit de 14de eeuwse leenboeken.

66. R 555, f 1.

67. VAN ERMEN, E., Feodaal-heerlijke verhoudingen en territoriale patronen in het middeleeuwse hertogdom brabant (12de-14de eeuw), VI. p 1262.

68. VAN ERMEN, E., Feodaal-heerlijke verhoudingen en territoriale patronen in het middeleeuwse hertogdom brabant (12de-14de eeuw), VI. p 1263.

69. DE TROOSTEMBERGH, M., "Louvain féodale", in : BGB, IV. p 9.

70. DE TROOSTEMBERGH, M., "Louvain féodale", in : BGB, IV. p 11.

71. VAN ERMEN, E., Feodaal-heerlijke verhoudingen en territoriale patronen in het middeleeuwse hertogdom brabant (12de-14de eeuw), VI. p 1268-1271.

72. DE TROOSTEMBERGH, M., "Louvain féodale", in BGB, VI. p 9.

Het leenboek van 1440 leert ons ook dat het leen van Rixfonderen enkele wijngaarden bevatte : *"tot Rixfonderen gelegen mitten watere wijngerden ende lande dair toe behoerende groot tsamen thien dach* . Het hof van Rixfonderen lag *"binnen de vesten der stadt van Loven tusschen die beke aldair geheiten die Voiert metter eenre sijde aen der selver stat vesten metter ander sijden aender Hever strate metter derder zijde ende aen die goeder Mergrieten vander Smyssen ende Mertens van Wesemale metter vierder sijde"*⁷³.

Een ander belangrijk leen met heel wat wijngaarden vinden we in Kessel. In 1440 geeft men een gedetailleerde opsomming van al de, op de Kesselberg gelegen wijngaarden, die tot het leen behoren. Ook in het leenboek van het einde van de 15de eeuw worden deze wijngaarden nogmaals vermeld, zij het niet meer in detail : *"soe in bogaerden soe in wijngaerden ende anderen erven omtrent drie buenderen luttel min oft meer"*⁷⁴.

In 1472 houden Henrick van Kersbeke en Ghertruydt vanden Steene, beghine, respectievelijk 32 amen en 2 amen wijn op de Roeselberg in leen. De wijn moest elk jaa *"te Bamisse inden wijntijt vallende uyt vollen cuypen"*⁷⁵ geleverd worden. Daar een jaarlijkse inkomst van 32 amen, op maar liefst 8 bunder wijngaard, niet gering is, is het wel merkwaardig dat we dit leen nog niet eerder hebben aangetroffen.

2Buiten Leuven

Om nu een beeld te geven van de spreiding van de hertogelijke leenwijngaarden in Oost-Brabant leek het ons nuttig om de leenboeken van de meierijen Leuven en Tienen door te nemen. Toch moeten de resultaten van dit onderzoek met enige voorzichtigheid benaderd worden, daar de gegevens uit het leenboek niet altijd zo nauwkeurig zijn. Deze lacune hebben we proberen op te vangen door voor het onderzochte gebied drie leenboeken volledig na de kijken namelijk : een uit 1440⁷⁶ , een van het einde van de 15de eeuw⁷⁷ en een uit 1530⁷⁸ .

Eerst het leenboek van 1440. Dit vermeldt een leen van enkele amen wijn op wijngaarden op de Kalenberg in Erenbogheem (bij Holsbeek)⁷⁹. De heerlijkheid Sluizen bevatte ook enkele wijngaarden en ook in Honsem gaf de hertog enkele wijngaarden in leen⁸⁰. In Sint-Agatha-Rode vinden we in het leenboek een bunder wijngaard terug⁸¹. Het leen van Vaalbeek bevatte in 1450 geen wijngaarden meer. Wel was er een bunder bos *"gheheeten den Wijngaardberch"*⁸². Dit toponiem leeft trouwens nog door in de Blandense straatnaam *"Wijngaardbergstraat"* .

In het leenboek van het einde van de 15de eeuw worden de goederen van Leefdaal opsomd met de vermelding : *"mitten huysingen hoven bogaerden ende wingaerde"*⁸³. Ook aan de heerlijkheid Rotselaar waren wijngaarden verbonden : *"die goede lant slot ende heerlichheiden van Rotselaer meiten wijnnende landen, beempden, wateren, boschen, heyden, weyden, waranden, wijngaerden, heerlicheiden renten ..."*⁸⁴. Het leen van Everberg bevat dan weer *"zeven boender onder bosch ende wijngaert"*⁸⁵. De heerlijkheid Huldenberg bestond eveneens uit wijngaarden : *"dat huys"*

73. RAB R 554, f 71r.

74. RAB R 555, f 25v.

75. RAB R 555, f 5v-6r en 8v.

76. RAB R 554.

77. RAB R 555.

78. RAB LHB 28.

79. RAB R 544, f 102v en 103v.

80. RAB R 544, f 222r, 224v, 225r, 228r-v, 238r, 239r en 242r.

81. RAB R 544, f 53v.

82. RAB R 544, f 39v.

83. RAB R 555, f 60v.

84. RAB R 555, f 81v.

*ende die heerlicheit van Huldenberge mitten heerlicheiden renten, chijnsen, wateren, moelen, waranden, vogelrien, visscherien, landen, aerden, wijngaerden, beempden ...*⁸⁶.

Het leenboek van 1530 vermeldt heel wat wijngaarden in het Tiense. Zo in St-Margriete-Houtem : "*Van een half buender lants dat nu wijngaert es*"⁸⁷. In Willebringen wordt er bij de "Quantelberch" ook een half bunder wijngaard in leen gegeven⁸⁸. Het leen van Kiezegem bevatte dan weer "*vier of vijf boenderen soe lant, soe bosch, soe heye ende wijngaert*"⁸⁹. Toch kunnen we in dit verband opmerken dat de heer van Wezemaal in 1470 bijna geen wijngaarden in leen geeft. De enkele die we er treffen liggen dan nog in Leuven : "*Claes Scribans wijlen Conraeds scribans wittige soen hout ende heeft ontfaen te leene ... een hofstad mitten wijngaerde dair op staende gelegen tot Lovene aen die bynnen vesten neven die gevangene perte streckende aen die huysinge toebehoerende wijlen meester Heymerijck vande Velde, doctore in theologien*"⁹⁰.

Algemeen genomen valt ook hier weer, net zoals bij de cijnsen - en omwille van dezelfde reden-, het Leuvens overwicht op. Wel moeten we opmerken dat enkele plaatsen waar we weinig of geen wijngaarden in cijns vonden, nu hun schade inhalen. Verder is het ook zo dat de leenboeken van de afzonderlijke heerlijkheden waarschijnlijk nog wel meer wijngaarden zouden kunnen bevatten.

Besluit

De hertog heeft duidelijk wel een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van de Leuvense wijnbouw. De oudste Leuvense wijngaarden waren vermoedelijk op de Kesselberg en tegenover de burcht gelegen. In het midden van de 14de eeuw worden de meeste wijngaarden nog in leen gegeven. Al de wijngaarden, of ze nu in leen of in cijns gegeven worden, zijn echter in handen van vertrouwelingen van de hertog. Vanaf het einde van de 14de eeuw treffen we meer en meer wijngaarden in pacht aan. Deze verschuiving hing waarschijnlijk samen met een verspreiding van de teelt naar de burgerij.

Verder kunnen we ook nog besluiten dat de band tussen heer en wijngaard, waarschijnlijk vrij sterk aanwezig is. Zo bevatten de heerlijkheden Huldenberg, Willebringen en Honsel en Rotselaar allemaal wijngaarden. Bovendien hebben we buiten Leuven, op Heverlee en Herent na, geen enkele hertogelijke wijngaard teruggevonden die door de hertog rechtstreeks in cijns gegeven werd. Het is trouwens opvallend dat de plaatselijke heren geen wijngaarden in leen gaven. Wel werden ze vercijsd.

85. RAB R 555, f 398v-399r.

86. RAB R 555, f 440v.

87. RAB LHB 28, f 48r-49v.

88. RAB LHB 28, f 276v.

89. RAB LHB 28, f 296r.

90. RAB HL 1720, f 15r.

Hoofdstuk II DE KERK EN DE WIJNBOUW

Inleiding

In het voorgaande deel hebben we reeds gezien dat de geestelijken vaak een cruciale rol speelden bij de verspreiding van de wijnbouw. Het ligt niet in onze bedoeling om in dit hoofdstuk alle kerkelijke instellingen te behandelen. Wel willen we er de belangrijkste uitpikken om hun relatie met de wijnbouw eens grondig te bestuderen. Een ordonnantie van 1377 kan ons bij deze selectie helpen. Dit reglement bepaalt de kerkelijke instellingen die vrijgesteld waren van accijnzen op de landwijn die ze verkochten: "*Item soe selen die van Sinte Peters haren tiendewijn ende die van Sente Gertruden (later toegevoegd : de Timpe-leren Gasth. ende Wittevrouwen) haren wijn die hen binnen der vryheit van Lovenen ghewassen es vercopen moghen sonder ass daer af te ghevene (later toegevoegd : ende neghenen anderen)*"⁹¹.

Artikel 1 Het Sint-Pieterskapittel van Leuven

De Sint-Pieterskerk was de allereerste kerkelijke instelling in het Leuvense. Het archief van de kerk, die later de zetel van een kapittel werd, is dan ook een belangrijke bron om de opkomst van de wijnbouw te bestuderen. Zodoende hebben we alle charters van voor 1280 nagekeken die zich in het Rijksarchief bevinden en al diegene die zijn besproken door H. Van der Linden⁹². Hieruit blijkt dat het kapittel zich in de jaren 1240 verschillende gronden kocht in de omgeving van Biest. Zo kocht het kapittel in september 1245 "*Terre site supra Bist iuxta culturam domini ducis*"⁹³. Het zou best kunnen dat met deze "*culturam domini ducis*" de hertogelijke wijngaard wordt bedoeld. In de jaren 1350 treffen we voor het eerst wijngaarden aan in het chartarium. In die periode kocht Sint-Pieters cijzen op wijngaarden op de Biest en op de Kalkhoven. Van een actieve politiek om wijngaarden te verwerven is er echter nooit sprake geweest. In de 14de eeuw inde het kapittel maar een tweetal amen wijn op wijngaarden op de Roeselberg⁹⁴. Dat het kapittel zich slechts in geringe mate engageerde in de wijnbouw laat zich verklaren door het feit dat de Sint-Pieterskerk, als hoofdkerk, ook de wijntienden mocht innen in het Leuvense.

Tegen het einde van de 15de eeuw laat het kapittel zich nochtans wel in met de wijnteelt. Zo lezen we een cijnsboek van de Heilige Geest van 1485: "*De capitelen van St Peters van hare perssen alder gelegen XIX s VII d ob. bone IXZ cap*"⁹⁵.

Hoe zat het nu met de wijntienden in Leuven? Net zoals op andere landbouwopbrengsten had de kerk recht op het tiende deel van de wijnopbrengst. Zoals gezegd kwamen de Leuvense wijntienden toe aan de Sint-Pieterskerk. Dit wil daarom nog niet zeggen dat alle wijngaarden belast waren met wijntienden. Voor 1476 was er reeds een geschil ontstaan omdat Sint-Pieters "*die opgesect hadden bij hen selven de tiende geheel van allen den wijnen die binnen Loevene gewassen was deraff sommige vanden ingesetenen binnen cuypen van Loevene van haeren wijgarden thiende vrijgheweest hadde*". De wijngaardbezitters die vrijgesteld waren van tienden protesteerden zodat er "*grooten stoet ende questie gherees tusschen der cappitelen ende der stad*". Daar beide partijen niet voor elkaar wilden onderdoen werd het geschil maar beslecht op kosten van de stadskas, die op Bamis (1 oktober) 31 ridders van elk 25 stuivers betaalde⁹⁶. Ook in de stadsrekeningen van 1473 vinden we eenzelfde uitgave terug: "*Der selver cappitelen (van Sinte Peters) vors die opgeset hadden bij hen selven de geheel tiende van alden wijnen die binnen Loeven wassen te hebben dar af de sommege binnen Loevene tiende vrij geweest*".

91. SAL 2717, f 3v.

92. VAN DER LINDEN, H., BCRH, nr 72.

93. RAB KA 1263, nr 10.

94. RAB KA 1256, f 27r en 34v.

95. RAB OO 1555, f 39v.

96. SAL 5103, f 3r-v.

hebben dat groeten stoet af op rees tusschen de stad ende hen alsoe dat metter stad ende cappitelen een verenige metten goeden mannen van buyten raets gesloeten es dat de vors cappitel jarlijx hebben sal vorde gene die tiende vrij geweest hebben XXXI rijders stuk te XXV stuvers gerekent ende hier van wijntijde XIII LXXIII XXXI rijders ten perse vors valent XLIII gul III pl⁹⁷. Het bedrag dat de stad aan het kapittel betaalde hing dus niet af van de wijnoogst.

Voor Leuven hebben we enkel een wijntienderekening van het jaar 1537 terug gevonden. Hieruit blijkt dat de wijntienden geïnd werden in de verschillende persen in Leuven. Hoewel de oppervlaktes van de verschillende wijngaarden meestal aangegeven worden, werd deze kerkelijke belasting wel degelijk op basis van de opbrengst berekend. Zo zien we dat wijngaarden met een gelijke oppervlakte niet altijd dezelfde hoeveelheid wijn betalen. Op basis van dit document kunnen we besluiten dat er in 1537 nog meer dan 38 wijnpersen waren in het Leuvense. Vooreerst waren er enkele, niet nader bepaalde, wijnpersen te Wilsele, verder ook nog de wijnpers onder de burcht, de wijnpers van Vileer (de abdij van Villers)⁹⁸, de wijnpers in de Koestraat, de wijnpers in de Vetterije, de wijnpers van domicella van Geel, de wijnpers van de Vlierberg, de wijnpers van Henric de Med., de wijnpers van Everaerts van Winghe, de wijnpers van Egidi van Oncle, de wijnpers van Jan van Oncle, de wijnpers van Johannes van Vertrijk, de wijnpers van Egidii Muerters, de wijnpers van wijghaerden (Wijngaardstraat ?), de wijnpers van Wernere, de wijnpers van Clingherputte, de wijnpers van het Gasthuis, de wijnpers van Lippen, de wijnpers van St-Geertrui, de wijnpers van Veyser, de wijnpers Uterpoerten, de wijnpers "die maerct", de wijnpers van Saymakere, de wijnpers van Arscot, de wijnpers van Raets, de wijnpers van Henr. Spoelaert, de wijnpers van Werchter, de wijnpers van Johannes van Mechelen, de wijnpers van Egidius Musche, de wijnpers van Kyepsam, de wijnpers van Johannes van Ukkel, de wijnpers van Vertrijk, de wijnpers van teplain (Het Plein ?), de wijnpers van Boenen, de wijnpers van Hendrik Mueylke en in Wilsele ook nog de wijnpers van Brunen. Een aantal van deze persen hebben we kunnen identificeren. Toch blijft het voor het merendeel van de persen vrij moeilijk, daar ze meestal met de naam van de bezitter werden aangeduid. De pers in de Koestraat was in 1530 waarschijnlijk van de juffrouw van Bautsele : "*Den chys inde Coestraete : Item meester Henrick Mera van synen huuse ende hove gelegen tusschen Josep Boone scrynmakere ende de wynpersse toebehorende jouffrouwe van Bautsele*"⁹⁹. De wijnpers "inde Vetterije" zou misschien wel die van de familie van Raveschote kunnen zijn, daar deze voordien al een paar keer in handen was geweest van vetters. In het hertogelijke cijnsboek van 1519 wordt de pers als volgt omschreven : "*Denijs van Raveschote dat te voeren was Hubrecht de Beckere vettere van sijnder huysperssen inde Ridderstrate wijlen Jans de Greve vettewarier ende vanden lande voer zijn huys dair zijn porte ende muer op staet dernae Gielis de Beckere regenoite Henr. vanden Eynde ter eender ende wed. van Bullestraten ter ande*"¹⁰⁰. In hetzelfde cijnsboek treffen we waarschijnlijk ook de wijnpers onder de Burcht aan : "*Jacop Hubrechts dat te voeren was Willem Hubrechts van dat hij buyten zijnen muer aen zijn persse wijlen Jans van Coelen staende onder aen tshertogen wijngaert uut gevaeren is daer af de selven onderpant is regenoite de strate aldaer in twee zijden ende Willems erfne in twee zijden*"¹⁰¹. De wijnpers van de Vlierberg werd vermoedelijk in leen gehouden van de hertog. In het leenboek van 1440 lezen we immers : "*Item Jan vander Lanen es man van eenre persen gelegen te Kessel tusschen die goede Henrix vander Calsteren ende die goede der kinder tSwelden ende hier vut gaen XV gelten wijns*. Enkele folia verder vernemen we dat ook het Klooster van Vlierbeek rechten had op deze pers : "*Item heer Robbeert van Beerthem es man van XV gelden wijns erpachts die dat Cloester van Vliederbeke heeft aen Jans vander Lanen perse te Kessel*"¹⁰². De wijnpers van Te

97. SAL 5100, f 3v.

98. Zie supra, p 84-85.

99. RAB LHB 28, f 16v.

100. RAB R 44786, f 132r.

101. RAB R 44786, f 167v.

Plain of De Plein lag waarschijnlijk onder aan de Schoolbergen, op de grens tussen Kessel en Linden. Sommige persen zouden misschien ook nog te herkennen zijn in de stadsrekening van 1411-1412, die er ongeveer 23 vermeldt¹⁰³. Feit is wel dat het aantal persen na 1411 nog fors is toegenomen, daar we er in 1537 37 aantreffen. In dit aantal is de hertogelijke pers dan nog niet meegerekend, daar deze vrij was van elke vorm van accijnzen of tienden.

Artikel 2 De priorij van Sint-Geertrui

Zoals gezegd verwierf de priorij op het einde van de 13de eeuw en in het begin van de 14de eeuw vooral wijngaarden in het Aarschotse¹⁰⁴. Vanaf het begin van de 14de eeuw treffen we in de archiefstukken van de priorij ook Leuvense wijngaarden aan. Zo krijgt ze in 1330 anderhalf dagmaal wijngaard in de Groeve in Heverlee. Voor de rest zijn er tamelijk weinig wijngaardschenkingen te noteren in de 14de eeuw. Dit in tegenstelling tot het begin van de 15de eeuw, wanneer de ene wijngaard na de andere in het bezit komt van Sint-Geertrui. De meeste van deze wijngaarden vinden we later ook terug in cijsboeken. De wijngaarden werden blijkbaar niet in leen gegeven daar we geen enkele wijngaard aantreffen in het leenboek van 1501¹⁰⁵.

In 1528 won de abdij op al haar wijngaarden samen 93,5 amen wijn¹⁰⁶: *"Item tvoers goedshuys heeft tot ende binnen Loven ende daer buyten ende aldaer omtrint diversche wijngairden te weeten die Persse, Linden, Slachtberch, Wincxsele, Roesselberch welcken wijnen daer oppe wassende worden jaerlijcks gesleeten met ons ende onser familien om tonder houden van ons goedshuyse ende daer esser dit iegenwordig jaer gewassen als blijcket bij vercleeren vanden wijgaerdere ende perssere dies derine gaen XCIII amen"*¹⁰⁷. Deze op de Roeselberg werd in pacht gehouden van de hertog. In 1527 diende de priorij hiervoor het volgende te betalen: *"van onsen VI vierendeels wijgaerts opten Ouden Roesselberch van elcken vierendeel een vierendeel wijns elcken pot opene oert geeduceed"*¹⁰⁸. Toch haalde de abdij haar wijn vooral uit het Aarschotse. Zo bezat ze de tienden van Langdorp. Toch werden deze in de 16de eeuw door de priorij verkocht. In een rekening van 1521 lezen we: *"Her Gycort Woelmont van ons gheheele wijnthiende onder Langdorp XLV Hollandsche gulden"*¹⁰⁹. In 1527 werden de Langdorpse wijntienden verkocht voor 15,5 gulden hollands¹¹⁰. Voor het huis en het hof met een pers moest een aam wijn betaald worden¹¹¹. In datzelfde jaar had de priorij ook de wijntienden van Betekom in handen. Hiervoor moest ze aan de Heiligegeestmeester drie gulden hollands betalen. Deze tienden werden echter niet zelf geïnd maar doorverkocht. De Betekomse wijntienden treffen we in 1530 ook nog aan onder de benaming *"winthienden vanden Rivierberche"*¹¹².

Dat de Brabantse oorlog in Aarschot veel schade heeft aangericht aan de wijnbouw wordt ook bevestigd door het archief van Sint-Geertrui. Zo lezen we in de rekening van 1528: *"Aerschot : Van onsen chijnsen binnen Aerschodt die welcke mits der orloghen ende*

102. RAB R 544, f 61v en 63r.

103. Zie supra, p 70.

104. Zie supra, p 93-95.

105. RAB KA 10520.

106. Ter vergelijking: dat jaar werden er op de hertogelijke ziekenwijngaard, 5 vierendeel en 3 roeden groot, 3,5 amen wijn geoogst.

107. RAB KA 10459.

108. RAB KA 10458.

109. RAB KA 10457.

110. Ter vergelijking: in 1521 bracht de ziekenwijngaard 5 amen wijn op en in 1527 slechts twee.

111. RAB KA 10458.

112. RAB KA 10458 en KA 10460, f 19v.

*ondersse zeere vergaen es ende die onderpanden bij grontheeren vuytgedaegt zijn soe dat hij nu nauwe weert ende is jaerlijxs van deromtrint VI Rinsgulden Bethekem : Jan van Balen vanden wijnthienden aldaer mijts dat den wijngaert bijna al gaen is hier maer IIII gulden Hollands. Langdorp : Henrick Peeters van onser wijnthienden aldaer mits den wijngaert aldaer al meeste vergaen is hier maer XXXVI Rinsgulden*¹¹³. In 1527 is het echter al niet veel beter gesteld met de Leuvense wijngaard. De rekeningen van dat jaar melden ons immers dat *"Tot Loven ende daer omtrint vele wijngaerden als de persse, Linden, Galchberch, Wincksele etc. voere donder houden vanden godshuuse ende want de meestdeel qualijck geraken ende meer oft alsoe vele kosten"*¹¹⁴. De wijngaardbergen in Linden werden in 1527 dan ook verpacht als weiden : *"Jan vander Veck vander weyen opten Wijngaertberch aldaer voer den terug IIZ s"*¹¹⁵. Omtrent deze wijngaarden dient ook nog gezegd dat we ze vandaag nog terugvinden in het toponië *"Wijnbergenstraat"*. Probleem met dit toponië is echter wel dat de straat ten eerste op een noorderhelling ligt en ten tweede op het grondgebied van Kessel-Lo. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat de genoemde straat genoemd is naar waar ze naar toe ging. Dit is eveneens het geval met de huidige *"Schoolbergenstraat"*, die niet genoemd is naar de bovenliggende heuvel, de *"Vlierberg"*, maar wel naar de verderop gelegen heuvels, de *"Schoorbergen"*.

Artikel 3 De Heilige Geest van Leuven

De oudste bron die ons een beeld geeft van de verspreiding van de wijnbouw in Leuven is het cijnsboek van 1278 van de Heilige Geest. De meeste wijngaarden vinden we in de Steenstraat : namelijk 4, goed voor een totale cijns van 2 lib 16 s en 6 d. Verder treffen we buiten de poort ook een wijngaard die de heer van *"Buxsoren"* in cijns houdt voor 5 s. Een later toevoeging aan het cijnsboek geeft nog eens 3 wijngaarden in de Sluisstraat, tegenover de Burcht¹¹⁶. Opmerkelijk is dat er na de cijns telkens het woord *"Remigii"* staat vermeld. Met deze vermelding wou de schrijver waarschijnlijk duidelijk maken dat de cijns met Sint Remigius, en niet, zoals gebruikelijk was met Kerstmis, betaald werd. Dat deze gewoonte nog niet zo lang in voegen was bewijst een akte van februari 1270, die stelde dat Henric vande Korneke de Bist, Johannes de Rotchelaer, Walterus Wellen, Walterus Zidere, de zoon van Arnold Zidere en Katherina, de dochter van voorgenoemde Walter Wellen en de broeders Franciscanen hun cijns voor hun wijngaarden niet langer met Kerstmis maar met Sint Remigius moesten betalen¹¹⁷. Dit zou er dus op kunnen wijzen dat de wijngaarden die de Heilige Geest vercijsde nog van een tamelijk recente datum waren. In de loop van de 14de eeuw groeit het wijngaardbezit van de instelling verder aan. In het cijnsboek van 1370 vinden we de volgende wijngaarden : op de Vogelzang drie vierendeel wijngaard voor 12 s en een wijngaard voor 6 s. Verder nog 4 wijngaarden voor in het totaal 3 lib, 10 s en 9 d¹¹⁸. Een cijnsboek van hetzelfde jaar geeft daarenboven ook nog een halve dagmaal wijngaard in de lange groeve, een half dagmaal, vermoedelijk in Wilsele op de Roeselberg gelegen, een half dagmaal op Stupers en een half bunder wijngaard en land in Bertem. Deze laatste wijngaarden had de Heilige Geest verkregen via schenkingen. Zo was de wijngaard op de Kalenberg in Bertem haar in 1323 door Walter vanden Wijngaarden van Bertem, kanunik van het Sint-Pieterskapittel, geschonken¹¹⁹. En in 1344 had Mathildis, de vrouw van Godfried Nyucholai, een half dagmaal wijngaard in Wilsele geschonken. Vanaf 1370, en vooral na 1390 is er een ware stortvloed van wijngaardschenkingen. Deze wijngaarden worden echter niet meer vercijsd, maar in pacht gegeven.

113. RAB KA 10459.

114. RAB KA 10460.

115. RAB KA 10458.

116. RAB OO 1546, f 2r-v, 5r en 9r.

117. RAB OO 7173, nr 99.

118. RAB OO 1547, f 6v en 7r-v.

119. RAB OO 7182, nr 731.

Uit de oudst bewaarde rekening van deze instelling kunnen we opmaken dat de Heilige Geest in 1372 zelf een wijngaard uitbaatte. In 1372 bracht deze 7 tonnen op : "*ontfaen van VII tonnen wijns die op onsen wijngaert wiesen die her Claes van Dormale plach te houdene*"¹²⁰. Hun wijngaard was dus vroeger van Claes van Dormale. Het is waarschijnlijk dat deze laatste de wijngaard ook heeft doen aanplanten. In dezelfde rekening lezen we immers : "*Item ons wijngaert die ons her Claes van Dormale maecte ...*"¹²¹. Eenmaal halfweg de 15de eeuw, in 1459, lijkt de wijnbouw niet meer rendabel voor de Heilige Geest, en geeft de instelling de wijngaard in pacht.¹²² Het ging om 2 vierendeel wijngaard op de Vileerberg, een wijngaard van 32,5 roeden op de Roeselberg in de Biestlaag, een stuk wijngaard "*dat zere qualic ghewracht is houdende xxi roeden gelegende opten Zwanenberch*" en een wijngaard in de Kalkhovenstraat. De pacht op deze wijngaarden moest niet meer in amen betaald worden, maar wel in geld, "*elck ame om XXIII coronne*"¹²³.

De Heilige Geest van de Sint-Pieterskerk van Leuven had heel wat erfpacht in wijn op de wijngaarden in het Leuvense. In 1375 moeten Jan van Raetshoven en Wouter van Nethenen de Heilige Geest elk één aam wijn. Geraerde van Raedinghen, Geeraerde der stat cleerc en Aerde den Riken moesten elk een halve ame betalen¹²⁴. Dus zeker niet de minsten. Het is niet duidelijk waar de wijngaarden juist lagen. Vermoedelijk op de Schoorberg en op de Zwanenberg, daar het cijnsboek van 1410 een ame wijn op een dagmaal wijngaard op de Schoorberg, 3/4 van een ame op een halve dagmaal wijngaard op de Zwanenberg vermeldt. Op dezelfde wijngaard had St-Geertrui ook 3/4 ame wijnpacht. Verder inde de Heilige Geest nog wijn op wijngaarden op de Stupers en op de Roeselberg. De Heilige Geest mocht al de wijn niet voor zich houden. Ze moest een deel van de wijn terug uitgeven aan andere kerkelijke instellingen. Zo 14 gelten wijn aan het Gasthuis van Leuven, 6 gelten aan Ter Bank en telkens 10 gelten wijn aan de Predikheren, de Witvrouwen, het begijnhof en de abdij van Florival¹²⁵. Soortgelijke uitgaven vinden we ook al terug in het cijnsboek van 1278 wanneer de Heilige Geest 10 gelten wijn moet betalen aan de Predikheren, aan het klooster van Florival, aan het hospitaal, aan Ter Bank, aan de Augustijnen en aan de Minderbroeders¹²⁶.

Artikel 4 De andere geestelijken met wijngaarden

In de in de inleiding geciteerde akte lezen we dat de Tempeliers, het gasthuis en de Witvrouwen eveneens vrij waren van accijnzen voor hun wijngaarden. Zo hadden de Tempeliers, die voor 1220 van de hertog een deel van de berg onder de burcht hadden gekregen, een wijngaard. Deze werd op 5 september 1289 verpacht : "*une piesche de vienge ki ciest inter Blomenberghe et le vienge Sancte Gertruid de Lovaninge dimi bonier paul plus vel meynus*"¹²⁷. Het hospitaal van Leuven had in 1252 een wijngaard gekregen¹²⁸.

De studie van M. Piot stelt ons in de gelegenheid om de totale wijngaardevolutie van het klooster van de elfduizend maagden te kennen. Dit klooster werd gesticht in 1415 onder impuls van Elisabeth van Wesele, dochter van Franco van Wesel en de weduwe van wijlen Henricus van Duysborch. De stichteres bedacht het klooster natuurlijk ook met wijngaarden, zo lezen we in de stichtingsakte : "*...decibat in presentia testium ac mei notarii*

120. RAB OO 1254, f 14r.

121. RAB OO 1254, f 19v.

122. In dat jaar wilt ook de rekenkamer overgaan tot de verpachting van de hertogelijke wijngaard.

123. RAB OO, 928.

124. RAB OO 1254, 12v.

125. RAB OO 1254, 21r.

126. RAB OO 1546, f 30v.

127. SAL 4236.

128. VEREECKE, O., het gasthuis van Leuven (xi - xv eeuw).

subscriptorum, se habere magnum desiderium ad hoc, ut bona sua subscripta, videlicet tres domus contigue cum curtibus et vineis ceterisque suis pertinentiis, site Lovanii. in platea dicta Halfstrata, inter bona Reyneri quondam de Wynghe et bona Sigeri vander Basdonc, necnon et singula..."¹²⁹. Ook later krijgt het klooster nog wijngaarden. Zo in 1426, 1434, 1436, 1437, 1444, 1451, 1461, 1469, 1471, 1474, 1484, 1491, 1496, 1498 en 1508¹³⁰.

Besluit

Al bij al blijft het wijngaardbezit van de Leuvense geestelijken in de 13de eeuw eerder beperkt. Pas in het midden van de 13de eeuw kocht het Sint-Pieterskapittel gronden, waarop we later wijngaarden aantreffen. Toch lijkt het eerder waarschijnlijk dat St-Pieters, net zoals Sint-Geertrui pas in de eerste decennia van de 14de eeuw in het bezit komt van wijngaarden. Deze wijngaarden zullen meestal via de hertog en zijn hofhouding verkregen zijn. Een cijnsboek en een akte van 1270 uit het archief van de Heilige Geest van Leuven, laten ons vermoeden dat de Leuvense wijnbouw pas in het laatste derde van de 13de eeuw onder de gewone man verspreid wordt.

129. PIOT, M., Een klooster..., p 143.

130. PIOT, M., Een klooster.... De bezittingen werden bestudeerd van 1415 tot 1511.

Hoofdstuk III De stad Leuven en de wijnbouw

Inleiding

Het derde hoofdstuk van het deel Leuven handelt over de relatie tussen de stad en de wijnbouw. Daar wijnbouw destijds een belangrijke economische activiteit was, is het logisch dat we daarvan ook sporen terugvinden in allerlei stadsreglementen. Vooreerst waren er de accijnzen op het verbruik van landwijn. Hoewel we in alle 14de eeuwse stadsrekeningen wijnaccijnzen vinden, is het wel de moeilijkheid om te bepalen of deze wijnaccijnzen nu geheven werden op Rijnwijn of landwijn. Vanaf de het einde van de 14de eeuw gaat de stad ook een belasting heffen op de wijngaarden zelf. Om deze heffingen efficiënt te kunnen innen werd het persen, het transport en de opslag van wijn streng gereguleerd. De stad liet zich natuurlijk ook in met het doen en laten van de wijngaardiers. Deze laatsten mochten zich trouwens pas na 1477 aansluiten bij een ambacht.

Artikel 1 De belasting op het verbruik van landwijn

A Het ontstaan van de wijnaccijnzen

Een accijns is een ruime omschrijving voor een stedelijke belasting die kan geheven worden op het verbruik, de produktie en het transport van goederen¹³¹. Het ontstaan van deze stedelijke belasting kan niet precies gedateerd worden. Vermoedelijk werden de eerste accijnzen ingesteld in het midden van de twaalfde eeuw, ter financiering van de eerste ringmuur. Toch bracht het bouwen van een ringmuur niet alleen kosten met zich mee, het kon ook opbrengen. Eens de muur er stond moesten alle mensen en alle goederen die in of uit de stad gingen immers door de stadspoorten. Zodoende werd het veel gemakkelijker om de goederenstroom te controleren en te belasten. Dit laatste kon niet zomaar gebeuren : de stad moest de toestemming tot accijnsheffing van de hertog afkopen door deze laatste een jaarlijkse toelage te beloven. Accijnzen waren dus blijkbaar niet het resultaat van een zuiver stedelijk initiatief¹³². Bovendien is er een grote gelijkenis vast te stellen tussen enerzijds de accijnzen en anderzijds de hertogelijke rechten en tollens. Van enkele accijnzen, zoals het broodhuis, kan men zelfs met zekerheid zeggen dat zij door de stad gekocht zijn van de hertog¹³³.

Wat nu te denken van de oorsprong van de wijnaccijns ? R. Van Uytven heeft inderdaad terecht de overeenkomst aangestipt tussen enerzijds het ovenrecht en maaltijdrecht met bak- en graanaccijns, en wijnrecht en moutmolen met wijn- en bieraccijns¹³⁴. Daar het heerlijke wijnrecht in de 11de eeuw, voor de opkomst van de Brabantse wijnbouw, reeds bestond, werd oorspronkelijk echter enkel vreemde wijn belast. Toch vinden we in latere periodes ook accijnzen op landwijn terug¹³⁵. Eén zaak is hiermee duidelijk : indien men de 14de eeuwse wijnaccijns juist wil interpreteren moet men eerst nagaan of deze gold op Rijnwijn, Leuvense wijn of beide.

B De accijnzen op landwijn : tarifiering en verpachting

In de rekeningen van 1350 lezen we omtrent de wijnaccijnzen : *"Item int jaere ons heren ad ccc ende viftich soe heft die stad die wine ass vercocht in der manire dat hij na volghet ende bescreven staet. Inden irsten dat dese ass sal in gaen des sondaeghs voere Sinte Katerline ... dats te wetene XXII daghe vander maent van november een jaere lanc durende in deser manieren dats te wetene dat men gheven sal van elker ghelte wijns VI d pay gd scilde*

131. VAN UYTVEN, R., SEL, p 112.

132. VAN UYTVEN, R., SEL, p 112.

133. VAN UYTVEN, R., SEL, p 8.

134. VAN UYTVEN, R., SEL, p 8.

135. Zie infra, p 128-129.

te XVIZ d gherekent ghelijc dat men toteheer ghenomen ende ghegheven heft"¹³⁶. Op elke gelte wijn moest men dus 6 d accijns betalen. Elke ame werd dus met 264 d ofwel 22 s belast. Ook in 1350 en 1352 bedroeg de wijnaccijns 22 s per ame. In 1361 wordt de wijnaccijns opgetrokken tot 33 s per ame. Tot hertoe werd dus slechts één tarief toegepast. Pas in 1366 treffen we in de rekeningen voor het eerst twee tarieven aan : één voor Leuvense wijn van 18 s per ame, en één voor Rijnse wijn van 33 s per ame. Daar dit laatste tarief overeenstemt met het tarief van 1361, lijkt het waarschijnlijk dat de wijnaccijns van 1361 eigenlijk een accijns op Rijnwijn betrof. Een ander argument om de belaste wijn van voor 1366 gelijk te stellen met Rijnwijn vinden we in een ordonnantie van 1368 : "*Inden ierste vander wijn assize soe sal men gheven van elken amen wijns die men te tappen vercoept III lib XII s ass gelds ende soe wie enegen wijn coept ochte in leeght te sijns selfs drinckene die sal oec gheven van elken amen III lib XII s ass gelds. Item van elken ame wijns die men vercoept in gheheelen cope*"¹³⁷ sal men gheven XVIII s ass gelds. Item soe wie enegen wijn vercoept te tappe die hem op sijns selfs arve gewassen ware binnen de banmilen die sal gheven van elken amen XXXVI s ass gelds ende van gheheelen cope XVIII s ass gelds"¹³⁸. Het is meer dan waarschijnlijk dat de 3 lib en 12 s (72 s) op "*elken amen wijns*" geheven werden op de Rijnwijn, die in dit document overigens niet met naam genoemd wordt. Met de nieuwe accijns op Leuvense wijn kon er natuurlijk wel verwarring optreden. Zo lezen we in hetzelfde document van 1368 een paar folia verder de zin : "*van ander wine die men te tappe vercoept*". De schrijver van de zin moet het als vanzelfsprekend hebben gevonden dat met wijn Rijnwijn bedoeld werd. Later werd tussen de woorden "*ander*" en "*wine*" evenwel het woordje "*Rijnschen*" tussengevoegd¹³⁹.

Hoewel de stad de accijnzen trachtte te verpachten, bleven deze sommige jaren onverpacht, zodat de stad ze zelf moest innen. Om de drie maanden werd de opbrengst van de accijnzen aan de vier rentmeesters van de stad overgemaakt. De pachters van de wijnaccijnzen hielden vooral de wijnhandelaars in het oog. Ze mochten op elk ogenblik en zo vaak het hun beliefd, huiszoekingen doen, om na te gaan of het inleggen, het roeien, het afschrijven en het verkopen verliep zoals voorgeschreven. Niettegenstaande de strenge controle maakten diegenen die vrijgesteld waren van accijnzen op wijn voor eigen gebruik misbruik van hun voorrecht door de accijnsvrije wijn verder door te verkopen. Om de accijnzen zorgvuldig te innen mochten de pachters van de wijnaccijnzen "*gezworen wijnstekers*" aanstellen. Bij het begin van hun ambtstermijn moesten dezen een eed afleggen waardoor zij zich verplichtten alle vaten op hun juiste maat te steken en te roeien zonder iemand te bevoordelen. Normaal gebeurde het wijnsteken door twee wijnstekers maar, "*aengaende den lantwijnen edicke mede ende den biere sal een wijnstekere alleene die moegen steken ende al opden gewoonlijck loon die den selven hebben sal die dair over wesen...juni anno XV c XXXIII*"¹⁴⁰. De vaten werden zo gestoken dat een aam 24 steken bevatte en een steek 4 potten. Nadat de inhoud bepaald was werd het op beide bodems gebrand met het "*aencleeft*" van de wijntavernier. Tweemaal per jaar, met kerstmis en met Sint-Jansmis, werden de vaten gedateerd met het teken van het jaar. Het was streng verboden om dit teken te laten verdwijnen of de wijn te verkopen in vaten die niet aan de vereiste voorwaarden beantwoordden¹⁴¹. Bovendien moesten de pachters van de wijnaccijnzen de stadsraad voorzien van Rijnwijn : "*Item dat die ghene die de wijn ass heeft oft hebben sal den raet doen dat hi dagelijx Rijnschen wijne hebben sal ende dien verco-*

136. SAL 4986, f 82 v.

137. De "gheheelen cope" is een belasting die door de stad geheven werd op de verkoop van wijnen in het groot; TAVERNIEERS, M., *Wijneconomie te Leuven...* p 39.

138. SAL 2709, f 2r.

139. SAL 2709, f 6r-v.

140. SAL 1523, f 20r.

141. TAVERNIEERS, M., *Wijneconomie te Leuven...* p 40-43.

pen gelijk men gewoonlec is alsoe dat de stat sonder Rijnschen wijne niet en blive staende"¹⁴².

Wanneer de wijnaccijnzen niet verpacht raken, moest de stad zelf iemand aanduiden om de accijnzen voor haar te innen. Zo in 1370, '71 en '72. Vooral de gegevens van dit laatste jaar zijn wel interessant omdat ze de opbrengst per wijnaccijns geven : "*Henric van Willebringen die men heet Absoloens ghesworne ende Lodoc Keyenoghe van buten raeds ende die stat gaf hen te clercken Henric van Biecht ende Ard Ratteman ende hebben bewijst met haren boeken dat daer af comen es binnen desen halven jaere van C LXXX amen Rijns wijns van elken amen III lib XII s ass g valent VI c XLVIII lib ass g. Item van V c amen Lovenschs wijns van elken amen XXXVI s ass compt op VII c LXXX lib ass g*"¹⁴³. Ook de volgende jaren bleven de wijnaccijnzen onverpacht, zodat we voor deze jaren ook over precieze gegevens beschikken. In 1373 brachten de wijnaccijnzen tot de laatste dag van juli op 474 amen Rijnse wijn en 460 amen Leuvense wijn respectievelijk 1705 lib 13 s en 948,5 lib op¹⁴⁴. In de tweede helft van 1373, vanaf 1 augustus te beginnen, werden de accijnzen geheven op 365 amen Rijnse en 401,5 amen Leuvense wijn goed voor respectievelijk 1314 lib en 722 lib 6 s¹⁴⁵. In de eerste helft van 1374 brachten de wijnaccijnzen op 435 amen Rijnse wijn 1566 lib en deze op 994,5 amen Leuvense wijn 1792 lib op¹⁴⁶. In het tweede deel van 1374 waren de accijnzen op 320 amen Rijnwijn en op 281 amen Leuvense wijn dan weer goed voor respectievelijk 1280 lib en 562 lib¹⁴⁷. Tot de laatste dag van juli 1375 werd nog eens 278 lib 4 s accijns geheven op "*C XXXIX amen I vullage*"¹⁴⁸ (?) van VI gelten wijns Lovens wijns die ghedronken sijn binnen der voirs halven jaere van alker amen XL s ass g valent II c LXX VIII lib III s ass g"¹⁴⁹. Vanaf 1 augustus 1374 werden de tarieven verder opgetrokken : vanaf nu betaalt men 4 lib voor elke ame Rijnwijn en 40 s voor elke aam Leuvense wijn. Vanaf dan zijn de accijnzen wel verpacht tot in 1395. In de rekeningen van dat jaar lezen we : "*Item noch van VII c XXVIII ame Lovens wijns getapt binnen die vors halven jaeren van elken ame XL s ass g valent XIII c LVI lib ass g. Item noch van VIII c XCV amen Lovens wijns die gehele vercost sijn binnen den vors halven jaere van elken amen X s ass g valent III c XLVII lib ass g*"¹⁵⁰.

Bij de interpretatie van de wijnaccijnzen moet men wel in acht nemen dat de begrippen "Leuvense wijn" en "Rijnwijn" niet de belaste wijnsoort, maar wel het toegepaste tarief omschrijven. Het gaat dus bijvoorbeeld niet op om aan de hand van de accijnzen op Rijnwijn, de hoeveelheid verbruikte Rijnwijn af te leiden. Dit leert ons ook een reglement van 1377, waarin de belaste wijnsoorten worden opgenoemd : "*Inden yersten es gheordineert vanden wijn ass datmen geven sal van elken amen Rijnsch wijns te tappe III lb ass g ende van Lovenssche wine die den goede lieden wast op haere erve ende dien sij selve tappen daer af selen sij gheven vander amen XL s ass g ende soe wie Lovenssche wijn vercoept in ghehelen coepe die sal gheven vanden amen XX s ass gelds weder hij dien heymelec of openbaer vercoept ende soe wie wijn coept ende inleeght tot sijns selfs drinckene die sal gheven ghelijc ocht hij dien wijn tapt voert van ghecochten Lovenssche wine van landewine ende van anderen cleyne wine die ghecocht sijn ieghen persoene daer men der stad enghenen ghehelen coepe af ghegeven en heeft die die tapt die sal gheven LIII s ass gelds ende heeft men daer af ghehelen coepe ghegeven soe en salmen daer af maer XL s ass g geven ende te wetene datmen cleyne wine heet alle die wine die in Brabant ende intlant*

142. SAL 2710, f 7v.

143. SAL 4996, f 3r.

144. SAL 4996, f 22r.

145. SAL 4996, f 41r.

146. SAL 4996, f 56r.

147. SAL 4996, f 86r.

148. Wij hebben deze inhoudsmaat nergens teruggevonden. Toch doet dit niets af aan de begripelijkheid, daar deze inhoudsmaat vermoedelijk gelijk was met 6 gelten wijn.

149. SAL 4996, f 110.

150. SAL 5005, f 6v.

van Ludic ghewassen sijn ende vanden groten winen dats te wetenen Elseter¹⁵¹ berchwijn, Rijnsschewijn, Auxuere¹⁵², Moselen¹⁵³, Betouwen¹⁵⁴ ende die ghelike. Item van Sente Jans wine¹⁵⁵ ende die ghelike ende van allen Fransoes an waer hi compt salmen gheven te tappe van elken amen iii lb ass gelds. Item die wijn van Beanen¹⁵⁶ sal staen ter ordinantien vanden Rijnsschen wine¹⁵⁷.

Door het grote verschil tussen de accijnzen op vreemde wijnen en deze op de landwijnen werden deze laatste natuurlijk bevoorreed. Tussen de Luikse en Brabantse en tussen de Leuvense en de andere Brabantse landwijnen werd er in 1377 nog geen verschil gemaakt. Allen volgden ze het tarief van de Leuvense landwijnen. Hierin komt evenwel verandering in het begin van de 16de eeuw, wanneer de stad door een verschillende accijnsheffing de eigen wijn wil beschermen: *"Item so wat lantwijn die buten gecocht werden diemen te Lovene inbrenge datmen daer af gheven sal vander amen L s ass gelts ... ende van Lovenschen wine diemen vercoept de gelte XVI grote daer af salmen gheven XLs ass gelts vander amen gelijc men tot heertoe gedaen heeft ende soe wie Lovenschen wijn vercoept te tappe de gelte omme XVIII gr dat hi daer af oec gheven sal L s ass gelts vander amen ende soe wat wijne datmen vercoept III lib de gelte datmen daer af gheven sal III lib ass gelts uut gescheiden den wijn die den wijn die den porteren buten wast op hore erve ende dien sij te Loven inbrengen ende te tappe vercoepen dat sij daer af gheven selen gelijc den Lovenschen wine ende ocht hi bynnen vryheiden gewassen ware"*¹⁵⁸. De concurrentie van de andere landwijnen, waarschijnlijk vooral van de Hoegaardse, moet het de Leuvense wijn in het begin van de 16de eeuw steeds moeilijker gemaakt hebben. De stad besloot dan maar om de Luikse landwijn, en dus ook die van Hoegaarden, even zwaar te belasten als de Franse wijnen: *"Item den pachteneren vanden voirs lantwijn ass en sal in sijn pachtinge nyet volgen Franssche, Lorainsche wijnen Pitauwen, Orlienssche wijnen Leeumalen (?), Bonbarden (?), Metssche wijnen, wijn van Namen, van Hoye, van Hougaerden ende andere dier gelijcke wijnen buyten lande van Brabant gewassen, want die der groven wijnassijen volgen"*¹⁵⁹. Deze protectionistische maatregelen wijzen duidelijk op de verzwakte concurrentiepositie van de Leuvense landwijn. Dit hoeft echter niet onmiddellijk te wijzen op een achteruitgang van de Leuvense wijnbouw in het begin van de 16de eeuw. Het is eveneens mogelijk dat de Leuvense wijn in de problemen kwam door een sterke expansie van de wijnbouw in bijvoorbeeld de streek rond Hoegaarden.

CDe vrijstelling en ontduiking van de landwijnaccijnzen

In de middeleeuwse stad genoten de geestelijken allerlei privileges, waaronder ondermeer de vrijstelling van accijnzen. Daar tavernebezoek moeilijk als een stichtelijke daad aanzien kon worden, hadden de kanunniken van het Sint-Pieterskapittel in de loop van de 14de eeuw reeds een vrije wijnkelder gekregen. Natuurlijk was het voor leken streng verboden deze gelegenheid te bezoeken. Ook mocht er geen gelag gehouden worden. De kanunniken hielden zich echter niet altijd aan de spelregels, zodat de belastingvrije kelder voor de stad al gauw een doorn in het oog werd. Het Leuvense kapittel was ook vrijgesteld op de tiendewijn, waarmee de wijngaarden in de omgeving belast waren. Naar een ordonnantie van 1377 was de wijn die gewonnen werd op de wijngaarden van Sint-Geertrui overigens ook vrij van accijnzen. Later worden hier ook nog de Tempeliers, het Gasthuis en de Witvrouwen aan toegevoegd: *"Item soe selen die van Sinte Peters haren tiendewijn ende die van Sente Gertruden (later toegevoegd : de Timpeleren Gasth. ende Wittevrouwen) haren wijn die hen binnen der vryheit van Lovenen ghewassen es vercopen moghen sonder ass daer af*

151. Wijn uit de Elzas.

152. Wijn uit de streek van Auxerre.

153. Wijn uit de Moezelstreek.

154. Wijn van Poitou.

155. Volgens L. De Man zou het een kruidenwijn zijn; DE MAN, L., ESB, XXXVII. p 40.

156. Wijn uit Bourgondië.

157. SAL 2717, f 3r.

158. SAL 1523, f 89r.

159. SAL 1712, f 37r.

*te ghevene (later toegevoegd : ende neghenen anderen)"*¹⁶⁰. Op de verkoop van andere wijn moest de clericus dus wel accijnzen betalen. In eerste instantie ging de geestelijkheid hier natuurlijk niet mee akkoord. Toch hield de stad voet bij stuk, zodat het tot een openlijk conflict kwam. Ellenlange juridische processen waren het resultaat : er werd zelfs tot in Rome geprocedeerd om de wijnaccijnzen van de geestelijken af te dwingen. En niet zonder succes : paus Bonifacius VIII gaf de stad gelijk en gelastte de abt van 't Park op 31 oktober 1392 de geestelijken van Leuven het tappen van wijnen te verbieden. Indien deze laatste het verbod aan hun laars zouden lappen mocht de abt zelfs de hulp van de wereldlijke macht inroepen en de schuldigen in de ban van de kerk slagen¹⁶¹. De geestelijken bleven natuurlijk wel vrijgesteld van accijnzen indien ze de wijn voor eigen gebruik kochten. Toch werd de hoeveelheid accijnsvrije wijn in 1420 als volgt vastgelegd : *"Item heeft de stat geconsenteert dat de Predicheren selen mogen copen binnen Loven tot haers selfs drincken XXV amen Lovens wijns sonder ass daer af te gheven. Item dat de Minderbroeders des gelijx selen copen mogen XIIZ amen wijns. Item dat de Augustine des gelijx selen copen ogen XV amen Lovens wijns. Item dat de voirs Predicheren, Minderbroeders ende Augustine de selve hebben wijngert oft erfpacht de hen bleven is van haren ouders selen dien wijn mogen drinken binnen haren cloestere sonder ass daer af te geven in alsulken voegen ... dat sij van dien wijnen yet vercosten binnen hare cloester oft daer buten dat sij dan daer af ass souden geven voor de Minderbroeders XIIZ amen, voor de Predikheren XXV aamen en voor de Augustijnen XV amen"*¹⁶². Dat de stad op haar hoede was voor misbruiken kunnen we afleiden uit het feit dat de wijnordonnanties van 1420 veel aandacht besteden aan de reglementering voor Sint-Geertrui : *"Item dat de heren van Sinte Gertruden hare wijne die hen wassen buten der vriheit van Loven ende oec hare thiendewijne de sij hebben buten der vriheit van Lovene niet mebrengen en sele noch doen mebrengen binnen Loven het en ware dat hen drincwijn gebreke van haren Lovenschen wijne dat sijs dan alsoe vele mogen mebrengen alsijs bedorven tot haers selfs drinkene.*

Item dat de heren van Sinte Gertrude gheene wijne vercopen en selen heymelec oft openbaer binnen haren cloestere, noch binen der vriheit van Loven uitgesceiden VI oft VII amen wijns tsaers van haren Lovenschen wijnen op dat sij willen ende soe waere men vonde dat sij iegen daccoirt ende tverdrach ghingen dat tusschen hen ende der stat gemaect was bi here Janne vanden Calsteren, dien God genadich sij, gelijc voirs is dat sij dan der stat recht van Loven inghenen saken die sij te doen hebben mochten ghenieten, noch gebruiken en souden alle argelist hier inne uitgesceiden.

*Item dat de heren van Sinte Gertrude selen mogen mecopen iegen de porters van Loven tot haere pitantie behoef LX ame Lovens wijns ende niet meer ende dat de porters daer af selen geven haren gehelen cope"*¹⁶³. Om de controle op deze en soortgelijke reglementen mogelijk te maken werd er bepaald *"dat neymant ghene wijne te Loven inne brengen en sal der cloesters oft den papen daer binnen geseten hi en sal dat voere cont doen den assisers oft haren clercken hoe vele dats wijn is ende wien dat sij dien wijn brengen oft vueren"*¹⁶⁴. Naast de voornoemde gevallen moesten de geestelijken ook geen accijnzen betalen op wijn *"die men drinct daer de papen hare yersten misse selen singhe"* en van de wijn *"vanden kynderen te clede inde cloesters oft van brulochten"*. Ook de wijn die *"men gheeft omme Gode"* of de wijn afkomstig van *"alle gheestelicke liede dien wijngert oft erfpacht bleven is van haren ouders"* was vrij van accijnsgeld, zolang ze de wijn niet verkochten¹⁶⁵.

160. SAL 2717, f 3v.

161. SAL 4107; TAVERNIER, M., De Leuvense wijneconomie... p 52.

162. SAL 2710, f 7v.

163. SAL 2710, f 8v.

164. SAL 2710, f 6v.

165. SAL 2710, f 7r.

Het aantal vrijgestelden steeg met de plechtige opening van de universiteit op 4 september 1426. Ook hier werden de voorwaarden tot vrijstelling nauwkeurig door de stad omschreven : de suppoosten van de universiteit mochten enkel zoveel wijn accijnsvrij inleggen als nodig voor hen zelf, hun "waarachtige" familie en voor de studenten die bij hen ingekwartierd waren. Geenzins mocht er winst gemaakt worden¹⁶⁶.

Behalve de geestelijken en de universiteit was natuurlijk ook de wijn die bestemd was voor het hof vrij van accijnzen : *"Item soe wie wijne vercoept onser genedige here oft vrouwe van Brabant daermee te tappe niet af en vercoept wat wijne dat sijn die binnen Loven gesleten worden daer af en sal de vercopere gheene gehelen cope geven meer soe waere de wijne van buten Loven gevuert worden ende gesleten eldere dan in haren hof ende herberge soe soude de vercopere daer af sinen gehelen cope moeten betalen... Item vanden wijne die men drinct inde Berch oft inden Munte daer en salmen ghene ass geven"*¹⁶⁷. Om te controleren of de wijn die voor hof bestemd was, wel degelijk bij het hof terecht kwam, betaalde de stad in 1402 iemand om achter de wijnwagen van de hertogin naar Brussel te lopen¹⁶⁸.

Tot slot kunnen we hier ook nog vermelden dat de stad er natuurlijk voor zorgde dat ze zichzelf niet ging belasten op de wijn die als geschenk werd aangeboden : *"Item dat de stat van Loven ghene ass oft gehelen cope geven en sal van enigen wijnen de sij coept omme yemande voirt te presentene"*¹⁶⁹.

Artikel 2 De belasting op de productie van Leuvense wijn

In dit deeltje gaan we na hoe de stad Leuven de wijn gewonnen op de Leuvense wijngaarden rechtstreeks heeft willen belasten. Naast wijnaccijnzen op wijnverbruik, is de stad ook accijnzen gaan heffen op de productie van wijn. Evenals de invoering van de accijnzen op het verbruik van landwijn, ontstond deze belasting vermoedelijk op het einde van de 14de eeuw. Om het ontstaan van deze belasting te situeren moeten we terug naar 1378, toen de financiële situatie van de Leuvense stadskas zo hopeloos geworden was dat de hertog zelf een commissie van zestien leden had aangesteld om voorstellen te formuleren om de toestand te saneren. Eén van de voorstellen van "de zestien" hield ondermeer het belasten van de Leuvense wijngaarden in : *"Item, es gheordeneert dat men van al den wine die den goeden lieden van der stat wassen sal op haeren erve omtrent Lovene ocht die den goeden lieden van buten in comt, het sy van haren pachte ocht van haren erve, ende die sy selve sliten ende drinken, die selen daer af gheven, van elken amen eenen halven gulden petere"*. Om ontduiking te voorkomen stelde de commissie voor dat *"gheen portere binnen Loven gheseten sine wine die hem wassen omtrent Lovene niergherinx perssen en sal dan binnen der vriheit ende binnen den gherichte van Lovene"*. Volgens de voorstellen moesten ook de geestelijken hun bijdrage leveren en accijnzen betalen *"van haren winen die sy vercoopen gheheel ocht te tappe, ute gescheden den wyn die sy selve drinken, van elken amme haren assyze gelyc anderen lieden, VIII jaer durende, want de wyn assyze te male verderft wordt omme dat de vorscreven geestelec liede haren wyn vercopen sonder assyzen ende copen wyngarde jeghen leeke lieden die sy vryen van assyzen"*¹⁷⁰. Het voorstel om ook de wijngaarden te belasten werd blijkbaar onmiddellijk uitgevoerd want in de rekeningen van juli 1379 lezen we : *"Item noch heeft ontfaen vanden drancwijne die den goeden lieden ghewassen is op hare erve ende die sij selve hebben ghedronken binnen desen ghehelen jare bi dese rentmeesters, daer af datmen gaf van elken amen Z peter ... C XVIII peters XIIZ g pl"*¹⁷¹. De Leuvenaars hadden in 1378-1379 dus op 236 amen zelfgewonnen wijn belastingen moeten betalen. Het is echter wel de vraag of deze belasting ook in de hiernavolgende jaren geïnd is geworden. Van

166. TAVERNIERS, M., *De Leuvense wijneconomie...*, p 74.

167. SAL 2710, f 5r.

168. SAL 5007, f 135.

169. SAL 2710, f 5v.

170. SCHAYES, A.G.B., *Analectes...*, p 375.

171. SAL 4996bis, f 84.

1378 tot 1383 hadden de ambachten zich, tot ongenoegen van het patriciaat, immers meester gemaakt van het stadhuis. Bovendien worden de voorstellen van "de zestien" pas in 1385 door Johanna van Brabant bekrachtigd¹⁷². Toch merken we dat er vanaf 1383 voorbereidingen werden getroffen om de wijngaardbelasting definitief te maken. De invoering van de nieuwe belasting bracht immers heel wat praktische problemen met zich mee. Zo kon de stad de Leuvense wijngaarden niet strenger belasten dan deze in de onmiddellijke omgeving van Leuven. Vooral de talrijke wijngaarden op de Roeselberg, die voor het grootste deel in Herent lag, vormde een doorn in het oog van de Leuvense magistraat. De inwoners van Herent beriepen zich immers op hun soevereiniteit. Deze laatsten moesten echter spoedig ondervinden dat er tegen de eerste stad van Brabant weinig te beginnen viel. Op 2 juli 1385 kon Leuven voor de raad van Brabant het volgende afdwingen : *"Wij Arnout van Ypere ende Wouter Zas scepene te Loven doen cont ende kenlec allen lieden dat comen sijne vore ons Henric ende Jan de Leeu ghebrueders, Jan veren Lysbetten, Peter vanden Velde, Wouter de Decker, Arnt Fiers, Jan vanden Putte, Loddewijc van Stocheem, Henric Imbrechts, Gord vanden Velde, Jan van Stocheem, Arnt Baert, Wouter de Beckere, Peter de Wageman, Jan vanden Velde, Willem Zeghers ende Jan Croye bastaert, alle van Herent ende van Oesterheem, mids stote ende tebatte die gheweest heeft tusscen die stat van Lovene in deen side ende den lieden van Herent ende Oesterheem, die wijngarde aen den Roesenberch liggende hebben in dander side alse vanden assizen die de voirs stat eysscende was vanden wine die hen den Roesenberch wast, gelijc die vors stat van haren porten aldair heeft ende die vors stat dat wel ende openbairlec onderwijst ende ghehoent heeft vore onser genediger vrouwen van Brabant haren goeden rade ende vore hare stede van Brabant dat die voirs wijngarde aen den Roesenberch gelegen ende den selven berch binnen de vriheyt van Lovene belegen es ende sculdech sijn te staen ter ordinantie ende rechte vanden vors stat ende hebben dair omme gheloeft vore hen hair oec ende nacomelingen der voirs stat assise te gheven van alle haren wine die hen wast op hare wijngarden aen den voirs Roesenberch belegen ende hebben voirt ghekent ende verlijt openbairlec dat die voirs wijngarde aldair sculdech sijn te liggen ende te staene ter ordinantien ende rechte vander vors stat gelijc den portene van Lovene tewelege dagen sonder argelist gegevene op Sinte Peters ende Pauwels dage der apostelen"*¹⁷³. Was het de stad wel gelukt om de Herentse wijngaarden te belasten, voor Heverlee lagen de kaarten anders. Hoewel de Heverleese taverniers wel wijnaccijnzen moesten betalen, was er bepaald dat de inwoners van Heverlee *"de wijn de hen aldaer sal wassen op haren erve dat sij de wijne mogen buten vercopen sonder gehelen cope deraf te geven"*¹⁷⁴. Waarschijnlijk kunnen we hieruit besluiten dat de Heverleese wijngaard eigenlijk niet zo belangrijk was. Rond 1390 treffen we in de rekeningen nog een laatste spoor aan van deze wijngaardbelasting : *"Item noch is geordineert datmen geven sal van elken amen Lovens wijns die den goeden lieden wast op hare erve ende dien sij selve drincken binnen haren huse van elken amen Z gulden Rijns"*¹⁷⁵ *daer af dat sij hopen dat tsiaers soude mogen comen omtrent VIZ c gulden Rijns die maken L lib g oude tsiaers"*¹⁷⁶. Op basis van deze belasting zouden we de productie van Leuvense wijn dus kunnen schatten op 1300 amen. Een flinke vermeerdering dus in vergelijking met 1378-1379, toen er maar 236 amen belast werden. Het is natuurlijk gevaarlijk om deze verschillen zomaar met elkaar te gaan vergelijken, omdat we geen inlichtingen hebben over de klimatologische omstandigheden van de betrokken jaren. Bovendien zou het kunnen dat de wijnoogst in 1378 schade had ondervonden van de onrusten. De hogere opbrengst van 1390 kan dan weer verklaard worden door de inlijving van de Roeselberg en door de aanplanting van nieuwe wijngaarden. Na deze datum vinden we in de rekeningen geen enkel spoor meer terug van deze wijngaardbelasting. Dit is ech-

172. VAN UYTVEN, R., SEL. p 24-26.

173. SAL 1554.

174. SAL 2710, f 7v.

175. 15, 5 peter = 1 lib oude groot; VAN UYTVEN, R., SEL. p 58.

176. SAL 2482, f 5r.

ter niet zo verwonderlijk, daar deze belasting volgens het oorspronkelijke sanering-splan maar acht jaar zou van kracht zijn. Toch laat de stadsmagistraat de Leuvense wijngaarden sindsdien niet meer ongemoeid. Zo moest er in 1420 op al de in Leuven geproduceerde wijn de accijns van de geheele koop betaald worden, ook al was deze wijn voor eigen gebruik bestemd : *"Item soe wat porter oft pertersse van Loven enige wijne uter stat oft uter vriheit van Loven vuert de hem gewassen sijn ane de berghe omtrent loven gelegen gelijc sij hier na becriven staen dat hi daer af sal gehelen cope geven weder hi dien drinct oft voirt vercoept. Item soe wat wijnen de wassen ane de Roesselberch ane Kesselberch ter Hergracht ane Scoerberch ane de Galgeberch ane de Bollartslage ane der Vogelsanc ane Stupers ane Swanenberch te Wiltsele ende ande alle andere wijngerde ende bergen omtrent Loven gelegen ende de sij voirt vercopen buten Loven oft deromme dat sij deraf ass. selen geven gelijc den porters van buten ende dat sal elc voirt brengen ane de clerke binnen den derden dage ende soe wiet niet en dade de soude verloren van elken amen III gulden Holl. te deilen gelijc voirs es¹⁷⁷. En net zoals in 1385 werden ook nu weer de wijn van de wijngaarden van buiten Leuven - en in het bijzonder deze van Herent - onderworpen aan de belasting : *"Item dat de goede lieden van Herent ende alle anderen lieden buten der vriheit geseten die haren wijne binnen Loven willen brengen dat sij dien wijn niet en selen mogen drinken binnen Loven oft oec weder buten Loven vueren sy en sele daer af ass geven gelijc datter op geset is"¹⁷⁸.**

De reglementering nodig voor de controle op de belastingplichtige wijngaarden was al even belangrijk als het instellen van de accijns. Vooreerst werd bepaald dat de wijndruiven die gewassen waren op de heuvels rondom de stad enkel maar in door de stad erkende persen mochten geperst worden : *"Item dat een yegelijc die buten der vriheit geseten is die wijngert heeft ane enich vanden bergen die vore ghescreven staen dat hi sijne wijne brengen sal ten naester perssen binnen der vriheit van Loven op I core van III gul. holl. terde der here terde der stat ende terde diet voirt bracht. Item dat nyemant binnen Loven geseten sijne wijne die hem wassen omtrent Lovene ane de voirs berge neegerinx perssen en sal dan binnen der vriheit ende binnen de gherichte van Lovene ende soe wie hier iegen dade die soude verloren X s g ende terde der here terde der stat ende terde diet voirtbracht. Item dat nyemant binnen Loven geseten ghenen wijn oft verguys perssen en sal in sijne lakenperssen thuys of elders ende soe wie dat dade hi soude verloren I core van I gul. holl terde der here terde der stat ende terde diet voirtbracht ende dertoe der wijn ... oft verguys verloren mer dat sij haren wijn oft verguys openbaer brengen in de grote perssen daermen dagelex wijn ende verguys pleecht me te perssen opden selven core. Item dat nyemant ghene persse houden en sal noch en mach omtrent Lovene daermen enigen wijne inne perssen sal de stat en sal daer af hare ass hebben ende soe wie enige wijne perste heymelijc oft openbaer sonder ass daer af te gheven ter wittige waerheit dat hi selve de ass daer af sal betalen ende daertoe I core van III gul hol te deylen gelijc den anderen coren¹⁷⁹. Het verbod op wijnpersen buiten de vrijheid van Leuven vinden we ook al terug in 1377, met dezelfde straf¹⁸⁰. In de wijntijd moesten de stadsambtenaren naar de erkende wijnpersen gaan om er de accijnzen in ontvangst te nemen. Eerst moesten deze echter wel *"Den eedt vanden clercken die de perssen visenteren inde wijntijt afleggen : "Ic gelove ende zwere ten heylighen rat ick als clerck vanden wijnass dair ick toe gheseit en wel ende getrouwelijck scrijven sal aller tgene datmen dairinne bedienen sal sonder dairinne yemand te versthoven¹⁸¹ oft te verdraghen¹⁸² ende dat alsoe. overbringen ter stad meesten profijte ende dat alle kueren die ick dairinne bevinden sal an den rintmeesteren op tregister oft hueren clercken overbringen ende de stad in**

177. SAL 2710, f 4r.

178. SAL 2710, f 4v.

179. SAL 2710, f 4v.

180. SAL 2717, f 3v.

181. Verstoven : In verwarring brengen; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl IX, p 79.

182. Verdragen : kwijtschelden, niet toerekenen; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl VIII, p 1642.

*haere ass in gheender manieren in harer ass laten vercorten ende dat niet laten om gheenderhanden saken wille nae alle mijn beste soe moet mij God helpen. XV c XVIII*¹⁸³. Het is moeilijk te bepalen hoeveel en waar de erkende wijnpersen juist lagen. Een rekening van 1411 vermeldt er een twintigtal :

"Item Arde Bonen vanden wijne te scriven in de III perssen onder den Kes-sele...XLVIII pl

Item Henric Hoebosch vanden wijne te scriven in de II parssen ter Hergracht...XLI-III pl

Item Gode. van Veltheem vanden wijne te scriven inde perssen achter Vlieder-beke...XLVIII pl

Item Jan van Oerbeke vanden wijne te scriven inde persse onder den Roessel-berch...XLVIII pl

Item Janne Scelken vanden wijne te scriven inde II perssen buten de Borch-porten...XLVIII p

Item Janne vander Horst vanden wijne te scriven ande III perssen onder de Borch...XLVIII pl

Item Evert den Clercke vanden wijne te scriven in de III perssen opt Sant...XLVIII pl

Item Hermen vander Eyken vanden wijne te scriven inde III perssen in de Wijngert-strate ende inde Calhovenstrate...XLVIII p

*Item Hermen van Bevere vanden perssen te verwaren op de Marct ...XLVIII pl som III c XCVI pl*¹⁸⁴. Dat de stad in het begin van de 15de eeuw steeds meer geïnteres-seerd wordt in de fiscale mogelijkheden die de wijnteelt bood, blijkt ook uit het feit dat men in 1419 de wijngaarden zelfs laat tellen : "*Item gegeven Wouteren van Hanewijc XVII in junio van alden wijngert omtrent Lovene te beschrijven hoe vele dat-ter ware van VI dagen vore samen loene C pl*"¹⁸⁵. Om de controle nog te vergemakkelijken bepaalde de stad niet alleen de plaats waar men de wijn moest persen, maar ook het tijdstip wanneer de wijn vervoerd mocht worden. Kleine hoe-veelheden wijn, die men "te tappe" kocht, mochten wel vrij vervoerd worden : "*Item datmen ghene verhaven oft onverhaven*¹⁸⁶ *wijne dragen noch vueren en sal noch en mach achter straten binen der vriheit van Loven het en sij metten lichten dage tusschen de II wercklocken van smorgens tot savonds ende soe wie hier iegen dade soe soude de ghene dies dien wijn ware den wijn verliese ende dertoe I core van III gul holl te deylen gelijc de anderen coren ende de den wijn dragen oft voerden buten de tide voirs de soude verloren de selve core oft daer voere III uren opt pel-lyrne staen uutgesceiden den wijne diemen haelt te tape*¹⁸⁷. Diegenen die de wijn vervoerden moesten de pachters van de wijnaccijnzen zelfs komen melden wiens wijn en hoeveel wijn zij verplaatst hadden : "*Item alle die ghene die wijn achter straten dragen oft vueren verhaven oft onverhaven ende alle de ghene de hen der liede wijne onder wijnde inder persse oft eldere dat sij solen berichten de goeden lieden die de wijness hebben ende hare clercke alsoe dicke alsij ane hen comen ende hen vragen wies de wijn is oft hoe vele dats is daer sij hen na vragen ende soe wie dats niet en dade hi soude verloren V gul holl te deylen gelijc de andere coren*¹⁸⁸. Bovendien mocht de stad van Leuven "gaen in alden porters

183. SAL 1529, f 57.

184. SAL 5013, f 27v.

185. SAL 5028, f 126r.

186. Waarschijnlijk in de betekenis van gerijpte en ongerijpte wijn.

187. SAL 2710, f 5r.

188. SAL 2710, f 5r.

*huysse van Loven en sal mogen besien hoe vele wijne dat hem gewassen sijn op hare erve alsoe dicke alsij wilt ende thare sal genoeghen*¹⁸⁹.

Artikel 3 De reglementering met betrekking tot de wijnbouw zelf

A De stadsreglementen voor 1477

De stadsreglementering getuigt niet enkel van de aanwezigheid van de wijnbouw in de stad, maar ook van de nauwe band die er bestond tussen de wijnbouw en de stadsbelangen, of liever de belangen van enkele invloedrijke families. Het is veeleer regel dan uitzondering dat de schepenen die een ordonnantie in verband met de wijnbouw uitvaardigen zelf wijngaarden bezitten en dus betrokken partij zijn. Het vroegst bewaarde reglement, dat rechtstreeks handelt over de wijnbouw, dateert van het begin van de 15de eeuw, toen de stad een wijngaardhoeder aanstelde. Deze stadsarbeider kon gehuurd worden door de wijngaardiers om de kinderen en de vogels te beletten om zich te goed te doen aan de rijpe druiven: *"Item dat in allen laghen vanden wijgerde omtrent Loven hoedere setten sal ende dat twee och drie goede liede die aen die laghe ghelegen sijn de hoede hueren moghen ende dat elker malc die aen die laghe gelegen es daer met gelde sal nae de gelangde dat hi wijngarts heeft"*¹⁹⁰. In dezelfde periode moet men ook reeds geconfronteerd worden met enerzijds stijgende lonen en anderzijds een toenemende concurrentie tussen de wijngaarduitbaters. De hieruit voortvloeiende prijzenslag moet vooral voor de wijngaarduitbaters erg nadeling zijn geweest. Deze laatsten hadden er dan ook alle belang bij om maximumlonen vast te leggen. Een ordonnantie van 1413 bepaalt het volgende: *"vanden wijngaerders wat sij hebben selen vore horen dachuere...drie pont sdaighs ende niet meer"*¹⁹¹. De maatregel was blijkbaar nog niet efficiënt genoeg om de concurrentie tussen de wijngaarduitbaters een halt toe te roepen. Een jaar later wordt het aan iedereen simpelweg verboden om nog wijngaarden aan te planten: *"Het es overdraghen omme ghemeynen orboere"*¹⁹² *ende profite vander stat in vollen rade met den goeden lieden van buten raets ende geswoeren vanden ambachten dat van nu voertaen nyemant wie hij sij planten noch setten en sal enighe wijngarde bynnen der stat noch vryheit van Lovene het sij op lant op berghe ocht te wat plaetsen dat sijn mach in gheenre manieren ende soe wie dat dade die soude verboeren enen core van XX rijsche gulden tderdel den here tderdel der stat ende tderdel diet voertbringt Ludovicus Pynnoc et Walterus Capelleman julij XXII anno M CCCC quartodecimo*¹⁹³. Beide schepenen leggen daarenboven ook nog het wijngaardbezit aan banden. Op lange termijn zekere geen onverstandige maatregel. Monopolievorming zou de concurrentie tussen de wijngaardiers immers nog hebben doen toenemen: *"Item es verdraghen dat gheen wijngardere die nu tertijt een vierdeel wijngarts heeft ocht meer van nu voertaen gheen wijngarde meer vercrighen en sal mogen in gheenre manieren ende soe wie dat dade die soude verboeren ene core van XX Rijschengulden te deylen gelijk voirs es behoudelec dien soe waer enich wijngardere nu ter tyt ghenen wijngarde en hadde dat hijs een vierdel vercrighen mach ende niet meer ende soe waer hijs meer vercreghe dan een vierdel dat hi verboeren souden den voirs core te deyle gelijk voirs es Pynnoc Capelleman eodem*¹⁹⁴. De strenge beperkingsmaatregelen werden in 1416 wel een beetje verzacht door de schepenen De Rijke en van Oppendorp. Er werd bepaald dat de ingezetenen van de stad en de vrijheid van Leuven *"met sinen goeden sinen wille ende perfijt doen mach der op te planten ende te setten des hem genueght behoudelic enen yegeliken sine rechte"*¹⁹⁵. De beperking op het wijngaardbezit per persoon bleef even-

189. SAL 2710, f 7r.

190. SAL 1528, f 14v.

191. SAL 1528, f 21r.

192. Orboire, orbare : geldelijk voordeel; VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch..., dl V. p 1924.

193. SAL 1528, f 22r.

194. SAL 1528, f 22r.

wel behouden, al werd de boete wel teruggebracht van 20 tot 3 Rijnsgulden. Bovendien zouden de illegaal verworven wijngaarden voortaan in het bezit blijven van de overtreder. In 1418 bepaalde de stad dat de nominale lonen een beetje omhoog konden. Waren de lonen in 1413 vastgelegd op 3 lib, in 1418 wordt het omgerekend 3 lib 4 s pay. voor een winterdag en 3 lib 8 s pay. voor een zomerdag arbeid. Jonge dagloners of dagloners met minder dan twee jaar ervaring kregen maar 2 Lib 8 s pay : *"Item es overdraghen inden stat rade met vollen gevolghe dat de wijngarders die om haere huere werken den goeden lieden vander stat dat si wijnnen selen elcs daeghs te weten van Sente Remeys daghe tot half merte XVI grote payments ende van half merte voert tot Sente Remeys daghe toe elcs daeghs XVIII grote uutgescheiden dat de ghene die boven II jaer niet gheleert noch gewracht en hebben inden wijngart ende jonghe liede beneden haere daghe wesende dat die wijnnen selen XII grote daeghs ende niet meer ende so wie meer gave ocht name dan voirscreven es dat die verboren soude enen gulden tderdendl daer af den here tderdel der stat ende tderdel diet voertbrent ... Walterus Pynnoc et joh. de Pute*¹⁹⁶. Inmiddels liet ook de maatregel van 1416, waardoor de wijnbouw zich nog kon uitbreiden, zich op een ander vlak gevoelen : er werden wijngaardstokken uit de wijngaarden gestolen. Een vroegst bewaarde ordonnantie die melding maakt van deze delikten, dateert van 1423 : *"dat wijngarders noch nyemant anders wijngartstaken noch gheenre hande wijngarthout uut goeder liede wijngerde dragen en selen noch doen dragen anders dan uut hoers selfs wijngerde noch desgelijx doen*¹⁹⁷. Door diefstal immers konden minder kapitaalkrachtigen, die toch aan wijnbouw wensten te doen, de investeringskosten drukken. Het is niet zeker of de kapitaalkrachtigere wijngaardbezitters met de volgende maatregel het de andere wijngaardbezitters moeilijker wilden maken om aan wijnbouw te doen : *"Item dat die wijngertstaken lanck sellen zijn IX voet te leveren den goeden lieden op I core van eenen gulden hollandsch ende dat die voirs staken inde bussen*¹⁹⁸ *gecomen zijnde alsoe dijck wesen selen dat sij tot inde myddel vanden rijnck hangende elc vanden stadthuys*¹⁹⁹ *comen moghen ende niet voirden opte voirs core. ... XXVI july LXXI*²⁰⁰. De lengte en de dikte van de wijngaardstaken werd dus nauwkeurig gereguleerd. Het is niet helemaal duidelijk wat de stad hiermee beoogde. Alleszins getuigen deze reglementen van de verregaande bemoeienissen van de stad. Vanuit dat opzicht is het dan ook niet verwonderlijk dat de wijngaardiers de opstand van 1477 mee steunden.

BDe opstand van 1477 en de vereniging in een ambacht

De wijngaardiers moeten zeker een belangrijke rol gespeeld hebben in de opstand van 1477. In de wijnbouw stelde het probleem van sociale ongelijkheid zich immers scherper dan in gelijk welke andere economische activiteit. Zoals we eerder reeds gezien hebben hebben de invloedrijke families die zich met wijnbouw inlieten steeds geprobeerd om de teelt via reglementeringen te beschermen tegen vrije concurrentie. De lonen lagen in de wijnbouwsector dan ook erg laag.

Tegen deze oneerlijke strijd konden de minder kapitaalkrachtige wijngaardiers zich enkel beschermen door zich te verenigen. De opstand van Paul Loenkens tegen de stad vormde de onmiddellijke aanleiding. Op 7 juli 1477 kregen ze uiteindelijk de toestemming om zich aan te sluiten bij een ambacht. Tot dan toe was dat geweigerd geweest. Het merendeel van de wijngaardiers zou echter geen voorstander zijn geweest van een ambacht. Misschien stonden ze onder druk van hun invloedrijke werkgevers om de oprichting van een nieuw

195. SAL 1528, f 22r.

196. SAL 1528, f 37r.

197. SAL 1523, f 99v.

198. Bussen : middel om iets in te bewaren, steeds rond en meestal van metaal of steen gemaakt; VERWIJS, E. en VERDAM, J., *Middelnederlandsch...*, dl I, p 670.

199. Misschien een soort ring waarvan de grootte door de stad was bepaald en waarmee men de dikte van de wijngaardstokken kon meten.

200. SAL 1529, f 112r.

ambacht af te wijzen. Er werd dan maar besloten dat de wijngaardiers die dit wensten zich mochten aansluiten bij het ambacht van de fruiteniers²⁰¹ : *"Opt vervolgh dat enighe vanden wijngeders van bynnen der stad gedaen heben om consent te hebben dat de neringhe vanden wijngerden een ambacht soude moegen wesen daer ... die contrarie tot noch onderhouden es geweest maer de selve neringhe voir hantwerck geacht ende al eest dat dmeeste deel vanden wijngeders van bynnen ende buyten volgende niet en begheren dat ambacht worde soe es nochtan overdragen ende gheconsenteert bijden raide buten raide dekene, ... dat wijngerden een ambacht sal wesen en toegevueght wordden den ambachte vanden fruyteniers om daer inne te moghen comen alle de ghene diet gelieven sal ... her inne versien dat die ghene int ambacht comende hueren dachueren noch van verdinghden wercke hueren tax niet selen moegen hoeghen voir den toecomenden tijt ende ... dat niet iegenstaende desen consente elc van bynnen ende ... buyten diet gelieft sonder int ambacht te moeten comen ... "*²⁰².

In een ordonnantie van 9 december 1477 lezen we dat de wijngaardiers zich moeten laten ontwapenen : *"Item om dat de wijngeders Pauwelse Loenken in zynen quaden vornemene gewapent principalijck voren ende meerdan andere gevolcht hebben, sal elck van hen op morgen met zonnenschijne bringen opte camere vander stat ... , alle zijn hernasch ende geweer zonder dat tontvremdene ende tot zijnder eedt vuytgenomen dermede zij huer werck ende neringhe doen, opte pene van te verbueren tselve hernasch te deylen in drien ende van gebannen te zijne vuyt brabant drie jaer lanc, deraf innen tax sal woorden gemaect om daerenteynden informatie genomen te worden wie van hen bij wille oft bedwongen Pauwelse gheadhereert heeft ende dan daer af te doen des den huere ende der stat duencken sal dienene van onder te behouden oft weder te geven"*²⁰³.

De toelating om zich bij een ambacht aan te sluiten kan echter niet verhinderen dat er wijngaardstokken worden gestolen. Naar het einde van de 15de eeuw stapelen de ordonnanties zich verder op. In 1484 lezen we : *"Item es overdragen inder stat raede biden meyer van Loven ende geboden ... dat negheen wijngarden noch hoere wive noch hoere kynder gheenrande gaet staken noch reeven"*²⁰⁴ *noch bussemen dragen en selen uuter goeder liede wijngarde daer hij in werken omme hoeren loen noch nyemant anders uutgescheiden gebroken loef ende soe wie der iegen dade die soude verloren enen gulden also dicke alst ghevele sonder verdragen terdel den here terdel der stat ende terdel diet voertbrengt ende soe waer yemant seggen woude die daer met bevonden ware dat hi alsulc goet brachte uut sijns selvs wijngarde dat soude hi moeten bethoenen ter wettiger waerheit ocht hi soude den selven core gelden presentibus ... Grutere Mertens februarij XXVIII anno LXXXVI"*²⁰⁵. Ook hier weer merken we op dat de ondertekenende schepenen, De Grutere en Mertens ook wijngaarden bezitten.

CDe reglementering na 1477

Alle ordonnanties ten spijt gaat het in de jaren '70 en '80 slecht met de Leuvense wijnbouw. Niet enkel voor de schepenen die wijngaarden bezaten, ook voor de stad zelf was dit een jammerlijke zaak. Voor de stad was de wijnbouw immers een belangrijke bron van inkomsten. In 1487 vaardigt de stad onder de titel *"Dat alle wijngerde bynnen der vryheit gelegen liggen selen tot der stat rechten"* de volgende ordonnantie uit : *"Item es overdragen inder stat raede dat soe wie voertaen comen sal tot enigen wijngarde gelegen bynnen der vryheit van Loven ocht goedinge daer af ontfanen sal dat hi geloven sal dat die wijngaerde erflic*

201. Voor meer informatie over de verdere ontwikkeling van dit ambacht in de 17de eeuw verwijs ik graag naar A. MEULEMANS, ESB, XXXVII, p 336-347 en 401-410 en ESB, XXXVIII, p 26-31, 134-151 en 225-234.

202. SAL 1528, f 156r.

203. SAL 1428, f 166.

204. Reve : afgesneden rank; DE MAN, L., ESB, XXXVII. p 39.

205. SAL 1523, f 33r.

selen bliven liggende tot alle den rechte ende versagen der stat van Loven novembre XX annoLXXXVII"²⁰⁶.

In de jaren '90 moet de situatie voor de wijnbouw weer verbeterd zijn, want in 1494 moet de stad de wijngaardbependingen terug invoeren : "*Item es overdragen omme gemeynen orber vander stat in vollen rade dat negheen wijngarde van nu voertaen tot hoers selvs behoef gheen bosch noch lant te wijngarde setten setten noch planten en selen mogen in gheene manieren noch oec meer wijngarts houden noch vercrijgen dan sij opten dach van heden hebben ende houdende sijn ende soe wie dat dade dat hi dien wijngert verboren souden half den here ende half der stat behoudelic dien dat soe waer enich wijngarde ghenen wijngert en hadde dat hijs een vierdel vercrijgen mach ende niet meer, ... anno XCIII (1494*

Item dat nyemant gheen lant nemen noch vercrijgen en sal omme wijngart daer op te settene ende te planten datmen metter ploech wynnen mach sonder alleene berge diemen metter ploech niet ghewynnen en can ende alle de ghene die lant ghenomen hebben ocht vercregen omme wijngart daer op te settene die selen dier coemenscap quyt sijn ende die goede liede selen hoere lant weder nemen moeten uutghenomen lant dat nu geset es te wijngarde dat sij dat behouden selen mogen cor. eisdem"²⁰⁷. In de jaren '90 worden er trouwens ook weer massaal ordonnanties uitgevaardigd om de wijngaarden te beschermen tegen dieven en dieren. In 1496 lezen we met betrekking tot loslopende dieren : "*Item dat nyemant sijn verkene noch coeye en sal laten gaen inder goeder liede wijngart ende soe wies verkene of coeye mn vonde in yemans wijngart hem schade doende die souds sijn van elken verkene op enen core van X lib ende van elker coe enen coer van enen gul holland. terdel den here terdel der stat ende terdel diet voertbrachte it. coram Monte Rike ott.VIII anno XCVI*"²⁰⁸. De reglementeringen moeten evenwel weinig gevolgen gehad hebben. Men besloot dan maar om de overtreders een straf in natura op te leggen : "*Item dat gheen wijngarden planten noch boesemen en sal mogen snijden in yemants wijngaert noch daer uut dragen daer ment bevonde ter waerheit ende soe wie dat dade die soude verboren enen wech tonser vrouwen te Ruchemadouwe*"²⁰⁹ te porren sander daeghs metten sonnen ende daer toe soude hi voer elc plante ocht bueseme een mande weder setten moeten in des gheens wijngert daer hijt uutghesneden hadde cor. eisdem"²¹⁰. Ook werden de boetes in 10 jaar tijd verdrievoudigd : "*vanden selve lieden erven afhahlen noch oick staken oft wijngerthout vanden liede erven vuyttrecken noch afhahlen in enigerhande manieren op eenen kuere soe wie ter contrarien bevonden werdt doende van drie hollants gulden terdeel den heerde terde der stadt ende terde den voirtbringer*"²¹¹. En niet enkel de wijngaardstaken waren het doelwit van diefstallen. Blijkens een ordonantie van 1536 werden de druiven zelf ook gestolen : "*Item her es overdragen bijden her ende der stadt dat nyemant wie hij zij en sal moegen .. snijden in of op der goeden lieden erven noch aldair druyven halen noch andere vruchten als appelen peren oft der gelijke dan elck op tzijne juli 24, anno XV c XXXVI*"²¹². Ook het ambacht van de wijngaardijs en de fruitkwekers ondernam actie tegen de diefstallen. In het jaar 1556 werd volgende ordonantie uitgeschreven : "*Ordinantie om te straven die dieffuerijen die inde hoven wijngaerden ende dyergelijcken int plantsoen ende boomen geschieden. Alsoo den rade der stadt Lovene met supplicatie schriftelijcke te kynnen gegeven wardde van wegen der gezworenen dekens ende gemeynen gesellen vande fruyteniers ende mandemakers ambachte dat om te versiene opde groote dieffueryen ende onrechtweerdighheden daegelijcx gebuerende zoe wel van eenige van hunnen ambachte als*

206. SAL 1523, f 23v.

207. SAL 1523, f 99r.

208. SAL 1532, f 92bis.

209. Vermoedelijk gaat het hier om een bedevaartsoord.

210. SAL 1523, f 99r : 1500.

211. SAL 1428, f200v-201r : eind 15de Eeuw.

212. SAL 1528, f 219 : 1536.

*andere tut stelen bijdaghe ende nachte van alerhande jonge wassende bommen struycken ende plantsoen gegreffyt oft nyet inde greffye hoven wijngaerden ende nadere voirts te vercopen oft anderssins de welcke met grooten hoopen wardden daegelijcx ende besondere bij nachte vuytgegraven*²¹³. Een dertigtal jaar later, in 1583, vaardigt de stad een ordonnantie uit om het te vroeg plukken tegen te gaan. Vanaf nu mochten de wijndruiven pas vanaf 15 september geplukt worden. "Om te versiene opde ongeregeltheyt, op andere jaeren gebuert zijnde, ende noch daghelijcx gebuerende, int snijden vanden wijngaerden, waer doer dinnegesetene deen dandere tot snijden van wijnen, oyck voerden tijt inciterende ende malcanderen verrasschende, het rijpen vanden zelve wijnen benemen, ende alsoe oir-sake zijn, dat de wijnen alhier nyet zoe goet en zijn, als elders, oft als zij soude moghe zijn, in dyen zij hunnen behoirlijke tijt mochte staen ende rijpen, soe es bijde heere ende stadt overdragen, ende wordt bij dese wel scerpelijck geordineert ende verboden, dat nyemandt van innegeseten, dese stadt wye hij zij, zijne wijngaerden int geheel oft in deel en sal moghen sijden oft beghinnen te snijden dan naer dexpireren van vijftien daghe naer Loven kermisse naestcomende op de pene van sesse carolusguldene bij elckx contrarie dese ordinantie doende"²¹⁴.

Besluit

Vanaf het moment dat de wijnbouw algemeen verspreid was en dus economisch belangrijk werd, heeft de stad geprobeerd om deze bron van inkomsten aan te boren. Dit gebeurde voornamelijk via een accijns op het verbruik van landwijn. De wijngaarden zelf werden enkel bij uitzondering belast. Waarschijnlijk had dit te maken met het feit dat de bezitters van wijngaarden, meestal ook het beleid van de stad bepalen. Dit blijkt trouwens ook uit de vele ordonnanties die de wijnbouw moesten beschermen tegen de vrije markt. Bovendien werden de lonen in de wijnbouwsector erg laag gehouden.

213. SAL 1531.

214. SAL 1531.

BESLUIT BIJ DEEL III

Vanaf het laatste kwart van de 13de eeuw worden ook in Leuven meer en meer wijngaarden in cijns gegeven. Toch duurt het nog tot in de 14de eeuw vooraleer de wijnbouw algemeen verspreid is. Vanaf dan krijgen ook de kerkelijke instellingen meer en meer wijngaarden. De Leuvense wijnbouw bereikt in het begin van de 15de eeuw een eerste hoogtepunt. Vanaf de jaren 1430 neemt de wijnbouw echter terug af, om naar een nieuw hoogtepunt te komen op het einde van de eeuw. Vermoedelijk bereikt de Leuvense wijnbouw dan pas haar hoogtepunt. Vanaf 1570 gaat de wijnbouw er echter terug sterk op achteruit. Toch zal het nog tot in het begin van de 17de eeuw duren vooraleer de wijngaarden een zeldzaamheid worden.

Algemeen kan men stellen dat de wijnbouw een economische activiteit was die sterk beïnvloed was door de adellijke heren. Niet enkel de rol die de hertog heeft gespeeld bij de verspreiding van de wijnbouw en de band tussen heer en wijngaard, ook de sterke bescherming van de wijnbouw door allerhande stadsordonnanties kunnen hierop wijzen. Zo wordt zowel de uitbreiding van het aantal wijngaarden als het loon van de wijngaardier door de stad sterk gereguleerd. Hoewel de wijnbouw in eerste instantie op geen enkele manier belast wordt, gaat de stad op het einde van de 14de eeuw toch over tot het heffen van een accijns op de landwijn. De wijnbouw was dan, door vercijnzing en verpachting, immers reeds ruim verspreid. Toch treedt de stad op, wanneer er teveel akkers in wijngaarden worden omgezet. Ook verzetten de stadsmagistraten zich, op kosten van de stadskas, tegen een veralgemening van de wijntienden.

DEEL IV. DE LANDWIJN : HANDEL EN VERBRUIK

Inleiding

Om het economische gewicht van de landwijn te kunnen inschatten, zullen we ons ook toelagen op de studie van de handel en het wijnverbruik. In het hoofdstuk over de handel vragen we ons af of de produktie van landwijn eerder een exportgerichte nijverheid was, dan wel of ze zich eerder concentreerde op de plaatselijke markt. Verder zullen we ook proberen te onderzoeken waardoor het verbruik van de landwijn beïnvloed werd, en of het juist is om te stellen dat deze wijn in de loop van de 16de eeuw ten onder ging aan de concurrentie met buitenlandse wijnen.

Hoofdstuk I DE HANDEL IN LANDWIJN IN DE NEDERLANDEN

Inleiding

In dit hoofdstuk zullen we de handel in landwijn van naderbij bekijken. We baseren ons hierbij voornamelijk op allerhande tolordonnanties en tolrekeningen. In eerste artikel wordt de export van landwijn in het algemeen besproken. Het tweede artikel is eerder een inleiding op het derde. We bespreken er de wijnhandel en de verschillende tolplaatsen waar we landwijn hebben aangetroffen. In het laatste artikel proberen we tenslotte de resultaten van ons onderzoek te interpreteren.

Artikel 1 De handel in landwijn

Het is logisch dat we de handel in Brabantse landwijn pas kunnen aantreffen vanaf de periode dat deze algemeen wordt. Daar ons onderzoek heeft uitgewezen dat de Brabantse wijnbouw pas in de loop van de 14de eeuw een hoge vlucht neemt, zullen we de handel in landwijn dus ook maar pas vanaf dan aantreffen. We worden hierin echter tegengesproken door F. Prims, die ons het volgende meldt : *"Maar uit het hartje van Brabant kwam nu bij as en bij kiel, te land en te water. Vooral was hier de waterweg van belang, - van Demer et (sic) Geete, Dijle en Senne. In 1242 zijn ons herhaaldelijk Leuven, Brussel en Antwerpen vernoemd. Van Leuven, Aarschot en Diest brengen de "scutae de lovanio", de leuvensche schuiten, den wijn uit de streek aan, nevens de gewone landbouwprodukten tusschen welke ook wel de tarwe zal geweest zijn . Even verder staat er over de Brabantse wijnteelt : "Ondanks ons al te koud klimaat had de wijncultuur van de Rijnstreek haar uitlopers tot in oostelijk Brabant. De steden Aarschot, Diest en Leuven, vooral Leuven, voeren hun gestookte wijnen uit naar Antwerpen. De "voeders" of wijnvaten werden op een "scuta de Lovanio", een leuvensche schuit geladen (1242) en zoo over Demer, Dijle en Rupel tot te Antwerpen onder de kraan gebracht"*¹. Uit bovenstaande teksten blijkt dat F. Prims enkel melding maakt van schepen die in 1242 - en enkel in dat jaar - wijn uit Leuven, Aarschot en Diest naar Antwerpen aanvoerden. Uit de contekst waarbinnen deze teksten voorkomen, kunnen we besluiten dat hij zich baseert op een ordonnantie uit datzelfde jaar betreffende de tol op schepen die in Antwerpen aanmeren. Als we nu de oorspronkelijke tekst van de bron ter hand nemen, lezen we : *"Wie so van Brabant brenghet eene scoude met wine tAntwerpen of daer copet van rechte zal hi sine wine daer up doen slaen"*². Het lijkt ons onterecht om op basis van dit fragment besluiten te trekken over de uitvoer van Brabantse wijn naar Antwerpen. Waarschijnlijk betreft het hier Rijnwijn, die via Brabant naar Antwerpen werd uitgevoerd. Dat Brabant hier afzonderlijk wordt vermeld wijst waarschijnlijk op het bestaan van een speciale tolregeling die voor Brabanders gold. De steden Leuven, Brussel en Antwerpen worden zelfs vrijgesteld van tol.

Zo'n 200 jaar later treffen we wel Brabantse landwijn aan in Antwerpen. Dit kunnen we besluiten uit het onderzoek van Asaert, die alle vermeldingen van vreemde, niet-Antwerpse schippers in de Antwerpse schepenregisters van 1394-1480 heeft opgetekend. Wel dienen we erop te wijzen dat we in deze schepenregisters enkel de schippers aantreffen die een belangrijke transactie aangingen of een schuld erkenden of een volmacht verleenden³. Alhoewel het niet met zekerheid landwijn betreft, vermoedt de auteur dat er in de tweede helft van de 15de eeuw landwijn werd uitgevoerd naar Antwerpen⁴. Hij baseert zich hiervoor op een proces tegen ene Jan Govartssone van Hoegaarden, die het in 1473/74 verzuimde om in Antwerpen aangifte te doen van de 11 stukken wijn, houdende 7 voeder en 2,5 aam, die hij vervoerde⁵. De datum van het proces

1. PRIMS, F., *De geschiedenis van Antwerpen.*, dl II, 2. p 71 en 129.

2. GIELENS, A., *De ordonnantie op den Riddertol te Antwerpen.* p 11-12.

3. ASAERT, G., *VKA*, nr 72. p 381

4. ASAERT, G., *VKA*, nr 72. p 392-393.

5. RAB R 22361, 1/2/1473-31/1/1474; ASAERT, G., *VKA*, nr 72. p 392-393.

neemt hierover alle twijfel weg. 1473 was immers een schitterend wijnjaar, zodat we kunnen besluiten dat het hier wel degelijk om Hoegaardse wijn gaat. In het begin van de 15de eeuw werd er echter ook al landwijn uitgevoerd naar Antwerpen. De bron hiervoor bestaat uit getuigenissen die werden afgelegd in 1432-1433, tijdens een proces tussen Antwerpen, Brussel en Mechelen betreffende de stapel van zout vis en haver. Op dit proces moesten de schippers getuigen wat ze allemaal al vervoerd hebben⁶. Zo komen we te weten dat ene Mathijs Davids, poorter van Leuven, en ene Bellen van Breeden, inwoner van Diest, landwijn hadden uitgevoerd⁷.

Artikel 2 Toltarief en tolrekeningen

A De toltarieven

1 De tolleren van de hertog van Brabant

De eerste tolreglementen maken geen onderscheid tussen de wijnsoorten : er is enkel sprake van "*een vate wijn*".⁸ Dit wil natuurlijk nog niet zeggen dat men met wijn automatisch Rijnwijn zou hebben bedoeld, toch lijkt dit waarschijnlijk. Immers, indien er al handel werd gedreven in landwijn, werd deze laatste even zwaar belast als Rijnwijn. Gezien echter de verschillende kwaliteit van beide wijnsoorten zou de tolheffing de handel in landwijn meer schade toebrengen. Bovendien vinden we in de tolreglementen van het begin van de 15de eeuw wel een verschillend tarief voor Rijnwijn en landwijn terug.

2 De tol te Rupelmonde en in 't Wiel

De tol van Rupelmonde kwam toe aan de graaf van Vlaanderen. Strikt formeel genomen kan de tol beschouwd worden als een tegenprestatie voor vrije doorvaart op de Schelde en de beneden-Rupel⁹. Via deze tol kon dus niet alleen de binnenscheepvaart op de Schelde tussen Brabant en Vlaanderen, maar ook deze op de Rupel belast worden. Het belang van Rupelmonde blijkt eveneens uit het feit dat Filips de Goede er, als graaf van Vlaanderen, in 1455 een stapel voor bier en wijn oprichtte. De ingevoerde dranken moesten er dus gelost worden alvorens ze verder mochten verkocht worden in het land van Waas. In 1484 bleek een tweede tolkantoor nodig. De Rupel, die in omstreeks 1300 nog omzeggens loodrecht op de stad in de Schelde wierp, was door de jaren heen immers noordwaarts verschoven. De nieuwe tolplaats werd opgericht "in 't Wiel" of "'t Mechelsgat", aan de overkant van de Schelde, aan de brede monding van de Rupel¹⁰.

Gezien haar geografische ligging, tussen Antwerpen en een groot gedeelte haar Vlaamse en Brabantse hinterland, moet Rupelmonde van belang geweest zijn voor de wijnhandel. Vermoedelijk gold de tol in den beginne zelfs enkel voor wijn. In 1271 nog worden bijna alle tolleren door de gravin van Vlaanderen en Henegouwen immers omschreven als "*wienage*". Dit document wijst dus niet enkel op het belang van wijn als handelswaar maar ook op wijnhandel als een van de eerste handelsactiviteiten op lange afstand. De grafelijke "*wienage*" van Rupelmonde maakte volgens het tarief van mei 1271 een onderscheid tussen scheepsladingen, die 30 vaten wijn en meer omvatten, en anderen die onder de 30 vaten bleven : de eerste categorie betaalde in speciën het bedrag van 30 schellingen Vlaams en in natura 13 stopen wijn, terwijl de tweede categorie in natura hetzelfde moest opbrengen, doch in speciën getaxeerd werd met 10 penningen Vlaams per vat. De ladingen van 30 vaten en meer waren dus duidelijk bevoordeeld op meer bescheiden ladingen. Logischerwijze dient men hieruit te besluiten dat de wijnhandel bij voorkeur een zaak was van kapitaalkrachtige

6. ASAERT, G., VKA, nr 72. p 322 en 327.

7. Archief Antwerpen Tresorij 584, f 275r en 273 r-v; ASAERT, G., VKA, nr 72. p 392-393.

8. VAN DER LINDEN, H., BCR, CIX. p 89.

9. PEETERS, J.P., Handelingen van de koninklijke commissie voor geschiedenis, CLX. p 261.

10. VAN ESBROEK, K., De tol te Rupelmonde en int Wiel.... p IX en XI.

kooplui die in staat waren te investeren in relatief grote hoeveelheden. Doordat de tolheffing op hun lading alleen al vrij zwaar uitviel, waren de wijnschepen van elke verdere heffing ontlast, tenzij ze buiten wijn nog andere waren vervoerden. De vaartuigen van het type "schuit", die met een lading wijn stroomopwaarts voeren en vervolgens stroomafwaarts leeg terugkeerden betaalden 20 penningen vlaams. Dit laatste bedrag betaalden zonder uitzondering alle schuiten, die, hetzij leeg of beladen zowel stroomopwaarts als -afwaarts voeren. Voor de wijnschepen van Antwerpse herkomst werd evenwel in een gunsttarief voorzien in die zin dat ze, zowel bij het op- en afvaren, slechts 5 penningen moesten betalen. Uiteraard illustreert deze laatste bepaling ten volle de rol die de stad Antwerpen van oudsher reeds moet gespeeld hebben in de trafiek op de beneden-Schelde en de Rupel. Een andere groep, die in het toltarief van 1271 met een aparte vermelding bedacht werd, waren de kooplui uit de stad Gent, die, wanneer zij op hun terugkeer waren met een lading wijn, in de landen van Overmaas gekocht, voor hun scheepslading enkel 15 penningen Vlaams en 13 stopen wijn betaalden. Met de wijn van Overmaas wordt meer dan waarschijnlijk de Rijnwijn bedoeld die de Gentse kooplui als retourvracht meenamen, nadat ze eerder met hun wollen lakens naar het Rijnland waren getrokken. De Duitse gebieden waren in de 13de eeuw immers een courante afzetmarkt voor de produkten van de Gentse nijverheid. Anderzijds was het in die jaren vrij gebruikelijk om laken en wijnhandel te combineren, aangezien het in beide gevallen bij voorkeur ging om een trafiek over lange afstand¹¹.

Op basis van de tolreglementen kunnen we ook nog iets te weten komen over de inhoudsmaten. In 1271 werd de trafiek van wijn immers bevoorreed als ze uit ten minste 30 vaten bestond. Een reglement uit de 16de eeuw bepaalt dat een grote lading wijn uit 20 stuks moest bestaan. We zouden dus kunnen vermoeden dat 30 vaten gelijk waren aan 20 stuks¹². Het laatstgenoemde toltarief dateert wel van 1557, maar werd ook voor die datum reeds toegepast¹³. Het bevat ondermeer een gedetailleerde beschrijving van het toltarief op wijn. Rijnwijn werd het meest belast. Per ame betaalde men 4 d. Indien de wijn in stukken getransporteerd, werd moest men 1 d bodemgeld betalen per stuk en dan nog eens 6s 6d indien de lading uit minder dan 20 stuk bestond. Een vracht van meer dan 20 stuk kostte de schipper 13s 6d. Voor kleine wijn werd 3 d per ame gerekend. Ladingen van minder en meer dan 20 stuk werden belast met respectievelijk 5s 6d en 11s 6d en nog eens 1 d bodemgeld per stuk. Voor elke ame landwijn moest men 2 d betalen¹⁴.

3 Het toltarief van Iersekeroord

In tegenstelling tot wat de benaming van de tol laat vermoeden werd de Zeeuwse tol in de 14de eeuw niet in Iersekeroord, maar wel tegenover Bergen-op-Zoom geïnd¹⁵. In dit tolkantoor werd dus, eveneens als in Rupelmonde, de scheepvaart tussen Brabant en het Rijnland enerzijds en Vlaanderen anderzijds gecontroleerd. Ook de Engelse kooplui werden er belast. De eerste uitgebreide tarifiering, van 1436, geeft trouwens enkel de tarieven weer die de Engelsen moesten betalen. Het document is overigens het eerste tolreglement dat landwijn specifiek vermeldt : voor elke ame moet er 2 gr betaald worden. Ter vergelijking, voor elke ame Rijnwijn betaalt men 4 gr¹⁶. Een toltarief van dezelfde tol van 1444 maakt echter geen melding van landwijn. Wijn komt er natuurlijk wel in voor : *"Item, van eender roeden wijns elke roede 13 coelsche amen ende elke 5 amen eenen franck, ende van den scepe 2 gelten*

11. PEETERS, J.P., Handelingen van de koninklijke commissie voor geschiedenis, CLX. p 274-275.

12. Over de precieze inhoud van een stuk lopen de meningen immers erg uiteen, gaande van 170 liter tot 1100 liter. Toch dienen we er ook rekening mee te houden dat de voorwaarden voor een grote hoeveelheid misschien waren gewijzigd.

13. VAN ESBROEK, K., De tol te Rupelmonde en int Wiel... p 27.

14. VAN ESBROEK, K., De tol te Rupelmonde en int Wiel... p 271-272.

15. UNGER, W.S., De tol van Iersekeroord. p X.

16. UNGER, W.S., De tol van Iersekeroord. p 125.

wijns.... Item, een groot vat wijns 2 sc. gr Vl... Item, eene pipe wijn 12 gr Vl... Item, een ame wijn 1,5 gr...¹⁷.

BDe tolrekeningen

In deze paragraaf bespreken we de resultaten van ons onderzoek van de tolrekeningen. De tolrekeningen van Rupelmonde, 't Wiel en Dendermonde werden onderzocht op de aanwezigheid van landwijn. Hoewel we sommige van deze rekeningen helemaal hebben onderzocht, bleek al gauw dat het hoogtepunt van de uitvoer van landwijn zich situeerde in de herfst¹⁸.

1De landwijn in de 14de en 15de eeuwse tolrekeningen

In de tweede helft van de 14de eeuw treffen we geen wijn aan in de tolrekeningen van Antwerpen. Wel wordt er veelvuldig melding gemaakt van vaten bier en mede. Betekent dit nu dat er op de Schelde geen wijn verhandeld werd en dat de Brabanders hun dorst enkel lesten met bier en mede? Neen, zeker niet. Maar eerst even een woordje uitleg over deze tolrekeningen. Vooreerst treffen we de betreffende tolrekeningen in de inventaris aan onder verschillende benamingen. Toch zijn de rekeningen van de zogenaamde tol van Mechelen (1365-1370), de tol van Antwerpen (1379-1394), de tol van Heist-op-den-berg (1396-1404) en de tol voor de handelaars van Vilvoorde, Heist, Turnhout en Berlaar (1379-1388) rekeningen van één en dezelfde tol, die geïnd werd in Antwerpen. Deze tol was in 1365 ingesteld door de graaf van Vlaanderen, die Antwerpen in die periode in leen gekregen had. Met deze tol werden de handelaars belast die afkomstig waren uit enkele omliggende Brabantse steden die geen bijdrage leverden voor het onderhoud van de burcht in Antwerpen. Deze steden konden hun handelaars dus vrijstellen van tol door een bijdrage te betalen¹⁹. De selectiviteit waarmee de tol geheven werd, relativeert dus het feit dat er geen melding wordt gemaakt van wijn. Toch zijn ook de Antwerpse tolrekeningen bruikbaar voor ons onderzoek. De handelaars uit Aarschot zijn bij de instelling van de tol in 1365 immers wel tolplichtig, hoewel ze zich in augustus 1366 al vrijkopen. In het jaar 1365-1366 brachten de Aarschotse schippers dus geen landwijn mee naar Antwerpen.

Het is wel jammer dat de allereerste tolrekeningen van de tol van Rupelmonde geen opsomming geven van de belaste handelswaren. Tot 1385 werd de tol immers verpacht. Dat de tol vanaf dan terug door de graaf zelf werd geïnd heeft waarschijnlijk te maken met de vrede van Doornik van 18 december 1385, die een einde maakte aan de Gentse opstand, en dus terug toekomstperspectieven bood voor de handel²⁰. Toch treffen we in de rekening van Rupelmonde van 1385-1386 geen landwijn aan.

De tolrekeningen van Dendermonde zijn wel bewaard voor de jaren 1384-1395. We treffen er Hoegaardse wijn aan in 1386, Hoegaardse en Aarschotse wijn in 1387 en Aarschotse wijn in 1390 en 1391. Door het gebrek aan bronnenmateriaal, is het natuurlijk moeilijk om na te gaan vanaf wanneer de Brabantse wijn werd uitgevoerd. Toch vermoeden we dat de export van landwijn pas op het einde van de 14de eeuw in gang werd gezet. De periode 1360-1383 is immers, zowel in Vlaanderen als in Brabant een periode van onrust en oorlog. Bovendien is de Brabantse wijnbouw op het einde van de 14de eeuw in volle expansie. Het is wel merkwaardig dat we in de tolrekeningen enkel wijn uit Aarschot en Hoegaarden vinden, en niet uit Leuven. Toch mogen we hieruit niet besluiten dat de Leuvense wijnbouw minder belangrijk zou zijn. Wel dat de Leuvense wijnbouw in de 14de eeuw blijkbaar genoeg had aan de Leuvense afzetmarkt. In het begin van de 15de eeuw treffen we wel Leuvense schippers aan met Brabantse landwijn²¹.

17. UNGER, W.S., *De tol van Iersekeroord*, p 8, 10 en 14.

18. Zie Werkdocumenten, p XXIV-XXXI.

19. DOEHAERD, R., *CRH*, LXXXV, p 7-17.

20. PEETERS, J.P., *Handelingen van de koninklijke commissie voor geschiedenis*, CLX, p 268.

21. Zie Werkdocumenten, p XXV. De wijn die we terugvinden onder de benaming landwijn zal vermoedelijk afkomstig zijn uit Hoegaarden, dat tot Luik behoorde.

Ook de tolreglementen en de tolrekeningen van Iersekeroord wijzen op een uitvoer van landwijn in het begin van de 15de eeuw. Toch mag deze uitvoer zeker niet overdreven worden. Het tolreglement van 1436, waarin de tarieven werden bepaald die de Engelse schippers dienden te betalen, bewijst immers niet dat er ook effectief landwijn werd uitgevoerd naar Engeland. Waarschijnlijk wilde deze tarieflijst zo volledig mogelijk zijn, zodat er zich geen moeilijkheden zouden voordoen als er dan eens landwijn werd uitgevoerd. In het tolreglement van 1444 wordt er trouwens met geen woord gerept over landwijn. De tolrekeningen zelf bevestigen dat de landwijn eerder uitzonderlijk voorkwam. In de periode 1418 en 1470-1499 treffen we immers enkel in 1418, 1472 en 1473 landwijn aan. Hoewel we voor de jaren 1472 en 1473 niet over de opbrengstgegevens van de hertogelijke wijngaard beschikken, worden deze jaren in de bronnen wel bevestigd als jaren waarin de vruchten een maand eerder rijp waren. Ook 1418 was een recordjaar voor de wijnoogst.

2De 16de eeuwse tolrekeningen

Zoals gezien werd de tol van Rupelmonde in 1484 gesplitst en kwam er een tweede tolkantoor aan de overkant van de Schelde. Toch moest men, ook na 1484, maar éénmaal tol betalen. Schepen die in 't Wiel hadden betaald, moesten dus niet meer betalen in Rupelmonde. Het is dan ook logisch dat we in de tolrekeningen van Rupelmonde in de onderzochte periode (1541-1546 en 1551-1553) bijna geen landwijn aantreffen. Enkel in 1541 komt er een schipper langs met 6 amen Hoegaardse wijn²².

In de rekeningen van 't Wiel vinden we wel heel wat Brabantse wijn terug. In bijna alle onderzochte jaren hebben we landwijn teruggevonden. Enkel in 1565, 1568 en 1571 troffen we geen landwijn meer aan. Algemeen zou men kunnen stellen dat de hoeveelheid landwijn vanaf 1563 sterk teruggevallen is. Hoewel we voor de periode 1563-1565 geen opbrengstgegevens hebben, is deze terugval vermoedelijk niet veroorzaakt onder invloed van klimatologische omstandigheden. 1566, 1567 en 1568 zijn immers zeer goede jaren. Waarschijnlijk was de terugval van de landwijnhandel in de jaren '60 veroorzaakt door de economische recessie en door de daaropvolgende onlusten.

Voor de rest merken we dat de export van landwijn erg verschilt van jaar tot jaar. Vooral de jaren 1541 en 1545-1549 en 1553-1555 zijn jaren waarop er veel landwijn werd uitgevoerd. Deze jaren worden door de opbrengstgegevens van de ziekenwijngaard ook allemaal bevestigd als zijnde zeer goede jaren.

Besluit

Pas op het einde van de 14de eeuw zochten vooral de Hoegaardse en de Aarschotse wijn naar afzetmarkten buiten Brabant. In de 15de eeuw werd vermoedelijk ook de Leuvense wijn belangrijker. Toch verschilde de uitvoer van landwijn sterk van jaar tot jaar. In de jaren met een magere opbrengst treffen we in de tolrekeningen dus geen landwijn aan. In uitzonderlijk goede jaren kon de wijn dan weer uitgevoerd worden tot voorbij Iersekeroord. Na 1563 vinden we in de tolrekeningen echter geen landwijn meer terug.

22. Zie Werkdocumenten, p XXVI.

Hoofdstuk II DE HANDEL IN LANDWIJN IN LEUVEN

Inleiding

In dit hoofdstuk bestuderen we de Leuvense landwijnhandel. De bronnen voor dit onderzoek zullen voornamelijk bestaan uit allerlei stadsordonnanties die betrekking hebben op het controleren van de wijnhandel. In zekere zin sluit dit hoofdstuk dus aan bij deel IV, waar we de Leuvense wijnbouw besproken hebben. Toch zullen we nu eerder proberen na te gaan hoe de landwijn uiteindelijk bij de verbruiker terecht kwam.

Artikel 1 De ontwikkeling van de wijnhandel in Leuven

A De geografische ligging en de Leuvense wijnhandel

Alvorens de handel in landwijn te bespreken, geven we eerst een beknopte toelichting bij de Leuvense handel in wijn in het algemeen. Had Leuven haar ontstaan te danken aan de gunstige ligging op de kruising van de landweg Brugge-Keulen en de Dijle, dan zal ook de handel in Rijnwijn bepalend geweest zijn voor de economische ontwikkeling van de stad. Vanaf het begin bezat Leuven dan ook het stapelrecht van Rijnwijn. Alle Rijnwijn moest dus eerst in Leuven te koop worden aangeboden, alvorens het mocht worden doorverkocht²³. Om het belang van de handel met het Rijnland te bewijzen kan men ook verwijzen naar de familie "Colneren", een van de oudste en voornaamste families van de stad. Zoals de naam laat vermoeden, zouden ze in oorsprong Keulse kooplieden geweest zijn, die nabij de Dijle hun waren aan de man brachten. Rond 1200 waren ze zo in aanzien gestegen dat een Colnere zich zelfs tot in de omgeving van de hertog kon opwerken. De landweg van Keulen naar Brugge was echter niet alleen belangrijk voor Leuven : als verbinding tussen de goede steden Zoutleeuw, Tienen, Leuven en Brussel was deze weg tevens de levensader van heel de Brabantse economie. Het hoeft dan ook weinig verwondering te wekken dat de hertogen van Brabant deze weg onder controle wilden krijgen. Op 28 augustus 1279 riepen de Keulse aartsbisschop Siegfried, Jan I van Brabant, Reinout van Gelder en Dirk VII van Kleef tussen Dender en Rijn de landsvrede uit. Hierdoor werd aan alle reizigers de volledige vrijheid verzekerd, zowel te land als te water. Door wederzijdse rechtshulp trachtte men de baanstroperij en het valsmunten een halt toe te roepen. Vanaf 1288 werd een intensief handelsverkeer tussen Keulen en de Brabantse steden mogelijk. De hertog moedigde de handel aan door de handelaars uit Keulen vrij te stellen van tol. De handelscontacten met het Rijnland kunnen ook hun weerslag gehad hebben op de ontwikkeling van de Leuvense wijnbouw. De zopas genoemde Colneren treffen we immers herhaaldelijk aan als bezitters van wijngaarden. Misschien waren zij het die de wijnbouwtechnieken aan de hertog bekend maakten. Hoe het ook weze, de Rijnwijn was al voor de bloei van de eigen wijnbouw bekend.

B De handel in landwijn in Leuven

De handel in landwijn komt dus op de tweede plaats. Deze wijn werd niet enkel aangevoerd op de lichte schepen die op de Gete, Demer en de Dijle werden voortgetrokken, ze werden ook over land aangevoerd. De landwijn kon echter ook afkomstig zijn uit het prinsbisdom Luik of uit het graafschap Namen. Een accijnsreglement van het einde van de 16de eeuw maakt ook nog melding van *"wijn van Namen, van Hoye, van Hougaerden ende andere diergelijke wijnen buyten lande van Brabant gewassen"*²⁴. Blijkens een proces van 1668, worden deze niet-Brabantse landwijnen zelfs in de 17de eeuw nog verhandeld, toen wijnhandelaars in het ongelijk gesteld werden : *"ter couse dat sij van Luyck, Hoye ende andere plaetsen vanden lande van luyck hebben ontfangen ende innegeleghet diversche stucken wijns ... van welcken wijnen een ijeder gehouden is*

23. TAVERNIERS, M., *De wijneconomie te Leuven...* p 33-34.

24. SAL 2712, f 37.

*te betaelen den impost mits dat deselve nijet es connen gehouden worden voor int-lansche wijnen, maar wel voor buijtlandsche op de welcke des impost is gestelt. Tenwaere dat sij onder d'inlantsche wijnen vorstonden t'includeren wijnen gecomen van Hoye, Luijck ende meer andere dijergelijcke vuijtlantsche plaetsen. In welcken gevalle men alle wijnen voor inlantschen soudon connen rekenen*²⁵.

Het is niet zo gemakkelijk om de benamingen van wijn te onderscheiden. Met buitenwijn bedoelde men meestal wel wijn uit het buitenland. Wat men als buitenland beschouwd kan echter wel verschillen. Zo lezen we bijvoorbeeld in een accijnsreglement van 1464 : "*Item alle buyten clein wijnen te weten Putauwe, Garsschoenssche wijne (?), Franschose, Bourgonissche, Metsche Rissuelsche (Rijsel?) ende dier gelijke...*"²⁶. Waar buitenwijn in dit geval duidelijk gebruikt wordt om de Franse wijnen aan te duiden, kan men met de term ook de wijnen aanduiden die buiten de stad gewassen zijn : "*Item dat nyemant en sal mogen vercopen te Loven enige butenwijne die buten der vriheit gewassen sijn hi en sal de doen roepen na de stat oft na de dorpe daer sij gewassen sijn*"²⁷. Het begrip kleine wijn wordt als volgt omschreven : "*Item van cleyenen wijnen de heeten alle wijne die indlant van Brabant oft indlant van Ludike gewassen sijn*"²⁸.

Artikel 2 De stadsreglementen en de landwijn

A De handel in landwijn

De stad bepaalde de wetten en oefende een streng toezicht uit op alle handelsoperaties. Hiermee wilde zij een driedubbel doel bereiken : het welzijn van de wijnhandelaars door op te treden tegen monopolievorming, het welzijn van de verbruikers door op te treden tegen fraude en woekerprijzen en niet in het minst het welzijn van de stadsfinancies.

Zowel de in- als de uitvoer van goederen ging gepaard met heel wat formaliteiten. Geen wagen of schip met wijn raakte de stadspoorten door zonder een "conde". Op dit document moest de portier de wijnsoort, de hoeveelheid, de eigenaar en - indien niet bestemd voor de wijnstapel - de bestemming kunnen aflezen. Bovendien mocht de wijn de stad niet binnenkomen in potten, flessen of kruiken, tenzij de stad of de accijnsinners er hun toestemming voor gaven : "*Item dat nyemant ghene wijne van buten innebrengen en sal met potten met flesschen oft met croeken hi en hebbe des orlof vanden stat oft vanden assisers oft van haren clercken*"²⁹.

In 1571 had de administratie zich reeds zo ontwikkeld dat elk vat wijn moest vergezeld zijn van een conde : "*Item dat de portieren van acht buyten porten oft yemandt van hunnen weten sullen daegelycx ende continnelijck moeten sijn inde poorte ende wachten eenen yegel. die enige wijnen van buyten hier inne bringhen om de conde te teechenen die de wagelieden ende sceplieden hun selen overbringen vanden getale vanden vaten wijns*". Hiermee had de stad maar een doel voor ogen : een efficiënte inning van de wijnaccijnzen. De poorters moesten het aantal binnengekomen wijn immers "*overbringen aende gecommiteerden daertoe bijders pachtenaer vander wynnass te noemen als voer welcke overbringer sal moeten byden selven portieren gedaen worden ten selven daghe*". Als de wijn na het luiden van de werkklok nog binnenkwam moest de poorter "*des anderdaeghs morgens voerden VIII uren voerder noenen* op de hoogte brengen"³⁰. Pas dan kon de wijn gelost worden. Indien het landwijn betrof lijkt het weinig waarschijnlijk dat deze op de stapel verkocht werden. Veeleer bracht men ze onmiddellijk ter bestemming.

25. SAL 3045.

26. SAL 1529 f 47v.

27. SAL 2710 f 6r.

28. SAL 2710 f 2v.

29. SAL 2710 f 5v.

30. SAL 2713 f 10r.

Het verschouwen van de wijn gebeurde door wijnschroeders. De lonen van deze wijnschroeders werden door de stad vastgelegd. Voor *"elker amen rinschwijns die zij in oft vut den kelders doen selen tot elken mael hebben selen, VI groete paymynts ende dat zij desgelijx van elker amen landwijns die zij in oft uut doen selen als voirs es oic hebben selen telken mael IIII groete pay ende soe wanneer zij dien landwijn voirt vervuren dan sulen zij dair af dair toe hebben van elker amen IIII groet pay ende niet meer"*³¹. De opslag in deze kelder mocht niet willekeurig gebeuren. Een een rolreglement van de 14de eeuw bepaalt reeds dat *"Item soe wie wijn van Sente Jans leyde in Rijnsche ghebijnt soe waer ment vonde hi waers op XX lib ende den wijn verloren voert soe en mach men ghenen Franchoyzen wijn legghen in Rijnsch ghebijnt waer ment vonde op XI lib ende tfat metten wine verloren"*. Landwijn van buiten Leuven mocht enkel in een kelder alleen opgeslagen worden : *"Soe wie enige buyten landwijne copen ende binnen Lovens bringen die en selen de selve buyten landwijne niet moegen leggen noch keldren bi Lovensche wijne maer in enen keldere alleen"*³². In een ander reglement worden de buiten landwijnen nader gespecificeerd : *"Item dat nyemant gheen lantwine van Berthem van Arschot of gheen ander buten lantwijne leggen noch kelderen en sal by Lovensche wijne"*³³. Er waren overigens wel meer reglementen op het gescheiden kelderen van wijnen en dit vooral om misbruiken te voorkomen. Leuvense wijn werd immers minder belast dan de landwijnen van buiten de stad of dan Rijnwijn. In een reglement van 1420 wordt in dit verband ook melding gemaakt van Franse wijn : *"Item dat nyemant en sal mogen leggen in enen kelder roeden Fransoys bi roeden Lovens wijne noch oec witte Fransoes bi witte Lovens wijn omme dien voirt te vercopen"*³⁴. Deze ordonnanties op het kelderen van wijn zijn ook interessant omdat ze ons een beeld geven van de verschillende soorten landwijn die in Leuven werden ingevoerd : *"item dat nyemant en sal mogen leggen enige wijne van Arscot, van Bertheem, van Testelt, van Langdorpe, van Hugarde oft daer omtrent gewassen bi enige Lovens wijne de hi voirt vercopen wille te tappe"*³⁵. Dat er in dit reglement (1420) buiten Aarschot en Bertem, die ook nog vermeld worden in het reglement van 1523, ook nog sprake is van Langdorp en Testelt zou misschien tekenend zijn voor de achteruitgang van de wijnbouw aldaar. Deze Demerdorpjes hadden op het einde van de 15de eeuw immers erg te lijden gehad onder de Brabantse oorlogen. Dat we de Hoegaardse wijn in 1523 niet meer terugvinden heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat deze wijn in de 16de eeuw onder een andere reglementering viel, waardoor hij zwaarder belast werd³⁶. Dat de voornoemde wijnen niet bij elkaar mochten worden opgeslagen had natuurlijk alles te maken met het feit dat men de wijnsoorten anders kon mengen : *"Item soe wie enigen witten Lovens wijne oft witten Lantwijn mengt met witte Rijnschen wijne oft met witte Fransoys wijne ende dierder vercost dan Lovens wijne"*³⁷. Verder kon er met de kwaliteit gefraudeerd worden door bijvoorbeeld oude Leuvense wijn met nieuwe Leuvense wijn te mengen : *"Item datmen ghenen oude lovens wijne leggen en sal bi nuwen Lovens wijne noch ouden Lovens wijne mengen en sal met nuwe Lovens wijne noch nuwe Lovens wijne mengen en sal met ouden Lovens wijne"*³⁸. Men kon natuurlijk ook water bij de wijn doen, letterlijk dan : *"Item soe wie enich water dade in enige vate in sinen keldere oft buten voerde inden maniere oft wijne waire omme der stat hare ass te oirtsteken"*³⁹. De herkomst van de ingeslagen landwijn moest bovendien binnen de 14 dagen gemeld worden aan de pachters van de wijnnaccijnzen : *"alle de ghene die buten lantwijne inleggen selen of ingeleeght hebben bynnen der stat ende vryheit van*

31. SAL 1528 f170r.

32. SAL 1528, f 171v.

33. SAL 1523, f 87v.

34. SAL 2710, f 6r.

35. SAL 2710, f6r

36. Zie infra, p 163.

37. SAL 2710 f 8r.

38. SAL 2710 f 8r.

39. SAL 2710 f 7r.

Loven comen selen aen de clerck vander azizen bynnen XIII nachten neestkomende ende bij hem doen scriven ende teekenen de berghe ende gelenten met namen ende toenamen daer die buten lantwine gewassen sijn". Niet enkel de klerk van de wijnaccijnzen, maar natuurlijk ook de koper van de landwijn moest van de plaats van herkomst op de hoogte gesteld worden : "Item dat neymant bynnen der stat ocht bynnen der vryheit van loven geseten gheene lantwijn den lieden van buten vercoepen en sal hi en sal hi en sal hen te voren seggen waer dien wijn ghewassen es"⁴⁰. Dat de landwijn niet enkel verkocht werd aan verbruikers, maar ook aan handelaars die de wijn uitvoerden, kunnen we afleiden uit een soortgelijke bepaling : "...alsoe dat hij die buten wijne yemand verchochten omme buten ghevuert te werden dat dan de ghene die die wijne vercoepen wilt eer hise vercoept den coepman diese wilt coepen scerlelic sal seggen ende noemen de berghe ende geleuten daer sij gewassen sijn"⁴¹. Leuvense wijn mocht enkel door de wijnboeren zelf of door de handelaars in Leuvense wijn verkocht worden en niet door vreemde lieden : "Item soe wie lovens wijn heeft ende dien vercopen willen de sal dien wijn selve vercopen oft de ghene de dagelijc sinen brode sijn ende soe wie anders dade ende vreemden lieden dade vercopen soe soude de gheve dien vercocht geven volle ass ende de ghene dies de wijn ware soude geven ghehelen cope ende dien wijn en sal hi nyegerinx leggen in ghene huys daer andere wijn meleeght oft daermen wijne pleeght te vercopen"⁴². Net zoals de kelderreglementen dient ook deze ordonnantie ter bestrijding van accijnsontduiking. Indien iedereen Leuvense wijn zou mogen verhandelen zou het immers gemakkelijker zijn om hoger getaxeerde wijnsoorten te laten doorgaan voor Leuvense wijn.

BHet verbruik van landwijn in de tavernes

De wijn kon natuurlijk ook in een taverne in het klein, "te tappe" verkocht worden. De verkoop van wijn in tavernes was in de 14de eeuw reeds aan strenge reglementeringen onderworpen. Zo mocht geen enkele tavernier zijn wijn zelf tappen; hij was verplicht om hiervoor een "wijntapper" in dienst te nemen. Ook de openingsuren van een taverne waren vastgelegd : "Item elc wijnman die wijn vercoept hi moet sine keldere dore ter straten weert vore op houden smorgens van prochiaen messe tote der cloctijt ende hi en mach binnen sinen huse ghenen wijn vercopen bi slotender dore vander dore des kelders alse si sculdech ware op te sine ende also alse men den wijn ontsleet also moet hi ute gaen ende men en maghen hoghen noch nederen noch den tap in steken het en ware ochte die wijn ontvatende ochte tvat en ware af op ene halve ame wijns ende neghene twee tappe en moghen in enen kelder gaen waer men dat vonde ter goeder waerheit dat vat metten wine ware verloren ende XLV s daer toe"⁴³. Eenmaal een stuk wijn begonnen was, moest het worden voortgetapt tot er maar een halve ame meer overschot. Pas dan mocht er een nieuwe tap ingestoken worden. Daarenboven moest de tavernier kenbaar maken welke wijn hij verkocht. Dit kon gebeuren door vlaggen. Zo lezen we in het 14de eeuwse rolreglement : "Item wijn van Sente Jans sal hebben ene witte banire ende sal liggen sunderlinge van Rijnschen wine"⁴⁴. In 1420 staat er dat de tavernier "met lichten dage ende teken uutsteken ende dien wijn doen roepen"⁴⁵. Dit wijnroepen gebeurde door een "wijnsegger" of "wijnroeper", die van 's morgens tot 's avonds aan de voorbijgangers en aan de klerk van de wijnaccijnzen moest bekend maken welke wijn zijn meester op dat ogenblik aan het tappen was. Voor elk nieuw vat dat getapt werd moest hij "...comen ane de clerke vanden wijn ass ende ... hen seggen ende doen bescriven wien hi dient ende wien den wijn toehoort ende dat sal elc wijnropere doen van elken vate sunderlinge"⁴⁶. Op de wijn die te tappe verkocht werd moesten immers "volle accijnzen" betaald worden.

40. SAL 1523 f87v.

41. SAL 1523 f 90r.

42. SAL 2710 f 3v.

43. SAL 4647.

44. SAL 4647.

45. SAL 2710 f 3r.

Landwijn werd echter niet enkel verkocht door wijntaverniers. Ook herbergiers konden hun gasten zelf gewonnen wijn voorzetten, al dan niet verwerkt tot "clareyt". In dat geval moest er natuurlijk ook accijnzen betaald worden, maar wijn voor eigen gebruik was dan weer vrij van accijnzen. : "*Item dat alle herbergiers caberette crudeneren ende alle andere dagelijx geselscape houden van eten ende van drincken ende dien wijn op hare erve wast daer afsal de stat ghissen ende taxeren op hare beste wat dat sij des sliten mogen tot haers selfs behoef ende daer afen selen sij ghenen ass geven mer van allen haren anderen wijnen de hen sijn gewassen daer afselen sij volle ass geven weder dat sij dien selve slyten oft voirt vercopen oft clareyte deraf maecte*"⁴⁷.

Besluit

In wijnhandel heeft in Leuven steeds al een belangrijke rol gespeeld. We kunnen dan ook stellen dat de wijnhandel in Rijnwijn de inlandse wijnbouw voor was. De wijnhandel werd in sterke mate door de stad gecontroleerd. Ook het wijnverbruik in de taverne werd, om dezelfde redenen, streng gereguleerd. Dit gebeurde vooral uit fiscale overwegingen. Met de opkomst van de wijnbouw, nam echter ook de mogelijkheden tot fraude toe. Vanaf het midden van de 14de eeuw zijn er in Leuven immers twee verschillende wijnaccijnzen van kracht, één op Rijnwijn en één op landwijn. Om deze fraude te bestrijden was de stad dan ook genoodzaakt om een hele reeks ordonnanties uit te vaardigen.

46. SAL 2710 f 3r.

47. SAL 2710 f 4r.

Hoofdstuk III VERBRUIK VAN LANDWIJN

Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we de consumptie van landwijn van naderbij bestuderen. Niet enkel de soorten landwijn zullen worden besproken, we zullen ons ook een beeld trachten te vormen van de verbruikers van de landwijn. In een laatste artikel zullen we het verbruik van de landwijn doorheen de tijd bespreken.

Artikel 1 De soorten landwijn

Naast het onderscheid tussen witte en rode landwijn, kon men de wijn ook nog indelen naar de streek van herkomst. Voortgaande op een getuigenis uit een historisch verzamelwerk van notaris R. Wetz (+1721) werd de Aarschotse wijn doorgaans Landolium geheten: "*Den wyn die hier wast in de stadt ende lande van Aerschot werd geheeten Landolium*". De wijn uit de Testeltse wijngaard was dan weer bekend onder de naam "*Testeleer*". Bovendien maakte men er ook nog een onderscheid tussen de rode Patois en de witte "*Bleckart*". Een van de beste landwijnen was zonder twijfel de witte Hougaerder, die gewonnen werd te Hoegaarden⁴⁸. Wanneer de 16de eeuwse taverneganger dus een witte van Hoegaarden bestelde, kreeg hij van de kastelein dus geen bier, maar wel wijn voorgezet.

De landwijn kon echter ook verwerkt worden tot de zogenaamde galantwijn, een soort kruidenwijn. Om deze drank te maken moest de wijn eerst worden opgewarmd. Zo kocht de hertogelijke rentmeester van Leuven in 1415 "*acht wissen drouch houts om den galant in de perse mette bereydenen ende te zidenen*"⁴⁹. Vervolgens werden de kruiden erbij gedaan: "*Opten voirs dach aen IIII pont galants cruyts elc pont III hgl ende van IZ pont lekenssere*"⁵⁰ om den galant mette makene elc pont IIII hgl valent XVIII h". Men deed er dus galantkruid en zoethout bij. Soms werd er ook nog ongemalen tarwe bijgevoegd. Zo lezen we in een 16de eeuws kookboek het recept "*Om ghesonden galant te maken*": "*Neemt gheraspt calissyhout een half pondt cleyn ghesplit, ende een quartier tarwen onghemaelen, ende galantwortelen cleyn ghesplit een half pont. ende dat suldi dese dingen sieden in een hame (ame) goets nyeus voetmoest tot op een half hame*"⁵¹. Zowel het Zoethout als de Galangawortel moesten worden ingevoerd uit warmere streken. Het zoethout hoort immers in de mediterane plantenwereld thuis, terwijl de Galangawortel zelfs van Chinese afkomst is. Naast de galant is er nog een andere kruidenwijn die "*Clareit*" genoemd werd. Volgens R. De Buck zou deze wijn als volgt bereid worden: "*Om clareit te makene: nemt goede conele, witten ghingebeer*"⁵², "*galigaen*"⁵³, "*cardamom*"⁵⁴, enz, "*van allen desen maect cleen pulver ende hierof maect clareit in deser manieren .. ende deese clareit doet leecken dore eenen sac, dat clare s*"⁵⁵.

Indien de landwijn zuur geworden was, hoefde men deze nog niet noodzakelijk weg te gieten. In het bovenvermelde kookboek lezen we immers een recept "*om crancken azijn goet te maken oft van lantwijn goede azijn te maken*". Het gaat als volgt: "*Bact een gersten coecxken ende als men al heet uut en oven haelt, salmen terstont in cleynen stucxkens breken ende also werm worpen int vat vanden wijn oft quaden azijn ende wort seer goet*"⁵⁶.

48. GERITS, T.J., Ons Heem, XXVI. p 55.

49. RAB R 3789.

50. Lecorisse, lacrisse, lacarisse, licorisse, liquirisse : zoethout; VERDAM, J., Middelnederlandsch... p 320 en 328.

51. COCKX-INDESTEGERE, E., Eenen nyeuwen coock boeck... p 224.

52. Gember

53. Galantwortel.

54. Kardemon.

55. DE BUCK, R., Van wijn in Gent tot Gent in wording, p 41.

56. COCKX-INDESTEGERE, E., Eenen nyeuwen coock boeck... p 229.

Artikel 2De verbruikers

ADe 15de eeuw

De meeste artikels over de Brabantse wijnbouw vermelden dat de hertog en zijn gevolg vanaf het midden van de 15de eeuw geen landwijn meer dronken. In één adem wordt daar dan ook nog aan toegevoegd dat de stad Leuven vanaf die periode ook geen landwijn meer aanbood aan hoge gasten. Met deze argumentatie probeert men aan te tonen dat de landwijn vanaf dan minder en minder geapprecieerd wordt. Het is echter wel de vraag of de landwijn ooit hoog in aanzien stond. Zo vinden we bij Willem Boonen in de 14de eeuw geen enkele vermelding van ook maar één schenking van Leuvense wijn aan een hertog of een hertogin.

Dit wil nu ook weer niet zeggen dat de wijn een volkse drank was, die na de middeleeuwen wordt vervangen door het bier. Het bier en de mede waren immers al lang voor de komst van de wijnbouw bekend. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de plukkers van de hertogelijke wijngaard tijdens de wijnoogst van 1403 bier te drinken kregen: "*Janne voir ende sine geselle van 1 amen biers te halene inde steenstrate ende te draghene inde perse voirs in mi vrouwen wijngaert, die daer gedroncken was in den voirs herfst doen men mi vrouwen wyn las ende perste, die in mi vrouwen wyngaert te Loeven dat jaer gewassen was*"⁵⁷. Ook in 1412 lezen we dat "*Janne voirs ende Janne Bertiser sine geselle van 1 vaet biers te haelene aende vijschmerct te Loeven ende van te dragene inde voirs perse die inde voirs wingert gedruncken was inde heerfst XIII XII dae men mijns heren win las ende perste*"⁵⁸. Ook Y. Peeters komt op basis van de studie van de rekeningen van de Heilige Geest tot het besluit dat landwijn geen alledaagse drank was voor de man in de straat. Nergens in deze rekeningen zijn immers sporen terug te vinden van deze drank. Als de werklieden iets opknapten, kregen zij tussenin als verfrissing een pot bier en ook de loopjongen wordt nu en dan op een pot bier vergast⁵⁹.

Naast de meer gegoede burgerij zijn ook de kloosterlingen belangrijke landwijnverbruikers. Zo leren de rekeningen van de abdij van Hertogendaal van Hamme-Mille ons dat de abdij in 1407 in het totaal 34 amen wijn inde. Hiervan werden 14,5 amen verkocht, 6,5 amen gingen naar het klooster, 2 amen dienden als miswijn, de gasten kregen 7 amen, "*mi vrouwe*" (hertogin Johanna ?) kreeg 2,5 amen en dan waren er nog 1,5 ame wijn waarvoor de bestemming niet helemaal duidelijk is⁶⁰.

BDe 16de eeuw

Maar al te vaak wordt het verbruik van landwijn in de 16de eeuw onderschat. Hoewel de kwaliteit van de Brabantse landwijn voor Erasmus en zijn vriend Barlandus vaak bron van vermaak was, en hoewel ene Gualterus zich sterk maakte dat de Leuvense wijn niet meer kon gebruikt worden om de H. Mis op te dragen, blijft de wijn een belangrijke plaats innemen. Ook zouden de universitaires reeds in 1536 beweren dat zij "*selden oft bij aventueren nemmermeer ... Lantwijnen gecocht hebben*"⁶¹. Dit wordt dan weer tegengesproken door de statuten van het Virgiliuscollege, die er in 1559 nog prat op gingen om op de feestdagen wijn uit eigen wijngaard aan te bieden. Slechts als die ontbrak kocht men er andere⁶². Bovendien bezat de rector van de universiteit, niemand minder dan "*doctor du Bay*", in 1594 een vierendeel wijngaard in de Wijngaardstraat (het

57. RAB R3787, 1403, f 27v.

58. RAB R3789, 1412, f 30v.

59. PEETERS, Y., De tafel van de heilige geest van het leuvens groot begijnhof (1395-1446). p 84.

60. RAB KA 10813, 21r.

61. VAN UYTVEN, R., De Brabantse Folklore, nr 165. p 300-301.

62. RAB OUL 3082; VANTILT, I., De voeding van de studenten in colleges en pedagogieën aan de oude universiteit van Leuven (1480-1630). p 82.

laatste gedeelte van de Brusselsestraat). Naast hem had Adriaen van Schutteput, de toenmalige burgemeester, eveneens een wijngaard⁶³. Toch willen we de discussie over het verbruik van landwijn niet laten vervallen in een wellens-nietes spelletje. Dat heeft trouwens weinig zin. Het verbruik van landwijn hing immers erg samen met de productie van landwijn, en die kon verschillen van jaar tot jaar. Het lijkt mij dan ook erg onwaarschijnlijk dat het verbruik van landwijn schade heeft ondervonden van een mogelijke verfijning van de smaak onder invloed van het humanisme.

Welke positie nam de Brabantse landwijn in tegenover de Rijnwijn en de Franse wijn op de tafels van de meer gegoeden? Om dit te bestuderen beschikken we over een document van de Sint-Geertruijpriorij met als titel: *"Dit is den wijn ghetaept voer mijns heeren tafel sonder die vercoest is vanden eersten dach in augusto LXV tot den XXV den dach in junio anno LXVI"*⁶⁴. Het verbruik over heel het jaar 1565-1566 bedraagt voor de Rijnwijn 22 amen en 30 gelten, voor de Landwijn 14 amen, voor de "Arboes" 30 gelte en voor de Franse wijn 2 amen en 34 gelte. Daarenboven was er in de keuken nog eens 34 gelte Rijnwijn en 8 gelte landwijn gebruikt om te koken. In september werden er 8 amen, of één derde van het totale jaarverbruik, aan Rijnwijn verbruikt. Ook het landwijnverbruik ligt met 2 amen in die maand het hoogste. Het verbruik van landwijn is echter het meest constant te noemen. De Franse wijn treffen we dan weer enkel in de herfst en in de winter aan, en de Arboes⁶⁵ enkel in de herfst. Voor dit jaar beschikken we helaas niet over oogstcijfers zodat we geen uitspraken kunnen doen over de representativiteit van het wijnverbruik van 1565.

Artikel 3 Het verbruik van Leuvense wijn

Vooreerst moet men beginnen met de enkele gegevens die men heeft kritisch te gaan evalueren. Het gaat bijvoorbeeld niet op om op basis van de Leuvense belasting op de groothandel die in de jaren 1473-1474 en 1511-1513 een wijnexport laten vermoeden van respectievelijk 8.000 amen en 125 amen, besluiten te trekken in verband met een afnemende verbruik van Landwijn in de 16de eeuw. Het verbruik van landwijn zal immers sterk samenhangen met de wijnproductie, die dan weer sterk afhankelijk is van de weersomstandigheden. Als we de oogst van 1473 bijvoorbeeld gaan vergelijken met de andere oogsten dan merken we dat het een buitengewoon jaar was. Bovendien waren de jaren 1511 en 1512 voor de ziekenwijngaard twee jaren zonder opbrengst. Dezelfde kritiek is immers ook van toepassing op de cijfers van het Lierse wijnverbruik van 1458. Van Uytven stelt op basis van deze cijfers terecht dat, van al de wijn die dat jaar gedronken werd (16 november 1458-15 november 1459), er maar 6 % afkomstig was uit Brabant⁶⁶. Toch moeten we ons hier ook weer hoeden voor veralgemening. 1458 was immers een echt rampjaar voor de wijnbouw. De hertogenwijngaard geeft dat jaar immers maar 15,5 amen wijn. Ter vergelijking: het jaar nadien werden er 94 amen wijn binnengehaald.

Wat nu te denken van de evolutie van het landwijnverbruik en de concurrentie van buitenlandse wijnen? Ten eerste moeten we beseffen dat we in de 15de en de 16de eeuw het verbruik van landwijn waarschijnlijk niet zozeer door de vraag, dan wel door het aanbod bepaald werd. Dit zouden we kunnen afleiden op basis van een vergelijking tussen de grafiek met de wijnaccijnzen en de grafiek met de opbrengsten van de hertogelijke wijngaard⁶⁷. De grafiek van de opbrengsten van de landwijnaccijnzen van Leuven ziet

63. BOONEN, W., *De geschiedenis van Leuven...* p 384.

64. RAB KA 10349.

65. Arboes was waarschijnlijk een Zuid-Franse wijn. Deze zou genoemd zijn naar de aardbeiboom (arbousier) die in de gebergten aldaar voorkwam. Arbousset is immers synoniem voor een bergachtige plaats met veel aardbeibomen; BOUCOIRAN, J., *Dictionnaire analogique et étymologique des idiomes méridionaux*. p 98.

66. VAN UYTVEN, R., *De Brabantse Folklore*, nr 165. p 300-301.

67. Zie Werkdocumenten, p XXIII.

er nagenoeg hetzelfde uit als deze van de opbrengsten van de hertogelijke wijngaard. Zolang er landwijn beschikbaar was, werd hij dus opgedronken.

Vanaf 1566 komt de produktie van landwijn door de oorlogsomstandigheden en graanprijsstijgingen echter in de problemen. Daarenboven zal ook de aanvoer van vreemde wijn bemoeilijkt zijn. Gevolg : de prijs van Rijnwijn schiet de hoogte in, terwijl het wijnverbruik naar beneden duikt. Bovendien was het algemeen welvaartspeil in Oost-Brabant in het midden van de 16de eeuw, mede door de groei van Antwerpen⁶⁸, zo achteruit gegaan dat ook de koopkracht afnam. De bevolking liet de duurdere vreemde wijnen dus voor wat ze waren, terwijl het verbruik van de goedkope lokale Leuvense en vooral Hoegaardse wijnen terug steeg⁶⁹. Op basis van de cijfers van het wijnverbruik van Diest en Leuven merken we dat in deze periode ook het verbruik van de Franse wijnen, die nochtans goedkoper waren, achteruitgaat⁷⁰.

De achteruitgang van het wijnverbruik werd bovendien meer en meer ingevuld door het verbruik van cider (appeldrank) en brandewijn. Zo vinden we in de tolrekeningen van 't Wiel van 1 april 1565 tot Pasen 1566 de volgende ladingen terug : "*Jan Raes van Loevene...III amen appeldranck...*", "*Bastiaen Herman van Dermondts vuyts I half ame brandewijns*", "*Jan van Myel vuyts XXIII amen appeldranck*"⁷¹. De rijke heren, zoals de graaf van Egmont bleven natuurlijk bij de Rijnwijn zweren : "*Ghevaet Arrits van Doedt opts XVIII stucken Rensch wijn voor mijn heere graeve van Egmondts...*"⁷². Zijn tegenstanders hielden het daarentegen bij Spaanse wijn. Zo passeerde de Brusselaar Jan Verhammen op 7 december 1567 in 't Wiel met "*...IIII pijpen Spaenschen wijns vrij Bruessels goet*"⁷³. Wat trouwens ook opvalt is dat de Leuvense schippers die vroeger landwijn uitvoerden, zich nu toeleggen op het vervoer van cider : "*Cornelis van Schaffel van Loven vuytwarts ... XII amen appeldranck...*" en "*Marten Merbays ... III tonnen appeldranck...*"⁷⁴. Blijkbaar doet er zich rond 1565 dus een heroriëntering voor in de dranksector. Dat het hier wel degelijk om Leuvense schippers gaat kunnen we besluiten op basis van een bron uit het stadsarchief van Leuven. In 1531 moesten de schippers immers "*den eedt vanden scippers*" afleggen. De volgende schippers vinden we erin terug : "*Claes de Clippele ende Jan de Cale, Henrick de Backere, Geert de Kale, Jan de Clippele, Luyckas Meynart, Willem Nockens, Lambrecht de Vaddere, Jacop Raes, Mathijs Vranx, Merten Meerbaix ende Ruellen van Haeltert*"⁷⁵. Bovendien zal het bierverbruik, dat we bij dit onderzoek buiten beschouwing hebben gelaten, in de loop van de 16de eeuw steeds belangrijker worden.

Ook de concurrentie van goedkopere vreemde wijn heeft op lange termijn een grote rol gespeeld in het verdwijnen van de plaatselijke wijnbouw. Toen de rust in onze gewesten weerkeerde, zal waarschijnlijk ook de aanvoer van vreemde wijn terug op gang gekomen zijn. Ditmaal ondervond zij geen weerstand meer van de plaatselijke wijnbouw, die, zwaar getroffen door herhaalde misoogsten en hoge loonkosten, op sterven na dood was.

68. VAN UYTVEN, R., *BGB*, LVII. p 171-186.

69. VAN UYTVEN, R., *De Brabantse Folklore*, nr 165. p 307.

70. Zie Werkdocumenten, p XXII.

71. RAB R 22760, f 266v, f 324v, f 338v en f 349v.

72. RAB R 22760, f 343v.

73. RAB R 22762, f 319v-320r.

74. RAB R 22762, f 216v en f 330v.

75. SAL 1531

Besluit

Hoewel er de bronnen voor de studie van het wijnverbruik eerder schaars zijn, vermoeden we dat de landwijn geen volksdrank was. Hoewel minder van kwaliteit, werd de landwijn in de 16de eeuw ook door de meer gegoeden regelmatig gedronken. Bovendien moeten we er rekening mee houden dat het verkeer-swezen in de 16de eeuw vermoedelijk nog niet zo goed ontwikkeld was. Dit zou eventueel de verklaring kunnen zijn voor het feit dat het verbruik van landwijn, in 1566 in de priorij van Sint Geertrui, over al de maanden van het jaar het meest regelmatige verbruik kent. Met het uitbreken van de opstand zal de handel in vreemde wijn er niet beter op geworden zijn. Bovendien gaat in deze periode ook de koopkracht van de bevolking zo achteruit, dat ze zich geen vreemde wijnen meer kunnen veroorloven, zodat zowel het verbruik van Rijnwijn als het verbruik van Franse wijn sterk daalt. Toch heeft de vreemde wijn de landwijn, vermoedelijk pas na het einde van de godsdienstoorlogen, verdrongen.

BESLUIT BIJ DEEL IV

De uitvoer, was, net zoals het verbruik van landwijn, afhankelijk van de produktie. In slechte jaren werd er geen wijn uitgevoerd, terwijl er ook minder werd gedronken. In goede jaren kon de wijn echter tot over de grenzen uitgevoerd worden. De Hoegaardse wijn was meer bestemd voor de uitvoer, terwijl de Leu-vense wijnen zich meer op de eigen markt concentreerden.

Het verbruik van landwijn was in de eerste helft van de 16de eeuw nog erg belang-rijk. Toch merken dat de wijn vanaf 1560, in toenemende mate concurrentie krij-gt van andere dranken. De genadeslag komt er echter pas, wanneer goedkope vreemde wijnen, na het einde van de godsdienstoorlogen, onze gewesten bereiken. In die periode was de wijnproduktie, en dus ook het verbruik, mede door de oorlogsomstandigheden echter reeds drastisch gekrompen.

ALGEMEEN BESLUIT

Wat is er aangenamer dan weg te dromen naar de tijd van kleurrijke rid-dertoernooien, stoere burchten en rijkversierde kathedralen, toen het klimaat nog warmer was en al de heuvels beplant waren met heerlijk ruikende wijngaarden en de mensen zich, bij gebrek aan gezond water, te goed deden aan de heerlijke wijn die ze zelf gewonnen hadden ? De wijnstok spreekt vanwege zijn exotisch karakter inderdaad tot de verbeelding van de hedendaagse mens. Het is waarschijnlijk om die reden dat de wijnstok maar al te vaak verbannen wordt naar de duistere middeleeuwen, toen alles nog kon. Toch heeft dit beeld maar weinig gemeen met de historische werkelijkheid. Zo valt de verspreiding en de verdere evolutie van de wijnbouw, ondanks het schaarse bronnenmateriaal, vrij goed te reconstrueren. Bovendien mag het op basis van deze studie wel duidelijk wezen dat de wijnbouw een onderdeel was van de economische realiteit.

De eerste sporen van inlandse wijnbouw vinden we in 830 terug in Gent, Hoei en Luik, tijdens de economische heropleving onder de Karolingers. Blijkbaar moet de economische recessie ten gevolge van het uiteenvallen van het Karolingische rijk van invloed geweest zijn op de wijnbouw want de volgende vermeldingen van wijngaarden treffen we pas aan in 939 in Gent en 1036 in Luik. Bovendien verwer-ven vele abdijen in de loop van de 9de en de 10de eeuw wijngaarden langsheen de Rijn en de Moezel. Deze wijngaarden worden pas op het einde van de 13de eeuw terug van de hand gedaan. In de 12de eeuw kunnen we in de steden die op economisch vlak het verst gevorderd waren, een tweede heropleving van de wijnbouw onderkennen. Gent neemt hierin het voortouw, maar wordt op de voet gevolgd door Luik.

Hoewel de hertog van Brabant in deze periode in Leuven ook een wijngaard aan-plant, vinden we in de rest van Oost-Brabant in de 12de eeuw nog geen wijn- gaarden terug. Hierin komt verandering in de 13de eeuw. Mede onder invloed van de Luikse kerk en de Cisterciënzerbeweging, raakt de wijnbouw ook in Brabant sti- laan bekend. Toch werd de wijnbouw tot 1270-1280 meestal enkel in functie van de kerkdienst beoefend. In dit verband kunnen we ook nog vermelden dat er een opmerkelijke samenhang bestond tussen de wijnbouw en de parochiezorg, in die mate zelfs, dat de teruggave van geüsurpeerde parochies bijna altijd gepaard gaat met de schenking van een wijngaard. De adel investeert door de bouw van persen echter ook zelf in de wijnbouw. Toch werden deze persen meestal onmiddellijk weggeschonken aan de abdijen. De adel zorgde dus voor het kapitaal en de gronden, terwijl de abdijen over de nodige know-how beschikten om de wijnbouw uit te bouwen. Dankzij deze samenwerking nam de wijnbouw op het einde van de 13de eeuw vooral in de Demerstreek een hoge vlucht.

In het laatste kwart van de 13de eeuw kwam de wijnbouw in de steden en in de nabijheid van de abdijen door vercijnzing meer en meer bij de gewone man terecht. Naar het midden van de 14de eeuw toe, stijgt de bevolkingsdruk echter, zodat de wijngaarden, die aanvankelijk in het centrum van het dorp lagen, terug omgezet worden in akkerland. Dit fenomeen doet zich niet, of in mindere mate, voor in de vruchtbare leemstreek, waar de wijnbouw in deze periode nog eerder beperkt was.

De pestgolf en de onrusten zorgen ervoor dat de bevolkingsdruk in de periode 1355-1383 echter weer afneemt en de graanprijs daalt. Er is dus weer ruimte voor gespecialiseerde gewassen. Vanaf 1380 komt de wijnbouw, ook in de leemstreek, in een stroomversnelling terecht. Toch merken we dat de wijnbouw zich vooral langsheen de rivieren en in de nabijheid van de steden ontwikkelt. De wijn had immers nood aan een afzetmarkt. Indien ze deze niet vond in de onmiddellijke omgeving, werd de wijn via de rivieren uitgevoerd. Vanaf 1386 vinden we in de tolrekeningen van Dendermonde immers sporen terug van Hoegaardse en Aarschotse wijn. De Leuvense wijnbouw had in eerste instantie genoeg aan haar eigen afzetgebied. Toch had de wijnbouw er, mede door een stijging van de wijnprijs een sterke impuls gekregen, zodat de landwijn ook uit fiscale overwegingen interessant werd. In de loop van de tijd is de Leuvense wijnbouw steeds in sterke mate gecontroleerd geweest door de patriciërs. Deze bepaalden, via allerlei stadsordonnanties niet alleen de lonen van de wijngaardiers, maar ook de omvang van de Leuvense wijngaard.

Vanaf 1430 zorgt een stijgende bevolking en een stijgende graanprijs voor een omgekeerd effect. Vele wijngaarden worden dus terug omgezet in akkerland. Ook worden de grote wijngaardbezitters in het midden van de 15de eeuw geconfronteerd met een dalende wijnopbrengst. Toch kunnen we hier moeilijk spreken van een klimaatswijziging, er komen in de eerste helft van de 15de eeuw immers nog geen totale misoogsten voor. Deze komt er wel in 1458. Hierdoor kwam men meer en meer tot het besef dat wijnbouw ook grote risico's inhield. Eén stevige late vorst kon immers heel de oogst vernietigen. Om zich tegen deze risico's te wapenen, zien we dat de wijngaarden meer en meer verpacht worden.

Rond 1477 is de wijnbouwsector duidelijk in crisis. Toch is er beterschap op komst. De opstand tegen Maximiliaan (1489) en de daarop volgende onrust, zorgen immers weer voor ademruimte. De bevolking bereikt in 1492 immers een nieuw dieptepunt, terwijl de graanprijs daalt tot het laagste niveau van de 15de eeuw. Ook werd de export van Rijnwijn naar onze gewesten in deze periode verboden. Toch had de oorlog ook negatieve gevolgen. Zo was de Demerwijngaard sterk gehavend uit de strijd gekomen, hetgeen dan weer de positie van de andere wijngaarden versterkte. Bovendien zal ten gevolge van de oorlog ook het verschil tussen stad en platteland in deze periode, ook inzake wijnbouw, groter geworden zijn. Vooral de Leuvense en de Hoegaardse wijngaard groeien in het begin van de 16de eeuw naar een nieuw hoogtepunt toe. Het wijnbouwgebied van de Demer is de oorlogsverwoestingen echter niet meer te boven gekomen en het moet afhaken. Ook tussen Hoegaarden en Leuven is er een toenemende concurrentie. Zo worden in Leuven, vermoedelijk in de 16de eeuw, de accijnzen op Hoegaardse wijn opgetrokken.

Toch maakt de dranksector, onder invloed van de graanprijsstijgingen, de bevolkingstoename en de algemene economische achteruitgang van Oost-Brabant, rond de jaren 1560 een reconversie door. Men gaat zich meer toeleggen op de productie van brandewijn en cider en natuurlijk bier. De strijd Leuven-Hoegaarden verplaatst zich dus van terrein.

In de tweede helft van de 16de eeuw wordt het economische leven door de godsdienstoorlogen echter met een vernietigende kracht getroffen. Deze treffen niet enkel de wijnproductie, maar ook de koopkracht van de bevolking, zodat niet enkel het verbruik van landwijn, maar ook het verbruik van vreemde wijnen naar beneden duikt. Wanneer de rust is weergekeerd lijkt de wijnbouw haar wonden. Doordat op het einde van de 16de eeuw ook de druk van de lonen verder toeneemt, kan ze zich echter ter nauwernood handhaven. Bovendien hebben de Leuvense en de Hoegaardse wijnen meer en meer af te rekenen met de concurrentie van vreemde, goedkope wijnsoorten. Of een mogelijke klimaatsverkillung in de 17de eeuw nog op tijd kwam om de genadeslag te geven, valt dan ook te betwijfelen.

DEEL V. ARCHIEFSTUKKEN BETREFFENDE DE WIJNBOUW IN OOST-BRABANT

Inleiding

Toen ik aan mijn onderzoek begon was ik zo naïef om te denken dat het mogelijk was om al de Oostbrabantse wijngaarden uit de archieven te halen en te lokaliseren. Ik noteerde dan ook zorgvuldig elke wijngaard die ik in de bescheiden tegenkwam. Nu na afloop van het onderzoek weet ik dat de wijnbouw in de 15de en de 16de eeuw zo'n omvang heeft aangenomen dat het bijna onmogelijk is om al de plaatsen waar vroeger wijngaarden stonden op te sporen laat staan te lokaliseren. Toch wou ik mijn archiefwerk ook niet zomaar in de kast laten zitten. De in dit boek weergegeven bronnen bevatten immers tal van plaatsnamen en familienamen die naamkundigen en genealogen kunnen helpen met hun onderzoek. Bovendien zal deze overvloed van wijngaarden - meer nog dan de eigenlijke verhandeling - de laatste scepticus moeten overtuigen van het belang en de omvang van de laat middeleeuwse wijnbouw in Oost-Brabant.

Verder rest mij alleen nog de gebruiker van dit werkinstrument ervoor te waarschuwen dat dit verre van een wetenschappelijke uitgave is. Met andere woorden : in dit werk komen zeker wel fouten voor. Ik heb dit trachten te compenseren door steeds zorgvuldig te verwijzen naar de betreffende archiefstukken zodat controle steeds mogelijk is.

Hoofdstuk I Wereldlijke Archiefstukken

RAB R 16

f 21v

18/9/1467

Item, pour ce que obstant que nous ne sommes tailliez tenir nostre continuelle residence en nostre pays de Brabant et que des vins du creu de nostre vigne en nostre ville de Louvain et semblablement de nostre vigne qu'avons au dehors nostre ville de Bruxelles, pres de nostre maison ten Noede, illec ne nous pourrons servir pour la despence de nostre hostel, comme ferions se y feussions tousd. residens, avons ordonne et voulons que icelles noz vignes soyent depar nous bailliees a ferme certain terme d'annees, et ce sur certaines ordonnances convenables qui seront sur ce advisees par ceulx de la dicte chambre des comptes et nostre receveur de Brabant, et que ladite ferme se baillera en argent, sans aucun vin en nature, et que en baillant ladicte ferme soyent tenues les solemnitez cy dessus declairees et telles que en noz autres fermes, sauf en ce et reserve que les fermiers de nostre ville de Louvain seront adez tenu de garder chascun an pour nous le vin que len nomme le vin de miracle et le faire taillier, presser et de tout preparer et mettre en tonneaulx sans noz despens, jusques a la quantite de deux ames ou au dessoubz, se tant y en croit, et sil y en a plus que deux ames, de ce pourront ilz faire leur prouffit, comme des autres vins y creuz,

f 22r

ainsi quil leur plaira, et les tonneaulx leur ferons payer au pris raisonnable par nostre receveur de Louvain, auquel ilz delivreront dceulx vins de miracle pour la pluspart envoyez a nostre court a brucelles et le remanant demourer a Louvain pour estre distribue en aulmoisne a tous malades de flus de sang qui le requerront, ainsi quil est accoustume danchienennete, et solf et reserve touchant nostre dicte vigne de Brucelles, que quant nous vouldrons avoir les raisins dicelle vigne, nous estant audit Brucelles, ou se y faisons tenir hostel, en ce cas pourrons avoir lesdits raisins en rabatant ausdits fermiers autant de ladicte ferme quelle sera exstimee pour ung an.

RAB R 17

f 72r

18 août 1446 ?

Vignoble

Il est vray que pour entretenir et faire laborer la vinoble de mondit seigneur en sa ville de Louvain il convieut tous les ans deboursser grande somme d'argent, mont. ensemble les gaig. dela garde dela d. vingnoble, du cuvelier et autre despense accoustumee par extimation environ ii c iiij xx l. tellement que les vins que monseigneur en prend luy coustent plus qu'ilz ne vaillent. Et que l'en acheteroit a moindre pris vins de Beane ou du Rin, laquelle chose consideree, samble a correction que se cestoit le plaisir de mondicte Seigneur de faire baillier d. cry et a hauche du plus offrant ladicte vingnoble a cense perpetuelle, en argent monoie auchienne de Louvaing. parmy baillant bon contrepan avec le principal. Il en prendroit annuellement une bonne rente en argent cler, sans en avoir plus a soustenir aucuns fraiz et despens et avec ce seroit il deschargie des requestes que souvent lui ont este faites de donner aucunes parties desd. vins, quant ilz estoient cucilliez et appointiez a ses despens.

f 254r

vermoedelijk 1459

Vignoble a Louvain

Item Monss le duc a en sa ville de Louvain pres du chasteau illec certain un vignoble contenant en mesure environ iij z bonniers, pour lequel entretenir des reparacions necesaires le payement des gaiges de la garde, cuvelier et des ouvriers, convient tous les ans desbourser environ ii c xl l. laquelle despence excede adegz grandement la valeur des vins qui y croissent, et comme tousdis a semble ausd des comptes semble a encores que veu que lesdits vins qui sont adegz en petite quantite, ne servent aucunement pour lostel de monss. et que par coustume il en donne la pluspart a ses gens et serviteurs qui le requierent, ainsi quil nen prent rien ou bien peu de proffit, il seroit le prouffit de Monss. se cestoit son plaisir, de baillier a ferme par croy et haulce lad vignoble a rente heritable en argent, par bonne ordonnance que len pourra sur ce faire, et tient on que l'en en aura une bonne somme par an et avecques ce sera monss. descharge dela despence dessus d.

1440

Loeven binnen der stadt ende daer omtr., Heverle, Wesemale, Rotselaer, Arschoot, Aechtenrode, Lymingen inde die Loe buyten Loven, Kessele, Linsele, Leeps, Priesterdale, Wilesele, Beerthem, Rixfondren, Pellenberch, Corbeke over Loe, Lov-enjoel, Libbeke, Holsbeke, Attenhove, Corteke ende Roede bij Arschoot, Herent, Wenckensele, Veltem, Tieldonck, bynnen die stadt van Thienen, Grymde, Houdtem Sinte Martgieten, Houth Bevere, Holede, Leeuwe, Hakendoveren ende tusschen Thienen ende Hakendoveren, Bildervelt, Dormalen, Vedichoven, Rumpsdorp, Landen, Nederlanden, Weveeichoven, Wailhoiven, Boiven Landen, Baitshoven, Waesmont, Lynsem, Nederh., Laer, Nederhelisem, Orsmale, Goesenhove, Wolmerssem, Weserse, Winge, Halen, Zelke, Beeche, Cortenaken, Velpe, Nedervelp, Kersbeke, Diest, Meerhout voirst Lummel, Meldert, Sluse, Nodenbeken, Bunsbeke, Buvoirde, Wessenaken, Kerckem, Verrijcke, Bouterssem, Oplinter, Nederlinteren, Buedingen, Diepenbeke

f 2r

Item houdt Henr. van Mulke van Peeteren van Wijfler voirs voirt te leene iz vierendeel wijngaerts gelegen opten steenwech buten der Lovensche porten geheten die Borchpoirte neven die goede Henr. voirs in deen sijde ende Jan van Munster geheiten inde perse aen dande

Item Jan van Munster hout oic van Peeteren voirs viz vierendeel wijngaerts gelegen opten voirs steenwech tusschen des selfs Jans lant van Munster op deen sijde ende Henr. van Mulken voirs op dander

f 35v-36v

Ic Emont van Emichoven ridder meester van Chantrain Sint Jans ordene van Jherusalem houde te leene ... dat huys ende gelege van Boutsfort¹ liggende aen die rivier te loeven onder den berch metten zalen, koekene, cameren, eene schuere, eene poerte, eenen bogaert ende eenen wijngaert houdende tsamen omtrent een buender luttel min oft meer metten twee sijden comende aen die strate ende aen die rivier Wouters Sangwijns ende thuys ende thof Henrix van Landen aen dander zijde ende tot desen voirs goeden behoeren vi manscapen van cleenen leenen soe van wijngaerde ende erfwijnpachte die men van mij voert te leene hout ...

Vranck die Witte : eenen halven dachmael wijngaerts gelegen op den cop vanden Zwanenberg tusschen die goede Everaerts van Grymme op deen sijde ende Jans wijf vander Bruggen op dander sijde. Item de selve Vranck es man van eenre amen wijns op een half dachmael wijngaerts dat te houdene is Nijs van Neckerspoele ende Jans wijf vander Bruggen tusschen die goede desselfs Vranck op deen sijde ende die vrouwe Gherlincx op dander. Item Margriete wed. wilen Nijs Buys met Janne Buys hueren geleverden momboer hout van mij xxi roeden wijngaerts gelegen opten Zwanenberch neven die goeden Katerien vander Bruggen op deen zijde ende die vrouwe Gerlincx op dander ende hier heeft Vranck die Witte een half ame wijns op. Item Katline vander Bruggen Nijs Buys dochter met Peteren Clemaerts hueren momboer hout xxi roeden wijngaerts gelegen opten Zwanenberch voirs neven die goede Nijs Buys in deen sijde ende sVranck sWitten goede op dander ende der selve Vranck heeft hier op een half ame wijns. Item Henr. van Mulke es man van xviii roeden wijngaerts luttel min of meer gelegen op der stadvesten van Loevene achter die borch

1. Zie ook RAB R 555, f 9r-v.

tusschen die goede des voirs Henricx op deen zijde ende die goeden wilen swaefs die Jan Boens wijf was getrouet heeft op dander zijde. Item Gerardus van Baussele es man van i vierendeel wijngaerts luttel min of meer gelegen opten Zwanenberch tusschen die goede Nijs van Neckerspoel op deen sijde ende Goedert van Hoebrogen op dander dwelck Goedert van Heusdam te houden plach ende hier ghietmen Janne uutem Liemingen uut een ame wijns erfpachts. Item Judert van Erenbogen es man van xx roeden wingaerts gelegen op Swanenberch tusschen Jacop die Gruytere ende Wouter van Heusdam op beide sijde ende hier ghietmen uut Wouteren Meys ii oude grote die welck hij gecocht heeft tegen Janne Meys ende dese voirs goede ende sijn met becommert orconde mijns segels hier op gedruet opten iersen dag der maent van junio xiiii c lii jaer.

f 39v

Hier nae volgende leen es dleen van Vaelbeke inden bosch dat tgodshus van Gruenendale houdende is van mijn genedige heere van Brabant vanden welcken man is her Henr. Magnus

Item ii buender lants gelegen in die Bodemloose Delle tusschen die goede Jan Ackermans ende den Craienberch ende achter den wijngaert der voirs Lijsbetthen van Thienen²

Item vijf buender ende een dachwant lants in eenen stucce gelegen aenden Wijngaertberch neven de gecloven eyke bijden lande van Kockelberge ende naest den goeden Geldens van Ophem ende die goede des prioers van Percke

f 41v

Item dbosch geheeten den Wijngaertberch groot omtrent een buende³

f 53v

Aechtenrode

Item noch een dachmael lants gelegen neven den wijngaert achter tdorp ter eender sijde ende Jans Smeets lant ter ander sijden

Item noch een boender wijngaerts gelegen in tweeen stucken dair af deen stuck leeght op Barnsart den Waverschen wech ende eender sijden ende dat guet vanden feyt ter ander syden ende dat ander stuck achter tdorp tusschen Jan Smeets lants eenre sijden ende mijn dachmael lants ter andere sijden

f 59r-66v

Leymingen in die Loo buten Loeven

Kesselen

Dit es die heerlickh. ende dat goet dat ic jonckfr. Katheline uten Liemingen dochter wilen Jans van Kessel houdende ben te leene van onsen genedige heer den hertoge van Brabant ende van

2. Zie ook LHB 28 f 36r.

3. Zie ook LHB 28 f 38v.

Lymburch ... een huys ende hof met al sijnre toebehoirten alsoet belegen es te Kessel⁴ bynnen der vryheit van Loeven houdende soe in bogaerde soe in wijngaerde ende in anderen erven omtrent drie boender weynich min oft meer.

f 59v

Item inden iersten Hughe Roelofs es man van leene joncfr. Katelinen Lieminx van drie mudde de rx. (rogge ?) erfpachte die welcke hij heeft op ende aen een vierdeel wijngaerts gelegen tusschen die wijngaerde des cloesters van Vliederbeke ende die goede Wouters van Kessel dyn noch op ende aen drie dachmael Kesselberchs gelegen tusschen die goede Jan Boens ende Peters van Kessele ende noch op ende aen drie dachmael goets ouder lant ende bosch gelegen tusschen die goede des Cloesters van Tongerloe ende die goede Jans vander Laenen. Ende noch op een eussel dat belegen es tusschen die goede Klaes van Kessel ende die goede Lysbetten Moens.

f 60r-60v

Item Peters tSwelden kinder. sijn mans van eenen vierdeel wijngaerts gelegen aen Kesselberch tusschen die goede des cloesters van Vliederbeke ende die goede Wouters van Kessele.

f 60v

Item Jan van Kessele Wouters sone es man van eenen vierdeel wijngaerts gelegen tusschen die goede Wouters van Kessele ende die goede Jans van Haeltort ende hier uut soe gaet z ame wijns

Item Henrick vander Kalseren es man van eenen huysende hove gelegen te Kessel tusschen thuys ende hoff Robbijns van Kessel ende dlant Henr. voirg ende hier uut x mottoenen

Item Jan van Kessel Jans soene een man van eenen vierdeel wijngaerts gelegen aenden Kesselberch tusschen die goede Kathelinen van Kessel ende die goede Henr. van Winghe

f 61r

Item die selve Henr. (van Kessel) es man van twee ridders erfchijs die welcke hij heeft op ende ane een half dachmael wijngaerts gelegen tusschen Peters tSweelden kinder ende sijns selfs kinder

Item die selve Robbijn (van Kessel) es man van z dach. wijngaerts gelegen aen Kesselberch tusschen die goede Goertz van Kessele ende her vuyt geet z aindde lijftochten

f 61v

Item Bijn van Kessele es man van eenre amen wijns welck hij heeft op ende aen een boender Kesselberchs gelegen tusschen die wijngaerde ende die goede Ras van Lyntere

Item Jan vander Lanen es man van eenre persen gelegen te Kessel tusschen die goede Henrix vander Calsteren ende die goede der kinder tSwelden ende hier vut gaen xv gelten wijns

4. Zie ook RAB LHB 28 f 67r-70v, LHB 571 nr 110 en R 555 f 26v.

Item die selve Jan vander Lanen es man van eenen halven dach goets ouder lant ende wijngaert gelegen tusschen die goede der kinder tSwelden in beiden sijde

f 62r

Item Jan van Lewe es man van Sinte Jacobs wegen op die Biest ... ende noch op ende aen een vierendeel wijngaerts dwelck houdende es Jan van Kessel gelegen tusschen die goeden Henrix van Winghe ende die goede Kathelinen van Kessel

Item Jan Helsevier es man van sijns wijfs wegen van eenen vierdeel wijngaerts gelegen aen Kesselberch tusschen die goede Bijns van Kessel ende die goede Jans van Kesse

f 62r-62v

Item Henrick van Winge es man van eenen vierdeel wijngaerts gelegen aen Kesselberch tusschen den wijngaert Jans van Kessel ende die goede Jans van Haeltort ende her uut gheet een vierdeel wijns

f 62v

Item Jan Bone es man van eenen boender Kesselberchs gelegen tusschen die wijngaerde ende die goede der kinder tSvelden

Item Wouter van Kessel es man van eenen halven dachmael wijngaerts gelegen te Kessel tusschen de goeden Jans van Kessel Wouters soen op deen sijde ende die kinder tSwelden op dander sijde ende hier uut gaen ii rijders ende z ame wijns

Item Henrick van Kessel henr soen es man van een vierdeel wijngaerts gelegen te Kessel tusschen den wijngaert heren Jans van Kersbeke ende den wijngaert Goerts van Kessel

Item Goert van Kessel Geerts soene es man van eenen vierdeel wijngaerts gelegen te Kessel tusschen die goede Henricx van Kessel ende die goede Bijns van Kessel

Item Jan van Haeltort es man van eenen vierdeel wijngerts gelegen te Kessel tusschen die goede Henricx van Winge ende die goede Jans van Kesse

f 63r

Item heer Robbeert van Beerthem es man van xv gelden wijns erfpachts die dat Cloester van Vliederbeke heeft aen Jans vander Lanen perse te Kesse

Item Henrick vander Kalsteren Henricx soen es man vanden fermarien wegen van Loven van eenre halven amen wijns erfpachts die sij daer hebben op ende aen z dach wijngaerts te Kessel welck houdende Wouter van Kessele ende Jan sijn soene gelegen tusschen Jan van Haeltort ende Wouters voirs

Item Aernt Bone es man van twee vierdeelen wijngaerts bij een gelegen tusschen die goede Joes Mortelmans ende die goede Henricx van Kessel Jans sone

Item noch es hij man van eenen halven vierdeel wijngaerts gelegen tusschen die goede Willem Reers ende die goede Aerts vanden Velden

f 63v

Item Leyne vanden Hoehvelde es man van xxv roeden wijngaerts luttel min of meer geleghen in twee stucken op Kesselberch boven op die enen hoechde tusschen die goede Gheert Karijs op deen sijde ende Jan die Clerc op dander sijde daer uytgaende xvii gelten wijns

Item die joncfr. Beys helt te leene z ame wijns welcke sij heeft op ende ane z dachmael wijngaerts belegen tusschen Jans van Kessel ende Jans van Kessel

Item her Jan van Kersbeke es man van z dach wijngaerts belegen te Kessel tusschen die goede joncfr. Kathelinen Lyeminx ende die goede Henrix van Kessel

Item die boender wijngaerts hier nae volgende es belegen tusschen die goede Raes van Linter ter eenre sijde ende ter andere sijden die Kesselberch ende houdendt ende besitent die manne van leenen hier nae bescreven

f 64r

Item Gheert Karijs es man van leene van eenen halven vierdeel

Item Jan Boene es man van eenen halven vierdeel

Item Roelof van Adingen es man van eenen halven vierdee

Item Jan die Klerc es man van iz vierdele waer vut gaen ix gelten wijns

Item Jan Boene es man van eenen halven vierdele

Item Jan Nijs es man van eenen halven vierdeele

Item Willem Nagel es man van eenen halven vierdel

Item Heynrick vander Kalsteren es man van enen halven vierdel

Item Jan Herbout es man van enen halven vierdele

Item Aert vanden Velde es man van enen vierdeele

Item Willem Reers es man van eenen halven vierdele

Item Aert Boene es man van eenen halven vierdeele

f 64v

Item Willeken Boene es man van eenen halven vierdeele

Item Bijn van Kessele es man van eenen halven dachmae

Item die boender wijngaerts hernae volgende es belegen tusschen die goede Raes van Linther ende den Ouden Kesselberch ende uut desen buender soe gaet een ame wijns ende iiiii gelten ende houdent ende besittent die manne van leene hier nae bescreven

Item Gheert Karijs es man van eenen vierdele wijngaerts

Item Jan Boene es man van enen vierdel wijngaerts

Item Willem Kempenere es man van enen vierdel wijngaerts

Item Jan Golijs es man van enen vierdel wijngaerts

Item Jan van Kessel es man van eenen vierdeel wijngaerts

Item Aert Boene die jonghe es man van eenen vierdeel wijngaerts

Item Willeken Boene es man van eenen vierdeel wijngaerts

f 65r

Item Joes vanden Moirten es man van enen vierdel wijngaerts

Item Joes vanden Mortel es man van eenen vierdel wijngaerts

Item Jan van Dormale es man van enen vierdeel wijngaerts

Item Jan Busscop es man van eenen vierdeele wijngaerts

Item Jan Busscop es man van eenen vierdeele wijngaerts

Ende dit voirs mijn erve ende heerlicheyt metten manscappen voirs ben ic jouffr. Katheline voirg. houdende voer ombesundert ende ommerscheeden geheel leen.

In orconde der waerheit at deser verschenender stucken soe hebbic jonfr. Katheline voirs desen oopenbaeren wijtgescrijften mijnen properen selgen aen gedruet int jaer ons heren duysent vierhondert ende veertich opten xxv dach van meye.

f 66v

Wilsele

Jan vander Borch de jonge es man van iz dachmael wijngaerts ende een bloexken daer aen gelegen houdende een dachmael ande Slavenberch tusschen de strate gaende tscint wert ende Gorijs van Sinte Peters

f 71r

Rixfonderen

Gheert van Osy her van Jan tBergen ridder ... binnen der stadt van Loeven te weten een hof geheten Rixfondren⁵ metten watere wijngaerde ende lande dair toebehoerende groot tsamen x dachwande gelegen binnen den vesten der stadt van Loven tusschen die beke aldair geheiten die Voiert metter eenre sijde aen der selver stat vesten metter ander sijden aender Hever strate metter derder zijden ende aen die goeder Mergrieten vander Smyssen ende Mertens van Wesemale metter vierder sijde welck hof met sijnre voirs toebehoirten thien dachwande groot tsiaers weert es omtrent xv gulde rijders erffelc ...

5. Zie ook RAB R 555 f 10r en LHB 28 f 1r.

f 77r

Cortbeke over Loe

Item noch een boender lants aen de Wrijnsberch ende i dach boven den wijngaert Willems vander Hofstat

Cortelke ende Rode bij Aersschot

f 94v

Item de selve (Gielijs van Overwinghe) noch wigaert block houdende omtr z boender lants luttel min oft meer neven die Loestrade op deen sijde ende Willem van Dale op dander sijde

Item de selve noch z bunder lants luttel min oft meer gelegen achter wigaert block op deen sijde ende die Loestrade op dander zijde en die wech van Scibbeke die te Rode weert gheet op die derde zijde

Erenbogheem (Holsbeek)

f 102v

Item i ame wijns aen den wijngaert dieman heet den Kalenberch

f 103v

Item noch een halve ame wijns die hij heeft aenden Calenberch

f 106v

Item van xiiii vierendeel wijngaerts van enen iegelycken vierendeel i o.

f 222r

Meldert, Sluse, Nodenbeke

Item dit is dat hoff vander heerlichh. ter Sluysen dat es te wetene huys ende hof beemden ende bogaert block moelen ende beide de watere dat es te wetene den ander en gelegen xiiii bunder ...

Item den wijngaert boven die Coestrade Quinten Colans op deen sijde ende Wouter Weys op dander syde

f 224v

Item die her vander Slusen van sinen wijngaert die hij vercreech tegen Henric Puttaert ii ganse

f 225r

Item Wouter van Eysche van sinen ii wijngaerdt gelegen bij herscapen wijngaert vanden Sluys ... v ganse

f 228r

Item de selve gherve (Claus sWitten) van sijnen wijngaerde boven sun gelegen in die Bornstrate ...xiid iii capuyne

f 228v

Item die selve Quinten (Calant) van sinen wijngaert tusschen sijnen wijngaert ende Jans vanden Winne ...ii gansen

Hoenseem

f 238r

Item Michiel michiels een dachmael gelegen ten Cruystiene bij wijngaert Goerts vanden Varent aen deen sijde ende bijden wijngaert Reyners Bollarts aen dander sijde

f 239r

Item Henrick de Impen een dachmael belegen bij Goerts wijngaerts vander Varent aen deen sijde ende biden lande des persoens van Meldert aen dander sijde

f242

Item die selve (Goert van Vileer) v kapuyne van sijnen wijngaert boven den Vileers wijngaert te Hebbeens waert

RAB R 555 : Leenboek van de meierij Leuven

eind 15de eeu

f 1v

Fam van Wilre

Item noch de Warande in Roesselberch in Stuerpers in alle de wijngaerden in die gebuerscap dair omtrent gelegen om die Biest totter Banck toe ende vanden bosch van Dyependale tot Berkelaer ende van Berckelaer tot Winxele ende van Winxele tot Bornne ende in alle andere steden onser die voirs termpten te Loeven weert begrepen gellie de brieve dair aff gegeven clairlijc berijpen Die gegeven waren anno duysent drie hondert acht ende vijftich xix daige in october.

f 2r

Jan Henricx soene van Duysborch houdt tweliff buentre een halff dachwant lants gelegen in zesse stucken tusschen den Roesselberch ende der stat van Loevene daer aff dierste stuck houdt viere ende een halff dachwant gelegen opt velt daer men ten Roesselberge weert gheet neven die goede des cloesters van Sinte Gheertuyden te Loevene dander stuck houdende derthien dachw tusschen die goede desselfs cloesters van Ste Gheertruyden op deen zijde ende de Heylige Gheest van Sinte Peters te Loevene op dandere zijde tderde stuck houden drie dach gelegen neven die goede des voirs cloesters van Ste Gheertruyden Tvierde houdende vijff dach opt voirs velt gelegen mit eenen achter gate totter straten toe groot omtrent viven twintich roeden tviifte houdende zeventhien dach in een stuck gelegen onder den Roesselberch tusschen der Bruggen block in deen zijde ende die Heylige Gheest van Wilzen in dandere ende tseste houdende vier dach gelegen aen die strate die te Bornne weert gheet. Tot Wellzen voirz lande ende goeden behoiren zekere mannen van leene die van voirs goidshuyse houdende sijn te leene zekere achterleene te wetene dabt van Sinte Gheertruyden te Loevene drie capuynen vier ponden thien scellingen paym Jan Heyms veerthien halster rog Anthonis Hoostoel drie cap vier ponden thien scellingen paym. De selve zeven capuynen thien ponden thien scellingen paym. De selve noch twee cap ende Everaert van Winge eenen cap. gelijk brueder Willem Prior des voirs goidshuys dat onder den zegel desselfs goidshuys Zindert den jaire xciiii vii zijnen denombremente overbracht heeft.

f 3v

Arnt van Dormale hout een dach veertich roeden ouden wingaert ende lant vier pond chijs tsjs vijff cap. zessendertich gelten wijns tsrs. erff. chijs ende zekere late bynnen der stat van Loevene.

f 5v-6r

Henrick van Kersbeke bij doode wijlen vrouwen Mergrieten van Bisdomme zijnder moeder xxix aprilis xiiii c lxxii jair houd tweeendertich amen wijns te Bamisse inden wijntijt vallende ende betalende vuyt vollen cuypen die de voirs vrouwe Mergriete vanden Bisdomme heeft op acht buentre wijngaerts gelegen buyten der stad van Loevene opten Roesselberch.

f 8v

Gheertruydt vanden Steene beghine houdt twee amen wijns sjaers opten Roesselberch.

Gielijcs de Clieure int Tetegat houdt een huys ende geleghe geheiten thuys ende geleghe van Boutsvoirt⁶ liggende bynnen der stat van Loevene aende riviere onder den berch mitter zalen, kokenen, cameran, een schuere, een poirte, eenen bogaert ende eenen wijngaert houdende tsamen omtrent een buenre luttelmin oft meer mitten twee zijden comende aende strate ende aende rivieren mitter andere zijden Wouters Sangwijns goeden ende thuys ende hoff Henricke van Landene. Tot welken voirs leengoeden behoeren zesse manscapen van cleynen leenen soe van wijngaerden ende erffwijnpachte die de persoene nae gescreven houdende zijn vanden voirs huys van Boitsvoirt te wetene yerst Vranck de Witte een halff dachmael wijngaerts gelegen opten cop vanden Zwanenberge tusschen de goede Everaerts van Grynne op deen zijde ende Jans wijff vander Bruggen op dandere. Item de selve Vrancke is man van eenre amen wijns op een halff dachmael wijngaerts dat houdende is Nijs van Neckerspoele ende Jans wijff vander bruggen tusschen die goeden desselfs Vranck op deen zijde ende die vrouwe Gherlincx op dander. Item Margriete weduwe wijlen Nijs Buys mit Janne Buys hueren geleverden momboir houdt vanden voirs huys van Boutsvoirt eenentwintich roeden wijngaerts gelegen opten Zwanen berch neven die goeden Katherinen vander Bruggen op den zijde ende die vrouwe Gheilincx op dandere. Ende hier op heeft Vrancke de Witte een halff ame wijns. Item Katherine vander Brugge Nijs Buys dochter mit Peteren Cleynaerts hueren momboir houdt eenentwintich roeden wingaerts gelegen opten Zwanenberch voirs neven die goeden Nijs Buys in deen zijde ende Vranck tSwitten goede op dandere ende de selve Vrancke heeft oick hier op een halff ame wijns. Item Henrick van Mille is man van achthien roeden wijngerts luttel min oft meer gelegen op der stat vesten van Loevene achter die borch tusschen die goede desselfs Henrick op deen zijde ende die goeden wijlen Zwalffs die Jan Boens wijffs was getruwt heeft op dandere. Item Gerardus van Baussele is man van eenen vierendeele wijngaerts luttel min oft meer gelegen opten Zwanenberch tusschen die goede Nijs van Neckerspoele op deen zijde ende Godert van Herbergen op dandere dwelck Godert van Heusdam te houden plach ende hier ghiltmen vuyt Janne vuten Lyemingen een ame wijns erffpachts. Item Godere van Errenbogen is man van twintich roeden wijngaerts gelegen op Zwanenberch tusschen Jacop die Gruytere ende Wouter van Heusdam op beyde zijden. Ende hier ghiltmen vuyte Wouteren Meys twee oude groote die welke hij gecocht heeft tegen Janne Meys.

Rixfonderen binnen Loevene

Vrouwe Katherinne van Ocselair wijff wijlen Henr. Jans hers riders. hout een volle leen gelegen bynnen der stat van Loeven geheten tgoet ter ... tot Rixfonderen⁷ gelegen mitten watere, wijngerde ende lande dair toe behoerende groot tsamen thien dach. binnen der vesten der voirs stadt van Loevene geleg. tusschen de beke aldair geheten de Voirt aen deen zijde aende selver stat vesten mitten anderen zijden aende Heverstrate mitten derdere zijden ende aende goede Mergrieten vander Smissen ende Mertens van Wesemale mitten vierden zijden.

6. Zie ook RAB R 544, f 35v-36v.

7. Zie ook RAB R 544, f 71r en LHB 28 f 1r.

f 26v

Kessele, Vliederbeke, Troenbeke

Jan soene was van Jan van Kessele houdt een huys ende hoff mit allen zijnen toebehoirten alsoet gelegen is te Kessele⁸ bynnen der vriheyt van Loevene houdende zoe in bogaerden soe in wijngaerden ende anderen erven omtrent drie buenderen luttel min oft meer tusschen des heeren strate vort ter eenre zijden die goede Peters van Ghele ter andere die goede der kijnderen wijlen Jacops van Kessele ter derdere ende comende achter werts aen tgemeyn broeck ter vierdere zijden ende behoiren noch totten voirs leene drie buenderen onder bosch ende wijngaert tot Kessele voirs bij Vliederbeke bynnen der voirs vriheit van Loevene gelegen mitten mansscapen heerlicheiden ende allen anderen toebehoirten tot eenen vollen leene.

f 60 v

Leefeldale, Voshem

Rogier van Pietersem wijlen Willems Brueder hout die goede van Leefeldale inder prochien van Leefeldale tusschen Vossem ende Beerthem gelegen mitten huysingen, hoven, bogaerde ende wingaerde mit twee moelene corenmolen ende slachmolen staende op die Voren mit den vlyet vanden watere dair die molen mede malen ... in chijnsen eenen chijns gulden zeventhien ganzen hondert zeventhien capuynen op alrehande onderpande huysingen, hofsteden, lande, wijngaerde, watere, beempde ende bossche nae uutwusen des chijnsboecx daer aff zijnde verschuren de voirs chijnsen altijt ...

Berthelmaeens van Coudenberge en coop gedaen tegen Henricke Oliviers onder gescreven xvi juny anno xv c

Henrick Oliviers en coope gedaen tegen Daneele van Bouler onder gescreven ii may xiiii c xcv jaer

Daneel van Bouler en coope gedaen teghen Willemen

f 61 r

vander Bruggen onder gescreven x aprilis anno lxxviii

Willem vander Bruggen en overgegeven Colaerts vander Bruggen zijns oems ende oic bij doode wijlen Willems vander Bruggen sijns vaders xix july xiiii c lxxvii jaer

Colaert vander Brugge zijn zoene

Willem vander Bruggen van Warrere hout zeven buenderen boschs dat landt te zijne plach gelegen inde prochie van Voshem bij Morsssele

f 81 v

Haecht ende Werchteren

Jan Hinckaert xxiide february xiiii c lii jaer houdt bij coope gedaen tegen vrouwen Marien van Vyle wettige dochter wijlen heeren Gheerds van Vyle ridders ende heren Baudewijne heere van

8. Zie ook RAB LHB 28, f 67r-70v LHB 571 nr 110 en R 544, f 59r-66v.

Fontaines van Meylem ... als de voirs vrouwe Marie van Vyle ende her Baudewijn heere van Fontaines van mijnen geedigen heere als hertoge van Brabant te leene houdende waren ende hen op alle die goeden lant slot ende heerlicheiden van Rotseselaer meitten wijnnende landen, beempden, wateren, boschen, heyden, weyden, waranden, wijngaerden, heerlicheiden, renten, chijnsen, manscappen, laetscapen ...

f 398v- 399r

Everberg

Godefort van Montenaken xxv may xiiii c xlviij jair bij doode wijlen Willems van Montenaken zijns vaders houdt eene wooninge tot Eversberge gelegen mit lande beempde bossche renten schijnsen cap. mansscapen ende allen anderen toebehoirten dair aff de certificatie ende gelegenheit hier nae volght inder manieren zoe wijlen de voirs Willem van Montenaken inden jaire xiiii c ende xl lestleden bij zijnen denombremente dat vercleert heeft te wetene yerst huys ende hoff mitten woeningen mit watere, wijngaerden, beempden ende eeusselen houdende tsamen omtrent neghen buenderen. Item noch zeven buenderen ouder bosch ende wijngaert gelegen voer thoff vander zijde ter straten.

Item noch drie dach ouder lants ende wijngaert op Telleberg gelegen...

f 440 v

Huldenberghen

Jan zoen here Jans van Huldenberghen houdt dat huys ende die heerlicheit van Huldenberge mitten heerlicheiden, renten, chijnsen, wateren, moelen, waranden, vogelrien, visscherien, landen, aerden, wijngaerden, beempden, eeusselen mitten manscappen te wetene zeven volle leenen ende eenentwintich smale leenen soe de selve herlicheit gelegen is tusschen de herlicheit ons genedige heren ter eender zijden die herlicheit van St Aechtenrode aen dandere de helicht van Overissche aenden derde ende de helicht vander Loonbeken aenden vierden zijden.

RAB R 3803 : Hertogelijke rekeningen domein Leuven

1476

f 19 r-v

hierna volght die ordinantie op welcke men van mijns genedige heren tshertogen wegen uitgegeven ende verpacht heeft desselfs mijns genedigen heren pachtwijn tot Loeven

Opte ordinantie die gescreven ende gestelt is int capitel vanden verpachten tollē moetene kecen hier voeren folio iij soe is oic verpacht mijns genedigen heren tshertogen pachtwijn tot Loevene den tydt van drie jaeren lanck duerende ingaende als voere ende vuytgande also die voirs ordinantie begrypt beloepende jairlics xliii amen iij quart lantwijns die men mijnen genedigen heren jairlics sculdich is op diverse erven gelegen opten Roesselberch ende dair omtrent. Ende sal dese verpachtinge geschien mit ponden van xl gro Vlems ende mit hogende dair af elc hogen doen sal in dry voirs ponden te deylende gelyc de hogene vanden anderen leden inde ordinantie voere begrepen ende sal dese pachtinge innegaen inden naesten zazynd vanden wyne in september naestcomende ende sal die pachtenen van mijns genedigen heren wegen vry werdden (sic) gehouden van alle ongelde oft oncoste ende assyzen die hem vanden voirs pachtwijne geescht soude moigen werden het zy van thienden, van tollē, van vutvaren, int grossen te vercopen, van catchyde gelde, van peertgelde ende oic van allen anderen lasten dair af mijn genedigen here hem soude moigen bevryen. Ende sal hy oick den wyn moigen ontfangen vanden ghenen dien sculdich zyn vuten vollen cuypen also dat gewoenlic ende mijns genedigen heren recht is ende sal die betalinge van desen pachte vallen te Lichtmisse dair af den yersten termyn verschynen sal te Lichtmisse naestcomende ende aste noot is salmen den pachtenen heerlicke excludie van betalingen doen geschien over die ghene die in gebreke van betalingen zelen wesen gelyc gewoenlic is an mijns genedigen heren de mayren ende die rentmeester van Loevene sal de pachtene bynnen xv dagen na dat die keersse sal zyn gebernt schuldig zyn te gevene copie vanden chynsboecke vanden voirs pachtwijne. Ende selen die voirs pachteneren ongehouden wesen den rentmeester zynen cleyrken oft yemand anders te gevene enige gewoenlicke rechten oft proffytē het zy tot behoef vanden costen die hem in dese verpachtingen selen gebueren te doene oft voere emolumenten zynre officieren oft anderssinds in eniger manieren. Maer soelen gestaen uut te betalene die somme dair op hen die comantscapen uterlic mitter krossen bleven selen wesen mitten hoegenen dair op gedaen soudē meer

Dese ordnantie is gemaict ende gesloten geweest inden camerē vanden rekening te Mechelen den viij sten dach van junio xiiij c lxxv jair alder geteykent

1495

f 15 r

Ander ontfanck van mijne genedigen heren wijngaerde te Loevene

Ordinantie ende voirwerden dair op men van ons genedigen heren uitgegeven ende verpachten sal desselfs mijn genedigen heren wijngaert mit zijnen byvange ende toebehoerten gelijk bennen zynde stad van Loevene ende dit by diversche percelen den tyt van ix jaren lancs die innegaen selen van nu Keersmesse eersteden en dit loopende jaer xiiij xciiii ende uitgaen zullen te kerse als men scriyven sal anno xv c ende drie

Ierst salmen den voirs wijngaert uitgeven met huegenisse ende metter bernender kerssen ende op elc vierendeel wijngaerts met stuyvers te drie placken Brab. den stuyver te betalene alle jaer een termynen vander lesten dage van september oft ombegrepen een maent dair na dair af den iersten termyne als voir dierste jaer vatten ende versjaren sal int jaer xiiii c xcv

Item is te wetene dat den voirs wijngaert houdt omtrent lv vierendeelen dair af ongewracht ende ledich liggen omtrent vijf vierendeelen de welke te dese male soe veurter die nyemant aen en staen zullen blijven tot mijns genedigen heren lest ende suelck hoogen doen op elck vierendeel enen stuyver ten prijse voirs welke hooger als voir dierste jair comen sullen half voir den hoogen ende half voeren minen genedigen heren ende dander viii jaren voer minen genedigen heren alleene

Item en zullen die pachteneren ende eairstjaren vanden voirs pachtering lanck duerende den voirs wijngaert ende geheenerde manieren moigen mesten, met tgeenderhande messe, straetmoere oft anderen behagien Dierste oft tweeste jair der voirs paechtinge zullen de selve pechteneren den voirs wijngaert moigen messen, te wetene te platte lande boven den bergen, ende niet inde bergen ende dan niet meere, ende den selven alle jare terden, te wetene opt vierendeel hondert boten, ende sullen die pachteneren hebben den afval vanden voirs wijngert als reeve snydehugten ende anders te wetenen elck opt synen, ende soe vele hy verpachten sal, ende niet voirder om zijn prouffyt dair mede te moigen doene

Sullen die pachteneren sculdich zijn den voirs wijngaert te houden wel ende loflic, vesten met wijnstocken vanden selven, ende van egeenen andere zepen ende die alsoe ende oick met wijngaertstaken ten eynde van hueren eairstjaren, ende alsoe goet te laten, ten pryse van drie goeden muerdvene (?) hen des verstaene, als den selven tot hueren aencomende geleverd zullen worden ende niet arger

f 15v

Sullen die pachteneren sculdich zijn den bijvanck vanden voirs wijngaerde tonderhouden op hueren last elck aen tsine beneden ende boven, zoe verre zijn deel dragen sal van hagen, grechten, heymself ende anders ende oft gebuerde dat bij gebreken van heyden sulc scade gebuerde te gevatten deselve scade soude die ghene moiten oprichten ende bettren by wiene faulte dat bevoert soude zijn

Item en zullen die pachteneren op die erffenisse vanden voirs wijngaerde ende zijnen bijvange ende toebehoiren, het zij int midden oft ten uutcanten enige opgaende boomen willegen tronckeycken oft anderen moigen afhouden, mair zullen alleene die boomen willegen oft tronckeycken dair op oft aen staende troncken, soe verre dat behoirt ende behoirlijken tyden omdat te bekeren in beheymen vanden voirs wijngaerde, ende anders niet ende soe verre tinge vanden opgaende willigen tronckeycken oft andere boomen verdroogden die sullen die pachteneren moigen afhouden ierst genomen hebbende consent des rentmeesters van Loven inder tyt wegene, ende huer prouffijt dair

mede doen des zullen zy sculdich zijn ende stad aldair bij te setten twee looten vanden zelven zape oft aerde dat de ghene was die alsoe ware verdroigt ende zy afgehouden hadden, ende die een eynde vanden jare wassen ende wel behuene tueren

Item zullen die pachteneren van mijns genedegen heren weeg vry werden gehouden van allen ongelde ende oncosten die hen vanden wijne die opten voirs wijngart zal zijn gewassen bennen der tyt vander voirs pechtingen, geheyscht soude moigen werdden het zij van thienden, van tollen, van vutvueren, van int gros te vercoopen, oft ander van catchygelde van pertgelde hueren wijngartstaken te moigen inder stad van Loeven te doen brengen sonder der selven stad oft yemand anders dair af ongelt te dorven gheven, ende oick van allen anderen lasten dair af min genedigen heren met rechten soude moigen bevryden

Item zullen die pechteneren sculdich wesen alle jaren inden voirs wijngaert om dien te sinckene tot elcken vierendeele te settene enen man drie dagen lanck, zijn xxx dagen de x vierendeelen, ende dat hi behoirlijken, ende tijd igen tyden, alsoec behoirt, welke dagen als hem gebueren sal tvoirs sincken te willen doen, oft doen doen, zij sculdich zullen zijn goets tijts te voren te laten weten den rentmeester van Loeven te dien eynde dat de selve rentmeester inden name van mijne genedigen heren, hem vuegen mach dair bij te saccene ten onderhouden van des voirs is

Item zullen die pechteneren sculdich wesen den voirs wijngaert den tyt vander voirs pechtingen duerende alle jare wel ende lovelyc te bewercken van allen dage-lyschen ende getydeg wercke, sonder den selven wijngaert dair af enichsins verachttert te laten in einiger manieren

f 16 r

Item zullen die pachteneren tsamen gebruyken de persse ende elkerlyc zijn gerief dair inne hebben ten tijde alsinen den wijn persen sal, het zijde van terdde cuypen, persse thynen, ende ander gerief dair toe dienende

Item nadat den palmslach van dese zal zijn gegeven, sal de convenstax blijven uuttaende den tyt van viii dage dat naestvolgende boven welcken tyde een iegelyck die wilt, sal moigen comen byden selven rentmeester van Lovene, oft zijnen cleric, ende de voirs convenstax hoogen alsoe menichwerven als hy sal willen

Item opten voirs. viii ten dach sal die rentmeester van Loevene comen inde tolcamer te Loeven, ende aldaer omtrent twee uren na middage sitten ende openbarlyc dese ordinantie doen lesen tot wat pryse den palmslach, opde voirs convenstax sal zijn gegeven, ende hoe vele hoogtene dair op selen zijn gedaen, te dien eynde dat een iegelyc die wilt noch hogen moige, ende als hy dair omtrent een urene lanck sal hebben geseten sal hy dair op elcke pertie doen ontsteken ende bernen een wassen kerssen, ende soe wie lest voir den weganck vanden selven rentmeester gehoogt sal hebben die sal die convenstax blijven

Item soe wie de voirs wyngaerden pachten die zullen bernen acht dagen naden uitganck vander voirs kersse zijne convenstax wel ende lovelyc moeten verborgen, tot des rentmeesters van Lovenen genuede, zijnen pacht jairlix te betalene ende alle andere voirwerden in des ordinantie voirs ende na vercleert te voldoende wel ende volcomelyc, van welcker borchtocht die pechteneren zullen gehouden wesen op hueren cost te leveren den rentmeester voirs heuren behoirlycke borch

Item oft yemand den voirs wijngart gepacht hadde, alsoe dat hem dien metten uitgangen vander keress waer gebleven die de voirs borchtocht in maten voirs niet gedaen en hadden, offt gedaan en conste, van dien soudt die voirs rentmeester van Loevene, den voirs acht dagen overleden zijnde de partyen weder aenveerden, ende waere dat die dan min houden, dat dit ierrst were verpacht tgebreck dair af zoude de selve rentmeester heerlyc erhalen ende rennen aen des gheens lyff ende goet, die de borchtocht niet gedaen en hadde, oft gedaan en conste sonder verdrach, ende dair toe soude hij moeten oprichten ende beteren die schade die mijn genedigen heren, bijden verlettene

vanden tyde ende vercochteringe vanden wercke vanden selven wijngaerde soude moigen gebueren toe te comene ter taxatien van drie goede mudien (?) hen des verstaene als voir ende dair tegen in soudde hem nyemant moigen bescudden met enighen vryheden van clergien porterien ste peeters manscapen scepriuen brieven oft ander, die de pechtenere voir einige ander voirgaende convens op zijn goed bekent oft gemaict mochte hebben in eniger manieren

f 16 v

Ende sullen die voirs pachteneren ongehouden zijn te gevene den rentmeester van Loeven zijnde cleric oft yemant anders den tyt van dese pechting duerende noch voer noch na enige gewoenlijke rechten oft hem enige hoescheyden te dorven doen in eniger manieren, maer sullen gestaen mids betalene de perm. (?) van hueren pachte ende hoogene dair opgedaen, inder manieren als hier voir is vercleert

Ende als vanden siecken wijngaerde sal die rentmeester doen wercen ten laste mijns genedigen heren om den wijn dair af comende gedistribueert te worden den siecken ende alsoe dat gewoenlyc tot ende als vanden verlegenen ende ongewrachten wijngaerde sal hem die voirs rentmeester reguleren, ende dair met doen na inhoud vander ordinantie diemen dair op sal maken ende hem overstynden

Gedaen inder camereren vander rekeningen den xx sten dach van december xiiii xci-iii jaer ende gegeven den rentmeester van Loevene Adriane van Heylwigen om opten conditien voirs den voirs wijngaert te worden verpacht ende geteekent

RAB R 3814 : Hertogelijke rekeningen domein Leuven

1513

f 14v

Vanden wijngaerde mijns gened heren te Loevene houdende omtrint lv vierendeelen den welcken uitgegeven is navogende der voirs ordinantie mitten uitgange vanden bernender keerssen eenen termijn van negen jaeren lanck duerende die innegingen te Bamisse ao xv c ende tweelve ende uitgaen sullen ao alsmen scrijven sal ao xv c xxi Daer af dierste betalinge vallen sal te Kerssm ao xv c ende twelve

Ierst vanden twee bergen beginnende beneden van aen den zieken wijngaert streckende opweerts mitten stucken daer tegen over liggende geheeten Vranckerijcke houdende inder maten twee vierendeelen die gehuert heeft Matheeus vanden Veeckenne om drie rinsgulden vi hoegen Jan Ymbrechts vier hoegene die selve noch twee hoogen aert de beckere viii hoegende Andries van Belle vi hoegen Peeter van Gale vi hoege wouter vanden Poele iiiii hoege Jan van Beerlingen vi hoegen ende Wouter vanden Poele vi hoegen zijn tsamen xlvi hoegen doende elck hoegen op elck vierendeel eenen stuver daer af dierste jaer toebehoirt deen heelicht mijnen genedigen heren ende dander heelft den hoogen ende die ander acht navolgende jaeren behoiren die hoigen mijnen heren alleene toe. Comende dierste jaer mitgaders den hoogene op v l viii s artois ende elck vanden anderen navolgende jaeren op vii l xvi s artois alsoe hier voer dierste ixste jaer xxvii s gro

Die twee bergen daer naestvolgende oick van beneden opweerts mitten twee stucken boven daer tegen over liggende houdende twee vierendeelen twelf roeden die gehuert heeft Pauwels Cuerincx twee rinsgulden vier hoogen Henrick Crabbe iiiii hogen zijn acht hoogen comende dierste jaeren mitgaders den hoogene op xlix s xi d ende elc vanden anderen navolgende jaeren op lix s x d artois alsoe hier voer dierste ix ste jaer qui valent in munten van deser rekening xii s v d ob gro vi t

f 15 r

Om twee bergen daer naest gelegen mitten twee stuckendaer boven tegen over gelegen houdende drie vierendeelen xx roeden die gehuert heeft Andries Croel om vijf rinsgulden ende heeft op elck vierendeel gesedt twee hoegen Jan de Beer vi hoegen zijn tsamen viii hoegen doende elck hoegen als voere comicien sierste jaer op vi l x s iiiii d art alsoe hier voere dierste ix ste jaer xx viii s ix d ob gro ii

Die twee bergen daer naest gelegen mitten twee stucken daer tegen over liggende dot aenden kerstaengne boom houdende twee vierendeel derthien roeden die gehuert heeft Robbert vanden Berghe om iii rins gul x stuyvers ende heeft daer op gedaen zesse hoegen Andries van Belle iiiii hoegen Robbert vanden Berghe twee hoegen Wouter vanden Poele ii hoegen Robbert voirs ii hoegen de selve noch iiiii hoegen zijn xx hoegen convens. dierste jaer mitgadere den hoogende op iiiii l xv s iii d ende elc vanden andere navolgende jaeren op vi l iiiii d ob artois alsoe hier voer dierste ix ste jaer xxiii s ix d ob p gro

Die twee bergen daer naestgelegenen mitten twee stucken oic boven tegen over gelegen houdende twee vierendeelen xiiii roeden die gehuert heeft Robbert vanden Berghe tsamen om twee rinsgulden ende daer op gesedt drie hoogen die selve noch twee hoogen Roelof van Belle ii hoegen Robbert vanden Berghe twee hoegen Jan van Beerlingen twee hoegen Roelof van Belle ii hoegen Robbert voirs ii hoegen Roelof voirs ii hoegen zijn tsamen xvii hoegen comende dierste jaer mitgaders den hoogende op iiiii l i s iii d ende elc vanden anderen navolgende jaeren op iiiii l ii S vi D alsoe hier voier iste ix ste jaer xv s iii d g xviii m

Die twee bergen daer naest gelegen van beneden opweerts gaende mitten stucken daer tegen over gelegen houdende twee vierendeelen xxii roeden die gehuert heeft Jan de Beer om xxxvi stuyvers

twee hoegen Andries van Belle drie hoegene comende dierste jaer mitaders den hoogende op iii l iii s ii d artois ii t. ende elk vanden anderen navolgende jaeren op L s iii d ob port. alsoe hier voer dierste ix ste jaer x s ix d ob gro ii t.

Die twee bergen daer naestgelegen mitten stucken daer tegen over liggende houdende drie vierendeelen drie roeden die gehuert heeft Andries Ymbrechts om xliii stuyvers vier hoegene Pauwels Cuerincx ii hoegen Robbert vanden Berge ii hoegen Paouwels voirs een hoegen Robbert voers noch een hoegen die voerge-noemde

f 15 v

Pauwels een hoegen Robbert voers ii hoegen ende die voirgn Pauwels noch een hoegen zijn tsamen xx hoegen comende dierste jaer mitgadere den hoegene op iii L xliii s ii d iiten ende elck vanden anderen navolgende jaeren op v l v s iii d iii t ii quaert alsoe hier voer dierste ix st jaer xviii s vi d ob gros ii ten

Die twee bergen daer naestgelegen mitten twee stucken daer boven tegen over gelegen beghinnende aen den Bocxwech houdende drie vierendeele vijf roeden die Andries Imbrechts gehuert heeft om xlvi stuyvers vijf hoegen Andries Crols een hoegen Andreis van Belle een hoegen ende Andries Croels een hoegen zijn tsamen acht hoegen comende dierste jaer mitgaders den hoegene op iii l ix d ob artois ende elc vanden anderen navolgende jaeren op iii l xiii s vii d artois alsoe hier voere dierste ix ste jaer xv s i d gro ix miten

Die drie bergen daer naestgelegen der af deen zere cleyn is mitten stucken daer boven tegen over gelegen houdende vijf vierendeelen xvii roeden die Andries Imbrechts gehuert heeft om v l ii s artois v hoegen de selve noch iii hoegen Joes Gans ii hoegen Andries Imbrechts ii hoegen Joes Gans iii hoegen Wouter vanden Poels i hoegen ende Wouter voirs noch vii hoegen maken xxiii hoegen comende dierste jaer mitgaders den hoegene op viii l vii s iii d ob p ende elc vanden anderen navolgende jaeren op xi l xii s vii d ob alsoe hier voer dierste ix ste jaer xli s ix d ob p gro iii m

Die twee bergen daer naestgelegen oick van beneden opweerts gaende mitten stucken oick daer tegen over gelegen streckende totter Wagenpoerten toe houdende vijf vierendeelen xvi roeden die gehuert heeft Joes de Pape om iiiii L xix s viii hoegen Robert vanden Berghe vijf hoegen Andries ymbrechts ii hoegen Robert voers ii hoegen Andries voers ii hoegen Robert voirs ii hoegen Andries voers ii hoegen die voirs Robert ii hoegen ende die selve Andries ii hoegen zijnde tsamen xxvii hoegen commende dierste jaer mitgaders den hoegene op viii l xv s i d ob ende elc vanden anderen navolgende jaeren op xii l xi s iii d artois alsoe hier voer dierste ix jaer xl iii s ix d port gro iii ten

Die twee bergen naestgelegen totter peerssen toe houdende twee vierendeelen vijf roeden die gehuert heeft Andries van Belle tsiaers om iiiii L vi hoegen Henrick Nyen ii hoegen Andries voers iiiii hoegen Aert den Hovemaker ii hoegen de selve noch ii hoegen Andries van Belle iiiii hoegen Aert de Hovemakere iiiii hoegen Peeter van Gale vi hoege ende Aert de Hovemakere noch iiiii hoegen zijn tsamen xxxiiii hoegen comende dierste jaer mitgaders den hoegene op v l xvii s iiiii d ob ierst ende elc vanden anderen navolgende jaeren op vii l xliii s ix d ii m alsoe hier voer dierste ix te jaer xxix s iiiii d gro iiiii ten

f 16 r

Die drie leste bergen daer naestgelegen aen den steenwech nedergaende houdende twee vierendeelen acht roeden die gehuert heeft Jan de Haze tsiaers om xiii stuyvers v hoegen Joes de Pape iiiii hoegen ende Andries Ymbrechts ii hoegen zijn tsamen xi hoegen comende dierste jaer

mitgaders den hoogene op xxv s ix d ende elck vanden anderen navolgende jaeren op xxxviii s vi d alsoe hier voer dierste ix ste jaer li s v d port gro.

Die ierste drie stucken liggende achter de peersse beginnenden van aen den vaerwech die ten Wagenpoerte weerts gaet houdende twee vierendeel vijf roeden die gehuert heeft Wouter Snoeck siaers om xli stuyvers ii hoegen Robbert vanden Berge iiii hoegen Andries Ymbrechts ii hoegen Robbert voers ii hoegen Wouter vanden Poele een hoegen Wouter Snoeck ende Wouter vanden Poele noch een hoege zijn xvii hoegen comende dierste jaer mitgaders den hoogene op ii l xix s viii d ende elc vanden anderen navolgende jaeren op iii l xviii s iiii d alsoe hier voer dierste ix ste jaer xiiii s xi d gro

Die twee stucken daer naestvolgende houdende xlii roeden die gehuert heeft Robbert vanden Berghe tsiaers om xl s iiii hoegen Jois de Pape iiii hoegen Jan Ymbrechts iiii hoegen Andries Croel iiii hoegen ende Matheeuw vanden Beeckene iiii hoegen komende op xx hoegen beloopden dierste jaer mitgaders den hoogene op ii l xvi s ix d ob ende elck vanden anderen navolgende jaeren op iii l xiii s vii d alsoe hier voer dierste ix ste jaer xiiii s ii d gro ix t

Die vierde ende leste stucken komende vast aen de Wagepoerte houdende een vierendeel xxii roeden die gehuert heeft Andries Ymbrechts om xvi stuyvers iiii hoegen Loy Persoens iiii hoegen zijn acht hoegen komende dierste jaer mitgaders den hoogene op xxiii s vi d ende elck vanden anderen navolgende jaeren op xxxi s artois alsoe hier voer dierste ix ste jaer l s xd ob gro

Vanden vijf vierendeelen wijngaerts die welcke hier voirtyden vergaen zijn geweest ende blijven liggene want die selve niet bestaedt en connen gesyn om der voirs redene wille daer om hier nyet

Vanden vijf vierendeelen ende drie roeden die welck is der armen oft den ziecken wijn want den selven ten laste van Mijnen genedigen heren bij desen rentmeester is doen wercken ende vanden wijne daer af bynnen den saysuyne van deser rekening egheene gewassen en is alst blijkt hier nae f lix daer om hier nyet

RAB R 44785 : Cijnsboek van Leuven, Herent en Lubbeek

1450

f 2v

Die erfgenamen Jans Conincx⁹ van enen wijngaert bij Byesberch gelegen wilen Jans van Babylonien regenoten Cloester van Betleem ende Jan Hers

Cloester van Betleem van iii wegen ... den andeen wech leet bide voirs kercke (van Oesterheem) tusschen die goede der kynderen van Haenwijn Jans witten wijngenden...

f 3v

Vranc Zacke van i boender lants daer nu wijngert op gesedt es opten Roeselberch neven den Mechelschen wech tusschen dlant der kercken van Heerent ende den Roeselberch i d i cap.

Tildonk

Veltem

f 29v

V mol i derdel iii tu.

Henric Helinc Sloetmekere voirs van iiz dach eeusels¹⁰ dat nu wijngert es wilen Jan Hellincx dat nu wijngaert es wilen Jans Hellinc voirs der ame Aert Hellincx gel. opte Loe tusschen Henr. Hellinc bosch voirs ende Wouter vanden Bruelle te drie sijden

f 30r

iii mol. iii tu.

Felip die Hont van enen bloeke der een duyfhuys op steet houdende v vierdele dat wijngert plach te sine gel. te Veltheem boven die Heerstrate wilen Gielij van Nethelen dernae Henr. van Hoy lezoem tusschen dlant der kercken van Veltheem ende Jan van Duffel uut beyden sijden

Holsbeek

f 39r

Jan die Man i cap van enen wijngerde dat heye plach tsine geheten den Padenberch¹¹ wijngerdegrecht tusschen die goide Jans van Eerbogheem ende Willems vander Boven

Pellenberg

Nederijsche

9. Zie ook RAB R 44786, f 6v.

10. Zie ook RAB 44786, f 70v.

11. Zie ook RAB R 44786, f 92v.

Bertheem

Bijswijc

Loven

Sint Jacobs

f 45v

Jacob die Gruytere xi s vi d xi cap.

van huysse hove ende wijngerde wilen Coels de Rijken¹² gelegen boven inde Calchoven strate dat die voirs Coel gelaten heeft tot arme kijnder bedde mede te houden dat hij ten besorkenissz vander stat van Loeven gestelt heeft welke die stat voirs den voirs Jacob verleent heeft opten voirs las vanden kijnderbedde

f 46v

Aert Keynoege xvi d i cap iz qrt.

van xlv roeden wijngaerts¹³ wilen Jans van Bonne derame Peters Jans ende Henr. Keynoege gebrueders gel. in de Wijngertstrate tusschen den wijngert Jans vanden Kine ende Peters vanden Heydeken

f 47r

Willem van Honsberge ende Jan van Mechelen xi d iiiz qrt cap.

van xxx roeden wijngerts¹⁴ wilen Jans van Bonne daer nae Peters vander Heydeken gel. als boven regenoten Aert Keynoege ende Jan Reymare

Aert vanden Rijn ix d iii qrt cap.

Van enen vierdeel wijngerts¹⁵ gel. inde Wijngertstrate wilen Jans vanden Rijn regente die Wittevrouwen wijngert ende Jan ende Henr. Keynoege wijngerters

Claes die Kersmekere xvi d

Van enen wijngaert gelegen opten Calchoven¹⁶ tusschen

Die weduwe Andries Muntmeesters viii d

van enen gedeelte vanden voirs wijngerde wilen joffr. Kat. van Nethenen¹⁷.

12. Zie ook RAB R 44786, f 130v en R 44787, f 23r.

13. Zie ook RAB R 44786, f 133v en R 44787, f 7r.

14. Zie ook RAB R 44786, f 134r en R 44787, f 7v.

15. Zie ook RAB R 44786, f 134r en R 44787, f 10v.

16. Zie ook RAB R 44786, f 134v en R 44787, f 10v.

17. Zie ook RAB R 44787, f 9v.

Cloester vander Banc iiii d

Machiel Absloen xviii d iz cap

Van z dach wijngerts¹⁸ wilen Jans Swerters dernne Amerijc Swerters gel opte Calchoven regenote Machiel voirs ende Jasper Absloens

Jan Poteyn ix d iii qrt. cap

Van enen vierdeel wijngerts¹⁹ gel. opte Calchovenstrate wilen Peter Ymbrechts regenote Jasper Absloen ende Aert Keynoege

Jasper Absloen ix d iii qrt cap

van enen vierdeel wijngerts gelegen opte Calchoven strate²⁰ wilen Jans Edelhere regenote Willem Moens ende Aert Keynooge

f 47v

Katherine Ymbrechts ende Aert Keynooge x s boen x cap.

van z boender lants gelegen opte Calchoven strate wilen Jans vander Calsteren dervure Peter Ymbr. gel opte Groenstrate op deen sijde ende den wijngert Jans Ghisels²¹

f 48r

Sint Geertrui parochie

Henric van Houtheem van sinen huysse wilen der vrouwen vanden Houte gel. inden Hamme regenote Jan vanden Berge ende Jan vander Meeren wijngerdere

f 48v

Wouter die Becker iii d vanden huysse wilen Mathijs Mons gel. inden Ham onder tsertogen wijngert tusschen Willem Geerts ende den Zantputte uut bijden zijden

f 51r

Geraert van Bausele clerc der stat van Loven iiii s pay ii cap. van huysse ende hove ende wijngerde gel. opte Borch geheten Valkenborch²² tusschen die veste der voirs stat ende Willems van Beke

18. Zie ook RAB R 44786, f 135r en R 44787, f 7r.

19. Zie ook RAB R 44786, f 135r en R 44787, f 8r.

20. Zie ook RAB R 44786, f 135v en R 44787, f 11r.

21. Zie ook RAB R 44786, f 135v.

22. Zie ook RAB R 44786, f 158r-v en R 44787, f 34v-35r.

f 52v

Machiel Absloen ii s ii cap. van sinen wijngerde gel. op Bloemenberch²³ achter tshertogen wijngert houdende ii vierdel tusschen wijngert wilen her Jans Boxhoerens ridder ende

Her Jans Boxhoerens ridders erfgenamen xii d i cap. van enen wijngert gel. inde Corttegroeve bij tvelt van Heerent²⁴ wilen Goerts Boxhoerens her Jans vader voirs

Kerstiaen van Evershoet iii d i vierdel cap. van enen stuc wijngerts oic alder gel. bij den wijngert wilen her Jans Boxhoeren²⁵ voirs ende die joffr Absloens

Jan Cnoep cleermekere iii d i vierdel cap. vanden voirs wijngert ende blijft een des anders onderpant²⁶

Raes van Graven iii d ob. van lx roeden wijngerts gel. buyten der vesten opte Stuypers achter die borch²⁷ wilen Goerts Raets naest den wijngaert Vrancx sWitten

f 53 r

Jan Boens wijf wilen iiiii d ob. vanden wedergedeelte vanden voirs wijngert²⁸ wilen Aerts Custers

Jan van Muerbeke geseyt Gielys i cap. van enen wijngerde staende onder den Borch berch metter enen eynde aende Sluyste metten anderen eynde aende trappen vander borch ende dermen vanden Sluyste opte borch gheet van achter Santheraeye²⁹

Willem Stoutmans xviii d ii cap. van iz vierdel wijngerts wilen Willems tsRoeden dernae Jans vander Meeren dernae Peter Keynoege gel. op deinde vanden Ouden Roeselberch³⁰

Loedewijc Appelman xviii d ii cap. van iz vierdel wijngerts wilen Henr. Raets dernae Wouters Blijleven gelegen als boven³¹

23. Zie ook RAB R 44786, f 161v en R 44787, f 41r.

24. Zie ook RAB R 44786, f 161v en R 44787, f 41v.

25. Zie ook RAB R 44786, f 162r.

26. Zie ook RAB R 44786, f 162r en R 44787, f 41r.

27. Zie ook RAB R 44786, f 162r en R 44787, f 41r.

28. Zie ook RAB R 44786, f 162v.

29. Zie ook RAB R 44785, f 162v.

30. Zie ook RAB R 44786, f 162v en R 44787, f 49v.

31. Zie ook RAB R 44786, f 163r en R 44787, f 49v.

Jan van Diest xvi d ii cap. van ii vierdel wijngerts wilen Gielijns Robeke dernae Lambr. vande Velde gel. opten Oude Roeselberch bijden Vogelsanc³² wilen der vrouwen van Wildere tusschen her Loedewijcx Pynnocx erfgenamen ende wilen Werners van Bexzeem

Loedewijc van Scoere viii d i cap. van lxxv roeden wijngerts³³ wilen Jans van Hamme clercs dernae der weduwen Aerts Keynoege gel. als boven wilen der vrouwen voirs bij Lambr. vanden Velde

Jan van Haenwijc iiiii d ii derdel cap. van ene derdendeel van omtrent van i derdendeel van i dach wijngerts³⁴ wilen der weduwen Goerts van Redingen gel. op deynde vanden Ouden Roeselberge bijden Vogelsanc neven die Groen strate dermen te Heerent wert gheet

f 53v

Moen Nijs iiiii drij derdel cap. vanden anderen derdendeel vanden voirs wijngert³⁵ wilen Wouters van Campenhout

Peter Keynoege iii d ii derdel cap. vanden derden derdendeel vanden voirs wijngert³⁶ wilen Jans Hoeymans dat Peter Keye was

Loedewijc die Rike ix d om dat hij sijn grecht van sinen wijngert gel. op Roeselberch³⁷ aen der Mechgelschen wech recht gomaect heeft met eender grecht omtrent iii voet wijt ende omtrent iiz roeden lanck geg. x dage in julio xiiii c xxxviii

f 55r

Sint Michiels parochie

f 57r

Die Wittevrouwen van Loeven van haeren wijngerde gelegen opte Calchoven iiiii s iiiii cap³⁸

32. Zie ook RAB R 44786, f 163r en R 44787, f 50r.

33. Zie ook RAB R 44786, f 163r en R 44787, f 50r.

34. Zie ook RAB R 44786, f 163v en R 44787, f 50v.

35. Zie ook RAB R 44786, f 163v en R 44787, f 50v.

36. Zie ook RAB R 44786, f 163v en R 44787, f 50v.

37. Zie ook RAB R 44786, f 164r en R 44787, f 35r.

38. Zie ook RAB R 44786, f 145r en R 44787, f 11v.

f 55v

Die weduwe wilen her Loedewijcx Pijnnox ende Roelof inden Wildeman van eender grecht staende boven i dach wijngerts gel. opten Galghberch bi de Loe³⁹ tusschen den wijngert her

Vrancx Storms wilen ende Goerts Kersmekers erfgenamen iii d

f 59r

Sint Quintens parochie

f 63r

Sint Peters prochgie

f 67v

Her Willem van Erpe geheten Ostonijs erfgenamen i d van enen kleinen driebantich plaetsken gel. achter sijn huys ende hof ende wijngert gel. opten Capellenberch diemen heyt die Boegertstrate tusschen die goide Lambrechts van Winge ende Cloesters van Tshertogendale geg. bij Felip rentmeester voirs van in april voirs Paesch ende xiiii c xlii jae

f 69v

Sint Jacobs

f 87r

dit sijn die erfrenten in coeren

Her Gielijs Vrancx canonck tSinte Peters te Loven van enen stuc wijngerts geleg. aenden Kesselberch te Lov. wilen toebehoerende Jan Mertens te Kersmisse viiiz mol rog

39. Zie ook RAB R 44786, f 193r en R 44787, f 136r.

f 89r

Den erfacht wine vanden Ouden Roeselberge

Jan Roesegaert iii qrt van i ame
Aert van Coelen ii qrt
Jan vanden Tympel i qrt
die selve i qrt
Joes Absloen henr. sone ii qrt
Arnoldus Das i qrt
Jan van Haenwijn ii qrt
die selve i qrt
Jacob die Gruyter i qrt
Dieric van Langroede i qrt
Jan vanden Tympel i qrt
die weduwe Jans Ysacx terdendeel van z amen
die selve terdendeel van z amen
die selve terdendeel van z amen
Wouter van Caribbe i qrt
Henric vanden Putte i qrt
her Jan van Laetwijn priester i qrt
Jan Keynoege i qrt
Joerdaen der stad coc i qrt
Willem Gans i qrt
Jan Tsernaerts i qrt
die weduwe willen Jan Beys ii qrt
Roelof van Bertheem i qrt

f 89v

Jacob Pynnoc i qrt
meester Henric inde Derde Orden i qrt
Willem die Leew dat Arnoldus Das was i qrt
Aert Oliviers i qrt
die selve i qrt
Andries van Bertheem i qrt
Wouter van Caribbe i qrt
Jan Nijs i qrt
Henric Boegaert i qrt
Jan Boxhoeren Maerct vanden Doeren i qrt
Aert vander Berct i qrt
Henric metten Gelde z qrt
die selve z qrt
die selve i qrt
die weduwe wilen Willems van Dale i qrt
Goert van Eerbogeem iz qrt
Willem inde Crone i qrt
Wouter van Goetsnoven i qrt

Joes Absloen Henr sone i qrt
Willem Lombaert iz qrt
Machiel Vanhortbeke z qrt
Henric van Nusbroec i qrt
meester Thoemaes van Winge i qrt

f 90r

Jan die Custer brieder i qrt
Lambrecht die Custer brieder i qrt
Jan die Custer brieder i qrt
Jan Hers die jonge i qrt
Raes van Maleviren iiz ame xv pot
Jan Hers i qrt v pot
Goert Luyx i qrt v pot
die selve xlii pot i qrt
Jan Tseraerts xvi pot i qrt
die selve i qrt viiz pot
Jan die Witte metser i qrt viiz pot
Joerdaen der stad coc i qrt viiz pot
Johanes van Honzeem xxxiiz pot
Jan Hoeyman wijngerder xxxiiz pot
Gielijs uutten Lyemingen i qrt viiz pot
Henric vanden Borchoven i qrt viiz pot
Goert Zedelere erfgenamen i qrt viiz pot
Peter Troye i qrt viiz pot
Jan inde Swaen brieder i qrt viiz pot
Cloester van Bedleem z ame xv pot
Henric vanden Velde i qrt viiz pot
Wouter vander Straten i qrt viiz pot
Jan Baerts z ame xv pot

f 90v

Die joff. Oeveloge dat Daems van Werchter was z ame xv pot

Willem van Nyemegen i qrt viiz pot
die selve xxiiiz gelte

Jan Korsbout i qrt viiz pot

Lambrecht vanden Velde xxxz pot

Gielijs Riken erfgenamen xxxz pot

her Willem die Boutdeken van Sint Peters xxx gelten iz waelpot

Jan van Raetshoven xxxz gelte

Gielijs Riken erfgenaemn xxxz pot

Jacob die Gruyter xxxz pot
die selve dat Johanes Bruynen was i qrt

Lijsbet van Bosseem i qrt

Aert Baerts dat Henr. Leews was x gelten

her Henric vanden Huffel canonck tSinte Lambr. te Ludic z ame

Geert die Pape viii gelten i derde
die selve viii gelten i derdel
meester Gheeroms vander Noet erfgenamen viii gelten i derde
Goert Roelants i qrt viiz pot
die selve i qrt viiz pot
Roelof van Bertheem z ame x pot
Peters van Nethenen erfgenamen i qrt vii z pot
Loedewijc Roelofs i qrt viiz pot
Jan Reymaer Henricx sone i qrt vi pot

f 91r

Wouter Pynnoc i qrt vi pot
Goerts vanden Berge erfgenamen z ame xv pot
Felip die Hont z ame
Jan die Gheenser i qrt
Jan die Custer i qrt viiz pot
meester Jan Calaber i qrt viiz pot
Symoen Paris dat die van Groenendale was i qrt viiz pot
die selve i qrt viiz pot
Dieric de Moller z ame xv pot

Den wijnpacht aenden Blanckaert

her Loedewijc Pijnnocx erfgenaemen i qrt
Everaert van Winge i qrt
Jan Ouderogge die jonge i qrt
Bertelmeeus Madee i qrt

f 91v

Den erfpacht wine aenden Nuwen Roeselberch

Wouter Stoen Jans inde Zekele xiiz pot
Henric Magerman xiiz pot
Henric Sangwijn viii gelten i derdel
Peter Haveloes viii gelten i derde
Wouter Capelman viii gelten i derde
Willem van Bergen viii gelten i derdel
Loedewijc van Hoelaer viii gelten i derdel
Geertrudt weduwe wilen Joerdaen Foets xiiz pot
Wouter die Pundere xii z pot
Jan Deenkens xii z pot
Aert vander Hulst xiiz pot
Jan die Witte die jonge xiiz pot
Jan Boschmon xiiz pot
Jan van Onkele xiiz pot

Jan die Deckere xiiz pot
Wouter Lenestoc xiiz pot
Aert vander Hulst xiiz pot
Henric Boschmon xiiz pot
Jan van Annelkoet xiiz pot
die selve xiiz pot
die weduwe Joes Absloens xiiz pot
Willem Stas kijndere xiiz pot

f 92r

Jan die Witte Vrancx sone viii gelten i derdel
Willem Ranse viii gelten i derdel
Gielijs van Coelen viii gelten i derde
Willem Stas kijndere viii gelten i derdel
Peter van Ysche viii gelten i derde
Lambrecht van Haenwijn viii gelten i derdel
Cloester van Bedleem xxv pot
Wouter van Vlaenderen xiiz pot
die selve xiiz pot
Jan die Priker vii gelten i derdel
die selve ende Claes van Stakenborch viii gelten i derdel
Cloester inde Halfstrate viii gelten i derdel
Willem vanden Zijpe viii gelten i derdel
Peter Vrancx viii gelten i derdel
Her Willem van Beke priester iiiii gelten i derde
die selve dat Goesens vanden Poel was iiz gelte
die selve dat des selfs Goesens was iz gelte z derdel van i gelten
die selve dat des voirs Goesens was xiiz pot
Quinten van Valkenborch xiiz pot
Aert Vincke xiiz pot
die vanden Roeden Cloester xiiz pot
Roelof van Doerne xiiz pot
Jacob van Thuydekeem xiiz pot.

f 92v

Jan die Coelen xiiz pot
die selve xiiz pot
Henric Goerijis xiiz pot
Jacob die Gruyter xiiz pot
Roelof Korsbout xiiz pot
Magriet uuter Helicht beghijne xiiz pot
Jan van Coelen xxv pot
Henric van Hoellaer xiiz pot
Peter Vrancx xiiz potjan uullinc die jonge viii gelten i derdel
Loedewijn van Lele iz qrt
Meeus vanden Velde xiiz pot

Jan Kempenere pelsmekere xz pot

Willem inden iii Conen xz pot

Lemmen Pylyser xiiz pot

Jan die Pape xiiz pot vi pot i qrt

Jan Uulinc die jonge vi pot i qrt

Goeswijn van Ghempe geseet bijen xiiz pot

Aert van Thienen viii gelten i derdel

RAB R 44786 : Cijnsboek van Leuven

1519

Herent

f 6v

Henrick Deekens van eenen wijngaerde bij Biesberch gelegen toebehorende wijlen den ergenamen Jans Conijncs⁴⁰ regenoite tCloester van Bethlem ende den Groenen wech ii d

f 13v

Daneel Boxhoren van sijnder gracht staende tusschen zijn orte ende zijn hof te Velp die hij omtrint iiii voeter ter straten weert geset heeft daer voere hij tonderpande geset heeft alle sijn goede tegen de voirs gracht liggende gel. inde prochie van Herent actum viia aprilis voere Paeschen ao xiiii c xl iiii d

Thieldonck

Wincsele

Velthem

f 70v

Gielis de Roevere betaillt dander heelift van iiz dach bosch dat wijngaert plach⁴¹ te zijne gel. opte zoo aende strate tusschen de goede Joes Abseloens ende Henr. Eeters voirs goede selve

Holsbeecke

f 87v

Merten de Waerzeggere dat te voeren was Jan de Waerseger vanden Weddenpoele el. bijde kamme te dWijnbergen i d

f 92v

Wouter de Beer betaillt de iiii deelen

Hubrecht van Kelfs tvierendeel... i cap.

van lande ende wijgaerde dat heyde plach te zijne geheeten den Baddenberch⁴² regenoite Peter van Mechelen ende Katheline vanden Scriecke

Pellenberg

Sint Aechten Roden

40. Zie ook RAB R 44785, f 2v.

41. Zie ook RAB R 44785, f 29v.

42. Zie ook RAB R 44785, f 39r.

Nederyssche

Nodenbeke

Berthem

Bijnswijck

Thielt

Kelfs ende Wackerzeele

Loven

f 125r

Dit zijn die erfrenten in coren

Valentijn Scelkens bij coope dat te voeren was de weduwe Stockelpots van vijf dachmael lants dat wijngaert plach te zijne gelegen opte Calckhovenstrate opte Gruenstrate iii d rox Lov.

f 130v

Coelsijckers huys was nu darne vroukens dat te voren was Jacop de Gruytere van huysse ende hove ende wijgerde wijlen Goels de Sijckere⁴³ gel. boven inde Calkenhovenstrate dwelck de voirs Goelsijker gelaten heeft den armen vroukens omme in kinderbedde dair inne te liggene mids den welk onse genaidige heren de hertoge den selven chijs quyt ghesconden heeft alst blijkt inden rekening vanden rentscape van Lovene int capitelen vanden uitgevene vanden erfchijse ende oick int capitelen in esse int uitgeven vanden cappuyne aldair xi s vi d xi cap.

f 131v

Goert vanden Berge man van kame. Vincke dat te voeren was Jan Vincke van huysse ende hove wijlen Vrancx Clingerputs. erfgenamen dernae Katrine Clingerputs gel opten hoeck vanden Calkenhoven strate inde Wijgertstrate reg Goert vanden Berge boegart ter iier zijde.

f 132r

Oenijs van Ravescote dat te voeren was Hubrecht de Beckere vettere van sijnder huyspersen inde Ridderstrate wijlen Jans de Greve Vettewarier⁴⁴ ende vanden lande voer zijn huys dair sijn porte ende muer op staet dernae Gielis de Beckere regenoite Henr. vanden Eynde ter eender ende wed. van Bullestraten ter ander

43. Zie ook RAB R 44785, f 45v en R 44787, f 23r.

44. Zie ook RAB R 44787, f 11r.

f 133v

Laureys Werner dat te voeren was Henrick Cretsart van xxiiz roeden wijgaert wijlen Aert Keynoege gel. inde Wijgaertstrate dair af de twee navolgende perceelen mede onderpant zijn⁴⁵ reg. Laureys Werner ende Michiel de Man ... viii d z cap. viiia et xvi a ps.

Laureys Werner van xv roeden wijngerts als voere de twee deelen vanden chijsse viii d z cap viii a et xvi a p

Michiel de Man van viiz roeden wijgaerts welken Michiel bet. tderdendeel vanden vors chijsse gelegen opte Wijgaertstrate als boven ende zijn een des anders onderpant Laureys reg zijn de wed. Henr. vanden Rijne ende Henrick Cretsart Michiels regenoten zijn Berbele van Mechelen wed. Maes Zeers ende Henrick voirscr.

f 134r

Laureys Werneere van xv roeden wijgaerts gelegen als boven reg. Henrick Cretsart ter eender ende Laureys voirs op dander zijde ende es ternavolgende artikel⁴⁶ ende dit een des anders onderpant vd ob iz qrt xvi a ps cap.

Arnoldus van Kets (nu Johanes van Aken) dat te voeren was Berbele van Mechelen wed Maes Reers van xv roeden wijgaerts gelegen als boven reg. Michiel de Man ende meester Reynier van Liefkenrode v d ob iz qrt ende xvi a ps cap.

De Cellebrueders (nu Peeter van Raveschote Henricks soen) dat te voeren was Henricxs vanden Rijne wed van xxv roeden wijgaerts⁴⁷ gelegen als boven reg. de Witte Jouff. van Loeven Laureys Wernere ende h. Michiel Abseloens riddere. ix d iii qrt capp.

f 134v

Claes de Kersmakere (nu de weduwe sKersmakers half als tochtgergsse Wouter vanden Tymple half ende Andries de Kersmakere andere heelicht) van eenen wijgaert gel. op Calchoven berch⁴⁸ reg. de strate ter eenre meester Lodewijck Roelants ter andere Roeloff Capelleman ter derde ende meester Reynere van Liefkenroide boven ter iiiite zijde...xvi d

45. Zie ook RAB R 44785, f 46v en R 44787, f 7r.

46. Zie ook R RAB 44785, f 47r en R 44787, f 7v.

47. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44787, f 10v.

48. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44787, f 10v.

f 135r

Heer Michiel Absoloens (nu Jouffre Jouhanne Absoloens) riddere van ii vierendeele wijgaerts⁴⁹ wijlen Jans sWerters dernae Michiels Abseloens gelegen op Calchoven regenoite xviii d iz cap

De wed Jans Potenis (nu Michiel vanden Veeckene nu Henrick de Muysere) van z vierendeel wiggerts gelegen op Calchoven ende es dernavolgende z vierendeel ende dit een des anders onderpant⁵⁰ wijlen Peeters Ymbrechts regenoite m. vrouwe van Ranshem Henr. Cretsart ter ander ende sheeren strate ter iii te zijden iiii z d iz qrt cap

Michiel vanden Vekene dat te voeren was Henrick Cretsarts erfgenamen van z vierendeele wijgaerts deraf tvorst. artikel mede onderpant es gel. op Calkenhoven wijlen Peeter Ymbrechts reg. de wed. Jan Poteyns de Witte Vrouwen Cloester ende de strate iiii z d iz qrt cap

f 135v

Jehan Somon profst van Dynant ad vitam dat te voeren was vrouwe Katrine Abseloens wed. wijlen heeren Jans van Ranshem van eenen vierendeele wijgaerts gelegen op Calkenhoven⁵¹ wijlen Jaspaers Abseloens reg. h Michiel Abseloens ix d iii qrt cap

Goert vanden Berge (nu Willem van Yssche) man van Katrine Vincx dat te voeren was Jan Vincke van eenen halven boender lants gel. op Kalckhoven⁵² wijlen Katrine Ymbrechts ende Aert Keynoege dair nae Jans de Man gelegen opte Groenstate op deen zijde ende meester Stas vanden Hoeven commende aende vesten aende Wijngaertporte x s x cap

f 145r

Laureys Werver (nu Jan Hoener. dat te voeren was de Witte Jouffr. te Loeven van zijnen wijngaerde gel. op Calckenhoven⁵³ groot zijnde i vierendeel reg. Michiel vander Veken raymaker ter eenre ende tCloister opde Halfstrate ter ander zijde iiii s iiii cap

f 148 v

Jan Ooge ticheldeckere van dat hij sal mogen stellen eene heymelicheyte opte Voere tegen den hove over van zijnen huysse opte Biest dat toe plach te behoieren Jan van Beerlingen wijf wesende ende heeft daer voer tot eenen onderpande gestelt tselve huys mitten bogaerde wingaerde ende zijnen toebehoerten alsoet aldaer gelegen is ende sal den eersten termijn zijn te kerss. anno xvc x actum x juli ao voirs

49. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44787, f 7r.

50. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44787, f 8r.

51. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44787, f 11r.

52. Zie ook RAB R 44785, f 47v.

53. Zie ook RAB R 44785, f 57r en R 44787, f 11v.

In Sinte Geertruyden prochie

f 152v

Vrancke Bollaert de oude van eenen wijngaerde wijlen Jan Geerts daer nae Roelofs Cappelleman gelegen bijde Voer⁵⁴ regenoicte Jan vanden Leempoele ende ka.ne vanden Velde xvz d iz cap

f 158r

item Jacop van Baussele dat te voeren was Gerardus van Baussele van zijnen gedeelte van huysse hove ende wijngaerde gelegen opte Borch geheeten Valckenborch ende is dit ende dernavolgende article een des anders onderpant⁵⁵ gelegen aenden stadtvesten reg der weduwe wijlen Raes van Baussele ... i cap ob boen ende ii s pay

f 158v

Her Jacop van Baussele dat te voeren was de weduwe wijlen Raes van Bausele van weder gedeelte van voirs huysse hove ende wijngaerde gelegen opte Borch geheeten Valckenborch aende vesten regenoiten Gerardus van Bausele ende is een des anders onderpant i cap ii s pay

f 161v

Roelant de Mol dat te voeren was meester Lowijck Roelants ende daer te voeren Michiel Abseloens ende mijnre vrouwen uuter Lyemingen van zijnen wijngaerde gelegen op Bloemenberch⁵⁶ achter tsHertogen Wijngaert houdende twee vierendeel regenoite ii s ii cap

Fileyn Tielens half ende dandere heelift de kinder Mathijs wijlen vanden Berge regenoite meester Lodewijck Roelants ter eenre ende meester Reynier ter andere zijden dwelck te voeren waeren de weduwe Katheline van Liefkenrode Coel van Udekem meester Reynier van Liefkensrode de kindere Mathijs vanden Berge ende joncker Liebrecht van Meldert van vier vierendeel wingaerts wijlen her Jans Boxhoren ridder gelegen inde Corte Groeve binnen Loeven aende vestern geheeten dBlock van Herent⁵⁷ regenoicte Gielijns van Caver-son Jan de Man vettere xii d i cap

54. Zie ook RAB R 44787, f 40r.

55. Zie ook RAB R 44785, f 51r en R 44787, f 34v-35r.

56. Zie ook RAB R 44785, f 52v en R 44787, 41r.

57. Zie ook RAB R 44785, f 52v en R 44787, f 41v.

f 162r

Francisse van Caverson (nu meester Willem van Caverson) dat te voeren was Gielijs van Caverson van half vierendeel wingaerts oic aldaer gelegen bijden wijngaert wijlen her Jans Boxoren⁵⁸ regenoite Jan de Man vettere ende de kindere wijlen Mathijs vanden Berge iii d i qrt cap

Jan de Man vettere dat te voeren was Jan Cnoep cleermakere van half vierendeel wingaert ende is een des anders onderpant⁵⁹ regenoite Gielijs van Caverson ende meester Renier van Liefcensrode ende Arnoldus iii d i qrt cap

Willem Willems dat te voeren was Henrick Willems woenende inden Wolf ende daer te voeren Jan van Coelen bij beleyde van lx roeden wijngaerts gelegen buyten Loeven op Stuypers wijlen toebehoirende Raes van Graven⁶⁰ daer nae Jan Willems meyer van Loeven regenoite de kinderen van Stakenborch ende de kinderen wijlen Aerts Marcelijs op dander zijde iii z d

f 162v

Margriete Boens dochter Henricks vander wedergedeelte vanden voirs wijngaerde wijlen Jans Boens⁶¹ regenoite iiiiz d

Jan Rogge dat te voeren was Aert van Pede van zijnen wijngaerde liggende onder de borch aende trappen streckende tot achter aenden wech daer men van achter gaet in mijns heeren van Chantraine huysingen ende ho⁶² regenoiten Lauwereys van Haenwijck i cap

Lauwereys de Molder beekere dat te voeren was Henrick Cretsael briedere int Vosken inde Donckerstrate van iz vierendeel wijngaerts wijlen Willems Stoutmans gelegen op deynde vanden Ouden Roeselberge⁶³ regenoite de weduwe van Raveschote wingert ter eender desselfs Henrick lant ter ander anders zijden ende is dit ende Henricx twee na geschr. parceelen een es anders onderpant xviii d ii cap

58. Zie ook RAB R 44785, f 52v en R 44787, f 41r.

59. Zie ook RAB R 44785, f 52v.

60. Zie ook RAB R 44785, f 52v en R 44787, f 41r.

61. Zie ook RAB R 44785, f 53r.

62. Zie ook RAB R 44785, f 53r.

63. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44787, f 49v.

f 163r

Lauwereys de Moldere dat te voeren was Lodewijck Appelmans van iz vierendeel wijngaerts⁶⁴ gelegen als boven regenoite Henrick Cretsaerts lant ter eender ende Adriaen van Haenwijck lant ter ander zijden ende die voirs Lauwereys op dander zijde ende heeft tonderpande gestelt de viz vierendeele den selven toebehoirende xviii d ii cap

Lauwereys de Moldere beckere bij coope dat te voeren was Henrick Cretsaert voierscr. van twee vierendeel wijngaerts wijlen Jans van Diest gelegen als boven bijden Vogelsanck⁶⁵ regenoite Lodewijck Apelman ende Henrick selve ... xvi d ii cap

Lauwereys de Moldere beckere dat te voeren was de selve Henrick Cretsaert van lxxv roeden wijngaerts⁶⁶ wijlen Lodewijcks van Schore gelegen als boven regenoite des voirsch. Henrick lant ende wijngaert ende is een stuck ende eenen onderpant streckende van beneden onder den berch tot boiven aen tHerent velt viii d i cap

f 163v

Lauwereys de Moldere dat te voeren Jan van Haenwijck ende daer te voeren was Adriaen van Haenwijck ende de weduwe vanden derdendele van een dachmael lants dat plach te zijne wijngaert gelegen als boven⁶⁷ wijlen Jans van Haenwijck regenoite Jan Nijs ende Henrick Wellens ende nu al een erve ende lant in een stuck gelegen mitten twee navolgende parcheelen ende zijn dese twee navolgende percheelen onderpant iiii d deux pert cap

Lauwereys de Moldere dat te voeren waeren Jan van Haenwijck ende Jan Nijs, Symoens sone vanden anderen derdendele vanden voirs wijngaerde⁶⁸ regenoite tvoirsch. lant ende is een erve iiii d den pert cap

Lauwereys de Moldere dat te voeren was Jan van Haenwijck ende daer te voeren de weduwe ende Adriaen van Haenwijck vanden drie derdendele vanden voirs wijngaerde⁶⁹ wijlen Peeter Keynoige daer na den Bogaerden van Loeven regenoite vanden voiers twee parcheelen ende van desen tCloester vander Halfstraten te Loeven ende Lodewijck Appelman wijngaert.

64. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44787, f 49v.

65. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44787, f 50r.

66. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44787, f 50r.

67. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44787, f 50v.

68. Zie ook RAB R 44785, f 53v en R 44787, f 50v.

69. Zie ook RAB R 44785, f 53v en R 44787, f 50v.

f 164r

Jan van Landene dat te voeren was Arnoldus Kypers ende daer te voeren Roelof van Berthem vander gracht van zynen wijngaerde gelegen opten Roesselsberch⁷⁰ aenden Mechelschen wech ter zijden te Wilselweert ix d

f 164v

De weduwe wijlen Adriaen van Haenwijck dat te voeren was Lauwereys van Haenwijck van eender goten commende uut zijnder vonten van zynen huys staende beneden vast aende trappen vander borch tusschen de trappen ende strate gaende ter Ulaick vesten weert ende Aert van Pede wijngaert i d.

f 165r-v

Arnoldus Kipers dwelck nu is Jan van Landene ende daer te voeren Roelof van Beerthem vander gracht van zynen wijngaerde gelegen opten Roeselberch⁷¹ aenden Mechelchen wech ter zijde te Wissel wert ix d

f 167v

Jacop Hubrechts dat te voeren was Willem Hubrechts van dat hij buyten zynen muer aen zyn persse wijlen Jans van Coelen staende onder aen tshertogen wijngaert⁷² uut gevaeren is daer af de selven onderpant is regenoite de strate aldaer in twee zijden ende Willems erfne in twee zijden

f 172v

Lambrecht van Zerrennere dat te voeren was Jan vanden Zerrennere ende daer te voeren Marie vander Moelen als Mercelijs ende Jan de Costere de jonge gelaesmakere van eender heymelijckheyt staende opte Voere inde Vetterie daer af zyn huys onderpant is regenoite Aert Marcelijs ende de peersse i d ob

f 181v

Bernardt de Vaddere ende Berbele Scoliers van dat zij hebben mogen stellen een heymelijckheyt op mijns genedige heeren muer vanden steunen sluysbruggen naest den wingaert van Gielijs vander Biest⁷³ ter eender zijden ende tsheeren strate ter ander zijden groot zijnde int viercant vier ende eenen halven voet daer voer zij jaerlijcks...

70. Zie ook RAB R 44785, f 53v en R 44787, f 35r.

71. Zie ook RAB R 44786, f 164r : deze gracht is dus tweemaal vermeld.

72. Zie ook RAB R 44787, f 167v.

73. Zie ook RAB R 44787, f 57r-v.

f 184r

Partien van wijngaerden utgedaigt opten Roesselberch voerden wijnpacht mijns genedige heren ende wederom uitgegeven bij ordinantie vander kameren vanden rekeningen te Bruessel ende ten bij zijne van eenen vander voirs kameren te wetenne meester Aerde van Lathem gelijk dat blijkt bij acten bijden selven geteekent xiiiien octobris ao xv c ende viere

Sinte Geertruyden prochie

Adriaen van Sallaken dat te voeren was Jan van Raveschot berbier van dat hij heeft innegenomen twee vierendeel wingaerts vanden thien vierendeel wingaert die toebehoirden mijn heeren van Sinte Geertruyden gelegen opden Roesselberch⁷⁴. Om jaerlicx daer voere te betalen mijnen genedige heeren te Kersmesse twee oude groten voer elc vierendeel van elcken twee vierendele de selve sal Jan sal mogen maken wijnnende lant alsoe hem dat goetduncken sal daer voer hij tonderpande boven die voirs twee vierendeelen gestelt heeft zijn huys staende inde Koestrate tusschen de vrouwe Ruelens ende Goert de Waersegger verleent bij Adriaen van Heylwig. rentmeester zere ende meester Aerde van Lathem als daer tot gecommiteert uuter cameran vanden rekening xiiii te octobris ao xvc ende vier daer af den iersten termijn zijn sal te Kersmesse xv c bij acten daer af wesende ut vz. hier voere fl iiiii oude gros.

f 184v

Peeter de Colnere van dat hij heeft inne genomen ten erfchinse omtrint thien vierendeel wingaerts gelegen opten Roesselberch⁷⁵ aldaer naest Coenroert de Keysere in diversche partijen deen nae dander volgende nederweerts gaende te Diependale weerts om jaerlics onsen genedige heere daer voere altijd te kersmisse te betalen voere elck vierendeel eenen ouden gros. vanden welcken x vierendeelen die vors. Peeter sal maken som wingaert som wijnnende lant alsoe hem dat best gelieven sal daer voere hij tonderpande gestelt heeft zijn huys staende inde Groefstrate daer hij nu inne woent tusschen die goeden Jan Eypels ter eenre ende Gielis van Nethen ter anderen zijde gegeven ende verleent xiiiite octobris ao xv c ende viere in precentien meester Aerts van Lathem een vanden meesteren vanden kameren vanden rekening ende die rentmeester van Loevene Adriaen van Heylwig ut vz. hier voer fl x oude gros

Peeter Willems dat te voeren was Joerijs Hubrechts heeft insgelycs inne genomen ten erfchinse drie vierendeelen verlegen wijngaerts gelegen opten Roeselberch⁷⁶ die hier voortijden toebehoirt hebben de wed. wijlen Jaspaer Abseloens ende der weduwe

74. Zie ook RAB R 44787, f 64r.

75. Zie ook RAB R 44787, f 64r.

76. Zie ook RAB R 44787, f 64v.

wijlen Amelrige Dillen tusschen de goeden Jacops Ouderogge ter eender ende Symoen de Conninck ter ander zijden om jaerlicx daer voere te betalene onsen genedige heeren altijd te Kersse eenen ouden gro. voer elck vierendeel van welcken drie vierendeel die voirs. Jorijs sal mogen maken wijnende lant oft wijngaert dwelck hem best gelieven ende goetdincken sal gegeven ende verleent bij Adriaen van Heylwigen rentmeester ten bij zijne van meester Aerde van Lathem als daer tot uuter reken Camere gecommiteert xiiiiten octobr. ao xv c ende vier daer af den iersten termijn verschinen sal te kerss. ao xv ende vive. iii oude gro.

Jan de Moldere creemere heeft innegenomen ten erfschijnse drie derdendeelen verlegen wijngaerts gelegen opten Roesselberch die toe te behoiren plagen her Augustijn vanden Borchoven, Geerden Basont ende her Janne Pynnock ridder tusschen Goert van Hollant smet ende Claes Methuus⁷⁷ om jaerlics daer voere te betalene te kerss. onsen genedige heere eenen ouden gro voer elck vierendeel vanden welcken hij sal mogen wijnende lant oft wijngaert maken al soe hem dat gelieven sal daer af den iersten termijn zijn sal te kersse. ao xvc ende vive ut vz hier voere f ... gegeven ende verleent als voere ao et die ut super ... iii oude gros

Jan vander Stock dat te voeren was Pauwels Laermans ende noch te voeren Goert de Greve heeft inne genomen onderhalf vierendeel wingaerts dat Reynier Wijffelet plach toe te behoiren om jaerlics daer voere te betalen onder half ouder gro. altijd te kersse gelgen opten voirs Roeselberch tusschen mijn heere van Viler ter eender zijde ende Henrick Stockens ter ander zijde⁷⁸ daer af ten iersten termijn zijn te Kerss. ao xv c ende vive bij ordinant. vander cameran vanden rekening van Brabant actum xviii a january anno xvc ende viere ut vz hier voer f... iz oude gros

Jan van Rosnier heeft innegenomen twee derdendeelen verlegen wijngaerts gelegen opten selven Roesselberch die hier voirtijden toe te behoiren plagen Janne van Nuwenhove rentmeester van Bruessel tusschen meester Jan Calabre ter eender ende Michiel de Pape⁷⁹ ter andere zijden om jaerlics daer voere te betalen te kersse. ao xvc vive onsen genedige heere vijf oude groote van welcken twee derdendeelen die voirs Jan sal mogen maken wijnende lant oft wijngaert dwelc hem best gelieven sal gegeven ende verleent als voere eodem die v oude gro.

77. Zie ook RAB R 44787, f 65r.

78. Zie ook RAB R 44787, f 65r-v.

79. Zie ook RAB R 44787, f 65v.

f 187r

Sinte Michiels prochie

f 193r

Peeter Rogge dat te voeren was her Lodewijck Pynnock meyer van Loeven half ende Jan Wielants beekere half dat te voeren was Katheline Horekens van eenen wijngaerde wijlen her Lodewijcks Pynnock riddere gelegen opten Galgenberch bijde Loo⁸⁰ regenoiten Peeter vanden Couteren berbier ende Merten inde Peersse ter ander zijden

f 198r-v

Jan van Aken als Bertolfs ...een stuck erfs houdende omtrint zestien boenderen geheeten de Mennekenshage... gelegen opte Loo buyten Loeven tusschen den Loobosch ons genedigen heeren aldaer ter eender ende die lange Loo ter ander zijden den wingaert Aerts van Vroenhoven ende meer andere wijngaerden streckende lanx der erven Jans van Aken voirs. Aerts Hanckaerts ende des goidshuys van Percke ter derder zijden komende tot aen die herstrate daermen van Loeven te Thienen weerts gaet ter vierder zijde als meest daer omme biedende ... december ao xv ende zesse

f 199r

Gielis Crol overmits dat hij heeft mogen inneslaen een plecxken gelegen onder den Kesselberch inde prochie inde Lingde van lxvi voeten daer op dander zijde lvi voeten wesende in maniere van eender eegden een verloeren plitse wesende eenen berch die straten te drie zijden regenoiten ende aldaer mogen opsetten een persse daer voere hij mijn genedige heere geloeft heeft altijd te Kersse te betalen drie oude groots ende heeft daer voere tot eenen onderpande gestelt tselve huys ende persse ende geloeft de selve persse altijd wel ende loffelijck tonderhouden⁸¹ alsoe dats genoeg zijde actum bij Adriane van Heylwigen rentmeester van Loevene xv te decembris ao xv c ende thiene ende sal den iersten termin zijn te kerss ao xvc ende elfne ende alsoe hier voirtaen die voirs ..iii oude gro

f 200r

Sinte Quintens prochie

80. Zie ook RAB R 44785, f 55v en R 44787, f 136r.

81. Zie ook RAB R 44787, f 134r.

f 211r

Sinte Peeters prochie

f 216r

De stadt van Loevene vanden huysen wijlen Jans ende Wouters Mandemakers gelegen inde Wyerinck opte Dyle bijden wijngaert des goidshuys van Sinte Berbelen capelle te Loevene i cap

f 216v

De stadt van Loevene van eenen wijngaerde wijlen toebehoirende den Cloester van Sinte Berbelen te Loeven gelegen bij tCloester voirs xviii d ii cap

f 223r

Bertelmeeus van Kerbeke dat te voeren was de weduwe van Coolen ende daer te voeren Augustijn van Coelen van eender sipenne staende opte Dyle mit huyer toebehoirten dienende in zijn huys alder dwelck een vervverye is daer hij tonderpande gesedt heeft eenen wijngaert houdende twee vierendeel gelegen opten Cleynen Vildries buyten der Borchpoorten tusschen de goede Wouters vanden Typmel ende den steenwech⁸² ...

f 273r

Winghaert

Overmitz dat den commer van elcken vierendeele wijngaerts opten Roesselberch is een vierendeel wijns weder daer wijn op wast oft niet zeere groot daer mede verlast is bijden welcken vele vanden voirs wijngaerden zijn bliven liggene ende herschappen hadde geweest noch meer bliven te liggene voer den selven commer ten anderen dat als mijn genedige heere den selven wijnpacht vanden Roesselberge jaerlics verpacht heeft gehadt hij nauwelijcken daer af uuter pachtingen gehadt en heeft van elcken pot lantwijns een placke Brabants somtijts ewat min oft ewat meer ende dirwijle mits den ongeraecten wijnen quytscellinge daer af heeft moeten doen alsoe datmen bevonden heeft soe bij informatien van ceringe vanden heeren ende meesteren vander cameran vanden rekeningen te Bruessel mitten rentmeester daer op gedaen soe bij merckelijcken redenen daer op gealligeert bijden possesseuren vanden selven wijngaert heeft geweest ende is geordineert bijder selver cameran vanden rekeningen te Bruessel dat om den selven wijngaert wederom op te bringenne men voirtaen voer elck roede wijngaerts mijn genedige heere geven soude achtien miten ende dien chijns altijd te Kersmisse verschinende ende dat een iegelijck die des alsoe soude willen gebruycken overbringen souden bijden rentmeester van Loevene voirs huer quantiteyt vanden wijngaerde die zij aldaer hebben mit hueren regenoten alsoet behoirt achtervolgende den welken overbracht zijn die partijen hier nae volgende

82. Zie ook RAB R 44787, f 93r-v.

Den erfpacht vanden ouden Roesselberge buyten Loevene die onse genedige heere heffende is beginnende opte zijde van Wilssele gaende soe ter Roesselberch Capelle weert

halven pacht

Merten van Yssche van xxxviiz roeden wijngaerts liggende aen tstraetken geheeten dBosch stratken regenoite Gielijs van Thuyekem ende Janne Tybe comende op dander zijde aen dbosch xviii potten iii pinten wijns

f 273v

Gielis van Thuyekem van eenen halven vierendeele wijngaerts regenoite Jan Thybe ende Merten van Yssche vi potten i pinte

Jan Tybe van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Gielys van Thuykem ende de weduwe inden Rosenhoet xiiz potten

De weduwe inden Roesenhoet dat Jan Hentius was van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Jan Thybe ende tGoidshuys van Bethleem xiiz potten

TGoidshuys van Bethleem dat te voeren was Jorijs van Ermegem ende daer te voeren Goert de Bogemakere was van eenen vierendeele wijngaerts reg de weduwe inden Rosenhoet ende tGoidshuys van Bethleem xiiz potten

f 274r

TGoidshuys van Bethleem van xxiii roeden wijngaerts regenoite Joris van Ermeghem ende Vranck Ruvoets xi potten ii pinten

Vranck Ruvoet Regenoite tGoidshuys van Bethleem ende Aerde Hanckaert liiii roeden wijngaerts xxvii potten

Aert Hanckaert van iz vierendeel wijngaerts regenoite Vranck Ruvoet ende Goerde inde Craye xviii potten iii pinten

Goert inde Craye dat Jan van Bertem was van iz vierendeel wijngaerts reg. Aert Hanckaerts ende meester Henrick Viril. xviii potten iii pinten

f 274v

Meester Henrick Viril. iz vierendeel wijngerts regenoite Goert inden Craye ende Wilhermus Cloistermans xviii potten iii pinten

Wilhermus Cloistermans (die nu houdende is Aert de Walssche woenende te Wilssele) van eenen vierendeele wijngaerts regenoite meester Henrick Viril. ende Jan-nen Appelmans xiiz potten

Henrick Appelmans (nu tGoidshuys van Bethleem) van eenen vierendeele wijngerts regenoite Wilhermus Cloistermans ende Henrick Roekeloes xiiz potten

TGoidshuys van Bethlem dat te voeren was Henr. Roekeloes van twee vierendeele wijngaerts reg. Henrick Appelmans ende Kathelijne Kettekens xxv potten

f 275r

Aert Craebeel dat te voeren was Crabeels ende noch te voeren de vrouwe Tsarts van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Henrick Roekeloes ende Jan van Pulle xiiz potten

Jan van Pulle van eenen vierendeels wijngaerts regenoite de vrouwe Tsaerts ende Vranck Ruvoet...xiiz potten

Vranck Ruvoet van eenen vierendeele wijngerts regenoite Janne van Pulle, Denijs Golins ende Jan de Coninck xii z potten

Genijs Golins ende Jan de Coninck van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Vranck Ruvoets ende Jannen van Coelen xiiz potten

f 275v

Jan van Coelen van twee vierendeelen wijngaerts regenoite Jan de Coninck ende Jan vanden Leempoele xxv potten

Jan vanden Leempoele van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Janne van Coelen ende Peeter Hermans xiiz potten

Peeter Hermans van eenen vierendeele wijngaerts dat de weduwe Henrick van Noteren was regenoite Jan vanden Leempoele ende Peeter de Duytsche xiiz potten

Peeter de Duytsche van eenen vierendeele wingerts dat Henneken de Beer was regenoite Peeter Hermans ende Jan Dillen xiiz potten

f 276r

Jan Dillen dat Peeter van Steynemolen was half van xxviii roeden wijngaerts reg. Peeter de Duytsche ende Henrick de Brievere xiiii potten ii qrt

Jan Dillen voirs dat Henrick de Brievere te voeren was voer dander heelift dat Peeter van Steynemolen was van xxviii roeden wingaerts regenoiten Jan Dillen ende her Gheert Thymo xiiii potten ii qrt

Her Gheert Thymo (nu mr Peeter Thymo ende Pauwels Ramparts) dat Jorijs Reyns was van twee vierendeele wijngaerts regenoite Henrick de Brievere ende de weduwe inden Cruywagen xxv potten

De weduwe wijlen Joes Vranck inde Cruywagen van een derdendeel wijngaerts regenoite her Geert Thymo ende Henrick Beericx xvi potten ii pert

f 276v

Henricx Beericx van eenen derdendeel wijngaerts regenoite de weduwe voirs ende de Halfstrate xvi potten deux pert

TGhoidshuys vander Halfstraten van twee derdendeel wijngaerts regenoite Henrick Beericx ende her Janne Keyberch prister xxxiii potten ter pert

De weduwe van Stakenborch van eenen derdendeel wijngaerts regenoite de Halfstrate ende Jan Meys xvi potten den x pert

Jan Meys dat meester Lolin van Tzestich was van twee vierendeel wijngaerts regenoite de wed. voigrn ende tGoidshuys van Bethleem xxv potten

f 277r

TGoidshuys van Bethleem van twee vierendele wijngaerts regenoite Jan Meys ende Jan van Haenwijck xxv potten

Jan van Haenwijck van eenen derdendele wijngaerts regenoite Bethleem voirs ende Janne van Overbeke xvi potten den x pert

Jan van Overbeke hoymakere van eenen derdendeel wijngaerts regenoite Jan van Haenwijck ende Huben van Kelct xvi potten deux pert

Huben van Kelct van eenen derdendele wingerts regenoite Jan van Overbeke ende Janne van Coelen xvi potten du. pert

f 277v

Jan van Coelen van eenen derdendele wingaerts regenoite Huben van Kelct ende Bethleem xvi potten du pert

TGoidshuys van Bethleem van eenen derdendeel wijngaerts regenoite Jan van Coelen ende Peeter inden Roeden Leeuv xvi potten du. pert

Peeter inden Roeden Leeuw van eenen derdendeel wijngaerts regenoits Beethleem ende Jannen van Ermegem de jonge xvi potten du. pert

Jan van Ermeghem als de Cuypere de jonge van eenen vierendele wingaerts reg Peeter inden Rooden Leeuv ende Jannen zijn vader xiiz potten

f 278r

Jan van Ermeghem doude van eenen vierendele wijngaerts regenoite derfgnamen ende jonckers van Ordinghen ende Jannen zijn sone voirsch. xiiz potten

her Michiel vander Stoct ridder dat te voeren was derfgenamen van wijlen Willems van Ordingen van eenen vierendeele wijngaerts regenoete Jannen de Maelcote ende Jannen van Ermeghem xiiz potten

Jan van Maelcote van twee vierendeele wijngaerts regenoite den erfgenamen voirg. ende Jannen Meys xxv potten

Jan Meys van eenen vierendeele wijngaerts reg. Jan van Maelcote ende Vranck Verhagen xiiz potten

f 278v

Vranck Verhagen van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Jan Meys ende Jacop Clere xiiz potten

Jacop Clere als Lissien van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Vranck Verhagen ende Jannen de Stroedeckere xiiz potten

Jan de Stroedeckere als. vanden Eynde van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Jacop Clere ende Janne de Haze xiiz potten

Jan de Haze van eenen vierendeele wijngaerts reg. Jan Murtens slachmoldere ende Janne de Stroedeckere voirs. xiiz potten

f 279r

Jan Murtens als. de Vroede van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Jan de Haze ende Janne Ruvoets xiiz potten

Jan Ruvoet van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Janne Murtens ende Matheeus vanden Veeckenne xiiz potten

Matheeus vanden Veeckenne bij uitdages dwelck te voeren was Willem Troye van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Janne Ruvoet ende Janne Murtens xiiz potten

Janne Murtens als. de Vroede van eenen vierdeele wijngaerts regenoite Janne Ruvoet ende Janne Murtens xiiz potten

Janne Murtens als. de Vroede van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Matheeus vanden Veeckene ende Augustin Crabbe xiiz potten

f 279v

Augustin Crabbe van twee vierendeel wingerts regenoite Janne Murtens ende Janne van Overbeecke xxv potten

Jan van Overbeke van eenen derdendele wingaerts regenoite Augustin Crabbe ende de houten Jan xvi potten du. pert

De houten Jan (nu de Wede) als Cottens van eenen derdendeel wingaerts regenoite Jan van Overbeke ende de weduwe van Arenberge xvi potten du. pert

De weduwe van Arenberge van eenen derdendeel wijngaerts regenoite de houten Jan ende Janne de Cuypere de jonge xvi potten du. pert

f 280r

Jan de Cuypere als. van Ermegem de jonge van eenen vierendeelen wijngaerts regenoite de weduwe van Arenberge ende xii potten

Vranck Ruvoet als. de Bytere de jonge van xxii roeden wijngaerts regenoite Jan de Cuypere ende Janne van Thienen xi potten

Jan van Thienen (nu Peeter Boen) van eenen vierendeel wingerts regenoite Vranck Ruvoet ende Janne Verhagen xii z potten

Jan Haigman van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Jannen van Thienen ende Lauwereys de Beckere xiiz potten

f 280v

Willem vanden Leempoel dat was Lauwerijns de Beckere als de Moldere van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Janne Haigman ende Cornelijns Roeloeff xiiz potten

f 281r

Den wingaert vanden Blanckaerde liggende inde tweede lage opte zijde te Wissel weert boven omtrint der grooter eycken

Merten van Landene (nu tConvent van Heerenpercke) van eenen vierendeele wijngerts regenoite Daneel Boxoren ende Janne vanden Kerchove xxv potten

Daneel Boxhoren van eenen vierendeel wijngerts regenoite Merten van Landene ende ... xxv potten

Jan vanden Broecke dat was Peeter inden Roeden Leeuv van eenen vierendeel wingaerts regenoite Laureijs de Moldere ende Merten van Landenen xxv potten

Joren Vincx dat te voeren was Merten van Landene van eenen vierendeel wingaerts reg Jan vander Hofstadt xxv potten

f 281v

De iide lage beginnende dwelck die iiste lage hiet opten ouden chinsboeck beginnende op dander zijde vander strate zijden ten Roesselberge capellen weerts dwelck insgelijcx is geheelen pacht ende daer van men heft van elcken pot xviii ten

Jan van Maelcote de jonge van eenen vierendeele wingaerts regenoite ende Merten van Yssche xxv potten wijns

Merten van Ijsschen van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Jan van Maelcote ende Gielijs van Thuyekem xxv potten

Gielijs van Thuyekem van eenen vierendeele wijngaerts regenoite Merten van Yssche ende Aert de Vos xxv potten

f 282r

Aert de Vos van eenen vierendeel wingaerts regenoite Gielijs van Thuyckem ende Lauwereijs inde Nootschale als van Thienen xxv potten

Lauwereys van Thienen van twee vierendeel wingaerts die te voeren waren meester Aert vander Halvermijlen ende nu bij uitdagende hem overgegeven regenoite Adriaen Boneten ende Aert de Vos L potten

Adriaen Boote van twee vierendeel wingaerts regenoite Lauwereys van Thienen ende Henrick Verhaert

Henrick Verhaert van eenen vierendeel wingerts reg. Adriaen Boote ende Jan Hoze xxv potten

f 283v

Jan Hoze alias Coppens van eenen vierendeele wingaerts regenoite Henrick Verhaert ende de Witte jouffr. van Loven xxv potten

TGoidshuys van tSertogendale dat te voeren was de Witte jonffrouwen van Loevene van eenen derdendele wijngaerts regenoite Jan Hose ende Aerde Vincke xxxiii potten ter pert

Aert Vincke van xli roeden den x pert wingaerts afgedeylt van drie vierendeel wijngaerts wijlen Ingelbert Iguen daer af die van tsHertogendale ende de Witte jonfr. een derdendeel hadden alsoe hier xli potten du pert

Jan van Rosnier van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Aerde Vincke ende meester Dierick de Coster xxv potten wijns

f 284r

Joes de Win dat te voeren was meester Dierick de Costere van eenen vierendeel wijngaerts reg Jannen van Rosmer ende Wouter vanden Tympel xxv potten wijns

Her Peeter Beyaerts (nu Jan de Wale wulle guevere nu Jan vanden Staye beckere) priester dat te voeren was Wouter vanden Tympel vanden eenen vierendeel wijngaerts regenoite Henrick de Coster ende Janne vanden Leempoelle de jonge xxv potten

Jan vanden Leempoel van twee vierendeel wijngaerts regenoite Jannen vanden Leempoel voirs ende Willem vanden Velde als van Yssche I potten wijns

Jan de Witte te Herent dat te voeren was Willem Velt van eenen vierendeel wijngaerts reg Jannen van Leempoel voirs ende Thoenen Cortvoet xxv potten

f 284v

Thoenen Cortvoet van eenen vierendeel wijngerts regenoite Willem Velt ende Gerardus inde Craye xxv potten

Gerardus inde Craye van twee vierendeel wijngerts regenoiten Thoenen Cortvoet ende de Vranck Verhagen I potten wijns

Vranck Verhagen van eenen vierendeel wijngerts regenoiten Gerardus inden Craye ende Willem Velts xxv potten

Katheline Sweerts (nu Willem vanden Eynde als de Stroodeckere) dat te voeren was de lange Goris die bij dagementen genomen heeft een vierendeel wijngaerts regenoite Vranck Verhagen ende Janne vanden Leempoel xxv potten.

f 285r

Jan vanden Lempoel van eenen vierendeel wijngerts regenoite Willem Velts ende Willem de Stroodeckere xxv potten

Willem de Stroodeckere als vanden Eynde van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Janne vanden Leempoel ende Goert Foeye xxv potten

Jonffrouwe Loyze van Herbays dat te voeren was Goert Feyen van twee vierendeel wijngaerts regenoite Willem de Stroodeckere ende Janne van Bijstervelt I potten

Andries Ymbrechts van eenen vierendeel wijngerts regenoite Goert Feye ende Janne van bijstervelt want dese ende deie navolgende partie een dinck is daer om hier nyet.

f 285v

Jan van Bijstervelt (nu tGoidshuys van Sinte Pauwels te Loeven) van eenen vierendeel wijngerts regenoite Andries Ymbrechts ende Loy Persoens xxv potten

Loy Persoens van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Janne van Bijstervelt ende Peeter Verhagen xxv potten

utgedaigt : desen wijngaerts heeft aengenomen opten ouden chijns Gielen Ooge mits quytscellinge van vier jaeren beginnende te kerss. xvi tot kerss xx naestcomende

Peeter Verhagen van een vierendeel wijngerts regenoite Loy Persoens ende Phi. de Wale xxv potten

Phillipps de Wale d'Artois van eenen vierendeel wijngaerts regenoite Peeter Verhagen ende tCloester van Vilere xxv potten

f 286r

TCloester van Vylers van eenen vierendeele wingaerts regenoite Philipps de Wale ende Pauwels Laermans xxv potten

Pauwel Laermans van onderhalf vierendeel wijngaerts regenoite tCloester van Vylers ende mijn jouffrouwe sKeersmakers (xxxvii potten) dwelck nu heeft erfelijck Jan vander Stock om onder halven ouden gro ut vz hier voere f clxxxv alsoe hier nyet

M. jouffrouwe sKeersmakers van eenen vierendeele wingaerts regenoite Pauwels Laermans ende Joh. Nijs xxv potten

Aert van Vlasselaer dat te voeren was meester Henrick Rijnvis van eenen vierendeele wingaerts reg m. jouffr. sKeersmakers ende Lauwereys vanden Eynde xxv potten

f 286v

Lauwereys vanden Eynde van eenen vierendeel wingaerts regenoite meester Henrick Rijnvis ende Gerardus de Thyme xxv potten

Johannes Nijs dat was Aert Hanckaert ende daer te voeren Gerardus de Thyme van eenen vierendeele wingaerts regenoite Laureys vanden Eynde ende Aerde van Vlasselaer xxv potten

Merten de Mol dat te voeren was Aert van Vlasselaer van eenen vierendeel wingaerts regenoite Gerardus de Thyme ende Merten van Mol voirs xxv potten

Merten de Mol van eenen vierendeele wingaerts regenoite de Groenstrate ende meester Henrick Rijnvis xxv potten

f 287r

Die Biestlage te weten den Ouden Roeselberch beginnende van aen de Groenstrate tusschen beyde de bergen gaende soe aen de Wijngaertpoerte

De Biestlage

Jan van Lonteren moldere dat te voeren was Henrick vander Roest beckeren opten hoeck van Sinte Gheertruyden van eenen vierendeel wingaerts regenoite de strate ende Janne de Smet xxv potten

Jan de Smet van eenen vierendeele wingaerts regenoite Henrick vander Rest ende Lauwereys de Moldere xxv potten

Lauwereys de Beckere van eenen vierendeel wingaerts regenoite Janne de Smet ende Symoen de Conninc xxv potten.

f 287v

Symoen de Conninck van xxxviiz roeden wijngaerts regenoite Peeter Willems ende Lauwereys de Beckere voirs xxxviiz potten

Iedig : desen wijngaert heeft aengenomen ten erfchijnse Gorijs van Enerrijk mits quytscellinge van zesse tuecomende jaeren opten ouden chijs beginnende te kers. ao xviii ende geloeft den selven te wercken daer af kerss xxv iersten termijn zijn sal actum xii a febr xviii stilo Brabant

Peeter Willems van drie vierendeele wingaerts regenoite Symoen de Conninck ende Thoemaes vander Hoeven (lxxv potten) die hem uitgegeven zijn om drie oude gro. blijckende hier voere f clxxxv daer om hier nyet

Thomaes vander Hoeven van eenen vierendeele wingaerts regenoite Peeter Willems ende de weduwe meester Jans wijlen van Wilputte xxv potten

De weduwe meester Jans van Woelputte (nu Jan de Smet barbier) van xxxviiz roeden wijngaerts regenoite Thomaes vander Hoeven ende Johannes Nijs xxxviiz potten

f 288r

Johannes Nijs van eenen vierendeele wijngaerts regenoite de weduwe van Woelputte ende Golin van Caverson xxv potten

Golin van Caverson van eenen vierendeele wingerts regenoite Johannes Nijs ende tGoidshuys van Bethleem xxv potten

Henrick Roekeloes dat te voeren was tGoidshuys van Bethleem van eenen vierendeel wingaerts regenoite Golin van Caverson ende Peeter van Coreman xxv potten

Peeter Coremans van eenen derdendeel wingerts reg. tCloester van Bethleem ende Wouter Snoeck xxv potten

f 288v

Wouter Snoeck van eenen vierendeele wingaerts regenoite Peeter Coremans ende tGoidshuys van Sinte Geertruyden xxv potten

Mijn heeren van Sinte Geertruyden van acht vierendeel wijngaerts regenoite Wouter Snoeck ende Adriaen de Hantschoenmakere daer af die twee vierendeelen van dyen uitgegeven zijn Adriaenen van Sallaken v. vz. hier voere f c lxxxiii alsoe hier alleenlijck in ontfange zesse vierendeele vz iz ame

Adriaen de Hantschoenmakere van twee vierendeel wijngaerts uitgedaigt vanden thien vierendeele toebehoirende mijnen heeren van Sinte Geertruyden regenoiten den selven wingaerde ende Goidshuys van Bethleem (l potten) want de voirgen. twee vierendeelen nu eussel uitgegeven zijn Adriaen van Sallaken als de Hantschoenmakere voirs om iiiii oude gro vl. vz. hier voiere f c lxxxiii g Nyet

Adriaen de Hantscoenmakere (nu Pauwels Goerdyns z. amand) dat Adriaen Boot was van eenenderdeele wingaerts reg. xxxiii potten ter pert

f 289v

De weduwe sVos van xxix roeden Seppert wingaerts regenoite Henricx Roekeloes ende Cloester van Bethleem xxix potten du. pert

TGoidshuys van Bethleem van twee derdendeel wingaert regenoite de weduwe sVos ende Janne Baers ... lxvi potten du. pert

Jans Baers van eenen derdendeel wingaerts regenoite tCloester van Bethleem ende Willem Velts ... xxxiii potten ter pert

Willem Velts als. van Yssche van eenen derdendeel wingaerts regenoite Jan Baerts ende hem selven xxxiii potten ter pert

f 289r

Termimus Vincx dat te voeren was Willem Velts van xxii roeden wingaerts regenoite als boven ende Janne van Raveschote berbier xxii potten

Jan van Raveschote barbier van eenen derdendeel wingaerts regenoite Willem Velts ende hem selven xxxiii potten ter pert

De selve van ellif roeden wingaerts regenoite als boven ende Janne Baerts de jonge ende Aerts sone xi potten wijns

Jan Baerts de jonge van eenen derdendeele wingaerts regenoite Jan van Raveschote ende Janne Peeter Cels xxxiii potten ter pert

f 290r

Jan Peeter Cels dat Willem Ymbrechts was van eenen derdendeel wijngaerts regenoite Jan Baers de jonghe ende xxxiii potten ter pert

De selve Jan Peeter Cels van omtrint xx roeden wingaerts regenoite hem selven ende Margriete Sveners xx potten

Willem Ymbrecht dat te voren was Mergriete Sveners van eenen derdendeel wingaerts regenoite Jan Peeter Cels ende Janne Vos xxxiii potten ter pert

Jan de Vos van eenen derdendeele wingaerts regenoite Margriete Sveners ende tGoidshuys van Bethleem xxxiii potten ter pert

f 290v

TGoidshuys van Bethleem dat te voeren was Janne vanden Velde regenoite Jan de Vos ende der huysvrouwen Peeters vander Voeren xxxiii potten ter pert

Tgoidshuys van Bethlemen dat te voeren was Peeteren vander Voeren huysvrouwe van xxx roeden wingaerts regenoite tGoidshuys van Bethleem ende Peeter de Naen xxx potten wijns

Peeter de Naen (nu Marek de Naen) van xxxi roeden i vierendeel wijngaerts regenoite de huysvrouwe Peeters vander Voeren ende Gielys Crol ende plach dit stuck hier op dandere zijde begrepen toe te behoirene den voirgen. Peeteren ende dit stuck al een stuck te wesene alst blijkt opten chijsboeck f ... xxxi potten i qrt

Gielys Crol van iiz vierendeele wingaerts regenoite Peeter de Naen ende Lauwereys inde Nootscale lxiiz potten wijns

f 291r

Gheert van Thienen de heelicht ende

Lauwereys van Thienen de jonge ende Geerts van Thienen zijn brueder van twee derdendeel wingaerts regenoite Gielijs Crols ende Matheeus Troye lxvi potten du. pert

Matheeus Troyen van xxxz roeden wingaerts regenoite Lauwereys inde Nootscale ende Peeter de Naen xxxz potten wijns

Peeter de Naen van eenen derdendeel wingerts regenoite Metheeus Troyen ende Peeter inde Pau xxxi potten i qerdt

f 291v

Peeter van Scutteputte ende zijn medebrueders kinderen des voirn. Peeters dat te voeren was Peeter inde Pau van z vierendeel wingaerts regenoite Peeter de Naen ende Peeteren de Colueneren dat her Jan Thielman prister was xiiz potten wijn

Peeter de Colueneren dat her Jan Thielmans was van z vierendeel wijngaerts reg. Peeter inde Pauw ende hem selven xiiz potten

De selve Peeter dat mejn heere van Sinte Geertruyden was regenoite hem selven in beyden zijden van twee vierendeel wijngaerts l potten wijns

f 292r

De selve Peter de Colueneren van twee vierendeel wingaerts die te voeren waeren Augustin ende Joes Lambrechts regenoite hem selven l potten wijns

De selve Peeter dat de weduwe vanden Reclé was van eenen halven derdendeele wingerts regenoite als boven xvi potten du pert

De selve Peeter dat m. vrouwe van Sinte Goricx was regenoite hem selven van eenen derdendeel wingaerts xxxiii potten ter pert

Coenraert de Keyser van eenen derdendeel wingaerts regenoite Peeteren de Coluenere in beyden zijden xxxiii potten ter pert

f 292v

Peeter de Coluenere van thien vierendeele wingaert die plagen toe te behoirene diversche luyden alst blijkt opten chinsboeck f iic iii ende iic iiii die hem uitgegeven zijn op thien oude gros alst blijkt hier voeren f c lxxxiiii alsoe hier daer af nyet

Peeter de Coluenere dat te voeren was meester Peeter vander Heyden van twee derdendeel wingaerts regenoite Peeteren de Coluenere ende lxvi potten du. pert

De selve Peeter (non jubeintz) van eenen derdendeel wingerts dat Henrick Stretkens was regenoite Janne van Bullestraten ende hem selven nyet

f 293 r

Jan van Bullestraten van twee vierendeel wingaerts regenoite Peeteren de Colueneren ende Rombout de Pelsmakere I potten wijns

Rombout de Pelsmakere als vanden Dale van eenen derdendeel wingaerts regenoite Janne van Bullestraten ende meesteren Janne Calabre

Marie Mertens (nu Jasper de Vos) van eenen derdendeel wingaerts regenoite Rombout voirs ende meester Jan Calable xxxiii potten ter pert

Meester Jan Calabre van eenen derdendeel wingaerts regenoite Rombout de Pelsmakere ende Janne van Rosnier xxxiii potten ter pert

f 293v

Jan van Rosnier van twee derdendeel wingaerts regenoite meester Jan Calabre ende Michiel de Pape ter ander zijden welcke ii derdendeel de voirgen. Jan namaels genomen heeft tegen den heeren vander cameran om jaerlics daer voeren te betalene altijts te kersse. vijf oude gros. blijckende hier voere f clxxxv daer om hier nyet

Meester Jan van Bouchout ende Henrick de Costere geswoeren coopluysden ons gened. heeren des conincx zer. in zynre genoiden tolcamere van Loeven kertifliceren vander cameran vanden rekening van Brabant te Bruessel residerende dat wij ten versuecke ende begeerten vanden rentmeester van Brabant int quartier van Loevene Adriaen van Heylwigen mit grooter erusticheyt ende diligene gevisiteert ende gecollonueert hebben desen nyeuwen chijnsboeck

1531

f 7r

Raes vander Linden (nu mr Lambracht vande Heedt by coope teghen) dat te voeren was jonffr Johanne Absoloens ende daer te voeren heeren Michiels ridders van ii vierendeel wijngaerts wijlen Jans Sweerters gelegen opte Calchoven⁸³ regenoite de wege van Monnef ende nu de Proest van Dynant xviii d iz capp.

Lauwereijs Wernere (nu Vranck Lonis nu mr Lambrecht vande Haer bij coope teghen nu Jacop Wernere bij coope tegen nu Aert Lantheere) dat te voeren was Hendrick Cretsart van xxii roeden wingaerts wijlen Aert Keynoge gelegen inde Wijgaertstraete daer aff de twee navolgende perceelen mede onderpant zijn⁸⁴ regenoite Jan de Man Machiels zoene ende hem selven viii d z cap viii a xvi a pt

Lauwer Wernere (nu Vranck Lonis, nu meester Lambrecht vande Haer bij coope teghen nu Jacop Wernere bij coope tegen nu Aert Lantheere) voergenoempt van xv roeden wijngaerts als voer die tweedeelen van chijnse beloopende

As de wed. man nu Joes de Man, Jan de Man zoene Machiels (nu Vranck Lonis, nu meester Lambrecht vande Haer ende dese mitte pertien hier boven eenen viii d z cap viii a xvi a pert hier boven eenen) van viiz roeden wijngaerts welcke Jan betaelt tderdendeel vanden voers chijnse gelegen opte Wingartstrate als boven ende zijn een des anders onderpant regenoite Lauwers Wernere

f 7v

De voergen. Lauwereys Wernere (nu Vranck Loenis nu Lambrecht vande Haer bij coope tegen Jacop Wernere nu Aert Lantheere) van xv roeden wijngaerts gelegen als voeren regenoite Hendr. van Raveschot ende hem selven ende dernavolgende articel ende dit is een des anders onderpant⁸⁵ v d ob iz quart xvi a pert

Nu Margriete Bertins wed desselffs Jans Tsares (nu Vranck Lonis nu meester Lambrecht vande Hare bij coope) van Aken dat te voeren was de weduwe van Kets daer te voeren Arnoldus van Kets van xv roeden wijngaerts gelegen als boven regenoite Lauwereys Wernere v d ob iz art ende xvi pert

83. Zie ook RAB R 44785, f 47r en RAB 44786, f 435r.

84. Zie ook RAB R 44785, f 46v en RAB R 44786, f 133v.

85. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44786, f 134r.

f 8r

Hendrick de Mysere (nu Vranck Lonis nu meester Lambrecht vander Haer by coope) dat te voeren was Jan van Hevenhuysen ende daer te voeren Machiel vander Vekene van eenen halven virendeel wyngaerts gelegen op Calckhoven ende is dernavolgende halff vierendeel ende dit een des anders onderpant⁸⁶ wijlen Peeters Ymbrachts regenoiten Jan van Espen Jehan Salomon proefst van Dynant nu regenoite de helve meester Lambrecht vanden Haer te drye syden ende de Calckhoven strate ter vierden iiiii z d iz qrt cap

nu Jan Fastins nu Jan Goeweerts Jan van Espen (nu Vranck Lonis nu meester Lambrecht vande Haer by coope) dat te voeren was Machiel vanden Vekene van z vierendeel wijngaerts daerof tvoers articel mede onderpant es gelegen op Calckhoven wijlen Peeter Ymbrechts regenoite nu meester Lambrecht vander Haer te dryen zijden ende de Calckhoven strate te vierden iiiiz d iz qrt cap

f 9v

Heer Peeter Thymo ende heer Pauwels Rampaerts (nu her Cornelis van Etten rentmeester vanden Cappelaenen van Ste Peeters) dat te voeren was her Gheert Thymo presbiter van eenen gedeelte van eenen wingarden⁸⁷ wijlen Claes de Keersmakere dyen toe te behoiren plach wijlen Katherijn. van Nethene ende daer nae der wed. en Andries Muntmeesters regenoite Jan Blanckaert in alle zijden... viii d

f 10v

Peeter van Raveschot zoene Hendrick dat te voeren was de Cellebrueders van Loeven ende daer te voeren Hendrick van Rijne van xxv roeden wijngaerts gelegen inde Wingartstrate⁸⁸ regenoite ix d iii qrt

De weduwe sKersmakers half als toehtersesse xvi d (samen met hetvolgende perceel)

Wouter vanden Tympele half dat te voeren was Claes de Keersmakere van eenen wyngarde gelegen op Calchoven berch⁸⁹ regenoite de strate ter eenre derffgen joncker Jacops uuter Liemingen ter andere Andries Crol ter derder ende derffgen. Coels van Udekem ter vierden zijden

86. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44787, f 135r.

87. Zie ook RAB R 44785, f 47v.

88. Zie ook RAB R 44785, f 47r en 44786, f 134r.

89. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44786, f 134v.

f 11r

Nu meester Roeloff Absoloens (nu Vranck Lounis nu meester Lambrecht vander Heide by coope tegen) Jehan Salmon proefst van Dynant te voeren was vrouwe Katherijne Absoloens wed. wijlen heeren Jans van Ranshem van eenen vierendeele wingarts gelegen op Calchoeven⁹⁰ wijlen Jaspar Absoloens regenoite meester Lambrecht vander Heyde in twee zijde Raes vander Linden ter derder ende de Calchoven strate ter vierder ix d iiii qrt cap

nu de huysvrouwe Servaes opten Berch Henr. van Raveschot wingaerdere (nu meester Jan van Roode) dat te voeren was de wed. wijlen Henr. van Raveschot in zijne lenen voersprake van zijnen huys ende perssen inde Ridderstrate wijlen Jans de Greve vettewarier⁹¹ ende vanden lande voer zijn huys daer zijn perte ende muer opstaet regenoite i d

f 11v

Jan Gastins mandemakere (nu Adriaen de Vos by coope tegen den voers nu meester Lambrecht vande Haer by coope tegen nu de wed.) dat te voeren was Jan Hoens daer te voeren Lauwer. Vervveere van eenen vierendeele wingaerts gelegen op Calchoven⁹² regenoite hem selven nu regenoite Anthuenis Helschemers ter eenre meester Lambrecht vanden Haer ter andere Joos vuyter Helicht ter derder ende de Wingaertstraete ter vierder

f 20v

Wouter de Voer Gielis van Gheelee dat te voeren was Jan van Gheelee wyngaerder van huysende ende hove wijlen Gheerts van Thienen daer nae Geerts van Landendonck gelegen opten Sack regenoite Jan Rogiers cramere ende strate geheeten den sack op dander zijde xii d i cap

f 23r

Coelsijers huys was nu darne vroukens ende daer te voeren Jacop de Gruytere van huysende hove ende wingarde wijlen Coels de Sijcere gelegen boven inde Calckhovenstrate⁹³ dwelck de voers Sycker gelaten heeft den armen vroukens om int kinderbedde daer inne te liggene midts den welcken onse genadige heere de hertoge den sen. chijns quitgeschonden heeft alst blijktt inde rekening vande rentmeesterschape van Loeven int capitele van vuytgevene vanden erfchijnsen ende oyck int capitele in esse int uutgeven vanden cappuynen aldaer xi s vi d xi cap

90. Zie ook RAB R 44785, f 47r en R 44786, f 135v.

91. Zie ook RAB R 44786, f 132r.

92. Zie ook RAB R 44785, f 57r en RAB R 44786, f 145r.

93. Zie ook RAB R 44785, f 45v en R 44786, f 130v.

f 34v

Cornelis van Baussel dat te voeren was her Jacop van Bruessel presbiter ende daer te voeren Gerardus van Bruessel van zijnen gedeelte van huysse hove ende wijngaerde gelegen opte Borch geheeten heer van Valkenborch ende dit ende dernavolgende perceel een de anders onderpant⁹⁴ gelegen aende stadt vesten regenoite de wed. wijlen meester Geerts van Bruessel sijns moers ter eenre de goeden van Cantharnie ter iider ende de stadt vesten ter iide

f 35r

De selve Cornelis dat te voeren was heer Jacops voirgen. (van Bruessel) ende daer te voeren de wed. Raes van Baussele vanden wedergedeelte vanden voers. huysse hove ende wijngaerde gelegen ende genoempt als boven regenoite als voer. i cap ii s pay

Nu de weduwe des voers Andries nu Andries Ravoet Jan van Landenen (nu Aert van Bullstraten) dat te voeren was Roeloff van Beerthem vandergracht van zijnen wijngerde gelegen opten Roesselberch aen de Mechelsche wech ter zijden te Wilsel weerdere⁹⁵ regenoite her Peeter vanden Inde ende de Mechelsche wech ter andere zijden ix d

f 40r

Vranck Bollaert doude van eenen wijngaerde wijlen Jan Geerts daer nae Roelofs Cappelleman gelegen bijde Voere⁹⁶ regenoite sHeeren strate ende de voere Gherardus Thyms xvz d iz cap

f 41r

Meester Willem van Caverson dat te voeren was Franchen van Caverson ende daer te voeren Gielis van Caverson van z vierendeel wijngaerts⁹⁷ regenoite Jan de Man vetere ende es onderpant vanden stucke hier boven gelegen iii d i qrt. cap

Willem Willems dat te voeren was Henr. Willems woenende inden Wolff van lx roeden wijngaerts gelegen byten Loevene op Stuypers wijlen toebehoirende Raes van Graven⁹⁸ regenoite iiiiz d

Jan uter Limingen zoenen wijlen heeren Jacoeps Ridder dat te voeren was meester Lodewijcke Roelants van zijnen wijngaerde gelegen op Bloemenb. achter tsHertogen Wijngaerden⁹⁹ houdende twee vierendeel regenoite ii s ii cap

94. Zie ook RAB R 44785, f 51r en R 44786, f 158r-v.

95. Zie ook RAB R 44785, f 53v en R 44786, f 164r.

96. Zie ook RAB R 44786, f 152v.

97. Zie ook RAB R 44785, f 52v en R 44786, f 162r.

98. Zie ook RAB R 44785, f 52v en R 44786, f 162r.

99. Zie ook RAB R 44785, f 52v en R 44786, f 161v.

f 41v

Nu Joes van Hoeven, Andries Crol dat te voeren was Gielij Tielens halff (pijl met eronder xii d i cap)

De wed. van Liefkenrode halff dat te voeren was Roel van Udekem ende daer te voeren meester Reynier van Liefkenrode (Nu Jacop vander Linden nu Jan vanden Houven) van vier vierendeel wijngaerts wijlen her Jan Boxhoren ridder gelegen inde Cortte Groeve binnen Loevene aende vesten geheeten dBlock van Herent¹⁰⁰ regenoite meester Willem van Caverson ende Jan de Man

f 49v

Nu Joris de Moldere Lauwereys de Moldere beekere (nu Jochim Yden by coope) dat te voeren was Henr. Cretsaert van iz vierendeel wijngaerts wijlen Willem Stoutmans gelegen op dinde vanden Ouden Roesselberge¹⁰¹ regenoite Joes van Raveschot wijngaert ter eenre ende desselfs Lauwer. lant ter andere zijden ende es dit ende Henr. twee na gescreven perceelen een des anders onderpant xviii d

Des Joris de Moldere de voers Lauwer. de Moldere dat te voeren was Lodewijck Appelmans van iz vierendele wijngaerts gelegen als boven¹⁰²

f 50r

regenoite Henderick Cretsaerts lant ter eenre nu toebehoirende den voirgen. Lauwereys in alle zijden ende heeft tonderpande gesedt viz vierendele wijngaerts den voigenoempden Lodewijcke Appelman xviii d ii capp

Des Joris de Moldere de voirgen Lauwereys de Moldere bij coope dat te voeren was Henr. Cretsaert van twee vierendeelen wijngaerts wijlen Jans van Diest gelegen als boven bijden Vogelsanck¹⁰³ regenoite xvi d ii cap

Der Joris de Moldere de voirgen. Lauwereys de Moldere beekere dat te voeren was Henr. Cretsaert van lxxv roeden wijngaerts wijlen Lodewijcx van Schoere gelegen als boven¹⁰⁴ reg. de voirg. Lauwer. lant ende wijngaert ende es een stuck streckende van beneden onder den borch tot beyen aen tHerenvelt viii d i cap

100. Zie ook RAB R 44785, f 52v en R 44786, f 161v.

101. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44786, f 162v.

102. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44786, f 163r.

103. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44786, f 163r.

104. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44786, f 163r.

f 50v

Des Joris de Moldere de voergen. Lauwer. de Moeldere dat te voeren was Jan van Haenwijck vanden derdendele van eenen dachwant wijngaerts gelegen als boven¹⁰⁵ wijlen Jans van Haenwijck regenoite iiii d deux per cap

Des Joereis de Moelder de voergen. Lauwer de Molder dat te voeren was als boven ende daer te voeren Jan Nijs Symoens soene vanden anderen derdendele vanden voers wijngarde¹⁰⁶ regenoite tvoers lant ende es een erve iiii d deux per cap

Des Joeris de Moldere de voergen. Lauwer. de Moldere dat te voeren was de voirgen. Adriaen van Haenwijck vanden iiden derdendele vanden voers wijngarde¹⁰⁷ wijlen Peeters regenoite daer nae de bogaerde van Lauwer. regenoite van voers twee perceelen ende van des Cloester vanden Halverstraeten te Loevene ende iiii d deux cap

f 53r

De wed Joris Hubrechts dat te voeren was Willem Hubrechts van dat hij buyten aen sijnen muer aen sijn persse wijlen Jans van Coelen staende onder aen sHertogen Wijngaert¹⁰⁸ uitgevaren es daer aff des onderpant es regenoite de strate aldaer in twee zijden xv d

f 57r

De voergen Barbele Scholiers dat te voeren was Henderick Heyberch Gerardus Basont de wed van Houlaer ende Hendrick Gastels innegesetene van Loevene (nu Jacop Mertens alias Heyberch)

...ende hebben tonderpande gestelt te weetene Hendr. Heyberch eenen wijngaert met twee bogaerdeken Gerardus Basont een bogaerdeken...

f 57 r-v

De voerg Barbele Scholiers ...naest den wijngaert van Gielis vander Biest¹⁰⁹ ter eenre zijden ende strate ter ander zijden...

105. Zie ook RAB R 44785, f 53r en R 44786, f 163v.

106. Zie ook RAB R 44785, f 53v en R 44786, f 163v.

107. Zie ook RAB R 44785, f 53v en R 44786, f 163v.

108. Zie ook RAB R 44786, f 167v.

109. Zie ook RAB R 44786, f 181v.

Partyen van wijngaerden utgedaeght opten Roesselberch voer den wijnpacht mijns geneden heeren ende wederomme uitgegeven bij ordinantie vanden cameran vanden rekeningen ende ten bij zijne van eenen vander cameran te weetenen meester Aerde van Lathem gel. dat blijkt bij acten bijden sen. geteeckent xiiii a ocobr ao xvc ende iiiiic

nu Anna Spregers wed. wijlen Willems van Thienen bij coope tegen Genijs Biermans dat te voeren was Pauwel Gordins zoene Amandts ende daer te voeren Jan van Raveschot van twee vierendeel wijngaerts die toebehoirden mijnen heere van Ste Geertruyden gelegen opten Roesselberch¹¹⁰ om jairl. daer voer te betalene onsen genedigen heere altijd te Kersse twee ouden gro. van elck vierendeel van welcken twee vierendeel de voirgen. Denijs sal mogen maken winnende lant alzoehem dat goetduncken zal daer voer hij tonderpande gestelt heeft iiii oud gro.

Peeter de Colneren heeft innegenomen ten erfchijnse omtrint thien vierendeelen wijngaerts gelegen opten Roesselberch aldaer naest Coenraet de Keyse¹¹¹ in diversche partijen deen na dander volgende nederweerts gaende te Diependalen

weerts om jairlijcx onsen genedigen heere altijd te Kersse te betalene voer elck vierendeel eenen oude gro vanden welcken thien vierend de voers Peeter zal mogen maken zom wijngaert som winnende lant alsoehem dat best gelieven zal ende heeft tonderpande gestelt zijn huysken staende inde Groefstrate regenoite x oude gro.

Peeter Willems dat te voeren was Joris Hubrechts die ingesgelijcx innegenomen heeft ten erfcheynse drie vierendeelen verlegen wijngaert gelegen opten Roesselberch¹¹² die hier voertijden toebehoirt hebben de wed. wijlen Jasper Absoloens ende der wed. wijlen Amelijcx Dillen tusschen de goeden Jacops Ouderogge ter eenre ende Symon de Conninck ter andere zijden om jairl. daer voere te betalene te Kerss een ouden gro voer elck vierendeel van welcken drie vierendeel men mach maken winnende lant als voere gegeven als boven i oude gro.

Henrick Meynarts heeft hieraf die twee vierendeelen beloopende op ii oude gro

Jan de Moldere cremere heeft innegenomen als boven ten erfchijnse drie vierendeelen verlegen wijngaert gelegen opten Roesselberch die toe te behoiren plagen heere Augustijnen vanden Berchoven Geerden Basont ende her Janne Pynnock riddere tusschen Goert van Hollandt smet ende Claes Metheeus¹¹³ om jairl daer voere te betaelene te Kerss onsen genedige heere eenen ouden groten voer elck derdendeel ende zal mogen maken wijngaert oft winnende lant als boven iii ouden gro

110. Zie ook RAB R 44786, f 184r.

111. Zie ook RAB R 44786, f 184v.

112. Zie ook RAB R 44786, f 184v.

113. Zie ook RAB R 44786, f 185r.

Lijsbeth vanden Couteren Jan vander Stoct dat te voeren was Pauwel Laermans ende daer te voeren Goert de Greve heeft innegenomen iz vierendeel wijngaerts dat Reynier Wijslet plach toe te behoirene¹¹⁴ om daer voer te betaelene

f 65v

tsiaers erffel. iz ouden gro gelegen opten voers Roesselberch reg tGoidshuys van Vijler ter eenre ende Henderick Stockvis ter ander iz oude gro.

Als Dierick Verhofstadt ende Jacop Rogiers de jonge Jan van Rosnier heeft innegenomen twee derdendeelen verleegen wijngaert gelegen opten selven Roesselberch die hier voertijden toe te behoirende plach Jan van Nuwenhoven rentmeester van Bruessele tusschen meester Janne Calaber ter eenre ende Michiel de Pape¹¹⁵ ter ander zijden om jaerl. erffel. daer voere te betalene te Kersse onsen geneden heere vijf oude gro ende zal de s. daer aff mogen maken wijnaert oft winnende lant als voer alzoe hem dat believen sal v oude gro.

114. Zie ook RAB R 44786, f 185v.

115. Zie ook RAB R 44786, f 185v.

f 72r

St Peeters parochie

f 93r-v

Bertelmeeus van Kersbeke dat te voeren was de weduwe Augustijns van Coulen van eender sipenen staende opte Dijle ...onderpant es eenen wijngaert houdende twee vierendeel gelegen opten cleynen Wildriesch buyten der Borchpoerten tusschen de goeden Wouters vanden Tymple ende den steenwech¹¹⁶ regenoite vanden voers huuse es de herberge van Bergen opte Vischmerct ... i cap

f 134r

Gielis Noels (nu de Waerseggere bij coope) overmidts dat hij heeft mogen inneslaen een plexken erfs gelegen over den Kesselberch inde zelve prochie inder Lingde lxvi voeten ende op dander zijde lvi voeten wezende in monnieren van eender eegden een verloren platse wezende eenen berch die straten te drije zijden reg. ende aldaer mogen opsetten een persse daer voere hij erffel. altijt te Kerss. iii oud. gro. ende heeft daervoere tonderpande gestelt tzelve huys ende persse ende heeft geloeft de selfde persse altijt wel ende loffel. tonderhouden alzoe dats genoegh zijd ¹¹⁷ iii oude gro

f 136r

Als de weduwe des voers Peeter Rogge dat te voeren was her Lodewick Pinnock meyer van Loeven ende ridderre halff...(samen met stuk eronder iii d)

Als Machiel van Opstalle Jan Wielandts beekere halff dat te voeren as Katherijne Horekens van eenen wijngaerde wijlen heer Lodewick voirgen. gelegen opten Galgenberch bijde Loo¹¹⁸ reg. Pauwel vanden Berge ende de wed. Bonen genoempt

116. Zie RAB R 44786, f 223r.

117. Zie ook RAB R 44786, f 199r.

118. Zie ook RAB R 44785, f 55v en R 44786, f 193r.

RAB R 44820 : Cijnsboek van Willebringen en Honsem

1505

Cijnsboek vanden heerlijkheyden van Willebringen ende Honsem

f 11v

Marie vander Lanen van omtr i dach. wijngaerts gelegen te Willebringen reg Henrick van Holsbeke ter eender de Baghinen van Loeven ter ander Jan van Pamele raymaker ter derde ende Henrick de Grote ter vierden sijden iiii d ob

De selve vanden selve wijngaertde viiz d

Jan van Meensele van z boend wijgaerts gelegen onder Willebringen¹¹⁹ reg joncker Jacop uuter Leemingen ter eender Jan Trits. ter ander ende de gemeyn strate ter derde ob.

De selve vanden selve wijgaert iid i cap

f 13r

De selve (Lodwijck de Munter) lxxx roed lants gelegen opt Willebringen velt dat Wouters vanden Borchpire was dat wijngert heeft geweest reg Jan de Welde Peeter van Coirthem ende die strate die van Coirthem te Hoxsem wert gheet

119. Zie ook RAB LHB 28, f 276v.

RAB R 44820bis : Cijnsboek van Loonbeek

1372

Loonbeek

f 4v

Item Jan Haye. (Hayne) i cap.. van sijnen wijgaerde van Wouters wegen van Baersele ende vi d van Peter Drabs wegen van iii dachmael lant belegen neven Moen Faes lant ende xii d van Willem Hems wegen van vi dachmael lant belegen aen her Ghijs Haghe¹²⁰

Neerijische : geen

1452

Loonbeek

f 11r

Item Jan vanden Hove van eenen dachmael lants gelegen boven Jan Haes wijngaert dat wijlen was Wouters kindere van Baersele¹²¹

f 11v

Item Jan Hay van zijnen wijngaerde neven Jans vanden Hove wijngaert

f 13r

Item die erfgenamen Vrancx vander Heyden van haren wijngaerde ende eenen boender lants gelegen neven den wech boven der heyden xii d

16v

Item de selve (Peeter Wittebols) van iii dachmael lants gelegen inde Dellen onder den wijngaert

f 19v

Item die selve van eenen stuck lants boven Custermans wijngaert wijlen was opden praets nu Willem Moens erfgenamen

120. Zie ook RAB R 44820bis, 1452, f 11r

121. Zie ook RAB R 44820bis, 1372, f 4v.

f 20r

Item Henrick de Smet van Custermans weegen van eenen dachmael lants gelegen neven Peter Wittebols erfgenamen lant dat wijngaert plachte zijne ...

Item den selve van Willems Wittebols weegen van xxx roeden lants beneden zijnen wijngaert wijlen was gelegen ter heyden.. i d

f 20v

Item die selve (Henrick de Smet) van eenen halven dachmael lants gelegen aen Jans vander Heyden wijngaert wilen was...i d

f 21r

Item die selve van eenen dach. lants aen Peeters Wittebols erfgenamen lant dat wijlen wijngaert was ... i cap. v d

f 21v

Item Gielis Soeten van eenen dach. lants metten huise ende hove ende wijngaerde alsoet belegen es inden Coutere vander Loenbeecken dat wijlen Wouter Scepers toe behoorde den voirs Coutere op deen zijde ende die strate op dander zijde ... iiii s boe. i cap

f 23v

Vanden hergewaden vanden heere van Antwerpen

Item die selve (Jan die Blesere) van eenen wijngaert hove houdende omtrent iiz dachmael tusschen die goede der erfgen. Goerts vanden Putte opdeen zijde ende den Havoet op dander zijde ... x d i vierendeel van i d

f 27r

Item den selve (Willem van Helfs) van eenen dach. dat wijngaert plach te zijne tusschen die goede Henric Smeet op deen zijde ende Jan Pintincx lant ten ander zijde iiii d

f 32v

Item die selve (Jan vanden Putte) vanden wijngaert hove gelegen tusschen den wijngaert thoefs vander Loenbeecken op deen zijde ende Jan Blesers wijngaert op dander zijde ... x d i vierdel d¹²²

122. Zie ook RAB R 44820bis, 1477, f 27v.

1477

f Or

Item inden iersten die heere van Boutersem van thoefs weegen vanden Berge met alle sijnder toebehoirten ende van eenen dach. lants neven Willem Heeys wijngaert gelegen iii d i cap

f 1v

Item Willem Hay van zijnen wijngaerde gelegen neven den wijngaert vanden Berge op deen zijde ende Jans Mols wijngaert op dander zijde dat hij creech teghen ergenaeme Peters van Breyne i cap¹²³

f 3v

Item die erfgenaem Nijs Ruwiers ende Gheerts Scoensitters ergenaem ende Peters Wettebols erfgenaem vanden goede die wijlen waeren Vranx Baten die men hiet vander Heyden gelegen ter heyden ende dair omtrint inden iersten van eenen wijngaerde was ende van eenen boender lants gelegen neven den wech boven der heyden op deen zijde ende Maes die Cock op dander zijde

f 25r

Item die selve (Jan de Bleesere) van een wigaert hove houdende omtrent ii dach die goede Ingel Taverniers in deen zijde ende die Cabote in dander zijde ... x d i vierendeel van i d

f 27v

Item Jan vander Motten van eenen huuse ende hove geheten den wijngaert hoff den wijngaert shoefs vander Loenbeeken op deen zijde ende Jans sBlesers erve in dander zijde xd i vierendeel d¹²⁴

123. Zie ook RAB R 44820bis, 1504, f 2v.

124. Zie ook RAB R 44820bis, 1452, f 32v.

1504

Loonbeek

f 2v

Item Willem Hay van sijnen wijngaertde gelegen neven den wijngaerde vanden Berge op deen zijde ende Jans sMols wijngaert op dander zijde¹²⁵

f 12r

Item Jan Goyselle van eenen bloke alsoet gelegen is ten Ruckene den Wouwer vander Couderscueren op deen zijde ende Phs van Huldeberge op dander zijde dat wijngaert plach te zijne ende hier aff is men sculdig

f 15r

Die selve (Kathelijne vanden Rijne) van eenen wijngaert hove groot iiz dach die Ravoete op deen zijde ende Jan vander Motten ter ander zijde x d i vierendel

125. Zie ook RAB R 44820bis, 1477, f 1v.

RAB HL 0972 : Cijnsboek van Leefdaal

15de eeuw

Deel I

f 6r

Raes van Honsberge

...ende viiz d van sinen land over de delle die geet by Groenendale wigaerde over de side ter Vueren weert

f 27r

Bouden Nijs ...

ende iii d van i dach land daer Leefdaels wijgaert op staet

f 32v

Gosen de Cuper ...

ende i d van i stucke land achter sinen wijgerts ghelegen dat her van Gheele plach te houden ...

RAB HL 1944 : Leenboek van Wilsele

14de eeuw

f 3v

Item Jan ontfaen van Raetshoven es man van enen dachmael wigaerts ende een dachmael lants op

Stupers¹²⁶

Item joffrouwe Katherine ontfaen na die doot haers vaders Jan vander Borch als monboere

f 5r

Item Joes Pauwels Joes sone es man van joffrouwen Lijsbetten Byleyns weggen van enen boender lants gheleghen boven Wilsele aen Scaerpstucke¹²⁷ Hector Pauwels es man na die doet sijns brueder van onder halve ame wijns ende een half vierdel wijns daer up uut ghegheven es dit voerghenoemde lant

126. Zie ook RAB HL 1945 f 43r.

127. Zie ook RAB HL 1945 f 43r-v en 51v.

RAB HL 1945 : Leenboek van Wilsele

begonnen in 1484

f 43r

Opten ven dach van Merte ao xv c ende xxviii stilo Brab. heeft Jan vanden Borch Lod. zone wilen opgedragen ende gederft met rechte onderhalf dachmael wijngarts met eenen bloc dairaen gelegen aen Swaneberch een dachmael groot ombegrepen gelegen an Swaeneberch regenoete de strate gaende Stupers waert op deen zijde ende de goede wilen Gorijs van Sinte Peters op dander zijde¹²⁸. Tot behoeff Andries Crol ende de selve Andries Crol es daerinne gegicht ende gegoedt ende heeft mansscap hulde ende aedt van truwen gedan. In forma Cor. Thymo als stadhouder, Willem van Baussele, Dierick van Cruyningen ende Merten van Haenwijck mannen van leene.

Opten xxi dach van febr. ao xvc ende xxix stilo Braba. es comen voere stadhouder ende mannen van leene nabescreven (Dierick van Cruningen in kant) ende heeft opgedragen ende gedegt tot behoeff Vranx Ruvoet geheeten de Bytere Jans. ende Lijsbette Ruvoet zijnder zuster twee vierendeelen wijlen soe lants soe wijngaerts nu al lant zijnde gelegen opte Scerpstuck ¹²⁹. regenoite wijlen Berbele van Bullestraten huys vr. Mathijs Wynters nu Dieric van Cruningen voers op deen zijde de goede wilen Jans de Raeymakere nu Vranx Ruvoet geheeten de Bytere des jongen ter andere, den steenwech ter derden ende ter vierden zijden tcerp. stucke ter kercken ...

f 43v

Opten xv dach van feb. xv dertich stilo Brab ...

Peeter Boschuuvers sone wijlen Peeters ende heeft opgedragen ende gederft tot behoeff Vranx Ruvoet Jonssone een vierendeel wijlen wijngaerts nu lants gelegen aent Scerpstucke¹³⁰ tusschen de goede wijlen Dierix Nicholay als. van Cruyningen nu Jans Ruvoet...

f 51v

Van Joese de Coninck wijlen Willemsone die opten vi dach van february anno xv ende lii stijle van Brabant dair bij wairen als mannen van leene... ontfanck mits coope bij hem gedaen tegen Vrancken Ruvoet ende Lijsbeth Ruvoet sester des voirs Vranx met Anthoinse de Beckere hueren man ende momboir opdrachten ende ondergevene vanden selven twee vierendeelen lants dat zom wijngart plach te zijne gelegen opt Scerpstucke¹³¹ tusschen die goede Ghoirts van Beringen ter eenre ende die goeden des voirs Joos de Coninck ter andere die goeden Peter Boschman...

128. Zie ook RAB HL 1944 f 3v.

129. Zie ook RAB HL 1944 f 5r en HL 1945 f 43v en 51v.

130. Zie ook RAB HL 1944 f 5r en HL 1945 f 43r en 51v.

131. Zie ook RAB HL 1944 f 5r en HL 1945 f 43r-v.

RAB HL 1979 : Cijnsrol van Winksele

1437

Dit es den tsijs die Henricke van Winxele toe behorende es int dorp van Winxele te Kersavonde int jaer ons heren m cccc ende xxxvii

Item noch de selve Gheert (Teenkens Tymmerman) van sinen wijngaerde belegghen aen Henrix van Winxele wijngaert gheheten Verloren Cost ... enen d iiii cap

Item Symoen Camps van sinen wijngaerde belegghen naest Henrix van Winxel wijngaerde i d, nu tCloester van Groenendale

RAB LHB 28 : Denombrementenregister van Leuven en Tienen

1530

f 1r

Loeven binnen der stadt

Goidshuys vanden Chartroos...

Te wetene het goet geheeten het goet er els gelegen ter plaits geheeten Rixfonderen¹³² binnen der stadt van Lovene metten watere wyngaerde ende dlant dair toe behorende groot tsamen thien dachwande binnen der vesten der voirs stadt van loevene gelegen tusschen de beken aldair geheeten de Voer aen deen zyde der voirs stadt vesten ter andere de Heverstrate ter derder ende de goeden wylen Margrieten wylen vander Smessen ende Mertens van Wesemale ende nu de goeden er collegien van Atrecht ende Goerts de Leenveter vierder zijden.

f 7r

Item jonkvrouw Barbele Smols dochter van Joos Absoloens...

f 16r

Den chijs inde Bouterssem strate

Ierst Henrick Mussche van sijne huysse, hove ende wijngaerde gelegen inde Boutersemstrate tusschen Mette inde Voetboeghe ende Aert Snoeck xi s viii d

Item Mette inde Voetboeghe van iz vierendeel wijngaerts gelegen tusschen Henr. Mussche ende wed. Capelaens x s

Item de wed. Cappelaens van i vierendeel wijngaerts gelegen opden hoeck vanden Boutersemstrate aende vesten xx d ende het derdendeel van i cap

f 16v

Den chys inde Coestraete

Item meester Henrick Mera van synen huysse ende hove gelegen tusschen Josep Boone scrynmakere ende de wynpersse toebehorende jouffrouwe van Bautsele

f 21

Den chys opde groote merct

Merten van Diebeke onderleencooper van synen huysse geheeten de clocke opde Grote Merct gelegen tusschen Jan Heremans ende camere geheeten den Wijngaert xv s bon

132. Zie ook RAB R 544 f 71r en R 555, f 10r.

f 36 r

Vaelbeke

Item twee bunder lants gelegen in die Bodemhoofd delle tusschen die goede Jan Ackermans ende den Crayenberch ende achter den wijngart der voirs Lysbetten van Thienen¹³³

f 38v

Item dbosch geheeten den Wijngaertberch groot omtr. een buender¹³⁴

f 40r

Jan de Muysere Henr. zone van een half buender lants gelegen byden Wyngaertberch inde Hoede regenoot Gruenendale in twee zyden Claes van Winge ter derde ende Aert de Muysere ter vierden zyden

41v

De selve van een buender lants gelegen neven den Wyngaertberch Gruenendale in drie zyden ende des Heerenstrate ter vierder zyden

48r

Houthem St-Margrieten

De selve (Joncker Jan van Houthem) van eenen stuccke lants gelegen bij tBoemken te Linter dat heer Lambecht was regenoot de klercke van Sinte Margrieten Houthem ter eender zyden ende tCloester wijngaert ter ander zyden ende mij vrouwe van Houthem ende de beghijnen van Thienen i ob

48v

De selve (mij vrouwe van Houthem) van een half buender lants dat nu wijngaert es reg joncker Jan van Houthem ter eender zyden ende die gerven Gheert Dyericx ter ander zyden ende joncker Joes van Hoeren ter ander zyden

49v

Jan van Molle te voeren Cornelis Casteels van eenen dach. lants gelegen achter die wijngaerden daermen van Thienen opte Linter waert gaet reg tCloester van barbelen dale in twee zyden, de beghijnen van Thienen ter derder zyden ii d

133. Zie ook RAB R 544 f 39v.

134. Zie ook RAB 544 f 41v.

Joncker Jan van Houthem Jan Daneels te voeren Henrick Spranxs Wouter van Mijnsel van drie dach. lants gelegen opten Wijnborne reg die gerven van Houthem ter eender zijden ende mijne heeren van Heylezem ter ander zijden ende die gerven van Jan Lycoeps ter derder zijden iiii d

f 67r

Kessele¹³⁵

Ende ierst heere Jerommis de Hombeliers her van Contraeyn es man van eenen halven dachmael wijngaerts gelegen op de Kesselberch regenote Jan Boens ter eender zijden ende Jan de Clerck ter anderen zijden

f 67 v

Item Jan Boone soone Jans es man van twee gedeelten van eenen boener bosch gelegen op Kesselberch regenote mijn heere van Vlierbeke ter eender syden mijnen heer van Canteraen ten andere ende den wijngaert ter derde sijde ende Jaspar Boone ter vierder syden

f 68r

Item Machiel Boone es man als momboir Marie sijn suster van zesse stuvers erfelyc die sij heeft op een vierendeel wijngaert gelegen te Kessel regenote Berbel van Gheelee ter eendere zijden ende Marie van Kessele ter anderen zijden

Item Antuenis de Brues es man van eenen vierendeel wijngaets gelegen op Kesselberch regenote Jan van Kessel ter eendere zijden ende Jan van Brezip ter ander zijden

f 68 v

Item Goerdts vander Straten es man als momboir van jouffre en Maximiliana vander Noot van eenen vierendeel wijns dat sij heeft op een vierendeel wijngaets gelegen op Kesselberch regenoot Jan van Brezip ter eender zijde ende Jan van Kessele ter andere

Item Heynken die Decker sone Aerts die Deckere es man van eenen half dachmael wijngaets gelegen opden Kesselberch reg Jan Helschemers ter eendere zijden ende Goert van Kessel ter anderen zijden

f 69r

Item Hendrick die Rijcke die jonghe es man van eenen vierendeel wijns het welcke plach te sijne een half ame wijns tot behoef des kercken vanden grooten Baghijn-hove bynnen Loevene het welcke sy heffende sijn op een half dachmael wijngaets gelegen op Kesselberch regenote Jan van Brezip ter eender zijden ende Jan van Kessel ter anderen

135. Zie ook RAB LHB 571 nr 110, R 544 f 59r-66v en R 555 f 26v.

Item Jan van Kessel es man van eenen vierendeel wijngaerts gelegen op Kesselberch regenoote Reynier van Hovelde ter eender ende Machtelt van Huesden ter anderen zijden

Item Jan van Brezip es man van eenen vierendeel wijngaerts gelegen op Kesselberch regenoote Anthonis de Bruer ter eender zijden ende Aert die Beckere ter anderen zijden

Item Aert die Beckere die jonghe es man van eenen vierendeel wijngaerts gelegen op Kesselberch regenoote Aert die Becker die oude ter eendere syden ende Jan van Brezip ter anderen zijden

f 69r

Item Henrick van Kessel es man van eenen vierendeel wijngaerts gelegen te Kessel regenoote Jan van Brezip

Item Henrick van Maelcote es man van eenen vierendeel wijngaerts gelegen te Kessele regenoote Goert van Kessel ende Gielys Smet

f 70r

Item te Kessel opden Berckelaer sesse vierendeelen oft dair omtr. dwelck wijngaert te sijne plach en ny is som bosch heyde ende drieschende opden Claesberch viii oft ix vierendeelen oft dair omtr. verlegghen wijngaert de welcke ny sijn verdriest vergeset ende som verbost de welcke al behoeren soudent te leene gehouden te worddene vander vors mijnder heelicheyt de welcke voer de costen van verheffenne ende hergewye blijven ligende sonder verhaven te worden ende es iiii Laureys van Maelcote voirs die heerlicheyt voirgenoomt versterven ende gesuccideert bij doodende aflivicheyt van wijlen Jannen van Mailcoten mijnen vader hopende hier mede genoch gedaen te hebbene den bevele ons sheeren skeysers opden x dach july anno xv ende dertich

f 70v

Henrick Magrins ende mannen van leene hier nae bescreven mit namen Gheerde vanden Kerchove Claese Gony, Hubrechte Guebels persone onsen welgeminde jouffroue Katheryne van Kessel weduwe wijlen Vrancx vuyten Lyemingen met Olivieren van Rommale hueren geleverden momboir onsen voirs stathouder thoonende hoe dat sy al alsulcken goede te wetene een huys ende hof mitten bogaerde wijnnende lande ende eusselen houdende tsamen drie buender luttel mn oft meer ende drie buender ouder bosch ende wijngaert tot Kessele bij Vlierbeke binnen der vryheyt onss stat van Luevene gelegen metten mansscapen....

f 276v

Willebringen

Jan van Meenssele van z boender wijngaerts belegen bijden Quantelberch¹³⁶ regenoet joncker Jan vuyten Liemingen, Vrancke van Pamele ende tsheeren strate in twee zijden ob

136. Zie ook RAB R 44820, f 11v.

Deselven vanden selven wijgaerde ii d i cap

f 286v

Ic Joris van Grimbergen kenne mits desen dat jonffrouwe Phe Tscerelars mijn wet-
tige gesellinne te leene houdende is van onsen heere den keysere als hertoge van
Brabant een leengoet gelegen inde prochie van Nedervelpen...noch onderhalfts
dach lants luttel oft meer dair bij gelegen comende metter eender zijden aen mijns
heeren van Bergen wijngaert ende metter andre zijden aenden goeden der kercken
van Opvelpe....

f 296r

Kyesekeem

Item de selve (kinderen Jans wijlen Blanckaerts) van vier of vijf boenderen soe lant
soe bosch soe heye ende wijngaert gelegen in diverse stucken deen aen dandere
opden Steenpoel reg. de strate van Kyesekeem te diest weerts ter eenre ende de
baghijnen van Airschot ter andere zijden ... een geheelen kuer een inghe ii spille
vlas ende xi d

f 297r

Item de selve (Jan Nijs) vanden wijngaertvelde groot omtrent drie boenderen
sonder i dach dair inne gelegen toebehoerende Marien Nijs reg sijn voirs hofstadt
ter eenre ende de commandeur van Kiesekeem ter andere zijden

f 297v

Item Marie Nijs weduwe Claes wijlen de Brievere van eenen dach lants gelegen opt
wijngaertvelt voirs tusschen de goeden des voirs Jans Nijs in beyden zijden i d

f 305r

Sluisen

Item een stuck winnens lants groet thien buendere luttel min oft meer gelegen ter
sluysen regenoet tCloester van Everbode ter eender ende die bogaerde van
Thienen ter andere syden ende regenoet de verlere wijngaert ende die Broeck-
straet ter vierden zijden

f 315r

Inden iersten houden die voirs heeren (Wijllars ende Franchois van Vaillet heeren
tot Nederlindre) te leene sesse zillen lants gelegen opt wijngaert velt reg. die selve
heeren ter eender mijn heere van here ter ander Dronijs Buers gerven ter derder
ende tsheeren strate ter vierder zijden

f 376v

Item die selve van iz sillen lants op den wijngaert vercregen tegen Aert Dannels
reg. tCloister van Oplinthere die erfene Goesen vande Velde ende Jan Hubrechts

f 384v

Item Willem Sillen van iz sille lants opten wijngaert reg Goeswijn vande Velde ende Heylwich van Bausele terdendeel van 1 broet

f 387r

Item Jan Bertens van 1 sille lants opten Wygaert Reg Jan van Heere ende Henricus van Broecke 2 d

f 388r

Item die gerven Ryphelart van Gempe van 1 sille lants op ten Wijngaert reg van Hubrecht Cloister van Berberendale ende joffre vander Couwenberch ende Cloister van Linther iij d.

f 389r

Item Geert Vriesen van 1 sille lants opten wijngaerts reg Geert van heer Sinterclaes autær 1 denier en 1 broet

f 391v

Item die selve van 1 sille lants achter Mertens Vanderborcht reg Wouter van Gripen wygaert ende die gerven Lysbeth sMermans ii d

f 392r

Item die selve van z sille lants opten wijngaert dat Wouter wijngaerts was reg ... 1 d 1 br

f 393r

Zoutleeu

Item Mielys van Herstraete erflaet van 1 z selen lants opten wyngaert reg Willem Raymakers Jacob van Amsselaer Lambr Tollen Lambrecht Helspiegel ii d

f 393v

Hakendeveler

Item Jan Ballis van 1 dach. lants byden Savel berch byden wyngaert reg die Savel cuyte die kerke van Hakendevel ende Reynder vanden Beeke 1 d 1 cap

f 400r

Gertrudis Oplinter

Item Jan Bertens van ii stucken lants deen opten Wyngaert ende dander opten Wyngaert ende dander opten Caeswech reg Aert Hubrecht ...

f 402r

Item die gerven Mathijs Camerlinx van 1z sillen landts opten Wijngaert reg den tafel van Thienen Cloester van Linter ende die erfgenamen van Kansele Heylwych

f 420r

Jan Boelaerts Jans soene helt te leene een sille lants luttel meer gelegen opten Wijngaert geheeten Lirinske regenoote tCloister van Oplintere ende jonffrouwe van Redingen

f 428v

Budingen

Willem Wuters iiii roeden dat wijgaert is gelegen tot Buelen achter des voerscreven Willems huys ende hoff reg. Willem voirscreven sevler ter eender zijde achter dat gemeyn dorp ende die gemeyn strate die van Buelen te Gutschoven wert geet ter andere sijden

f 428-429r

Henr van Manschoven als voerganger sijnre moeder ghesat Margriet van Manschoven Claes van Manschoven zaligher him svrou iiii roeden wijgaerts gelegen onder des heeren van Buelen wijgaert ter eender sijde Willem Wouters ten andere sijden ter Moelen Steeghewer

f 433v

Nuwer capellen noch iiz dach lants gelegen opde Honsberch regenoit Jan van Houtem in twee zijden Willem Smeets wijgert ende Peeter Slomans in dander twee zijden

RAB LHB 571 nr 110 : Denombrementen van het kwartier Leuven

1468

Ic her Laurens van Maelcoete priester kenne dat ic te leene houdere ben van mijnen ghen-edige here den hertoghe van Brabant een huys ende hoff metten bogaerde winende lande eusele ende wijngart houdende tsamen drie boender luttel min oft meer belegen tot Kes-sele¹³⁷ binnen der vrijheyte van Lovene tusschen die goede mins heren van Vlier-beke Gors van Rotselir ende Jacobs van Kessele. Ende met drie mansscapen van iij boender ouder bosch ende wijngart gheleghen op Kesselberch bij Vlierbeke welke drie mansscapen vkeanden drie boendere voirs vort gespleten siin v cleyne percelen totten getale van xl ma.nen (?) wert siinde tvoirs huys ende hoff met sijnen toebehoirten voirs jairlijcs omtrent vi mudde rox lovens oft der omtrint nae der loop vanden tyde in orconde van dese heb ic bi Laurens van Maelcoete priester mijnen zeghel her op ghedruct int jaer ons heren dusent vierhondert ende lxxvij xii van augustus.

RAB LHB 571 nr 146 : Denombrementen van het kwartier Tienen

1468

Dit zijn de leengoede die houen onder Godenairde van Goetsnoven van Dyest alsoe hem die van sinen mannen van leene onder huere zegele in gestuisste over-gesonden zijn ...

Item Godevert van Haecht drie xxv roeden soe wijngert so lant, gelegen inden Cley tusschen de goede Henrix Bertouts ende Zegers Croes vande beyden zyden getax. op iij sist. corns Thienen

Item Henrick Bertouts van half dachmael lants byden Cloester tusschen wijngert ende lant Godeverts van Haecht ende Jans van Donschie vutbeyde zyden getax op 13 sist corns Thienen

Item Seger Croeys eenen wijngaert gelegen opten Cley regenoet Godevert van Wange ende Vranck Croeys vut beyden zyden getax. op en half mudde corns.

RAB LHB 571 nr 388 : Denombrementen van het kwartier Leuven

1470

Ic Peeter Merte houwe te lene van mijn vrouwe van Aerscot iii vierdel wigaert den vierdele gheleghen tusschen Peeter Stockelpot ende Jan van Issche dat derde vierdel geleghen Willem Coel ende Mathens Boene welcke iii vierdele wert moegen sijn vande tsijsse alle jaeren i st. ende iii miten ende van dese voirghenoemde erffe ende hebbic d twe jaeren met ghehadt dan groete scade ende water ic hgenen seg-hel en hebbe soe hebbic hier Jacope vanden Nouwen panhuyse ghebeden dat hijt bezeeghelen woude ende ic her Jacop hebbe wijne properen zeeghel hier in ghe-druct

RAB LHB 571 nr 390 : Denombrementen van het kwartier Leuven

1470

Arschot

Item Peter Leeman houtende leengoet van mij vrouwen van Rivieren inden iersten huys ende hof ghelegen ten Hulse wert ... Item noch houwende xxv roeden wighaerts geleg. onder den heere van Arscot wert sijnde x stuyvers boven xxv miten die daer uut ghaen

137. Zie ook RAB LHB 28 f 67r-70v, R 544 f 59r-66v en R 555 f 26v.

Hoofdstuk II Kerkelijke Archiefstukken

RAB KA 1347 : Sint-Pieters wijntienden van Leuven

1528

Compu. dm Johanis Assche de decimus vinorii. tam de receptis qz. exportis pro ao xv c xxvii

Ex diversis torcularib. de Wilselis

In vino

In primus de Bytere als Ronvoet opde Bellorreman i V. op Hinneberg ii V. cirulsit q.si totum aden op Vileer ii V. xi g i W

Vranck de Bijtere alias Ronvoet ionnior opden Henneb. iz v xvii z g

Idem adhier Everse opden Bellorman ii V nihil

Jan de Cueninck senior i V op Bellorman vii z g

Jan de Cueninck junior op Bellorman i V vii z g

Johannes de Bonetmakere op Gheelee i V xi g i qrt

Jan de Cupere junior op Gheelee i V viii z g

Peter vander Haghe op Gheelee i V vii g i W

Jan van Ermergh. junior op Gheelee i V viii z g

ex Wilsese in vino

Jan Juden over ix parte relicke vanden Vekene op Gheelee i V xiiz G

Tgroot Beghijnhof op Henneberg i V vii z g

Jan Ronvoet op Vilders ii V xvi roy. emilsis magna parte xii z g

Willem Leempoel opden Belloreman z V ii z g

Relicta 's Raymakers opden Belloreman i V vii z g

Heyn Rom op Belloreman i V v g

Katherine van Lande op Vilders iz V ix g

Jan vander Haghen op Gheelee i V x g

Jan de Cueninck op Gheelee i V iiiii g

Jan van Ermeghem senior op Gheelee z V op Langenrey ii V op Notcler iiiii V xl v g

Henrick van Ermege. opt Boxoren i z V op Gheelee z V xiiii g

Jan Haegman op Gheelee i V vii z g

Torrular sub castro

In primus tore Jan ii c xii g i W. i qrt.

sub Castro in vino

Lambrecht van Zerine op Mispelere z V v G

Joos de Cueninck op Vilder i V x g

Mensa S. Spiritus Sancte Gertrudis op Houthevere i V solvit Joes. Zulp. v z g i qrt.

Vranck Bollaerts senior op Houthevere vi V xxxii z g

Aert Vincke junior op Wijgaertsb. i io. i V vii z g

Joos de Pape i V opden Zwanenberch ii V opt Boxorens mitten enulsit xvii z g

Onupius Vroomen op Vilder i V viii g

Vrancke van Lare op Stupers i V op Vileer i V x g

Reykeen vande Haut op Wierghe iii v xxv g
Joes Zup. op Mispelere ii V op Vilders i v xvii z g
Jan vanden Loden op Houthever. i V op Zwaneberg i V xvii z g
Anthonis vanden Erder (?) op Wijngaertsb. i lo ii v xv g

Torrular sub Castro in vino

Anthonis Hoysroel senior opde Groenstrate i z v opt Boxoren i v xviii g i W
Peter de Duytsche op Wierghe i z v. op Vileer i V. xv g
Jan van Laken op Wilghe (?) i v op Mispeleren i v op Calchovestrade i z v xxx g
Andries Verechts op Vilders i v xviii royen adc op Houthevereblock ii v xxv g
Wouter Zieliede op Vilder i v v g
Vranck van Landen op Vilders i v xviii roy wid adhier xv roy et enntsit magna parte
x g
Nijs Gullens op Bellor. z v op Gheele i v. op Houthever i z b op Langereij ii V xxx g
Jheroen Onrogghe op Cortegr. xviii roy opde Henneberch i v x g
za. tore iic xiiii g i wt i qrt.

Torrular de Vileer

In vino
Aert Veets op Vileer i v viii i w.

Torrular op Vileer in vino

Heynrick vande Boone alias Raettelgier op Stupers i v vii z g
Nijs de Schoenmakere opden Cloechaert xviii roey. vii z g.
Id ad. alie. ut i i pe.
Lenert de Beckere op Vileer i z v op Houthever i v op Stupers i z v et xviii roy s..
xxv g
Cristiaen Crabbe opden Bollesl. ii v xii z g
Lauwerens de Slotmakere op Nure (?) wech ii v viii g i
Jan van Yssche wijngaerdere op Wierghe ii v. x g
Jan Pleert op Wijngaertstrate ix io i v v g
Merten van Hanewijck op Houthever i v ii z g
za. lxxxvi z g

Torrular Coestrate in vino

Claes van Winghe op Calchoven s i v v g
id. ad. alidi in pernijs
Goessen vande Wijndruve opden Langhenrey i v vii z g

Torrular Coestrate in vino

Peeter de Biervercoopere op Bogorte i z v v g
Joffrou van Lanster opden Zwanenberch i v op Vilder i z v x g
Ead Adr. ex perte Jan Imbrechts v gl
Gillis de Cleermakere op Steenwech i v v g

Vranck vander Haghe op Bello i z v iiii g i
Robeert van Griechen op Boxoren iii v xii z g
M Willem Ravertsy opt Herentblock z v v g
Arnoldus Kips opden Henneberch iii v xii z g
Machiel Oliviers op Gheelee i v v g
z lxxxi g i qrt i

Torrular de Vileer in pecunys

In primus Jacob inde Galeye op Vileer i z v op Zwaneberg i V xii z g
Vrancke Bollaerts junior op Boxoren ii v xii z g
Zperse xxv g

Vileer in Pecunys

Nijs de Schoenmakere opt Boxoren xi roy opden Langherey i z b x g
Jan de Man senior op Cortegr. ii v xx g
Jan de Zwerter bijde Apostlen opde Zwanenberg i v v g
M Joos de Meestere op Vileer iiii xxii z g
Relicta inden Huevele bijden Poel iiii b xxii g
Anthonis de Potgietere op Langerij i v v g
Josoph Yden bijden Langhentorre i v v g
Wouter Bollaerts extra Borchpoorte v v xxx g

Ex diversis torculars in Wilselis in pecunys

Andries inden Inghele op Bolles. i v vi g i w
Cornelis Ronvoet alias de Bijtere op Belloreman z v i g
Jan Ronvoet opden Zwanneberch i v v g
Zapagie. ic xxxii g i w

ex torcularis de Wilselis in pecunys

Vrancke Ronvoet senior op Belorman i z v opde Bellorman multum enulsit ad op
Gheelee ii v xxv g
Andries Ronvoet opden Henneberch i v wid eta. multum enulsit v g
Relicta de Staekbert op Geele i v x g
Claes van Wierge op Gheelee ii v xii z g
Servaes opten Berch opde Zwanneberg i v vii z g
Kathernine van Landen op Zwanenberch i v v g
Gillis van Cuelen op Henneberch iiii v op Geele ii v xl g
Katherine de Hoonakersst op Gheelee i v iii z g
Jan Scotelman cleermakere op Cloeckaert xvi roy i d

Torcular sub Castro in pecunys

Jan vanden Block ten Apostele ix perte elan teps bijde Langhetorre i v ii z g
Z pagme i c xii g

sub Castro in percunys

Jan van Balen op Stercken Gront tweewerf xiiii roy. x g
Hubrecht inden Thrats opden Zwanenberch ii v iud. ad. iii v xx g
Thomas inden Vlieghemuelen op Houthever i v x g
relicta Haveloos opden Cloeshaert i v x g
relicta Steenhouwers op Calchovens i z v x g
Jan Rogghe op Herent ii v op Zwanenberch xviii roy op Vileer i v xxxv g
Jan vander Haert op Zwaneberch ii z v v g
Jacob Werneers op Houthever i v op Cortegr. i v buyten Borch z v ibid ad. z v xxii
z g
Joffrou inde Wildeman op Zwanenbergh ii v op Wierghe i z v op Vileer i v xx g
Claes inde Warande op Houthever. i v viii z g
relicta de Rijke op Houthever i v vii z g
z pagnie i c l viii z g

Torcular sub Castro

Goris Reyms bode op stadthuys buyten Borchpoorte z v v g
M Jan Heetvelt op Wijgaertstrate i io i v v g
Heynrick van Dieven opde Zwanenberch z v iii z g
Jan van Hanewijck opde Gruenstrate i v opden Vileer ii v xvii z g
Anthonis Scats op Houthever i v op Cal. i v xii z g
Jan Dille op Houthevere i v op Calcho. i v xv g
Aerdt de Voldere op Herent i z v op de Clust i v xxv g
Lenaert Boxoren opt Boxoren ii v xii z g
Symon Bollaerts op Cortegr. iii v cx perte Florivael ierd per st. ipv. ii z v et eunisit
i sitotu adc op Houthevere iiiii v ived ad p.. eunsit xvii z g
Jacob Lenaets opde Corteg. iii v op Saertroy i z v xvii z g
Jan Scuerbroot opden Cleynen Roeselberch i v v g
Z pagne i c xxxvi g

In pecunys

Anthonis Hoystote kinder op Boxoren i v vii z g
Jonckher van Keysergare op Vileer xviii roy. i z g
den Grootte Heylighen Geest op Zwanenberch i v i g i w
Raes vander Linden op Vileer i v op Wijgaertss cx io ii v op Steenken i v xxx g
Gillis vander Linden op Wijngaertstr i io ii v xxv g
Jer. de partu xxv g
Jan vanden Jonne solevat here Willem vanden Palmbre. op Langheren i z v vi g i
wt
Jan Appelmans opden Peil ii z v enulsit q s totu iii z g
M Sratiscus de Za Vale op Zwaneberch ii z v xii z g
Henrijck Crabbeel op Houthever i v vii z g
Willem van Bausele opden Bollesl i v vii g
Everaerts Lindemans op Boxoren i v ii z g
pagme i c xxix z g

Torcular Coestrate in pecunys

Gerardus de Thure op Zwanenberch i z b op Vileer ii v xx g
Grois van Dieven opden Zwanenberch i v vii z g
relicta Ruyschers op Houthevere i v op Calchovenst z v xii z g
M Lambrecht locodys op Zwaneberch i z v xii z g
Abbas Percem op Cortegr. x v. op Houthever ii v op Boxoren ii v lxxv g
Monasterium Abbarum Inarvu op Houthevere i v op wijn. i io iii v xxv g
Doctor Zelle op Vileer i v ii g
M Anthonis Ketelere op Zwanenberch i v xii z g
Geert de Zeuvop Boxerb iii v xv g
Geert Kagele bijde Langher torre i v iii z g
Relicta van Schore opde Clust iiii v xii z g
Monasterium Boarderum op Langerrey ii v op Zwaneberch i v vii g
Epagne ii c v g

In pecunys

Dierick van Cruninghen op Cortegr. i z v xiii g
Jeruyn Mabeert op Stupers i v op wij. rx io i v xv g
Wouters vanden Timple op Cortegr ii v solvent per z. parte op Vileers i z v op Mispelere i v xxg
Coen de Witte et Franciscus Rantson fil. opde Calchovenstrate i v xii g

Torcular inde Vetterye in pecunys

Monast Halfstrate opde Bollesl. z v op Cortegr z v op Houthever v v xviii roy op Vilders i v op block van Gheelee i v xlii z g
Mechiel van Upstal op Houtheverblock i v vii z g
Dries Crols op Hevert ii v od. van larel virger.. iii v op Houthevere id ad. van Jan vanden Borch eunt vi v op Zwaneberch sit ix z g
Z pagne s lxxz g

Torcular domicelle de Ghele

It. Jan van Werden op bloc van Ghele ii g.
It. Jan van Hamme i viered. om Hennenberch ii g
it. Lauereys vanden Velde en Jans van Babilonien i viered.
It. Herman Quaderans op bloc van Babilonien z vierend. i s 1 gl z waelpot
It. Jan van Duusborch op Jans van Babilonien i vierend i g z v.
Item Jacob de Grutere op bloc van Ghele i vierend. ii g z
Item Peter van Meerberghe op bloc van Ghele i vierend i g z p
Item Jacob de Merghere op bloc van Babilonien i vierend. i gl
Item Henric Drosseten op bloc van Babilonien i vierendel ii g.
Item Henric Strete op bloc van Babilonien z vierend. ii g
Item Gielis vanden Broeke op bloc van Ghele z vierend iii gl z
Item Peter Hoeft op bloc van Ghele i vierendeel i gl
Item Jan de Rese op bloc van Ghele xii roeden i gl z
Item Reynere vanden Leempoele i gl iv

Item de jofrouwe Lusmans op bloc van Ghele i vierend iii gl i v
 Item Vranck Ronvoet op bloc van Ghele xxi roeden viii g
 Item Jan vanden Haghen op den Hoghen berch xxx roeden vii g
 Item die vrouwe sMesmakers op bloc van Ghele i vierend. i gl i v
 Item Vranck vander Haghen doude op Stupers i vierend. op bloc van Ghele i vierend xii gl
 Item Vranck vander Haghen Vrancks sone op Stupers i vierendeel vii gl
 Item de Jouffrouwen op de Halfstrate op bloc van Babilonien i vierend i gl z
 Item Henric Dille op bloc van Babilonien xii roeden z gl
 Item Magr. Doms ii g
 Item Domicella de Ghele op Hinnenborch iiii vierend ix g. p
 Item Gorijs Scoliers op bloc van Babiloen ii vierend ii g
 Item de vrouwe van Mes iiii z g p
 Item Johannes Vlieghe op bloc van Ghele i vierend ii g p
 Item Wouter van Bertem ii g p
 Item de vrouwe Sprengers i g p
 Item Jan Brugman ii g p
 Item Jan Dille ii g vinum
 Item Jan vanden Leeps ii g
 Item Henric Blankaert ii g
 Item Ghert de Brommere ii g z

Torcular de Vlierberghe

Item Jan Lyman z vierend op bloc van Vlierberghe z vierendeel op bloc van Ghele i vierendeel op Stupers iii g
 Item Hennen Lyman z g
 Item op den Berch per terra parte v g
 Item Reynere vanden Leempoel per terra parte iii g
 Item Geert de Leu per terra parte iiii g
 Item Wouter van Husen per terra parte i g
 Item Pertrus Ymbrechs z g
 Item Jan de Leu per terra parte z g
 Item Castos per tercia parte z g
 Item Henric vanden Hoerst bi Wouter Pinnop wingaerde iz vierendeel x g p
 Item Domicella de Vlierberghe viii g p

Torcular Henric de Med.

Primo Margr. Doms i z g
 Item Hubrecht die Meesters Thomas vijf heeft op den Vildrijs i vierendel iiii gl
 Item Jan van Duusborch iii g
 Item Jan Colin op Hennenberch iii vierend iii gl p
 Item Henric Vinke op Stupers xx roeden v gl p
 Item Willem h. Wouters iz per per
 Item Johannes inden Hase aen den Alboem iii vierendeel iii op die veste ix gl p
 Item die vrouwe vanden Bruggen aen Thoerren straetken ii vierend iiii z gl p
 Item Jan vander Bruggen op Swanenberch i vierend i gl p
 Item die vrouwe Scroten aen den Al boem ii vierend minus viii roeden i z gl p

Item Lise van Lintere op die Cluse xvi roeden z gl p

Torcular Everaerts van Winghe

primo Magr Domus i g
Item Franco die Nausnoyere ii g
Item Franco de Dieven i g
Item Wouter inden Olifaent ii g
Item Peter Jans i gl
Item Everaert van Winghe xii z p
Item Jan van Nouwenhoven
op die Calhovenstrate i vierend
op den Stenwech z vierend ii gl z p
Item Jan vanden Basdoem op den Vildrijs xix roeden i gl p
Item Henric Bosman i gl z p
Item Wernere die Pelsmakere i g z pp
Item Nijs Bosman i gl
Item Jan vanden Haghen vi g p
Item Goert die Rademakere op den Steenwech z vierendel ii gl z p p

Torcular Egidi de Oncle

Primo Mgr. Dom. op Stupers iii vierendel ii g iii g p
Item Jan vander Linden op Stupers i vierendel vi g
Item Henric van Landen op Swanenberch xx roeden ii g p
Item Goert van Oncle op Stupers i z vierend vii g p
Item Goesen van Oncle op bloc van Winghe i vierend op Stupers z vierend vii z g p
Item die vrouwe Deckers op Stupers iz vierend op Houtheverle i vierend op bloc
van Winghe v z g p
Item Jan van Ravescoet op Swaneberch xx roeden iii g p

Torcular Jan van Oncle

Primo Mgr. Dom. op Stupers i vierend iii gl
Item Rogghe op den Stenwech iz vierend v g z
Item Jan van Sysdoem op Stupers xxxii roeden viii g p
Item Rolof Ravroet op Stupers ii vierend ii g z p
Item Henric Lareys op Stupers xxx roeden vi g p
Item Petrus Nocker z g p

Torcular Johannes de Verterike

Primo Johannes de Verterike xxi z g p
Item Wouter van Husden op Swanenberch i vierend ix g p
Item Daneel van Here v g p
Item Willems i Jans ii g z p
Item Peter de Voldere op Stupers i vierend i g z p

Torcular Egidii Muerters inden Ham

Primo Franco die Witte xii g p
Torcular abbas de Vilari
Primo abbas de Vilari xxxvi g p
Item Johanis de Timple vii g z vinne
in vino gelt. c xxxiiiiz
som pecunys geltas ii c xxxz
valent plc. xi c liiz

Wijghaerden

Item Joh. Verteserenen i ame
Item Hanric van Honsberghe z ame
Item adhuc idem de Packe viii g
Item Jo. die Beckere xxx g
Item Joh. Rokeloes xx g z ame
Item Wal. die Custere vii g
Item jo. de Witte xxii g
Item Henr. Lambert xii g
Item Joh. Sas xxxvii g
Item dua. de Witte. vrouwen xxx vii z g
Item Reyners de Inglegheem xii g
Item Henr. Lieminc xx g
Item Jan vanden Putte xx g
Item Wil. die Greve z ame
Item die Penitantie vanden Witte Vrouwen xxxvii z g
Item God. Keyenoghe xl g
Item Jo. de Carpere xiiii g
Item Henr. de Lymborch z ame
Item Wil. die Greve z ame
Item God. vanden Wijchuse z ame
Item Wernere i ame
Item Nycholas die Smet z ame
Item Natte. Lyeminc xxii g
Item Wal. Oveloghe xiiz
Item Lodewicus die Rike xiiii g xiiz .
Item Domicella de Redinghen
Item Hugho int Gulden Hoet

Wervere

Item Joh. Cors. xvii g
Item Jo. vanden Borchove xl g
Item Reyniers Wervers senior z ame
Item Wil. Geers xx g

Item Jan vanden Spelhove z ame
Item Augustini de Gempe xii z g
Item Jo. vanden Raetshove iiiiz ame
Item Jo. die Pape xxxviiz g
Item Henr. van Doerne xx g
Item Zigherus de Doerne iz ame
Item Jo. die Welle xiiiiz
Item domicella de Stocke z ame
Item Ludovicus Roekeloes z ame
Item Jo. van Borchove z ame
Item Wil. die Pelsmakere xx g.
Item Goda. vander Stene xii g
Item Jan die Preudere xii g
Item Jan Meys xxx g
Item Jan Goetwert xxxvii g
Item Mgr. Jan wart (?) xxx g

Clingherputte

Item Joh. Gelijs xxx g
Item Clingherputte xxxvii g
Item Symon Strote z ame
Item Jo. die Witte xl g p
Item Reyners de Luyke z ame p
P. item Ludovic de Herent x g
P. item Jo Stockelpot xx g
Item Wal. Caelere xxxvii z g
P. item Walterus Reymaer xxxvii z xxxviiz g
Item Jo. Maes x g
Item Cone z ame
Item Geda. van Lare z ame
P. item ad. xiiz
Item Henr. Brochous i ame i ame
P. item Ge.daherie Meys x g
Item Jo die Man z ame
P. item Judocus Absloen xxx gl
Item adc xxxviiz
Item France die Witte xv g
Item Lambertus die Smet x g
P. item lo. de Dyeste xiiii g

Gasthuys

Item Godus. Ymbrechs i ame
Item Joh. de Meldert xxxvii z g xx g
Item Petrus Ymbrechs xliii g
Item Petrus Heyme xx g
Item ad. idem

Item dma Stockelpot xxxv g
Item Cadere de Arno Peter. xii g
Item doma de Gasthuse iiii ame
Item Wernere xxviii g
Item dma de Rode xxxvii z g
Item dom die Wittevrouwen
Item Martinus Cursbout xxxviiz g
Item Wal. Blanckaert xxi g
Item Henr die Catsyde z ame
P. item Peeter Heyme xviii g
P. item Wil. uter Heecht viii g
P. item dms de Winckesele xii z g

Lippen

Item Lamercyis Kyeven xii g
Item Judocus de Watermale x g
Item Joh. Stripman xi ame
Item Dwana vanden Asche viiz g xv
Item Ippus Douwe xx g
Item Symoen van Overbroech z ame
Item Joh. die Greve xx g
Item Jo. die Swerte xxx g xv g
Item Jo. de Wercheterere xx g
Item Henr. vanden Borchove i ame
Item Andr. de Leuwe xvii g xi g
Item Lippe die Jonghe iiiiz
Item Walterus vanden Meyr xii g
No item Egidius de Rotselaer xxx
Item Mathias de Muentene xviii g xvii g
Item Wil. die Man z ame
Item idem de Arne pt. xii g
Item Uda. de Ravestote xviiiz g z ame
Item domicella Beckers xv g
Item domicella Mertens xvii g
P. item adc. xvii g
P. item Raso de Melenernen x iz ame
Item Keye ii ame
Item God. Poer xxxviii g
Item Jo. Swachter xl g
Item Goda. de Hensberghe xxx g

Gertrudis

Pp. item Jo. die Beckere xxi g
Item adhuc xxiiz g
Item dma. Absloens i ame x g
Item dom de Sancta Gertrude ix ame

Item Jo de Curtte viii g
Item Mathias de Aken xx g
Item dma Verpoerten xv g
Item Jo. die Persmeester xlv g
Item Henr. Minemoen z ame xviii g
Item Jacoby Wernere z ame

Veyser

P. item Henr. vanden Berghe vii z g
Item Ardo. Keyeman z ame
Item ad. idem de Pach. xvii g
Item Wal. Fruyten viii g
Item Henr. Vranx z ame
Item Egidius de Rotselaer viii g
P. item Henr. de Fine vii g
Item Wal die Raetmakere vii z g
P. item dc. viii g
P. item Jo. die Witte x g
Item Perpianus xx g
Item Walter Zas xx g

Uterpoerten

Item Walter de Goissenhoven xv g
Item Fermaria de Hovis xx g
Item Franco de Heverle xxxiiii g
Item id.
Item Jo Marie xvi g
Item Corne. Witteman vii z g
Item Radulfo de Bercheem lx g i ame
Item Ludovicus die Rake xii z g
Item Jo van Nyele z ame
Item ad. xi g
Item Symoen de Meldert z ame
Item Wil. Pynnoc xxxvii z ame
Item Jacobi de Naumuts (?) xxvi g
Item Duder de Hoelaer xx g
Item Joh. die Sydere xi g
Item Jo Edelere xii g
Item Egidius Nese z ame
Item Jo Stapgat z ame
Item Margr. de Meldert xx g
Item Jo der Ghelen xx g
Item Welter Uterporten i ame
Item ad i ame
Item Henr de Leuwe ii ame

Die maerct

Item Geda. de Hoye vii z g
Item Henr. ec Gelincx vi z g
Item Jao. die Nausnidere xxiiz g
Item dma. de Bautt. xxxvi g
Item de a.p.c xxii g
Item Marg. Stouts x g
Item lo de Halen z ame
Item Symoen Keyenoghe vi g
Item ad xiiz g z ame
Item Jo die Vos xi g
Item adc xiiz xliiii g
Item Walter de Calster x g
Item Jo die Potgietere z ame
Item Willem vander Haghen xx g
Item Ardo. die Neusnider xvi g
Item Ge.da uten Lyeminghen xxxvii z g z ame
Item Walter Keyenoghe xii z g
Item Walter vanden Borchove xii g
Item Symoen in die Craye z ame
Item Jo uten Lyeminghe i ame xl g p
Item Symoen Vrancx xxxvii z g
Item Jo Peterselle z ame
Item Evercius Inaus xvii z
Item Jo Spoelaert z ame
Item Gode. vanden Wijchuse i ame x g ix
Item Walter inden Drabe xx g

Saymakere

P. item Joh de Valle xiz g
Item adhuc xx g
Item domcella de Watermale xviii g
P. item Joh de Vaelbeke vi g
Item Joh vanden Dale xiii g
Item adhuc idem xx g
P. item Henr. Platvoet xvz g
Item Henr. die Melbere z ame
Item p. die Sloetmakere x g
P. item dma Pauwels xiii g
Item Walt. Buys xv g
Item Reynerus de Houtheverle xvi g
Item J. de Swertveghere xxxii g
Item Ludovicus die Swertveghere xxiii g
Item Wil. die Melkere xx g
Item Wal. Waersman xv g
Item Ged. opten Resister i ame v g

Item Francs Tyle xvi g
Item Jo Caekere xii g
Item Kar. de Mechelinia xi g
Item Symoen Keyenoghe xii g
Item Ard. de Nyele i ame xxi g
Item Henr. de Dekenclerc vi g
P. item Geda. die Wevvere xii g
Item da z ame
Item Mathias inden Creft. xx g
Item Grd inden Creft vii g
Item Karolus die Goutsmet xxi g
Item Jo Stuiop xv g

Arcscot

Item Henr. Coreken de patt. z ame
Item ad idem xl g
P. item Rommelaert vi g
Item Jo de Hovis xii z g
P. item Goeswinus die Pape
Item Goeswinus Potent ii z
P. item Nycholus de Tyele x g
Item Jo van Neckerspole i ame
Item domicella int Gulden Heet z ame
P. item ad
P. item Gerda de Haenwijn xii z g
Item Henr. de Canneville xxx g
Item Symoen Cloet iiiz g
Item Henric Boexsoren xiiz g
P. item doma de Arcscot vii g
Item ad x g
Item h Ard Vrins xii z g
Item ad. xiiz g
Item Pe. de Nethenis xvi g
Item Goeswinus vanden Calsteren x g
Item ad. x g

dma Raets

P. item Henr de Hougaerden xiiiz g
Item dma Raets i ame xi g
Item Joh. Bosman xvi g
Item Nycholaus die Vervvere xxx g
Item Jo Gedi. xviii g
Item Loduovicus Icswerc xxii g
Item Antonius de Langrode xxxv g
Item Radulpus de Beveren i ame xii g

P. item Jo Hea. ix g

Item Symonis Welde x g
P. item Henr. de Duysborch xxii

Henr. Spoelaert

Item Francs die Witte i ame xx
Item Jo. de Duysberch z ame
Item Goda. Boexseren i ame xii g
Item Jo. de Duysborch z ame
Item Jo. de Porte xix g
Item adi idem z ame
Item Henr. Spoelaert z ame
Item Henr. die Leppere xvi g
Item Kat. de Hondert vii g
Item Henr. Boexsoren xiiz g

Werchter

Item Wal. vanden Borchoven i ame
p item France de Postem xxxi g
p item Nychous Kemel xxxi g
Item Franco de Fosseem i ame xix g
Jo de Mechelina
Item Jo de Duysborch z ame
Item Jo de Mechelinia i ame
p item Sumonis Roelant z ame xlviij g
p item dma Kaus xviii g
Item Jo die Hollandre iz ame xiiz g
Item Franco Berdeken z ame
p item Jacobi Croye x g
Item Ludovicus de Haenwijk x g
Item Nda. de Mechelinia xxiii g
Item Walteri de Vroede x g
Item Jo de Mechelinia xxxviiz g
Item ad iz ame

Musche

Item Egids Musche xx g
P. item Jo. de Zele x g
No item Henr. Andries xx g
P. item Andreas Andries x g
Item Jo vanden Huffle xxi g
Item Maergr. Jo Faber z ame
Item Wil. die Raetmakere z g
Item Jo die Gruetere xx g

P. item Wil. die Gruetere x g
Item Henr. vanden Calstere xx g
Item Jo de Scaffene z ame
P. item Ada Mussche xv g
Item ad id
Item Jo Paerkemmeter xv g
Item Amelius Pistor. xii g
Item Geda. Quinqu xxxvii g
P. item ad xii g
Item Jacobi Nakarts xx g
Item Ama Losen i ame
Item Arnoldus Musche i ame
Item Geda Meloghe xii g

Kyepsam

Item Ge.dus die Gruetere xviii g
Item Petrus Ymbrecs vi g
Item dms Jo de Scoenhoven xxx g
Item Walterus der Kynder xvi g
Item Henr. Boexsoren viiz g
Item Pe. Ymbrechts viii g
Item Wil. de Kerkeem vi g
Item Golijn die Vroede xiiii g z ame
Item Walterus Ymbrechts p z g
Item Wal. de Riele i ame
P. item Walt Ymbrechts x g
P. item Symonis de Duysborch xiz g
P. item dma int Gulden Hoet xiiz g
Item Goda. de Monte xxxviiz g
Per item ad.
Item ad. xiiz g
Item Jo Willemaer z ame
Item Rodulph Rodulfi xxv g
Item Wal. de Landen vii g
Item abbas Vlierbacen. z ame
Item Hubertus xxxviiz g
Item Everardus vanden Bunnan xii z
Item Goeswinus de Maloponte i ame xvi g

Uucle

Item Joh. de Uucle viiz g
Item Jo de Ravenscote x g
Item Egidius de Uucle viii g
Item Radulph Rabode xxxvii g

Vertrik

Item dma de Aetrode z ame x g
Item Pitmus Witteman xliii g
Item Jo Musche z ame
Item Henr. de Beckenrode xii g
Item Wil. de Porsmusberghe xx g
Item Wal. de Honsberghe xx g
Item Wil. Cripsten z amen
Item Jo de Landen xxxviiz g
Item dma Coeleners xv g
Item Arda die Neckere viiz g
Item Wal die Smet xx g
Item Radulph Rabode xx g
Item Francs h. de Heverle z ame
Item Wal. de Honsberghe vi g
Item Jacobi de Sta. pec xxiii g
Item Tyeldenc Semer vii g
Item Wal. Pynnoc z ame
Item dma inden Kerel xv g
Item Wil. Ballinc xiz g d ao perx
Item adc xx g

Fileer

Item Mychael de Potsmisberghe xx g z ame
Item Jo de Tieldonc i ame
Item Mychael de Tieldonc z ame
Item Augustini xiiz g
Item Jo de Bruensteen viii g
Item Egidius de Uucle xvi g
Item Francs Clingherputte z ame
Item Wil. de Boutsvoert z ame
Item Jo Vincke z ame
Item dm de Fileer ii ame xiiz
Item Bac. de Holaer xx g

Teplain

Item Jan de Tieldonc z ame
Item domicella Gerars i ame
Item Wil. de Mechelinia xxxvii g
Item ad xiiz g
Item b.m de Nivele viii g
Item dma de Calster z ame

Hoeven

Item domicella uten Lyeminghe z ame
Item Arda de Wichmale vii g
Item Hubertus de Tyeldonc xxii g
Item die Penitantie Sancte Gertrudis z ame xiiz g
Item Jo vanden Velde x g
Item Jo Hoeven z ame
Item Mychael inden Vlaesbach xv g
Item Jo Hoeven xx g
Item Lammerus Hoeven z ame
Item Jo Helseemer vi g
Item Bogaerdi xiiii g
Item Go.do. vander Mere xiiii g
Item Jacobi Gaens vii g

Mueylke

p Item Jo de Leeman z ame
Item Jo de Balen xii g
Item Arnoldus de Balen xi g
Item Jo. die Beckere iiii g
Item Mychael inden Blaesbaelch xviii g
Item Henr. Weyns xx g
Item Arnoldus de Pulederbrech viii g
Item Jo de Dekersteren xii z g
Item ad idem viz g
Item Jo die Deckere iiii g
Item Plance Rueyvoet xxiiii g
Item Jacobi die Gruetere xx g
Item Godo de Brexsam z ame
Item Aid. de Pulderbosch iiii g
Item Mychaelis inden Blaesbaelch xxiii g
Item Jo Kannaerts xviii g
Item Jo vanden Leempole xvi g
Item Ghiselbertus die Vos xxxiiii g
Item Pe. Willemaer xxxii g
Item Henr. de Muylke ii ame xvii g
Item Egidius die Deckere v g
Item Jo Olivier xii g
Item Godo. de Kiepsam z ame
Item Jo vanden Lempole xx g
Item adc xv g
Item Jacobi de Brunen xv g
Item Kat. Moens v g

Wilsele

Item sunul quaz amas

Brunen

Item Egidius de Ghele viii g
Item Henr. vander Eyken xvi z g
Item Walterius Suerman xx g
Item Jan Wal ex parte Radulphi de Bercheem iiiii g
Item Henr. vanden Hofstat xv g
Item Symon die Blide xx g xiiz g p
Item Jo Vanijs i ame
Item Jo de Crechts (?) xxiiii g
Item Jo die Smet xxxviiz g
Item dma de Spelhoven xiiz g
Item Symon die Custere ix g

RAB KA 5197 : Cijnsboek Abdij Averbode : Testelt en Messelbroek

1385

f 1r

Census in Testelt et Misselbroeck anno dm. xiii c lxxxv Remigii per Henricus Smeets de Mirdalevat.

Item idem (Johannes Danielis) i d de vinea Reinerus.

Item Jo de Mera i d de vinea Fabri

f 1v

Item Johannes Faber xii s inden Dasberch de vinea ex parte Walt. Voce

Item Jo. Saywiin ix d de vinea super Monte

Item idem i flay. de vinea sua sita iux vineam Jo Smit solr.

f 2r

Item idem (Johanes Wagheman) vi s cuip de vinea in die Noveldel

Item Johannes Textor iiz s de vinea inden Dasberch

Item idem (Jo Peters) ii s de vinea in de Vlieder

f 3r

Item idem (Jacobus Hegman) iii d de vinea sua opten Nevelsdel

Item idem (Arnoldus de Aevel) ii d de vinea sita iux Dasberch

Item Ecclesia.de Zigghene. de Testelt et de Misselboec i de de vinea inden Zavel

Item Beatrix Coex xii d de vinea Jo Fulunis cum ferte Egidie diverso

f 3v

Item idem (Egedius Duker) vi d de vinea sua quondam Mar. Bowarts

f 4r

Item Hubert Petri iiii z d de vinea sua

Item Hinrici Cuper iiii z d de vinea textot. op perte Olivera

Item idem z d de vinea Peter Nycholay.

Item Petrus iii d de vinea sua op den Dasberch

Item idem (Henrico Craywinkel) i d de vinea in die Have abbas de Tongherloe iux vineam de Tongherlo

f 4v

Item Elizab. Luchteneers xii d de vinea sua dicta te Zavel

f 5r

Item dm de Tongherlo vii d de vinea sua

Item conventus de Tongherlo vi d de vinea a Melria

Item Jo Croes ii d de Slinderberch et de vinea sua

Item Henricus Scelkens ix d de vinea in de Nevelsdelle

Item idem iii s cur. de vinea in die Nevelsdelle

f 5v

Item Henr. Scabellens ix z s cur. de Molenhove

Item idem xviii d de vinea super Monte jux obstaculio

Item Andreas de Horenc. xliii d de vinea iu. de Busco

f 6r

Item capellanus de Waenrode ii s de vinea sua

Item Henr. de Belke ix d de vinea super Montem

Gheert noch iiiii z d de vinea sita super Montem

Item dms Henr. de Berchoven iii d de vinea sua

Item Egidi dicta Huveneers ii d de vinea inden Dasberghe

Item Henr. Tymmerman ii d de vinea inde Dasberch

f 9r

Item edem (Walterus vanden Bergen) i d cum Jo de Rode de vinea iux vineam Jo Danielis

Item Jo de Hoyberghe xii d de dimidio bon. terre iux Neckersmortere et de vinea iux vineam Jo. Hubens

f 9v

item ibidem (Oliviers Rogs) iiiii z d de vinea Toxois

f 10r

Item Johes. Hubens et uxor cit. ix d de vinea sua super Montem iacen. iux vinea quodam Cymaers

Item Jo Craywinkel iii c de vinea quodam iuxta Amelrijx

Item Hubertus Scots iiiii z d de vinea sua super Montem iacen. iux. vinea. quodam Cymaers

Item Gerardus de Coppendale iiiii z d de vinea sua super Montem ulton. iiix vinea quondam Cymaers

Item Gerardus Volx ii flan. de duab. pecijs vinea

Item Jan Kenpen i flan. de vinea iux vineas dm. Jo de Herent

f 10v

Census in Testelt domita post Martini anno lxxxv

Prima Henrico Hegman et Perpan. Peters ii z s de vinea te Roesmeer

Item idem ii s de vinea vet. Jo de Hehielt.

Item Henrico Faber de Testelt xxi d de vinea dicta Vierdenscoef

Item Baurentius die Rademaker viii sceling. bet. de vinea quodam Nycholai Fabri

f 11r

Item Nycholaus Faber xviii s ov. de vinea inden Dasbergh

Item Egide. Camerlinc xxi d de vinea

Item idem z d de vinea sua in de Hanc

Item idem iii s curen. de vinea sua in de Neuelsdelle

Item Johannes Valke iii z s de vinea iux vinea Josen

Item Ecclesia de Zigghen xxii d de vinea sua

Item Arnoldus Hyllen i z d de vinea quodam Fabri

Item dms. Jo de Hugard. xv d de vinea sua te Boekel (?)

Item Jo. Multor junior iii z s de vinea dicta Vierdenscoef quodam Valx

f 11v

Item Michelaus de Ingherleert de Verle iiz s de vinea dicta Vierdenscoef

Item Hubertus iii g bet. de vinea sua te Boekele

f 12r

Item Wal. de Arendonc xii d de vinea iux vinea Arnoldi de Roesmeer

Item Andreas de Demeren xxvii d de vinea Elizab. Luns.

Item idem (Arnoldus Lierepeneer) vii d de vinea sua op die. Berch

Item Henrico die Cort vi d de vinea aen Dae Spuek cil inden Hanch

Item Egidius Heeschgaert iiz d sutor de vinea quodam Eymaers

f 12v

Item Cecilia de Roesmeer xv z d de vinea sua te Boekel

Item Jo de Boegaerde xv z d de vinea sua te Bochel

f 13r

Item Wal. Gherardi g bet. de vinea iux Waghemans

Item idem Wal. i g. bet. ex parte Jo. Toxtor. de vinea iux Jo. Waghemans

Item Jo. Ballaert xxv d de vinea sua te Boeke

Item Godefridus Texter vi d de vinea op ten Zavel ex parte Jo. Sprune

Item idem iii z d de vinea Wal. Liminx

f 13v

Item Gerardus Ghilaerts iiz s de vinea sua te Boekel

Item Jo Tielens iiz s de vinea sua te Boekel

Item idem xviii d de vinea alia. te Bekel

Item dma Maria de Poel v s de vinea sua inden Dasberch

Item eadem iii d de vinea sua in die Hanc

Item dm de Beckenvoort vi d de mtia vinea ex perte (?) Ghijst da. Gher.

Item idem iiii d de vinea ten Bosche

Item idem iii s et ii d de vinea Pulsers

Item Hericus Scoruc xv d de vinea te Boekele

Item idem xv d de eadem vinea te Boekel ex perte Waghemans

f 14r

Item dms Jo de Hogard xliii d de vinea fii. Henrici de Platea iux vinea Scabbelen
dms abb.

Item investitus de Zigghene et sini heredes iiii s et ii d de vinea sua

Item Wal. Godefridi vii z d de vinea sua te Boekel

Item Ard. Coens vi d de vinea sua quondam Jo Fullenis

f 15r

Item Godefridus de Mera filius Jo de Mera iiz g. bet. de vinea sua iux vinea Jo
Onvreden.

Item dma de Rivieren de vinea sua in die Hanc xii d

Item Wal. Godefridi juvenis i o die vinea sua op die Spuel op perte capellan. de
Waenrode

Item Jo die Cuyer iiii d de vinea sua a....

Item vinea quodam Gheldolfi de Winghe iiii d sicut Jo de Mera dicit

f 20v

Item Perpina de Lira i cap et xiiii d de vinea sua

Item Jo. Ballaert cum Ar. de Hova (?) i cap de vinea te Boekele

RAB KA 8394 : Cijnsboek Abdij Heylisse

1494

f 6r

Cappendale

Item noch een stuccke lants houdende ane twee buendere een half dach ende x cor-troeden gelegen tusschen den Cruyswech ende die Zouwe reg. te Cappendale wert den wech van Nodervoirt Thienen wert gaende op deen zijde der Pytanchien ende poirten lande op dandere zijden ten groten wijngerde wert streckende hem met eenen haecke tot op die Zouwe

f 16v

Neerheylisse

Den selve Henric (der Smet) noch tsestedeel van z cap op ii groot roeden lants die wijgart plagen te sijne gelegen op tPanbosch tusschen den wijgart wijlen Kerssa-nonts oft zijnen guerf. ende dair vore heren Aerts van Ruwencial p deen zijde die goide Reyners vanden Poele op dander ende ons Goidshuys lande opte derde zijde

Item noch op eenen beempt gelegen achter die voirs woninghe op dander zijde vander beecken ende is een erve tusschen die goide Gielis Meeus op deen zijde den wijgert Jans ende Wouters voirs op dander ende den beempt wijlen Diericx ende Goirts Collaerts opte derde sijde

f 17r

Item Willem Everarts der jonghe iiii cap xix s Lov. op sijn woninghe metten hove ende allen zijnen toebehoirten wijlen Gielis Meeus gelegen opte Mairct tusschen die goide Jans ende Wouters Droegen op deen zijde den hof Gielis Meeus op dan-der comende achter over die beecke als totten wijgarde Jans ende Wouters Droe-gen voirs opte derde zijde

f 21r

Item die selve ii cap op z boender lants gelegen in die couter tusschen den Mey-senboem ende die wijgarde reg. den wijgart der officien onser porten toebehoer-ende op deen zijde die goide der gerven Bauwens vanden Putte op dander ende die goide des selfs Gheerts wijlen Bauwens vanden Putte voirs opte derde zijde

Item Dieger van Winde ende Wouter van Laminez i cap op hen woninghe metten toebehoirten wijlen Goeswijns Lijcoeps gelegen boven den Beeborne tusschen die goide Jans Schers op deen zijde den wijgart Lijsbethen wijlen werdine Goes-wijns voirs op dander die goide Lambrechts vander Mairct opte derde ende sheren strate opte vierde sijde

f 22r

Der selve Wouter (Claes) terdedeel van i cap. op sijne wijgart gelegen opt Panbosch tusschen die goide Jans Quets op deen zijde ende der guerven Bauwens Machiels op dandere

f 23r

Item Coeswijn Conincx sone wijlen Goeswijns i hinne ende xii s Lov. op eenen wijgart gelegen opten Zavel te Mere wert tusschen die strate dairmen van Neerdale te Thienen wert gheet ende te Leeuwe wert te twee sijden ende ons Goidshuys lant opte derde sijde

f 30v

Opheylissem

Item Jan Zoelen geheten Raymakers iii ob. van iiii roeden lants gelegen int Caeterkijn beneden den Steenberch beneden des Convents wijgart reg. die strate dairmen van Opheylissem gaet te Nodervoirt wert op deen sijde die Haerbeecke beneden op dandere ende die tafele van Thienen opte derde sijde

Item Paket Bossuyts wijlen werdinne Willems Smeyers i ob van ii grootroeden lants gelegen achter den groten wijgart wijlen Coemarts Bossuyts reg. die gerven Reynsons de Lamont wijlen Peters Amersijns op deen sijde ende sheren van Dyeste lant op dandere

Item Peter Cluckere ii s lov. van iii roeden winhoefs welcke wijlen wijgart waeren gelegen opten Steenberch reg. ons Goidsh. lande te twee sijden Hermans Bossuyts laten wijlen Henricx Bossuyts opte derde ende die state alder opte vierde sijde

Die Convintstrate

f 31v

Item die selve (Wouters van Bodele) noch i ob. van hueren wijgarde houdende ane iz dachw gelegen over die Zouwe beneden den Meysenboem reg den wijgert toebehoerende ons porten op deen sijde Wouter van Bodele van Opheylissem op dander ende die selve gerven beneden opte Zouwe opte derde sijde

f 33 r

Die selve (Gheert van Linter) i s op iii roeden lants wijlen Jacobs Siegermans gelegen over gheten bij den wijgart der gerven Reyniers van Gheest op deen sijde reg. die lande Ryniers vanden Poele van Heylishem op dander die gerven Zieghers van Winde opte derde ende die gerven Thomas Maroyen opte vierde sijde

Der selve (idem) noch ii s van sijnen lande dat wijgart wijlen plach te sijne vercregen tegen Ziegheren van Winde gelegen bij den wijgert der gerven Diericx Collarts op deen sijde den wijgert der gerven Jans van Bodele op dandere ende Margriete Wouters opte derde sijde

f 34 v

Die Raymakers strate

f 35 r

Die selve (Guerven Reyniers van Gheest) noch is van drie roeden hoefs besloten met sijnen wijgarde welken wijgart ende drie roeden wijlen waeren Jacobs Ziegersmans gelegen over Ghete reg den wech te Lijsmoel wert gaende op deen sijde den voirs wijgart op dandere Hubrecht Dobbelere opte derde ende die gerven Maes Maroyen opte vierde sijde

f 36 r

Die selve guerven (Gheerts Saffarts) i s van eenen hove die wijgart plach te sijne gelegen boven die Savel comende opte strate dairmen te Hakendover wert gheet op deen sijde reg. Willems sHouwers wijgart op dandere ende den wijgart Henricy Cortscots wijlen Willems van Winde opte derde sijde

f 43r

Die Joedenstrate

Die selve gerven noch i bt van iz grootroeden lants vercregen tegen Peteren Ogernen gelegen opte Zouwe reg. den wijgart der gerven Diericx Collarts op deen sijde Mergrietens Wouters Herfkijn op dandere Gheert van Linter opte derde ende ons Goidshuys lant opte vierde zijde

f 45 v

Die Quadestrate

Die selve gerven (Wouters Wouters) noch van eenen hoefkene dair af dat die hellicht met wijgarde beplant plach te sijne houdende ane z dach oft dair omtrent gelegen over die Zouwe bij Beeborne bij den wijgart der gerven Diericx Collarts reg ons Goidsh hof te twee zijden ende xxv cortroeden toebehoirende eelken maroyen opte derde welke oic som wijgart plagen te sijne ende gespleten vuten z dach voirs

f 46 v

Der selve (Bauwen vanden Putte) noch ii s van xii grootroeden lants gelegen in die Coutere tusschen die wijgarde ende den Meysenboem reg Vrancke Traetsen van Thienen op deen sijde die gerven Henricx Schoemans op dandere ende xi roeden lants den selven Bauwen toebehoerende hier nae gescreven opte derde sijde

Der selve noch iiz d van xi roeden lants die Reyners vander Mairct waeren gelegen oic boven die wijgarden reg die xii roeden lants voirs op deen sijde die gerven Stevens Vreborges op dandere ende Gheerts van Linter lant wijlen sGoedsh van Sinte Bernarts opte derde sijde

f 47 r

Item Henrick Cortscot i d van sijnen wijgarde wijlen Weyns Meyers vercregen tegen Peteren van Loen geleg. opten Zavel reg. dlant der gerven Anderies sHouwers dat wijgart plach te sijne op deen sijde die gerve Gheerts Saffarts op dandere ende die strate als opte derde sijde

f 48 r-v

Beeborne

Der selve noch i d burs van ii grootroeden lants wijlen Hubrechts Goelijf gelegen boven die wijgarde ten Meysenboem wert reg der tafelen lant van Heylishem op deen sijde Gielis vander Balct op dandere die gerven Gords van Linter opte derde ende die lande Mariens wijlen wedinne Reyniers vanden Putte opte vierde sijde

f 49r

Item die gerven Lambrechts Diericx iz d lou van vi roeden lants wijlen Jans Sullens gelegen op die Coupe reg iii roeden lants Gielis vander Balce wijlen Henricx Motten op deen sijde den wijgart der gerven Gheerts Saffarts op dander ende die gemeyn strate aldair opte derde sijde

Der selve Jan (Werotten) noch i d van sijnen wijgarde wijlen Lambr. Daeroeden gelegen te Beeborne reg. die strate dairmen aldair gheet te Mere wert op deen sijde boven ende die beempde der gerven Collarts op dandere sijden beneden

Der selve Jan noch ende die gerven Lambrechts Diereicx tsamen vander tafelen wegen van Thienen xix d iii b.de van eenen stucke erfs ouder wijgert ende lant houdende v dach gelegen opte berch van Beeborne geheeten den hogen hof. reg. den wijgert der gerven Goeswijns Lijcoeps op deen sijde Sinte Katlijne autae van Leeuwe op dander ons Goidsh. lant opte derde ende die Hoelstrate opte vierde sijde

f 50 v

Item die gervan Goeswijns Lijcoeps van huuse ende hove metter toebehoirten gelegen te Beeborne boven den Bornne reg. sheeren strate vore op deen sijde acht opten Berch reg viii roeden lants toebehoerende den gerven Reyners vander Mairct op dander Jans Schers woninge opte derde ende den wijgart den voirs gerven Goeswijns Lijcoep toebehoerende opte vierden

f 51 r

Weetsingen

Der selve (Gielis vander Balct) ii d van sijnen wijgarde gelegen opte Wijnborne bij die weetmolen reg den wijgert Reyners van Wersbeke op deen sijde Tonis Thonis van Ezemale op dander Willem sHouwers opte derde ende die strate aldair opte vierde sijde

f 55v

Neerdale

Item Willem sHouwers i s van sijnen wijgarde gelegen opten Zavel reg. dlant der gerven Gheerts Suffarts op deen sijde den wijgart Gheerts Schers wijlen Reyners van Lare op dandere Gielis vander Balct opte derde ende sheeren strate opte vierde sijde

f 56r

Item Gord Frillens i d van iiiiz roeden lants die wijlen wijgart plagen te sijne gelegen te Neerdale bijden wijnborne reg. Jans Fierens wijgart wijlen Reyniers van Wersbeke op deen sijde des selfs Jans Fierens lant op dandere Willem sHouwers opte derde ende die strate aldair opte vierde sijde

f 58r

Oudevoirt

Item Henric Crielck Jan Stroten ende Beatris Morsmans tsamen ii d van ix roeden lants wijlen wijgart gelegen voere Weetsingen reg. dat stretelkijn op deen sijde Peter Wouters op dandere die tafele van Heylishem opte derde ende die gemeyn strate alder opte vierde sijde

f 69v

Dit sijn die Goidshuyse ende Cloesterhove

Item ons Vrouwen Capelle vanden Poele van Thienen iiz d van viii roeden lants elegen vij den Pijpot achter mijnsheren groten wijgart reg. die strate dairmen van Nodenvoirt Thienen wert gheet op deen sijde die gerven Jans Vrancx op dandere ende ons Goidsh. lant van Cappendale opte derde sijde

Item de Commendoir des hoefs van Walsberge xiiii d van twee plecken lants hier volgende inden yersten van iiz dach lants gelegen boven die wijgarde van Weetsinge te Oudervoirt wert reg die lande der Officien ons Pytancherien toebehoerende op deen sijde Daneels van Lintere lant van Hespene op dander die gervene Peters Claes opte derde ende Henric Meyeres opte vierde sijde

f 74r

Nederheyleshem

Inden yersten die gerven Willems Schoemans iz copijn Luycsch van iiiiz roeden lants oft dair omtrent gelegen achter Jans Boddiers wijgart plach te sijne nuttertijt een hoefken welken reg. is op deen sijde Goeswijns Coenincx lant op dandere ende Jans Schers lande te twee anderen sijden

f 77v

Item die gerven Jans Cole anders geheten Bijmens i s Luyssch van eenen wijgarde metten toebehoirten wijlen Jans loncpeters gelegen opten Steenacker dairmen te Winde wert gheet welken reg is op deen sijde Jans Vlemincx wijngart op dandere cijn Jans Papen hoefkijn dat Ydens van Dieste was opte derde sijde

f 78r

item Henric Ruebens i ob Luycsch van z dach lants wijlen Willems Petermans gelegen opten Steenacker reg die gerven Jans Papen op deen sijde Cleesken Claes des ouden wijngart op dandere ende die goide Cleeskens Claes des jonghen opte derde sijde

f 81r

Goetsenhoven

Item die guervan meersters Joirdens Claes van Ast iii d lucsch van z boender lants gelegen beneden die wijgarde te Gotsenoven bijden Wouwer aldair reg. der personen van Goetsenhoven op deen sijde Johannes vanden Poele op dandere ende die strate opte derde sijden

f 81v

Item Gheert Ruebens i Turnos van z dach wijgarts gelegen op die Cleye reg die gerven Hubrechts van Raetshoven op deen sijde ende Peter van Loen op dandere

Item die guervan Hubrechts van Raetshoven van Thienen iii Turnos van iz dach wijgarts wijlen Henricx Droeven gelegen op die Cleye reg. die goide Henricx Morsmans wijlen Lambrechts van Bost op deen sijde ende Vrancke Blanckarts op dandere

item Ziegher van Winde i ob. Luycsch van z dach wijgerts gelegen op Sinte Peters berch opte zijde te Mere wert reg. Vrancke Blancharts van Ezemale op deen sijde beneden ende Art Denijs op dandere

f 81v-82r

Der selve Henric noch i ob Luycsch van z dach wijgarts wijlen Lambrechts van Bost gelegen op Sinte Peters berch reg z dach lants des selfs Henricx voirs op deen sijde ende die goide Nijs Ruebens op dandere

f 82r

Item Vrancke Blanckarts van Ezemale i ob Luycsch van z dach ouder lant ende wijgart wijlen Lambrechts van Bost gelegen opte Cleye reg Ziegher van Winde op deen sijde ende die gerven Hubrechts van Raetshoven op dandere

Item Jan Wagen i d Luycsch van eenen stucce erfs som lant som wijgart houdende ane i dach wijlen Lambrechts Hougen anders van Beeborne gelegen opte Cleye reg. Vrancke Blanckarts op deen sijde Johannes vanden Poele op dandere ende Nijs Ruebens opte derde sijde

f 82v-83r

Item Jan Smeets van Mere iiz d Luycsch van iii dach erfs som lant som wijgart wijlen wijgart Henricx Tielmans cupers gelegen bijden Hoyenbosch reg die fabrike der Capellen van Mere op deen sijde die tafele van Thienen op dandere gord Blanckarts ende Gheert Ruebens opte derde ende Gielis Marsielis opte vierde sijde

f 85v

Die Cloesters ende Cloesterhove

Die selve (tafele van Nederheylshem) noch i d Luycsch van eenen stucce lants gelegen opte Hoelstrate te Beeborne bijden wijgart Diericx Collarts

f 87v

Census dm. abbatis in Heylench

Item Gheert van Lintere iii ob van z boender lants oft dairomtrint gelegen tusschen den Meysenboem ende die wijgarde van Beeborne reg den wijgert der guervan Wouters van Bodele oft Peter Meyers op deen sijde dlant der gerven Bauwens vanden Putte op dandere den wijgart Arts van Beeborne opte derde ende die goide Jans Heyen van Thienen opte vierde sijde

f 88v

Item dat Goidshuys van Hheyleshem iii d van z boender lants oft dair omtrint wijlen brueders Bauwens vanden Gasthuysse anders vander gheten Coreners ons Goidsh voirs gelegen over Ghete opten wech dairmen van Criemont gheet te Lijsmeel wert reg iiiiz roeden lants der gerven Claes Troncken op deen zijde beneden op dander zijde boven reg viii roeden lants der gerven Coenrarts Luten ende Reyners vander Mairct wijgert opte derde sijde

f 92r

Census Monasterij Heylech.

Item selve erfg. (Jans Symonstreit) i ob. op z boender lants dat wijlen eendeel wijgart plach te zijne gelegen int Couterkijn voere des Convents wijgart reg. z boender lants oebehoerende onsen Goidshuysse wijlen der gerven Jans Vrancx op deen sijde die gerven Jans Zoelen op dandere die gemeyn strate opte derde ende ons Goidsh boschelkijn opte Beecke opte vierde sijde

f 100r

Item die gerven Diericx Collarts i d van xii roeden boschs gelegen voere den groten wijgart ons Goidsh opten gemey strate gaende van Opheylissem te Geldenaken

f 107r

Goetsenhove

Die Goidshuyse

Die selve here abdt van Heylessem noch i d van eenen boender lants wijlen wijgerts Maes Alarts gelegen opte Marliere reg ons Goidsh lande op deen zijde ende brueders Gielis van Heddeyns nutertijt Pytanchier ons Goidshuys wijgart op dandere

f 109r

Oudevoirt census

Primo Jacobus de Errenberge ex parte Egidii de Weetsingen i d Lovan. super vi virg. magnas tam terre q. vinee iacen. in Monte de Weetsingen inter viam dictam den Coelschen wech ex una parte et bona Anthonii Gheerberghen ex altera bona Henrici filii Balduini ex tercia et bona hedii. Johis. Balloys ex quarta et bona Johanis Vlemincx ex eadem parte

Item heredes Henrici de Weetsingen i d lov. super vi virg. nig. tam terre q vinee iacent in Monte Weetsingen inter viam dicta den Coelschen wech ex una parte hix. vinea Henrici Meyers quadam Henrici Boudens ex altera et juxta bona Jacobi de Errenbergen prescripta ex tercia et tenet officio spican. .. iiii sist. blad. hereditarie

f 110r

Item Nycolaus Claes filius quondam Godefridi Claes i d super tres verg. tam vinee q terre quondam Henrici Smeyers jacent in Oudervoirt iuxta scaneyam ibidemdicta die Vloetgrecht ab uno latere heredes Johis. Papen ab alio et juxta vineam et terram Nycolai Claes als. mincupt Margrieten a tertio lat.

f 118r

Eleshem

Item Aert Vos van Eleshem een mudde erfcorens der maten van thienen op een dach hoefs dwelc wijngert plach te zijne gelegen te eleshem op de Berghstrate tusschen ons Goidsh lande doir desen voirs hof oft wijngart vut genomen is op deen zijde de goide der kercken van Eleshem ende Wouter Wagemans op dandere ende de voirs Berghstrate opte derde zijde ende is eyngooet

f 120r

Item noch vi dach ende ii grotroeden soe lants soe wijngarts gelegen in de Couter te Wange wert bij de gemeyn strate dairmen van Eleshem te Tommen van Hesperen wert gheet opte zijde te Hesperen wert reg. de voirs strate op deen zijde der Caplen lant van Thienen op dader zijde ten Leeuschen weeghe wert de erfg. Mertens Palsters opte derde zijde ten Tommen wert ende de lande der eftg. Jans van Errenbergen van Thienen opte vierde zijde ende hier af helles Aert Vos ten erfpachte omtrint een dach wijngarts gelijk dat blijkt boven inden erfpacht alsoe blives winnens lants noch omtrint vijf dach ende ii grotroeden

f 120v-121r

Item noch tvoirs stucke op dandere zijden vander strate geheeten den Leeuschen wech leeght noch een stucke lants houdende ane vijf dach. reg den voirs Leeschen weg op deen zijde de strate geheeten de Wijngertstrate gaende van Eleshem te Tommen wert ende den wijngert der efg. heren Jans Persoens wijlen Persoen te Eleshem op dander ende sHeylichsgeest lant van Leeuwe ende van Thienen opte derde zijde

f 149v

Bunsbeek

Item habet ad. unam petiam terre qtmen. dimidium bon. et viii vg. peru jacen. ipse Capellam de Yseren juxta vinea sine ortum arabilem Wilhelmi Dullaerts ex una perte juxta viam qem. ibidem ex altera juxta bona Henrici Pierarts ex tertia et justa bona heredii quondam Walteri Heyen.

f 163v

Holye (hoeleden)

Item Maria de Lille viii d de viz im. terre jacen. apud vinea investiti de Holye et prope buscu. dm de Dieste

Item Hermannens de Langel iii ob de uno jurli. terre jacen. ppe vineam investiti de Holye juxta terras heredi. Henrici de Lille et iuxta terras heredi. Bartholomei vanden Eembroecke

f 166r

Item Gerardus Loduwijch ii d de iz iur. terre jac. ppe vineam in Holye jux terras Johanis de Gelberge et Symonis de Heembroecke

f 171 r

Thenis

Item Paulus Pasteel vel Lathouwere i d de vinea sua jacen. in valle de Ijseren quondam Arnoldi de Pellene

Idem adc i d de vinea sua jacen. in valle de Ijseren quondem Yde Foets

Item monasterium Sancti Martini situm in Lovanio i d de uno jurh. terre jacentem in valle de Ijseren ppe vinea ibidem.

f 184r

Cortbeke over Dyle

Lande vercreghen tegen heeren Jan Platvoet ridder inden jare xiii c ende Ixiii op alderheyligen avont

..Inden yersten iii dachmael ende negentich cort roeden ende een halve lutel min oft meer gelegen boven den wijgaert Willems Gererts regenoet die landt Claes Kersmeken van Lovene lancx beneden op deen sijde Jasper Bornmans op dandere zijde Roelant Gerartz wijngaert op die derde sijde ende ons Goidsh goede op die vierde sijde

f 187r

Dit xijn die landen .. gekregen heeren Janne van Quederebbe riddere

Item boven Roelant Gerrts wijgaert ende Wouter Bruynincx wijgaert wijlen was Claes Kersmekers liggen vi dach x cort roeden min commende vuyt met eenen bebkene tot op die grech t vanden voirs wijgarden reg. die lande here Claes van Sinte Gorux riddere op deen zijde der zielmissen lant van Cortbeke op die ander sijde die erfg Henrick Meens op die derde sijde

RAB KA 9549 : Cijnsboek Vrouwenpark

1407

Willebringen

f 2r-v

Item Johannes van Cortlike de custer ii h. cor. ende i ob. tgiis van z sillen lants ghelegen opden Zavel daer nu wijgart op steet¹³⁸

Hoxheem

f 5v

It Goert Melx sone z hoor. van i wijgarde gheleg. bides heren wijgart van Meldert¹³⁹

f 10r

Item die selve Florijs (van Mensele) ix h cor. van ii stucken lants deen gheleg. te Hoxheem bi her Jacobs wijgart ut Liminghe ende dander stucke bi Goidvarts Melx lant¹⁴⁰

138. Zie ook RAB KA 9877, f 5v.

139. Zie ook RAB KA 9542, f 7r, 48v en 68v.

140. Zie ook RAB KA 9542, f 41r-v.

RAB KA 9542 : Cijnsboek Vrouwenpark

1442

f 4v

Item die selve Gielijs die Roede Peter Petten ende Jan Jannen die Cupere x halst. corns van haren wijngerden beleg. tuschen Cumptich ende Hoxseem ende is de reg. die strate daer men geet ter neerster slachmoelen wert aan deen sijde ende ...¹⁴¹

Item Merten van Raetshoven ende Lijsbet Welters van haren wijngerden belegen boven Mertens van Raetshoven woeninghen ende metten woening. vors daer bij beleg. x halst corns en is reg. Merten van Raetshoven woening ende die strate ende soe wanneer de ene pacht der anderen verhaelt mach mijn vrouwe oft zeker boden tgoet aenverden sonder dingen¹⁴²

f 6r

Hoxim

Item Jan Smeets ii mudde Thienst. van enen bond. lants metten wijngerde belegen ten Valbeken boven den Capittelberch ende is reg den cappittel wijngerde aan deen sijde ende her Henr. Robijns lant aan dander sijde ende des heeft hij geset tot enen onderpande¹⁴³

Item Lijsbet Zijgers iii halst corns van enen dach wijgarts mett. lande belegen in Jans Smeets wijngaert uuyt beyden sijden reg Jan Smeets aan beyden seyden ende des heeft Lijsbet geset tot enen onderpande iii mol corns op¹⁴⁴

f 6v

Toerbeke

Henr. van Hoppelbr. iii halst corns van z bonder lants belegen onder den Zegelberch bij die wijgerd¹⁴⁵ Rg. heer. lant vors in deen sijde ende Michiel Absoeloens lant van Loeven aan dander sijde ende soe wanneer den enen pacht den anderen verhaelt mach mijn vrouwe oft zeker boden tgoet aenverden sonder dat te bedingen

Item Gielijs Robijns ende Henr. van Hamint iiii halst corns vanden wijgerde ende van z bonder lants belegen opt Papendal rg. Geruyt Gielis aen deen sijde ende Jannes Robijns wijgert aen dander sijde¹⁴⁶

141. Zie ook RAB KA 9542, f 56v.

142. Zie ook RAB KA 9542, f 50v en f 56v.

143. Zie ook RAB KA 9542, f 68r.

144. Zie ook RAB KA 9542, f 49v en f 68v.

145. Zie ook RAB KA 9542, f 40r, 48v en 69r.

146. Zie ook RAB KA 5942, f 31v en 48r en KA 9877, f 6r.

Item Geruyt Gielijs iiii halst corns van haren wijgerde metten lande daer bij beleg. reg. Gielijs Robijns wijgerds deen sijde ende her Henr. Robijns wijgert aen dander sijde¹⁴⁷

Item Katlin Swijns ii halst. corns van haeren wijgerde der beleghen opt Papendal reg¹⁴⁸

f 7r

Item her Henr Robijns i mol corns van sine wijngerde wijlen eer der kind. Pelaerts rg. der jonckeren wijgaert van Meldert iii deen sijde ende....¹⁴⁹

f 31v

Te cumptich erfpacht

Jan Smekens ex Goosen Zijlers Jan van Vlasselaer van sijnen wingarde opt Papendal achter gasthuys ende van z boender lants daer ane geleg. reg. Gielis Robins Henr sone wiigart ende Geert Tuetelers ende vanden z boender is reg. Claes Gielis wijng. ende her Henr Robins ende iiii halst cor¹⁵⁰

Gielis Robins Henric sone van sijnen wiingarde biiden vors wiingart reg. de gasthuis van Thienen lant ende Henric Gielis ende... iiii halst corens¹⁵¹

f 36r

Her Jan Thonis van enen stucke wijngarts met den lande daer aen geleg. wijlen Goert Tans houdende ts i z dach. geleghen opden Cley. te Goetsenhoven reg. Lambrecht van Bost wijngart op de een sijde ende Colaerts landt van Donthing op de anderder sijde ende tafele van Goetsenhoven op die derde de zijde ende die van Dontchy op de vierden zijde ... vi halst corens

Noch es geleg. opte Cley iz dach tusschen de wingert Lambrecht van Bost ende dlant Colarts van Doechy vuyt beyden zijden

147. Zie ook RAB KA 9542, f 31v en 48r.

148. Zie ook RAB KA 9542, 37v, 48r en 69r.

149. Zie ook RAB KA 9549, f 5v en KA 9542, f 48v en 68v.

150. Zie ook RAB KA 9542, f 6v en 48r en KA 9877, f 6r.

Deze wijngaard stond reeds onder Oorbeek

151. Zie ook RAB KA 9542, f 6v en 48r.

Deze wijngaard stond reeds onder Oorbeek

f 37v

Willem Leemans van enen wijngarde ghelegghen opt Papendal reg Jan van Vlasse-
laer ende der tafelen landt van Cumptich met vorwerde uytgeg. als den enen pacht
den anderen verhaelt soe mach men tgoet aenwerden sonder meer zechts daer
omme te doene... ii halster corens¹⁵²

f 38r

Te Willebringhen

Her Jacop uyte Lieming. van z boender lants in siin block voer siin porte ... ende
noch van z boender lants dat Jan der Ververen te houdene plach reg Jacops vors
wijngart weyn der weduwe ende cloester van Sinte Berbelendale ende hoeft onder
den abt van Inden te Comptich xiii halst corens

f 40 r

Symoen van Aerschot ende Henric van Ische van z boender lants geleg. onder Segelberch
bijde wiingarde¹⁵³ reg. her Machiel Apsoloens ladt ende is veronderpandt dit half
boender lants met z boender lants daer bij geleg. toebehorende wijlen der kinderen
Slegers ende nae Gielis Royen van Hoxsem ende nae plach te houdene Henric
van Hoppelbrugghen van Oerbeke iii halst corens

f 41r

It. die kinder Petten van Hoxem ende Reynken Svorsters te Willebringen vi hal cor
Cumptich pacht van enen stuccke lants som lant ende som wijngart houdende
omtrent¹⁵⁴

f 41v

Cumtich eerpacht

Item die selve kinderen iii hal coren van eenen stucken lants... reg Jacobs wij-
gart¹⁵⁵

152. Zie ook RAB KA 9542, f 6v, 48r en 69r.

Deze wijngaard stond reeds onder Oorbeek

153. Zie ook RAB KA 9542, f 6v, 48v en 69r.

154. Zie ook RAB KA 9549, f 10r.

155. Zie ook RAB KA 4549, f 10r.

1454

f 48r

Cumtich erfpacht

Primo Gielis Robijns Joh Robijns Gielis vors soene ende Reynre die Smet iiii halst cor van hueren wijngerden belegen opt Papendal achter tgasthuys te Cumptich ende van z boender lants alder bijgelegen bij Claes Gielis kinder lant ende bijder Bagmere lant van Thienen ende oec van h Hen. Robijns wijgerde belegen tuschen de vors kender wijngaert t eender sijde ende Willem Gielis wijngaert ter ander sijde ende is pant ondergesundert ende ongeseyde ende niet houdt vanden abt van Inden te lene¹⁵⁶

Item Claes Gielis kinder iiii halst corens van hueren wigaerde belegen opt vors velt met enen halve vonder lants daer bi belegen bijden vors wijgaert metten enen inde ende op dander sijde is regenote tvors lant der kinder Robijns dat vutertijt helt Willem Robijns naterlijc ende oec van enen wijngerde die Willem Gielis nu tertijt helt bijde wijgart her Henr. Robijns vors ende is oec pant ondergesedt ende ongeseyde ende men houdt vanden abdt van Indende te leenen¹⁵⁷

Item Reym. Lemans ii halst cor. van sijnen wijngerde belegen op vors velt houdende omtr een dach. min oft meer ende is onder wyenende ende is reg Peter vanden Bosse wijngert ende is gegeven als den enen pacht den anderen verhaelt dan mag men tgoet aenverden sonder recht daer op te vorderen reg. War. wijlen Geert Swijns ende men houdet vanden abdt van Inden te Cumptich te leenen¹⁵⁸

f 48v

Cumptich eerfpacht

Item Henr. van Ysche van Hoxeem iii hal cor. van z bonder lants belegen beneden den Zegelberch bij die wigerd¹⁵⁹ ende is reg Michiels lant Absoeloens van Loven ende is veronderpacht met z bonder beemps dair bij gelegen wilen de kinder Sleges ende is nu Gielis Roede van Hoxeem ende dit vors lant plag te houdene Henr. van Hoppelbrugge van Oirbeke ende nu houdet vanden Capitelen van Hoxeem te chijs

Item die selve her Henr Robbijns i mol cor. van sijne wijngerde belegen boven Hoxeem te Willebringen wert met verre van mijns jonckeren van Meldert perse ende was wijlen der kinderen Pelarts ende is rg mijn jonckeren wijngaert van Meldert ende men houdet...¹⁶⁰

156. Zie ook RAB KA 9542, f 6v en 31v en KA 9877, f 6r.

157. Zie ook RAB KA 5942, f 6v en 31v.

158. Zie ook RAB KA 9542, f 6v, 37v en 69r.

159. Zie ook RAB KA 9542, f 6v, 40r en 69r.

160. Zie ook RAB KA 9549 en KA 9542, f 7r en 68v.

f 49v

Item Henr die Raymaker Goert Yngebran v half cor. van hueren wijgerden belegen in tselve bolck (bij Hoxeem) vors reg Henr ende reg. Perdeens Gebruederen ideen sijde ende Claes Gieljs bouder in dander sijde ende deen hebben sy ten derpanden geset z bonder lante belegen

Item Henr. en Zeeger Perdeens iii hal cor van hueren wijgaerd belegen bij die vors Henr. van Mel. aen tselve block reg Wouter Vernoyen Henr Raymacer goet Yngelias ende Jan van Raetshoven vors ende deen hebben sy geset voer ene onderpant iii mol cor die sy hebben te Willebr. uyt negen mol cor op¹⁶¹

f 50r

Item Gieljs sRoeden te Hoxeem v hal cor. van sijnen wijgerde belegen te Hoxeem op die sijde te Cumpt. wert boven die moelen te Bijgerden ende is reg Jan Janne die men heet die cupere ende streetken gaende van Cumpt. toter slachmoelen te Bijgarden ende is uytgeg. soe wanneer den pacht die te Sinte Andriesmisse jaerlix velt dat dien verreyct tot onser vrouwe ano assis dat nu. dan mach tgoet aenverde sonder enich recht te voirderen ende men helleet te tgijsse van Rixen van Oerbeke¹⁶²

Item Peter Petten Jan soenen die men heet die cuper v hal cor. van hueren wigerde belegen bijden Vos wijgart Gieljs Joeden ende bij Michiel Absoloens lant van Loven ende is pant ombesundet ende ongesteyden ende is uytgegeven bij alder manieren dat den vors Gielis Roeden wigart uytgegeven is ende men houdtet te tgijsse vanden vors Rixen van Oerbeke¹⁶³

f 50v

Item Merten van Raetshoven ende die kinder Welters xi hal cor. van hueren wijngarde belegen boven Hoxeem ende boven Mertens van Raetshoven woeninge ende die selve voirs woeninge es met pant vanden voirs pacht ende is tsamen omtr .. ende is rg...¹⁶⁴

f 55v

Item Jan Jossijden ii hal cor; eerfpachts van enen dach lants ende wigaert belegen bij tPelleberch straetken reg Aerts lant van Leenke ende soe wanner den enen pacht den anderen bereyct mach men tgoet aenverden sonder dagen

161. Zie ook RAB KA 9542, f 6r en 68v.

162. Zie ook RAB KA 9542, f 69r.

163. Zie ook RAB KA 9542, f 69r.

164. Zie ook RAB KA 9542, f 4v en f 56v.

f 56v

Item die selve Gielis Roeden Peter Petten ende Jan Jannen x hal cor. eerfpacht van enen stuccke lants der sij wijngaert afgemact hebben belegen aen der Draken berch ende op dander sijde aen die strate ter Slachmoelen wert ende als sij den enen pacht den anderen laten verhalen doen moegen wij hant aen tgoet slaen sonder wederseggen ende des hevven sij enen bezegelden brief vanden godsh¹⁶⁵

Item Jan Weltens vz hal cor. eerfpacht vanden lande nu wijgaert belegen bij sijn woeninge te velde wert

Item Maerten van Raetshoven vz hal cor. eerfpacht van sijnder woeninge met sijnder toebehoerten ende metten wijngerde dair bij belegen¹⁶⁶

Item Wouter Vernoyen scoelmeester te Hoxeem vii hal cor. eerfpacht vanden helicht van v dach lants ende wijngaert belegen ten Valgader bij Hoxeem tuschen des voirs Wouters block aen deen sijde ende Henr ende Zegeren Perdeens wijngerden ter anderen sijden ende des heet die vors Wouter geset iii hal cor eerfpacht ten onderpande op een block belegen bij tvors lant ende bj dlant tGoedsh van Vrouweperk belegen is aen Panenbeec dat onder die wijngert van Cumtich leet ende die vors iii h cor. hoeft ander tcappittel van Hoxeem die helicht vanden vors v dach lants houdende in mij nu hof te Cumpt.

1460

f 58r

te Goitsenhoven

f 60v

Item Henrijk Ruebens vi hal cor van i stuck wijngaerts metten lande daer aen gelegen

f 61v

Te Haekendover van pacht

Item Bellen Scers iii moll vat cor van i stucxken lants geleg. bij sijnen wijngaert reg.

f 63r

tOudevoert

Item Peeter Wouters vi hal cor van i stuccke lants houdende iiz zillen ende x cort roeden grotten bij Gielis lande vanden Balcke ende bijden wech die van Wersing. wert compt bij Jan Morsmans wingaert dewelc Jan Mons houden plach ingaende op..

165. Zie ook RAB KA 9542, f 4v.

166. Zie ook RAB KA 9542, f 50v en 4v.

f 66v

Willebringen

Die baghinen van Loeven

Item Jan van Oerbeeke iz hal cor. erf. van i dach lants gelegen tPellenberchstrae-
tke dat Jacop ioffr. Yden te houden plach reg Aerts landt van Leewe ende soe wan-
neer den eenen pacht den anderen verhaelt soe mach mijn vrouwe oft haer
rintmeester dhande totten goeden sclaeen sonder dingen

f 68r

Te Hoxeem

Tgoedshuys van Vrouwenpercke utgewonnen

Item Wateris Scoelmeester Goert Yngerans Marie van Loon ende Henrekken van
Raetshoeven tsamen ii mudde corn Thien. erf. en iiii d tsijs van eenen boender
lants metten wijngaerde te Valbeken boven Capittelberch ende is reg. der Capit-
telen wijngaerde ende her Henrijck Robijns landt des sedte Jan Smeets tot eenen
onder pande¹⁶⁷

f 68v

Jan Henrijck ende Zeeger geheeten Perdeen tsamen iii hal cor. erf. ende ii d tsijs
van haren wijngaerden gelegen inden voers wijngaert reg. Wouter Vernoyen ende
Goirt Yngelias ende Jan van Raetshoven des hebben sij gesedt tot eenen onder
pande iii mol vat cor uyt ix mol. cor aen eenen ho te Willebroek toebehoeren Jan
vanden Putte item. dat Zeegheres was is nu Jan van Raetshoven enden Jan van
Raetsove Rixsens sone Zeeghers behoude soene¹⁶⁸

Item Jan van Pamele van Hoxseem i mol cor. van enen wijgarde belegen boven
mijns jonckere perse van Meldert ende was wijlen heren Henr. Robijns deken tot
Hoxseem¹⁶⁹

167. Zie ook RAB KA 9542, f 6r.

168. Zie ook RAB KA 9542, f 6r en 49v.

169. Zie ook RAB KA 9549, f 5v en KA 9542, f 7r en 48v.

Item die selve Gielis v hal cor van sijnen wijgaerde geleg. te Hoxeem op die sijde te Comptich wert boven die moelen reg. Jan Jannen die cuper ende ... totter slachmolen te Bijgaerden wert opde hoofd onder Rickse van Oerbeke¹⁷⁰

Item Pet Petten wijf..v mol vat co

Item Jan Jannen die cuper v mol cor

van haren wijngaert geleg. bij Giel. wijgaert voirs ende Michiels Abseloes landt van Loven ende is pandt onbesundt ende men houdet tsijse van Ricksen voers.¹⁷¹

Item Merten van Raetshoven xi mol cor.

Item die kinderen Welters xi mo cor;

van haeren wijngaerden belegen boven Merten Bers woening. ende die selve woening metten toebehoeren met pandt voerden pacht

Item Henrick van Ysche iii hal cor van z boender lants geleg. onder Zegelberch bij die wijngaerde¹⁷² reg. Michiels Absoloens landt van Loeven ende is veronderpandt met z boender lants ij geleg. toebehoeren wijlen die kinderen Sclegers ende es nu Gielis Royen van Hoxeem ende dit voers landt plach te houden Henrick van Hoppelbrugge van Oerbeeke ende men houdet van de Capitlele van Hoxeem tsijse

Item Reynier Lemans ii halst cor. van sijnen wijgerde belegen op vors velt¹⁷³

170. Zie ook RAB KA 9542, f 50r.

171. Zie ook RAB KA 9542, f 50r.

172. Zie ook RAB KA 9542, f 6v, 40r en 48v.

173. Zie ook RAB KA 9542, f 6v, 37v en 48r.

RAB KA 9545 : Cijnsboek Vrouwenpark

1552

f 17v

Cumptich Zeeghelberg : geen wijngaarden meer in 1552

f 38r

Noch eenen beempt achter die schuere omtrent z boender reg. de wijnkelder ende die straete g. die Lostich

Noch z boender beemps geheeten Duyffusel rg die wijnkelder ende die kerck van Weesmae

RAB KA 9832 : Cijnsboek Vrouwenpark

1488 (niet gefolieerd)

Willebringen

Extract vuyten ouder leenboek fol 5 onder die erfpachten

Item die selve drij z mol coren erffpacht op xxx royen wijngaert in tertijt toebehoorende Waert den Cempeneer ghelegen in Hocxem reg. Henrijk de Rayemaekere op deen sijde ende Henrick Adems...

Item die selve iiz mol. coren erffpacht op ende aen xxx roeden wijngaerts ghelegen inden Capittelbergh toebehoorende Henrick Adaems regg die taeffel van Thienen ende Kapittel van Hoegaerden xs fol 7

RAB KA 9877 : Cijnsboek Vrouwenpark

1490

f 1r

Dit is den cijns van Cumptich toebehorende den goedshuse van Vrouwenpercke ghemaect ut den oude boecken int jaer ons heren m cccc ende xc xx daghe in november

f 5v

Dit is den erfpacht toebehoren den goedshuse van tVrouwepercke te Willebr. Honsem

It Vranc de Scoemeker van z sillen lants metten wijngerde dat Weyn de Nellen in houden plach rg Jacop vten Lieming. ende z boender voers bij Vrankens voers weygaert. i halst kor¹⁷⁴.

f 6r

Te Cumptich

Jan van Vlasselaer van sinen wijngert op Papendael achter tgasthuys bij... lants daer ane gelegen rg Gielis Robijns h sone. iiii h cor¹⁷⁵

f 6v

Gielis Robijns h sone van sinen wijgaerde reg de Baghine van Thienen lant ... iiii h cor

174. Zie ook RAB KA 9549, f 2 r-v.

175. Zie ook RAB KA 9542, f 6v, 31v en 48r.

RAB KA 9872 : Cijnsboek Vrouwenpark

14de E

te Aarschot

f 43r

Item Art vander Heiden sine de munta ende ode siin wijf gaefneet i armosene testa.. iiii lb b op een bonder beems ghelegghen bi Arnoyst huus hijr voren gheuoemt desen beemt houtmen vanden heren van Sinte Gherderen. Item en ene ame wiins op een stuccke wijngaert dat hout een half dach male ghelegghen ter Zaert. Desen wijngaert houtmen van den heren vanden Rivieren anno dm m ccc septio dimca qerunta per oct pur beata Marie (1307 of 1308)

f 43v

Item h. Ard vanden Meynartshove van Arschoot... item ene ame wijns goet ende piabel op ten wijngart die houdende es an sclusman ghelegghen op Couterbergh alder naest Wouters Roelapers sbechkers wiingart te Sinte Mertens messe te vergheldene anno dm m cc decima quta die ms julii (1310)

f 44r

Item h Art vanden Meyaertshoven van Arschoot... Item ene halve ame wijns die Ar. hadde ane Jans Schusemans wijngaert gheleen op Couterberch nuven Wouters Roelaps sbeckers wijngaert te Sinte Mertens messe (1308)

RAB KA 9878 : Cijnsboek Vrouwenpark

1542

Dit is den tgijs den Goidshuyse van Vrouwenperck toebehoerende desen chijsboeck begint ao xvii op (1542

f 6v

Die Bagijnen van Loevene i d

van z dah lants die wijgaert placht te zijn gelegen bij Kamel straetken S... van Willebringen te Reyngen waerd gaet reg tstraetken te Nedervelpen waert gheet ende Aert van Willebringen¹⁷⁶

RAB KA 9879 : Cijnsboek Vrouwenpark

1633

f 67

De Begijnen van Loven van een dachmael lants dat wijgaert plach te zijn gelegen bij het Havel

straetken van daemen van Willebringen ter Renge weert gaet ende oock van Willebringen naer Velp genr het straetken voorschreven i d¹⁷⁷

176. Zie ook RAB KA 9879, f 67.

177. Zie RAB KA 9878, f 6v.

RAB KA 9897 : Cijnsboek Vrouwenpark

1597

Leengoet onder Langdorp ende Ryllaer

f 1r

Leengoeden onde Langdorp ende Ryllaer toebehorende den wijnkelders ende godtshuyse van Vrouwenperck

1533

f 4v

Langdorp anno xv c xxxiii

Op den selven dach so heeft den selven Janne Wyllems ontf het andere derdendele vande vi dachmaele lants luttel min oft meer gelegen tot Langdorp inde stryckers tusschen die Hegge ende den beemdt regenot de Holle Berchstraet van boven af comende tot eenre Cornelij's Tuelyncx het derdere de wijgaert vande Hegg¹⁷⁸ ende nae die doot van Gorden de Karle daude ende tot behoeve van meester Francen de Karle soene wijlen Gorts ende heeft den selven Jan Wyllems ende heeft huel ende eedt gedane ende manschen van trouwen inde name vande kynderen vors behalven Anna die moeder Anna vanden Huyse haer joechte

1443

f 23r

Leenboeckens

Jan Rywens kynder van eene dachmael wijgaerts ende hof gelegen bij den jongen Jan Meynaerts huys endet hof jaerlycx xxf xaii

f 24v

Dijt is het goet van Peedele dat Verbatrus houdende was ende Hynryck haren soene ende Eelysabet sijne wijf

Item Verlatrus huys ende hof bogart hun bemdt ende landt ende wijgart van Heer Staeye manschap cijst ende capuynen ende alrehande goede rechten also die Beatrijs van Peedele toebehorende waren die sij houdende sijn geweest ende noch is welcke goet nu is toebehorende den wijnkeldere van Vrouwenperck

f 25v

Item een dachmael wijgarts gelegen op den Schatsberch tusschen vrijdenwijgart diemen heet de Raet die nu houdende is Wauter Peters

178. Zie ook RAB KA 9897, f 27r en 39r.

f 26r

Item noch een dachmael wijgarts inde stadt geheeten den Hellegalen berch tusschen Nijeclaes Gorijs wijgart ende Henrijcx wijgaert diemen heet de Heere

Item noch xxv roeyen wijgarts lutter min oft meer gelegen op den Hellegatsse berch tusschen Jans wijgart vander Laken wijgart

Item noch iz dachmael bemts gelegen inde Wijndel bemden te Langdorp tusschen heer Wyllems bet vanden Bosse ende Jans bemdt vanden Berge

1443

f 27r

Dijts sijn die lengoeden vernyent inden selven jaere voirs tot behoeve vanden wijnkeldere van Vrouweperc anno xiiii hondert xliii

Langdorp

Item noch is Art vors. (van Utten) man van vi rinsg die Art vors heffende is aen die Hegge tusschen die Strijackers op die eene sijde ende Gort van Eekelhove ende die wijgart de grote Hegge¹⁷⁹ op die andere sijde ende die goeden Wouter Roes aen die derde sijde ende die Holle Berchstraete op die vierde sijde ende hij set meyer ende laten ende goedent ende ontgoedent.

1491

f 39r

Langdorp

Int jaer ons heeren xiiii c xci den xxiii dach van junyo heeft opgedragen Henryc Tuelyncx huybrechs soene vi dachmael eerfs luttel min oft meere also dat gelegen is onder den wijnkeldere ende Godtshuyse van Vrouwenperck tusschen die Stijackers op die eene sijde Cornelys Tuelyncx op die andere sijde ende die Holle straet op die derde sijde die wijgarden vande Hegge¹⁸⁰ ter vierder sijden ende den vors Henrijck Tuelyncx heeft dese voergenoemde goden opgedragen den recht in sijnen handen...

179. Zie ook RAB KA 9897, f 4v en 39r.

180. Zie ook RAB KA 9897, f 4v en 39r.

RAB KA 9900 : Cijnsboek Vrouwenpark

1575 (niet gefolieerd)

Dyts den cijse vander Hegge

Peter Delijs te voren Odyly van Lerynghe met Fransen Leersse te voren Jan Ricovort van haren wijgart regenot Jan vander Bruggen ter eenre Jan Verbraken ter andere jaerlijcx xxz s payments¹⁸¹

Peter Delijs van onderhalf dachmael landts dat wijgart plocht te sijne regenot Peter Delijs op die westen sijde Michiel Symons ter tweder ende die straet ter andere twee sijden jaerlijcx iii d bon ende xz s payments¹⁸²

Anthony's Lemmens niet Abselon te voren keerst vanden waerde van twee laghen wijgarts regenot Jan vander Brughen ter eenre die straet ter tweder jarlijcx ii d Luevens xv s payments

Frans vanden Staeye te voren Mijchiel den Snyderere met Peter Martens van twee laghen wijgarts regenot Peter Delijs op deyde sijden die straet ter andere twee sijden jaerlicx ix s payments¹⁸³

Henrijck Verbraken te voren Jan Verbraken van eene laghe wijgarts regenot Gort de Karle ter eenre Peter Martens ter andere sijden jaerlijcx ixz s payements¹⁸⁴

1614

Den cijse vander Hegge

Item ontf. van Anthonis Bauwens monbor van Jan Preters van een laghe wijgarts jaerlix xxz s payments ende dat vanden jaere xvi c xiiii i ort iz myten¹⁸⁵

Item ontf van Jan Bartholemeus van sijne wijgart laghe ende dat vanden jaere xvi c xiiii ixz s payments¹⁸⁶

Item ontf. van Peter Delis van Aryaen Sprengers wegen van sijnen wijgart lagen ende van onder half dachmael van deversse lagen bij eene getrocken jaerlix ii d Luevens ende xxxvz s payments ende dat vanden iaer xvi c xiiii i blanc ixten¹⁸⁷

181. Zie ook RAB KA 9900, f 1614, 1615 en 1616.

182. Zie ook RAB KA 9900, 1614, 1615 en 1616.

183. Zie ook RAB KA 9900, 1614, 1615 en 1616.

184. Zie RAB KA 9900, 1614.

185. Zie ook RAB KA 9900, 1575, 1615 en 1616.

186. Zie ook RAB KA 9900, 1575.

187. Zie ook RAB KA 9900, 1575, 1615 en 1616.

Item ontf van Frans vanden Staye van een lage wijgaerts op de hegge ende dat vanden jaere xvi c xiiii ix myten

Item ontf van Ariaen vanden Staye van een laghe wijgarts ende dat vanden iaere xvi c xiiii ix miten¹⁸⁸

1615

Den cijse vander Hegghe

Item ontf vande mombors Jan Preters van een laghe wigarts jaerlix xxz schelingen payments ende dat vanden jaere xvi c xv¹⁸⁹

Item ontf van Ariaen Sprengers van een laghe wijgarts den selven van onderhalf dachmael van vier percelen bij eene getrocken jaerlix nuove luevens xxxvz s payments ende dat vanden jaere xvi c xv¹⁹⁰

Item ontf van Frans vanden Staeye van een lage wigarts jaerlix ix s payments ende dat vanden jaere xvi c xv

Item ontf vande Ariaen vanden Staeye van een laghe wijgarts jaerlix ix schellingen payments ende dat vanden jaere xvi c xv¹⁹¹

1616

Den cijse vander Hegghe

Item ontf vande momboir Jan Preters van een laghe wigarts jaerlix xxz s payments ende dat vanden jaere xvi c xvi¹⁹²

Item ontf van Ariaen Sprengers van een laghe wigarts den selven van onderhalf dachmael perselen ...¹⁹³

Item ontf van Ariaen van Staeyen van een lage wigarts jaerlix ix s payments ende dat vanden jare xvi c xvi¹⁹⁴

188. Zie RAB KA 9900, 1575, 1614 en 1616.

189. Zie ook RAB KA 9900, 1575, 1614 en 1616.

190. Zie ook RAB KA 9900, 1575, 1614 en 1616.

191. Zie RAB KA 9900, 1575, 1614 en 1615.

192. Zie ook RAB KA 9900, f 1575, 1614 en 1615.

193. Zie ook RAB KA 9900, 1575, 1614 en 1615.

194. Zie RAB KA 9900, 1575, 1614 en 1615.

RAB KA 9902 : Cijnsboek Vrouwenpark

16de eeuw

f 7v

Hier nae volght den wijnpacht des wijnkelder van Vrouwperck

Henr. Bondemans jaerl. vi rinsg van twee stucken wijgaerts gelegen opden Ouden Kesselberch buyten Loven rg.

Deese hueringhe duert een termijn van vi jaeren inden ierste jaer es te wijntijde iv c xlvii

Margriet vanden Bossche te voren Jan de Bekere peltier opde Proefstraat jaerl ii derdendeelen van een ame wijns

Willem Wouters te voren Jan de Lemetmaker inden Schipstraet jaerl ie derdendeel van voors amen soo dat dese iide perceelen tsamen gelden i ame wijn

van ii de vierdeelen wijngaerts gelegen opden Swaenenberch

f 8r

Perlix ? piaqn ? woenen ? op de Biest omtrent de wijngaerttken Gielis de Hoy-maekere voer Ste Michiels poerte te Loven i vierendeel wijn

Gielis sHoyen inde Mennenstr. i vierdeel wijns

Deesen iide personen gelden tsamen z amen wijns van iide vierd wijgaerts ghelegen opde Calckhoven straat ende de straet ut op thuyt vande wed. dHaet.

Den ander ende tongen Jan Boone te vore Jan Boone te Huffele ende Lijsbeth Boone te Kessele jaerl i vierendeel wijns

van iide vierendeel wijngaerts gelegen opden Ouden Kesselberch reg Henr Boon ende Merten van Trappen

Gilis Verhagen jaerl i de wijns van z dach wijgaerts gelegen opden Stuipers reg de straat ter ire.

1417

Augustini de Ghempe

Item vi s vi d bone de viginti triv. iurgis inter bona Johannis vander Meren et Iorijs Scalotsmekere

Item v s bone in die Dorpstrata in die Jach de vinea sua in die Cort Groveve inter vinea Henria Meys senioris et vinea Willelmi dicti Bone

Item Jorijs die Scalotsmekere xv d bone o. de viginti quincis iurgis vinee quondam Willelm de Ghempe

Item Johannes vander Meren vineator ii s vi d vone de vinea in die Cort Groeve inter vinea Augustini de Ghempe et vineam Johanes vander Meren de viginti una iurgis vinee

Item v s v d bone de quadam petia vinee scita apud Roeselberch quondam uxoris Symonis Roelants

Item Henricus Meys senior v s v d bon. de vinea sua cita in die Cort Groeve inter vinea Heinrichi Fabri prope vinea domni Johannes Boxsoren militis¹⁹⁵

195. Zie ook RAB KA 10535, II, 17v en KA 10534, f 17r.

RAB KA 10366 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Leuven

1482

f 216v

Stupers

Item aen ende op eenen wijngaert Danneels wilen van Lyere daer na Roelof Roelofs geheeten opt Kerchoff nu Jans sijns soens gelegen op Stupers iiii s bon.

Item op xl roeden wijngerts oft deromtrint geheeten Horstman gelegen inde Wiltsestrate tegen den Poel over tusschen de goede here Janne Pynnoc rydder ende der weduwe Jans wilen Samp den welken nu besiet hier Wouter van Voshem jairlix op xvi sch

es te weten dat desen wijngert na de doot des voors hier Wouters toecomen sal der vors Pietanentien ende men es der kercken van Sinte Gertruyden deraf sculdich jairlicx op viii gelten wijns ende hier af es een instrument ende van vutdaghen

f 217r

Roesselberch

Ierst aen ende op eenen wijngert here Jans van Sinte Guerix rydder gelegen opden Roesselberch tusschen de goeder heren Coenraets vander Meren doctors in beyden rechten ende ridder gelaten met testament v s v d bon

Item op eenen wijngert wilen Jans van Winxele nu heren Coenraets vander Meren ridder opden voirs Roesselberch gelegen tusschen de goeden voiers des voirs heren Jans van Sinte Guerex rydders gelaten met testamenten v s v d bon

Item op eenen wijngert gelegen op Roesselberch tusschen ...

toebehoirende Fissende priors woenenge opte Biest bij Sint Jacobs kerchoff gelaten met testamente iiii s bon

Item op eenen wijngert Henricx van Vlaenderen opten voirs Roesselberch gelegen tusschen... i cap

Ierst op eenen wijngert toebehoerende Peter de Naen gelegen tusschen de Borchpoirte ende Ulakepoirte tusschen ... i vierdeel wijng

It. op eenen wijngaert dair bij wijlen Joris Geluck nu Jans van Bollor i vierend wijns

It. eenen wijngaert Jans opden op tstukken tusschen Andriese vande velde ende de wed. Henricx ervor i vierendeel wijns

f 31

Belanden

In opten Wijngaertberch ald. gelegen toebehoirs mijne heeren van Sinte Geertruyde xviii s bo.

Niet gefolieerd

Item here Jan Hochmesse heeft genomen teghen de heren van Sinte Gertryden den Jansberch soe hij gelegen es tusschen den selven here Janne ende der heren lant ende tonderpande sijnen wijngart dernevenen gelegen ende noch een half dach lants tinden neven der heren goet ende neven Jan hier... vii d i cap

f 73 r

Nieustrate

Item de weduwe van m Adriaen van Audenairde van hairen huuse hove wingarde ende andere toebehoirten geleghen opt eynde vande Menstrate tuschen die goeden des godshuys van Sinte Claren ende den kerckhof van Sinte Machiels vallende tot Kersmisse i cap

Vetterije

Item Librecht van Maelcote van sijns huijse hove ende wingarde met andre sijne toebehoirten geleghen teghen Peter Aelbrechts over tuschen die goeden... vallende te Kersmesse v lb p

Sluystrate

Item Jan Rogge auwe van sijnen huuse hove wingarde ende andre sijne toebehoirts geleghen inde Sluystrate onder die borch tuschen die strate gaende onder die Vijlerberch ende tuschen straetken gaenden ten Sluysputte wat vallende te Kersmesse viii s bone iii lv p ii cap valent xii st i blc vi te

op dUlake

Item mijn vrouwe vanden Tympele van hueren boomgairde geleghen op d'Ulake tuschen die Dijle aldair lopende ende die stadt veste vallende tot Kersmisse ... vi lib p vz iz st. xii te

Item deerfg Gorys Hubrechts vanhueren huuse hove boomgairde ende andre sijne toebehoirte geleghen op dUlake tusschen die goeden vallende tot Kersmisse vii s bone vi s p vi cap vz xxii st vi te

Dit zijn die wijnpachten diemen den goidshuuse schuldich is van desen jaire

Ierst Peters de Naen deerte vanhueren wingairde geleghen ter Ulake poirten weert buyten die Borch poirte tuschen die goeden vallende tot Bamisse i vierendeel wijns

Item Jan Staels van sijnen wingairde geleghen buyten de Ulake poirten ter plaetsen geheeten.... tuschen die goeden vallende tot Bamisse i vierdeel wijns

Item Andries vanden Velde van sijnen wingairden geleghen opt Steenken tuschen die goeden de kinderen van Airden van Kees ende die hoeden van Gielis Lenairts eerffg. vallende tot bamisse i vierdeel wijns

Item deerffg Jacops de Sprengere cum suis van eenen dachmel lants soe landt soe wingart geleghen die goeden vallende tot Bamisse een half tonne wijns

Nieuwrode

Item Mathijs Meys als ghichtdragere vander hoeven ter Lynden houdende tsamen viere boendren iiz dachmael xliiiz roeden soe lant ende wingairt toebehorende diversche persoone vallende te Kersmisse xxiii d bone

Item Arndt Goly ende die soone van Lysbeth vander Straten als gichtdragers vander persoonshoven gelegen te Houwert houdende tsamen vii boendren i z dach xxvii roeyen soo landt bempt ende wingairt toebehorende diversche personen vallende tot Kersmisse xxii d bone iii ingeren ii cap iiii hal ende iii spillen vlas

RAB KA 10530 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Aarschot

1410

f 4v

Bonewijc

Item Reynere Vervotsen van sinen huse neven Aert Bertels wigaert in deen side ende Heynric Walscaert in dander side vallende te Sinte Maertens misse iiii lb.

f 18 r

Item Willelmus Winter de vinea sua super monte. dictum Couterberch iuxta vinea Gosiuni z Marg. de Spreed x s

Item idem Willelmus de vinea iamdca. x s

RAB KA 10534 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Leuven

1415

f 17 r

subta Roeselberch

Item Augustina de Ghemp qoda. des uas et uxor Wilhel. de Ghemp de vinea et terra qd Ard. de Hombeek Fulloms subta vinea dm. duc. Brabantio sit. inter bona ludoci Absolovens et bonna ibidem sd ii cap¹⁹⁶

Item Henrica Meys syet et Henrica in Jacht van Wilder faber de vinea qd. Philippe sWigharders super Cortegroeve i cap¹⁹⁷

196. Zie ook RAB KA 10535, II, f 17v.

197. Zie ook RAB KA 10535, II, f 17v en KA 10365, 1417.

RAB KA 10535 : Cijnsboek Sint-Geertrui : Leuven

1440

Deel II

f 4v

Peperstrate

Item Symon van Bollenborne de vinea sua sita inden Bruel inter bona ipsius et bona Henrici vande Grate xxx s pay

f 5r

Groeve extra Lovan.

Item uxor Henrici vanden Grate de di. bonnario terre sito retro Groevam subta vinea inter bona Godefridi Kersmekers et bona Walter de Lare ii s ii cap

f 17r

Proefstrate

Item Johannes Keyenoghe in strata perpositi de persorio suo cunfius perticien iuxta Roesselberch extra Lovanium inter bona duor. Sinte Gertrud. et dme. de Harme v s v cap

Item Mathys inde Tesche de vinea sua dta. ter Clusen ii lb ii cap

f 17v

Item Augustinis de Ghempe cum socys suis de vinea et terra arabili qdam Ar.de de Hombeke inter bona Judoci Abseloens et vicum ibidem... ii cap¹⁹⁸

Item Henricus Hermeys et Henrico inde Jacht faber super conv. de Dorpstrate de vine qdam Philippi wigheerders i cap¹⁹⁹

198. Zie ook RAB KA 10534, f 17r.

199. Zie ook RAB KA 10534, f 17r en KA 10365, 1417.

15de eeuw

f 8v

Doer de buteste Borch porte

Item Gheert Fasont van enen stuck lants ghelegghen onder den Roesselberch ende was een persse buten Loven tusschen de goede des Godshuys van St Gertrude op deen zijde ende die van Bethleem op dander zijde op de strate inde woette vand Roesselberghe op dander zijde v s boen ende v cap

f 10r

Over dander zijde vande straten aende brugge

Item Joest van Oerbeke van iiii oft v huysen hoven ende wijngaert metten toebehoerten ghelegghen tusschen de Dile op deen zijde alwaste aende brugghe ende een groet huys behorende aen den selven Joest ende placht toe te horen Hendricken vanden Houte ter ander zijde Jo Naert. xlix s iz d boe. iii cap

f 15v

Over de Sluys brugge

Item Ghylis Biestman nu die weeduwe van syne huysen ende hove ghelegghen tusschen die goed ende es eenen grooten bogaert Vrancx Billemaerts wijlen Dirick van Langro op den zijde en de ter schlusbruggen waert ter ander zijde Naert. v s boe.

1582

f 1r

Register van onsen Gena. heere den Bissh. van Luyck van sijnen renten, chijnsen, cappuynen, in terwe, coren ende haeveren binnen zijn dorp van Hougaerden hem jaerlijcx tot Sint Andries vallende ende vierschijnende vernieuwt by Jan Remwaet als rentmeester van voers mijn heer int jaer xv c lxxxii

Inden ierste Gruylant daer van elck boender schuldich es xii z stuivers

f 3v

Marie van Haecx te vorens Goirt van Haecx xxv roeyen lants, te voren wijngaerts voren den langen wijngaert regenooten kloister van Averbode, tstraetken leydende naer Schoer ende Sebastiaenen sWilden ter iiide xxv

f 5r-v

TCappitel van Hougaerden te voren Henrick Schets 3 dachmael zoe lant soe wijngaert int Fostel belegghen regenooten tsheeren straeten, Jan Rixens ter tweede ende die zelve Henrick Schets ter derden ende Joris Berwouts ter vierden xxx

f 7r

Jan vanden Putte te voren Jan van Minsel xvi roeyen lants eertyts wijngaert int Fostel beleen regenooten Lysbeth Laenen, Lysbeth Puttuets derffgenaemen Willem Jourbouwens ter iide

f 10r

Luytslach chijnsendaer van elck voender schuldich is een stuijver

Antonis Petten weduwe te vorens Pieter Petten xviii roeyen zoe lant als wijngaert int Hellicht goet tAelst regenooten derffgenaemen Henrick Raymaeckers teenre tsheeren straete ten iide Henrick vanden Kerkhoff ter iide ende Jan Astels ter iiiide

die hellicht van xv plcq

Willem van Helesim te voren Luireys Schets xxxvi roeyen wijngaerts int Hellicht goet belegen regenooten Dionys Vaes teendere Henrick vande Kerckhoff ter iide tsheeren strate leyende van Aalst naer Couwenbergen xv plc

f 11r

Jan de Zuyper te vorens Thomas Ghijs drye vierendeel zou wijngaert als lant belegen inden Ovelaerschen berg regenooten Barbara vander Nyenwermolen teender Geert van Molle te tweedere ende Goirdt Bellens ter derde i obulus

f 13r

Anthonis van Molle te voren Goessen van Mol Goess. soen xxxvii roeyen wijngaerts inden Keyenberch regen. Henrick vanden Kerckhoff teender Maria van Molle Jans dochter ter tweedere Peeter van Goidsnoven ter derden

ii gr lichts

f 13v - 14r

Die geruen mr Anthoen de Merlant xxv roeyen lants eertyts wijngaert op Keverloo belegen regenooten Henr. van Linter erffgenaemen teendere Henrick Coucaerts erffgenaemen ter twedere ende Joes Tristmans te iide xiii grot

f 14v

Die zelftne (Adriaen Thuins) te voren Jan Coopmans een dachmael zoe lant zoe wijngaert regenooten tGasthuys van Thienen teendere die taeffel van thienen in twee ander zyden ende derffgenaemen Henricx vander Nyeuermolen ter vierdene ii d

f 16v

Willem metten xxv roeyen wijngaerts inden Keyenberch regenooten Aerdt Diethouwers teender die Quernstraet ter tweedere Pieter vanden Spich ter derdere enden Willem voers ter iide iii d.

f 17r

De weduwen Symon Bregant te vorens meester Barthelen van Herbergen die hellicht van een dachmael wijngaerts belegen inden Ouden Wijngaert regenooten derffgenamen Pieters van Herbergen teender Pieter Box ter iide ende Jooris Berwouts ter iide iii d

Jan Rixens te voren Jan Box xxv roeyen lant eertijts wijngaert belegen inden Pettenberch regenooten Antonis Honts teender ende Jooris voers in twee ander zijden iii obulus

f 17v

Goirt Bellens xxv roeyen wijngaerts inden Overlaersche berch regenooten Jan die Zuyper teender ende derfgen. Henricx van Molle te ii andere zijden i gr. lichts.

f 18v

Die erffgenaemen Henrick Tristmans van Autgaerden xxxiii roeyen wijngaerts op Keveloren berch regenooten Henr. Trullekens in twee zijden ende Jans van Tricht erffgenaemen ter iide viiz ligh.

f 19r

Goris van Goidsnoven xii roeyen vuyt xxxvii roeyen wijngaerts belegen inden Keyenberch regenooten Anthonis vanden Gale teender Matthijs Panis gerven ter iide ende Goirdt Joirdens ter derdere i groot lichts

f 19 r-v

Henrick vanden Kerkhoff xxxvi roeyen wijngaerts belegen inden Keyenberch regenooten Anthonis de Molle teendere Jans Tristmans te iide Maria van Molle Jans dochter ter derden

tderdendeel van i d

f 20r

Henrick Nullekens te voren Jan Nullekens xxv roeyen wijngaerts belegen op Keverloo regenooten die zelve Henrick teender Henrick Vlemincx te iide ende die weduwe Henrick Tristmans ter iide v ligh iiz d

f 22r

Derffgenaemen Geerts van Molle te vrons Henrick vander Nyeuwermolen xxv roeyen wijngaerts vuyt iii dach belegen inde Overlaerssche berch regenooten Jan die Zuijper teendere Stas van Gerven ter iide ende die gerven Phlips vanden Nyeuwermolen ter derden

f 22v

Peeter van Goidtsnoven xviii roeyen wijngarts inden Keyenberch belegen regenooten Berthelen Pieters teender derffgenaemen barthelen Panis ter iide Aerdt Diethouwers ter iide ende Reynier vanden Spick ter iide ii groot lichts

f 24v

Jan Ralens te vorens Jan Everaerts van xxv cortte roeyen wijngaerts op Keverloo regenooten Henrick Vlemincx teender, tpeken naer Thienen loopende ter iide ende Henrick Nullekens ter iide

f 26v

Lodewijck Druijs te voren Andries vande Putte erffgenaemen xxv roeyen wijngaerts ende lants achter Houthem opde zijde naer Hougaerden regenooten Goris Druijs inde eendere tvoetpat vanden Heyen naar Thienen ende de zelve Lodewijck iii ligh.

f 31r

Derffgenaemen Henricx Raeymaeckers van xviii roeyen wijngaerts int Hellicht goet gelegen regenooten in Assels tsheeren straete ende viiz plecken

f 31v

De erfgenaemen Henrick van Linther iii dachmael lants voertijt wijngaert op Keverloo belegen regenooten diefg Jan van Beaulieu ter eender Henrick Wellens ter iide Henrick Vlemincx van Merum Zittert ter iide ende Peeters de Becker ter iide zijden iii d.

f 33r

Henrick Frerix te vorens Wouter Laens gerven xvi roeyen lants eertijts wijngaert inden Grimminck belegen geheeten Yken Muijnen wijngaert regenoten tvierend-eel van i Lig

Jooris Frerix erffgenaemen xviii roeyen wijngaerts int Hellicht gelegen regenooten Jan Assels Bernard de Rijcke ende derfenaemen Henrick Raymaeckers ter iide viiz d

Lambrecht van Herbergen te vorens Peeter van Herbergen xxv roeyen lants eertijts wijngaert inden Ouden Wijngaert gelegen regenooten Symon Berguns Louck Druijs Claes de Welde ii groot. it.

f 33v

Henrick van Herbergen Willems sone van Thienen enen sins te vorens Geert Jan ende Geert Houts ende erfgenaemen lxxv roeyen lants voertijt wijngaert inden Pettenberch belegen regenooten Joris Berwouts ter iide Willem Druijs ter iide i negeren.

Servaes de Rycke te vorens Cathlijn Michiels siin svrouwe Jans Laenen van xxxvi roeyen wijngaert ende lant int Hellicht geet tot Aelst belegen regenooten tsheeren straete teendere die gerven Jooris Freix ende Henrick vanden Kerckhoff ende tpedeken naer den Cop leyende die hellicht van xv plecken

Die zelve te vorens Goirs Frerix erffgen. xviii roeyen wijngaerts int Hellicht geet voers regenooten die voers Servaes derffgenaemen Henrick Raymakers derffgen Joris Frerix ende tsheeren straete. viiz d

f 34v

Gooris Beys erffgenaemen te vorens Servaes van Goidtsenoven x roeyen lants voertyt wijngaert te nerm bij Maria van Tricht regenooten Henrick Thielens ter i dMoelepat van Nerum naer Schore ter iide Jan Wisman ter iii

f 35r

Goris van Goidsenoven ende Jan Wisman xxxvi roeyen landts eertijts wijngaert inden Keyberge gelegen regenooten des Goris ter eenre Jan van Tricht ter tweedere ii grooten licht

f 35v

Geerd van Osmael Willems s te vorens Cathelijn Vlemincx xxv roeyen vuyt een half dachmael lants eertijts wijngaerts inden Grooten Berge belegen regenooten tWelpat leyende van Nerum naer Schoer ter eenre Dronijs Vaes in twee zijden ende Goerd van Osmael ter iiiide

f 37r

Schijnsen in enen ende terwen daer van elck boender schuldich is een molevat ende tderdedeel van een molevat terwe een halster haevere ende xxv groot licht goet gelt

f 41r-v

Hyerman Meskens te voerens Michiel Meskens lxxx roeyen wijngaerts inden Gruninck belegen regenooten Andries de kinder teendere Steven Swilden ter iide ende tsheeren straete ter derdere

f 42v

De zelve te vorens Goris van Goidsnoven xxii z roeyen wijngaerts inden Gruninck regenooten Peeters vande Haegendoren erffgenaemen teender den Cauterhoff ter iide ende Peeter Craetsarts ter iide

f 43r-v

Marie van Molle te voren Jan van Mol Henricks xxv roeyen lants eertijts wijngaert inden Grootenberch regeooten Ghijs Horenbeke Goirdt van Osmael ter iide die straete van Schore naer Nerum ter iiide ende Goris van Goidsnoven ter iiiider

f 43v

Die zelve (Maria van Molle) te vorens Jan van Mol xxv roeyen wijngaerts int Fostel belegen regenooten Henrick Schels teeder Claes die Welde ter iide ende Jan Ripens ter iiide die gerven jonckr Olivier vander Noot ter iii

f 43v-44r

Andries die kinder xxv roeyen wijngaerts inden Gruninck regenooten Peeter Swilden teender Jan Metten ter ii den Joanna Vreven ter iiide ende Lambrecht Claes ter iiiide

f 44r

Die zelve Moreels noch xxxiiiz roeyen lants eertijts wijngaert belegen inde Mulckedelle regenooten Phlps Bieten derffgenaemen Pauwel Ingels ende die Busschop ter iiide

f 44r-v

Die selve Moreels noch xxxiiiz lants eertijts wijngaert in die Mulckendelle voers regenooten tsheerenstraete mr Wouter Ingels ende Robert Sastre

f 45r

Die zelfne (Mathijs Taverniers) noch xl roeyen wijngaerts inden zelve berch regenooten Goris van Goidsnoven ter eender Aerdt Diethouwers teriide die gerven Matthijs Panis ter iide ende Henrick vanden Kerckhoff ter iiiide

f 46v

Die zelve (Dionys Vaes) te vorens Jan van Molle voirsys xxvi roeyen lants eertijts wijngaert belegen inden Grootenberch regenooten Sinter Bijstien aultaer teender Maria van Molle ter iide Jan Lanen ter iide zijden

Die zelve te vorens Wouter van Goidtnoven xv roeyen wijngaerts vuyt xxx belegen inden Grootenberch regenooten Jan Metten teender tsheeren straete leyende van Nerum naer Schoer ende Marie van Molle Jans dochter ter iide

f 46v-47r

Die zelve (Dionys Vaes) te vorens Jan Thielens xxv roeyen lants eertijt wijngaert inden Grootenbergen belegen regenooten de Ameloo straete ten le Lieven van Goidsnoven ter iide ende de zelve Dionys ter iide

f 47r

Goris van Goidtsnoven Wouters sone te voren Wouter van Goidtsnoven xv roeyen wijngaerts vuyt xxx inden Grooten berch gelegen regenooten Jan metten teendere Goirdt van Osmael ter iide Marie van Molle ter iie sheeren straete ter iiiie

De selve noch xxii roeyen lants eertijts wijngert inden zelve berch regenooten Matthijs Taverniers teendere Jan Assels ter iie ende Aerdt Diethouwers ter iide

f 47v

Dionijs Vaes ende Goris van Goidsnoven te voren Jan vuytten Bergen z dach. vuyt een dachmael lants te vorens wijngaert belegen inden Grootenberch regenooten Matthijs Taverniers Henrick Joncvrouwens ter iide ende derffgenamen Aerds van Molle ter iide Jan Houts weduwe ter iiiide

f 48v

Henrick Panis xxv roeyen lants eertijts wijngaert inden Keyenberch belegghen regenooten die Quernstraete teender Aerdt Diethouwers ter iide ende die gerven Jans van Molle Goerts ter iii de

Peeter Schricx ter vorens Willem de Welde xxiiiz roeyen wijngaerts inden Gruninck belegen regenooten derffgenaemen Joanna Vreven teender die busschop ter iide ende die gerven Wouter Comans ter iide

f 49r-v

De selfsne (Henrick Schots) noch xxv roeyen wijngaerts int Fossel belegen regenooten die voers Henrick teendere Marie van Molle Jans dochter ter ii Jooris Berwouts ter iiiide

f 49v

Dierfgenaemen Jans Billen xxix roeyen lants eertijts wijngaert int Fossel belegen regenooten Goris Mertten in twee zijden tMolenpat van Mulcum naer Schoer loopende ter derdere ende Henrick Schets ter iiiide zijden

f 50r

De selve (derfgenaemen Wouter Fonteniers) tevoren Lambrecht Fonteniers erfgenaemen z dachmael xxix roeyen lants eertijts wijngaert regenooten die Meystraet teendere Lieven van Goitsnoven ter iide ende de voers erffgenaemen ter iiide zijden

f 50v

Peeter vanden Hagendoren te vorens Peeter vanden Hagendoren gerven xxii roeyen wijngaerts inden Gruninck regenooten heer Gielis van Goidsnoven teender Philips Bierten ter iide sheeren straet leyende van Mulckum naer Houthem ter iiide

f 52r

Willem Metten xxii roeyen wijngaerts inden Keyberch belegen regenooten Aerdt Diethouwers teender Willem Laddon ter iider die Quernstrate ter iider ende Willem Metten voers ter iiiiden

f 53r

Even ende Terwen

Jan Papen te vorens Henricx Papen erffgenaemen z dach. som landt som wijngaert eertijts in twee parcheelen belegen inden Overlaerschen wech regenooten Willem Petten erffgenaemen teendere Adriaen Thunis ter twedere Peeter van Vileers erffgenaemen ter iiide ende Stas van Gerven ter iiiide

f 53v-54r

De selve (der erffgenaemen Willems van Molle) te vorens Jans van Molle erffgenaemen noch x roeyen vuyt vijftich roeyen wijngaerts inden Grooten bergen belegen regenooten tsheeren straete van Aelst naer Schoer Baudewijn van Molle ter iide Geert van Osmael ter iide ende Henrick vanden Kerkhoff ter iiiide

f 56r

De zelfne (Henrick Everaerts) een dach. lants ende wijngaerts inden Grootenberch regenooten sheerenstraete van Aelst naer nerum Goossen van Molle, Henrick zelve in twee zijden ende Goirdt Frerix erffgen. inden vierde zijden.

f 57v

Peeter Swilde te vorens Pauel Ingels iii dach wijngaerts inden Gruninck regenooten sheeren straet teendere van Mulcum naer Houthem leyende teendere

f 61r

De zelve (Die Bogaerden van Overlaer) drij dachmaelen lants onder tCloister wijngaert belegen regenooten Peeter Berwouts teendere die Vloetgrachte ter iide Stas van Gerven ter iide tPrebende lant ter iide

f 61v

Symon Petten erffgenaemen xxxii vuyt xlviij roeyen wijngaerts inden Keyserberch belegen regenooten Adriaen Thuins teender ende tandere die Gerven van Walsbergen ter iiden ende derffgenaemen Frans van Paemel ter iiiide

f 61v-62r

De zelfne tOvelaer xxv roeyen lants eertijts wijngaert inden Keyserberch belegen regenooten Jan Paepen van Ovelaer ter eendere Andries Thonis ter iide Jan Pape Cornelis s ter iide ende Lyon Maricx ter iiiide

f 62r

Adriaen Thunis te voren Symon Petten xvi roeyen wijngaerts vuyt xlviij roeyen belegen inden Keyserberch regenooten Adriaen voers teender Jan Papen van Oirbeke ter iide jonkvr stas gerven ter iide deerffg Symon Petten ter iiiiden.

f 63r

De zelfne (onse gena. here) xxv roeyen lants eertijts wijngaert inden Gruninck tsheeren straete van Mulckum naer Houthem derffgenaemen Pauwel Ingels ende Jan vanden berghe.

De zelfne te vorens Jan Leempoels xlii roeyen wijngaerts nu lant int Fossel gelegen regenooten mr Wouter Ingels teendere derffgenaemen Pauwels Ingels ter iide Goris Metten ter iide Robeert Fastier ter iiiide

f 64 r-v

De zelve (Jan Mertens) te vorens die zelve van Tricht xxxii roeyen wijngaerts int Dieffpeken regenooten tsheeren straete teendere Dionys Vaes ter iide Willem van Heylesim ter iide ende Henrick van Goidtsnoven ter iiiide zijden

f 64v

De zelve te vorens de zelfne van Tricht xx roeyen wijngaerts inden Grietenberch regenooten tsheeren strate teendere Ghijs Horenbeke ter iide Goris van Goidsnoven ter iide ende Marie van Tricht ter iiiide zijden

Die zelfne te vorens Cathlijn Vlemincx xxv roeyen vuyt lxxv roeyen wijngaerts inden Voet regenooten tsheeren straete ieender Peeter van Goidtsnoven ter iide ende Baudewijn van Molle ter iiide

f 65v

De selve (Baudewijn van Molle) x roeyen wijngaerts inden Grootenberch regenooten tsheeren strate teendere Geert van Osmael ter iide Henrij Jaspars ter iiide vz Henrick vanden Kerckhoff ter iiiide

De selve xx roeyen wijngaerts inden Grotenberch regenooten Marie van Tricht teender Matthijs Candries ter iide Goirdt van Osmael ter iide zijden

f 65v-66r

Die zelve xxv roeyen wijngaerts vuyt lxxv roeyen comende van Cathlijne Vlemincx inden Voet regenooten tsheerenstraten teender Jan Merттens ter iider Sebastiaen Swilden ter iiden

f 66r

Die zelfne te vorens Wouter Comans xxv roeyen wijngaerts inden Gruninck belegen regenooten Goris van Molle teender Angel Peeters ter iide Jans van Osmael ter iide ende Reynier vande Spich ter iiiide zijden

Die zelve te vorens Jan van Molle Willemss xxiiz roeyen wijngaerts belegen op die Hoobeke regenooten Vranck Laenen teendere derffgenaemen Jan Tristmans ter iide ende Goirdt Frericx ter iide zijden

f 67v

De selve (Gijsbrecht van Horebeke) xiiz roeyen lants iertijts wijngaert int Dieffpeken regenooten tMolenpat van Mulcum naer Schoer teender Aerdt Nijs ter iide ende Aerdt Diethouwers ter iide

f 70v

Matthijs Tristmans te vorens Goirdt Frerix erffgenaemen xl roeyen lants belegen inden langen wijngert regenooten Willem Swilden ter eendere tsheeren straete leyende naer Neiunbosch ter iide Dionys Vaes ter iide ende Ghijs Horenbeke ter iiiide

f 71r

Anthonis Petten weduwe een dach ende xxiii roeyen zou wijngaert als landt belegen int Dieffpeken regenooten tsheeren straete teendere Barthelen Peeters ter iide Jacob Schoelaerts ter iide Gijs Horenbeke ter iiiide zijden

f 72r-v

Die zelfne (Goris Metten) vijff vierendeelen landts ende wijngaert in die Melckedelle belegen regenooten Willem Metten teendere Cathlijn Beys ter iide ende tsheeren straete ter iide

f 72v

Aerdt Buntincx xxxi roeyen wijngaerts inden Gruninck belegen regenooten Jan die Welde teender Steven Buerten ter iide tsheeren straete van Mulckum naer Houthem leyende ter iide ende Baudewijn van Molle ter iiiide zijden

Vranck Laenen te vorens Mubilia Jourbouwens xxviii roeyen lants eertijts wijngaert opden Cop te Amelroo reg. die gerven Joris Frericx teender sheeren straet leyende naer Schoer ter iide heer Rochus Tristmans ter iiiide ende Vranck voers ter iiiide zijden

f 73v

Die zelve (Henrick van Kerckhoven) te vorens Goris van Molle xviii roeyen wijngaerts inden Grootenberch regenooten tsheeren straete leyende vuyt Nerum naer den Cop Nerum derffgenaemen Willems van Osmael ter tweedere heer Rochus Tristmans ter iiiide ende Baudeijn van Molle ter iiiide zijden

f 74v-75r

Vranck vanden Berge Janss drye vierendeelen lants eertyts wijngaert int Fossel belegen regenooten die voers Stas teendere Claes de Wele ter iide ende die gerven Adriaen Everaerts ter iide

f 75r

Henrick Schets xxv roeyen wijngaerts belegen inden Gruninck regenooten die Busschop teender Peeter Schoirx ter iide Peeter Swilden ter iide ende Lambrecht Thunis ter iide

f 77v

Giert van Osmael willems s z dach lants eertijts wijngaerts inden Grootenberch regenooten tsheeren straete in twee zijden Henrick vanden kerckhoff ende Giert van Osmael ter iiiide zijden

f 79r

Die zelve (Andries Dauwe) viii roeyen ende tderdepart van een roeyen wijngaerts comende van Cappittel van Hougaerden belegen in die Spinnberdelle regenooten die gerven Jans van Autgaerden in twee zijden Henrick Schets ter iide ende die Vloetgracht ter iiiide zijden

f 79v

Die gerven Willem Ralens te vorens Henrick Ingels die hellicht van een dachmael ende ii roeyen zou hoff als wijngaert waerop een huys te staen plach belegen op die beke regenooten die gerven Henrick Vrints ter iide Andries Dauwe ter iide ende die gerven Michiels Brans ter iiiide

f 80v

Die zelve te vorens Jan Ingels z dach vuyt een dach lants belegen tot Aelst rege-
nooten Matthijs Taverniers teender tvoetpat leyende naer de wijngaerden ter iide
ende Dionys Vaes ter iide

f 81v

Die zelve (Claes die Welde) noch xxv roeyen wijngaerts int Fossel belegen heer
Merttens van Wilre erfgenaemen teender erffgenaemen Goirdt van Bost ter iide
ende Claes voers ter iide

f 82v

Die zelve (der erffgenaemen Joris Frerix) lxxv roeyen wijngaerts inden Keyenberch
belegen regenooten tsheeren straete van Aelst naer Schoer in twee zijden derffge-
naemen Jans van Molle Goris s ter iide ende Peeter Scrix ter iide

f 85r

De zelve Goirdt Frerix een dachmael wijngaerts belegen inden Grootenberch reg-
nooten Angel Peeters teendere Goirdt van Osmael ter iide ende Jan Assels ter
iide

f 85v-86r

Corijn Straetborchs te voren Goossen van Molle Goossens lxxxviiz roeyen wijn-
gaerts inden Grootenberch regenooten Aerdt Diethouwers teender Goris van
Goidtsnoven ter iide ende Goirdt vande Putte ter iide

f 86r

De zelve (Willem Swilden) te vorens Cathlijn Vlemincx xx roeyen ende tderdendeel
van een roey wijngaerts inden Grootenberch belegen regenooten Marie van Tricht
in twee zijden Goirdt van Osmael ter iide ende Sinte Genoveva altaer ter iide

Lambrecht Goirts te vorens Peeter Goirts xxv roeyen wijngaerts inden Mulckedelle
belegen regenooten die zelve Lambrecht in twee zijden ende tMolenpat van Mul-
cum vaer Schoer leyende ter iide

f 87r

De zelve (Lambrecht Goirts) te voren Jan Bieerten Vranck s xxv roeyen wijngaer-
den inde Gruenincx belegen regenooten derffgenaemen Goris van Goidtsnoven ter
eendere ons ge. heeren ter iide den zelffen Lambrecht ter iide

f 87v

Jan Laenen te vorens Cathlijn Vlemincx ende Willem van Herbergen xlvi roeyen
zoe lant als wijngaert in die Spinnvedelle regenooten Giert van Hierbergen teen-
dere Steven Bierten ter iide die Vloetgracht ter iide ende sheeren straete ter iide

f 88r

Die zelve (Angel Peeters) te vorens Goossen van Molle Goossens s xxxiii roeyen een derdendeel van een roeyen wijngaerts den Gruninck belegen regenooten Marie Panis ter eendere Goris Druys ter iide Peeter Schricx ter iiide ende Jan van Molle Goossens s ter iiiide

De zelft te vorens Kerst Doggen xxxvi roeyen lants eertijts wijngaert op die Hoochbeeke regenooten Ghijs van Horenbeke Jan van Molle Goossens s Dionijs Vaes Lambrecht Fonteniers.

Jan van Molle Goossens s tderdendeel vanhet voers z dachmael wijngaerts regenooten Ingel voers teender Badewijn van Molle ter iide Herman Meskens ter iiide ende meester Wouter Ingels ter iiiide

f 88v

Henrick Thelens te vorens Aibraham Adaems ende Goris van Molle erffgenaemen xc roeyen lants te voren wijngerts inden Fierinck regenooten Henrick voers teendere derffgenaemen Thomas Berwouts ter iide Peeter Swilden ter iiide ende die weduwe Jan Panis ter iiiide.

f 89r

Die zelfne (Steven Bierten) te vorens Willems van Herbergen erffgenaemen xii roeyen vuyt lxi roeyen wijngaerts inden Spinneverdelle belegen regenooten Jan Laenen teendere Willem van Herbergen te tweedere ende sheeren straete ter iiide zijden

f 90r

Lambrecht Thunis xxv roeden vuyt z dach. wijngaerts inden Gruninck regenooten derffgenaemen Jan Comans teender Jan vanden Berge ter iide Peeter Swilden ter iiide ende derffg Pauwels Ingels ter iiiide

f 90v

Aerdt Buntincx te vorens Lijsbeth van Osmael xxxi roeyen wijngaerts belegen inden Gruninck regenooten tsheeren straete teender Herman Meskens ter iide Jan van Osmael ter iiide ende Boudewijn van Molle ter iiiide zijden

Lambrecht Thunis z dach wijngaerts int Dieffpeken regenooten Anthonis Petten weduwe Berthelen Peeters ende derffgenaemen Wouter van Goidtsnoven

f 91r

Die zelve (Aerdt Diethouwers) te vorens Matthijs Panis een dachmael ende xl roeyen wijngaerts eertijts twee percheelen inde Grootenberch belegen regenooten die Keyberch straet van Aelst naer Schoer teendere ende die selve Aerdt ter iide Matthijs Taverniers ter iiide ende derffgenaemen Willems Mertens ter iiiide zijden

f 91v

Derffgenaemen Jans van Goidsnoven ende Marie van Herbergen xii roeyen wijngaerts vuyt die voers lxi roeyen belegen indie Spinnverdelle regenooten als voiren

f 92r-v

Die zelve (Peeter Swilder) huys ende hoff groot metten wijngaert iii vierendeelen xvii roeyen omtrent die Beke regenooten derffg Jan Panis Laureys Bertens ende tsheeren straet ter iiide

f 92v

De zelve te vorens Margriete Trismans xxv roeyen wijngaerts vuyt z dach int Dieffpeken regenooten Jaspas Trismans teenre Ghijs Horenbeke ter iide ende Anna Box ter iiide

f 92v-93r

Jaspas Trismans te vorens Margriete Trismans de hellicht van z dachmael wijngaerts int Dieffpeken regenooten Barthelen Peeters teendere Anita Box ter iide ende Aerdt Diethouwers ter iiide

f 93v

Die zelve meester Wouter te vorens Jan vander Beken xvi roeyen lants eertijts wijngaert belegen boven Mulckum regenooten tsheeren straete van Mulckum naer Houthem die zelve meester Wouter ter iide Andries de kinder ter iiide

f 94r

Marie vande Hiech te vorens Goirdt van Ex xxi roeyen lants eertijts wijngaert int Dieffpeken regenooten Henrick Thielens teendere Anna Box ter iide Dionys Vaes ter iide

f 96r

Die zelve (die erfgenaemen Antonis vanden Gale) een dachmael zou landt als wijngaert tot Mulckum regenooten Willem Metten teendere Goris van Molle Henricks s erffgenaemen ende het Molenpat naer Schoer leyende ende die Zele erffgenaemen ter iiide zijden

f 97r

Vranck Laenen i z dach huys ende hoff tot Aelst gelegen regenooten Goossen van Molle Henricks ter eendere Aerd Diethouwers ter iide tsheeren straete ter iide ende tstraeken eyende naer die wijngaerden

f 97v

Jan Joos te vorens Jan Peeters Lijsbeth ende Cathlijn Ingels xlviii roeyen wijngaert inden Gruninck te vorens in drye gedeelten regenooten Pauwels Ingels erffgenaemen sheeren straete ter iide derffgenaemen Claes Fonteniers ter iiide ende Goris van Molle ter iiiide zijden

f 102r

De zelfne (taeffel des Heyligen Geest van Thienen) z boender lants opden wech tCloister van Overlaer naer Houthem regenooten Stas van Gerven teender het Cloiser van Overlaer ter iide sheeren straet ter iide ende den voetwech daer doer loopende ter iide zijden

De zelfne noch zeven dach lants omtrent tCloister van Overlaeren wijngaert opden wech van Overlaer naer Schoer regenooten derffgenaemen Jans van Molle tCloister van Overlaer tsheeren straete ende Stas Gerven ter iide

Die zelfne z boender aenden voers wijngaert regenooten den zelfen wijngaert deenderen derffgenaemen Jans van Molle ter iide Peeter Berwouts ter iide ende afg. Jans van Goidsnoven ter iide

Die zelfne noch xxviii roeyen lants eertijts wijngaert in Lummendael regenooten derffg Thomas Berwouts teendere Willem Swilder ter iide ende die zelve taeffe

f 103r

Die zelfne (Goris van Goidsnoven Henrickss) xxviii roeyen lants eertijts wijngaert bijden Cop t Amerloo regenooten Vranck Laenen teender Aerd Diethouwers ter iide ende tvoetpat vuyt die wijngaerden naer den Cop leyende ter iide zijden

die zelfne te vorens Goris van Goidsnoven xviii roeyen wijngaert inden Grootenberch regenooten tsheeren straete leyende van Nerim naer Schoer Henrick vanden Kerckhoff ter iide ende Angel Peeters ter iide

f 104v

Jan Metten zone Augustijn Metten te voren Jossijn Nijs een dachmael lants achter de hoeven te Rommersom regenooten het wijngaerts straetken ter eendere ons ge. heer ter iide ende die straete van Geldenaecken naer Thienen ter iide zijden

f 108v

Henrick de Welde te vorens Michiel Meskens Laureys Everaerts ende Henrick Clabots huys hoff ende wijngaert aen hangende z boender eertijts dry percheelen regenooten tsheeren straete Goirt Frericx die jonge ende die erfgen Henrick Raymakers

f 109v -110r

Jan vanden Bergen te voren Janne vanden Bergen xxv roeyen lants te vorens wijngaerts belegen in Grunincx regenooten derffgen Pauwels Ingels ter ide Lambrecht Tonis ter iide ons g heer ter iide Jans Saeffaerts erffgenaemen ter iide zijden

f 110v

Henrick Thielens te vorens heer Janne Berwouts z dachmael lants eertijts wijngaert int Dieffpeken belegen regenooten tstraetken van Mulckum achter Nerim leyende Servaes de Reijcke ende

Andries Panis te vorens Willem Panis Jans s te Houthem erffgenaemen iii dachm lants eertijts wijngaert tsamen tot Houthem geheeten Sinte Cathlijne wijngaert reg Corijn Straetborchs ter eendere Vlierbeke in twee zijden ende tvoetpat van Hougaerden naer Hoxim leyende

Mijn heer den Commandeur van Beckevoort z boender lants achter de wijngaerden van Autgaerden regenooten ons g. heere in twee zijden die Elffdusent Meechden ter iide ende Goris van Hagendoren ter iiiide

f 110v-111r

Corijn Straetborch ende Franck vanden Broeck te vorens Vrancx vanden Broeck erffg. lxxv roeyen lants eertijt wijngaerts tot Houthem regenooten tCloister van Vlierbeke in twee zijden Andries Panis ter iide ende Gielis Box ter iiiide zijden.

f 112r

Machiel ende Cathlijn van Froonhoven te voren Machiel van Froonhoven xiiz roeyen lants eertijts wijngaert in die Spinnverdelle gelegen reg tsheeren straete Andries Dauwer ende Henrick van Herbergen

f 114r

Goirdt van Osmal te vorens Gossen van Moll. xxv roeyen wijngaerts inden Grooten bergen belegen regenooten Bauduin van Moll Goris van Goidtsenoven tsheeren straete leyende van Nerim naer Schoe

Aerdt Diethouwers te vorens Huijbrecht van Herbergen xxv roeyen wijngaerts in disPeele regenooten Servaes de Rijcke ter ie Bartelen Pieters ter iide Ghijs Horenbeeck ter iide ende Henrick van Goidtsenoven ter iiiide zijden

f 114v

Peeter Swilde te voren Abraham Adaems xxv roeyen wijngaerts inden Grunincx gelegen regenooten Laureys Bertens in twee andries de kinder ter derdere ende Jan Assels ter vierdere zijden

Marie van Tricht te vorens Cathlijn Vlemincx lxxv roeyen wijngaerts ende lants op die Boetstraete gelegen reg Henrick Thielens ter eendere Henrick van Goidtsenoven ter tweedere die Boetstraete ter derdere het Poelepat van Mulcum naer Schore

f 115r

Jans Saeffaerts erffgenaemen te vorens Jan Peeters Janss. xxv roeyen wijngerts belegen inde Grunincx hier voertijts twee parcheelen regenooten Andries de Kinder ter eender Jan van Berghe ter iide Henrick Fredricx ter iiide ende Jan Joos ter iiiide zijden

f 115v

Henrick de Welde te vorens Jan van Hazenberghe xxv roeyen lants eertijds wijngaert inden Keyenberch regenooten Willem Swilden ter eenre Henrick Panis ter iide Jan Imbrecht ter iiide ende Jan Ripens ter iiiide zijden

f 116r-v

De zelffne (Jan Laenen) weduwe te voren dezelve ips xiiz roeyen wijngaerts inde Spemordelle regenooten theerenstraete leyende van Kest van Heyst naer Schoer ter eendere

f 116v

Matthijs Paepe te vorens Jan Paepe xxv roeyen lants te vorens wijngaerts belegen inde Overlaersch bergen regenooten Leo Maricx ter eenre derffgenaemen Ariaen Thonis ter iide Elizabeth van Palme ter derdere

Adriaen Thonis weduwe te voren Willem Petten xxv roeyen landts eertijts wijngaerts inde Overlaersche bergen regenooten Leo Marix ter eenre tCloister van Overlaer ter iide die weduwe Jans Paepe ter iiide

f 117r

Rotrogghe

f 118r

Die zelffne (Jan) van Tricht xxv roeyen wijngaerts inden Crijckelberch regenooten derffg Servaes van Goidtsnoven teender Servaes vanden Spick erffgen. ter iide tsheeren straete van Nerim naer Schoer ter iiide.

f 119v

Berthelen Peeters te vorens Jan Peeters weduwe z dach wijngaerts inden Crijckelberch regenooten Lambrecht Peeters teendere Willem Metten ter iide ende tsheeren straete ter iiide

f 120v

Die zelffne (Matthijs Taverniers) xxv roeyen wijngaerts inden zelve berch (Crijckelberch) belegen regenooten Dionijs Vaes teender Liebrecht van Goidtsnoven ter iide Henrick van Mol Goossens s ter iiide ende tsheeren straete ter iiiide zijden

f 121r

De zelve (Willem Merten) xxv roeyen wijngerts inden Crijckelberch gelegen regenooten tsheeren straete van Mulckum naer Schoer teendere Bauduwijn van Molle ter iide ende Berthelen Peeters ter iide zijden

f 122r

Die selve (Baudewijn van Molle) te vorens Merten Merttens gerven xxv roeyen wijngaerts inden Crijckelberch belegen regenooten Willem Metten teendere derffgenaemen Corijn van Herbergen sheeren straete leyende naer Schoer

f 122v

Die zelve (Peeter van Goidtsnoven) te vorens Willem de Welde xxv roeyen wijngaerts inden Crijckelberch regenooten Matthijs teendere derffgen. Abraham Matthijs teendere derffgen. Abraham Mettens ter iide tMolenpat naer Schoer ter iide

f 123r

Die zelve (Ghijs Horenbeke) als boven noch xv roeyen vuyt lx roeyen wijngaert inden Langen wijngaert regenooten Angel Peeters teender sheeren straete ter iide ende Jan Tristmans ter derdere zijden

f 123v

Gooss van Molle Henrick s te vorens Goossen van Molle xiiz roeyen vuyt xxv roeyen wijngaerts inden Cryckelberch belegen regenooten derffgenaemen Gregoir del Motte teender Matthijs Vandermers ter iide ende sheeren straete leyende naer Schoer ter iide zijde

Derffgenaemen Gregoir del Motte die andere hellicht vanden voers xxv roeyen wijngaerts regenooten als voer.

Die zelfne (Jans Billen erffgenaemen) een half dach wijngaerts inden Langen wijngaert regenooten tsheeren straet teendere Henrick van Goidtsnoven in twee zijden ende Jan Goddon ter iiiide

f 124v

De zelve (Goris van Goidtsnoven) te vorens Wouter van Goidtsnoven noch lxvii roeyen wijngaerts inden Crijckelberch gelegen regenooten Matthijs Taverniers in twee zijden sheeren straete leyende naer Schoer ter iide ende tstraetken leyende naer Nerim bossch ter iiiide zijden

f 125r

Henrick van Goidtsnoven iii vierendeel xi roeyen lants eertijts wijngaert vuyt vii vierendeel belegen inden Kesbeke reg Jan Goddon ter eendere die Brumbosch ter iide Peeter van Goidtsnoven

De zelfne te vorens Peeter van Mollen xxv roeyen wijngaerts inden langen wijngaert regenooten tMolenpat leyende naer Schoer Angel Peeters ter iide ende die zelve Henrick

f 125v

Die zelve (Marie Tristmans) te vorens als boven xv roeyen vuyt lx roeyen wijngaerts inden Lange wijngaert

f 126r

Derffgenaemen Lambrechts van Hakendover te voren Jans Billen erffgenaemen z dach wijngaerts inden Langen wijngaert regenooten tsheeren straete ter eendere Jan Goddon van Thienen ter iide Henrick van Goidtsnoven Henricks s in twee andere zijden

Henrick Mettens te vorens Jan Tristmans xxv roeyen lants vuyt z dach eertijts wijngaert inden Cryckelberch regenooten Goirdt Frerix die jonge tMolenpat naer Schoer ter tweedere ende tvoetpat naer Schoer ter tweedere ende tvoetpat loopende naer Nerim bosch ter derdere ende Lambrecht Goirts ter vierdere zijden

f 127 r

De zelfne te vorens Goirdt Tristmans tderdendeel van z dach lants eertijts wijngaert belegen inden Kreykelberch regenooten Lambrecht Goirdts in twee zijden tsheerenstrate boven ende beneden ende tvoetpat naer Mulcum bosch

Jan Fredricx te borens Servaes vanden Spich xxv roeyen wijngaerts inden Crijckelberch belegen regenooten Librecht van Goidtsnoven in twee zijden Jan van Tricht ter iide ende tsheeren strate ter iiiide zijden

f 129v

deselfsne (Jan Trisman) xxx roeyen wijngaerts vuyt lx roeyen inden Langen wijngaerts belegen regenooten Henrick van Goidtsnoven erffg in ii Henrick Snijders ter iide ende tstraetken naer Nerim bosch ter iiiide zijden

1584

f 19r

Item opden xxien dach van november anno xv lxxxiiii soe es mijn eerw heer heer Franchois van Vlieden abdt des goidshuys van Percke geconveneert ende overcomen met Machielen vander Straten wijgaerder woonende als nu inde Ridderstrate binnen Loeven die welcke oick aenveert heeft loffelycken te werckene ende alsnu ... maende metten jaerwercke alsoe dat behoirt achtenhalff vierendeelen wijgaerts aenden Verlorencost gelegen boven Sinte Geertruyden persse den voirs goidshuyse van Percke toebehoirende met noch xviii roeden opde Calckenstraete gelegen oick den goidshuys toebehoirende welcke achtien roeden den voirs Machiel wercken sal voer een halff vierendeel makende tsamen negen vierendeelen wijgerts op dese conditien dat die voirs Machiel den selven wijgaert op sijne behoirlijcken tyt sal hoopen graven sincken alst van noode is haken sacaleren staken binden ende boghen breecken ende drouch hout oestenen meetten hande soe dat behoirt gelijk den wijgaert op zijnen behoirlijcken tyt behoirt geregeert ende gehanteert te worddene altijts ter visitatien vanden geswoerenen vanden selven ambachten waer voere de voers Machiel jaerlijcx hebben sal alsoe gewrocht sijnde van elcken vierendeel vijff Rensgulden ende van elck vierendeel dat hij sincken sal halff ghelt ende alsmen den selven wijgaert sal mesten oft den wijn snyt ende perst oft anders in dachuere werckene zal dat sdaechs voer sijn dachuere hebben sess st. ende een ghelte gesellen biers sonder meer, ende de reven metten corttelingen sullen wij selve hebben des moeten wij den hant leveren es noch conditie dat die voers Machiel den vors wijgaert die nu nyet gehoept en es sal ter stont moeten hoopen ende sal ten eynde vanden jaere den voers wijgaert al teenemael moeten gehoopt leveren ende sal noch schuldich sijn den vrede vanden selven wijgaert van grachten ende hagen wel onderhouden ende vermaken al sonder arch oft list dit is aldus gedaen in des voirs goidshuys herberghe byde Mudebrieven tot Loven ten daghe maende ende jaere als boven gescreven staet

DEEL VI. INDEX VAN DE ARCHIEFSTUKKEN

AARSCHOT BONEWIJC	PL	138
AARSCHOT COUTERBERG	PL	138
AARSCHOT HULSE	PL	083
AARSCHOT KOUTERBERG	PL	127
AARSCHOT van	N	083
Abdij van Averbode	I	080
Abdij van Averbode	I	141
Abdij van Florival	I	087
Abdij van Heylisse	I	078
Abdij van Heylisse	I	106
Abdij van Heylisse	I	107
Abdij van Heylisse	I	112
Abdij van Heylisse	I	112
Abdij van Heylisse	I	108
Abdij van Inde	I	119
Abdij van Inde	I	120
Abdij van Opheylisse	I	113
Abdij van 't Park	I	006
Abdij van 't Park	I	045
Abdij van 't Park	I	051
Abdij van 't Park	I	088
Abdij van 't Park	I	159
Abdij van Tongerlo	I	007
Abdij van Tongerlo	I	102
Abdij van Tongerlo	I	103
Abdij van Villers	I	044
Abdij van Villers	I	054

Abdij van Villers	I	066
Abdij van Villers	I	091
Abdij van Villers	N	099
Abdij van Vlierbeek	I	007
Abdij van Vlierbeek	I	008
Abdij van Vlierbeek	I	078
Abdij van Vlierbeek	I	083
Abdij van Vlierbeek	I	098
Abdij van Vlierbeek	I	155
ABSELOENS	N	035
ABSELOENS	N	037
ABSELOENS	N	039
ABSELOENS	N	043
ABSELOENS	N	139
ABSELOES	N	124
ABSELON	N	131
ABSLOEN	N	026
ABSLOEN	N	027
ABSLOEN	N	030
ABSLOEN	N	031
ABSLOEN	N	092
ABSLOENS	N	033
ABSLOENS	N	093
ABSOELOENS	N	117
ABSOELOENS	N	120
ABSOELOENS	N	059
ABSOELOENS	N	061
ABSOELOENS	N	065
ABSOELOENS	N	076
ABSOELOENS	N	121
ABSOELOENS	N	138
ABSOELOENS (ook ABSELOENS)	N	038

ACKERMANS	N	006
ACKERMANS	N	077
ADAEMS	N	125
ADAEMS	N	152
ADAEMS	N	155
ADINGEN van	N	009
AELBRECHTS	N	136
AERSCHOT van	N	119
AETRODE de	N	099
AEVEL de	N	102
AKEN de	N	094
AKEN van	N	037
AKEN van	N	045
AKEN van	N	059
ALARTS	N	113
AMERSIJNS	N	107
AMSSELAER van	N	081
ANDRIES	N	097
ANNELKOET van	N	033
ANTWERPEN	PL	070
APPELMAN	N	027
APPELMANS	N	041
APPELMANS	N	047
APPELMANS	N	048
APPELMANS	N	063
APPELMANS	N	087
APSOLOENS	N	119
ARENBERGE van	N	051
ARENDONC van	N	104
arme kinderen opvanghuis	d	025
arme vrouwkens	d	061
arme vrouwkenshuis	d	036

ARNE de	N	093
ARNO PETER de	N	093
ARSCOT de	N	096
ARTOIS (ook de WALE)	N	054
ASCHE vanden	N	093
ASSCHE	N	084
ASSELS	N	144
ASSELS	N	146
ASSELS	N	151
ASSELS	N	155
AST	PL	111
ASTELS	N	141
AUDENAIRDE van	N	136
Augustijnen	I	099
AUTGAERDEN	PL	155
AUTGAERDEN van	N	150
BABYLONIEN van	N	024
BAERS	N	056
BAERSELE van	N	069
BAERTS	N	031
bakker	d	040
bakker	d	041
bakker	d	045
bakker	d	052
BALCKE vanden	N	122
BALCT vander	N	109
BALCT vander	N	110
BALEN de	N	100
BALEN van	N	087
BALLAERT	N	104
BALLAERT	N	105
BALLINC	N	099
BALLIS	N	081

BALLOYS	N	113
barbier	d	043
barbier	d	045
barbier	d	056
BARTHOLOMEUS	N	131
BASDOEM vanden	N	090
BASONT	N	044
BASONT	N	064
BASONT	N	065
BATEN	N	071
BAUSELE van	N	026
BAUSELE van	N	081
BAUSELE van	N	087
BAUSSEL van (ook BRUESSEL ?)	N	062
BAUSSELE	N	006
BAUSSELE	N	074
BAUSSELE van	N	014
BAUSSELE van	N	039
BAUTSELE van	N	076
BAUTT de	N	095
BAUWENS	N	131
BEAULIEU van	N	143
BECKENRODE de	N	099
BECKENVOORT de	N	105
BECKER de	N	026
BECKER de	N	143
BECKERE de	N	021
BECKERE de	N	036
BECKERE de	N	051
BECKERE de	N	055
BECKERE de	N	074
BECKERE de	N	079

BECKERE de	N	085
BECKERE de	N	091
BECKERE de	N	100
BECKERE de (ook MOLDERE)	N	054
BECKERS	N	093
BEECBORNE van	N	112
BEECKENE vanden	N	023
BEEKE vanden	N	081
BEER de	N	021
BEER de	N	035
BEER de	N	048
BEERICX	N	048
BEERICX	N	049
BEERINGEN van	N	021
BEERINGEN van	N	038
BEERTHEM	PL	015
BEERTHEM van	N	008
BEERTHEM van	N	062
Begijnen van Aarschot	I	080
Begijnen van Leuven	I	068
Begijnen van Leuven	I	123
Begijnen van Leuven	I	128
Begijnen van Tienen	I	077
Begijnen van Tienen	I	126
BEKE van	N	026
BEKE van	N	033
BEKEN vander	N	153
BEKERE de	N	133
BELKE de	N	103
BELLE van	N	021
BELLE van	N	022
BELLENS	N	141
BELLENS	N	142

BERCH opten	N	086
BERCHOVEN	N	065
BERCHOVEN de	N	103
BERCT vander	N	030
BERDEKEN	N	097
BERGE vanden	N	023
BERGE vanden	N	026
BERGE vanden	N	032
BERGE vanden	N	036
BERGE vanden	N	038
BERGE vanden	N	039
BERGE vanden	N	040
BERGE vanden	N	067
BERGE vanden	N	130
BERGE vanden	N	150
BERGE vanden	N	152
BERGEN uutten	N	146
BERGEN van	N	032
BERGEN van	N	080
BERGEN vanden	N	103
BERGEN vanden	N	154
BERGHE van	N	156
BERGHE vanden	N	021
BERGHE vanden	N	022
BERGHE vanden	N	094
BERGHE vanden	N	148
BERGUNS	N	144
BERINGEN van	N	074
BERS	N	124
BERTELS	N	138
BERTEM van	N	047
BERTEM van	N	089
BERTENS	N	081

BERTENS	N	081
BERTENS	N	153
BERTENS	N	155
BERTHEEM de	N	101
BERTHEEM van	N	030
BERTHEEM van	N	032
BERTHEEM van	N	094
BERTHEM van (ook BEERTHEM)	N	042
BERTINS	N	059
BERTOLFS	N	045
BERTOUTS	N	083
BERWOUTS	N	141
BERWOUTS	N	142
BERWOUTS	N	144
BERWOUTS	N	146
BERWOUTS	N	148
BERWOUTS	N	152
BERWOUTS	N	154
BERWOUTS	N	155
BEVEREN de	N	096
BEXCEEM van	N	028
BEYAERTS	N	052
BEYS	N	009
BEYS	N	030
BEYS	N	144
BEYS	N	150
BIERTEN	N	147
BIERTEN	N	151
BIERTEN	N	152
BIEST vander	N	042
BIEST vander	N	064
BIESTMAN	N	140

BIETEN	N	145
BIJNENS (ook COLE)	N	111
BIJNSTERVELT van	N	053
BILLEN	N	147
BILLEN	N	157
BILLEN	N	158
BISDOMME van	N	013
BLAESBACH inden	N	100
BLANCKAERT	N	060
BLANCKAERT	N	093
BLANCKAERTS	N	080
BLANCKARTS	N	111
BLANCKARTS	N	112
BLANDEN JANSBERG	PL	136
BLANDEN WIJNGAARDBERG	PL	135
BLANKAERT	N	089
BLEESERE de	N	071
BLESERE de	N	070
BLIDE de	N	101
BLIJLEVEN	N	027
BLOCK vanden	N	086
BOCHOVEN vanden	N	097
BODDIERS	N	110
BODELE van	N	107
BODELE van	N	112
BOEGAERDE de	N	104
BOEGAERT	N	030
BOELAERTS	N	082
BOEN	N	051
BOENE	N	010
BOENE	N	083
BOENS	N	006

BOENS	N	014
BOENS	N	027
BOENS	N	040
BOEXSEREN	N	097
BOEXSOREN	N	096
BOEXSOREN	N	098
Bogaarde	I	100
Bogaarden van Overlaar	I	148
Bogaarden van Tienen	I	080
Bogarden van Leuven	I	041
BOGEMAKERE de	N	047
BOLLAERT	N	039
BOLLAERT	N	062
BOLLAERTS	N	086
BOLLAERTS	N	087
BOLLARTS	N	012
BOLLENBORNE van	N	139
BOLLOR van	N	135
BONDEMANS	N	133
BONE	N	008
BONE	N	134
BONE of BOENE	N	009
BONEN	N	067
BONETEN	N	052
BONETMAKERE de	N	084
BONNE va	N	025
BOONE	N	076
BOONE	N	133
BOONE (ook BOENS)	N	078
BOONE vande	N	085
BOOT	N	056
BOOTE (ook BONETE)	N	052
BORCH vanden	N	088

BORCH vander	N	010
BORCH vander	N	073
BORCH vander	N	074
BORCHOVE van	N	092
BORCHOVE vanden	N	091
BORCHOVE vanden	N	093
BORCHOVEN vanden	N	031
BORCHOVEN vanden	N	044
BORCHOVEN vanden	N	095
BORCHPIRE	N	068
BORCHT vander	N	081
BORNE	PL	013
BORNMANS	N	115
BOSCHMAN (ook BOSCHUUVERS ?)	N	074
BOSCHMON	N	032
BOSCHMON	N	033
BOSCHUUVERS	N	074
BOSMAN	N	090
BOSMAN	N	096
BOSSCHE vanden	N	133
BOSSE vanden	N	120
BOSSE vanden	N	130
BOSSEEM van	N	031
BOSSUYTS	N	107
BOST van	N	111
BOST van	N	118
BOST van	N	151
BOUCHOUT van	N	058
BOUDENS	N	113
BOULER van	N	015
Boutdeken van Sint Pieters	d	031
BOUTERSEM van	N	071

BOUTSVOERT de	N	099
BOVEN vander	N	024
BOWARTS	N	102
BOX	N	142
BOX	N	153
BOX	N	155
BOXHOEREN	N	030
BOXHOERENS	N	027
BOXHOREN	N	035
BOXHOREN	N	039
BOXHOREN	N	040
BOXHOREN	N	063
BOXOREN	N	051
BOXOREN	N	087
BOXSOREN	N	134
BRABANT	PL	003
BRANS	N	150
BREGANT	N	142
BREXSAM de	N	100
BREYNE van	N	071
BREZIP van	N	078
BREZIP van	N	079
BRIEVERE de	N	048
BRIEVERE de	N	080
BROCHOUS	N	092
BROECK vanden	N	155
BROECKE van	N	081
BROECKE vanden	N	051
BROEKE vanden	N	088
BROMMERE de	N	089
BRUEDER	N	015
BRUELLE vanden	N	024
BRUENSTEEN de	N	099

BRUER de	N	079
BRUES de	N	078
BRUESSEL van	N	062
BRUGGEN vander	N	005
BRUGGEN vander	N	014
BRUGGEN vander	N	015
BRUGGEN vander	N	131
BRUGGHEN vanden	N	089
BRUGMAN	N	089
BRUNEN de	N	100
BRUNNEN vanden	N	098
BRUSSEL	PL	003
BRUYNEN	N	031
BRUYNINC	N	115
BUDINGEN HONSBERG	PL	082
BUDINGEN STEEGHEWER MOLEN	PL	082
BUELEN	N	082
BUERS	N	080
BUERTEN	N	150
BULLESTRATEN	N	036
BULLESTRATEN	N	062
BULLESTRATEN van	N	058
BULLESTRATEN van	N	074
BUNSBEEK	PL	114
BUNTINCX	N	150
BUNTINCX	N	152
BUSSCOP	N	010
BUYS	N	005
BUYS	N	014
BUYS	N	095
BYLEYNS	N	073
BYTERE (ook RUVOET)	N	074

BYTERE de (ook RUVOET)	N	051
BYTERE de (ook RONVOET)	N	084
BYTERE de (ook RONVOET)	N	086
CAEKERE	N	096
CAELERE	N	092
CALABER	N	032
CALABER	N	066
CALABRE	N	044
CALABRE	N	058
CALANT	N	012
CALSTER de	N	095
CALSTER de	N	099
CALSTERE vanden	N	098
CALSTEREN vanden	N	096
CALSTEREN vander	N	007
CALSTEREN vander	N	026
CAMERLINC	N	104
CAMERLINCX	N	082
CAMPENHOUT van	N	028
CAMPS	N	075
CANNEVILLE de	N	096
CAPELLEMAN	N	037
CAPELMAN	N	032
CAPPELAENS	N	076
CAPPELLEMAN	N	039
CAPPELLEMAN	N	062
CAPPENDALE	PL	110
CAPPENDALE CRUYSWEC	PL	106
CAPPENDALE ZOUWE	PL	106
CARIBBE van	N	030
CARPERE de	N	091
CASTEELS	N	077
CASTOS	N	089

CATSYDE de	N	093
CAVERSON van	N	039
CAVERSON van	N	040
CAVERSON van	N	055
CAVERSON van	N	062
CAVERSON van	N	063
Cellebroeders	I	037
Cellebroeders	I	060
CELS	N	056
CEMPENEER de	N	125
CLABOTS	N	154
CLAES	N	107
CLAES	N	110
CLAES	N	111
CLAES	N	113
CLAES	N	113
CLAES	N	145
CLEERMAKERE de	N	085
CLEMAERTS	N	005
CLERC de (ook Klerc)	N	009
CLERCK de	N	078
CLERE	N	050
CLEYNNAERTS	N	014
CLIEVERE	N	014
CLINGERPUTS	N	036
CLINGHERPUTTE	N	092
CLINGHERPUTTE	N	099
CLOET	N	096
CLOISTERMANS	N	047
CLUCKERE	N	107
CNOEP	N	027
CNOEP	N	040
COCK de	N	071

COEL	N	083
COELEN van	N	030
COELEN van	N	033
COELEN van	N	040
COELEN van	N	042
COELEN van	N	048
COELEN van	N	049
COELEN van	N	064
COELEN van (ook COOLEN)	N	046
COELENERS	N	099
COENS	N	105
COEX	N	102
COIRTHEM	N	068
COLAERTS	N	118
COLANS	N	011
COLE	N	111
COLIN	N	089
COLLAERTS	N	106
COLLARTS	N	107
COLLARTS	N	108
COLLARTS	N	109
COLLARTS	N	112
COLLARTS	N	113
College van Atrecht	I	076
COLNERE de	N	043
COLNERE de	N	065
COLUENEREN de	N	057
COLUENEREN de	N	058
COMANS	N	146
COMANS	N	149
COMANS	N	152
Commandeur van Bekkevoort	I	155
Commandeur van Kiezekom	I	080

Commandeur van Walsbergen	I	110
CONE	N	092
CONE (CRONE ?) inden	N	030
CONEN (CONINGEN ?) inde 3	N	034
CONIJNCS	N	035
CONINCK de	N	048
CONINCK de	N	074
CONINC	N	024
CONINC	N	107
CONNINC de	N	054
CONNINC de	N	055
CONNINCK	N	043
CONNINCK de	N	065
COOPMANS	N	142
COPENINCX	N	110
COPPENDALE de	N	103
COPPENS (ook HOZE)	N	052
COREKEN	N	096
COREMAN van (ook COREMANS)	N	055
CORS.	N	091
CORT de	N	104
CORTLIKE van	N	116
CORTSCOT	N	109
CORTSCOTS	N	108
CORTVOET	N	053
COSTER de	N	052
COSTERE de	N	042
COSTERE de	N	058
COTTENS (ook de HOUTEN)	N	051
COUCAERTS	N	142
COUDENBERGE van	N	015
COULEN van	N	067

COUTEREN vanden	N	045
COUTEREN vanden	N	066
COUWENBERCH van	N	081
CRABBE	N	021
CRABBE	N	050
CRABBE	N	085
CRABBEEL	N	087
CRAEBEEL (ook CRABEELS)	N	048
CRAETSARTS	N	145
cramere	d	061
CRAYE inde	N	047
CRAYE inden	N	053
CRAYE inden	N	095
CRAYWINKEL	N	102
CRAYWINKEL	N	103
CRECTS de	N	101
CREFT inden	N	096
cremere	d	065
CRETSAERT	N	040
CRETSAERT	N	063
CRETSAERTS	N	041
CRETSART	N	037
CRETSART	N	038
CRETSART	N	059
CRIEKEL	N	110
CRIEMONT	PL	112
CRIEPSTEN	N	099
CROEL	N	021
CROEL	N	023
CROELS (ook CROLS)	N	022
CROES	N	083
CROES	N	103
CROL	N	045

CROL	N	057
CROL	N	060
CROL	N	063
CROL	N	074
CROLS	N	088
CROYE	N	097
CRUYNINGEN van	N	074
CRUYNINGHEN van	N	088
CRUYWAGEN inden	N	048
CUELEN van	N	086
CUENINCK de	N	084
CUERINCX	N	021
CUERINCX	N	022
CUPER	N	102
CUPER de	N	073
CURSBOUT	N	093
CURTTE de	N	094
CUSTER de	N	031
CUSTER de	N	032
CUSTERE de	N	091
CUSTERE de	N	101
CUSTERMANS	N	069
CUSTERMANS	N	070
CUSTERS	N	027
CUYER de	N	105
CUYPERE de	N	049
CUYPERE de	N	051
CYMAERS	N	103
DAEROEDEN	N	109
DALE van	N	011
DALE van	N	030
DALE vanden	N	095

DALE vanden (ook de PELSMAKERE)	N	058
DANEELS	N	078
DANIELS	N	102
DANIELS	N	103
DANNELS	N	080
DAS	N	030
DAUWE	N	150
DAUWER	N	155
DECKER de	N	078
DECKERE de	N	033
DECKERE de	N	100
DECKERS	N	090
DEEKENS	N	035
DEENKENS	N	032
DEKENCLERC de	N	096
DEKERSTEREN de	N	100
DELIJS	N	131
DEMEREN de	N	104
DENIJS	N	111
Derde orde	I	030
DIEBEKE van	N	076
DIEPENDALE	PL	013
DIEPENDALE	PL	043
DIEPENDALEN	PL	065
DIEST van	N	028
DIEST van	N	041
DIEST van	N	063
DIEST van	N	083
DIESTE van	N	111
DIESTE van	N	114
DIETHOUWERS	N	142
DIETHOUWERS	N	143

DIETHOUWERS	N	145
DIETHOUWERS	N	146
DIETHOUWERS	N	147
DIETHOUWERS	N	149
DIETHOUWERS	N	151
DIETHOUWERS	N	152
DIETHOUWERS	N	153
DIETHOUWERS	N	154
DIETHOUWERS	N	155
DIEVEN de	N	090
DIEVEN van	N	087
DIEVEN van	N	088
DILLE	N	087
DILLE	N	089
DILLEN	N	043
DILLEN	N	048
DILLEN	N	065
DIRICX	N	109
DOBBELERE	N	108
DOEREN vanden	N	030
DOERNE van	N	033
DOERNE van	N	092
DOGGEN	N	152
DOMS	N	089
DOMUS	N	090
DONSCHIE van	N	083
DONTHING van	N	118
DORMALE van	N	010
DORMALE van	N	013
DOUWE	N	093
DRABE (DRAKE ?) inden	N	095
DRABS	N	069
DROEGEN	N	106

DROEVEN	N	111
DROSSETEN	N	088
DRUIJS	N	143
DRUIJS	N	144
DRUYS	N	152
DUFFEL van	N	024
duifhuis	d	024
DUKER	N	102
DULLAERTS	N	114
DUUSBORCH van	N	088
DUUSBORCH van	N	089
DUYSBERCH de	N	097
DUYSBORCH de	N	097
DUYSBORCH de	N	098
DUYSBORCH van	N	013
DUYTSCHE de	N	048
DUYTSCHE de	N	085
DYERICX	N	077
DYESTE de	N	092
DYESTE van	N	107
EDELERE	N	094
EDELHERE	N	026
EEKELHOUBE van	N	130
EEMBROECKE vanden	N	114
EERBOGHEEM van	N	030
EERBOGHEEM van	N	024
EETERS	N	035
ELESEM	PL	114
ELESEM BERGSTRAAT	PL	113
ELESEM LEEUWSCHEN WECH	PL	114
ELESEM WIJNGAARDSTRAAT	PL	114

Elfduizend maagden	I	155
EMICHOVEN van	N	005
ERDER vanden	N	085
ERENBOGEN van	N	006
ERENBOGHEEM (zie Holsbeek)	PL	011
ERMEGEM van	N	047
ERMEGEM van	N	049
ERMEGEM van (ook de CUYPERE)	N	051
ERMEGHEM van	N	084
ERPE van	N	029
ERRENERGE de	N	113
ERRENERGEN van	N	114
ERRENERBOGEN van	N	014
ESPEN van	N	060
EVERAERTS	N	106
EVERAERTS	N	143
EVERAERTS	N	147
EVERAERTS	N	150
EVERAERTS	N	154
EVERBERG TELLEBERG	PL	016
EVERRIJK van	N	055
EVERSHOET van	N	027
EX van	N	153
EYKEN vander	N	101
EYMAERS	N	104
EYNDE vanden	N	036
EYNDE vanden	N	054
EYNDE vanden (ook stroodekker)	N	050
EYNDEN vanden (ook strodekker)	N	053
EYPELS	N	043

EYSCHÉ van	N	011
EZEMALE van	N	109
EZEMALE van	N	111
FABER	N	097
FABER	N	104
FABRI	N	134
FAES	N	069
FASONT	N	140
FASTIER	N	148
FASTINS	N	060
Fermarién van Leuven	I	008
FEYE (ook FEYEN)	N	053
FIERENS	N	110
FINE de	N	094
FOETS	N	032
FONTAINES van Meylem, heer van	N	016
FONTENIERS	N	147
FONTENIERS	N	152
FONTENIERS	N	153
FOSSEEM de	N	097
FREDRICX	N	156
FREDRICX	N	158
FRERICX	N	149
FRERICX	N	154
FRERIX	N	144
FRERIX	N	147
FRERIX	N	151
FRILLENS	N	110
FROONHOVEN van	N	155
FRUYTEN	N	094
FULLENIS	N	105
FULUNIS	N	102

GAENS	N	100
GALE van	N	021
GALE van	N	022
GALE vanden	N	142
GALE vanden	N	153
GALEYE inde	N	086
GANS	N	022
GANS	N	030
GASTELS	N	064
GASTHUIS	I	093
Gasthuis van Kuntich	I	120
Gasthuis van Tienen	I	118
Gasthuis van Tienen	I	142
GASTINS	N	061
GEDI.	N	096
GEERS	N	091
GEERTS	N	026
GEERTS	N	039
GEERTS	N	062
GELBERGE	N	114
GELDE metten	N	030
GELDENAKEN	PL	113
GELDENAKEN	PL	154
GELIJS	N	092
GELINCX	N	095
GELUCK	N	135
GEMPE de	N	092
GEMPE van	N	081
GERARS	N	099
GERETS	N	115
GERVEN van	N	143
GERVEN van	N	147
GERVEN van	N	148

GERVEN van	N	154
gezworen kooplieden	d	058
GHEELE van	N	061
GHEELE van	N	073
GHEELE van	N	078
GHEENSER de	N	032
GHEERBERGHEN	N	113
GHEEST van	N	107
GHEEST van	N	108
GHELE de	N	089
GHELE de	N	101
GHELE van	N	015
GHELEN der	N	094
GHEMPE de	N	138
GHEMPE van	N	034
GHERARDI	N	104
GHERLINCX	N	005
GHERLINCX	N	014
GHIJS	N	141
GHILAERTS	N	105
GHISELS	N	026
gichtdrager	d	137
GIELIJS	N	118
GIELIJS	N	120
GIELIJS	N	121
GIELIS	N	117
GIELYS	N	027
glazemaker	d	042
GODDO	N	157
GODDO	N	158
GODEFRIDI	N	105
GOELIJF	N	109
GOERDYNS	N	056

GOERIJS	N	033
GOESWIJNS	N	106
GOETSENHOVE	PL	082
GOETSENHOVE	PL	122
GOETSENHOVE BEEKBORNE	PL	112
GOETSENHOVEN CLEY	N	118
GOETSENHOVEN CLEYE	PL	111
GOETSENHOVEN CLEYE	PL	112
GOETSENHOVE HOYENBOSCH	PL	112
GOETSENHOVEN INDEN CLEY	PL	083
GOETSENHOVE MARLIERE	PL	113
GOETSENHOVEN ST PETERSBERG	PL	111
GOETSENHOVEN WOUWER	PL	111
GOETSNOVEN van	N	030
GOETSNOVEN van	N	083
GOETWERT	N	092
GOEWEERTS	N	060
GOIDSENHOVEN	N	155
GOIDSNOVEN van	N	142
GOIDSNOVEN van	N	142
GOIDSNOVEN van	N	145
GOIDSNOVEN van	N	153
GOIDSNOVEN van	N	154
GOIDTSENOVEN van	N	144
GOIDTSNOVEN van	N	143
GOIDTSNOVEN van	N	146
GOIDTSNOVEN van	N	148
GOIDTSNOVEN van	N	149
GOIDTSNOVEN van	N	151

GOIDTSNOVEN van	N	156
GOIDTSNOVEN van	N	157
GOIDTSNOVEN van	N	158
GOIRDTS	N	158
GOIRTS	N	151
GOITSENHOVEN de	N	094
GOITSNOVEN van	N	147
GOLIJS	N	010
GOLINS	N	048
GOLY	N	137
GONY	N	079
GORDINS	N	065
GORIJS	N	130
GOUTSMET de	N	096
GOYSELLE	N	072
GRATE vanden	N	139
GRAVEN van	N	027
GRAVEN van	N	040
GRAVEN van	N	062
GREVE de	N	036
GREVE de	N	044
GREVE de	N	061
GREVE de	N	066
GREVE de	N	091
GREVE de	N	093
GRIECHEN van	N	086
GRIMBERGEN van	N	080
GRIPEN van	N	081
Groot Begijnhof	I	084
GROTE de	N	068
Grote Heilige Geest Leuven	I	087
GRUETERE de	N	097
GRUETERE de	N	098

GRUETERE de	N	100
GRUTERE de	N	088
GRUYTER de	N	030
GRUYTER de	N	031
GRUYTER de	N	033
GRUYTERE de	N	006
GRUYTERE de	N	014
GRUYTERE de	N	025
GRUYTERE de	N	036
GRUYTERE de	N	061
GRYMME van	N	005
GRYNNE van	N	014
GUEBELS	N	079
GULDEN HEET int	N	096
GULDEN HOET int	N	091
GULDEN HOET int	N	098
GULLENS	N	085
HAACHT	PL	015
HAECHT van	N	083
HAECX va	N	141
HAEGENDOREN vande	N	145
HAEGMAN (ook HAGHEN vander)	N	084
HAELTORT van	N	007
HAELTORT van	N	008
HAENWIJC de	N	096
HAENWIJC de	N	097
HAENWIJC van	N	024
HAENWIJC van	N	028
HAENWIJC van	N	030
HAENWIJC van	N	033
HAENWIJCK van	N	040
HAENWIJCK van	N	041

HAENWIJCK van	N	042
HAENWIJCK van	N	049
HAENWIJCK van	N	064
HAENWIJCK van	N	074
HAER vande	N	059
HAER vande	N	060
HAER vande	N	061
HAER vander	N	061
HAERT vander	N	087
HAES	N	069
HAGENDOREN van	N	155
HAGHE	N	069
HAGHE vander	N	086
HAGHEN vanden	N	089
HAGHEN vanden	N	090
HAGHEN vander	N	084
HAGHEN vander	N	095
HAIGMAN (ook VERHAGEN)	N	051
HAKENDOVER	PL	108
HAKENDOVER	PL	122
HAKENDOVER van	N	158
HAKENDOVER ZAVELBERG	PL	081
HALEN de	N	095
HALVERMIJLEN vander	N	052
HAMINT van	N	117
HAMME van	N	028
HAMME van	N	088
HANCKAERT	N	047
HANCKAERT	N	054
HANCKAERTS van	N	045
HANEWIJCK van	N	085
HANEWIJCK van	N	087
HANTSCHOENMAKERE de	N	055

HANTSCHOENMAKERE de	N	056
HARME de	N	139
HASE inden	N	089
HAUT vande	N	085
HAVELOES	N	032
HAVELOOS	N	087
HAY	N	071
HAY	N	072
HAYE	N	069
HAZE de	N	022
HAZE de	N	050
HAZENBERGHE van	N	156
HEDDEYNS van	N	113
HEECHT uter	N	093
HEEDT vande	N	059
Heer van Neerlinter	d	080
HEERE de	N	130
HEERE van	N	081
HEESCHGAERT	N	104
HEETVELT	N	087
HEGMAN	N	102
HEGMAN	N	104
HEHIELT de	N	104
HEIDE vander	N	061
HEIDEN vander	N	127
Heilige Geest v St Geertrui	I	084
Heilige geest v St Pieters	I	013
Heilige Geest van Zoutleeuw	I	114
HELFS van	N	070
HELICHT uuter	N	033
HELICHT uuter	N	061
HELISIM van	N	141
HELLINC of HELLINCX	N	024

HELSCHEMERS (ELSCHEVIERS ?)	N	061
HELSCHEMERS (ELSCHEVIERS)	N	078
HELSEEMER	N	100
HELSPIEGEL	N	081
HEMS	N	069
HENRIJCK	N	123
HENSBERGHE de	N	093
HENTIUS	N	047
HERBAYS van	N	053
HERBERGEN van	N	014
HERBERGEN van	N	142
HERBERGEN van	N	144
HERBERGEN van	N	151
HERBERGEN van	N	152
HERBERGEN van	N	153
HERBERGEN van	N	155
HERBERGEN van	N	157
HERBOUT	N	009
HERE van	N	090
HEREMANS	N	076
HERENT	PL	028
HERENT	PL	053
HERENT BIESBERG	PL	035
HERENT de	N	092
HERENT de	N	103
HERENT GROENEN WEG	PL	035
HERENT MECHELSE WEG	PL	024
HERFKIJN	N	108
HERMANS	N	048
HERMEYS	N	139
HERS	N	031

HERSTRAETE van	N	081
Hertog van Brabant	N	016
Hertog van Brabant	N	080
Hertog van Brabant	N	083
Hertog van Brabant	N	138
HESPEN TOMME	PL	114
HESPENE van	N	110
HEUSDAM	N	006
HEUSDAM van	N	014
HEVENHUYSEN van	N	060
HEVERLE de	N	094
HEVERLE de	N	099
HEYBERCH	N	064
HEYDEKEN vanden	N	025
HEYDEN vander	N	058
HEYDEN vander	N	069
HEYDEN vander	N	070
HEYDEN vander (ook BATEN)	N	071
HEYEN	N	112
HEYEN	N	114
HEYLESIM van	N	148
HEYLWIGEN van	N	020
HEYLWIGEN van	N	043
HEYLWIGEN van	N	044
HEYLWIGEN van	N	045
HEYLWIGEN van	N	058
HEYLWYCH	N	082
HEYME	N	092
HEYME	N	093
HEYMS	N	013
HEYST van	N	156
HIECH vande	N	153
HINCKAERT	N	015

HOECHVELDE vanden	N	009
HOEFT	N	088
HOEGAARDEN AALST	N	153
HOEGAARDEN AALST	PL	141
HOEGAARDEN AALST	PL	144
HOEGAARDEN AALST	PL	151
HOEGAARDEN AALST	PL	152
HOEGAARDEN AELST	PL	147
HOEGAARDEN AMELROO	PL	150
HOEGAARDEN BEKE	PL	150
HOEGAARDEN BEKE	PL	153
HOEGAARDEN BOETSTRAAT	PL	155
HOEGAARDEN BRUMBOSCH	PL	157
HOEGAARDEN COP	PL	144
HOEGAARDEN COP	PL	150
HOEGAARDEN COP	PL	154
HOEGAARDEN COUTERHOF	PL	145
HOEGAARDEN COUWENBERGEN	PL	141
HOEGAARDEN CRIJCKELBERCH	PL	156
HOEGAARDEN CRIJCKELBERCH	PL	157
HOEGAARDEN DIEFPEDEKEN	PL	148
HOEGAARDEN DIEFPEDEKEN	PL	149
HOEGAARDEN DIEFPEDEKEN	PL	152
HOEGAARDEN DIEFPEDEKEN	PL	153
HOEGAARDEN DIEFPEDEKEN	PL	155

HOEGAARDEN FIERINCK	PL	152
HOEGAARDEN FOSSEL	PL	146
HOEGAARDEN FOSSEL	PL	147
HOEGAARDEN FOSSEL	PL	148
HOEGAARDEN FOSSEL	PL	150
HOEGAARDEN FOSTEL	PL	141
HOEGAARDEN GRIETENBERG	PL	148
HOEGAARDEN GROOTEN BERG	PL	147
HOEGAARDEN GROOTENBERCH	PL	146
HOEGAARDEN GROOTENBERCH	PL	149
HOEGAARDEN GROOTENBERCH	PL	150
HOEGAARDEN GROOTENBERCH	PL	151
HOEGAARDEN GROOTENBERCH	PL	152
HOEGAARDEN GROOTENBERG	PL	145
HOEGAARDEN GROTEN BERG	PL	144
HOEGAARDEN GROTEN BERGEN	PL	155
HOEGAARDEN GRUENINCX	PL	151
HOEGAARDEN GRUNINCK	PL	145
HOEGAARDEN GRUNINCK	PL	146
HOEGAARDEN GRUNINCK	PL	147
HOEGAARDEN GRUNINCK	PL	148
HOEGAARDEN GRUNINCK	PL	149
HOEGAARDEN GRUNINCK	PL	150
HOEGAARDEN GRUNINCK	PL	152
HOEGAARDEN GRUNINCK	PL	153

HOEGAARDEN GRUNINCX	PL	154
HOEGAARDEN GRUNINCX	PL	155
HOEGAARDEN GRUNINCX	PL	156
HOEGAARDEN GRUYLANT	PL	141
HOEGAARDEN HELLICHT	PL	141
HOEGAARDEN HELLICHT	PL	144
HOEGAARDEN HELLICHT GOET	PL	143
HOEGAARDEN HEYEN	PL	143
HOEGAARDEN HOOBEKE	PL	149
HOEGAARDEN HOOCHBEEKE	N	152
HOEGAARDEN HOUTHEM	PL	143
HOEGAARDEN HOUTHEM	PL	147
HOEGAARDEN HOUTHEM	PL	148
HOEGAARDEN HOUTHEM	PL	150
HOEGAARDEN HOUTHEM	PL	153
HOEGAARDEN HOUTHEM	PL	154
HOEGAARDEN HOUTHEM	PL	155
HOEGAARDEN INDE MULCKEDELLE	PL	145
HOEGAARDEN INDEN GRIMMINCK	PL	144
HOEGAARDEN INDEN VOET	PL	149
HOEGAARDEN INT FOSTEL	PL	145
HOEGAARDEN KESBEKE	PL	157
HOEGAARDEN KEVERLO	PL	142
HOEGAARDEN KEVERLOO	PL	143
HOEGAARDEN KEVERLOREN BERG	PL	142
HOEGAARDEN KEYBERCHSTRAAT	PL	152
HOEGAARDEN KEYBERGE	PL	144

HOEGAARDEN KEYENBERCH	PL	143
HOEGAARDEN KEYENBERCH	PL	146
HOEGAARDEN KEYENBERCH	PL	151
HOEGAARDEN KEYENBERCH	PL	156
HOEGAARDEN KEYENBERG	PL	142
HOEGAARDEN KEYSERBERCH	PL	148
HOEGAARDEN KRIJKELBERCH	PL	158
HOEGAARDEN LANGEN WIJNGAARD	PL	157
HOEGAARDEN LANGEN WIJNGAARD	PL	158
HOEGAARDEN LUMMENDAAL	PL	154
HOEGAARDEN MELCKDELLE	PL	150
HOEGAARDEN MEYSTRAAT	PL	147
HOEGAARDEN MOELEPAT	PL	144
HOEGAARDEN MOLENPAD	PL	151
HOEGAARDEN MOLENPAD	PL	153
HOEGAARDEN MOLENPAD	PL	157
HOEGAARDEN MOLENPAD	PL	158
HOEGAARDEN MOLENPAT	PL	147
HOEGAARDEN MOLENPAT	PL	149
HOEGAARDEN MULCKEDELLE	PL	151
HOEGAARDEN MULCKUM	PL	157
HOEGAARDEN MULCUM	PL	147
HOEGAARDEN MULKUM	PL	148
HOEGAARDEN MULKUM	PL	149

HOEGAARDEN MULKUM	PL	150
HOEGAARDEN MULKUM	PL	151
HOEGAARDEN MULKUM	PL	153
HOEGAARDEN MULKUM	PL	155
HOEGAARDEN MULKUM BOSCH	PL	158
HOEGAARDEN NERIM	PL	154
HOEGAARDEN NERIM BOSCH	PL	158
HOEGAARDEN NERIMBOSCH	PL	157
HOEGAARDEN NERM	PL	156
HOEGAARDEN NERUM	PL	144
HOEGAARDEN NERUM	PL	145
HOEGAARDEN NERUM	PL	146
HOEGAARDEN NERUM	PL	150
HOEGAARDEN NERUM	PL	155
HOEGAARDEN NIEUWENBOS	PL	149
HOEGAARDEN OUDEN WIJNGAARD	PL	142
HOEGAARDEN OUDEN WIJNGAARD	PL	144
HOEGAARDEN OVERLAAR	PL	148
HOEGAARDEN OVERLAAR	PL	154
HOEGAARDEN OVERLAARSCHEN BERG	PL	142
HOEGAARDEN OVERLAERSCH BERGEN	PL	156
HOEGAARDEN OVERLAERSCHE BERG	PL	143
HOEGAARDEN OVERLAERSCHEN BERG	PL	141
HOEGAARDEN OVERLAERSCHEN WECH	PL	147

HOEGAARDEN PETTENBERCH	PL	144
HOEGAARDEN PETTENBERG	PL	142
HOEGAARDEN QUERNSTRAAT	PL	142
HOEGAARDEN QUERNSTRAAT	PL	146
HOEGAARDEN QUERNSTRATE	PL	147
HOEGAARDEN ROMMERSOM	PL	154
HOEGAARDEN SCHOER	PL	158
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	141
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	144
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	145
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	146
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	147
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	149
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	150
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	151
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	152
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	153
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	154
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	155
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	156
HOEGAARDEN SCHOOR	PL	157
HOEGAARDEN SPEMORDELLE	PL	156
HOEGAARDEN SPINNEVERDELLE	PL	152
HOEGAARDEN SPINNVEDELLE	PL	151
HOEGAARDEN SPINNVERDELLE	PL	150

HOEGAARDEN SPINVERDELLE	PL	153
HOEGAARDEN SPINVERDELLE	PL	155
HOEGAARDEN VLOETGRACHT	PL	148
HOEGAARDEN VLOETGRACHT	PL	150
HOEGAARDEN VLOETGRACHT	PL	151
HOEGAARDEN WELPAT	PL	144
HOEGAARDEN WIJNGAARDENVOETPAD	PL	151
HOEGAARDEN WIJNGAARDSTRAAT	PL	153
HOELAER de	N	094
HOELAER van	N	032
HOELEDEN	PL	114
HOELEDEN IJSEREN	PL	114
HOELEDEN IJSEREN	PL	115
HOELLAER van	N	033
HOENER	N	038
HOENS	N	061
HOEREN van	N	077
HOERST vanden	N	089
HOEVEN	N	100
HOEVEN van	N	063
HOEVEN vanden	N	038
HOEVEN vander	N	055
HOEYMAN	N	031
HOEYMANS	N	028
HOFSTADT vander	N	051
HOFSTAT vanden	N	101
HOFSTAT vander	N	011

HOGARD de	N	105
HOKSEM	N	123
HOKSEM	PL	068
HOKSEM	PL	116
HOKSEM	PL	119
HOKSEM	PL	120
HOKSEM	PL	121
HOKSEM	PL	124
HOKSEM	PL	155
HOKSEM KAPITELBERG	PL	123
HOKSEM KAPITELBERG	PL	125
HOKSEM KAPITTELBERG	PL	117
HOKSEM PANENBEEK	PL	122
HOKSEM PERS VAN MELDERT	PL	123
HOKSEM VALBEKEN	N	117
HOKSEM VALGADER	PL	122
HOKSEM WILLEBROEK	N	123
HOLAER de	N	099
HOLLANDRE de	N	097
HOLLANDT van	N	065
HOLLANT van	N	044
HOLSBEEK BADDENBERG	PL	035
HOLSBEEK KALENBERG	PL	011
HOLSBEEK PADENBERG	PL	024
HOLSBEEK WEDDENPOELE	PL	035
HOLSBEKE van	N	068
HOMBEEK de	N	138
HOMBEKE de	N	139
HOMBELIERS de	N	078
HONDERT de	N	097
HONSBERGE van	N	025
HONSBERGE van	N	073

HONSBERGHE	N	099
HONSBERGHE van	N	091
HONSEM	PL	068
HONSEM	PL	126
HONSEM CRUYSTIENE	PL	012
HONSEM HEBBEENS	PL	012
HONT de	N	024
HONT de	N	032
HONTS	N	142
HONZEEM van	N	031
HOONAKERST de	N	086
HOOSTOEL	N	013
HOPPELBROEK van	N	117
HOPPELBRUGGE van	N	120
HOPPELBRUGGE van	N	124
HOPPELBRUGGHEN van	N	119
HOREKENS	N	045
HOREKENS	N	067
HORENBEECK	N	155
HORENBEKE	N	145
HORENBEKE	N	148
HORENBEKE	N	149
HORENBEKE	N	153
HORENBEKE	N	157
HORENC de	N	103
HORTBEKE van	N	031
HOUGAERDEN de	N	096
HOUGEN	N	112
HOULAER	N	064
HOUTEM van	N	082
HOUTEN de	N	050
HOUTEN de	N	051
HOUTEN vanden	N	140

HOUTHEEM van	N	026
HOUTHEM van	N	077
HOUTHEM van	N	078
HOUTHEVERLE de	N	095
HOUTS	N	144
HOUTS	N	146
HOUWAERT	PL	137
HOUWERS	N	108
HOUWERS	N	109
HOUWERS	N	109
HOUWERS	N	110
HOVA de	N	105
HOVE vanden	N	069
HOVELDE van	N	079
HOVEMAKER den	N	022
HOVIS de	N	094
HOVIS de	N	096
HOY van	N	024
HOYBERGHE de	N	103
HOYE de	N	095
HOYMAEKERE de	N	133
hoymaker	d	049
HOYSROEL	N	085
HOYSTOTE	N	087
HOZE	N	052
HUBENS	N	103
HUBERTUS	N	098
HUBERTUS	N	104
HUBRECHT	N	081
HUBRECHTS	N	042
HUBRECHTS	N	043
HUBRECHTS	N	064
HUBRECHTS	N	065

HUBRECHTS	N	080
HUESDEN van	N	079
HUEVELE inden	N	086
HUFFEL vanden	N	031
HUFFLE vanden	N	097
HUGARD de	N	104
huispers	d	036
HULDENBERG	PL	016
HULDENBERGE van	N	072
HULENBERG van	N	016
HULST vander	N	032
HUSDEN van	N	090
HUSEN van	N	089
HUST vander	N	033
HUVENEERS	N	103
HUYSE vanden	N	129
HYLLEN	N	104
ICSWERC	N	096
IMBRECHT	N	156
IMBRECHTS	N	085
IMPEN de	N	012
INAUS	N	095
INDE vanden	N	062
INGELE inden	N	086
INGELS	N	145
INGELS	N	148
INGELS	N	150
INGELS	N	151
INGELS	N	152
INGELS	N	153
INGELS	N	154
INGHERLEERT de	N	104
INGLEGHEEM de	N	091

IOCODYNS	N	088
IONCPETERS	N	111
ISCHE van	N	119
ISSCHE van	N	083
JACHT inde	N	139
JACHT VAN WILDER inde	N	138
JANNEN	N	117
JANNEN	N	122
JANNEN	N	124
JANS	N	025
JANS	N	090
JANS	N	090
JASPARS	N	149
JOEDEN	N	121
JOIRDENS	N	142
JONCVROUWENS	N	146
JONNE vanden	N	087
JOSSIJDEN	N	121
JOURBOUWENS	N	141
JOURBOUWENS	N	150
KAGELE	N	088
KALSTEREN vander	N	007
KALSTEREN vander	N	008
KALSTEREN vander	N	009
KANNAERTS	N	100
Kapel van Mere	I	112
Kapelanie van Waanrode	I	103
Kapelanie van Waanrode	I	105
Kapitel van Hoegaarden	I	125
Kapitel van Hoegaarden	I	141
Kapitel van Hoksem	I	120
Kapitel van Hoksem	I	124
KARIJS	N	009

KARLE de	N	129
KAUS	N	097
KEERSMAKERE de	N	060
KEERSMAKERS	N	054
KEES van	N	136
KELCT van	N	049
KELFS van	N	035
KEMEL	N	097
KEMPENERE	N	010
KEMPENERE	N	034
KENPEN	N	103
KERBEKE van	N	046
KERCHOVE vanden	N	079
KERCKHOFF vanden	N	142
KERCKHOFF vanden	N	144
KERCKHOFF vanden	N	145
KERCKHOFF vanden	N	149
KERCKHOFF vanden	N	154
KERCKHOVEN van	N	150
KEREL inden	N	099
Kerk van Elesem	I	113
Kerk van Hakendover	I	081
Kerk van Herent	I	024
Kerk van het Groot Begijnhof	I	078
Kerk van Hoeleden	I	114
Kerk van Oesterheem	I	024
Kerk van Opvelp	I	080
Kerk van Veltem	I	024
Kerk van Wezemaal	I	125
Kerk van Zichem	I	102
Kerk van Zichem	I	104
Kerk van Zichem	I	105
KERKEEM de	N	098

Kerkhof van St Michiels	PL	136
KERKHOF vanden	N	141
KERKHOF vanden	N	143
KERKHOF vanden	N	147
KERSBEKE van	N	008
KERSBEKE van	N	009
KERSBEKE van	N	013
KERSBEKE van	N	067
KERSMAKERE de	N	037
KERSMEKERE de	N	025
KERSMEKERS	N	029
KERSMEKERS	N	115
KERSMEKERS	N	139
KESSEL	PL	006
KESSEL	PL	015
KESSEL BERCKELAER	PL	079
KESSEL CLAESBERG	PL	079
KESSEL KESSELBERCH (OUDEN)	PL	133
KESSEL KESSELBERG	PL	007
KESSEL KESSELBERG	PL	008
KESSEL KESSELBERG	PL	009
KESSEL KESSELBERG	PL	029
KESSEL KESSELBERG	PL	045
KESSEL KESSELBERG	PL	067
KESSEL KESSELBERG	PL	078
KESSEL KESSELBERG	PL	079
KESSEL KESSELBERG	PL	083
KESSEL OUDE KESSELBERG	PL	009
KESSEL van	N	006
KESSEL van	N	007
KESSEL van	N	008
KESSEL van	N	009

KESSEL van	N	010
KESSEL van	N	015
KESSEL van	N	078
KESSEL van	N	079
KESSEL van	N	083
KESSEL VLIERBEEK	PL	079
KESSEL VLIERBEEK	PL	083
KETELERE	N	088
KETS van	N	037
KETS van	N	059
KETTEKENS	N	048
KEYBERCH	N	049
KEYE	N	028
KEYE	N	093
KEYEMAN	N	094
KEYENOGHE	N	091
KEYENOGHE	N	095
KEYENOGHE	N	096
KEYENOGHE	N	139
KEYNOEGE	N	025
KEYNOEGE	N	027
KEYNOEGE	N	030
KEYNOEGE	N	037
KEYNOEGE	N	038
KEYNOEGE van	N	028
KEYNOGE	N	059
KEYNOIGE	N	041
KEYNOOGE	N	026
KEYSER de	N	058
KEYSER de	N	065
KEYSERE de	N	043
KEYSERGARE	N	087
KIEPSAM de	N	100

KIEZEKOM STEENPOEL	PL	080
KIEZEKOM WIJNGAARDVELD	PL	080
KINDER de	N	145
KINDER de	N	153
KINDER de	N	156
KIPS	N	086
kleermaker	d	027
kleermaker	d	040
kleermaker	d	086
Klooster in de Halfstraat	I	038
Klooster in de Halfstraat	I	041
Klooster in de Halfstraat	I	088
Klooster in de Halfstraat	I	089
Klooster in de Halfstraat	I	033
Klooster in de Halfstraat	I	049
Klooster in de Halfstraat	I	064
Klooster van Barbara	I	077
Klooster van Barbaradaal	I	119
Klooster van Barbaradaal	I	081
Klooster van Betlehem	I	057
Klooster van Betlehem	I	024
Klooster van Betlehem	I	031
Klooster van Betlehem	I	033
Klooster van Betlehem	I	035
Klooster van Betlehem	I	047
Klooster van Betlehem	I	048
Klooster van Betlehem	I	049
Klooster van Betlehem	I	055
Klooster van Betlehem	I	056
Klooster van Betlehem	I	140
Klooster van Chartreuze	I	076
Klooster van Gempe	I	134

Klooster van Gempe	I	138
Klooster van Groenendaal	I	006
Klooster van Groenendaal	I	075
Klooster van Groenendaal	I	032
Klooster van Groenendaal	I	073
Klooster van Groenendaal	I	077
Klooster van Hertogendaal	I	029
Klooster van Hertogendaal	I	052
Klooster van Overlaar	I	154
Klooster van Overlaar	I	156
Klooster van Sint Barbara	I	046
Klooster van St Bernard	I	108
Klooster van St Klaren	I	136
Klooster van Ter Bank	I	026
KOCKELBERGE van	N	006
KORBEEK DIJLE	PL	115
KORBEEK WRIJNSBERG	PL	011
korenmolen	d	015
KORSBOUT	N	031
KORSBOUT	N	033
KORTRIJK LOESTRAAT	PL	011
KORTRIJK WIGAERTBLOCK	N	011
kremer	d	044
KUMTICH	PL	117
KUMTICH	PL	118
KUMTICH DRAKENBERG	PL	122
KUMTICH DUYFFEUSEL	PL	125
KUMTICH LOSTICHSTRAAT	PL	125
KUMTICH PAPENDAAL	PL	119
KUMTICH PAPENDAAL	PL	120
KUMTICH PAPENDAAL	PL	126
KUMTICH PELLEBERGSTRAAT	PL	121

KUMTICH ZEGELBERG	PL	120
KUMTICH ZEGELBERG	PL	124
KUMTICH ZEGELBERG	PL	125
KYEPSAM	N	098
KYEVEN	N	093
KYNDER der	N	098
KYPERS of KIPERS	N	042
LADDON	N	147
LAENEN	N	141
LAENEN	N	144
LAENEN	N	149
LAENEN	N	150
LAENEN	N	152
LAENEN	N	153
LAENEN	N	154
LAENEN	N	156
LAENEN vander (ook LANEN)	N	007
LAENS	N	144
LAERMANS	N	044
LAERMANS	N	054
LAERMANS	N	066
LAETWIJC van	N	030
LAKEN van	N	085
LAMBERT	N	091
LAMBRECHTS	N	057
LAMINEZ van	N	106
LAMONT de	N	107
LANDE van	N	084
LANDEN de	N	098
LANDEN de	N	099
LANDEN van	N	005
LANDEN van	N	042
LANDEN van	N	085

LANDEN van	N	086
LANDEN van	N	090
LANDENE van	N	014
LANDENE van	N	051
LANDENEN van	N	062
LANE	N	146
LANEN vander	N	008
LANEN vander	N	068
LANGDORP HEGGE	PL	129
LANGDORP HEGGE	PL	130
LANGDORP HEGGE	PL	131
LANGDORP HEGGE	PL	132
LANGDORP HELLAGEN BERG	PL	130
LANGDORP HOLLE BERCHSTRAAT	PL	130
LANGDORP HOLLE BERGSTRAAT	PL	129
LANGDORP PEEDELE	PL	129
LANGDORP SCHATSBERCH	PL	129
LANGDORP STIJACKERS	PL	130
LANGDORP STRYKERS	PL	129
LANGDORP WIJNDELLE	PL	130
LANGE GORIS	N	053
LANGEL de	N	114
LANGRO van	N	140
LANGRODE de	N	096
LANGROEDE van	N	030
LANSTER van	N	085
LANTHEERE	N	059
LARE de	N	139
LARE van	N	084
LARE van	N	092

LARE van	N	110
LAREYS	N	090
LATHEM van	N	043
LATHEM van	N	044
LATHEM van	N	065
LEEFDAAL	PL	015
LEEFDAAL VOER	PL	073
LEEMAN	N	083
LEEMAN de	N	100
LEEMANS	N	119
LEEMINGEN uuter	N	068
LEEMPOEL	N	084
LEEMPOEL vanden	N	051
LEEMPOELE vanden	N	039
LEEMPOELE vanden	N	052
LEEMPOELE vanden	N	053
LEEMPOELE vanden	N	088
LEEMPOELE vanden	N	089
LEEMPOELEN vanden	N	048
LEEMPOELS	N	148
LEEMPOLE vanden	N	100
LEENKE van	N	121
LEENVETER de	N	076
LEEPS vanden	N	089
LEERSSE	N	131
LEE UW de	N	030
LEEUWE van	N	123
LEEWS	N	031
LELE van	N	033
LEMANS	N	120
LEMANS	N	124
LEMETMAKER de	N	133
LEMMENS	N	131

LEMPOELE vanden	N	100
LENAERTS	N	087
LENAIRTS	N	136
LENESTOC	N	033
LEPPERDE de	N	097
LERYNGHE van	N	131
LEU de	N	089
LEUVEN	PL	003
LEUVEN	PL	004
LEUVEN	PL	115
LEUVEN AEN DEN ALBOEM	PL	089
LEUVEN APOSTELEN	PL	086
LEUVEN BANCK	PL	013
LEUVEN BELLOREMAN	PL	086
LEUVEN BELLOREMAN ?	PL	085
LEUVEN BELORMAN	PL	086
LEUVEN BERKELAER	PL	013
LEUVEN BIEST	PL	013
LEUVEN BIEST	PL	038
LEUVEN BIEST	PL	133
LEUVEN BIEST	PL	135
LEUVEN BIESTLAGE	PL	054
LEUVEN BLANCKAERDE	PL	051
LEUVEN BLANCKAERT	PL	032
LEUVEN BLOEMBERG	PL	062
LEUVEN BLOEMENBERG	PL	027
LEUVEN BLOEMENBERG	PL	039
LEUVEN BLOK VAN BABILONIEN	PL	088
LEUVEN BLOK VAN BABILONIEN	PL	089
LEUVEN BLOK VAN GHEEL	PL	089

LEUVEN BLOK VAN GHEELE	PL	088
LEUVEN BLOK VAN HERENT	PL	039
LEUVEN BLOK VAN HERENT	PL	063
LEUVEN BLOK VAN VLIERBERG	PL	089
LEUVEN BLOK VAN WINGE	PL	090
LEUVEN BOCXWEG	PL	022
LEUVEN BOEGERTSTRAAT	PL	029
LEUVEN BOLLESLAG	PL	085
LEUVEN BOLLESLAG	PL	086
LEUVEN BOLLESLAG	PL	087
LEUVEN BORC	PL	005
LEUVEN BORC	PL	014
LEUVEN BORC	PL	040
LEUVEN BORC	PL	042
LEUVEN BORC	PL	063
LEUVEN BORCHBERG	PL	027
LEUVEN BORCHPOORT	PL	005
LEUVEN BORCHPOORT	PL	046
LEUVEN BORCHPOORT	PL	067
LEUVEN BORCHPOORT	PL	086
LEUVEN BORCHPOORT	PL	087
LEUVEN BORCHPOORT	PL	135
LEUVEN BOSCHSTRAATKEN	PL	047
LEUVEN BOUTERSEMSTRAAT	PL	076
LEUVEN BOUTFORT	PL	005
LEUVEN BOUTSVOORT	PL	014
LEUVEN BOXHORE	PL	084
LEUVEN BOXHORE	PL	086

LEUVEN BOXHORE	PL	088
LEUVEN BOXOREN	PL	087
LEUVEN BRUGGENBLOK	PL	013
LEUVEN BUITENSTE BORCHPOORT	PL	140
LEUVEN BYESBERG	PL	024
LEUVEN CALCHOEVEN	PL	061
LEUVEN CALCHOVEN	PL	028
LEUVEN CALCHOVEN	PL	038
LEUVEN CALCHOVEN	PL	059
LEUVEN CALCHOVEN	PL	087
LEUVEN CALCHOVENBERG	PL	060
LEUVEN CALHOVENSTRAAT	PL	036
LEUVEN CALKHOVENSTRAAT	PL	060
LEUVEN CALKHOVENSTRAAT	PL	088
LEUVEN CALKHOVENSTRAAT	PL	090
LEUVEN CALKHOVENSTRAAT	PL	133
LEUVEN CALKHOVENSTRAAT	PL	159
LEUVEN CAPELLEBERG	PL	029
LEUVEN CHANTERAINNE	PL	027
LEUVEN CHANTRAINNE	PL	040
LEUVEN CHANTRAINNE ?	PL	087
LEUVEN CLAKHOVENBERG	PL	037
LEUVEN CLEYNEN VILDRIES	PL	046
LEUVEN CLEYNEN WILDRIESCH	PL	067
LEUVEN CLOECKAERT	PL	086
LEUVEN CLOESHAERT	PL	087

LEUVEN CLUSEN	PL	139
LEUVEN CORTEGROEVE	PL	039
LEUVEN CORTEGROEVE	PL	086
LEUVEN CORTEGROEVE	PL	088
LEUVEN CORTEGROEVEN	PL	087
LEUVEN CORTGROEVE	PL	134
LEUVEN CORTGROEVE	PL	138
LEUVEN CORTTE GROEVE	PL	063
LEUVEN CORTTEGROEVE	PL	027
LEUVEN DE CLOCKE (huis)	PL	076
LEUVEN DEN WIJNGAERT (kamer)	PL	076
LEUVEN DIJLE	PL	067
LEUVEN DIJLE	PL	136
LEUVEN DIJLE	PL	140
LEUVEN DONCKERSTRAAT	PL	040
LEUVEN DORPSSTRAAT	PL	134
LEUVEN DORPSSTRAAT	PL	139
LEUVEN GALGBERG bij Loo	PL	029
LEUVEN GALGENBERG bij Loo	PL	045
LEUVEN GALGENBERG bijde Loo	PL	067
LEUVEN GROEFSTRAAT	PL	043
LEUVEN GROEFSTRATE	PL	065
LEUVEN GROENSTRAAT	PL	026
LEUVEN GROENSTRAAT	PL	028
LEUVEN GROENSTRAAT	PL	036
LEUVEN GROENSTRAAT	PL	038
LEUVEN GROENSTRAAT	PL	054
LEUVEN GROENSTRAAT	PL	087
LEUVEN GROENSTRAAT	PL	087
LEUVEN GROEVE	PL	139

LEUVEN GROTE MARKT	PL	076
LEUVEN HAMME inden	PL	026
LEUVEN HEERENSTRAAT	PL	042
LEUVEN HENNEBERG	PL	086
LEUVEN HENNEBERG	PL	086
LEUVEN HENNEBERG	PL	088
LEUVEN HERENTBLOCK	PL	086
LEUVEN HERENTVELD	PL	041
LEUVEN HERENTVELD	PL	063
LEUVEN HERENTVELD ?	PL	087
LEUVEN HERTOGEN WIJNGAARD	PL	039
LEUVEN HERTOGEN WIJNGAARD	PL	042
LEUVEN HERTOGENWIJNGAARD	PL	017
LEUVEN HERTOGENWIJNGAARD	PL	018
LEUVEN HERTOGENWIJNGAARD	PL	021
LEUVEN HERTOGENWIJNGAARD	PL	026
LEUVEN HERTOGENWIJNGAARD	PL	027
LEUVEN HERTOGENWIJNGAARD	PL	062
LEUVEN HERTOGENWIJNGAARD	PL	064
LEUVEN HEVERSTRAAT	PL	010
LEUVEN HEVERSTRAAT	PL	014
LEUVEN HEVERSTRAAT	PL	076
LEUVEN HINNEBER	PL	089
LEUVEN HOGHEN BERCH	PL	089
LEUVEN HORSTMAN	PL	135
LEUVEN HOUTHEVER	PL	087

LEUVEN HOUTHEVERE	PL	088
LEUVEN HOUTHEVERE	PL	090
LEUVEN IN DE JACHT	PL	134
LEUVEN INDEN BRUEL	PL	139
LEUVEN INDEN HAM	PL	091
LEUVEN KALKHOVEN	PL	026
LEUVEN KALKHOVENSTRAAT	PL	025
LEUVEN KALKHOVENSTRAAT	PL	026
LEUVEN KALKHOVENSTRAAT	PL	085
LEUVEN KOESTRAAT	PL	043
LEUVEN KOESTRAAT	PL	076
LEUVEN LANGERIJE	PL	085
LEUVEN LANGERIJE	PL	088
LEUVEN LANGERIJEN	PL	087
LEUVEN LANGHE TORREN	PL	088
LEUVEN LANGHETORRE	PL	086
LEUVEN LO	PL	045
LEUVEN LOOBOSCH	PL	045
LEUVEN MECHELSESTEENWEG	PL	046
LEUVEN MECHELSESTEENWEG	PL	067
LEUVEN MECHELSEWEG	PL	028
LEUVEN MECHELSEWEG	PL	042
LEUVEN MECHELSEWEG	PL	062
LEUVEN MENNEKENSHAGE	PL	045
LEUVEN MENNENSTRAAT	PL	133
LEUVEN MENSTRAAT	PL	136
LEUVEN MISPELERE	PL	084
LEUVEN MISPELERE	PL	085
LEUVEN MISPELERE	PL	088

LEUVEN MUDEBRIEVEN	PL	159
LEUVEN NIEUWSTRAAT	PL	136
LEUVEN NUREWEG (?)	PL	085
LEUVEN OP BOGORTE	PL	085
LEUVEN OP DE CLUST	PL	087
LEUVEN OP DIE CLUSE	PL	090
LEUVEN OP GHEELE	PL	084
LEUVEN OP GHEELE	PL	085
LEUVEN OP GHEELE	PL	086
LEUVEN OP GHEELE	PL	086
LEUVEN OP HOUTHEVER	PL	085
LEUVEN OP HOUTHEVERE	PL	084
LEUVEN OP STEENKEN	PL	087
LEUVEN OPDE CLUST	PL	088
LEUVEN OPDEN CLOECHAERT	PL	085
LEUVEN OPT BOXHOREN	PL	086
LEUVEN OPT LANGHEREY	PL	086
LEUVEN OPT STEENKEN	PL	136
LEUVEN OPTE PEIL	PL	087
LEUVEN PEPERSTRAAT	PL	139
LEUVEN PERS	PL	023
LEUVEN PERS IN DE KOESTRAAT	PL	085
LEUVEN PERS IN DE KOESTRAAT	PL	088
LEUVEN PERS IN DE VETTERIJ	PL	088
LEUVEN PERS ONDER DE BURCHT	PL	084
LEUVEN PERS ONDER DE BURCHT	PL	085
LEUVEN PERS ONDER DE BURCHT	PL	086

LEUVEN PERS ONDER DE BURCHT	PL	087
LEUVEN PERS OP DE MARKT (?)	PL	095
LEUVEN PERS VAN ARSHOT	PL	096
LEUVEN PERS VAN BRUNEN	PL	101
LEUVEN PERS VAN CLINGHERPUTTE	PL	092
LEUVEN PERS VAN DE MED.	PL	089
LEUVEN PERS VAN DE PLEIN	PL	099
LEUVEN PERS VAN GASTHUIS	PL	092
LEUVEN PERS VAN GHELE	PL	088
LEUVEN PERS VAN HOEVEN	PL	100
LEUVEN PERS VAN KYEPSAM	PL	098
LEUVEN PERS VAN LIPPEN	PL	093
LEUVEN PERS VAN MECHELEN	PL	097
LEUVEN PERS VAN MUERTERS	PL	091
LEUVEN PERS VAN MUEYLKE	PL	100
LEUVEN PERS VAN MUSCHE	PL	097
LEUVEN PERS VAN RAETS	PL	096
LEUVEN PERS VAN SAYMAKERE	PL	095
LEUVEN PERS VAN SPOELAERT	PL	097
LEUVEN PERS VAN ST GEERTRUI	PL	093

LEUVEN PERS VAN ST GEERTRUI	PL	159
LEUVEN PERS VAN UTERPOERTEN	PL	094
LEUVEN PERS VAN UUCLE	PL	098
LEUVEN PERS VAN VAN ONKELE	PL	090
LEUVEN PERS VAN VAN VERTRIIK	PL	090
LEUVEN PERS VAN VAN WINGE	PL	090
LEUVEN PERS VAN VERTRIK	PL	099
LEUVEN PERS VAN VEYSER	PL	094
LEUVEN PERS VAN VILLERS	PL	085
LEUVEN PERS VAN VILLERS	PL	086
LEUVEN PERS VAN VILLERS	PL	091
LEUVEN PERS VAN VILLERS	PL	099
LEUVEN PERS VAN VLIERBERG	PL	089
LEUVEN PERS VAN WERCHTER	PL	097
LEUVEN PERS VAN WERVERE	PL	091
LEUVEN PERS VAN WIJGHAERDEN	PL	091
LEUVEN PROEFSTRAAT	PL	133
LEUVEN PROEFSTRAAT	PL	139
LEUVEN RIDDERSTRAAT	PL	036
LEUVEN RIDDERSTRAAT	PL	159
LEUVEN RIDDERSTRAAT : pers	PL	061

LEUVEN RIXFONDEREN	PL	010
LEUVEN RIXFONDEREN	PL	014
LEUVEN RIXFONDEREN	PL	076
LEUVEN ROESELBERG	PL	013
LEUVEN ROESELBERG	PL	017
LEUVEN ROESELBERG	PL	024
LEUVEN ROESELBERG	PL	028
LEUVEN ROESELBERG	PL	042
LEUVEN ROESELBERG	PL	043
LEUVEN ROESELBERG	PL	044
LEUVEN ROESELBERG	PL	046
LEUVEN ROESELBERG	PL	062
LEUVEN ROESELBERG	PL	065
LEUVEN ROESELBERG	PL	134
LEUVEN ROESELBERG	PL	135
LEUVEN ROESELBERG	PL	138
LEUVEN ROESELBERG	PL	139
LEUVEN ROESELBERG (KLEINE)	PL	087
LEUVEN ROESELBERG (NIEUWE)	PL	032
LEUVEN ROESELBERG (OUDE)	PL	027
LEUVEN ROESELBERG (OUDE)	PL	028
LEUVEN ROESELBERG (OUDE)	PL	030
LEUVEN ROESELBERG (OUDE)	PL	040
LEUVEN ROESELBERG (OUDE)	PL	047
LEUVEN ROESELBERG (OUDE)	PL	054
LEUVEN ROESELBERG (OUDE)	PL	063

LEUVEN	PL	047
ROESELBERGKAPEL		
LEUVEN	PL	051
ROESSELBERGKAPEL		
LEUVEN SACK	PL	061
LEUVEN SCHIPSTRAAT	PL	133
LEUVEN SHEERENSTRAAT	PL	062
LEUVEN SINT JACOBS KERKHOF	PL	135
LEUVEN SLUISBRUG	PL	140
LEUVEN SLUISSTRAAT	PL	027
LEUVEN SLUYSBRUGGEN	PL	042
LEUVEN SLUYSPUTTE	PL	136
LEUVEN SLUYSSTRAAT	PL	136
LEUVEN ST MICHIELSPOORT	PL	133
LEUVEN STEENWECH	PL	085
LEUVEN STEENWECH	PL	090
LEUVEN STEENWECH	PL	090
LEUVEN Steenweg (Mechelse)	PL	022
LEUVEN STERKEN GRONT	PL	087
LEUVEN STUPERS	PL	013
LEUVEN STUPERS	PL	062
LEUVEN STUPERS	PL	073
LEUVEN STUPERS	PL	084
LEUVEN STUPERS	PL	085
LEUVEN STUPERS	PL	088
LEUVEN STUPERS	PL	089
LEUVEN STUPERS	PL	090
LEUVEN STUPERS	PL	133
LEUVEN STUPERS	PL	135
LEUVEN STUYPERS	PL	027
LEUVEN STUYPERS	PL	040
LEUVEN THOEREN STRAAT	PL	089

LEUVEN TIENSESTEENWEG	PL	045
LEUVEN ULAKE	PL	042
LEUVEN ULAKE	PL	136
LEUVEN ULAKEPOORT	PL	135
LEUVEN ULAKEPOORT	PL	136
LEUVEN VAARWEG	PL	023
LEUVEN VALKENBORCH	PL	026
LEUVEN VALKENBORCH	PL	039
LEUVEN VALKENBORCH	PL	062
LEUVEN VELT VA HERENT	PL	027
LEUVEN VERLOREN COST	PL	075
LEUVEN VERLOREN COST	PL	159
LEUVEN VIJLERBER	PL	136
LEUVEN VILDERS	PL	085
LEUVEN VILDRIES	PL	090
LEUVEN VILDRIJS	PL	089
LEUVEN VILEER	PL	084
LEUVEN VILEER	PL	085
LEUVEN VILEER	PL	086
LEUVEN VILEER	PL	087
LEUVEN VILEER	PL	088
LEUVEN VILEERS	PL	088
LEUVEN VISCHMERCT	PL	067
LEUVEN VOER	PL	010
LEUVEN VOER	PL	015
LEUVEN VOER	PL	039
LEUVEN VOER	PL	042
LEUVEN VOER	PL	062
LEUVEN VOER	PL	076
LEUVEN VOGELSANC	PL	028
LEUVEN VOGELSANCK	PL	041
LEUVEN VOGELSANCK	PL	063

LEUVEN VRANCKRIJCKE	PL	021
LEUVEN WAGENPOORT	PL	022
LEUVEN WAGENPOORT	PL	023
LEUVEN WIERGHE	PL	085
LEUVEN WIERGHE	PL	085
LEUVEN WIERGHE	PL	087
LEUVEN WIJNGAARDPOORT	PL	038
LEUVEN WIJNGAARDPOORT	PL	054
LEUVEN WIJNGAARDSBERG	PL	085
LEUVEN WIJNGAARDSTRAAT	PL	025
LEUVEN WIJNGAARDSTRAAT	PL	037
LEUVEN WIJNGAARDSTRAAT	PL	059
LEUVEN WIJNGAARDSTRAAT	PL	060
LEUVEN WIJNGAARDSTRAAT	PL	085
LEUVEN WIJNGAARDSTRAAT	PL	087
LEUVEN WIJNGAARSTRAAT	PL	036
LEUVEN WIJNGAERTSBERG	PL	084
LEUVEN WILGHE	PL	085
LEUVEN WILTSELSTRAAT	PL	135
LEUVEN WYERINCK opde Dijle	PL	046
LEUVEN ZANDPUTTE	PL	026
LEUVEN ZIEKENWIJNGAARD	PL	020
LEUVEN ZIEKENWIJNGAARD	PL	023

LEUVEN ZWANENBERG	N	084
LEUVEN ZWANENBERG	PL	005
LEUVEN ZWANENBERG	PL	006
LEUVEN ZWANENBERG	PL	014
LEUVEN ZWANENBERG	PL	074
LEUVEN ZWANENBERG	PL	085
LEUVEN ZWANENBERG	PL	086
LEUVEN ZWANENBERG	PL	087
LEUVEN ZWANENBERG	PL	088
LEUVEN ZWANENBERG	PL	089
LEUVEN ZWANENBERG	PL	090
LEUVEN ZWANENBERG	PL	133
LEUWE de	N	093
LEUWE de	N	094
LEWE van	N	008
LIEFCENSRODE van	N	040
LIEFKENRODE	N	063
LIEFKENRODE van	N	037
LIEFKENRODE van	N	039
LIEMINC (ook LYEMINC)	N	091
LIEMING uten	N	126
LIEMING uyte	N	119
LIEMINGEN uten	N	006
LIEMINGEN uuten	N	006
LIEMINGEN uuter	N	060
LIEMINX	N	007
LIEREPENEER	N	104
LIJCOEPS	N	106
LIJCOEPS	N	109
LILLE de	N	114
LIMINGEN uter	N	062
LIMINGHE ut	N	116
LIMINX	N	104

LINDE	PL	045
LINDE	PL	067
LINDEMANS	N	087
LINDEN	N	137
LINDEN vander	N	059
LINDEN vander	N	061
LINDEN vander	N	063
LINDEN vander	N	087
LINDEN vander	N	090
LINSMAAL	PL	108
LINSMAAL	PL	112
LINTER TBOEMKEN	PL	077
LINTER van	N	009
LINTER van	N	107
LINTER van	N	108
LINTER van	N	109
LINTER van	N	142
LINTERE van	N	090
LINTERE van	N	110
LINTERE van	N	112
LINTHER van	N	143
LIPPEN	N	093
LIRA de	N	105
LISSIEN (ook CLERE)	N	050
LODEN vanden	N	085
LODUWIJCH	N	114
LOEN van	N	109
LOMBAERT	N	031
LONIS	N	059
LONIS	N	060
LONTEREN van	N	054
LOON van	N	123
LOONBEEK	PL	016

LOONBEEK BERGE	PL	071
LOONBEEK BERGE	PL	072
LOONBEEK COUDERSCUEREN	PL	072
LOONBEEK DELLE	PL	069
LOONBEEK HAVOET	PL	070
LOONBEEK KOUTER	PL	070
LOONBEEK PRAETS	PL	069
LOONBEEK RUEKENE	PL	072
LOSEN	N	098
LOUNIS	N	061
LUCHTENEERS	N	102
LUCHTENEERS (LUNS)	N	104
LUTEN	N	112
LUYKE de	N	092
LUYX	N	031
LYCOEPS	N	078
LYEMINGEN uuten	N	014
LYEMINGEN uuten	N	031
LYEMINGEN uuten	N	079
LYEMINGEN uuter	N	039
LYEMINGHE uten	N	100
LYEMINGHEN uten	N	095
LYEMINX	N	009
LYERE van	N	135
LYMAN	N	089
LYMBORCH de	N	091
LYNTERE van	N	007
Maagdendaal	I	077
Maagdendaal	I	081
Maagdendaal	I	082
Maagdendaal	I	080
Maagdendaal ?	I	083

MABEERT	N	088
MACHIELS	N	107
MADEE	N	032
MAELCOETE van	N	083
MAELCOTE van	N	050
MAELCOTE van	N	052
MAELCOTE van	N	079
MAELCOTE van	N	136
MAES	N	092
MAGERMA	N	032
MAGNUS	N	006
MAGRINS	N	079
MAIRCT vander	N	106
MAIRCT vander	N	108
MAIRCT vander	N	109
MAIRCT vander	N	112
MALEVIREN van	N	031
MALOPONTE de	N	098
MAN de	N	024
MAN de	N	037
MAN de	N	038
MAN de	N	039
MAN de	N	040
MAN de	N	059
MAN de	N	062
MAN de	N	063
MAN de	N	086
MAN de	N	092
MAN de	N	093
mandemaker	d	061
MANDEMAKERS	N	046
MANSCHOVEN van	N	082
MARCELIJS	N	040

MARICX	N	156
MARIE	N	094
MAROYEN	N	107
MAROYEN	N	108
MARSIELIS	N	112
MARTENS	N	131
MATTHIJS	N	157
MECHELEN van	N	025
MECHELEN van	N	035
MECHELEN van	N	037
MECHELINIA de	N	096
MECHELINIA de	N	097
MECHELINIA de	N	099
MED. de	N	089
MEENS	N	115
MEENSELE van	N	068
MEENSELE van	N	079
MEERBERGHE van	N	088
MEEREN vander	N	026
MEEREN vander	N	027
MEESTERE de	N	086
MEESTERS de	N	089
MEEUS	N	106
MELBERE	N	095
MELDERT de	N	092
MELDERT de	N	094
MELDERT van	N	039
MELDERT van	N	116
MELDERT van	N	118
MELDERT van	N	120
MELDERT van	N	121
MELDERT van	N	123
MELDERT van, persoon	N	012

MELENERNEN de	N	093
MELKERE de	N	095
MELOGHE	N	098
MELX	N	116
MENSELE van	N	116
MERA	N	076
MERA de	N	102
MERA de	N	105
MERCELIJS	N	042
MERE (OPLINTER)	PL	107
MERE (OPLINTER)	PL	109
MERE (OPLINTER)	PL	112
MERE vander	N	100
MEREN vander	N	134
MEREN vander	N	135
MERGHHERE de	N	088
MERLANT de	N	142
MERMANS	N	081
MERTE	N	083
MERTEN	N	157
MERTENS	N	029
MERTENS	N	058
MERTENS	N	093
MERTENS	N	148
MERTENS	N	152
MERTENS (ook HEYBERCH)	N	064
MERTTEN	N	147
MERTTENS	N	149
MESKENS	N	145
MESKENS	N	152
MESKENS	N	154
MESMANS (ook MES)	N	089

MESSELBROEK (ook TESTELT)	PL	102
mesten	d	018
METHEEUS	N	065
METHEUS	N	044
metser	d	031
METTEN	N	145
METTEN	N	146
METTEN	N	147
METTEN	N	148
METTEN	N	150
METTEN	N	153
METTEN	N	154
METTEN	N	156
METTENS	N	157
METTENS	N	158
meyer	d	040
meyer	d	045
meyer	d	067
MEYERES	N	110
MEYERS	N	109
MEYERS	N	112
MEYERS	N	113
MEYNAERTS	N	065
MEYNAERTS	N	129
MEYNAERTSHOVEN vanden	N	127
MEYR vanden	N	093
MEY	N	006
MEY	N	014
MEY	N	049
MEY	N	050
MEY	N	092
MEY	N	134

MEY	N	137
MEY	N	138
MEYSERE de	N	060
MICHIELS	N	012
MICHIELS	N	059
MICHIELS	N	144
MILLE van	N	014
MINEMOEN	N	094
MINSEL van	N	141
MOELEN vander	N	042
MOENS	N	007
MOENS	N	026
MOENS	N	069
MOENS	N	100
MOIRTEN vanden	N	010
MOL de	N	039
MOL de	N	054
MOL van	N	156
MOLDER de	N	040
MOLDERE	N	064
moldere	d	054
MOLDERE de	N	041
MOLDERE de	N	044
MOLDERE de	N	051
MOLDERE de	N	054
MOLDERE de	N	063
MOLDERE de	N	065
MOLDERE de (ook de BECKERE)	N	051
MOLLE de	N	143
MOLLE van	N	077
MOLLE van	N	141
MOLLE van	N	142

MOLLE van	N	143
MOLLE van	N	145
MOLLE van	N	146
MOLLE van	N	147
MOLLE van	N	149
MOLLE van	N	150
MOLLE van	N	151
MOLLE van	N	152
MOLLE van	N	153
MOLLE van	N	154
MOLLE van	N	155
MOLLE van	N	157
MOLLEN van	N	158
MOLLER de	N	032
MOLS	N	071
MOLS	N	072
MONS	N	026
MONS	N	122
MONTE de	N	098
MONTENAKEN van	N	016
MOREELS	N	145
MORSMANS	N	110
MORSMANS	N	111
MORSMANS	N	122
MORTEL vanden	N	010
MORTELMANS	N	009
MOTTE del	N	157
MOTTEN	N	109
MOTTEN vander	N	071
MOTTEN vander	N	072
MUENTENE de	N	093
MUERBEKE van	N	027
MUEYLKE	N	100

MULKE van	N	006
MULKE van of MULKEN van	N	005
MULTOR	N	104
MUNSTER van	N	005
MUNTER de	N	068
MUNTMEESTERS	N	025
MUNTMEESTERS	N	060
MURTENS	N	050
MURTENS	N	050
MUSCHE	N	097
MUSCHE	N	099
MUSSCHE	N	076
MUSSCHE	N	098
MUYLKE de	N	100
MUYSERE de	N	038
MUYSERE de	N	077
NAEN de	N	057
NAEN de	N	135
NAEN de	N	136
NAGEL	N	009
NAKARTS	N	098
NAUMUTS (?) de	N	094
NAUSNIDERE de	N	095
NAUSNOYERE de	N	090
NECKERE de	N	099
NECKERSPOEL van	N	006
NECKERSPOELE van	N	005
NECKERSPOELE van	N	014
NECKERSPOLE van	N	096
NEERHEYLISSEM	PL	110
NEERHEYLISSEM BEECBORNE	PL	106

NEERHEYLISSEM HEERSTRAAT	PL	106
NEERHEYLISSEM MEYSENBOEM	PL	106
NEERHEYLISSEM PANBOSCH	PL	106
NEERHEYLISSEM STEENAKKER	PL	111
NEERHEYLISSEM ZAVEL	PL	107
NEERVELP	PL	080
NEERVELP	PL	128
NELLEN de	N	126
NESE	N	094
NETHELEN van	N	024
NETHEN van	N	043
NETHENE van	N	060
NETHENEN van	N	025
NETHENEN van	N	032
NETHENIS de	N	096
NEUSNIDER de	N	095
NICHOLAY (ook CRUYNINGEN)	N	074
NIEUWRODE	PL	137
NIJS	N	009
NIJS	N	028
NIJS	N	030
NIJS	N	041
NIJS	N	054
NIJS	N	055
NIJS	N	064
NIJS	N	073
NIJS	N	080
NIJS	N	149
NIJS	N	154

NIVELE de	I	099
NOCKER	N	090
NODENVOIRT	PL	110
NODERVOIRT	PL	106
NODERVOIRT	PL	107
NOELS	N	067
NOET vander	N	032
NOOT vander	N	078
NOOT vander	N	145
NOOTSCALE inde	N	057
NOOTSCHALE inde	N	052
NOTEREN van	N	048
NOUWEN PANHUYSE van	N	083
NOUWENHOVEN van	N	090
NULLEKENS	N	143
NUSBROEC	N	031
NUWENHOVE van	N	044
NUWENHOVEN van	N	066
NYCHOLAY	N	102
NYELE de	N	096
NYELE van	N	094
NYEMEGEN van	N	031
NYEN	N	022
NYENWERMOLEN vander	N	141
NYEUWERMOLEN	N	142
NYEUWERMOLEN vander	N	143
OCSELAIR van	N	014
OERBEECKE van	N	123
OERBEKE van	N	121
OERBEKE van	N	124
OERBEKE van	N	140
OEVELOGE	N	031
OGERNEN	N	108

OLIFAENT inden	N	090
OLIVIER	N	100
OLIVIERS	N	015
OLIVIERS	N	030
OLIVIERS	N	086
OLV ten Poel Tienen	I	110
ONKELE van	N	032
ONKELE van	N	090
ONROGGHE	N	085
ONVREDE	N	105
OUGE	N	038
ORBEEK	PL	119
ORBEEK	PL	120
ORBEEK	PL	124
ORBEEK	PL	148
ORBEEK PAPENDAAL	PL	117
ORBEEK PAPENDAAL	PL	118
ORBEEK ZEGELBERG	PL	117
OPHEILISSEM GETE	PL	108
OPHEM van	N	006
OPHEYLISSEM	PL	113
OPHEYLISSEM BEECBORNE	PL	108
OPHEYLISSEM BEECBORNE	PL	109
OPHEYLISSEM BEEKBORNE	PL	112
OPHEYLISSEM BEERBORNE	PL	109
OPHEYLISSEM CAUTERKIJN	PL	107
OPHEYLISSEM CONVINTSSTRATE	PL	107
OPHEYLISSEM COUPE	PL	109
OPHEYLISSEM COUTER	PL	108
OPHEYLISSEM GEMEYNSTRAAT	PL	109
OPHEYLISSEM GETE	PL	107

OPHEYLISSEM GROTE WIJNGAARD	PL	107
OPHEYLISSEM HAERBEECKE	PL	107
OPHEYLISSEM HOELSTRAAT	PL	109
OPHEYLISSEM HOELSTRATE	PL	112
OPHEYLISSEM JODENSTRAAT	PL	108
OPHEYLISSEM KOUTERKEN	PL	112
OPHEYLISSEM MEYSENBOEM	PL	107
OPHEYLISSEM MEYSENBOEM	PL	108
OPHEYLISSEM MEYSENBOEM	PL	112
OPHEYLISSEM NEERDALE	PL	110
OPHEYLISSEM PIJPOT	PL	110
OPHEYLISSEM QUADENSTRAAT	PL	108
OPHEYLISSEM RAYMAKERSSTRAAT	PL	108
OPHEYLISSEM STEENBERG	PL	107
OPHEYLISSEM WEETSINGEN	PL	109
OPHEYLISSEM WEETSINGEN	PL	110
OPHEYLISSEM WIJNBORN	PL	110
OPHEYLISSEM WIJNBORNE	PL	109
OPHEYLISSEM ZAVEL	PL	108
OPHEYLISSEM ZAVEL	PL	109
OPHEYLISSEM ZAVEL	PL	110
OPHEYLISSEM ZOUWE	PL	107
OPHEYLISSEM ZOUWE	PL	108

OPLINTER CAESWECH	PL	081
OPLINTER LIRINSKE	PL	082
OPLINTER OPTEN WIJNGAARD	PL	081
OPLINTER OPTEN WIJNGAARD	PL	082
OPSTALLE van	N	067
OPTEN BERCH	N	061
Orde van Chanterain	I	078
Orde van St Jan	I	005
ORDINGEN van	N	050
ORDINGHEN van	N	049
OSMAEL van	N	144
OSMAEL van	N	145
OSMAEL van	N	146
OSMAEL van	N	147
OSMAEL van	N	149
OSMAEL van	N	150
OSMAEL van	N	151
OSMAEL van	N	152
OSMAEL van	N	155
OSTIJNS	N	029
OSY van	N	010
OUDEROGGE	N	032
OUDEROGGE	N	043
OUDEROGGE	N	065
OUDEVOERT WERSING	PL	122
OUDEVOIRT	PL	110
OUDEVOIRT COELSCHEN WECH	PL	113
OUDEVOIRT VLOETGRACHT	PL	113
OVELOGHE	N	091
OVERBEKE van	N	049

OVERBEKE van	N	050
OVERBEKE van	N	051
OVERBROECH van	N	093
OVERIJSE	PL	016
OVERWINGHE van	N	011
pachtwijn	d	017
PACKE de	N	091
PAEMEL van	N	148
PAEPE	N	156
PAEPEN	N	148
PAERKEMMETER	N	098
PALMBRE	N	087
PAMELE van	N	068
PAMELE van	N	079
PAMELE van	N	123
PAMELE van	N	156
PANIS	N	142
PANIS	N	143
PANIS	N	145
PANIS	N	146
PANIS	N	152
PANIS	N	153
PANIS	N	155
PANIS	N	155
PANIS	N	156
PAPE de	N	022
PAPE de	N	023
PAPE de	N	032
PAPE de	N	034
PAPE de	N	044
PAPE de	N	058
PAPE de	N	066
PAPE de	N	084

PAPE de	N	092
PAPE de	N	096
PAPEN	N	111
PAPEN	N	113
PAPEN	N	147
PARIS	N	032
PARTU de	N	087
PASTEEL	N	114
PAU inde	N	057
PAUWELS	N	073
PAUWELS	N	095
PEDE van	N	040
PEEDELE van	N	129
PEERSSE inde	N	045
PEETERS	N	149
PEETERS	N	151
PEETERS	N	152
PEETERS	N	153
PEETERS	N	154
PEETERS	N	156
PEETERS	N	157
PEETERS	N	158
PELARTS	N	120
PELLENE de	N	114
PELSMAKERE de	N	058
PELSMAKERE de	N	090
PELSMAKERE de	N	092
PERDEEN	N	123
PERDEENS	N	121
PERDEENS	N	122
PERPIANUS	N	094
pers	d	140
pers	d	042

pers	d	042
pers	d	045
pers	d	067
PERSMEESTER de	N	094
PERSOEN	N	053
PERSOENS	N	023
PERSOENS	N	114
PETERMANS	N	111
PETERS	N	102
PETERS	N	104
PETERS	N	129
PETERSELLE	N	095
PETTEN	N	117
PETTEN	N	119
PETTEN	N	121
PETTEN	N	122
PETTEN	N	124
PETTEN	N	141
PETTEN	N	148
PETTEN	N	149
PETTEN	N	152
PETTEN	N	156
PIERARTS	N	114
PIETERS	N	143
PIETERS	N	155
PIETERSEM van	N	015
PIJNNOCX	N	029
PINNOCK	N	067
PINNOX	N	089
PINTINCX	N	070
PISTOR	N	098
PLATEA de	N	105
PLATVOET	N	095

PLATVOET	N	115
PLEERT	N	085
POEL de	N	105
POEL vanden	N	033
POELE van	N	021
POELE vanden	N	023
POELE vanden	N	106
POELE vanden	N	107
POELE vanden	N	111
POELE vanden	N	112
POELS vanden	N	022
POER	N	093
PORSMUSBERGHE de	N	099
PORTE de	N	097
POSTEEM de	N	097
POTENIS	N	038
POTENT	N	096
POTEYN	N	026
POTGIETER de	N	095
POTGIETERE	N	086
POTSMISBERGHE de	N	099
PRETERS	N	131
PRETERS	N	132
PREUDERE de	N	092
priester	d	033
priester	d	049
PRIKER de	N	033
Prinsbisschop van Luik	N	141
proost van Dinant	d	038
proost van Dinant	d	059
proost van Dinant	d	060
PULDERBOSCH de	N	100

PULEDERBRECH de (PULDERBOSCH)	N	100
PULLE van	N	048
PUNDERE de	N	032
PUTTAERT	N	011
PUTTE vande	N	143
PUTTE vande	N	151
PUTTE vanden	N	030
PUTTE vanden	N	070
PUTTE vanden	N	091
PUTTE vanden	N	106
PUTTE vanden	N	108
PUTTE vanden	N	112
PUTTE vanden	N	123
PUTTE vanden	N	141
PÛTTE vanden	N	109
PUTTUETS	N	141
PYLYSER	N	034
PYNNOC	N	030
PYNNOC	N	094
PYNNOC	N	099
PYNNOC	N	135
PYNNOC of PIJNNOCX	N	032
PYNNOCK	N	044
PYNNOCK	N	045
PYNNOCK	N	065
PYNNOCX	N	028
QUADERANS	N	088
QUEDEREBBE van	N	115
QUETS	N	107
QUINQUL	N	098
RABODE	N	098
RABODE	N	099

RADEMAKER de	N	104
RADEMAKERE de	N	090
RAETMAKERE de	N	094
RAETMAKERE de	N	097
RAETS	N	027
RAETS	N	096
RAETSHOVE vanden	N	092
RAETSHOVEN van	N	031
RAETSHOVEN van	N	073
RAETSHOVEN van	N	111
RAETSHOVEN van	N	117
RAETSHOVEN van	N	121
RAETSHOVEN van	N	122
RAETSHOVEN van	N	123
RAETSHOVEN van	N	124
RAETTELGIER (ook BOONE)	N	085
RAEYMAECKERS	N	143
RAKE de	N	094
RALENS	N	143
RALENS	N	150
RAMPAERTS	N	060
RAMPARTS	N	048
RANSE	N	033
RANSHEM van	N	038
RANSHEM van	N	061
RANTSON	N	088
RAVENSCHOTE de	N	098
RAVERTSY van	N	086
RAVESCHOT van	N	043
RAVESCHOT van	N	059
RAVESCHOT van	N	060
RAVESCHOT van	N	061
RAVESCHOT van	N	063

RAVESCHOT van	N	065
RAVESCHOTE van	N	037
RAVESCHOTE van	N	040
RAVESCHOTE van	N	056
RAVESCOET van	N	090
RAVESCOTE	N	036
RAVESCOTE de	N	093
RAVOET	N	062
RAVOETE	N	072
RAVROET	N	090
RAYEMAEKERE de	N	125
RAYEMAKERE de	N	074
RAYMAECKERS	N	141
RAYMAECKERS	N	144
raymaker	d	038
raymaker	d	068
RAYMAKER de	N	121
RAYMAKERS	N	081
RAYMAKERS	N	084
RAYMAKERS	N	144
RAYMAKERS	N	154
RECLE vanden	N	057
REDINGEN van	N	028
REDINGEN van	N	082
REERS	N	009
REERS	N	037
REGINGHEN de	N	091
REIJCKE de	N	155
Rekenkamer	I	020
Rekenkamer van Brussel	I	043
Rekenkamer van Brussel	I	046
Rekenkamer van Brussel	I	058
Rekenkamer van Mechelen	I	017

REMWAEET	N	141
RESE de	N	088
RESISTER opten	N	095
REST vander (ook ROEST)	N	054
REYMAER	N	032
REYMAER	N	092
REYMARE	N	025
REYNS	N	048
REYNS	N	087
RICOVORT	N	131
RIELE de	N	098
RIJCKE de	N	078
RIJCKE de	N	144
RIJKE de	N	087
RIJKEN d	N	025
RIJN vanden	N	025
RIJNE van	N	060
RIJNE vanden	N	037
RIJNE vanden	N	072
RIJNVIS	N	054
RIKE de	N	028
RIKE de	N	091
RIKEN	N	031
RILLAAR	PL	129
RIPENS	N	145
RIPENS	N	156
RIVIEREN de	N	105
RIVIEREN van	N	083
RIVIEREN vanden	N	127
RIXENS	N	141
RIXENS	N	142
ROBEKE	N	028
ROBIJNS	N	117

ROBIJNS	N	118
ROBIJNS	N	120
ROBIJNS	N	123
ROBIJNS	N	126
RODE de	N	093
RODE de	N	103
RODE SCIBBEKE	PL	011
ROEDE	N	120
ROEDE de	N	117
ROEDEN	N	027
ROEDEN	N	121
ROEDEN	N	122
ROEDEN LEEUW inden	N	049
ROEDEN LEEUW inden	N	051
ROEKELOES	N	047
ROEKELOES	N	048
ROEKELOES	N	055
ROEKELOES	N	056
ROEKELOES	N	092
ROELANT	N	097
ROELANTS	N	032
ROELANTS	N	037
ROELANTS	N	039
ROELANTS	N	062
ROELANTS	N	134
ROELAPERS	N	127
ROELOEF	N	051
ROELOFS	N	007
ROELOFS	N	032
ROELOFS	N	135
ROES	N	130
ROESEGAERT	N	030
ROESMEER de	N	104

ROEST vander	N	054
ROGGE	N	040
ROGGE	N	045
ROGGE	N	067
ROGGE	N	136
ROGGHE	N	087
ROGIERS	N	061
ROGIERS	N	066
ROGS	N	103
ROKELOES	N	091
ROM	N	084
ROMMALE van	N	079
ROMMELAERT	N	096
RONVOET	N	084
RONVOET	N	086
RONVOET	N	089
ROODE va	N	061
Roodklooster	I	033
ROSENHOET inden	N	047
ROSMER van (ROSNIER ?)	N	052
ROSNIER van	N	044
ROSNIER van	N	052
ROSNIER van	N	058
ROSNIER van	N	066
ROTSELAAR	PL	016
ROTSELAAR van	N	083
ROTSELAER de	N	093
ROTSELAER de	N	094
ROYEN	N	119
ROYEN	N	124
RUDOLFI	N	098
RUEBENS	N	111
RUEBENS	N	111

RUEBENS	N	112
RUEBENS	N	112
RUEBENS	N	122
RUELENS	N	043
RUEYVOET	N	100
RUVOET	N	048
RUVOET	N	050
RUVOET	N	051
RUVOET	N	074
RUVOETS	N	047
RUWENCHIAL van	N	106
RUWIERS	N	071
RUYSCHERS	N	088
RYWENS	N	129
SAEFFAERTS	N	154
SAEFFAERTS	N	156
SAFFARTS	N	108
SAFFARTS	N	109
SALLAKEN van	N	043
SALLAKEN van (hantschoenmaker)	N	055
SALMON	N	061
SALOMON	N	060
SAMPS	N	135
SANGWIJN	N	032
SANGWIJNS	N	005
SANGWIJNS	N	014
SAS	N	091
SASTRE	N	145
SAYWIJN	N	102
SCABELLENS	N	103
SCABGBELEN	N	105
SCAFFENE de	N	098

SCALOETSMEKERE	N	134
SCATS	N	087
SCELKENS	N	036
SCELKENS	N	103
SCEPERS	N	070
SCERS	N	122
SHEL	N	145
SCHERS	N	106
SCHERS	N	110
SCHETS	N	141
SCHETS	N	147
SCHETS	N	150
schijnmaker	d	076
SCHOELAERTS	N	149
SCHOEMANS	N	108
SCHOEMANS	N	110
SCHOENMAKERE de	N	085
SCHOENMAKERE de	N	086
SCHOERE van	N	063
SCHOLIERS	N	064
schoolmeester	d	122
SCHORE van	N	041
SCHORE van	N	088
SCHOTS	N	146
SCHRICX	N	146
SCHRICX	N	152
SCHUSEMANS	N	127
SCLEGGERS	N	124
SCOELMEESTERS	N	123
SCOEMEKER de	N	126
SCOENHOVEN de	N	098
SCOENSITTERS	N	071
SCOERE van	N	028

SCOLIERS	N	042
SCORUC	N	105
SCOTELMAN	N	086
SCOTS	N	103
SCRIECKE van	N	035
SCROTEN	N	089
SCUERBROOT	N	087
SCUTTEPUTTE van	N	057
SEMER	N	099
SIEGERMANS	N	107
SIJCERE de	N	061
SIJCKERE de	N	036
SILLEN	N	081
SINTE GORICX	N	058
SINTE GORUX van	N	115
SINTE GUERIX van	N	135
SINTE PEETERS van	N	010
SINTE PETERS van	N	074
Sinterklaas altaar	I	081
slachmoldere	d	050
slachmolen	d	117
slachmolen	d	122
slagmoelen	d	121
slagmolen	d	015
SLEGERS	N	119
SLEGES	N	120
SLOETMAKERE de	N	095
SLOMANS	N	082
slotmaker	d	024
SLOTMAKERE de	N	085
SLUIZEN BOGAERTBLOK	PL	011
SLUIZEN BROEKSTRAAT	PL	080
SLUIZEN KOESTRAAT	PL	011

SLUIZEN OPTE WIJNGAARD	PL	081
SLUIZEN vander Heer	N	011
SLUIZEN VERLEREN WIJNGAARD	PL	080
SMEET	N	070
SMEETS	N	006
SMEETS	N	082
SMEETS	N	102
SMEETS	N	112
SMEETS	N	117
SMEETS	N	123
SMEKENS	N	118
SMESSEN vander	N	076
SMET	N	070
SMET	N	079
SMET de	N	054
SMET de	N	091
SMET de	N	092
SMET de	N	099
SMET de	N	101
SMET de	N	106
SMEYERS	N	107
SMISSEN vander	N	014
smit	d	065
SMIT (ook FABER)	N	102
SMOLS	N	076
SMYSSSEN vander	N	010
SNIJDERS	N	158
SNOECK	N	023
SNOECK	N	055
SNYDERE den	N	131
SOETEN	N	070
SOMON	N	038

SPELHOVE vanden	N	092
SPELHOVEN de	N	101
SPICH vande	N	149
SPICH vanden	N	142
SPICH vanden	N	158
SPICK vanden	N	156
SPICK vander	N	143
SPOELAERT	N	095
SPOELAERT	N	097
SPRANXS	N	078
SPREGERS	N	065
SPRENGERE de	N	137
SPRENGERS	N	089
SPRENGERS	N	131
SPRUNE	N	104
ST AGATHA RODE BARN Sart	PL	006
ST AGATHA RODE WAV ERSE WEG	PL	006
ST AGHATA RODE	PL	016
St Bastiaan altaar	I	146
St Geertrui	I	093
St Geertrui	I	043
St Geertrui	I	055
St Geertrui	I	127
St Geertrui	I	136
St Geertrui	I	013
St Geertrui	I	054
St Geertrui	I	057
St Geertrui	I	065
St Geertrui	I	100
St Geertrui	I	135
St Geertrui	I	140

St Genoveva altaar	I	151
St Jacobskerk	I	008
ST JOOST TEN NODE	PL	003
St Katlijne altaar Zoutleeuw	I	109
St Lambrecht van Luik	I	031
St Maartensdal Leuven	I	115
ST MARGRIETE HOUTEM	PL	077
ST MARGRIETE HOUTEM WIJNBORNE	PL	078
St Pauwels Leuven	I	053
St Pieters	I	029
St Pieters	I	084
STA. de	N	099
stadhouder	d	079
stadsbode	d	087
stadskok	d	030
stadskok	d	031
STAEKBERT de	N	086
STAEYE van	N	129
STAEYE vanden	N	131
STAKENBORCH van	N	033
STAKENBORCH van	N	040
STAKENBORCH van	N	049
STAPGAT	N	094
STAS	N	033
STAYE vanden	N	052
STAYE vanden	N	132
STEENE vanden	N	013
STEENHOUWERS	N	087
STENE vander	N	092
STEYNEMOLEN van	N	048
STOCK vander	N	044
STOCK vander	N	054

STOCKE de	N	092
STOCKELPOT	N	083
STOCKELPOT	N	092
STOCKELPOT	N	093
STOCKELPOTS	N	036
STOCKENS	N	044
STOCKVIS	N	066
STOCT vander	N	050
STOCT vander	N	066
STOEN	N	032
STORMS	N	029
STOUTMANS	N	027
STOUTMANS	N	040
STOUTMANS	N	063
STOUTS	N	095
STRAETBORCHS	N	151
STRAETBORCHS	N	155
STRATEN vander	N	031
STRATEN vander	N	078
STRATEN vander	N	137
STRATEN vander	N	159
STRETE	N	088
STRETKENS	N	058
STRIEPMAN	N	093
STROEDECKERE	N	050
STROTE	N	092
STROTEN	N	110
STUIOP	N	096
SUFFARTS	N	110
SULLENS	N	109
SUUERMAN	N	101
SVORSTERS	N	119
SWACHTER	N	093

SWAEN inden	N	031
SWEERTERS	N	059
SWEERTS	N	053
SWELDEN of SWEELDEN	N	007
SWERTE de	N	093
SWERTERS	N	026
SWERTERS	N	038
SWERTVEGHERE de	N	095
SWEVERS	N	056
SWIJNS	N	118
SWIJNS	N	120
SWILD	N	148
SWILD	N	155
SWILDEN	N	145
SWILDEN	N	149
SWILDEN	N	150
SWILDEN	N	151
SWILDEN	N	152
SWILDEN	N	153
SWILDEN	N	156
SWILDER	N	154
SYDERE de	N	094
SYMONS	N	131
SYMONSTREIT	N	112
SYSDOEM van (ook BASDOEM ?)	N	090
Tafel van Goetsenhoven	I	118
Tafel van Heylisse	I	110
Tafel van Kuntich	I	119
Tafel van Tienen	I	082
Tafel van Tienen	I	107
Tafel van Tienen	I	109
Tafel van Tienen	I	112

Tafel van Tienen	I	125
Tafel van Tienen	I	154
TANS	N	118
TAVERNIERS	N	071
TAVERNIERS	N	145
TAVERNIERS	N	146
TAVERNIERS	N	151
TAVERNIERS	N	152
TAVERNIERS	N	156
TAVERNIERS	N	157
TEENKENS Gheert	N	075
TESCHE inde	N	139
TESTELT BERG	PL	103
TESTELT BOEKEL	PL	104
TESTELT BOEKEL	PL	105
TESTELT DASBERG	PL	102
TESTELT DASBERG	PL	103
TESTELT DASBERG	PL	104
TESTELT DASBERG	PL	105
TESTELT HANC	PL	104
TESTELT HANC	PL	105
TESTELT HANC	PL	105
TESTELT HAVE	PL	102
TESTELT MOLENHOVE	PL	103
TESTELT NECKERSMORTERE	PL	103
TESTELT NEVELSDELLE	PL	103
TESTELT NEVELSDELLE	PL	104
TESTELT NOVELDEL	PL	102
TESTELT OP TEN ZAVEL	PL	104
TESTELT OUDE SPEUK	PL	104
TESTELT ROESMEER	PL	104
TESTELT SPUEL	PL	105

TESTELT TEN BOSCHE	PL	105
TESTELT VIERDENSCOEF	PL	104
TESTELT VIERDENSCOEF	PL	104
TESTELT VLIEDER	PL	102
TESTELT ZAVEL	PL	102
TEXTOR	N	102
TEXTOR	N	104
THELENS	N	152
THIELENS	N	144
THIELENS	N	146
THIELENS	N	153
THIELENS	N	155
THIELMAN	N	057
THIENEN	PL	143
THIENEN van	N	034
THIENEN van	N	051
THIENEN van	N	057
THIENEN van	N	061
THIENEN van	N	065
THIENEN van	N	077
THIENEN van (inden NOOTSCALE)	N	052
THONIS	N	118
THONIS	N	156
THRATS inden	N	087
THUINS	N	142
THUINS	N	148
THUNIS	N	147
THUNIS	N	152
THURE de	N	088
THUYDEKEEM van	N	033
THUYEKEM van	N	047
THUYEKEM van	N	052

THYBE	N	047
THYME de	N	054
THYMO	N	048
THYMO	N	060
THYMO	N	074
THYMS	N	062
ticheldeckere	d	038
TIELDONC de	N	099
TIELENS	N	039
TIELENS	N	063
TIELENS	N	105
TIELMANS	N	112
TIENEN	PL	106
TIENEN	PL	107
TIENEN	PL	110
TIENEN	PL	111
TIENEN	PL	112
TIENEN	PL	113
TIENEN	PL	114
TIENEN	PL	120
TIENEN	PL	154
TIENEN	PL	158
TIENEN van	N	006
TIENEN van	N	144
timmerman	d	075
TIMPLE de	N	091
TIMPLE vanden	N	088
Tolkamer van Leuven	I	019
TOLLEN	N	081
TONIS	N	154
TRAETSEN	N	108
TRAPPEN van	N	133
TRICHT van	N	142

TRICHT van	N	144
TRICHT van	N	148
TRICHT van	N	149
TRICHT van	N	151
TRICHT van	N	155
TRICHT van	N	156
TRICHT van	N	158
TRISTMANS	N	142
TRISTMANS	N	143
TRISTMANS	N	149
TRISTMANS	N	150
TRISTMANS	N	153
TRISTMANS	N	157
TRISTMANS	N	158
TRITS	N	068
TROENBEKE	PL	015
TRONCKEN	N	112
TROYE	N	031
TROYE	N	050
TROYE of TROYEN	N	057
TRULLEKENS	N	142
TSARES (ook van AKEN)	N	059
TSARTS	N	048
TSCERELARS	N	080
TSERAERTS	N	031
TSERNAERTS	N	030
TUELYNCX	N	129
TUELYNCX	N	130
TUETELERS	N	118
TYELDONC de	N	100
TYELE de	N	096
TYLE	N	096
TYMMERMAN	N	103

TYMPEL vanden	N	030
TYMPEL vanden	N	052
TYMPEL vanden	PL	046
TYMPELE vanden	N	060
TYMPELE vanden	N	136
TYMPLE vanden	N	037
TYMPLE vanden	N	067
TZESTICH van	N	049
UDEKEM	N	060
UDEKEM van	N	039
UDEKEM van	N	063
UPSTAL van	N	088
UTERPORTEN	N	094
UTTEN van	N	130
UUCLE de	N	098
UUCLE de	N	099
UULINC	N	034
VAALBEEK	PL	077
BODEMHOOFTDELLE		
VAALBEEK BODEMLOOSE DELLE	PL	006
VAALBEEK HEERENSTRAAT	PL	077
VAALBEEK KRAAIENBER	PL	006
VAALBEEK KRAAIENBER	PL	077
VAALBEEK WIJNGAARDBERG	PL	006
VAALBEEK WIJNGAARDBERG	PL	077
VADDERE de	N	042
VAELBEKE de	N	095
VAES	N	141
VAES	N	144
VAES	N	146

VAES	N	148
VAES	N	151
VAES	N	152
VAES	N	153
VAES	N	156
VAILLET van	N	080
VALKE	N	104
VALKENBORCH van	N	033
VALLE de	N	095
VANDERMERS	N	157
VANIJS	N	101
VARENT vanden	N	012
VARENT vander	N	012
VEECKENE vanden	N	038
VEECKENNE vanden	N	021
VEECKENNE vanden	N	050
VEKENE vander	N	060
VELDE vande	N	028
VELDE vande	N	080
VELDE vande	N	081
VELDE vanden	N	031
VELDE vanden	N	033
VELDE vanden	N	039
VELDE vanden	N	053
VELDE vanden	N	057
VELDE vanden	N	088
VELDE vanden	N	100
VELDE vanden	N	135
VELDE vanden	N	136
VELDEN vanden	N	009
VELPE	PL	035
VELT	N	053
VELTEM HEERSTRAAT	PL	024

VELTEM LOE	PL	024
VELTEM LOO	PL	035
VELTS (ook van YSSCHE)	N	056
VERBRAKEN	N	131
VERECHTS	N	085
VERHAERT	N	052
VERHAGE	N	050
VERHAGE	N	051
VERHAGE	N	053
VERHAGE	N	054
VERHAGE	N	133
VERHOFSTADT	N	066
VERNOYE	N	121
VERNOYE	N	122
VERNOYE	N	123
VERPOERTEN	N	094
VERTERIKE van	N	090
VERTESERENEN	N	091
VERVEREN de	N	119
ververij	d	046
VERVOTSE	N	138
VERVVEERE (Wernere ?)	N	061
VERVVERE de	N	096
vetter	d	036
vetter	d	039
vetter	d	040
vettewarier	d	061
VILEER van	N	012
VILLEERS van	N	147
VINCKE	N	033
VINCKE	N	036
VINCKE	N	084
VINCKE	N	099

Vincke	N	052
VINCKE of VINCX	N	038
VINCX	N	051
VINCX	N	056
VINKE	N	089
VIRIL	N	047
VLAENDEREN van	N	033
VLAENDEREN van	N	135
VLASSELAER van	N	054
VLASSELAER van	N	118
VLASSELAER van	N	119
VLASSELAER van	N	126
VLEMINCX	N	111
VLEMINCX	N	113
VLEMINCX	N	143
VLEMINCX	N	144
VLEMINCX	N	149
VLEMINCX	N	151
VLEMINCX	N	155
VLIEDEN van	N	159
VLIEGHE	N	089
VLIEGHEMUELEN inden	N	087
VLIERBEEK	PL	015
VLIERBERGE van	N	089
VLOX	N	103
VOER de	N	061
VOEREN vander	N	057
VOETBOEGHE inde	N	076
VOLDERE de	N	087
VOLDERE de	N	090
VOS	N	113
VOS	N	114
VOS	N	121

VOS (ook VOS de)	N	056
VOS de	N	052
VOS de	N	057
VOS de	N	058
VOS de	N	061
VOS de	N	095
VOS de	N	100
VOSHEM van	N	135
VOSKEN int	N	040
VOSSEM	PL	015
VOSSEM bij Morssele	PL	015
VRANCX	N	029
VRANCX	N	033
VRANCX	N	048
VRANCX	N	095
VRANCX	N	110
VRANCX	N	112
VRANX	N	094
VREBORGEN	N	108
VREVEN	N	145
VREVEN	N	146
VRIESEN	N	081
VRINS	N	096
VRINTS	N	150
VROEDE de	N	097
VROEDE de	N	098
VROEDE de (ook MURTENS)	N	050
VROENHOVEN van	N	045
VROOMEN	N	084
Vrouwenpark	I	122
Vrouwenpark	I	126
Vrouwenpark	I	128
Vrouwenpark	I	129

Vrouwenpark	I	130
VYLE van	N	015
VYLE van	N	016
WAERSEGGER de	N	043
WAERSEGGERE de	N	067
WAERSMAN	N	095
WAERZEGGERE de	N	035
WAGEMANS	N	113
WAGEMANS	N	113
WAGEN	N	112
WAGHEMAN	N	102
WAGHEMANS	N	104
WAGHEMANS	N	105
WAL	N	101
WALE de	N	052
WALE de	N	053
WALE de (ook d'ARTOIS)	N	054
WALSBERGE	PL	110
WALSBERGEN van	N	148
WALSCAERT	N	138
WALSSCHE de	N	047
WANGE KOUTER	PL	114
WANGE van	N	083
WARANDE inde	N	087
WART (?)	N	092
WATERMALE de	N	093
WATERMALE de	N	095
weetmolen	d	109
WEETSINGEN de	N	113
WELDE	N	097
WELDE de	N	068
WELDE de	N	144
WELDE de	N	145

WELDE de	N	146
WELDE de	N	150
WELDE de	N	151
WELDE de	N	154
WELDE de	N	156
WELDE de	N	157
WELE de	N	150
WELLE de	N	092
WELLENS	N	041
WELLENS	N	143
WELTENS	N	122
WELTERS	N	117
WELTERS	N	121
WELTERS	N	124
WERCHTER	PL	015
WERCHTER van	N	031
WERCHTERE de	N	093
WERDEN van	N	088
WERNEERS	N	087
WERNER	N	037
WERNERE	N	059
WERNERE	N	093
WERNERE	N	094
WERNERE (WERVERS ?)	N	091
WEROTTEN	N	109
WERSBEKE	N	110
WERSBEKE van	N	109
WERVER	N	038
WERVERS	N	091
WESEMALE van	N	010
WESEMALE van	N	014
WESEMALE van	N	076

WETTEBOLS (ook WITTEBOLS)	N	071
WEVVERE de	N	096
WEYNS	N	100
WEYS	N	011
WICHMALE de	N	100
WIELANDTS	N	067
WIELANTS	N	045
WIERGE van	N	086
WIGHARDERS	N	138
WIGHEERDERS	N	139
WIJCHUSE vanden	N	091
WIJCHUSE vanden	N	095
WIJFFELET	N	044
WIJFLER van	N	005
WIJNDRUVE vande	N	085
wijngerder	d	031
wijkelder vrouwenpark	d	133
wijnpacht	d	046
wijnpacht	d	065
wijnpers	d	076
WIJSLET	N	066
WILDEMAN inde	N	087
WILDEMAN inden	N	029
WILDEN	N	141
WILDERE van	N	028
WILLEBRINGEN	PL	068
WILLEBRINGEN	PL	120
WILLEBRINGEN	PL	125
WILLEBRINGEN	PL	126
WILLEBRINGEN GEMEYNSTRAAT	PL	068

WILLEBRINGEN HAVELSTRAAT	PL	128
WILLEBRINGEN KAMELSTRAAT	PL	128
WILLEBRINGEN PELLENBERGSTRAAT	PL	123
WILLEBRINGEN QUANTELBERG	PL	079
WILLEBRINGEN van	N	128
WILLEBRINGEN WILLEBRINGENVELT	PL	068
WILLEBRINGEN ZAVEL	PL	116
WILLEBRINGEN ZEGELBERG	PL	119
WILLEMAER	N	098
WILLEMAER	N	100
WILLEMAERTS	N	140
WILLEMS	N	040
WILLEMS	N	043
WILLEMS	N	055
WILLEMS	N	062
WILLEMS	N	065
WILPUTTE van	N	055
WILRE van	N	013
WILRE van	N	151
WILSELE	PL	042
WILSELE	PL	047
WILSELE	PL	047
WILSELE	PL	051
WILSELE	PL	062
WILSELE	PL	084
WILSELE	PL	101
WILSELE BELLORREMAN	PL	084
WILSELE HENNEBERG	PL	084

WILSELE HENNEBERG	PL	085
WILSELE LANGENREY	PL	084
WILSELE NOTCLER	PL	084
WILSELE PERSEN	PL	086
WILSELE SCHERPSTUK	PL	073
WILSELE SCHERPSTUK	PL	074
WILSELE SLAVENBERG	PL	010
WILSELE VILDERS	PL	084
WIn de	N	052
WINDE	PL	111
WINDE van	N	106
WINDE van	N	107
WINDE van	N	111
WINGE van	N	013
WINGE van	N	029
WINGE van	N	031
WINGE van	N	032
WINGE van	N	077
WINGE van of WINGHE van	N	008
WINGHE de	N	105
WINGHE van	N	007
WINGHE van	N	085
WINGHE van	N	090
WINKSELE	PL	013
WINKSELE de	N	093
WINNE vanden	N	012
WINTER	N	138
WINXELE van	N	075
WINXELE van	N	135
WISMAN	N	144
WITTE de	N	005
WITTE de	N	014
WITTE de	N	031

WITTE de	N	032
WITTE de	N	053
WITTE de	N	088
WITTE de	N	091
WITTE de	N	092
WITTE de	N	094
WITTE de	N	097
WITTE de (of VRANCX)	N	033
WITTEBOLS	N	069
WITTEBOLS	N	070
WITTEMAN	N	094
WITTEMAN	N	099
WITTEN	N	012
WITTEN	N	024
WITTEN	N	027
Wittevrouwen	I	025
Wittevrouwen	I	028
Wittevrouwen	I	037
Wittevrouwen	I	038
Wittevrouwen	I	038
Wittevrouwen	I	052
Wittevrouwen	I	091
Wittevrouwen	I	093
WOELPUTTE van (ook WILPUTTE)	N	055
WOLF inden	N	040
WOLF inden	N	062
WOUTERS	N	082
WOUTERS	N	089
WOUTERS	N	107
WOUTERS	N	108
WOUTERS	N	110
WOUTERS	N	122

WOUTERS	N	133
wulle guevere	d	052
WYLLEMS	N	129
WYNTERS	N	074
YDEN	N	063
YDEN	N	086
YDEN	N	123
YMBRACHTS	N	060
YMBRECHS	N	092
YMBRECHT	N	056
YMBRECHTS	N	021
YMBRECHTS	N	023
YMBRECHTS	N	026
YMBRECHTS	N	038
YMBRECHTS	N	053
YMBRECHTS	N	089
YMBRECHTS (ook IMBRECHTS)	N	022
YMBRECHTS (ook IMBRECS)	N	098
YNGEBRAN	N	121
YNGELIAS	N	123
YNGERANS	N	123
YSACX	N	030
YSCHE van	N	033
YSCHE van	N	120
YSCHE van	N	124
YSSCHE van	N	038
YSSCHE van	N	047
YSSCHE van	N	052
YSSCHE van	N	085
YSSCHE van (ook VELDE)	N	053
YSSCHE van (ook VELTS)	N	056
ZA VALLA de	N	087

ZACKE	N	024
ZAS	N	094
ZEDELERE	N	031
ZEKELE inde	N	032
ZELE	N	153
ZELE de	N	097
ZELLE	N	088
ZERINE van	N	084
ZERRENNERE van	N	042
ZIJGERS	N	117
ZIJLERS	N	118
ZIJPE vanden	N	033
ZITTERT	PL	143
ZOELEN	N	107
ZOELEN	N	112
ZOUTLEEUW OPTEN WIJNGAARD	PL	081
ZUEVOP de	N	088
ZUIJPER de	N	143
ZUP.	N	085
ZUYPER de	N	141
ZUYPER de	N	142
ZWERTER de	N	086

DEEL VII. HEURISTIEK

Inleiding

Het onderzoeksterrein werd beperkt tot Oost-Brabant¹. Hoewel deze gebiedsafbakening niet overeenkomt met de middeleeuwse administratieve grenzen, is ze wel te verantwoorden vanuit het feit dat de wijnbouw in dit gebied algemeen verspreid was. We hebben ons trouwens niet al te strikt laten leiden door deze gebiedsafbakening, zodat bijvoorbeeld ook de buurgemeentes als Zittert-Lummen aan bod komen. Bovendien maken we af en toe ook eens een sprongetje naar het graafschap Vlaanderen of het prinsbisdom Luik. Inzake tijdsafbakening ligt de klemtoon van ons onderzoek voornamelijk op het einde van de Middeleeuwen en het begin van de Nieuwe Tijd.

Tot slot wil ik hier ook H. Janssens, archivaris van de abdij van Averbode en S.F. Swarte, prior van de abdij van 't Park bedanken voor hun hulp. Verder zou ik ook François Sente, de voorzitter van de leeszaal van het algemeen rijksarchief willen bedanken. Hij hielp mij meermaals de ongemakken van de staatsinstelling met een glimlach te dragen. Ook zou ik nog het personeel van het stadsarchief van Leuven en van de KULeuven bibliotheken en de bibliotheek van de abdij Keizersberg willen bedanken. Verder ook nog dank aan Willy Bollens, August Leeman en Hubert Meulemans voor de boeken die ik van hen in leen kreeg.

1. Indien er in dit werk sprake is van Oost-Brabant wordt dit gelijkgesteld met het huidige arrondissement Leuven.

Hoofdstuk I INSTRUMENTARIUM

Artikel 1 Afkortingen

AAA	:	Archief van de Abdij van Averbode
AAP	:	Archief van de Abdij van 't Park
AAP R	:	Archief van de Abdij van 't Park, Register
AAP TB:	:	Archief van de Abdij van 't Park, Topografieboek
AAT	:	Archief van de Abdij van Tongerlo
ARB CL:	:	Académie Royale de Belgique, Classe des lettres
ass	:	accijnzen
BCRH	:	Bulletin de la Commission Royale d'Histoire de Belgique Mededelingen van de Koninklijke Belgische Commissie voor Geschiedenis
BGB	:	Bijdragen tot de Geschiedenis van het aloude hertogdom Brabant
BMGN	:	Bijdragen en mededelingen tot de geschiedenis der Nederlanden
CRH	:	Commission Royale d'Histoire de Belgique Koninklijke Belgische Commissie voor Geschiedenis
d	:	denier
ed	:	editor
ESB	:	Eigen Schoon en de Brabander
KVA	:	Koninklijke Vlaamse Academie van België, klasse der Letteren
lib	:	pond
MGH	:	Monumenta Germaniae Historica
MGH, SS:	:	Monumenta Germaniae Historica. Scriptores.
MSA	:	Messenger des sciences et des arts
MSAB	:	Messenger des sciences et des arts de la Belgique
MSHB	:	Messenger des sciences historique de Belgique
pay	:	payement
RAB	:	Rijksarchief Brussel
RAB HL	:	Rijksarchief Brussel Heerlijkheden, dorpen en schepenbanken van de kantons Leuven
RAB KA	:	Rijksarchief Brussel Kerkelijk Archief

RAB LHB: Rijksarchief Brussel Leenhof van Brabant
 RAB OO: Rijksarchief Brussel Openbare onderstand
 RAB R : Rijksarchief Brussel Rekenkamer
 RAB SL : Rijksarchief Brussel Schepengriffies van het arrondissement Leuven
 RAH Bke: Rijksarchief Hasselt Commanderie van Bekkevoort
 RBPH : Revue Belge de Philologie et d'Histoire
 s : stuiver
 SAL : Stadsarchief Leuven
 SEL : "Stadsfinanciën en Stadseconomie te Leuven van de XIIIe tot het einde der XVIe eeuw", in : KVA, 44.
 voirs/vors: voirsijds

Artikel 2 Lijst van Leuvense inhoudsmaten, lengtematen, oppervlaktematen, en munten ²

AInhoudsmaten

ame : 44 gelten= \pm 130 liter
 gelte : 2 potten
 pot : 2 waalpotten

BLengtematen

Leuvense voet: 0.285512 m
 roede : 20 voet

COppervlaktematen³

roede : 32,606825 m²
 vierendee : 25 roeden
 dagmaal : 100 roeden = 32, 606825 are
 bunder : 400 roeden = 1,304273 ha

2. VAN UYTVEN, R., SEL, p XVII.

3. HOEBANX, J.J., Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis, CLIX. p 53.

D Munteenheden

1 lib = 20 s = 240 d

1 yngh = $\frac{1}{3} d^4$

1 lib oude groten = 24 lib

1 stuiver artois = 3 plakken

4. Over deze munt hebben we nergens iets teruggevonden.

Hoofdstuk II BRONNEN

Inleiding

Indien een historicus met iets nieuw voor de dag wil komen, kan hij het archiefwerk niet omzeilen. Archiefwerk is nochtans erg tijdrovend. Bovendien levert niet elke bron de gehoopte resultaten op. Omdat we bij het begin van het onderzoek nog niet voldoende vertrouwen waren met de mogelijkheden en de beperkingen van de bronnen, hebben we ons aanvankelijk beperkt tot het controleren van de verwijzingen van andere historici. Zo kregen we een beeld op het beschikbare bronnenmateriaal. Nadien hebben we dan systematisch de rekeningen van het hertogelijke domein van Leuven, de tolboeken van Rupelmonde, 't Wiel en Dendermonde en de hertogelijke en heerlijke 14de, 15de en 16de eeuwse cijns- en leenboeken doorgenomen. Ook de kerkelijke archieven en het archief van de openbare onderstand werden systematisch doorgenomen. Niet altijd met hetzelfde resultaat overigens. Zo bleek het onmogelijk om, op basis van een systematisch onderzoek van de chartaria, per instelling een idee te krijgen over het wijngaardbezit. Het is trouwens doodjammer dat men nog niet is overgegaan tot de uitgave en de volledige ontsluiting van deze, toch wel erg belangrijke bronnen. De meeste 19de eeuwse inventarissen zijn immers erg verouderd en onnauwkeurig⁵.

Artikel 1 Inventarissen

BUNTINX, J.B., ea., Chartier de l'abbaye de Sainte-Gertrude à Louvain. Brussel, sd.

BOURGUIGNON, M., Inventaire des archives de l'assistance publique de la ville de Louvain. Tongeren, 1933-1934.

CUVELIER, J., Inventaire des archives de la ville de Louvain, 3 dln. Leuven, 1928-1938.

DELVAUX, H., Inventaris van het archief der abdi j Maagdendaal te Oplinte. Brussel, 1965.

DESPY, G., Inventaire des archives de l'abbaye de Villers. Brussel, 1959.

D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, 5 dln. Brussel, 1922.

GALESLOOT, L., Inventaire des archives de la cour féodale de Brabant, 2 dln. Brussel, 1870.

5. Zo maakt de inventaris van BUNTINX, e.a. bijvoorbeeld herhaaldelijk melding van wijngaarden, daar waar in de bronnen sprake is van "winnens lant". Het toppunt was toch wel de wijngaard met de ietwat eigenaardige naam "snoeckwater". Na nader onderzoek bleek het om een vijver, een "vivarium" te gaan, die zo genoemd werd.

GARCHARD, M., Inventaire des archives des Chambres des Comptes, 6 dln. Brussel, 1834-1931.

GRAUWELS, J., Inventaris van het archief van de abdij van Rotem. Brussel, 1980.

MARTENS, J. en ZOETE, A., Regestenlijst der oorkonden van de benediktinesenabdij te Nonnenmielen-bij-Sint-Truiden. Brussel, 1971.

UYTTEBROUCK, A., Inventaire des archives de la léproserie de Terbank. Brussel, 1963.

VAN HAEGENDOREN, M., Inventarissen van het archief van de heerlijkheden, dorpen en schepenbanken van de kantons Leuven. Brussel, 1964.

Artikel 2 Onuitgegeven bronnen

A Archief van de abdij van Averbode, Testelt (AAA)

I, reg 5 A 1 IV	Chartularium	14de eeuw
--------------------	--------------	-----------

B Archief van de abdij van 't Park (AAP)

R VII, 7	Cijnsboek	1293
R VII, 8	Cijnsboek Leuven	1308-1329
R VII, 22	Divers	14de eeuw
R VII, 24	Divers	13de eeuw

C Algemeen rijksarchief Brussel (RAB)

1 Rekenkamer (R⁶)

16	deel VII van de zogenaamde "zwarte registers"	15de eeuw
17	deel VIII van de zogenaamde "zwarte registers"	15de eeuw
544-548	Leenboeken van de kwartieren Leuven, Brussel, Antwerpen, 's Hertogenbosch en Waals-Brabant	1440
3787-3788	Domeinrekeningen van Leuven	1403-1412
3789	Domeinrekeningen van Leuven	1412-1416

6. GARCHARD, M., Inventaires des registres des Chambres des Comptes, 6 dln.

3790	Domeinrekeningen van Leuven	1416-1419
3791	Domeinrekeningen van Leuven	1419-1423
3792-3794	Domeinrekeningen van Leuven	1423-1439
3795	Domeinrekeningen van Leuven	1439-1444
3796-3797	Domeinrekeningen van Leuven	1444-1455
3798	Domeinrekeningen van Leuven	1456-1460
3799-3800	Domeinrekeningen van Leuven	1460-1469
3801-3802	Domeinrekeningen van Leuven	1469-1475
3803	Domeinrekeningen van Leuven	1475-1478
3804-3805	Domeinrekeningen van Leuven	1478-1485
3806	Domeinrekeningen van Leuven	1485-1489
3807	Domeinrekeningen van Leuven	1489-1492
3808-3815	Domeinrekeningen van Leuven	1492-1520
3816	Domeinrekeningen van Leuven	1520-1524
3817-3819	Domeinrekeningen van Leuven	1524-1536
3820-3827	Domeinrekeningen van Leuven	1536-1562
3828-3829	Domeinrekeningen van Leuven	1565-1571
3830-3838	Domeinrekeningen van Leuven	1571-1600
22739- 22747	Tolrekeningen van Rupelmonde en van 't Wiel	1541-1548
22748- 22751	Tolrekeningen van Rupelmonde en van 't Wiel	1548-1552
22752- 22754	Tolrekeningen van Rupelmonde en van 't Wiel	1552-1555
22755- 22762	Tolrekeningen van Rupelmonde en van 't Wiel	1562-1567
22763- 22766	Tolrekeningen van Rupelmonde en van 't Wiel	1572-1579
22796- 22804	Tolrekeningen van Dendermonde	1384-1393
22805- 22810	Tolrekeningen van Dendermonde	1432-1440
44716	Cijnsregister van Herent, Tildonk, Winksele en Veltem	16de eeuw
44738	Cijnsregister van Heverlee	15de eeuw
44782	Cijnsregister van Leefdaal	1464
44785	Cijnsregister van Leuven	1450
44786	Cijnsregister van Leuven	1519
44787	Cijnsregister van Leuven	1536
44819	Cijnsregister van Tienen	1526

44820	Cijnsregister van de heerlijkheid van Willebringen en Honsem en omstreken	1505
44820bis	Cijnsboek van Loonbeek en Neerijse	14de-15de eeuw

2Leenhof van Brabant (LHB)⁷

28	Denombrementenregister van Leuven en Tienen	1530
571		
nr 110	Denombrementen kwartier Leuven	1468
nr 146	Denombrementen kwartier Tienen	1468
nr 388	Denombrementen kwartier Leuven	1470
nr 390	Denombrementen kwartier Leuven	1470
585		
nr 2261	Denombrementen kwartier Tienen	1495

3Heerlijkheden, dorpen en schepenbanken van de kantons Leuven⁸

972	Cijnsboek van Leefdaal en Vossem	15de eeuw
1720	Leenboek van de heer van Wezema	1471
1944	Leenboek van Wilsele	14de-16de eeuw
1945	Leenboek van Wilsele	1484-1565
1979	Cijnsrol van Hendrik van Winksele	1437

4Kerkelijk archief (KA)

4.1 Collegiale kerk van Sint-Pieter, Leuven⁹

1256	Inventaris van eigendommen en documenten omtrent de bezittingen	16de eeuw
1263-1295	Chartarium (deel dat bewaard wordt in het RAB)	
1347	Rekening van de wijntienden	1528

7. GALESLOOT, Inventaire des archives de la Cour Féodale de Brabant, 2 dln.

8. VAN HAEGENDOREN, M., Inventarissen van het archief van heerlijkheden, dorpen en schepenbanken van de kantons Leuven.

9. D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, dl I. p 166-190.

4.2 Abdij van Averbode, Testelt¹⁰

5197	Cijnsboek Testelt en Messelbroek	1385-1393
5199	Cijnsboek Tienen	14de-16de eeuw
5250	Kerkinkomsten Brusthem, Messelbroek, Testelt, Venlo en Veerle	15de eeuw

4.3 Abdij van Kortenberg, Kortenberg¹¹

5941	Register met goederen en renten van de abdij in Antwerpen, Brussel, Bergen, Erps, Everberg, Evere, Haacht, Humelgem, Kortenberg, Kampen hout, Kwerps, Leuven, Melsbroek, Machelen, Meerbeek, Neder-Okkerzeel, Nossegem, Sterrebeek en Steenokkerzeel	1437
5942-5943	Aantekeningen van inkomens (cijzen, renten, tienden, ...) en uitgaven (eredienst, personeel, wijn, ...)	1500-1509

4.4 Abdij van Heylisse, Heylisse¹²

8394	Goederen van de abdij : gronden, weiden, cijzen, ...	14de-16de eeuw
------	--	----------------

4.5 Abdij van Orienten, Rummen¹³

9336	Goederenregister	1262
------	------------------	------

4.6 Abdij van 't Park, Heverlee¹⁴

9456	Algemene rekeningen	1419-1552
------	---------------------	-----------

10. D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, dl III. p 35-64.

11. D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, dl III. p 123-144.

12. D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, dl III. p 273-308.

13. D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, dl III. p 328-335.

14. D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, dl III. p 337-355.

4.7 Abdij van Vrouwenpark, Wezemaal¹⁵

9542	Goederenregister	1442-1460
9544	Beschrijving van de abdijgoederen	1488-1502
9545	Goederen van de abdijboerderij	1552
9546	Goederen en inkomsten	15de-16de eeuw
9549	Lenen en renten	1407
9550	Idem	1435-1441
9551	Idem	1448-1506
9832	Goederen en cijzen in Willebringen	16de-18de eeuw
9872	Cijnsboek	1338
9877	Cijnsboek Kumtich	1491
9878	Cijnsboek Kumtich	1542
9879	Cijnsboek Kumtich	1633-1703
9897	Leenboek Langdorp en Rilaa	1561-1600
9902	Cijnsboek Leuven	16de eeuw
9940-9941	Rekenboek van Geertrui van Halle	1518-1521
9943	Rekenboek van Anne van Rivieren	1488-1493

4.8 Abdij van Sint-Geertrui, Leuven¹⁶

10256-10307	Chartarium	
10349	Nota betreffende het wijnverbruik	1566
10365	Goederen en cijnsen (17 rollen)	14de-15de eeuw
10366	Goederen, cijzen, renten en lenen	1482
10407	Goederen en diverse stukken Kumtich	1488-1720
10421	Goederen Lubbeek	15de-17de eeuw
10434	Rekeningen van Nieuwrode, Houwaart en Vlas seaar	1550-1552
10455-10463	Inkomsten en uitgaven van de jaren 1491, 1503, 1521, 1522, 1528, 1530 en 1532	1491-1532
10520	Leenregister	1501

15. D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, dl III, p 356-381.

16. D'HOOP, A., Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant, dl III, p 394-419.

10530	Cijnsboek Aarschot	1410
10534	Cijnsboek Leuven	1415
10535	Cijnsboek Leuven	1440
10537	Cijnsboek Leuven	1510

4.9Abdij van Hertogendaal, Hamme-Mille¹⁷

10813	Rekeningen	1402-1454
10814	Rekeningen	1468-1479

5Openbare onderstand Leuven¹⁸

11	"Possessieboek"	1410
928	Documenten betreffende Leuvense wijngaarden	1549-1609
1254	Rekeningen van de Heilige Geest Tafel	1372
1546	Cijnsboek begonnen in 1278	1278-1400
1547	Cijnsboek begonnen in 1370	1370-1397
1548	Cijnsboek	1370
1549	Cijnsboek	1383
1552	Cijnsboek	1411
1553	Cijnsboek	1460
1554	Cijnsboek	1476
1555	Cijnsboek	1485
1556	Cijnsboek	1489
1557	Cijnsboek begonnen in 1494	1494-1500
1558	Cijnsboek begonnen in 1497 van Leuven	1497-1498
1579	Cijnsboek begonnen in 1487	1487
7174-7189	Chartarium	

6Familiearchief Crabeels¹⁹

4	Pachtcontract van de heerlijke wijngaard van Opvelp	1547
---	---	------

17. D'HOOP, A., *Inventaire général des archives ecclésiastiques de Brabant*, dl III, p 420-426.

18. BOURGUIGNON, M., *Inventaire des archives de l'assistance publique de la ville de Louvain*.

19. Met dank aan S. Van Lani.

7Schepengriffies Arrondissement Leuven (SL)

1579	Cijnsboek van Hoegaarden	1582
4242	Cijnsboek van Hoegaarden	17de eeuw

DStadsarchief Leuven (SAL)²⁰

1236	Divers	14de eeuw
1240	Divers	17de eeuw
1368	Privilegie van Filips de Goede	1453
1523	Ordonnanties	15de-16de eeuw
1528	idem	idem
1529	idem	idem
1531	idem	16de eeuw
1554	Schepenakte ivm Roesselberg	1385
2482	Financiële beleidsnota	1390
2709	Ordonnanties ivm de accijnzen	14de eeuw
2710	Ordonnanties ivm de accijnzen	1420
2712	Ordonnanties ivm de accijnzen	1519-1571
2713	Ordonnanties ivm de accijnzen	1571-1601
2717	Ordonnanties ivm de accijnzen	1377
3045	Gerechtszaak ivm accijnsontduiking	1668
3632	Pachtvoorwaarden van de hertogelijke wijngaard	17de eeuw
4647	Ordonnanties ivm de wijntaverniers	14de eeuw
4653	Ordonnanties ivm de ambachten	15de eeuw
4948, I	Accijnsrekeningen	1380
4948, II	Accijnsrekeningen	1384
4986	Stadsrekeningen	1345-1357
4986bis	Stadsrekeningen	1357-1362
4987	Stadsrekeningen	1361-1362
4988-4993	Stadsrekeningen	1363-1369
4994-4995	Stadsrekeningen	1370-1372
4996-4996bis	Stadsrekeningen	1372-1381
4997-4998	Stadsrekeningen	1372-1374

20. CUVELIER, J., Inventaire des Archives de la ville de Louvain.

4999-5000	Stadsrekeningen	1375-1377
5001- 5001bis	Stadsrekeningen	1381-1384
5002	Stadsrekeningen	1388-1389
5003-5005	Stadsrekeningen	1393-1396
5006	Stadsrekeningen	1399-1400
5010	Stadsrekeningen	1409-1410
5013	Stadsrekeningen	1411-1412
5014-5030	Stadsrekeningen	1412-1420
5089-5103	Stadsrekeningen	1462-1477
6276	Rekening ivm de aanleg van de 2de ringmuur	1357

Artikel 3 Uitgegeven archivalische en literaire bronnen

“ANNALES PARCHENSES A NATIVITATE IOHANNIS-1316 1458”, in : MGH, SS, XVI. Leipzig, 1925, p 598-608.

BETHMANN, L.C., en WATTENBACH, W., "Chronicon Sancti Huberti Andaginen-sis" in : MGH, SS, VIII. Leipzig, 1848, p 565-630.

BOLSEE, J., "La grande enquête de 1389 en Brabant". CHR, 39. Brussel, 1929.

BOONEN, W., Geschiedenis van Leuven geschreven in de jaren 1593 en 1594 E. Van Even, ed. Leuven, 1880.

BORETIUS, A., "Capitulare de Villis" in : Capitularia Regum Francorum, I. 1883, p 95-91.

BORMANS, S. en SCHOOLMEESTERS, E., Cartulaire de l'église Saint Lambert de Liège. Brussel, 1893-1933.

COCKX-INDESTEGE, E., Eenen nyeuwen coock boeck. Kookboek samengesteld door Gheeraert Vorseman en gedrukt te Antwerpen in 1560. Wiesbaden, 1971.

COECKELBERGHS, A., Het leenboek van Bierbeek. sl, 1975.

COPPENS, C., Cartularium Affligemse (1254-1309). sl, 1977.

CUVELIER, J., "Les dénombrements de foyers en Brabant (XIVe-XVI siècle)", in : CRH in 4°, CXXXII. Brussel, 1912.

DE TROOSTEMBERGH, M., "Les chartes de l'Île-Duc à Gempe", in : Analectes de l'Ordre de Prémontré, I. 1905-1908.

DIVAEUS, P., Jaerboeken der stad Leuven van 1240 tot 1507. E. Van Even, ed. Leuven, 1856.

D'OUDEGHERST, P., Les Chroniques et annales de Flandres : contenant les heroïques et tresvictorieux exploits des Forestiers, et Comtes de Flandres, et les singularités et choses mémorables advenues audict Flandres, depuis l'an de nostre Seigneur Iesus Christ vic et xx jusques a l'an M CCC LXXVI Antwerpen, 1571.

DOEHAERD, R., "Comptes du tonlieu d'anvers (1365-1404)" in : CRH in 8°, LVIII. Brussel, 1947.

ERENS, A. en KOYEN, M.H., De oorkonden der abdij Tongerlo. Antwerpen, 1948.

F.V.S. Den verstandighen hovenier, over de twaelf maenden van 't jaer. Gent, 1775.

FAYEN, A., Liber traditionum sancti petri blandiniensis. Gent, 1906.

GALESLOOT, L., "Le livre des feudataires de Jean III", in : CRH in 8°, LVIII. Brussel, 1865.

GENS, E., Ruines et paysages en Belgique, Antwerpen, 1849.

"GESTA ABBATUM GEMBLACENSIIUM AUCTORE SIGEBERTO", in : MGH, SS, VIII. p 523-542.

GIELENS, A., De ordonnantie op den Riddertol te Antwerpen (1242). sl, 1939.

GRAUWELS, J., Regesten en oorkonden van de landcommanderie Ouden-Biezen. 1970, Bekkevoort.

- HELLER, I., "Gesta abbreviata gesta pontificum Tungrensium, Traiectensium et Leodiensum abbreviata", in : MSG, SS, XXV. p 129-135.
- HOLEMANS, F., Cijnsboek van de Heren van Aarschot, 1368-1375. Aarschot, 1993.
- HOUS, J.B., Leuvense kronieken 1780-1829. J. DE KEMPENEER, Heverlee, 1964.
- KOEPKE, R., "Iocundi translatio sancti Servatii", in : MGH, SS, XII. Leipzig, 1925.
- KURZE, F., Regionis abbatis Prumiensis chronicon cum continuatione Treverensi Hannover, 1890.
- LAHAYE, L., Chartes de la collégiale de Saint-Jean l'Evangeliste. 2 dln. Brussel, 1921-1933.
- LEFEVRE, P., "Documents relatifs à la gestion d'Arnould de Tuldel, abbé d'Averbode de 1368 à 1394", in : Analecta praemonstratensia. XXXI. 1955, p 309.
- MARTENS, M., Le censier ducal pour une partie de la circonscription de Louvain. Brussel, 1962.
- MOLANUS, J., "Historia Lovaniensium libri XIV", P.J. De Ram ed. in : CR, 24-25. Brussel, 1861, II, 881
- "MONUMENTA HISTORIAE VILLARIENSIS", in : MGHS, XXV. Stuttgart, 1964, p 192-235.
- PAQUAY, J., "La collégiale Saint-Barthélemy à Liège : inventaire analytique des chartes", in : Analecta ecclesiastica Leodiensia, I. Luik, 1935.
- PAQUAY, J., "Documents pontificaux concernant le Diocèse Liege", in : Analecta ecclesiastica Leodiensia, V. Luik, 1936.
- PIOT, C., Cartulaire de l'abbaye de Saint-Trond, 2 dln. Brussel, 1870-1874.

PIRENNE, H., "Le livre de l'abbé Guillaume de Rijckel (1249-1272). Poliptique et comptes de l'abbaye de Saint-Trond au milieu du XIIIe siècle", in : CRH, XV. Brussel, 1896.

PREVENIER, W., "De Oorkonden der graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206)", in : Koninklijke academie van België, koninklijke commissie voor geschiedenis. Verzameling van de akten der Belgische vorsten, II. Brussel 1964.

RAVYTS, A., Diplomatische studie van het chartarium der abdij Kortenberg (1095-1284). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1971.

RAYMAEKERS, F.J., Geschiedkundige navorschingen over de aloude abdij van 't Park. Antwerpen, 1904.

SCHAYES, A.G.B., Analectes, archéologiques, historiques, géographiques et statistiques concernant principalement la Belgique. Antwerpen, 1857.

SLECHTEN, G., Necrologium Monasterii S. Mariae Sanctique Joannis Baptistae in Averbode Ordinis Praemonstratensis. Averbode, 1978-1984.

UNGER, W.S., De tol van Iersekeroord. Den Haag, 1939.

VAN DER GROEN, J., Den verstandigen hovenier, over de twaelf maenden van 't jaer zijnde het II deel van het vermaekelijck Landt-Leven, beschrijvende alderhande Princelijcke Lusthoven en Hofsteden, en hoe men deselve met veelderley uytnemende boomen, bloemen en kruyden kan beplanten, bezaaijn en vercierem. Amsterdam, 1668.

VAN DER LINDEN, H., "Rapport sur une mission aux archives de Berlin. - Analyse de documents relatifs à l'histoire de Louvain et particulièrement à l'histoire de l'église Saint-Pierre", in : BCRH, LXXII. 1903, Brussel.

VAN DER LINDEN, H., "Trois Documents du XIIe siècle relatifs à l'hôpital de Louvain", in : Mélanges G. Kurth I, Luik-Parijs, 1908, p 117-118.

VAN DER LINDEN, H., "Tollen van den hertog van Brabant te Leuven in de 14de eeuw", in : BCR, 109. Brussel, 1935.

VAN SPILBEECK, W., Necrologium ecclesiae B.M.V. de Tongerlo. Tongerlo, 1902.

WATTENBACH, W., "Ruperti Chronicon sancti Laurentii Leodiensis", in : MGH, SS, VIII. p 261-279.

Hoofdstuk III ALGEMENE WERKEN, MONOGRAFIEËN EN ARTIKELS

Indien we in deze Heuristieklijst alle artikels en alle monografieën waarin wijngaarden worden vermeld zouden opnemen zou deze lijst minstens twee keer zo lang zijn. Toch hebben we ons de moeite getroost om alle artikels van na 1971, die rechtstreeks in verband staan met de Brabantse wijnbouw, te vermelden. Voor de artikels van voor 1971 verwijzen we graag naar de bibliografie van Gerits²¹.

AERTS, A., "Bijkomende inlichtingen over de oude Leuvense wijnmaten", in : ESB, LIII. 1970, p 425.

ALEXANDRE, P., Le climat au Moyen Age en Belgique et dans les régions voisines. Luik-Leuven, 1976.

ASAERT, G., "De Antwerpse Scheepvaart in de XVe eeuw (1394-1480). Bijdrage tot de economische geschiedenis van de stad Antwerpen", in : VKA, LXXII. Brussel, 1973.

BAUER, R., De Grote Brabantse watertol (mei 1549- april 1550). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1969.

BETS, P.V., Zout-leeuw, beschrijving, geschiedenis, instellingen. Tienen, 1887.

BLOMME, L., De Norbertijnenabdij van Averbode. sl, 1920.

BOLLENS, W., "De wijngaardmuur te Wezemaal een relict van de vroegere hage-landse wijncultuur", in : Oost-Brabant, XXX, 3. 1993, p 127-129.

BOUCOIRAN, J., Dictionnaire analogique et étymologique des idiomes méridionaux. Parijs-Leipzig, 1898.

BREUGELMANS, J., Het beheer van de Demer tijdens de 17de en de 18de eeuw. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1980.

BUVE, C., "Het graafschap Brunerode", in : BGB, V. 1906, p 100-120.

21. GERITS, T.J., "Bibliografie betreffende de wijnbouw in het Hageland", in : Wijncultuur in het Hageland. p 81-85.

- CHAINEUX, M.C., Culture de la vigne et commerce du vin dans la région de Liège au Moyen Age. Luik-Leuven, 1981.
- CLAES, F., "Wijngaarden in Diest rond 1300", Oost Brabant, XXIV, 1. 1987, p 10.
- CLAES, F., "Vroegere wijngaarden in de streek van Diest", in : Oost-Brabant, XXX, 3. 1993, p 83-108.
- CLAES, F., "Vroegere wijngaarden in de streek van Tienen", in : Oost-Brabant, XXX, 3. 1993, p 130-143.
- CLAES, F., "18de-eeuwse wijngaarden in Zichem", in : Oost-Brabant, XXX, 3. 1993, p 144.
- COSEMANS, A., "Het uitzicht van Brabant op het einde der XVIde eeuw", in : BGB, XXVII. 1936, p 285-351
- CUPPENS, J., De Leuvense schepenbrief als spiegel van de stedelijke verhoudingen tot 1306, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1970.
- D'ARSHOT-SCHOONHOVEN, J., Les d'Arschot de Schoonhoven. Brussel, 1955.
- DE BUCK, R., Van wijn in Gent tot Gent in wording. Gent, 1995.
- DECKERS, T., Fototechnische aspecten van de wijnbouw in het Hageland. onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1976.
- DE HERDT, R., Gentse Floraliën, sierteelt in Vlaanderen. Gent, 1990.
- DELESTRE, J., "Bezittingen van de abdij van Grimbergen", in : Feestbundel van De Weyer, I. p 57. Leuven, 1944.
- DE MAN, L., "Bijdrage tot de kennis van de Leuvense wijnbouw en de wijnterminologie", in : ESB, XXXVII. 1954, p 18-43.

DE MOREAU, E., L'abbaye de Villers en Brabant aux XIIe et XIIIe siècle. Etude d'histoire religieuse et économique. Brussel, 1909.

DE PUYDT, F., ea., Fascinerende landschappen van Vlaanderen en Wallonië. Leuven, 1995.

DE RIDDER, F., "Het archief der kerk van Aarschot", in : Hagelandse gedenkschriften, 1912, p 15-78 en p 107-153.

DE TROOSTEMBERGH, M., "Louvain Féodale", BGB, V. p 5, 9-13.

DE WINTER, J., "Het wijngaardsveld in Lovenjoel", in : Oost-Brabant, XXX, 3. 1993, p 144

DUBY, G., L'économie rural et la vie des campagnes dans l'occident medieval (France, Angleterre, Empire, ixè-xvè siècle) : essai de synthese et perspectives de recherches. Parijs, 1964.

EASTON, C., Les hivers dans l'europe occidentale. Leiden, 1928.

GANSHOF, F.L., "Zur Entstehungsgeschichte und bedeutung des Vertrages von Verdun", in : Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters namens der Monumenta Germaniae Historica, 12. Keulen-Graz, 1965, p 313-330.

GERITS, T.J., "Wijnkultuur in de Nederlanden", in : Wijnkultuur in het Hageland. sl. 1971, p 9-22.

GERITS, T.J., "De kerkelijke instellingen en de wijnteelt in het Hageland", in : Wijnkultuur in het Hageland. sl. 1971, p 59-69.

GERITS, T.J., "Bibliografie betreffende de wijnbouw in het Hageland", in : Wijnkultuur in het Hageland. sl. 1971, p 81-85.

GERITS, T.J., "Wijnkultuur in de Nederlanden en in het land van Luik", in : Ons Heem, XXVI. 1971, p 45-57.

- GESSLER, G.F., "Over de mystieke Wijnpers te Aarschot en elders", in : ESB, XIV. 1939, p 225-244.
- HABETS, J., "Over den wijnbouw in Nederlandsch en Belgisch Limburg gedurende vroegere eeuwen", in : publication de la société archéologique dans le duché de Limbourg, 111. p 380.
- HALFLANTS, J., "Wijngaarden en het wijnpersgebouw te Leuven", in : Oost-Brabant, XXX, 3. 1993, p 119-126.
- HALKIN, J., "Etude historique sur la culture de la vigne en Belgique", in : Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège IX, 1895, p 1-146, 409.
- Het begijnhof van Aarschot. De Aarschotse kring voor Heemkunde, 1976, p 198-199.
- HOEBANX, J.J., "Conversion pas le Cadastre des mesures brabançonnes anciennes en mesures métriques", in : Handelingen van de Koninklijke commissie voor geschiedenis, CLIX. Brussel, 1993. p 1-244.
- JOIGNEAUX, P., Culture de la vigne et fabrication des vins en Belgique. Brussel, sd.
- JONCKHEERE, W.R., Het Leuvense stadsbeeld omstreeks 1830. Het kadaster als bron voor de lokalisatie van arm en rijk. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1965.
- "Landdagsprokkelingen", in : Ons Heem, XXVI. 1971, p 66-71.
- LEGROS, E., "La viticulture hutoise", in : Enquêtes du musée de la vie Wallonne 1952, Luik.
- LEKAI, L.J., De orde van Cîteaux. Cisterciënsers en Trapisten : idealen en werkelijkheid. Abdij Achel, 1980.
- LE ROY LADURIE, E., Histoire du climat depuis d'an mil. Parijs, 1967.

LIEKENS, L., De kommanderij van de Duitse ridderorde te Bekkevoort (1229-1566). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1969.

LIEKENS, L., Geschiedenis van het oude Graafschap van de Stad en de Parochie den Lande en Hertogdomme van Aarschot. sl., 1956.

LINDEMANS, P., Geschiedenis van de landbouw in België. 2 dln. Antwerpen, 1952, p 123-140.

LOWYCK, A., "Wijnheiligen", in : Ons Heem, XXVI. 1971, p 64-65.

MEILLER, D. en VANNIER, P., Le grand livre des fruits et légumes. Besançon, 1991.

MEULEMANS, A., "De Leuvense ambachten : De hoveniers, fruiteniers en mandemakers", in : ESB, XXXVII. 1954, p 336-347 en 401-410 en ESB, XXXVIII. 1955, p 26-31, 134-151 en 225-234.

MINNEN, B., "De wijnbouw in Rotselaar tijdens de late middeleeuwen (XIIIde-eerste helft XVIde eeuw) in : De Brabantse folklore, nr 186. 1984, p 87-115.

MINNEN, B., Een landelijke parochie in de Middeleeuwen : Rotselaar van 1044 tot 1559. Leuven, 1991.

N.N., Notice historique sur la commune de Rummen et sur les anciens fief de Grasen, Wilre, Bindervelt et Weyer, en Hesbaye. Gent, 1846.

OLYSLAGER, W.A., "Wijn en wijnbouw op het groot begijnhof van Leuven uit de kerkrekeningen van 1398-1620", in : Meer schoonheid, XXX. 1982, p 56-57.

PAQUET, J., "Le commerce du vin par les clerics Louvanistes au Moyen Age", in : Leodium, LI. 1964, p 5-17.

PEETERS, J.P., "De oudst bekende gedetailleerde rekening van de grafelijke tol van Rupelmonde (24 juni 1385-31 januari 1386) in : Handelingen van de koninklijke commissie voor geschiedenis, 160. 1994, p 259-312.

PEETERS, L., Van Nuenrode tot Nieuwrode. Een greep uit 850 jaar dorpsgeschiedenis. s.l., 1995.

PEETERS, Y., De tafel van de Heilige Geest van het Leuvense Groot Begijnhof (1395-1446). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven 1969.

PIOT, M., Een klooster te Leuven onder invloed der devotio moderna : St-Ursela of klooster der elfduizend maagden (1415-1511). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1963.

PRIMS, F., Geschiedenis van Antwerpen. 18 dln, Antwerpen, 1949.

REPRIELS, P., De cisterciënserinnenabdij Maagdendaal te Oplinter stichtingsgeschiedenis en domaniale evolutie tot 1480. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1966.

ROOSEN, J., De sociale onlusten te Leuven en de rol van Pieter Coutereel (1348-1383). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1945.

SCHAYES, A.G.B., "Sur la culture de la vigne en Belgique", in : MSAB, I. 1833, p 285-294.

SCHAYES, A.G.B., "Sur l'ancienne culture de la vigne en Belgique", in : MSHB, II. 1843, p 390-414.

SCHEYS, F. en WILLEMS, A., "De laatste wijnteelt te Wezemaal", in : Meer schoonheid, IV. 1956, p 12-14.

SCHEYS, F., "Wijnteelt en toponymie in het Hageland", in : Wijnkultuur in het Hageland. sl. 1971, p 23-51.

SCHEYS, F., "Druiventeelt en verbruik van landwijn door heren en burgers", in : Wijnkultuur in het Hageland. sl. 1971, p 53-58.

SCHEYS, F., "Houwaart wijndorp", in : Oost-Brabant, XII, 2. 1975, p 44-50.

SCHEYS, G., Bijdrage tot de kennis van de Hagelandse bodems en hun productiecapaciteit. KULeuven Centrum voor Bodemkartering, Leuven, 1955.

SERRURE, C., "Over de wijnakkers in Zuid-Nederland in vroegere eeuwen", in : Vaderlandsch Museum, I. 1855, p 434-436.

SMEYERS, M., De stichting en de vroege geschiedenis van de Sinte-geertruiproosdij te Leuven (1304-1347). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1961.

TAVERNIERS, M., De wijneconomie te Leuven (XIIe-XVIe eeuw). onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1942, 86 p.

THOEN, E., Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden testregio : de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst. 2 dln. Leuven, 1988.

VAN DEN BROECK, A., "De wijnteelt in België", in : Historische mengelingen. Gent, 1897.

VAN DER HAEGEN, V., "La culture de la vigne à Gand" in : MSA, I. 1886, p 133.

VAN DER LINDEN, E., "De voormalige Ukkelsche en obbrusselsche Wijn-
gaarden", in : ESB, XIV. 1931, blz 177-183.

VAN DER LINDEN, E., "Chronique des evenements météorologique en Belgique
jusqu'en 1834" in : Memoires couronnés de l'accadémie. Brussel, 1924.

VAN DER VELPEN, J., "De cijnsgronden van de prinsbisschop van Luik te Hoegaarden in 1582 en de toenmalige druiventeelt", in : ESB, XLI. 1958, p 81-94.

VAN DER VOORT VAN DER KLEIJ, J.J., Verdam Middelnederlandsch hand-
woordenboek supplement. Leiden/Antwerpen, 1983.

VAN DER WEE, H., The Growth of the Antwerp market and the European Economy (fourteenth-sixteenth centuries), I. Leuven 1963.

VAN DER WEE, H., "Introduction - the agricultural development of the Low Countries as revealed by the thithe and rent statistics 1250-1800" in : Productivity of Land and Agricultural innovation in the Low Coutries (1250-1800), Leuven, 1978, p 1-23.

VAN DE VEN, R., "De wijngaard van de allerheiligenkapel te Diest omstreeks 1500", in Oost-Brabant, XXX, 3. 1993, p 109-118.

VAN DE VEN, R., "Koninklijk bezoek aan de wijngaarden te Wezemaal in 1829", in : Oost-Brabant, XXX, 3. 1993, p 118.

VAN DE WIEL, C., Vissenaken's ongekend verleden. Leuven, 1968.

VANDEWIELE, L.J., "De botanica in de Zuidelijke Nederlanden voor R. Dodoens", in : De botanica in de Zuidelijke Nederlanden (einde 15de eeuw - ca. 1650. Antwerpen, 1993, p 18-20.

VAN ERMEN, E., De landelijke bezittingen van de heren van Wezemaal in de Middeleeuwen, 2 dln. Leuven, 1982.

VAN ERMEN, E., Feodaal-heerlijke verhoudingen en territoriale patronen in het middeleeuwse hertogdom Brabant (12de-14de eeuw) met bijzondere aandacht voor de regio Leuven, 6 dln. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Leuven, 1989.

VAN ESBROEK, K., De tol te Rupelmonde en int Wiel 1541-1542 en 1547-1548 onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, sd.

VANHECKE, L., ea., Flora van België, het groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden. Meise, 1995.

VAN TERM, J.M.J., "Na eeuwen weer wijnbouw", in : Zuid-Limburg Kunst, ambacht en volksgebruiken. Baarn, 1977.

VANTILT, I., De voeding van de studenten in colleges en pedagogieën aan de oude universiteit van Leuven (1480-1630). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1983.

VANNOPPEN, H., "De geschiedenis van de Midden-Brabantse druiventeelt in open lucht" in : Academie voor de streekgebonden gastronomie, VIII. 1990, p 14-19.

VAN TERM, J.M.J., "Na eeuwen weer wijnbouw" in : Zuid-Limburg Kunst, ambacht en volkgebruiken. Baarn, 1977.

VAN UYTVEN, R., De leuvense stadfinancien in de middeleeuwen (ca 1150-1406) Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1955.

VAN UYTVEN, R., "Stadfinanciën en stadseconomie te Leuven van XIIe tot het einde der XVIe eeuw", in : VKA, XXIII. Brussel, 1961.

VAN UYTVEN, R., "het verbruik van land- en vreemde wijnen in Brabant gedurende de 16e eeuw", in : De Brabantse folklore, nr 167. 1965, p 299-337.

VAN UYTVEN, R., "De ondergang van de wijnteelt in de Nederlanden", in : Spiegel historiael, I. 1966, p 52-59.

VAN UYTVEN, R., "Sociaal-economische evoluties in de Nederlanden voor de Revoluties (veertiende-zestiende eeuw)", in : BMGN, 87. 1972, p 60-93.

VAN UYTVEN, R., "In de schaduwen van de Antwerpse groei : het Hageland in de zestiende eeuw", in : BGB, 57. 1974.

VAN WERVEKE, H., "Comment les établissements religieux belges se procuraient-ils du vin au haut moyen âge ?" in : RBPH, II. Brussel, 1923, p 643-662.

VAN WERVEKE, H., "Le commerce des vins français au moyen âge" in : RBPH, XII. Brussel, 1933, 1096-1101.

VERBEEK, C., De Leuvensche schepenregisters, bronnen voor de sociale structuren en voor de prive-financiële geschiedenis. Het voorbeeld van leden der familie pynnock (1400-1450). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1971.

VERBESSELT, J., Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw 16 dln. Brussel, 1950-.

VERDAM, J., Middelnederlandsch handwoordenboek. Den Haag, 1956.

VEREECKE, O., Het gasthuis van Leuven (xi - xv eeuw). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1959.

VERHELST, D., Kerkelijke instellingen. Onuitgegeven cursus, Leuven, sd.

VERWIJS, E. en VERDAM, J., Middelnederlandsch woordenboek, 11 dln. Den Haag, 1885-1952.

VLIEBERGH, E. en ULENS, R., Het Hageland, Zijne plattelansche bevolking in de XIXde eeuw. Bijdrage tot de studie der economische en sociale geschiedenis. Brussel, 1921.

VOET, L., De abdij vrouwenpark 1334-1415. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1969.

WILLEMS, A., Uit de geschiedenis van Testelt. Leuven, 1954.

WILLEMS, A., "Wijnkultuur en volkskunde in het Hageland", in : Wijnkultuur in het Hageland. sl. 1971, p 71-80.

WOLFS, C., "Wijnteelt in het Hageland" in : Oost-Brabant, XXI. nr 1, 1984, p 1-5.